(I)
Dopisy č. 1–128
VYŠETŘOVACÍ VAZBA – RUZYNĚ;
VÝKON TRESTU – HEŘMANICE
A PLZEŇ-BORY;
ČERVEN 1979 – KVĚTEN 1982

1) 4. 6. 79

Milý otče, milý Puzuku, milá Květo, zdravím vás ze svého dalšího pobytu v Ruzyni. Nemějte o mě starosti, já se neztratím. Posílám vám dopis pro Olgu, protože nevím, kde je a jak to je na Hrádečku s poštou.

V.

Milá Olgo,

astrologové měli, jak se ukazuje, pravdu, když mi předpovídali na tenhle rok zase vězení a když říkali, že bude horké léto. Tady je skutečně hrozné horko, je to jakási permanentní sauna. Mrzí mě, že ti má nová basa způsobí asi hodně komplikací. Podle mého názoru bys měla zůstat na Hrádečku, hospodařit tam, starat se o políčko, zvelebovat dům, chodit se psy k rybníku atd. Vždycky by tam s Tebou mohl být někdo z rodiny nebo někteří přátelé, kteří by tam chtěli trávit dovolenou. Nemá smysl, abys byla v Praze – mně tady nemůžeš nijak pomoct a co bys tu celé dny dělala? Ostatně byt jsme beztak půjčili. Bylo by ovšem zapotřebí, abys začla jezdit s autem, abys mohla na nákupy apod. A nebyla pořád na někoho odkázaná. Zkrátka měla bys žít, jako bych byl někde na výletě, tedy úplně normálně. Tím mi nejvíc pomůžeš: když budu vědět, že se máš dobře a že je o Tebe postaráno. Jak dlouho na tomhle výletě budu, ovšem nevím, nedělám si iluze, a vlastně o tom téměř nepřemýšlím. Vůbec o našem „případě“ moc nepřemýšlím – není totiž o čem přemýšlet: ta věc je jasná a mně je taky jasné (po všech zkušenostech), co a jak mám dělat. *Myslím na docela jiné věci*. A mrzí mě, že o nich nemůžu psát. Vězení jako takové je ovšem děsná otrava, koho by bavilo celé dny jen civět do zdi, ale snáším ho s každým novým pobytem líp, protože moc věcí, které mne dřív vyváděly z míry, mne teď už nemůže překvapit nebo rozházet. Největší starost mám, jestli kvůli mně nemají někteří lidé venku potíže; o tom mi, prosím, napiš.

Jsem hrozně rád, že mne zastupuje dr. Danisz, i když to asi není nadlouho. *Moc pozdravuj Andulku* a dej jí, prosím, můj dopis přečíst. Je mi líto, že jí nemůžu psát, ale ona by mi snad napsat mohla. Každý podvečer poslouchám skotačení dětí na nedalekém hřišti, takže mám přeci jen jakýs takýs kontakt s vnějším světem. Trochu zkouším jógovat, ale je tu na to málo místa; každý pohyb musí být na milimetr vypočítán. A taky je na to dost horko. Kdybys mi posílala balík, tak jako obvykle: šťávy v prášku, citrony, plátkový sýr, doutníky, trochu inst. kakaa apod. A hlavně mi *hodně piš*; víš přece, jak tu je pro člověka každá informace důležitá. Včetně takových informací, jak snáší náš *trávník to sucho*. Zatím končím, nechám si místo, kdyby mě ještě něco napadlo.

Líbe Tě Vašek

Pozdravuj všechny přátele! Janu Tůmovou, oba Brabence, Martu (čekám na zprávu, co se jí narodí), Zdenu a všechny. Taky Tondu! (Měli jsme docela príma „poslední večeři“ – jen mne mrzí, že jsem se až příliš rozšoupl; možná to někomu vadilo.)

P. S. Důležité! Koupil jsem od Trinkyho krásnej obraz! Je třeba mu poslat 5000!

ÚTERÝ/5

Konečně déšť! A bouřka! Na zdejším vnitřním klimatu se to sice tak hned neodrazí, ale přeci jen je to úleva! Už jsem se bál, že se udusím! Teď mám výbornou náladu. Budu Ti psát vždycky, jen když budu mít dobrou náladu; budu-li mít deprese, nechám si je pro sebe. Mrzí mě, že jsem mezi dvěma vězeními zase nestihl napsat hru. Není to krize psavosti – píšu furt rád (a zvlášť tady mám chuť psát, když nemůžu) –, ale spíš jakási krize nápadů. Toho Fausta mám sice promyšleného a skoro do půlky napsaného, ale pořád s tím nejsem moc spokojen. Chtěl bych napsat jednou zase něco nesporného, ne

něco, co by se líbilo jen podivínům (jako Horský hotel). Zkusím si toho Fausta tady trochu promýšlet. Mám určitou šanci, že tu budu mít angličtinu, to by bylo príma. * Možná jsi už zjistila, že máme v pražském bytě novou vložku do zámku. 2 klíče mám tady, jeden jsem nechal u sousedky pro našeho nájemníka – z toho se dají udělat duplikáty. Museli to vyměnit, protože starý klíč tam nešel. Nešel tam proto, že týž den ráno byla už jednou vložka vyměněna. Bylo mi to vysvětleno tím, že se Bezpečnost domnívala, že jsem doma a že neotvírám – proto tam vnikla, a když mne nenašla, nechala vyměnit zámek, který byl později – při DP – znovu vyměněn. Já doma nebyl, protože jsem se potloukal po městě a užíval svobody – jako bych tušil, že ji mám tak brzo zase ztratit. Našli mě pak při jedné návštěvě. Měl jsem při tom výroky ve stylu Honzy Němce, což se moc k mé klidné povaze nehodí, ale mě nic vtipnějšího nenapadlo. Byl to takový emotivní výraz bezmoci, který si oni vysvětlili tím, že jsem chtěl prý okouzlit jednu slečnu, která to slyšela. No nic. Uvidíme. Středa – ráno: vedro pokračuje – sen o Formanovi –

2) úryvek 19. 6. 79

(…)

Tohle své vězení celkově neberu ani tak tragicky jako to v roce 77 (tehdy ovšem bylo všechno podstatně horší a já byl taky vytřeštěný začátečník), ani zase jen jako nějaký žert (jako to loňské); beru ho spíš jaksi fatálně, jako něco, co dříve nebo později asi muselo přijít a co je mi už dávno souzeno absolvovat. Po těch dvou podivných rozběžích jako by se teprve – do třetice – stalo definitivně to, k čemu jsem zřejmě už dlouho směřoval. Kdyby to bylo nepřišlo, byl bych zřejmě čím dál nervóznější, protože bych to podvědomě pořád čekal. Mám pocit, že až tohle jednou skončí, budu snad konečně vnitřně o něco vyrovnanější a nastane i určité zklidnění kolem mne. (…)

3) úryvek 24. 6. 79

(…)

O svém případu Ti pochopitelně žádné podrobnosti psát nemohu. Dvě věci ale snad napsat můžu: 1) Vše jde nezvykle rychle kupředu, a není tudíž zcela vyloučeno, i když to z toho nijak přímo nevyplývá, že v poměrně brzké době bude už proces. (K tomu se ještě vrátím.) 2) Různé věci nasvědčují tomu, že tentokrát z toho nějaká ta léta „na tvrdo“ už budou, protože má zřejmě dojít – aspoň u mne – k jakémusi obsáhlejšímu „bilancování“ (to znamená dost hluboko do minulosti). Nejzajímavější na tom ovšem je, že mne to zanechává zcela klidným, jsem s tou perspektívou smířen, nepropadám depresím a nejsem tím nijak šokován. Potvrdí-li se tyto mé předpoklady, nevím přirozeně, jak to ponesu v dalších fázích; nicméně mé dobré rozpoložení v této fázi je dost důležité, protože prvotní pocity dost významně předurčují stav člověka i v pozdější době. (…)

4) úryvek 8. 7. 79

(…)

Co říci o svém životě jinak? Přečetl jsem tu knihu o Etruscích, čtu knihu o Kartágu, trochu se věnuju angličtině, trochu jóguji, občas hraju šach (ale můj partner je příliš dobrý, takže mě to nebaví), trochu zápasím s nedostatkem světla ve dne a nedostatkem tmy v noci. Sny mám stále barvité, objevují se v nich nejneuvěřitelnější postavy a prostředí z mého mládí, nedávno ses v nich objevila Ty, ale to byla výjimka, protože ti, na které nejvíc myslím, většinou ve snech nefigurují. Leccos jsem si vymyslel do hry o Faustovi, docela se mi to líbí a mám velkou chuť psát, něco málo jsem tu napsal, ale příliš mi to v tomhle prostředí nejde – jsem jaksi sešněrovanej, ještě sešněrovanější než na svobodě. (A propos: hovořila jsi s Rudolfem o té naší jednoaktovce?)

(…)

P. S. Když svůj dopis po sobě čtu, zdá se mi, že má nostalgičtější a rezignovanější ráz, než jak by odpovídalo mému skutečnému stavu. Ale to je zřejmě úděl všech dopisů z vězení: ohled na jejich kontrolu, nutnost psát čitelně (tedy trochu dětským písmem) a podobné faktory mají na to zřejmě vliv. Pokud jde o mé obvinění, jsem ve skutečnosti – lze-li to tak říct – jaksi „zdvořile sveřepý“, jistý si svou pravdou, a nelitující tudíž ničeho.

(…)

5) 21. 7. 79

Milá Olgo,

je sobota odpoledne, v novinách jsem si přečetl, že nám zdražili naftu, absolvoval jsem právě hostinu z posledních zbytků prvního balíku, vykouřil doutník a usedám, abych Ti začal psát, protože se přibližuje den odesílání dopisů. * Především: jako obvykle jsem Ti zapomněl přát k narozeninám. Vzpomněl jsem si na to pár minut poté, co jsem odevzdal svůj minulý dopis. Promiň! V tomhle zapomínání už asi lepší nebudu. Přeju Ti tedy dodatečně! Dar Ti koupím, až budu na svobodě, protože dary z vězení (chlebové), pokud si vzpomínám, moc neuznáváš. * Dostala jsi mé předchozí dopisy – 3) a 4)? V dopise 3) jsem Ti psal směrnice pro případ procesu a v dopise 4) byla poukázka na balík. Když do středy nedostanu od Tebe zprávu, že jsi dostala dopis 3), tak Ti ty směrnice pro jistotu zopakuji. Žes dostala dopis 4) poznám, až mi dojde druhý balíček. (Nevím, zda mi z něho nebudou odňaty potraviny – jsou tu jakási opatření, která nás mají chránit před žloutenkou.) Rozhodně by bylo dobré, kdybys mi příjem každého dopisu hned potvrdila pohlednicí, abych měl přehled. * Minule jsem Ti potvrzoval příjem Tvého prvního dopisu, od té doby mi došly další dva. První z nich mne moc potěšil a dal mi mimo jiné chuť do psaní (psalas v něm o tom, jak jste si četli mé hry). Moc za něj děkuji! Zato ten druhý (celkem třetí) mne trochu zneklidněl: psalas, že mi neposíláš pusu – prý vím proč. Nevím proč! Vím ale, že takové věci mi nemůžeš psát – vždyť jsem z toho pak byl kolik dní špatnej. Ty dopisy jsou jediné, co tu člověk má, čte je desetkrát, ze všech stran je promýšlí, z každé maličkosti se raduje nebo naopak se jí trápí a uvědomuje si svou bezmocnost – zkrátka a dobře musíš mi psát *milé* dopisy! A taky je čísluj, piš datum a hlavně piš zevrubně a čitelně! Přece není takový problém jednou za čas sednout ke stroji a sepsat všechno, co se s Tebou děje! Jak jsem Ti už psal, [redacted]* Po uzavření vyšetřování jsem ale začal korespondenci dostávat, i když přirozeně nevím, jestli jsem dostal všechno. Došlo mi několik lístků od VOJTĚCHA, včetně výstřižku s intervjů s Milošem Formanem, poděkuj mu! [redacted]* lístek od Věry, od Marty – všem poděkuj, včetně Tobyho – a jeden kuriózní dopis z Trutnova, který Ti přikládám, abych Tě pobavil. Puzukovi: těším se na dopisy paní Pammrové (v jednom rodinném albu je fotka, jak kráčím za její rakví). Otce zdravím, děkuji mu za lístek z nemocnice a nedočkavě čekám na zprávu, že je už zase doma a zdráv. Od Jany jsem dostal lístek psaný po operaci – chudinka si rozbila koleno, když ho nesla do kastlíku. Pozdravuj ji! * Jsem velmi zvědav na obraz „Paní Havlové omáčka, omáčka…“ Nemůžeš mi ho popsat? Jak se Ti líbí obraz od Trinkyho? Už jsi ho viděla? Marii blahopřeji! * K Tvým dotazům z třetího dopisu: Boiler se přepíná *druhou* pojistkou ode dveří. *Dolů* je denní proud *vypnut*, *nahoru zapnut*. Když chceš (při odjezdu) vypnout i noční proud, dej dolů jinou pojistku, tu, pod kterou je neznatelně vyryto „boiler“. Světle modrou (džínsovou) tašku mám zde a mám v ní různé prádlo, svou koženou příruční tašku mám taky tady. Všechno ostatní Ti bylo, předpokládám, odvezeno. S advokátem jsem spokojen. Červená barva byla určena na dveře, ale může se použít i na okapy. Směrnice stran příštího balíku Ti napíšu, až to bude aktuální. Všechny Tvé lístky jsem, myslím, dostal. * Peníze mi došly, další mi pošli koncem srpna. * Mé dotazy: Kdo všechno byl na Hrádečku? Byl tam Mejla s Klímou? Bude tam otec? Máš zajištěnu společnost na celé léto? Jaké máš plány – pojedeš někdy do Prahy? Jsi-li v Praze, kde bydlíš? Co dělá naše auto? Co dělají psi? Kdo Ti píše? Co dělají různí přátelé? Atd. atd. atd. * Pokud jde o mne: psychicky jsem fit, fyzicky taky. Obávám se, že tloustnu (když ale oběd a večeře jsou jediné dvě události, které tu člověka každý

* cenzurováno (pozn. ed.)

den potkávají!). Přečetl jsem první anglickou knihu až do konce (The Triumph – ze zákulisí americké zahraniční politiky). Globálně jsem tomu rozuměl, i když tam bylo hodně cizích slov. Škoda, že nemám anglicko-český slovník; ten oxfordský, co mi Puzuk poslal, neplní příliš operativně mé potřeby, protože mi nedává jistotu, že jsem významy pochopil správně. Až sem někdy za mnou půjde advokát, třeba by mi mohl malý angl.-český slovník přinést (mám jeden na Hrádečku). Anglické knihy si tu můžu půjčovat. Z lepších knih jsem tu četl Ztracené iluze a teď čtu Klub Pickwikovců. Jinak mne vězení *nebaví*. Je tu tma, pusto a už ani ten dětský křik za okny nemám. Občas si dělám poznámky ke hře. Moc nápadů v tomhle jedno-dimenzionálním prostředí ale nemám. * O svém případu jsem Ti leccos psal, nevím ovšem, zda Ti mé dopisy došly. Proto rekapituluji: vyšetřování je už skoro měsíc uzavřeno, takže každou chvíli může být proces – ale také samozřejmě být nemusí. Čili: nevím toho mnoho. Musím však být připraven na to, že proces bude brzo a že budu odsouzen. Myslím, že na tu alternativu vnitřně připraven jsem. Jsi na ni připravena i Ty? Má žádost o propuštění byla zamítnuta, podal jsem stížnost. Má žádost o návštěvu nebyla zodpovězena. Příští týden mi končí vazba a bude mi zřejmě prodloužena, jak to bývá. * Zaráží mě, že mi nepošlou pohled Zdeněk, Landák a jiní přátelé. Třeba mi někdo pohled poslal, ale nedošel mi. I když pohledy celkem docházejí. Trochu mne pobavilo, že jsem tu podepisoval potvrzení, že mi nedošel dopis od Jirky Pallase. * Stýská se Ti po mně? I od Tebe jsem už 14 dní nedostal pohled! Kdykoliv jsi ve vsi nebo ve městě, můžeš mi poslat pohled, vždycky mi to udělá radost! * Viděl jsem v novinách fotku nové nikaragujské vlády – vypadají jako parta veselých studentů filosofie, a tak mají mé sympatie. Nevím ovšem, zda mám o nich dost kompletní informace. * Ještě k tomu svému psaní: trochu konkrétněji: celého Fausta jsem přemyslel – nové prostředí, nové motivy, nové postavy, nová celková struktura atd. Pro- j ekt je tedy už velmi detailní. Zbývá to jen napsat – a to mi právě tady jaksi nejde. Ale mám pocit (možná klamavý), že kdybych se ocitnul venku, musel bych to mít pak už velmi snadno a rychle napsané. Pro dnešek ahoj!

22. 7. 1979

Je neděle a já pokračuji. Přečetl jsem docela dobrou knížku Jako zabít ptáčka. Občas mívám zvláštní pocit: že se mi vlastně odtud ani moc nechce. Aspoň teď. Člověk tu strne do jakéhosi „zimního spánku“, nechává se nést stereotypem vězeňského života, upadne do jakési sladké duševní mdloby a trochu se děsí, že by měl jít zase do toho zlého světa, který na něm pořád chce, aby o něčem rozhodoval a něčemu čelil. Na druhé straně bych ale zase docela rád byl na podzim zase na Hrádečku – víš, že mám podzim rád. No uvidíme. Možné je všechno. A já jsem rád, že jsem vnitřně smířen i s tou nejhorší perspektivou – nejblbější je, když se člověk upíná k nějakým nejasným nadějím a vždy znovu je pak zklamán. Kdybych tu byl nadlouho, snad by trochu utichly ty různé trampoty, co kolem nás v poslední době byly, a Ty bys měla aspoň trochu klidnější život. No nic, skončím své meditace, musím si nechat ještě místo pro případ, že pondělí a úterý přinesou něco, na co bych měl ještě reagovat.

P. S. Ještě k té mé předchozí meditaci: uvědomil jsem si další zvláštní věc: že tenhle svět má v sobě jaksi daleko víc pravdy než ten svět venku. Věci a lidi se tu vyjevují ve své pravé podobě. Lež a pokrytectví mizí. Až budu někdy venku, budu Ti o tom leccos zajímavého vyprávět.

PONDĚLÍ 23. 7. 1979

Dopisy se výjimečně odevzdávají už zítra (v úterý), tak mám poslední příležitost dokončit svůj dopis. Ani dnes jsem žádnou poštu nedostal (jistě dostanu hned, jak odešlu

dopis, takže opět nebudu moci operativně reagovat). Přesto mám z určitých důvodů dobrou náladu.

Chtěl jsem Ti zrekapitulovat směrnice pro případ procesu: sice by po něm byl ještě asi odvolací soud, ale přesto by bylo moc dobré, abys byla připravena na můj převoz do „výkonu trestu“. Tam totiž člověk smí mít a potřebuje víc věcí než tady, ale na druhé straně tam nemá peníze, aby si to mohl koupit. Takže bude potřeba, abys vyzpovídala Magora nebo někoho, kdo tam byl, jak se to dělá, zda to lze po soudu nějak člověku předat a co tam člověk u sebe smí mít. Balíčky tam nejsou tak často, a bylo by tedy výborné, kdybych si mohl maximum věcí přivézt – už proto, že zprvu tam nebudu mít vůbec žádné peníze. Zřejmě bude třeba nějaké levné holení, zásoba past, sešity na psaní, dopisní papíry, nůžky, zrcátko, mejdlo atd. A hlavně hodně cigaret. A pokud jsou možné knihy, tak angl. slovníky, učebnici němčiny, angl. knihy (Cassirer) atd. apod. Možná si dělám předčasné starosti, ale má zkušenost z vězení – přímo fundamentální zkušenost – je, že vždycky se člověku vyplatí být hodně zavčas na všechno připraven. Zároveň by sis asi vzala věci, které tu mám s sebou (taška s prádlem). Jinak na proces samozřejmě přijď a snad by bylo dobré, kdyby přišel i [redacted][*] Píšu o tom, protože teoreticky vzato může proces skutečně každou chvíli už být.

To je snad protentokrát všechno, musím už končit.

Měj se dobře, nezapomínej na mě, jako já nezapomínám na Tebe, pozdravuj všechny a hlavně se sama měj dobře!

Líbe Tě Vašek

ÚTERÝ RÁNO 24. 7.

Dneska se mi o Tobě zdálo! Měli jsme pronajatý palác v Benátkách! Mám stále dobrou náladu. Piš mi milé dopisy a lístky, ať si ji udržím!

[*] cenzurováno (pozn. ed.)

7) 11. 8. 79

Milá Olgo,

je sobota pět hodin, já jsem už po večeři a piju šťávu a uvažuji, co asi děláš Ty. Nejspíš sedíš na dvorečku – doufám, že s nějakými přáteli –, popíjíš kafe a chystáš se přesunout do kuchyně zatopit a dělat nějakou večeři. Tvůj život si musím takto domýšlet, neboť autentických zpráv o něm nemám: od Tvého třetího dopisu, který mi přišel více než před měsícem, mi nepřišel žádný Tvůj dopis. Ale ani žádný dopis od Puzuka nebo od někoho jiného – teprve včera mi dorazil první dopis po měsíci – od Věry. Téměř jedna třetina textu byla však začerněna fixkou, takže moc moudrý jsem z toho nebyl. Tu a tam jsem sice souvislost pochopil, občas nikoliv, hlavně jsem ale nepochopil hledisko, podle něhož bylo škrtáno (mnohde to jsou jen jednotlivá – i třeba méně důležitá – slova). Mimoto jsem dostal v prošlém měsíci už jen Tvůj pohled č. 10 (rovněž zpoloviny seškrtaný) a zamítnutí své stížnosti proti odebrání řidičského průkazu. Ty mé dopisy dostáváš? Měla jsi dostat dopis 5 a 6; v tom druhém byla poukázka na balík. Ta odříznutost od všech zpráv z domova není dobrá věc, a tak by snad bylo dobré, kdybys sepsala všechny základní informace o sobě a poslala je Puzukovi s tím, aby poprosil obhájce, aby mi to tlumočil, až sem příště půjde.

Dozvěděl jsem se, že mimo normální balíčky (každý měsíc) tu má člověk právo jednou za dva měsíce dostat balík s ovocem. Požádám o to, a bude-li v tomhle dopise opět poukázka na balík, pak věz, že je navíc, a pošli mi na ni pouze ovoce. (Citrony, jablka, papriky atd. dle vlastního uvážení.) V dalším dopise by pak měla být zase poukázka na normální balík.

Co říci o mém zdejším životě? Poslední dny mne trápí jakýsi ischias nebo revma nebo co to je, činí mi potíže vstát, sednout si apod., jógovat vůbec nelze. Doufám, že to brzo přejde, můj kolega mi provádí masáže. Žiju teď – možno-li – ještě introvertněji než dříve, neboť mám nového kolegu, s nímž si nemůžu tak popovídat jako s předchozím. Myšlenek se mi hlavou honí dost, ale psát mi nejde – nějaké psychické zábrany (spíš podvědomé) tu člověku beznadějně svazují ruku. Svým případem se nezabývám a nic nového o něm taky nevím. Je tu nevlídno, smutno, lidi jsou tu studení, ale neboj se, přežiju to bez úhony. Po všech dřívějších zkušenostech to všechno prožívám *reflektovaně* a pečlivě si hlídám sám sebe, takže nebezpečí, že bych upadl do té či oné podoby vězeňské psychózy, mi myslím nehrozí. Pokouším se všem jejím nenápadným nástrahám čelit – proto Ti také dnes píšu svým normálním písmem a ne těmi úhlednými bleškami; zdá se mi, že i takové detaily jsou důležité – v tom drobném úhledném písmu je kus bezděčné sehnutosti a přišlápnutosti, které přirozeně ovlivňují i způsob, jak se člověk vyjadřuje, a tudíž i způsob, jak myslí.

Úkoly Ti tentokrát žádné dávat nebudu, v předchozích dopisech jich bylo dost a v posledním jsem je dokonce rekapituloval. Když aspoň část z toho splníš, bude to bohatě stačit. Snad jen jednu věc: bylo by dobré, kdybys mi u Puzuka nechala mé toaletní věci, nějaké prádlo a oblečení – kdyby mě náhodou pustili (s čímž ovšem nepočítám), abych v Praze něco měl a mohl jít například do sauny vypotit ze sebe všechny vězeňské pachy.

Už čtu třetí anglickou knihu, ale pořád tam je moc cizích slov. Četl jsem životopis Villona a říkal jsem si, že ve srovnání s ním na tom pořád nejsem tak špatně. Četl jsem taky Velikonoční týden od Aragona, nic zvláštního. Ten Werfel (40 dní) byl výborný, to si přečti.

Rád bych Ti napsal něco milého, ale jaksi se mi to nechce svěřovat tomuhle papíru. Musíš si to domyslet. Zatím Tě líbu a ještě něco připíšu – Tvůj

Vašek

PONDĚLÍ 13. 8.

Ten můj ischias je na ústupu – dík masážím. Bylo to asi z nedostatku pohybu. Snažím se tudíž víc hýbat a od zítřka začnu opět jógovat. Pořád mám pocit, že tu moc jím. Musím i s tím něco udělat. Andrejovi a Andulce za mě blahopřej a pozdravuj je. Jak se bude jejich dcera jmenovat? A jak se jmenují všechny ostatní nedávno narozené dcery? Nezapomeň mi napsat obsáhlý seznam všech možných informací o sobě a poslat přes advokáta! Nechám si ještě místo pro případ, že by se ještě zítra něco nového přihodilo.

Ahoj – V.

P. S. Mám teď takové údobí, kdy se mi nelíbí nic, co jsem kdy napsal, a trápím se, že jsem toho nenapsal víc a lepšího. Snad jsou ty pochyby na něco dobré – mám různé dost přesné představy, co a jak bych chtěl psát v budoucnu – tak jsem zvědav, co z toho bude. Tady nic nenapíšu, to mi je už jasné, prostě to nejde. Ale snovat plány a dělat si poznámky mi jde. Aspoň něco.

ÚTERÝ 14. 8.

Nic pozoruhodného se nepřihodilo. Snad jen to, že mám zase nového kolegu, takže už mám po masážích. Ale nevadí to, můj ischias se zlepšuje, nic vážného to zřejmě nebylo. Jsem zvědav, jestli dostanu od Tebe balík, kdyby šlo vše normálně, měl by tu nejpozději do konce týdne být. Už se těším. Pozdravuj všechny přátele, přítelkyně, známé, příbuzné – nebudu je vyjmenovávat, však Ty dobře víš, koho všeho zdravím. Taky mi napiš, jak kvetou růže a co dělají ty různé speciální rostliny, co jsme zasadili a zaseli.

BUĎ VESELÁ, VYROVNANÁ, ŽIJ ZDRAVĚ A SPOLEČENSKY, PLŇ SVĚDOMITĚ SVĚŘENÉ ÚKOLY, SLEDUJ DĚNÍ, NEROZČILUJ SE KVŮLI VĚCEM, KTERÉ ZA TO NESTOJÍ, MYSLI NA MĚ A DRŽ MI PALCE, SNAŽ SE BÝT SE VŠEMI ZADOBŘE!

ZDRAVÍM TĚ A LÍBU! V.

9) SOBOTA 8. 9. 79

Milá Olgo,

Tvá návštěva mě velice povzbudila a posílila; byl jsem po ní téměř rozjařen. Především jsem byl rád, že na tu cestu do USA* máme stejný názor, resp. že jsi ve mně jednoznačně posílila můj náhled na celou věc. Tady člověk skutečně těžko zvažuje všechny aspekty – byl jsem proto lehce nervózní, ale po Tvé návštěvě ze mne všechna nervóza spadla – ujistil jsem se, že se k tomu nemohu stavět jinak, než se k tomu stavím. Ale i jinak mi rozhovor s Tebou dodal tak říkajíc chuť do života. Škoda, že mě nemůžeš navštěvovat častěji.

Dnes dopoledne jsem Ti začal vyrábět šperk, nakreslím Ti ho pro případ, že bych Ti ho nemohl po obhájci poslat. Netušil jsem, že takovou věc oceníš, jinak bych Ti to udělal už dávno. To, co má A., vzniklo sice podle mého návrhu, ale vyráběl to kolega nepoměrně šikovnější než já. Tak jsem zvědav, jak uspěji. Možná vyrobím nějakou maličkost i pro Janu. Andulku jsi zajisté ode mne pozdravovala – moc pozdravuj i její děti, to jsem Ti zapomněl říct.

Hned po Tvé návštěvě mi dorazil i Tvůj dopis odeslaný před balíkem s ovocem. Děkuji za něj. Nebyl vůbec seškrtán a byl tu poměrně brzo. S ním mi přišly i dva pohledy od Tebe. Že by se komunikace mezi námi zlepšovala? Od nikoho jiného ovšem stále nedostávám nic.

V tomhle dopise bude už asi poukázka na balík. *Platí směrnice z minulého dopisu*. Dodal bych k nim snad jen toto: 1) pastu už neposílej (ta, cos mi přivezla, je vynikající!). 2) Když zbude místo, pošli mi nějaký jam (v papírovém kalíšku). Marmelády tu teď nedostávám a já si tu na ně dost zvykl. 3) Kakao posílat nemusíš. 4) Velký důraz bych kladl na vitaminy – větší množství – různých druhů (aby to vydrželo měsíc). Když je tu mám, cítím se hned líp. 5) Neposílej nic, co má těžký obal, ať se zbytečně neplýtvá váhou. To je snad všechno.

Balík s ovocem byl príma, jablka byla moc dobrá, ba i švestky jsem s chutí snědl. To víš, za pár dní to bylo pryč.

A teď opět nějaké instrukce:

Schvaluji, že se koncem září stěhuješ do Prahy. Sama v zimě na Hrádečku být nemůžeš. *Nicméně* měla bys Hrádeček zanechat v takovém stavu, aby byl kdykoli schopen opět obývání – i delšího. Co kdyby mě náhodou pustili domů? V takovém případě bych sice pobyl nějaký čas s Tebou v Praze, ale pak bych tam přeci jen chtěl odjet. Chci totiž *psát*, a v Praze nenapíšu ani řádku. Hrádeček by tedy měl být připraven na to, že se tam třeba vrátíme (i když mé propuštění není pravděpodobné, zvlášť asi teď). Konkrétně to znamená uvážit, jestli přeci jen nemají dát víc nafty, hlavně však to znamená uvést topení do pořádku. Ing. E. je v telefonním seznamu, který mám v pracovně, tak mu hned napiš a naléhavě ho popros, aby tam s panem U. pokud možno ještě za Tvé přítomnosti přijeli. Je to celé rozhašené a bez opravy topení by byl zimní pobyt velmi problematický. Do Prahy vezmi magnetofon, zesilovač, pásky a všechny příslušné šňůry a doplňky. Možná i gramofon, jestli nějak zlobí. A taky můj elektrický psací stroj, aby se mohl dát do opravy. A všechny nové knihy a papíry a rukopisy. Nějak důmyslně to tam zamkni a zabedni. Neuškodí, když tam T. občas zajede na kontrolu. Vem do Prahy i Julianin obraz. Zase jsem se Tě zapomněl zeptat, jak se Ti líbí obraz od Trinkyho, jestli jsi mu ho zaplatila a co s ním vůbec je – jako s Trinkym. Už se odstěhoval?

---

* cesta do USA – viz text vlastní obhajoby V. H. v dodatcích (pozn. ed.)

Jinak přehlédni různé seznamy úkolů, které jsem Ti psal, a uvaž, co bys z toho mohla splnit. V Praze žij pak společenským životem, choď do divadel, do kin, k přátelům, po obchodech (starožitnosti – sklenky apod.) atd. atd. Sleduj různé kulturní podniky, víš, jaké myslím. O všem si veď záznamy, abys mne mohla informovat.

Potud tedy instrukce.

A teď – jako obvykle – něco o mém zdejším životě. Mí kolegové jsou sice celkem dobří a mají mě rádi, dělají mi však starost tím, že pořád mluví, a já nemůžu číst, přemýšlet atd. Zabránit jim v tom přirozeně nijak nemůžu. Někdy to je k zešílení. Ale sotva třeba na 10 minut zmlknou, hned mne můj skrytý a potlačovaný vztek opustí a mám výbornou náladu. Takže nějaká trvalá psychická úchylka z toho snad zatím nehrozí. Snad mimo to, že až budu jednou venku, budu mít asi do smrti alergii na všechny řeči o ženských.

(POKRAČOVÁNÍ – NEDĚLE)

Ten šperk se snad jakž takž povedl, ale kreslit Ti ho nebudu – ať to je překvapení. Pokusil jsem se mu dát trochu secesní přídech. Doufejme, že správně ztvrdne (je to celé z chleba, s jinými materiály pracovat neumím). Šňůrku si k tomu budeš muset přidělat sama.

Abych nezapomněl: *voda* se na Hrádečku vypíná takto: 1) vypneš vodárnu, buď zmáčknutím červeného čudlíku na stykači na vodárně nebo trojpojistkou, u níž je vyryto (slabě) „vodárna“. 2) otevřeš kohoutek u trubky ve sklepě v rohu a necháš vodu vytékat. 3) otevřeš všechny kohoutky v domě (nezapomeň na stodolu), aby trubkami proudil vzduch a nikde nezůstala voda. A tak to necháš. Doporučuje se (je-li to na delší dobu) vybrat něčím vodu z hajzlů, aby nepraskly mísy. Záchody taky spláchni, aby nebyla voda v nádržích. *Topení* se zapíná i vypíná pouhým otočením červeného a zeleného vypínače na kotli.

Znovu bych rád zdůraznil blahodárný účinek, který na mě měla Tvá návštěva. Člověku se hned to vězení líp snáší.

Včera večer jsem se pokoušel určitým způsobem, který mi tu byl doporučen, navázat s Tebou telepatické spojení – ale zdá se, že se to nepovedlo. Nemám k tomu (na rozdíl od jiných) vlohy.

Ischias už nemám, ale hemeroidy mne dost zlobí. Dělám proti nim, co se dá.

Nevíš, kdy bude ta premiéra ve Vídni?

Pozdravuj matku, Jarunu, Olinku, Standu atd. A všechny přátele jako obvykle.

Zatím Tě zdravím a líbu – do středy jistě ještě něco dopíšu –

Vašek

P. S. Děkuji za peníze, už došly. Ale pomalu mi můžeš poslat další – vzhledem k tomu, jak dlouho to trvá.

Bonbóny mi posílat nemusíš – moc váží. Leda bys dostala takové ty maličkaté větrové kuličky, ty jsou lehké a dobré. Voňavé kapesníčky!

Bylo hezké, jak jsi řekla, že se mnou půjdeš kamkoliv, třeba i do basy!

Ing. E. můžeš zatelefonovat (nebo T. ať mu brnkne).

(POKRAČOVÁNÍ – ÚTERÝ VEČER)

Nic zvláštního se nepřihodilo. Jedinou významnější událostí v mém životě je, že jsem byl dnes u lékaře se svými bolavými hemeroidy a že mi předepsal pět dní na lůžku a teplou vodu na zadek. Velice se těším, že budu pět dní ležet. Bude to velmi vítaná změna (sedět neustále na zdejších stoličkách je utrpení) a mimoto si od toho slibuji aspoň částečné vyléčení. Ještě k balíku: trochu kakaa mi přeci jen raději pošli (dávám si ho na

krupicovou kaši). Tvůj šperk je hotov, nevím, jak se Ti bude líbit a jestli nebude trochu křehký. V případě reklamace vyrobím něco jiného. Pro Janu jsem udělal malou kotvičku. Obé vypadá velmi vězeňsky.

Pozdravuj Puzuka a jeho rodinu!

Lituji, že letos neuvidím podzimně zbarvené listí na Hrádečku.

Měj se hezky!

Ahoj! V.

P. S. Mí kolegové mne mají za blázna pro můj „liknavý“ vztah k výjezdní doložce –

Se šperkem přeci jen nejsem plně spokojen. Asi začnu vyrábět nový. (Kdyby mi aspoň do toho nekecali!)

J. P. Sartre: „Peklo jsou druzí.“ To si člověk náležitě uvědomí zde, kde lidé na šesti čtverečních metrech musí spolu bez přestávky soužít – nepoměrně intimněji, než kdy například žije muž se svou ženou. A není úniku. Ještě že mám takovou povahu, že vyjdu s každým a dokážu v sobě potlačit nejrůznější emoce. (I když to je někdy těžké – ale dávat jim průchod by bylo ještě větší peklo.) V RP jsem četl článek o pokusech vědců, zkoumajících psychologické důsledky delšího soužití osob v uzavřeném prostoru. Trochu jsem se musel usmívat. Takovou laboratoř tu mají a snad o ní ani nevědí.

10) SOBOTA 22. 9.

Milý Puzuku,

píši Olze tentokrát na Tvou adresu, protože se má v těchto dnech přestěhovat do Prahy a já se obávám, že kdybych to posílal na Hrádeček nebo do Dejvic, mohlo by to zmateně putovat z Prahy do Vlčic a z Vlčic do Prahy, čímž by se jen prodlužovala už tak dost dlouhá doručovací doba. Děkuji Ti za dopis s fotkami z pohřbu; pokud jsi mi od té doby psal, nedošlo mi to. Snad bys mi mohl napsat spolu s Olgou, aby se to počítalo jako jeden dopis; možná by to mělo větší šanci. Co se se mnou děje, víš asi od Olgy, moc toho není, tady život příliš pestrý není. Čtu už čtvrtou anglickou knížku, ale vůbec se mi nezdá, že by se mi četla líp než ta první. Spíš naopak. Množství neznámých slovíček se mi zdá být stále větší a má schopnost si je zapamatovat stále menší. Ještě tak nejlíp mi to jde, když čtu něco, co mě baví.

Pozdravuj Květu a kluky!

Všechno nejlepší k narozeninám!

V.

Milá Olgo,

tak už je zase sobota a já mám příležitost pobýt tímhle způsobem s Tebou.

Především: některé věci mne utvrzují v tom, že budu zřejmě opravdu brzy souzen a odsouzen a že tajných nadějí na to, že by mě mohli pustit, bych se měl zřejmě už definitivně vzdát. Zároveň začínám, myslím, rozumět celé té věci s USA. Zatím to vypadá tak – aspoň mně se to tak jeví –, že kdybych byl reagoval trochu jinak, mohlo to dnes se mnou vypadat podstatně lépe – a asi by to vůbec nemělo ten nepříznivý efekt, kterého jsem se nejvíc obával. Je zkrátka možné, že jsem byl přemrštěně opatrný a že jsem udělal chybu. Přesto si nemůžu nic vyčítat a ničeho litovat: mé obavy byly důvodné, a pokud byly zbytečné, nemohl jsem to vědět – takže jsem nemohl jednat jinak. Právem se mi nezdálo pravděpodobné, že by tak málo odlišný postoj mohl tak snadno vést k tak zásadnímu obratu a že by z něho nebyly vyvozovány žádné další důsledky, resp. nároky. Ostatně ani dnes nemám úplnou jistotu, že by to bylo v mém případě skutečně šlo tak hladce, jak se to zatím jeví. Ať tak či onak, teď už na tom stejně nic nezměním a nemá smysl probírat dodatečně různá „kdyby“. Asi tři dny jsem, pravda, nedokázal se tou záležitostí v duchu neobírat, ale teď jsem s tím už vyrovnán. (Pro jistotu jsem trochu víc jedl, ale teď už zase budu jíst míň.) To vyrovnání nebylo ostatně tak těžké dík tomu, že od samého začátku – jak víš – jsem byl připraven na nejhorší. Možná se teď můj postoj bude jevit jako dost nesmyslný – aby se tak nejevil, mám v úmyslu podniknout – jestli to půjde – určitý krok (pozval jsem v té věci obhájce). Chci to udělat především kvůli svému dobrému pocitu – že jsem to byl já, kdo udělal za celou věcí tu správnou tečku. Trochu legrační je, že k tomuto rozuzlení došlo v době, kdy jsem se začínal stále častěji přistihovat při tom, že přemýšlím o Americe, o tom, jak bych se na ni připravoval a co všechno bych v ní dělal. Teď tedy už začínám zase přemýšlet spíš o tom, jak se budu vyrovnávat s životem v „lágru“. Ale opakuji, že si nic nevyčítám. Nejsem ostatně typ člověka, který by byl příliš úspěšný v různých pokusech obelstít svůj osud. (V rámci tajných myšlenek na Ameriku jsem měl taky velmi živý sen o Honzovi T. – a tak mě napadlo, že by bylo dobré, kdybys zašla příležitostně k CH. a zeptala se, jak se mají.)

*

K mému zdejšímu životu: zdá se, že těch pět dní na lůžku mi skutečně pomohlo –

hemeroidy se jakž takž uklidnily. Problémy se žvaněním (nepřetržitým) svých kolegů mám stále (i teď žvaněj), ale zatím jsem z toho nezešílel a pevně věřím, že to přežiju. Je to ostatně velký trénink v sebeovládání, tedy v něčem, co budu zřejmě ještě dost potřebovat. Navíc je to i zdroj motivů pro hru, o níž tu už delší dobu uvažuju (vedle úvah o F.). Jinak jsem fyzicky i psychicky fit, jen u sebe v poslední době pozoruji značnou lenost a pasivitu – nechuť cokoliv dělat (učení, četba, psaní, jóga). Asi to je jakási obranná reakce organismu na situaci znemožněné koncentrace. Příští týden očekávám od Tebe balíček (poukázka měla být v minulém dopise), v pátek mám svátek, a tak se těším, že příští sobotu uspořádám menší hostinu z věcí, které mi pošleš. Mimo jiné: za další týden – v den mých 43. narozenin – tu budu přesně tak dlouho jako v roce 77, tj. 4 měsíce a týden. A týž den tu budu mít stráveno v úhrnu 10 měsíců! Zajímavé je, že ta věc s USA přišla ve stejnou dobu po zavření, jako v roce 77 přišly tehdejší zápletky – a že jsem v tu dobu dostal navíc do cely i tutéž knihu: Doktora Fausta od T. Manna. Oč horší byly ty dny pro mne tehdy než dnes! Nade mnou svítalo a já tu prožíval peklo (začínal jsem trochu chápat, jak jsem se blbě zapletl) – a teď to je téměř naopak: nade mnou se smráká a já jsem vnitřně vyrovnaný! Co se týče četby: četl jsem Aureliana od Aragona a byl jsem velice překvapen, jak špatná to je knížka (ještě daleko horší než Velikonoční týden). Nic moc jsem od toho nečekal, ale přesto mne to zarazilo. Jinak žádné zvláštní literární zážitky. Z neúřední korespondence jsem dostal za posledních 14 dní jen Tvůj lístek, psaný po návratu na Hrádeček. Děkuji za něj! Jedna prosba: budeš-li mluvit s obhájcem, dej mu pro mne nějaký hodně tlustý linkovaný sešit; své sešity budu mít brzo popsané; snad mi to bude povoleno. Já pro Tebe vyrobil tři šperky, mořil jsem se s tím dva dny a stále to není dokonalé; líp to ale už nezvládnu. Aspoň to má vězeňský ráz. Doufám, že to budu moci předat obhájci. (Ten největší šperk bude asi na nošení nešikovný, ale může se někam pověsit.) V Mladém světě, který tu odebírám, jsem včera nalezl Fárovic holky. Byl to malý pozdrav z našeho světa.

*

Předpokládám, že ses už úspěšně přestěhovala do Prahy. Napiš mi podrobně, v jakém stavu jsi zanechala Hrádeček (topení? okapy?), v jakém jsi nalezla pražský byt, a vůbec o všem, co se děje. Dej brzo opravit zesilovač, případně gramofon, kupuj věci do domácnosti (stroj na výrobu kafe bez lógru) a žij společensky! Kdybys viděla nějaký hezký tmavě hnědý manšestr, můžeš ho koupit, chtěl bych si z něho nechat ušít po návratu šviháckés šaty.

*

To je snad prozatím vše, poslední stránku si nechám – třeba se do středy ještě něco přihodí nebo si na něco vzpomenu. Tedy nekončím –

PONDĚLÍ RÁNO – s těmi šperky mám ale trápení! Když se Ti nebudou líbit, dej to někomu nebo to zahoď. Když se Ti budou líbit, ale budou rozbité, dá se to snadno slepit pořádným lepidlem. K velkému šperku patří přívěsek.* Je to spíš k zavěšení. Kdyby se to mělo nosit, musel by se přívěsek líp přidělat. Možná někdo šikovný (jako Míša) by Ti to mohl celkově vyspravit. Já bych asi šperkařem být nemohl. * Začal jsem míň jíst a víc cvičit. Čas od času tu začínám „nový život“ – jako na svobodě. PONDĚLÍ VEČER: dorazil

* kresba v orig. dopise (pozn. ed.).

mi Tvůj pohled s přáním k svátku. Děkuji! (Nebylo z něj zřejmé, zda jsi dostala můj minulý dopis s balíčenkou – ale zdá se, že pohledy chodí rychleji a že kdybys mi na dopis vždycky týž den reagovala pohledem, mohl bych ho dostat tak, abych na něj už v dalším dopise mohl reagovat – komunikace by se tím výrazně zrychlila a byla by pružnější.) Vedle mne pláče kolega nad prvním dopisem z domova; já ho chlácholím. Jsem už starý

OTRLEC.

*

ÚTERÝ – VEČER – Nic zvláštního se nestalo. Dostal jsem hezký dopis od Markéty – ale nevím bohužel, od které. Nejspíš asi od Zdeňkovy.

*

Bude teď na nás starat se o hrobku. Mohli bychom s Puzukovic rodinou zavést zvyk, že tam vždycky na Dušičky zajdeme.

*

Neustále prší – co asi děláš? Sušila jsi houby? A bylinky?
Na mé narozeniny přesně v 19 hod. si na mě vzpomeň! Já budu myslet taky na Tebe!
Pozdravuj *všechny věrné*!
Měj se dobře!
Líbe Tě V.

11) 6. 10. 79

Milá Olgo,

uchyluji se opět ke svému titěrnému vězeňskému písmu, protože mám hodně témat, a musím tudíž šetřit papírem.

1) Asi máš o mně čerstvé zprávy od obhájce, který mne tu včera navštívil. Jeho návštěva byla milou událostí v den mých narozenin. Doufám, že Ti v pořádku předal mé výrobky. Snad budou použitelné. Co z toho nebudeš chtít, rozdej (Janě, Zdeně T., Tereze apod.). Pokud jde o dopis panu P., dostaneš – jak jsme s obhájcem domluveni – kopii. Dohlédni, jestli nejsou v opise oproti originálu chyby. *Záleží mi na tom, aby to bylo přesné.* Děkuji. Sešit, který mi obhájce přinesl, se mi velmi hodí.

2) Na své narozeniny v 19 hod. jsem na Tebe intenzivně myslel, nicméně telepatické spojení jsme, myslím, nenavázali. Menší oslavu jsem uspořádal dnes dopoledne.

3) Když jsem Ti psal minulý dopis, měl jsem některé zkreslené informace, resp. mé dohady o některých věcech nebyly zcela přesné, a tak se mi asi zdálo, že obrat k lepšímu, který by v mém osudu nastal, kdybych byl na věc s USA reagoval jednoznačněji, by byl hladší, než by asi ve skutečnosti byl. I když se mi i teď zdá, že by to možná bylo hladší, než jsem původně myslel, vidím, že úplně bez problémů by to nebylo. Což je zjištění – paradoxně – pro mne příznivé, protože mne utvrzuje v tom, že jsem jednal správně, a vylučuje pochybnost, zda jsem přeci jen nebyl přemrštěně opatrný. Jestli tedy byly – pokud jde o tuto věc – v mém minulém dopise některé trochu tesklivé tóniny, tímto je jaksi dementuji. Pochybnosti o svém postoji jsem sice neměl ani v minulém dopise, připouštěl jsem pouze možnost, že mé obavy – ač pochopitelné – se přeci jen ukázaly přehnané; dnes vidím, že tolik přehnané zase nebyly. Dodává mi to klid a vyrovnanost a veselou mysl. (To ovšem nic nemění na mém přesvědčení, že budu zřejmě brzy odsouzen – ale s tím počítám od začátku. Má vyrovnanost – současná – se týká něčeho jiného: vidím, že případný pocit, že jsem – v dobrém úmyslu – sám něco zkazil, skutečně není na místě.) Ostatně úlohu jakési tečky za celou tou starou story má hrát právě můj dopis panu P., který má věc náležitě vysvětlit a vyloučit podezření, že jsem pošuk, který si šlape po vlastním štěstí, že jsem nevděčník či naopak že jsem mučedník.

4) Od posledního dopisu jsem dostal – poměrně brzo – dva Tvé pohledy z Hrádečku (jeden byl z návštěvy A. + T.) a jeden z Prahy (v rekordním čase: odeslán 1. 10., doručen 5. 10.). Stejně rychle mi byl doručen dopis 7 od Puzuka. Připíšu mu stručnou odpověď. Mimoto mi přišel jeden pohled ještě od A. Za všechny tyto milé pozdravy děkuji.

5) Těším se na Tvůj avizovaný dopis. Velmi bych uvítal, kdyby v něm byly zodpovězeny aspoň některé z mých přečetných dotazů z různých mých předchozích dopisů. Nahlédni, prosím, do nich a pokus se na mé dotazy reagovat a rovněž mi podat zprávu o tom, jak je to s plněním mých různých instrukcí. Zajímají mě i věci, které se Tobě – žijící ve vřavě normálního světa – možná zdají nicotné. *Zajímá mě všechno, protože nic nevím.* Jak jsi žila na Hrádečku, jak ses přestěhovala do Prahy, jak žiješ v Praze atd. atd.

6) VIZ konec – Poslalas mi další *peníze*, jak jsem Tě žádal? Mám vážné obavy, že mi tu peníze docházejí. Kdyby došly, byla by to tragedie (kouření). Snad něco zjistil obhájce. Pokud tu už peníze nemám a pokud nejsou už delší dobu na cestě (zakontování trvá někdy až měsíc!), pokus se Ty nebo obhájce je sem *přinést a prosadit, aby mi byly ihned zakontovány*. Jistě to nějak lze, já to ovšem mohu těžko zjistit. Radši větší částku (1000), aby se za chvíli neobjevily nové komplikace.

7) Velice děkuji za *balíček*! Dorazil skutečně na můj svátek vpodvečer, takže jsem mohl uspořádat oslavu, na kterou jsem se velmi těšil. Skladba byla jako obvykle

perfektní, přesně podle mých instrukcí. Jen vitaminy jsem tam nenašel. Možná jsi je zapomněla zabalit. Jsou velmi důležité, příště mi je pošli (viz kapitola 8). Zatím užívám jako medicínu šťávy, které si šetřím tak, aby vydržely celý měsíc. Rybičky byly opět rozbité a trochu všechno zasvinily. Přesto jsme je s chutí snědli. Nic jimi nebylo znehodnoceno. Jinak jsem celý obsah balíčku (mimo šťáv a doutníků) zkonzumoval během dvou dnů! Tak jsem byl nadrženej. Nicméně pro příští balíček dávám (kap. 8) takové instrukce, aby byla naděje, že to vydrží déle.

8) V tomto dopise bude, doufám, poukázka na *říjnový balík*. Pošli ho PILNĚ jako ten minulý (všechny posílej PILNĚ). Rovněž tam můžeš dát cedulku KŘEHKÉ, aby s tím tak neházeli. Má přání: a) vitaminy (lepší než Spofavit jsou prý samostatné vitaminy A, B, C, D atd. – jistě se najde lékař, který Ti je pomůže sehnat – velké množství! – Listopad je měsíc, kdy jdou na člověka choroby, kdy bolí hemeroidy atd.); b) *doutníky* (a zbude-li místo, tak Stuyvesantky); c) *voňavé kapesníčky*; d) *šťávy v prášku*; e) *sýry* (dle vlastní úvahy – různé druhy – ale určitě aidam nebo něco v plátcích a pytlíkovém balení – aby to vydrželo déle); f) *rybičky* (Tvé dosavadní montáže byly sice velmi dobré, ale musí se to rychle sníst – na posezení – a mimoto se to obvykle rozbije. Proto bychom to tentokrát měli změnit. Snad by šlo poslat lososa v nějakém orig. balení, sardelovou pastu, matejse v pytlíkovém balení – jak jsi mi to jednou poslala –, případně očka v něčem. Sardinky radši ne. Však Ty si poradíš.)* g) *trochu kakaa*; h) *bylinky* (jen máš-li sušené; čerstvé se v balíku kazí); ch) *paštiku v tubě*; i) *tlusté zimní ponožky, nejlépe podkolenky*; j) zbude-li místo, tak další *lahůdky*, které vydrží a moc neváží (česnek apod.). Nepotřebuji už jam, rovněž citrony neposílej (jsou těžké, vitaminy je nahradí): Bonbony neposílej, ledaže bys dostala ty maličkaté větrové kuličky (jako špendlíkové hlavičky). Pokud budou vitaminy ve skle, dej sklo pryč a nech je v originální krabičce. To je snad všechno. V listopadu požádám opět o zvláštní balík s ovocem. Speciální nároky budu mít na prosincový (vánoční) balík, ale to má zatím čas. Děkuji předem!

9) Uvažoval jsem o naší bytové situaci a dospěl jsem k náhledu, že by bylo dobré provést jednu transakci, kterou Ti předkládám tímto k úvaze. Totiž: *vyměnit si byt s Rackovými*. Pokusím se vylíčit všechny argumenty, které pro to mluví: 1) Rackovi o náš byt extrémně stojí, zatímco nám je jedno, zda bydlíme tam, kde bydlíme, nebo tam, kde bydlí oni. 2) Jsou za to ochotni odkoupit všechen náš nábytek! Je to nevídaná a zřejmě jediná možnost, jak se toho nábytku zbavit, osvobodit se od něj, a navíc nikoli zadarmo. 3) Technická realizace je bez problémů. 4) Úřední realizace je rovněž bez problémů: družstvo souhlas jistě rádo dá, protože tím vyjdeme vstříc potřebě druhého družstevníka. 5) Náš dejvický byt je tak jako tak provizorium, které bychom rádi časem vyměnili za byt v Praze. Proto tolik nevadí, že Rackův byt je horší. Na výměnu (budoucí) je naopak lepší: *nezatíženi problémem nábytku ho vyměníme snadno* – je to byt 1. kat. a nám v centru stačí byt horší kategorie (zadaptujem si ho beztak). Náš byt s nábytkem těžko kdy vyměníme, protože nábytek nám nikdo nezaplatí. 6) Zatím pražský byt málo využíváme (Hrádeček, vězení, USA atd.) a málo ho budem v dohledné době užívat – proto je lepší byt menší než větší. 7) Fascinuje mne představa, že bychom byli v *prázdném bytě* – jen obrazy, knihy koberce. Ostatní věci – postele, psací stůl apod. – by byly buď provizorní (z Bazaru nebo z rodinného majetku) nebo definitivní – pro budoucí byt v centru –; v druhém případě by to ovšem byl výsledek *naší pečlivé volby* a nikoli to architektonické monstrum, které bylo omylem. Dole bychom se zařídili ležérně, prostě, lacině, bohémsky, provizórně – a rozhodně by se nám to i teď – v době provizoria, kdy na tom tolik nezáleží – líbilo víc než náš současný měšťanský byt. Ložnička a útulná

* to jsou alternativy – ne že bych to všechno chtěl

pracovnička – co potřebujem víc? 8) Psi by měli snazší cestu ven. 9) Budu-li delší dobu sedět, netrávila bys čas jen melancholickými vzpomínkami, ale měla bys před sebou tvůrčí úkol, který by Tě, jak vím, bavil: zcela podle svého zařídit nový byteček, kam bych se později vrátil k Tobě. Organizačně by to přitom nebylo nic náročného – žádné běhání po úřadech, složité stěhování, shánění řemeslníků atd. Dole je všechno – drobné úpravy by zvládl Míša. Andrejovi kamarádi by Ti pomohli přenést naše věci odshora dolů. (Jednoduchá knihovna z prken se může vyrobit později – s tím, že by byla určena už i pro def. byt.) 10) Nezapomeň, že hodnota našeho nábytku klesá, nábytek se ničí, vychází z módy atd. Definitivně se stěhovat do Prahy budeme třeba až za nějaký rok – a pak by se mohlo stát, že by cena nábytku byla nulová. Tohle je asi poslední šance. 11) Pokud jde o naši při s družstvem, nemůže se tím pro nikoho nic zkazit. Spíš naopak. Když nám byt seberou, seberou ten horší. A my nebudeme tak škodní a bude nám jedno, když to bude třeba i exekucí, tedy bez adekvátní náhrady. 12) Jinou šanci v současné době pro nás nevidím, protože definitivní výměna za byt je zatím nereálná (otázka nábytku) a asi stěží uskutečnitelná aspoň trochu výhodně a bez komplikací. Výměna – pozdější – dolního bytu mi připadá nepoměrně snazší (ale až po mém návratu). 13) Atd. atd. atd. *Závěrem*: věřím, že jsem Tě přesvědčil. Ale i když jsem Tě nepřesvědčil, zajdi za Rackovými a pohovoř o tom s nimi předběžně. Tlumoč jim můj názor a zjisti, zda jejich (tak výhodná!) nabídka trvá.

10) Elektrický stroj by snad mohl zatím užívat Puzuk, jistě by ho využil víc než Ty. V rámci svého užívání by ho mohl taky dát opravit.

11) *Můj život zde*: s kolegy už tolik tichého trápení nemám; je nás míň; mé okolí si začíná na mne bezděky zvykat a já si zvykám na ně. V současné době se mi tedy žije poměrně dobře (víc místa, víc ticha). Angličtina zahálí, přestali mi z nejasných důvodů půjčovat angl. knihy. Dost jsem zato pokročil v přemýšlení o hře: ze všech desítek koncepcí, které jsem už měl, jsem se dopracoval ke koncepci zřetelně nejlepší. Spojil jsem motivy Fausta s jinými tématy, o nichž jsem uvažoval, všechno to zjednodušil a promyslel a teď se divím, že mne to nenapadlo už dávno. Různé pochybnosti, které jsem u všech předchozích koncepcí ve větší či menší míře měl, odpadly. Zbývá to jen napsat, což jsem sice říkal i u předchozích námětů, ale tentokrát mám do toho více chuti než kdy dosud, a taky se mi zdá, že mi při vlastním psaní zbývá řešit méně problémů, než jak tomu bylo předtím. No uvidíme.

Zatím končím, nechávám si místo, jak je mým zvykem, a *líbu Tě*. Pozdravuj všechny *věrné* a specielní pozdrav tlumoč *Tereze* a *Andulce*.

Tvůj Vašek

P. S. Tady jsem Ti chtěl na památku přilepit svůj první šedivý vlas, ale technicky jsem to nezvládl. Byla to na mne příliš *drobná práce*.*

Doporučuji ke koupení: H. v Hofmannsthal, Píseň na cestu a – asi – román Naruby od Huysmanse.

El. stroj – závady: 1) automatické převíjení pásky 2) husté řádkování? 3) více kopií – není trochu nakřivo válec? Zdá se mi, že to nedělá dobře kopie –

PONDĚLÍ – právě jsem podepsal příjem 500 Kčs. Děkuji! Panika byla zbytečná – není-li to výsledek zákroku obhájce. Ať tak či onak, radši hned pošli další peníze – ať mám jistotu. Děkuji.

ÚTERÝ: Právě jsem se dozvěděl o Pavlovi. Bude-li s ním někdo mluvit, vyřiď mu můj pozdrav a moji omluvu za ten zlý dopis. Vrhá to úplně nové světlo i na můj případ. Teď je vše jasné. Napsal jsem doplněk do dopisu panu P. a poslal ho obhájci, aby to doplnil,

* sousloví „drobná práce“ je vytrženo z novinového titulku a vlepeno do dopisu (pozn. red.)

pokud to už neodeslal ministerstvu zahraničí.

Nebo mu radši přímo napiš pohled: Vašek Tě moc zdraví a omlouvá se za ten zlý dopis.

Příloha: dopis bratrovi

12)[*]

Milá Olgo,

je úterý večer, právě jsem se vrátil od soudu už jako odsouzený. Chtěl bych Ti toho moc a moc napsat o různých pocitech a zážitcích a myšlenkách, které mě během procesu provázely, ale jsem jaksi vyčerpán a hrozně unavenej – a taky nevím, co všechno můžu o tom psát. Tak si to nějak srovnám v hlavě a příště o tom snad napíšu víc. Teď snad jen to, že jsem v dobrém rozpoložení, jsem rád, že to mám za sebou, na sebevraždu nepomýšlím, naopak se dívám do budoucnosti s veselou myslí. Nevím, jestli nějaká deprese nepřijde později, ale myslím, že ne. Příště se v dopise trochu zamyslím o různých důsledcích, které ten rozsudek pro nás má – o tom, jak bys měla asi beze mne žít a tak podobně. Zdá se, že Ti nedošel dopis (11). Urguj ho u Městského soudu, a když Ti ho nedají, ať Ti dají aspoň balíčenku – na tu mám nárok. Já ale nevím, že bych tam byl psal něco proti něčemu. Dost místa zabrala úvaha o bytě – myslím si, že bychom měli náš byt vyměnit s Rackovými, shromáždil jsem asi 15 důvodů, které pro to mluví, ale teď nejsem schopen je reprodukovat. Tak příště. Pošli mi taky, prosím, peníze – aspoň 1000 –, ať mám klid. Jsou s tím vždycky potíže. A taky mi začni chystat „táborový balíček". Magor nebo někdo Ti poradí, co tam má být. Nejlíp VŠECHNO, protože v táboře nebudu mít nic a ani peníze, abych si něco koupil. Psal jsem minule taky dopis Puzukovi. Pozdravuj ho. Děkuji Vám oběma, že jste byli u soudu. Buď statečná a rozumná! A pozdravuj všechny, které mám rád – Ty víš, koho všeho.

Líbe Tě Vašek

P. S. Jediná korespondence za posledních 14 dní, co mi přišla, je MUCHA č. 2 od Tebe. Ta Epopej je príma – ale bude trvat delší čas, než se na ni spolu podíváme. Ať mi advokát, zapomněl jsem na to, přinese hodně linkovaného papíru.

Jednu devítinu trestu mám už za sebou – zkusím požádat o poukázku na balík s ovocem –

STŘEDA – RÁNO

Ještě v rychlosti pár vět.

Spal jsem zase jednou *jak buk*, tak jsem byl unaven. Teď jsem už zase čerstvý.

Pokud Ti skutečně nedošel můj poslední dopis, ale balíčenku Ti dají, tak mi, prosím, pošli hlavně vitaminy v pilulkách (všeho druhu a hodně). Minule jsi mi je neposlala. Rybičky tentokrát nemusíš, leda sardelovou pastu nebo nějakého lososa nebo tak. Tvé mixáže byly sice výborné, ale musí se to hned sníst a mimoto se to vždycky v balíku rozbije. Marmeládu taky ne. Hlavně šťávy a sýry, doutníky atd. (kakao ne).

Jak se Ti líbily mé výrobky? Obávám se, že Ti připadaly hnusné, jinak by sis asi něco z toho na sebe vzala k soudu. Když, tak to rozdej. První den soudu ses na mne usmívala jaksi zvláštně – trochu jako bys dělala na mě opičáka. Možná jsem Ti připadal odměřený, ale já nesměl nikoho zdravit, na nikoho se dívat a tak. Kdybys zjistila, že mě přesunuli na Pankrác, pošli mi peníze tam – prý trvá hrozně dlouho, než je odtud tam převedou. Do toho já- borového balíčku" dej aspoň dvě nebo tři pasty, tři želé po holení a všeho dost. Taky nový kartáček. Potraviny ne. Vše snad do nějaké staré tašky. Do tábora mi nemůžeš posílat balíčky tak často jako sem. Holení, papíry, pero (propisovací). Ten balíček mi snad můžeš předat po odvolacím soudu. Snad nám potom povolí rozmluvu. Kdy dostanu od Tebe nějaký dopis? Už jsem nedostal ani nepamatuji. Takže nic o Tobě nevím. Puzukovi napíšu příště (pokud nedošel dopis 11). Ten svůj trest beru tak říkajíc

[*] nedatováno – datum na pošt. razítku 13. 11. 79 (pozn. ed.)

filosoficky. Pánbůh mne možná trestá za pýchu a možná mě taky zkouší. Zlobí mě, že zřejmě nebudu moci psát – a mám (psal jsem Ti o tom) tu hru, co o ní pořád přemýšlím, teď už velmi dobře promyšlenou. (Zase jsem to radikálně všechno změnil.) Měj se dobře, příště napíšu víc. Ahoj –

V.

13) SOBOTA 3. 11. 79

Milá Olgo,

žiju pořád ještě z Tvé včerejší návštěvy, která byla pro mne – jako obvykle – takovým menším doppingem, resp. „fetem“, jak se ve vězení říká. Mám pocit, že jsem se Ti tentokrát musel jevit poněkud roztěkaný, rozpačitý, nesoustředěný, ne-li přímo divný. Ale když tak pro člověka z ničeho nic přijdou do té jeho díry a vytáhnou ho na půl hodiny do jeho světa, je z toho nutně trochu vytřeštěný a nesvůj. Ovšem jen po vnější stránce – z hlediska skutečného stavu duše to nic neznamená. Vše, co jsi říkala, jsem dobře slyšel, vše mne zajímalo, všechno jsem si zapamatoval a dodatečně v duchu rekapituloval a analyzoval. A ze všech dobrých zpráv se náležitě radoval. Pokud se Ti tedy snad zdálo, že jsem k lecčemus lhostejný, byla to lhostejnost jen zdánlivá, dílem pramenící z mé vnějškové nervozity, dílem ze snahy nedávat na sobě všechno najevo.

Po návštěvě jsem se moc těšil ze všech darů, které jsi mi přinesla. Už jsem dlouho z domova nic neměl, takže jsem to všechno náležitě ocenil.

Týž den večer jsem dostal hromádku nastřádané korespondence. Hlavně Tvé pohledy, Puzukův dopis č. 8, pár dalších milých pohledů (dr. Sek., Jitka V., Němcovi, A.) a Tvůj dopis z 4. 10. Vše mi udělalo samozřejmě po té dlouhé době radost.

V Tvém dopise bylo menší kázání, z něhož vysvítalo, že jsi z mého dopisu č. 10) měla pocit, jako bych litoval svého rozhodnutí stran USA a jako bych se „zase“ zaplétal do nějakých nepatřičných spekulací. To bylo nedorozumění, způsobené tím, že jsi asi špatně rozuměla mé poněkud zašmodrchané řeči, pramenící ze snahy o náznakovou mluvu. Psal jsem to v situaci, kdy jsem se na základě určitých nesprávně pochopených polo-informací mohl domnívat, že jsem tu celou věc s USA špatně pochopil a že přede mnou defakto nestálo žádné skutečné rozhodování, ale že šlo spíš o cosi jako „hru“ a že já se musel jevit jako pošuk, kterému to nedošlo. Přesto jsem svého rozhodnutí ani tehdy nelitoval, věda, že jsem nemohl jednat jinak (což jsem výslovně psal). Velmi brzy po tom dopise jsem však poznal, že můj dojem o „hře“ byl úplný omyl a že jsem celou věc naopak hned na začátku pochopil naprosto přesně. Všechny další události mne v tom pak jen utvrzovaly. Kdybych byl věděl, že z toho budeš vyvozovat tak dalekosáhlé závěry, býval bych Ti o tom vůbec nepsal. Takže jsi mne plísnila opravdu zbytečně. Při své včerejší návštěvě jsi položila otázku, jestli by ta možnost – kdyby se znovu objevila – přeci jen nestála za úvahu. To mne trochu překvapilo. Co se změnilo oproti počátku září? Že mám před sebou několik let vězení? *To jsem přece věděl už tehdy!* A nebylo-li to docela snadné rozhodování, pak jen a jen proto. Přesto jsme se spontánně rozhodli (nezávisle na sobě jsme měli týž názor!) a já nevidím důvody, proč bychom měli své rozhodnutí najednou měnit. Nevím přirozeně, co si budu myslet za rok nebo za dva, ale zatím se mi zdá, že jsme se rozhodli správně a že nemáme proč své rozhodnutí měnit. (U soudu jsem dokonce veřejně řekl, proč chci být zde.) Tak to vidíš: Tys plísnila v dopise mne za pochybnosti (byť jen domnělé) a já to teď zase vracím Tobě. Rozuměj mi: vím, že to myslíš dobře – a že přitom myslíš hlavně na mne –, takže to vlastně ani není plísnění, ale spíš jen vyjasňování věcí. Ostatně beztak dost akademické, protože mi nikdo nic nenabízí a těžko asi v dohledné době nabízet bude.

A teď k tomu mému odsouzení: byl jsem na to vnitřně připraven, takže mne to nijak nepřekvapilo ani nezaskočilo. Přesto se mé rozpoložení po procesu dost změnilo: vymizely poslední zbytky nervozity (což je pochopitelné, protože nervózní člověk bývá z nejistoty, nikoli z jistoty); zmocnila se mne velká nechuť na náš případ myslet a se jím zabývat a celkově jsem upadl do jakéhosi dost hlubokého útlumu; nebavilo mne cvičit, hubnout, učit se, přemýšlet o hře – zdálo se mi najednou, že všechno tohle drobné

snažení jaksi ztratilo smysl. Neupadl jsem ani do deprese, ani do beznaděje, ale pouze do pasivity a apatie. Jakýsi zlom to odsouzení přeci jen tedy znamenalo, ocitl jsem se v radikálně nové existenciální situaci, v níž jsem se teprve musel nějak zabydlit, to znamená najít si úplně novou strukturu hodnot a novou perspektivu na všechno, jiné naděje, jiné cíle, jiné zájmy, jiné radosti; vytvořit si nové pojetí času a vůbec novou koncepci života.

Tato fáze útlumu (taky trochu ovlivněná únavou po určitém nervovém vzepětí před procesem a při něm) už pomalu odchází a já se začínám v nové situaci zabydlovat.

Byl jsem odsouzen na čtyři a půl roku. Když mi k tomu přidají moji podmínku, s čímž nutno počítat, znamená to, že mám být ve vězení 64 měsíců bez jednoho týdne, tj. do 22. září 1984. Může se samozřejmě stát, že mne pustí dříve, ale s tím nesmíme počítat nebo se k tomu upínat. Počátkem prosince budu mít tedy teprve jednu desetinu trestu za sebou.

Když o tomto svém poměrně vysokém trestu uvažuji, nemůžu se zbavit dojmu, že to je ve skutečnosti trest za všechno, co jsem v posledních letech dělal (i když se to v rozsudku asi neříká). Což mne nutí položit si soukromě otázku, jestli jsem se dopouštěl nějakých chyb nebo dělal něco špatně. V zásadě myslím nikoliv. Někomu se snad může zdát, že jsem se do lecčehos až příliš investoval, že jsem neměl dostatečnou vnitřní rezervu a nebyl dostatečně opatrný. Je to možné a nebýt toho, nedopadl jsem možná takhle. *Jenomže svou povahu člověk nezmění*; jsem už takový, že když se do něčeho dám, musím v tom být naplno, bez zadních vrátek. Vzpomeňme třeba na to, co času a nervů mi pohltily různé malichernosti v době Zábradlí, nebo na to, jak jsem tři roky života věnoval boji za Tvář a za reformu svazu spisovatelů! V tomto případě k tomu ovšem – v posledních dvou letech – přistoupil ještě jiný motiv: po svém návratu z vězení v roce 77 jsem byl z toho, jak se to tehdy semlelo, tak nešťastný, ba přímo zoufalý, že mi bylo všechno jedno a šlo mi o jediné: ukázat, že jsem nedal přednost svému pohodlí. Možná to vedlo k tomu, že jsem byl občas přemrštěný, křečovitý a že jsem od některých věcí ztrácel zdravý odstup a až příliš se v nich utápěl. (Sama jsi mi to nejednou naznačovala.) Možná jsem si skutečně trochu „zoufal“, jak o mně kdosi napsal. Nemohl jsem sám se sebou vydržet, byl jsem v trvalých depresích a unikal jsem od nich k těm různým aktivitám, které jsem bral až s určitou umanutostí. Nebyla to dobrá situace a nemohlo to tak jít dál.

Proč ale o tom všem píšu: nikoli proto, že bych ronil slzy, cokoliv si vyčítal nebo čehokoliv litoval. Píšu o tom proto, že – jak jsem už řekl – se zabydluji v nové situaci a že jedním z úkolů, které chci svému dlouhému pobytu ve vězení dát, je jakási „sebe-konsolidace“. Když jsem začínal psát hry, nebyl jsem vnitřně tak zatěžkaný jako v posledních letech, měl jsem daleko víc jakési „chlapecké“ fantazie, byl jsem daleko vnitřně vyrovnanější, viděl jsem leccos ve správnějších proporcích, měl jsem zdravý nadhled a humor, nebylo ve mně ani stopy po nějaké křeči, hysterii, zapšklosti, neabsolutizoval jsem své postoje, nespekuloval pořád sám o sobě, neutápěl se ve svých pocitech atd. atd. atd. – a přitom jsem měl jaksi víc vnitřní harmonické jistoty – to neustálé problematizování sebe sama je druhou stranou mince „umanutosti“. *No a tohle všechno bych rád v sobě zase obnovil*. Asi se Ti zdá divné, že k téhle seberekonstituci mi má posloužit právě žalář, ale já mám skutečně takový pocit, že vytržen na delší dobu ze všech vazeb, jimiž jsem sám sebe spoutával, bych se mohl jaksi vnitřně *osvobodit* a získat *novou svrchovanost*. Nejde tu přirozeně o nějakou revizi toho, co si myslím o světě, ale naopak o *lepší plnění nároků*, které na mne svět – tak, jak ho vidím – klade. Nechci se změnit, ale chci být *lépe sám sebou*. (Trochu to připomíná naděje, s nimiž odcházejí do vězení Dostojevského hrdinové – u mne to však není ani tak patetické, ani tak absurdní,

ani tak náboženské.) Chtěl bych se ve svých čtyřiceti osmi letech vrátit nikoli jako žlučovitý dědek, kterým jsem se v poslední době trochu stával, ale spíš jako veselý chlapec, kterým jsem kdysi býval. Možná to jsou iluze, ale ať přemýšlím o jakýchkoli svých dílčích plánech na příštích pět let, vždycky nakonec dospěji k této věci, jako k úkolu hlavnímu, vše ostatní předurčujícímu. A taky se mi zdá, že má-li to člověk mého typu vydržet, pak to nejde jinak, než že tomu vdechne nějaký *svůj* smysl.

Pokud mi v tomto okamžiku vyčítáš, že jsem v dopise zase „příliš upřímný“, pak Ti musím říct, že mi je úplně jedno, že to někdo čte. Považuji za důležité, abys nahlédla do mého způsobu myšlení – *potřebuji komunikaci* – a nechci, abychom si přestávali rozumět jen kvůli hrdosti na své soukromí. Jsi v těchle věcech zásadovější než já, to je pravda, ale v tomto případě se mi jeví otevřenost jako věc životně důležitá.

No nic, přestanu se už zabývat sebou a pokusím se trochu uvažovat o tom, co čeká Tebe.

Budeš, jak se zdá, dost dlouho sama. Rozruch kolem mne, který jsi dosud měla (zavření, advokát, balíčky, návštěvy, proces atd.), pomine a nastane dlouhý čas každodennosti „slaměné vdovy“. Myslím, že by sis měla udělat také nějakou životní koncepci. Několik myšlenek na toto téma:

1) Nebuď naštvaná a nerozčiluj se. Tím nikomu nepomůžeš a sama si jen budeš ničit nervy. Spíš se nějak činorodě zaměstnej, tím uděláš i mně největší radost.

2) Pokračuj ve všem, co děláš – knihy, koncerty, společenský styk, sledování dění atd. To je výborné a možnosti v tomto směru jsou téměř bezbřehé. Střádání knih a textů, pásků, záznamy o dění atd.

3) Pečuj o náš domov, to znamená především o Hrádeček. Vždycky v létě tam zajisté budeš, tak ho udržuj, ať nám nezchátrá. Co je tam perspektivně třeba, sama víš nejlíp, já o tom ostatně často psal. Každoroční bílení a natírání, natření plotu olejem, možná natírání oken, nový (manšestrový) potah na nábytek atd. atd. atd. Jistě tam s Tebou v létě budou příbuzní i přátelé, kteří Ti budou rádi pomáhat. Bude to pro mne bezvadný pocit, když budu vědět, že to tam vzkvétá. (Topení opravit, naftu se jistě časem podaří získat.)

4) Pokud jde o pražský byt, psal jsem Ti o své koncepci v dopise 11). Chápu, že teď nemáš na nějaké stěhování myšlenky. Ale časem, až nastane ta „každodennost“, o tom znovu uvažuj. Myslím, že výhody jsou nesporné. Ostatně když orientačně pohovoříš s Rackovými, nic se nestane. To Ti zabere chvilku. Uskutečnit se to může kdykoliv později. Stačí, když zatím bude nějaká perspektivní koncepce. Tak zvaný „výhled“.

5) Celkově bude Tvůj život klást asi větší nároky na určitou praktickou samostatnost v těch směrech, kde jsem zatím působil já (a kde jsem, jak sis často stěžovala, utiskoval Tvoji iniciativu). Budeš se musit starat o auto, naučit se s ním perfektně jezdit, zvyknout si na občasný styk s úřady, řadu věcí sama zařizovat (a neodkládat), orientovat se aspoň trochu v některých technických věcech (elektrika, voda, topení, gramofon, magnetofon, psací stroj atd. atd.).

6) Je mi jasné, že máš své vlastní starosti a problémy a že různé mé rady, instrukce a úkoly, zaznívající k Tobě z této mé nory, Ti asi mnohdy připadají zcela mimoběžné, ne-li přímo absurdní a nicotné. Je to pochopitelné a bude to asi časem stále zřetelnější. *Přesto* si myslím, že bys k různým mým námětům neměla být zcela lhostejná a že bys k nim měla aspoň částečně přihlížet. Jednak jsem tu snad tolik nezblbnul, jednak by se hodilo, abys k mým náhledům přihlížela už třeba jen proto, že mi to udělá radost. Jako při minulých zavřeních i teď mám intenzivní pocit, že to všechno daleko líp ponesu, když budu vědět, že u nás doma všechno klape a že naši domácnost ovlivňuji aspoň na dálku.

7) Myslím, že Tvá kulturní činnost, Tvůj společenský život (mimo jiné: neobnovíš

„babince“?) a Tvá péče o naše domovy Tě dostatečně zaměstná, takže po nějakém zaměstnání toužit nebudeš. Těžko bys ostatně něco hledala a já budu raději, když se budeš věnovat plně našim věcem. Pokud bys však přesto časem zatoužila po nějaké jiné práci, pak by rozhodně nemělo jít o víc než o nějakou brigádu na zimu v Praze. Myslím něco slušného, jako bývalo uvádění v divadle. Něco, co by Tě bavilo.

8) Mne čeká asi veliký kýbl hořkostí. Ten ovšem musím vypít já, to se nedá nic dělat, v tom mi nikdo nepomůže. Nějak to zvládnu. Ty se tím nesmíš nechat deprimovat nebo rozvrátit nebo otrávit. Mysli na mne, ale ne na ty hořkosti. Stačí, že je budu mít já, a nemá smysl, aby sis jimi ničila život i Ty. To by mi spíš přitížilo, než pomohlo. Mně nejvíc pomůže, když budu vědět, že se dobře oháníš, že jsi veselá, činorodá, že víš, co chceš, a že neupadáš do beznaděje. (Při Tvé včerejší návštěvě se mi trochu zdálo, jako bys ztrácela naději – což se jaksi nehodilo k těm různým dobrým zprávám. Nebylas tak veselá a vyrovnaná jako minule – a taky ty pochybnosti ve věci odjezdu mne zarazily.)

Přežili jsme už leccos, přežijem i tohle! Každý budeme mít svůj vlastní koš starostí a každý ho budeme muset zdolat po svém. A navzájem se musíme hlavně *povzbuzovat*, nikoli deprimovat. *Já Tvé starosti vůbec nepodceňuji*, v lecjakém ohledu to budeš mít naopak těžší Ty než já. Uvažoval jsem jen o tom, jak bys tomu měla – podle mé představy – čelit.

Potud obecná část mého dopisu. A nyní přejdu k některým konkrétnostem, jak mne budou napadat:

1) Předpokládám, že Ti už došly mé dopisy 11) a 12) s balíčenkami a že balíčky jsou na cestě. Instrukcí, co do nich dát, máš, myslím, dost.

2) V tomto dopise by měla být další balíčenka, žádné směrnice Ti tentokrát dávat nebudu a skladbu balíčku nechám zcela na Tobě. Drž se dosavadních tradic, Tvé balíčky jsou vždy perfektní. Snad bych jen akcentoval ty *vitaminy v pilulkách*. Pošli jich jednak *co nejvíc*, ať to pár týdnů vydrží, jednak vitaminy *různé*, i ty méně obvyklé. A. má přítelkyni lékařku, která Ti je snad sežene, pokud nejsou bez receptu. Příští balíček bude už mít vánoční ráz, k němu Ti napíšu opět směrnice.

3) Postřehla jsi, že jsem Tě nabádal k tomu, abys byla ve styku s mým obhájcem? On je mé jediné spojení se světem, a nejlépe tedy ví, co potřebuji a na čem mi záleží. Některé drobnosti tu mají pro psychický klid člověka větší význam, než si lze venku představit. Doufám, že mne v tomto bodě chápeš.

4) O své výbavě do tábora se už rozepisovat nebudu, psal jsem Ti o tom několikrát a mluvili jsme o tom, takže teď to můžu nechat na Tobě. Myslím, že po odvolacím soudu budeš mít ještě jednu návštěvu, při ní bys mi to všechno snad mohla dát. Anebo mi to donese advokát a zařídí, aby mi to uložili k mým věcem. (Myslím, že poprvé jsem na to téma psal už v dopise 3), schválně do něj nahlédni.)

5) Nepochopil jsem, proč se musí lakovat auto. Je mi to jedno, všechno automaticky schvaluji, barvu vyber sama, na peníze nehleď, je príma, že se nám někdo o auto stará. Jen nevím, co tu nutnost nového nátěru způsobilo. Jestli se auto rozbilo, mohlas mi to klidně říct!

6) Kdyby pan profesor skutečně o mně chtěl něco napsat, pak upozorňuji především na to, že má doma už několik let tašku se všemi mými hrami, kde jsou i některé unikátní věci, které nemám a které bych časem chtěl vrátit. (Např. Ztížená možnost s Šaf. doslovem, můj komentář ke Spiklencům apod.) Kdyby ještě něco chtěl, pak doporučuji mé články v čas. Divadlo (jen ty všeobecné o umění a divadle – hlavně Začarovaný kruh a Zvláštnosti divadla – máme to v pražském bytě, případně O polovzdělanosti a Český úděl? ve Tváři), dále Protest (asi zůstal na Hrádečku, ale kopii by měl mít Lopatka), dále POHLEDY 1 (může půjčit Josef Topol), dále disertační práci o mně (dobrou), kterou

napsal p. Mráček (měla by být v bytě, když ne, tak Jindra by ji sehnala – dělá s panem M. v Div. ústavu) – a to je snad všechno. Jo – ještě kanadské vydání – kvůli mému dovětku.

7) Pojedeš-li na Hrádeček: nešlo by tam vzít s sebou topenáře, aby to dali dohromady? Podívej se do mé knihovny, a když, tak leccos přivez, co by se v Praze hodilo (Pohledy, kanadské vydání, Tváře s mými články, Mráčka /?/, ev. další věci archivního charakteru – podle vlastní úvahy). Nezapomeň na zesilovač a šňůry! Možná i gramofon a desky?

8) Jsem už smířen s tím, že na psaní dopisů moc nejsi. Pohledy mi stačí – vždy dojdou a vždy potěší. *Nicméně*: nešlo by jednou za čas přeci jen poslat nějakou zevrubnější referenci? Když, tak si to třeba jen zapiš v bodech a dej to Puzukovi, aby to zahrnul do svého dopisu. A bylo by dobré, kdybys při takové příležitosti prošla vždy mé dopisy a pokusila se reagovat na různé mé otázky, náměty, instrukce atd. Nevadí, když budeš reagovat negativně, jde mi jen o to, abych věděl, žes to všechno aspoň zaregistrovala.

9) Puzukovi velmi poděkuj za dopis 8) i za starostlivé vedení našeho rodinného klanu i za péči o mé věci. Pozdravuj Q a kluky. Kdyby byl Puzuk ve finanční tísni (ztráta zaměstnání), tak mu vypomož! Mimo jiné: mám rozpůjčenu spoustu peněz mezi přáteli, neurguji to a u mnohých to už ani nepovažuji za půjčku, nicméně asi od dvou – kdyby je náhodou napadlo to vracet a kdyby k tomu měli možnost – bych to přijal – jde o Pavla, který, předpokládám, zbohatl, a o – ale vlastně ne. Tady jsem si trochu zahuhlal na jednoho přítele, který prý nevede moc dobré řeči, ale pak jsem si to zcenzuroval a celou pasáž vygumoval. Huhlání na přátele, venku běžné, se přeci jen do dopisu z vězení jaksi nehodí.

Pro dnešek jsem skončil. Když mne ještě něco napadne, připíšu to, a závěrečnou část napíšu až těsně před odesláním – s ohledem na eventuální události, které mne mezitím mohou ještě potkat.

NEDĚLE 4.11.

Je pochmurné temné nedělní ráno, na čtení nevidím (a ani žádnou dobrou knížku nemám) a těším se na dvě události: odpolední hostinu z věcí, které jsi mi přinesla, na počest svátku mého spolubydlícího, a na to, že se zítra vysprchujem.

Několik drobností, na které jsem si vzpomněl:

1) Nezapomeň mi poslat slíbenou fotku.

2) Bylo by velmi dobré, kdybys dala příležitostně dohromady Magora s Jáchymem. Začal jsem to organizovat, ale nedoorganizoval.

3) Reálnější než urgovat dluhy, by bylo sebrat rozpůjčené knihy. Seznam je mezi mými věcmi. Někteří přátelé mají už dlouho dost vzácné knihy – aby se to nepromlčelo!

4) Neměla bys to s tou naftou trochu rozmáznout? Co kdyby Ti dr. D. pomohl napsat stížnost ředitelství Benziny? Pokud vím, je to první případ, kdy obchodní organizace odmítla něco prodat rodině zavřeného občana. Nejde jen o tu naftu, ale o to, že by to mohl být precedens něčeho velmi zrůdného. (Franz Kafka: „Člověk je věčný rebelant.“)

5) Ještě něco do balíčku: potřeboval bych pevné (tuhé) pouzdro na brýle. To, co mám, je měkké a brýle nechrání před rozbitím. Dosti veliké, aby se tam brýle vešly.

6) Do toho vězení mám ještě i jiné plány než se jen stát „veselým chlapcem“, *ale o tom až příště*.

7) Kdyby volali z divadla z Vídně – teď někdy má být premiéra –, můžeš čekat u Puzuka u telefonu a hned zjistit, jak to dopadlo. Vyřiď, že jsem v duchu s nimi a že píšu další hru, kterou jim dám (až bude), budou-li chtít. Hned mne informuj. Mimo jiné: lze sem i poslat telegram!

Pro dnešek končím –

PONDĚLÍ 5. 11.

Dnes jsem měl dobrý den: dobře jsem se vykoupal, skvěle si zajógoval, jedl samé zdravé věci (dík Tobě), měl dobrou náladu (náraz vitaminů měl na to jistě vliv). Zdá se, že údobí útlumu mám už definitivně za sebou. Pozdravuj všechny věrné a všechny, které mám rád. Nebudu je vyjmenovávat, ale pozdravuj každého specielně, jako bych je všechny vyjmenoval. I když jsi nebyla tak veselá jako minule, vypadala jsi dobře – nebylas zřejmě po flámu.

BUĎ KLIDNÁ, VYROVNANÁ, VESELÁ, PRACOVITÁ, SPOLEČENSKÁ, NA VŠECHNY MILÁ, OPTIMISTICKÁ, PĚSTUJ SE, HEZKY SE OBLÍKEJ, ŘÍKEJ SAMÉ CHYTRÉ VĚCI, NEODKLÁDEJ NEPŘÍJEMNÉ POVINNOSTI, STUDUJ POZORNĚ MÉ DOPISY A SNAŽ SE PLNIT MÉ ÚKOLY, BUĎ ODVÁŽNÁ A ZÁROVEŇ ROZVÁŽNÁ, MYSLI NA MĚ V DOBRÉM, LITUJ MĚ, ALE ZAS NE MOC, ABYS NEBYLA SMUTNÁ, NEZTRÁCEJ NADĚJI A MĚJ MĚ RÁDA!

Líbe Tě Vašek

P. S. (pondělí v noci) Byl jsem krásně ospalej a najednou jsem si vzpomněl na náš proces, rozčílil se, vstal a popsal několik stránek, snědl cukrátka a vykouřil tři cigarety. Tím jsem se uklidnil. Tak to vidíš: ani já nemám v žilách vodu!

ÚTERÝ 6. 11.

Právě nám bylo oznámeno, že pro listopadové balíčky platí omezení. Kuřivo, šťávy, sladkosti se posílat smějí, ale jiné potraviny ne. Tedy nikoliv sýry a rybičky. Snad je to příležitost, abys poslala pastu, želé apod. Zdá se, že omezení se týká hlavně uzenin a sýrů. Ovoce se možná smí. Prý budou u balíčenky instrukce. Dřívější balíky nám budou předány normálně. * Byl tu dnes opět můj obhájce. Jsem s ním velmi spokojen. Je to skutečně profesionál a je velmi svědomitý. * Až dostanu rozsudek, napíšu podklady pro odvolání atd. – a tím s naším případem skončím. V RP jsem dnes o nás opět četl. Zajímavé. Z různých útržků náhodných informací si člověk začíná trochu skládat obraz o situaci.

Loučím se s Tebou a líbu Tě! V.

14) SOBOTA 17. 11.

Milá Olgo,

hlavní novinka z mého života v minulých čtrnácti dnech není příliš radostná: s nebývalou intenzitou se mi zanítily mé prokleté hemeroidy. Už několik dní šíleně zkouším, bolí to nepřetržitě, i v noci, takže nemůžu spát. Je to v těchto podmínkách přirozeně horší než venku, z mnoha různých důvodů, třeba i proto, že když je člověku nejhůř, nemůže si dát panáka. Je jen se svou bolestí, a tak ji musí vychutnat až do dna. Téměř jsem si zoufal. Včera jsem byl na odborné prohlídce na Pankráci, 27. tam pojedu znovu. Není zcela vyloučeno, že půjdu na operaci. Byl bych velmi rád, protože nevím, jak bych těch pět let s tím mohl žít. Venku má člověk tisíc způsobů, jak tomu čelit, které ve vězení přirozeně nemá. Tak uvidíme. Bál jsem se, jako každý chronický hemeroidista, jestli tam nemám nádor, ale zdá se, že ne. Světlým bodem bylo jen to, že jsem se projel po Praze (viděl jsem i náš dům na nábřeží).

Druhou nemilou věcí je, že mi stále nedošly dva balíčky – ten říjnový a ten s ovocem. Už před čtrnácti dny nám říkali, že to je odesláno, tak to nechápu. Bylas poukázky urgovat u Městského soudu? Ty balíčky mají pro člověka velkou cenu, je to jediné zpříjemnění zdejšího života. Teď už by měl být pomalu na cestě třetí balíček – listopadový. Napiš mi taky, které mé dopisy jsi dostala a které nikoliv – mělas dostat dopisy 11, 12 a 13, což je 26 hustě popsaných stránek! Já dostal Tvůj pohled (s Magorem),[*] lístek od Jany a z Vrchlabí. Všem vám děkuji!

Když jsem u balíčků: v příštím dopise bude poukázka na prosincový balík. Jelikož by bylo príma, kdyby mi přišel před vánoci, můžeš ho už chystat, abys ho mohla pak *ihned* poslat. (Nejlepší by bylo podat ho na zdejší ruzyňské poště – je to kousek od věznice – přišel by hned – před vánocemi budou pošty přetížené.) Budu rád, když do něj dáš pár vánočních náležitostí: svíčku, vánoční ubrousky, františka, jmelí apod. Jinak doutníky, cigarety a vánoční pečivo (není jisto, zda ostatní potraviny bude možno posílat). A ovšem šťávy. A vitaminy.

Mám také jednu lepší zprávu: začal jsem psát hru! Totiž: přešel jsem od pouhého vymýšlení a poznámek přímo k psaní textu. Považuji to za velký úspěch, protože jsem nevěřil, že mi to v těchto podmínkách půjde. Nikdy jsem ještě takto nepsal: mám málo místa, nemůžu psát v noci, musím šetřit papírem, nemám se čím při psaní povzbudit atd. Moc toho zatím, pravda, nemám – asi 10 stránek. (Pro bolesti jsem musel práci přerušit.) Ale hlavní je, že to vůbec jde. Teoreticky by mi nemělo nic bránit v tom, abych tu dříve nebo později skutečně novou hru napsal. (Jak to bude po odsouzení, ovšem nevím – rozhodně tam budu mít míň času.) Jelikož každé psaní hry je pro mne, jak víš, veliký porod (neumím to jako většina mých kolegů), mám z tohoto obratu radost. Jaké bude to, co napíšu, ovšem nevím – to ale nikdy nevím. Promyšlené to mám dobře (v jednom z minulých dopisů jsem Ti o tom psal), teď jde jen o to, jestli svou krásnou představu se mi podaří proměnit v „materiální fakt“ (tj. v „písemnost“).

V minulém dopise jsem si trochu sám o sobě zapsychologizoval. Budu předpokládat, že Ti to došlo, a navážu na to. Přemýšlím o tom, jaký bych měl létům vězení, která mne čekají, vdechnout smysl. Minule jsem psal o tom, že by to snad mohlo vést – zvládnu-li to dobře – k jakési mé celkové psychické a mentální *rekonstituci*. Proč si to myslím: poslední léta jsem žil přeci jen v trochu podivném, nepřirozeném, exkluzivním a jaksi „skleníkovém“ postavení. To se nyní změní. Budu jedním z mnoha malých a bezmocných mravenců. Vrátím se tedy jaksi do dřívějších dob, budu vržen do světa podobným

[*] Magorovi řekni, že na jeho vlasech, vlajících z okna soudu, jsem si uvědomil, jak čas letí…

způsobem, jako když jsem byl laborantem, kulisákem, vojákem, študentem. Budu mít své číslo, budu jedním z mnoha a nikdo nebude ode mne nic očekávat nebo si mne nějakým výjimečným způsobem všímat. Jakousi „institucí“ budu snad pro někoho venku – ale o tom nebudu nic vědět, budu žít v jiném světě a jinými starostmi. Tento návrat do dřívější existenciální situace – do situace, která mi nejvíc svědčila a v níž jsem také nejvíc udělal – by mi mohl pomoci k oné plánované vnitřní rekonstituci, o níž jsem se minule rozepisoval. (Zbavit se křečovitosti, nejistoty, nedívat se na sebe očima těch, co ode mne něco očekávají, zbavit se nervózy, pochyb atd.) Jednou z konkrétních věcí, do nichž by se to mělo promítnout, by mohlo být, že bych začal zase víc psát pro divadlo – jako pozorovatel „divadla světa“. Je paradoxní, že tento obrat si slibuji právě od vězení, kde budu mít asi psaní mimořádně ztíženo, ale tak to bývá: což jsem i dříve toho nejvíc nenapsal právě v dobách, kdy jsem měl na psaní nejméně času? V tomto ohledu chápu tedy i to, že jsem teď cosi už začal psát, jako skromný začátek v tom směru, který mám na mysli. (Pravda, i dříve jsem psával z vězení dopisy plné různých pěkných plánů a předsevzetí, z nichž po návratu nezbylo nic – vždycky jsem se však vrátil příliš brzo, než abych mohl skutečně něco se sebou udělat. Teď – jak se zdá – mám před sebou dobu opravdu požehnanou – a to by se snad už mělo nějak projevit.)

Mám ovšem i jiné plány: trochu se chci zdokonalovat v angličtině – perfektně se nenaučím nikdy, jde jen o to, abych mohl jakž tak mluvit a číst. Hlavně bych se rád ovšem naučil německy – sice taky ne perfektně – na to prostě nemám dispozice – ale aspoň tak, jako umím anglicky. To by mi docela stačilo. Mám intenzivní pocit, že venku by se mi nepodařilo ani to, ale že tady bude přeci jen naděje, že by se mi to podařit mohlo. Bylo by dobré, kdyby Ti nějaký znalec poradil dobrou, kompletní a obsáhlou učebnici a kdybys mi ji přidala k těm všem věcem, které do tábora chci a které mi snad nějak budeš moci dát. K tomu by byl dobrý nějaký slovník (česko-německý i německo-český) – stačí malý (měl by být doma) – a případně nějaká dobrá německá knížka, kterou by mě bavilo číst a s níž bych začal (spíš odborná než beletristická). Pasivně už německy trochu umím, dříve jsem se učil, a tak dosáhnout aspoň té úrovně, jakou mám v angličtině, by nemělo být velkým problémem:

Můj plán na dobu vězení bych tedy prozatím shrnul takto:

1) Uchovat si alespoň tolik zdraví, kolik ho mám teď (s eventuálním vyléčením hemeroidů);

2) Celkově se psychicky a mentálně rekonstituovat;

3) Napsat aspoň dvě hry;

4) Zlepšovat se v angličtině;

5) Naučit se německy aspoň tak, jak umím anglicky;

6) Pořádně prostudovat a promyslet celou Bibli. Kdyby se mi podařilo tento plán splnit, nebyly by to snad tak docela ztracené roky.

*

A teď některé jednotlivosti, jak mne budou náhodně napadat:

* Už jsem dostal (konečně) rozsudek. Napsal jsem podklady pro odvolání, napíšu si (krátkou) řeč k soudu a tím pro mne náš případ skončí. Po neděli čekám obhájce.

* V Roztokách je Muchova výstava. Zajedeš na ni?

* Puzuka zajímalo, jaké tu jsou anglické knihy: Ostrov pokladů, Londonovy povídky, jedna detektivka McBaina, jedna jiná detektivka, politická knížka The Triumph (zajímavá), román Finančník od Dreisera. Víc anglických knih, myslím, tu není. Všechny jsem je měl a více méně četl. Teď mám (po procesu) v angličtině pauzu, ale zase se do ní

trochu dám.

* K těm všem věcem do tábora nezapomeň přidat linkované sešity a kalendářík na rok 80.

* Až budeš tento dopis číst, budu mít za sebou půl roku na Ruzyni (teď) a přesně rok (celkem).

* V Rudém právu bylo několik článků, které se nás týkaly. Leccos mi to řeklo. Mimo jiné jsem se dozvěděl, že byl v Praze Burgtheater. Vidělas ho? A nevyhledal Tě můj přítel dramaturg? Dozvěděla ses něco o nové premiéře?

* Z nepřicházejících balíčků jsem dost smutný. Člověk se tu k takovým věcem velmi upíná a dráždí ho bezmoc – že nemůže nijak zjistit, kde to vázne.

* Napíšeš mi někdy dopis? Anebo dáš Puzukovi podklady pro jeho dopis, v nichž budou Tvé reakce na mé dotazy a vůbec na všechno, co Ti ve svých dopisech píšu? A hlavně informace o Tobě a Tvém životě? Zajímá mne, jak trávíš dny, co dělají psi, s kým se vídáš, kam chodíš atd. atd. atd. Kolik jsi už zvládla knížek? Bylas na Hrádečku? Je tam vše v pořádku?

Pro dnešek končím. Budu – jako obvykle – připisovat.

Líbe Tě V.

NEDĚLE 18. 11. 79

Dnešek jsem strávil v činorodém ruchu – psaním úředních písemností. Má nemoc se zdá být na ústupu – taky dík tomu, že dostávám teď na lékařský předpis teplou vodu, která mi dělá moc dobře. Hodně jím a málo cvičím. Čtu – pokud to v té tmě jde – George Sandovou. Ahoj!

PONDĚLÍ 19. 11. 79

Obhájce dnes nepřišel, snad přijde zítra. Balíčky taky nepřišly. Ta věc s balíčky mne rozčiluje a vzteká. Cítím, jak potřebuju vitaminy, cítím to na dásních a leckde. A ty hemeroidy by mě taky tak netrápily, kdybych je měl. Tyhle drobnosti mě štvou víc než celý rozsudek. Proč Ti ty poukázky nepošlou? Musíš je vymáhat! Korespondence a všechno teď funguje hůř než při vyšetřování. Moc nečtu ani nepíšu, abych nepřišel ještě taky o oči. Jediná radost je ta teplá voda na zadek. No nic, zítra budu mít zase lepší náladu, stačí mi málo, abych se rozveselil a rázem všem všechno odpustil. Že Klausovi moc děkuju za balíky, které Ti poslal! Nevíš, co je s Audiencí jakožto deskou?

P. S. Napadlo mne, že by bylo príma, kdybyste napsali nějaký hezký dopis Vonnegutovi. Pomohl by s tím Jarda K.

NADĚJE JE DIMENZÍ DUCHA. Není mimo nás, ale v nás. Když ji ztratíš, musíš ji znova hledat V SOBĚ a v lidech kolem sebe – ne v předmětech nebo eventuálních dějích.

Pozdravuj Puzukovic rodinu, svou rodinu, Zdeňka, Andulku, Janu, Andreje, Brabencovy, Magora, Mejlu, Vlastu T., Zdenu, Aničku, Kamilu, Terezku, Honzu Vl., Věru, Vlastu Ch. atd. atd. atd. atd. Daniszovi blahopřeji!

ÚTERÝ 20. 11. 79

Tak dnes tu byl obhájce projednat se mnou odvolání; ještě se tu staví pozítří, ale to už bude tenhle dopis na cestě. O Tobě a o vás jsem se od něho moc nedozvěděl, jen to, že snad mé dopisy 11 a 12 už konečně dorazily, což znamená, že bych se těch balíčků přeci jen mohl v dohledné době dočkat. (Omezení potravin se vztahuje až na listopadový balíček, správně bych měl tedy dostat vše, co mi pošleš.) Dopis 13 bys správně už taky měla touto dobou mít, takže by měl být na cestě i třetí balíček. No, nechám se překvapit. Jinak se mi ovšem nezdá, že bys byla s obhájcem v nějakém pravidelném spojení. Puzuk s

ním ve styku je, za což jsem mu vděčen. Je príma, že podáte taky odvolání. Příště se uvidíme u odvolacího soudu, který bude možná ještě před vánocemi – anebo v lednu. Myslím, že by bylo dobré, kdybys tam vzala s sebou tašku s těmi všemi věcmi, co chci do tábora. Třeba nám povolí rozmluvu, při které bys mi to mohla dát. Když ne, snad by se to zařídilo jinak – že by to třeba převzal obhájce a odevzdal ve věznici nebo tak nějak. Mám psát znova, co všechno chci? Snad je to zbytečné, psal jsem na to téma už několikrát, je to roztroušeno v různých mých dopisech, tak to snad dáš z nich nějak dohromady. Už se do toho tábora těším, aspoň bude změna, budu se víc hýbat a uvidím víc lidí. Každý se tady na to těší. Nemám sice iluze, jistě tam budu taky strádat, ale aspoň zas trochu jinak. A skončí provizorium – provizorium není nikdy dobrá věc. *Na jedné konkrétní věci mi teď velmi záleží – asi tak měsíc mi už na ní záleží – jestlipak víš, co to je? Když to nějak vyřešíš (pokud se to už nestalo), odeberu se s klidem tam, kam je mi souzeno se odebrat*. Milý Bručoune, myslím na Tebe s něhou a s něhou beru dokonce i to, že mi nepíšeš, že neplníš mé úkoly a že nereaguješ na mé dopisy (čteš je aspoň pořádně?). (Potřebuji s Tebou komunikaci a potřebuji Tvou kontrolu – jako jsi mi dělávala dramaturga.)

Líbe Tě Vašek

Goethe: Více světla!

(ÚTERÝ – VEČER)

Dobrá zpráva! Právě mi dorazil ovocný balík! Už jsem snědl jeden pomeranč a z balíku se raduji! (Dostal jsem teplou vodu, rozsvítili silnější žárovku a nakonec přišel dlouho očekávaný balík – a už je člověku dobře a všechna rozmrzelost je tatam!)

Ovocná balíčenka byla sice poslána o 14 dní později než regulerní poukázka na říjnový balík, nicméně teď už je naděje, že dorazí i ten dlouho očekávaný říjnový balík.

Velice děkuji!

15) SOBOTA 1. 12. 79

Milá Olgo,

existuje určitý druh vězňů, s nímž jsem se tu setkal a který mi definitivně zhnusil všechno vězeňské sebedojímání: venku to jsou velcí hauři, mocní šéfové, sobečtí a cyničtí, kteří myslí jen na to, jak se obohatit na úkor svých bližních – a když přijdou sem, stanou se z nich staré baby: brečejí, vzdychají, neustále se litujou, předstírají různé choroby, jsou podlézaví a snaží se svalit všechno na někoho jiného. Vánoce jsem tu ještě nezažil, ale slyšel jsem, že o vánocích jsou tihle padlí bonzové nejhorší a že s nimi není k vydržení. Ze samé alergie k téhle mentální poloze se nemíním vánocemi nijak moc obírat a nebudu se jimi přespříliš obírat ani v tomhle dopise.

* Začnu proto tématem věru nepoetickým, totiž svým zadkem: byl jsem znovu na chirurgii na Pankráci a bylo mi řečeno, že mé hemeroidy jsou sice na operaci zralé, že mi však přesto operace zatím doporučována není, protože prý není jistota, že to po ní bude lepší. Mám tomu čelit dosavadním způsobem, a teprve kdyby mne to ve výkonu trestu příliš obtěžovalo – totiž kdyby se mi nedařilo tomu čelit –, mám se k operaci přihlásit a bude mi provedena. Neskrývá se za tím nějaká neochota – když budu na operaci trvat, udělají mi ji (mám to napsáno ve svých papírech) –, je to asi opravdu tak, jak říkají. Ostatně já sám jsem to jako lékař-naivista zřejmě podvědomě cítil, když jsem se dvacet let nedokázal pro operaci rozhodnout.

* Měl jsem v minulých dnech chřipku, pár dní jsem ležel, teď už jsem zase fit. (I ty hemeroidy se mi úspěšně hojí.) Takže listopad, měsíc nemocí, mám úspěšně za sebou.

* V posledních čtrnácti dnech jsem dostal čtyři pohledy, z toho dva od Tebe. Byly psány ještě před návštěvou, takže za poslední měsíc nemám od Tebe žádné zprávy. (Mimo Tebe mi píšou jen A. a J., resp. jen od nich mi něco dochází.)

* Krátce po balíčku s ovocem jsem se dočkal i říjnového balíčku. Děkuji za něj i za jeho výbornou skladbu. Vitaminy pilně pojídám a nepochybně mají vliv na zlepšení mého zdravotního stavu. Teď už by tu měl být ovšem i listopadový balíček, zatím tu ale není. Zřejmě mé dopisy putují k Tobě opravdu dlouho. (Není mi jasné, proč jejich cesta mohla dřív trvat týden a teď musí trvat měsíc.) Měla jsi dostat dopis 13 s listopadovou balíčenkou a dopis 14. V obou se zamýšlím o své i Tvé budoucnosti.

* V tomto dopise by měla být prosincová balíčenka. Půjde-li ovšem i tenhle dopis tak dlouho jako minulé, Tvůj balíček mi zřejmě do vánoc už nepřijde. V takovém případě mi do něj přirozeně nedávej ty vánoční náležitosti, o něž jsem Tě v minulém dopise žádal. Není to ostatně nijak důležité (viz úvod k tomuto dopisu).

* Je mi trapné, že se opět vracím k tématu mých věcí do tábora, a asi Ti s tím připadám už směšný, ale musíš pochopit, že to je pro mne skutečně důležité a že navíc nevím, do jaké míry jsi mé předchozí instrukce v tomto směru registrovala. Proto pro jistotu připojuji nový seznam věcí (bylo to totiž rozptýleno v různých dopisech a nevím, jestli jsem napsal vše):

KARTÓN BT + ZAŘÍZENÍ NA CPANÍ CIGARET + ŠPIČKA NA CIGARETY + TUHÉ POUZDRO NA BRÝLE + KALENDÁŘÍK 1980 + 5 LINK. SEŠITŮ + PROPISOVACÍ TUŽKA + NÁPLNĚ + BIBLE + MALÝ Č-NĚM a NĚM- -Č SLOVNÍK + UČEBNICE NĚMČINY + *MNOHO* VITAMINŮ + ČAJ + KAPESNÍ NŮŽ + LEVNÝ HOLICÍ STROJEK + VĚTŠÍ MNOŽSTVÍ KVALITNÍCH ŽILETEK + 3 TUBY OBYČ. HOLICÍ PĚNY + 3 ZUBNÍ PASTY + 3 ŽELÉ PO HOLENÍ + NOVÝ (OSTRÝ) KARTÁČEK NA ZUBY + KARTÁČEK NA MYTÍ + HNĚDÝ OPALOVACÍ KRÉM + 3 ALPY V TUBĚ + NŮŽKY NA NEHTY + ZRCÁTKO + PILNÍČEK NA NEHTY + 2 PÁRY TEPLÝCH PONOŽEK

To vše nacpi do nějaké starší tašky a vezmi k odvolacímu soudu pro případ, že nám

povolí rozmluvu a že mi to při ní budeš moci předat. Když nic, tak to přines *druhý den* (nikoli první) po soudu do věznice. Já mezitím odevzdám správě věznice žádost, aby to od Tebe přijali a dali k mým věcem. Když to nepůjde, zase to odneseš a pak mi to snad budeš moci poslat v balíčku. Ale snad se to podaří. V táboře nebudu mít nic a nebudu taky na nic mít peníze.

* V minulých dopisech jsem se rozepisoval o svých plánech. Možná jsou ty plány iluzorní, ale jsem rozhodnut z nich splnit vše, co mi podmínky dovolí.

* Jak budeš trávit vánoce? Asi s vaší rodinou, ne? Všem jim přej ode mne pěkné vánoce a šťastný nový rok. A taky kup nějaké dárky za mne. Jistě budeš něco kupovat taky pro Vojtěcha a Prokopa. Připojím k tomuto dopisu pro ně cedulky, které můžeš na jejich dary přidělat. Sobě kup ode mne něco pěkného – třeba nějaké šviháckě šaty – pro případ, že si to dáš někde pod stromeček, Ti připojuji taky příslušnou cedulku. Navíc připojím vánoční pozdravy pro Janu a Andulku – jistě je to potěší –, tak jim to, prosím, dej. Tobě přeju, abys své první vánoce beze mne po mnoha letech strávila *vesele*. Jez i pij za mne a nebuď smutná – až Ty budeš v nejlepším, budu já už dávno spát. Na Tebe budu myslet intenzivně v 19 hodin (před odchodem do postele). Víš už, kde budeš na Silvestra? Předpokládám, že budeš mezi dobrými přáteli. Všechny je samozřejmě moc pozdravuj a popřej jim ode mne všechno nejlepší v novém desítiletí. Co všechno přeju Tobě (a sobě), nemusím snad psát, myslím, že ze souvislostí je to dostatečně jasné.

* Mám nápad na velmi dobrý vánoční dárek, který bys mi mohla dát: že bys mi konečně zas napsala nějaký obsáhlejší dopis. Jeden ze svátků bys tomu snad mohla věnovat. (Bylo by dobré, kdybys mi odpověděla aspoň na některé z nesčíslných dotazů, jimiž jsem Tě v posledním půlroce zahrnul. Snad by to nebylo tak těžké, napsat mi například, v jakém stavu jsi zanechala Hrádeček, které práce se tam provedly a které nikoliv, jak žiješ v Praze, jaké máš plány atd. atd.)

* Četl jsem v poslední době – pokud to šlo – pár zajímavých knížek, mezi nimiž mne zaujala dost zajímavá knížka o trestu smrti od zcela mi neznámého českého autora Jaroslava Marii (Váhy a meč). Možná by to zajímalo Zdeňka, je tam např. o vztahu T. G. M. k trestu smrti.

* Lehce – spíš kondičně – se věnuji hře. Po všech svých chorobách jsem začal opět jógovat.

* V jednom lístku jsi mi psala, že se venku mnoho změnilo a že mne zdraví stále víc přátel. Jistě by mi šlo o tom napsat trochu víc – zvláště kteří vzdálenější přátelé mne pozdravují.

Pro dnešek končím, ještě se ozvu.

ÚTERÝ VEČER

Balíček nepřišel, pošta žádná, tak nevím, co si o tom mám myslet. Tenhle dopis taky asi dojde až někdy v lednu. Jestli Ti nepřišel dopis 13, urguj balíčenku. Dnes jsem četl velký článek v RP, týkající se zase nás. Tělesně jsem už fit, duševně taky, jen jsem pořád nějak pasívní a hodně spím (odpoledne i v noci). Taky myslím, že tloustnu. Dočetl jsem Luciena Leuwena od Stendhala. Hodně přemýšlím, ale nic zvláštního jsem zatím nevymyslel. Měj se hezky, Bručoune, věnuj vánoce společenskému životu. A mysli taky na mě, ale nebuď smutná. Když Ti píšu, zdá se mi, že jsem Ti velmi blízko. Napiš mi – a uvidíš, že budeš taky se mnou!

Líbe Tě Vašek

P. S. I prosincového balíčku se týkají omezení potravin.

P. P. S. Často se mi zdá o Honzovi Třískovi, Miloši Formanovi a Pavlovi K. Sami cizozemci.

16) 15. 12. 79

Milá Olgo,

za pár dní se uvidíme u soudu a teprve někdy bůhví kdy Ti dojde tento dopis; až ho budeš číst, budu už asi někde daleko v táboře a budu mít docela jiné starosti než teď. Přesto všechno – a navzdory své víře, že nám po procesu povolí rozmluvu – budu psát, jako by se nic převratného nemělo dít; aspoň budeš mít, byť dodatečně, přehled o mém životě.

Dodnes nevím, jestli Ti došly mé dopisy 13, 14 a 15. Proto stručná rekapitulace:

– v dopisech 13 a 14 jsem se dost podrobně zamýšlel sám o sobě, o své budoucnosti a o svých plánech – a taky ovšem o Tvé situaci a Tvé budoucnosti. Ukáže-li se, že Ti tyto dopisy nedošly, vrátím se k těmto tématům někdy později.

– dopis 15 je předvánoční a byly v něm cedulky na dárky pro Tebe, pro Vojtěcha a pro Prokopa a veršovánky pro Andulku a pro Janu.

– v dopise 13 byla listopadová balíčenka a v dopise 15 prosincová. Ani jeden z těchto balíčků mi dosud nedošel a pochybuji, že mi do vánoc přijde. Mrzí mě to a zlobí. *Já to ovšem nijak urgovat nemůžu*, jak se mylně domníváš, urgovat to můžeš jedině Ty u soudu. Na tyto balíčky mám *zákonný nárok* (odnětí práva na balíček je trest), a tak i když byl třeba můj dopis zadržen, balíčenka Ti *musí být vydána* (dozorové oddělení Městského nebo Nejvyššího soudu). Když Ti tedy ty balíčenky nedojdou, zajdi si pro ně. Může se ovšem stát, že je dostaneš až v době, kdy už tady nebudu. V takovém případě pošli balíky sem – snad je za mnou pošlou. Pokud Ti je vrátí, měla bys zjistit, kde jsem, a poslat je tam za mnou (s vysvětlujícím dopisem). Snad by Ti u soudu nebo na Správě vyšetřování StB pomohli – není-li zdržení zaviněno námi, ale jimi, měli by to zařídit (jinak podej stížnost). Člověk musí v těchto podmínkách o každou hloupost bojovat.

Nedávno mi konečně po delší pauze došla nějaká korespondence: dopis 9 od Puzuka, dopisy 9 a 10 od Tebe, tři Tvé pohledy a pohled od Jany. Trochu jsem Ti křivdil, když jsem Ti vyčítal, že mi nepíšeš vůbec dopisy. Dva tedy přišly, rozradostnily mne a moc za ně děkuji. V lecčems mohly být podrobnější, ale musím být spokojen i takto. Ocenil jsem, že v jednom říkáš, že mne miluješ. Tos mi už dlouho neřekla! Dotazy na okraj Tvých dopisů a pohledů: co píše Honza a Kája? (Opiš charakteristické pasáže.) Jaký byl Burgtheater? Kdo Tě pozval, s kýms tam byla, kdo tam s Tebou mluvil? Říkali něco o chystané aktovce? Jak ses měla v Říši, jak dlouho jsi tam byla, jaké to tam je? (A ovšem další dotazy: co je s Landákem? Co je s Pavlem, co dělá a jak nese svou situaci? S kým vším se vídáš? Atd. atd. atd.)

Zdá se, že jsi vyrovnaná, statečná a činorodá. Potvrzují to i zprávy od Jany. *Jsem moc rád!* Přesně to chci! *Buď taková dál a víc!*

Chápu, že se Ti nechce stěhovat. Ale přeci jen bys mohla aspoň trochu uvažovat o našich bytových perspektivách. A zkoumat možnosti. Představa, že jsme do toho nábytku odsouzeni navěky, mě děsí. Stačilo by, kdybys zvolna pracovala aspoň na nějaké *koncepci*. Rychetský, Landák nebo Gruša by Ti jistě byli nápomocni. (Možnost: co hledat třeba kupce na ten nábytek? Svého času se o něj zajímal ing. Ehrenberger. Oč hezčí by to bylo bez něj než s ním! Jen koberce a obrazy – a ovšem postel – a tu a tam nanejvýš koupit něco, co by se Ti skutečně líbilo. *Nic neshánět*, jen čekat, až na něco narazíš. Ale to je jen možnost. Jistě jich je víc. Jde mi jen o to, abychom se bezděky pomalu nesmířili s tím, že to takhle už zůstane.)

Co říci o mém zdejším životě? Už týden mne zase zlobí hemeroidy, ale není to už tak zlé jako v listopadu (psal jsem Ti o tom i o tom, že jsem byl na chirurgii na Pankráci). Je tu velmi šero, pochmurno a nevlídno. Už se těším na soud a na změny, které pak budou

následovat. Hru teď moc nepíšu, ale přemýšlím o ní i o dalších literárních alternativách, časem o tom napíšu víc. Když na mne padá beznaděj, jóguji – a pomáhá to. Deprimují mne maličkosti – nikoli celková situace. Četl jsem velmi zajímavou knížku – Byrd (cestovatel): Sám. O tom, jak půl roku žil sám na jižní točně. *Mnoho poznatků o izolaci, shodných s mými zkušenostmi!* Velmi podrobně čtu RP a vše v něm analyzuji. Předevčírem jsem se například celý den zabýval státním rozpočtem na příští rok. Velmi zajímavé! Učím se z toho, co je psáno, pochopit i to, co není psáno. Na svého kolegu jsem si už zvykl a vrazím ho do hry. Z minulého balíku mám už jen doutníky a kaviárovou pastu – obé si šetřím na vánoce. Vitaminy jsem spotřeboval a udělaly mi moc dobře. Jsem tu už skoro sedm měsíců a zjišťuji, že jsem vlastně nic nevymyslel, i když mám na myšlení neomezený čas. Je to zvláštní věc, ale duševní tvořivost se zřejmě neobejde bez interakce s nějakými podněty zvenčí – je-li duše od všeho izolována, nerozvíjí se, ale spíš zakrňuje. (Buddhistická koncepce sebezdokonalování v izolaci je asi pro jiný druh lidí – ale ani ona nevede k viditelným tvůrčím výsledkům –, její výsledky jsou asi v podstatě nesdělitelné a ani ostatně nejsou ke sdělení určeny.) Mně se sice nezdá, že bych přímo duševně zakrňoval, ale cítím, že jeden zážitek, jediný zajímavý rozhovor by mne vyprovokoval k nepoměrně výraznějším duševním činům než týden soustředěného přemýšlení. Duše potřebuje zkrátka SVĚT – bez něj „jede naprázdno“. Spoluvězňům se jevím jako introvertní typ, který jen čte, hloubá nebo si něco píše, ale já v podstatě takový vůbec nejsem. Inspiruje mne zkušenost světa, nikoli vlastní nitro. Jirka N. by Ti to vysvětlil z hlediska fenomenologie.

Milý Bručoune, když mne ještě něco napadne, připíšu to. Po neděli snad přijde obhájce (už tu dlouho nebyl) a tak se snad něco dozvím. Jsem zvědav, jak to dopadne s věcmi do tábora – v dopise 15 jsem Ti znovu napsal kompletní seznam a chci ho dát pro jistotu i obhájci. Napiš mi, jak jsi strávila vánoce a Silvestra!

Líbe Tě Tvůj *milující* V.

NEDĚLE – DOPOLEDNE

Bolesti zadku se zesilují, bojím se, aby to nekulminovalo příští týden – nevím, jak bych ten soud absolvoval. Navíc se mi zdá, že k malátnosti z bolesti se přidružuje znovu chřipka. Za normálních okolností bych si vzal hromádku vitaminů, nějaké acylpyriny a horký čaj – a bylo by to pryč. Takhle se to zas potáhne několik dnů. Kdy už zase bude mé tělo v pořádku? DĚKUJI ZA FOTKU! Dobrá!

NEDĚLE – VEČER

Můj zdravotní stav se zlepšil. Možná bude v tomto dopise poukázka na ovoce. (Není pravda, že může být každý měsíc – to bylo – teď to je věc individuálního posouzení.) Pozdravuj Honzu a Káju! Že se mi o Honzovi tady často zdá.

PONDĚLÍ VEČER

Noc byla blbá (bolesti) – přes den se to trochu zlepšilo. Teď mi je velmi dobře, protože jsem dostal *balík od Tebe*! Zřejmě to je ten dlouho čekaný listopadový. Velmi vtipně jsi ho naplnila převážně věcmi do tábora. S jejich výběrem a skladbou jsem velmi spokojen. Instrukce stran zbývajících věcí chci předat obhájci – počítám, že zítra se tu už musí objevit. Jestli Ti dorazil můj vánoční dopis, byl tam kompletní seznam věcí, z nichž část tedy nyní už mám. Radost mi udělaly fixky (ani jsem je v seznamu neměl). Postrádal jsem tam vitaminy – v jednom z dopisů jsi psala, že jich máš pro mne hodně. Znovu a znovu se přesvědčuji, jak jsou důležité, mají zřejmě vliv na všechno (i na padání vlasů). Po poslední zásilce mi na různých začínajících lysinkách vyrazilo nové strniště (vit. E).

Snad mi je dáš k těm zbývajícím věcem. O prosincovém a eventuálním ovocném balíku platí, co jsem Ti psal.

ÚTERÝ VEČER

Byl docela dobrý den. Večer jsem dostal dva acylpyriny, dobře spal a dnes mi bylo líp. Mimoto svítilo sluníčko, takže tu bylo vidět. Mimoto přišel obhájce, takže jsem mu mohl dát vzkazy pro Tebe a všechno s ním projednat. Napsali jste s Puzukem moc hezké odvolání! Dobře jsem si zajógoval. A teď právě dorazil Tvůj pohled z 3. 12. – poslední Mucha – s Andrejovou básničkou. Dobrá. A ten plačící Komenský se k ní hodil. Mimo jiné: kdysi jsem dal Zdeňkovi svazek básní našeho krajského básníka, aby to dal Honzovi L. Mohla bys na to dohlédnout, co se s tím stalo? Dnes přišel taky milý pozdrav od Evy ze Švédska.

Zdravím Tě, líbu Tě a pozítří nashledanou! V. Dopis 13 tedy prý taky dorazil. Po šesti týdnech.

17) SILVESTR 1979

Milá Olgo,

z Tvé návštěvy jsem měl výborný dojem a považuji ji za velmi zdařilou. Bylas hezká (!), slušelo Ti to, vyzařovala z Tebe vyrovnanost, suverenita a činorodost, řeklas mi spoustu důležitých věcí – byl jsem zkrátka s Tebou neobyčejně spokojen. Zdá se, že situace slaměné vdovy Ti tentokrát velmi svědčí: dočasné vymanění z mého područí Ti dovoluje úspěšně rozvíjet svou identitu. Největší radost mám ovšem z toho, že žiješ a působíš – lze-li to tak říct – „v mém duchu" a zdařile mne nahrazuješ. (Ještě bych potřeboval, abys taky místo mne napsala nějakou novou hru.) Až si vedle Tebe připadám trochu jako trubec, jako takový přívěšek, o kterého je třeba se starat jako o dítě nebo jako o mrzáčka; stávám se na Tobě závislý víc, než je zdrávo. Děkuji rovněž za všechny věci – doufám, že moji bohatou vězeňskou výbavu Ti ve skladu přijali. Já jsem si rovněž mohl odnést všechno, jen tu novoročenku zatím nemám, ale doufám, že ji ještě vyzískám. (Nezlob se, že jsem se zdráhal vzít si talisman – nebylo to proto, že bych o něj nestál, ale spíš z obavy, aby mne příliš nezotročil – mám sklon k pověrčivosti.)

Tenhle dopis – psaný na přelomu desítiletí – Ti přijde asi dřív, než bylo dosud zvykem – kdoví, jestli dokonce nepředběhne předchozí dopisy: jelikož jsem už odsouzený, nechodí zřejmě korespondence už po tak komplikované trase. Potvrzuje mi to i okolnost, že jsem teď dostal v rekordním čase tři vánoční pohledy (od sester Hejdánkových, Honzy Schneidera a Jarmily – budeš-li s nimi mluvit, poděkuj jim – a speciální pozdrav vyřiď Jarmile). Správně by v tomto dopise měla být poukázka na lednový balík, takže bych měl mít v éteru celkem tři balíky (prosincový – dop. 15; ovocný – dop. 16 a lednový teď). Pošli mi je normálně sem: i když mne každým dnem můžou už odstěhovat, zrovna tak se může stát, že tu budu ještě měsíc. Kdybych byl už pryč, předpokládám, že by balíky poslali za mnou. V nejhorším případě Ti je pošlou zpět. Obsah obvyklý: hodně šťáv, doutníky, am. cigarety, citrony, pomeranč, paštiku v tubě, kapesníčky, párátka apod. (Normální potraviny se asi ještě posílat nesmí.) Byl bych rád, kdybys mi přiložila pár velkých obálek (těch největších), budu ještě psát cosi obsáhlejšího pro obhájce.

Nad očekávání dobře jsem tu přežil vánoce. Rozradostňoval jsem se čerstvým zážitkem Tvé návštěvy i čerstvou zásobou lahůdek. Na Štědrý den jsme si udělali velkou tabuli, zeď nad stolkem byla vyzdobena jmelím, stolek byl celý zaplněn hezky naservírovanými lahůdkami (tácky s kaviárem, cukroví, pomeranče, směs z ořechů, čokolády a rozinek, doutníky atd.), příprava slavnostních tabulí je, jak víš, moje hobby. I další sváteční dny jsem prožil dobře – četl jsem Dumasovy Paměti lékaře (čtení o francouzské revoluci), trochu jsem jógoval, kouřil doutníky, přemýšlel. A samozřejmě jsem taky myslel na všechny blízké a přátele (včetně těch, kterým byla o vánocích svoboda čerstvou radostí). Sentimentální jsem vůbec nebyl, naopak jsem byl lehce rozjařen. Po vánocích jsem byl ostříhán. Ne sice dohola, jak jsem chtěl (to nebylo povoleno), ale velice nakrátko. Takže vypadám jako před mnoha lety, což beru jako symbolické předznamenání mého úmyslu získat opět něco ze své dřívější psychické svěžesti.

Jinak se mám dobře, jsem duševně velmi vyrovnaný a klidný (což mi můj kolega velmi závidí), někdy jsem klidný až moc: klid se proměňuje v lenost. Přerušil jsem angličtinu, ani na hře nepracuji (k tomu tématu se ještě vrátím), hodně spím – okamžitě usínám, spím hluboce a bez probuzení až do rána, někdy si zdřímnu i ve dne. Nepamatuji, že bych někdy v životě byl tak spavej. Ale to je dobře – nejhorší je, když tu nejde spát, což je případ většiny vězňů. Sny mám pořád bohaté, dnes se mi například

zase zdálo, že jsem byl v USA a točil cosi s Milošem Formanem. Ten Miloš mne tu ve snech hrozně pronásleduje (že bych mu v podvědomí záviděl jeho šťastnou kartu a jeho úspěchy? Jinak si to vyložit neumím, i když mé vědomé EGO takové pocity nechová). Jsem velmi zvědav, jaké to bude tam, kam mne dají; zda mi nechají všechny věci včetně knih, zda budu mít nějaký čas pro sebe, s kým tam budu, jaký tam bude režim atd. Myslím, že tam nebudu tak líný jako tady; je to možná trochu důsledek pocitu provizoria. Nějakých konfliktů se nebojím – umím celkem s každým vyjít a případné ponižování beru se stoickým nadhledem. Jakékoli sebelitování je mi na hony vzdálené; ti, co se pořád litují, jsou mi dost protivní (psal jsem o tom už v dopise 15). Protiví se mi taky zveličování zdravotních potíží, k němuž tu mají někteří sklon, a vůbec babský vztah k vězeňské situaci (á la O. O.). Mrzí mě, že když jsem tu byl poprvé, nechal jsem se nachytat na některé léčky téhle situace – fakt ale je, že všechno tehdy bylo docela jiné a horší; teď si to už docela jasně uvědomuji a začínám tomu rozumět; *se současností je to prostě nesrovnatelné*. Říkám to spíš jen na okraj – ne proto, že bych se tím pořád ještě nějak vnitřně zabýval. Dnes se mi to jeví celé jako autenticky absurdní zážitek, kterému by měl každý *pozorný* čtenář Kafky dobře rozumět. (Někdy o tom možná napíšu, ale jinak, než jsem se před časem pokoušel.)

Puzuk mne v posledním dopise žádal, abych napsal víc o hře, kterou si tu promýšlím. Nuže: původní faustovskou koncepci jsem opustil, ponechal jsem z ní jen základní téma, které jsem přenesl do jiného prostoru, totiž vězeňského. Neměla by to být ovšem hra o vězení, ale – abych tak řekl – o životě vůbec; vězeňské prostředí by mělo sloužit jen jako metafora obecně lidské situace (vrženost do světa; existenciální význam minulosti – vzpomínání – i budoucnosti – spřádání nadějí –; téma samoty a pseudonaděje, objevování „nahých hodnot“ atd. atd.). Měla by to být jakási trochu beckettovská groteska o životě; z Fausta v tom zbylo jen téma pokušení (výměna vlastní identity za „svět jsoucen“). Na scéně by měli být jen tři lidi, kteří jen *žvaní o hloupostech* – všechno by mělo tedy zůstávat v podtextu. Mám tu hru *detailně rozvrženu*, ale momentálně jsem psaní přerušil – snad až budu definitivně umístěn, budu moci (aspoň občas) pokračovat. Musím bojovat s různými podivnými psychickými zábranami; o námětu samém a o způsobu, jak to mám promyšleno, pochybnosti nemám – spíš mi jaksi technicky nejde psát ve vězení o vězení. Těžko to umím vysvětlit. Když to nepřekonám, odložím tu věc na později a zkusím pracovat na něčem docela jiném, třeba na nějaké srandovní aktovce. Píše se mi tu zkrátka těžko, necítím se docela svobodný (bez toho to nejde), vadí mi různé vnějškové překážky (vždyť i venku bylo psaní pro mne svého druhu obřadem, navíc jaksi extatickým – všechny zábrany, odpor k vlastnímu napsanému slovu apod., jsem musel různě složitě prorážet a jako člověk v podstatě plachý dodávat si všelijak kuráže – a hlavně jsem ovšem potřeboval kolem sebe naprostý klid, pohodu, neomezený čas atd. atd. – to všechno tu přirozeně nemám a musím zápasit i o takové triviality, jako je trochu světla). Přes to všechno jsem určité pokroky učinil (už jsem tu hru začal psát) a neztrácím naději, že se to všechno nějak poddá. Nejlepší by bylo, kdybych dostal nějaký neobyčejně šťastný a nosný nápad na aktovku (jako byl nápad, z něhož vznikla – za týden! – Audience), který by mne jaksi sám strhl a nesl: pak bych ty různé zábrany a překážky asi prorazil a spontánně něco veselého napsal. Kdyby se mi to podařilo, i to další by pak šlo lépe. Zatím ovšem takový nápad nemám. Tolik tedy o mém psaní, dá-li se to nazvat psaním.

*

Právě jsem si hezky zajógoval (raduji se ze sluníčka, které je venku a dík kterému

mám světlo) a přecházím k obligátní prozaičtější části svého dopisu, totiž k námětům a úkolům pro Tebe:

* Seznam půjčených knih by měl být mezi mými papíry, které jsem měl s sebou v Praze, když mě zavřeli; jistě jsi to všechno dostala (byly tam i různé knihy). Já si teď vzpomínám jen na to, že Honza Vladislav má našeho *Machovce* a Pepík Topol *Hanče* (plus Barrandov a U dvou slunců). Ostatní si nepamatuji.

o Myslím, že by bylo dobré, kdybys napsala delší dopis Klausovi (česky). Napiš mu, že jsi se mnou mluvila, že ho moc pozdravuji a přeju všechno nejlepší, že jsem v dobré kondici, že jsi mi referovala o uvádění mých her a že mu za všechno moc děkuji. A taky by bylo dobré, kdybys mu tlumočila tento můj názor: že teď po aktovkách bude v mém psaní zřejmě větší mezera a že by snad stálo za pokus vyplnit ji Žebráckou operou. Že tu hru mám rád, zdá se mi, že je atraktivní, a mrzí mne, že se tak málo hrála. Přitom neztrácím naději, že bude ještě tak říkajíc objevena. Klaus mimo německy mluvící oblast hry nenabízí, spíš jen čeká na zájem. A ten se nemůže objevit, když tu hru nikdo nezná – přeložena není a v Německu pozornost jiných nemohla upoutat. (Ostatně nevím, jaký je německý překlad.) Věra má ve zvyku zřejmě překládat jen to, na co má smlouvu a co má už nějak zaplaceno – proto ŽO dosud nepřeložila. Snad by mohla udělat výjimku a přeložit to zatím jen tak z lásky ke mně – aby si to mohl přečíst Tom a případně to někde nabídnout. Musela by to ovšem přeložit *věrně*. Vztahy mezi Klausem a Věrou jsou ovšem velmi špatné, tak nevím, jak to udělat. Třeba Tě něco napadne. Kdyby to nešlo jinak, tak ať se K. spojí s někým jiným. Rovněž Evu ve Skandinávii by bylo dobré zainteresovat. Je mi trapné takhle si dělat agenta, ale nemám dobrý pocit z toho, že se všude hrajou jen ty aktovky –

může to vyvolávat falešný dojem, že píšu jen jedním způsobem a o jedné věci. Přitom vím, že jde jen o to, aby byla ŽO správně přeložena a někým pochopena, zkrátka aby byla objevena. A pak by to už jelo samo. Říkalas, že ji chystají ve Francii. To je sice skvělé, ale mělo by se dohlédnout, kdo, jak a z čeho to překládá. Ve Francii mají ve zvyku při překladu všechno přepsat a jsou schopni to překládat z němčiny nebo italštiny. To by byl ovšem konec. Kdyby bylo třeba, napsal bych pro překladatele a inscenátora pár poznámek – jednou jsem ostatně už takové poznámky psal, mám je doma, nedávno jsem je na Hrádečku viděl mezi svými papíry. (Do těch mých různých papírů bys ostatně mohla někdy vnést pořádek.) Hlavně ovšem Klausovi za všechno poděkuj.

● Až budeš vědět víc o odezvě Protestu, o Faustovi apod., nezapomeň mi o tom hned napsat! (Teď budou dopisy chodit snad rychleji.)

● Až budeš mluvit s obhájcem, zeptej se ho, jestli zjistil, jestli byl soudem odeslán můj dopis panu Pappovi. Pokud ne, tak mu napiš sama, poděkuj za jeho nabídku a vysvětli mu, proč jsem ji nemohl přijmout.

● Opiš mi příležitostně charakteristické pasáže z Pavlova dopisu, který jsi mi ukazovala. Pozdravuj ho ode mne velice, přej mu vše nejlepší a poděkuj mu za jeho věc. (Napětí mezi námi už je smazáno?)

● Nezapomeň mi poslat Vaše odvolání! (Budu ho potřebovat.)

● Nezapomeň požádat Pepu, aby opravil a celkově vylepšil náš zesilovač. (Jeden kanál občas nehraje.) Opravu by asi zasluhoval i gramofon a kabely k reproduktorům by se měly vyměnit (za bytelnější – jako máme v Praze). Pojedeš-li se v zimě podívat na Hrádeček (což by bylo dobré), třeba by jel Pepa s Tebou a udělal to. Až se vrátím, koupíme novou soupravu (z Hifi-klubu), do té doby je však třeba náš gramofon udržovat v dobrém stavu. (Už taky nehraje tak hlasitě, jak hrával – to je chyba.)

● Občas Ti budu připomínat naši bytovou otázku, aby se to úplně nepromlčelo. Dnes mám tento námět: Jirka G. má přehled přes *půdní výstavbu*. Pohovoř s ním o tom. Mám

dojem, že jistě je v Praze majitel nějakého pěkného a útulného půdního bytu v centru města, který by ho rád vyměnil za normální byt v Dejvicích. Tím spíš, když by dostal zadarmo nábytek – jako odměnu za výhodnější polohu. Myslím, že výměna jednoho družstevního bytu za druhý by byla administrativně jednoduchou záležitostí. Dobře by Ti v tom taky poradil Pavel Rychetský. Je to *jedna z alternativ*. Zatím to prozkoumej jen jakožto koncepci – realizace by asi tak hned v úvahu nepřicházela. Ale kdyby to náhodou šlo udělat hned, klidně do toho jdi beze mne.

● Velice pozdravuj Jirku! Doufám, že je zdráv a dobré mysli. A vyřiď mu taky, že ho prosím, aby Ti pomohl sehnat nějaké zajímavé filosofické texty (už dříve mi leccos slíbil).

● Nedaly by se sehnat nějaké básničky od Jirky z Brna a něco od Melina? Bylo by to výborné! Snad by mohl Puzuk zapracovat – zvláště na Melina by mohl zapůsobit (mým jménem). Myslím, že u Melina vskutku není důvod k rozpakům. Rovněž bys mohla napsat Věře (Rue Jacob 6).

● U Jirky Pallase bys mohla objednat už zase nějaké pěkné desky. Nevím, proč se tomu bráníš. (Mimo jiné: už vyšly Pašije?) A hlavně soustřeďuj zajímavé pásky! Musíš lidi uhánět!

● Pokud někomu půjčuješ kanadské vydání mých her, nezapomeň přišpendlit ke Spiklencům poznámku, že si nepřeji, aby to čtenáři četli, protože to vyšlo omylem v neplatné a špatné (zárodečné) verzi.

Tím bych pro dnešek skončil s úkoly. Když mne nějaký ještě napadne, připíšu ho.

*

Dnes večer si s kolegou uspořádáme silvestrovskou hostinu. Už se těším. O půlnoci si připijeme místo šampaňským celaskonem effervescens. Na Nový rok sníme grapefruit. (Celkově musím říct, že tu teď hrozně moc jím a břicho mi utěšeně roste. Při józe to ale kupodivu nevadí. Má žravost asi brzy skončí – po svém přesunu se už nebudu tak mít.) O půlnoci si na Tebe vzpomenu. Nezapomeň mi podrobně napsat, jak jsi strávila vánoce a Silvestra!

*

Pozdravuj velice mou přítelkyni *Andulku*! Vyřiď jí, že doufám, že aspoň na Silvestra porušila svůj abstinentismus. V dopise 15 jsem jí napsal veršování, snad to došlo. Pozdravuj svou rodinu, Puzukovic rodinu a úplně všechny přátele, s nimiž se setkáš! A buď na sebe opatrná, jak Ti správně radí Tvá matka! Zatím se loučím a na Nový rok ještě něco připíšu.

Líbe Tě Vašek*

(zelená je barva naděje)

1. 1. 80

Silvestr tu byl zajímavý, měl jsem dokonce dva dojemné zážitky. (A. Dumas: „Vlídné slovo ve vězení má větší cenu než nejdražší dar na svobodě.“) S kolegou jsem si zazpíval! (Občas s ním zpívám a kupodivu to není falešné.) Umínil jsem si, že až budu venku, každého Silvestra o půlnoci budu myslet na všechny, kdo jsou ve vězení. Dnes v poledne vyvrcholila moje žravost, pak jsem relaxoval, umyl si svou téměř bezvlasou hlavu (pro osvěžení), navoněl se kapesníčkem, vypil šumivý celaskon a získal tím vším dobrý pocit

* podpis zelenou fixkou (pozn. ed.)

na prahu nového desítiletí. Co nám asi všechno přinese? (K astrologům začínám být trochu skeptický – jejich předpovědi se, zdá se mi, příliš často vztahují k životním alternativám, které sice mohly nastat, ale nenastaly.) Mimo jiné: bylo moc hezké, jak jste v soudní síni vstali. Napiš mi, jak to je s tou konkrétní věcí, o níž jsem s Tebou mluvil. Mám své důvody, proč mi na tom záleží. Zdravím Tě a těším se na Tvou příští návštěvu!

Ahoj! V.

P. S. Svého času jsem dostal hezký dopis od nějaké Markéty. Teď mě napadlo, že to byla M. z Kanady.

P. S. Když jsem venku, měla bys být ke mně pořád tak milá jako při návštěvách tady…

18) 12. 1. 80

Milá Olgo,

těžko si lze představit radikálnější STŘIH, než jaký znamenala má nedávná změna působiště: po sedmi měsících samoty, klidu, tepla, nicnedělání, najednou takový kolotoč: trochu to připomíná první dny vojny, trochu první dny v pivovaře, je to ovšem po všech stránkách podstatně drsnější (inu je to vězení). Má duše si už na tu změnu jakž takž zvykla, mému tělu to asi bude trvat delší dobu: včera mne přepadla nějaká nemoc, snad chřipka nebo co, byl jsem úplně vyčerpaný a měl zimnici, dali mi léky, dnes smím být v posteli a je mi už daleko líp. Trochu se ozývají hemeroidy, jsem všude trochu opruzen (zvlášť tam, kde bývaly vlasy a fousy) atd. atd. Ale to se jistě všechno poddá, ta změna byla opravdu příliš ostrá. Velmi mi přirozeně pomohlo, že jsem ji nezakoušel sám a že jsme ji mohli společně reflektovat. (Promiň rozhárané písmo – mám jakési neohrabané prsty.) Z věcí, které jsem si přivezl, mi bylo vydáno všechno mimo pár drobností (zapalovače, nůž, holící pěna ve spreji a kolínská), ty drobnosti si při návštěvě odvezeš. Knihy zatím nemám, ale věřím, že mi budou časem taky dány. (Zatím jsem je věru nepotřeboval.) Na Pankráci jsem stihl přečíst dvě Mojžíšovy knihy. Že bych se tu dostal k psaní, se mi zdá být zatím zcela nepravděpodobné.

Nečekali jsme, že vplyneme do táborového života takto – a zatím nevíme, jestli to je lepší nebo horší než to, co jsme očekávali. To se pozná časem. Zatím je jasné pouze to, že tahle novinka vytváří dost různých kuriózních situací a absurdních atmosfér. Mou hlavní osobní starostí zatím bylo najít si občas nějakou minutu pro sebe, to jest pro svou (vzhledem k hemeroidům) náročnou hygienu.

Když jsem u hygieny: na základě tohoto dopisu mi můžeš poslat hygienický balíček. Prosím tyto věci: pouzdro na mýdlo, žínku, kartáček na tělo, další mýdla, mýdlo na holení, aspoň tři indulony, případně další pastu na zuby. Jinak budu potřebovat sacharin nebo spolarin (je praktičtější než cukr), kalendářík na rok 80, vitamin C, šťávy a ještě leccos, ale to do toho hygienického balíčku nedávej – to mi přivezeš. Neboť se zdá, že už některou únorovou neděli budeme mít návštěvu. Která neděle to bude a všechny bližší údaje Ti včas napíšu; zatím to jen předběžně avízuji. Zeptej se Ivana, jestli chce taky přijet, mám nárok na dvě dospělé osoby. A napiš mi to, abych to mohl ohlásit. Autem nejezděte, to nemá v tomhle počasí smysl. Přijeďte vlakem nebo letadlem den napřed (bude to v neděli dopoledne), snad by ses mohla domluvit s Kamilou a Zuzanou a koncipovat to jako společný výlet. Při té návštěvě mi můžeš přivézt 3kg balík. Přesné instrukce ještě napíšu. Hlavně asi budu chtít cigarety (smí jich být 300).

Jsem zvědav, jestli mi sem dojdou balíčky, které jsi posílala do Ruzyně. Došly Ti mé dopisy 15, 16 a 17? Dostal jsem pár milých pohledů k vánocům a Novému roku, zvlášť mě potěšil telegram od Andulky – moc jí poděkuj a polib ji za mě. Všechny přátele a kamarády moc pozdravuj!

Odtud se smí psát každý týden a dopisy chodí daleko rychleji než z Ruzyně, takže budeme mít snad pružnější spojení.

Speciální pozdrav vyřiď Jiřímu L., s nímž jsme se v těchto končinách vystřídali. Když mi časem napíše pár řádek, budu moc rád. …*

Vydržím to pět let? Snad jo. Jinou možnost ostatně ani nemám. Anebo vlastně možná mám – ale nevím, co by se muselo dít, abych se pro ni rozhodl. V téhle věci jsem se zatvrdil. Jsem český balík a zůstanu jím.

Líbe Tě Vašek

* 3 řádky cenzurovány (pozn. ed.)

19) 27. 1. 1980

Milá Olgo,

jsem v Heřmanicích už tři týdny a zvolna se tu aklimatizuji. Minulý dopis se mi jaksi nepovedl, proto byla v mé korespondenci jedna pauza. Děkuji Ti za dopis, v němž mi referuješ o vánocích a Silvestru; nedávno mi sem dorazil. Dva Ivanovy dopisy mi nebyly předány, protože v nich bylo něco anglicky – zřejmě obvyklé verše. Doufám, že to ani Ivana, ani Tebe neodradí od psaní – pište mi často a obsáhle! (Vašek dostal od Kamily už 70 dopisů!) Prosím jen, abyste se drželi určitých zásad, na nichž závisí předání dopisu. Je třeba a) zachovat předepsanou grafickou úpravu; b) nepsat na obálku mé jméno; c) vyvarovat se v textu věcí, které by mohly být chápány jako nějaké narážky, náznaky, šifry apod. Po věcné stránce mi piš o všem, co děláš, co se děje, s kým se vídáš, co čteš, co vyšlo atd. atd., zkrátka o všem, co mne zajímá. Jsem dychtiv všech zpráv jako vždy – ba ještě víc, dík své fyzické vzdálenosti od domova. Mimo zmíněný dopis mi došel od Tebe hygienický balíček a dva balíky posílané na Ruzyň – moc děkuji, skladba byla dokonalá. Zajímalo by mne, jestli Ti došel můj dopis č. 17 (z Ruzyně). Referoval jsem Ti v něm o svých vánocích a svém Silvestru, hodnotil Tvou návštěvu a moc Tě chválil! Jestli Ti to nedošlo (odesílal jsem to totiž dva dny před svým odjezdem), vrátím se k těm tématům v některém příštím dopise. (Ještě něco k úpravě dopisů: v mém čísle je malá změna, nepřehlédni to.)

17. února mne budete moci s Ivanem navštívit (nevím ovšem, jestli Ivan bude moci). Oficiálně o tom budete ještě vyrozuměni správou ústavu. Musíte tu být už v 8 hodin ráno, domluvte se se Zuzanou a Kamilou, jak se sem dostanete. Nedoporučuji jet autem, spíš asi nočním rychlíkem – anebo den napřed a ubytovat se v hotelu. Moc se na Vaši návštěvu těším. Budu ostříhaný a oholený, tak se mne nelekněte! S sebou mi můžeš přivézt 3 kg těžký balík. Obsah je třeba velmi pečlivě komponovat a dbát mimo jiné na to, aby tam nebyly zbytečně těžké obaly. Prosím o toto: 300 cigaret BT, hodně velká piksla čaje Earl Grey (víc malých krabic zbytečně zvyšuje váhu), hodně čokolád a případně jiných sladkostí, sacharin nebo spolarin ve velkém balení, jedny tlusté ponožky (pokud možno nikoli bílé) a dvoje tenké (oděvní součástky smějí být nad váhu 3 kg). Dál už nevím; snad nějaké šťávy v prášku a vitaminy. Můžeš mít s sebou do zálohy i doutníčky a alternativní věci, z nichž bych si na místě vybral. To vše jen v tašce (igelitové – aby obal moc nevážil). Tím jsem, myslím, vyčerpal organizační a praktické věci.

A teď něco o sobě: z toho nachlazení (nebo co to bylo) jsem se už vyléčil a mé tělo si začíná zvolna zvykat. Občas mne sice bolí zuby, páteř, ruce, nohy apod., ale to se poddá. Tím spíš, že psychicky jsem absolutně fit, ba možno říct, že se tu docela dobře bavím. Na nedostatek zajímavých zážitků si rozhodně stěžovat nemůžu a jsem až zaražen tím, jak brzy a přesně v duchu mých očekávání jsem byl vržen právě do té zkušenosti, o níž jsem Ti psal z Ruzyně jako o možném nástroji své vnitřní psychické re- konstituce a obnovy svého prapůvodního vztahu ke světu. Pravda, ta zkušenost má poněkud drsnější formy, než jsem očekával, a má i mnoho aspektů, které jsem neočekával, ale to už patří k věci. Psát tu nebudu moci, ale k jazykům se snad časem dostanu. A taky se možná naučím leccos ze sféry praktických dovedností. Na celé té věci mne děsí jen jedno: poněkud dlouhá doba, po kterou tu budu muset být. Ve světě se zdá být jaksi dusno a to přirozeně nijak neposiluje naději, že by to mohlo skončit dřív.

Janě vyřiď, že ji moc zdravím a že jí přeji štěstí. Andulku za mne polib a poděkuj jí za telegram k vánocům. A moc samozřejmě pozdravuj všechny kamarády.

Budu, zdá se, dlouho a víc než kdy dosud, závislý na Tvých dopisech. Není tedy jiného východiska, než že budeš muset překonat svůj známý odpor k psaní a psát mi

často dlouhé dopisy. Zajímá mě všechno. Když, tak můžeš nahlédnout do mých dopisů z Ruzyně a tam najdeš množství dotazů (dosud nezodpovězených) a dalších témat, na něž jsem chtěl znát Tvůj názor.

Jirka a Vašek, kteří tu sedí vedle mne a píšou těm svým, Tě velice zdraví.

Rád bych Ti napsal o sobě, o svých dojmech a o svých úvahách víc, ale lepší bude, když prozatím skončím. Papír se ostatně chýlí ke konci a končí i čas, pro psaní způsobilý – za chvilku půjdu spát. (S návalem denních dojmů ustaly u mne barvité sny, jaké jsem měl ve vazbě.)

Tak se tedy loučím, myslím na Tebe a líbu Tě – Vašek

Ještě k dopisům: PIŠ ČITELNĚ – nejraději na stroji – A k balíčku: když to vyjde váhově, mohou být klidně toho čaje dvě velké piksly –

20) 3. 2. 1980

Milá Olgo,

děkuji Ti za Tvůj první dopis do Heřmanic, který mi v pořádku dorazil. Jak jsi snad pochopila z mých předchozích dvou dopisů, nemohu Ti psát tak, jak jsem byl zvyklý z Ruzyně,[*] mám se držet především rodinných věcí, nemám rozvíjet různé své úvahy apod., proto i má odpověď na Tvé otázky bude dosti kusá: jak mi bylo sděleno vychovatelem, mohu Ti napsat, že pracuji ve Vítkovických železárnách, ale víc o tom napsat nemohu. Snad jen to, že sice nemusím zvedat žádné těžké věci, které bych neunesl, ale že přesto mám vážné obavy, zda budu schopen plnit svou normu. Stále však věřím, že si mé tělo zvykne a že nebudu pořád tak unavený (pohyb nemám pochopitelně jen v práci – a při svém povolání a způsobu života jsem věru na tolik pohybu zvyklý nebyl). Naštěstí v sobotu a v neděli mám relativní klid, takže se vždycky trochu vzpamatuji. Je to dost paradoxní: ve vazbě jsem snil o takovém výkonu trestu, kde bych mohl pracovat, hýbat se a být mezi lidmi – a když to teď všechno mám, mám toho najednou tolik, že na vazbu vzpomínám jako na krásný sen. Stále mi není ještě jasno, zda to je pro mne takhle lepší než předpokládaná izolace. Zkušenost je to fantastická a nebezpečí psychické deformace, k níž asi dlouhodobá izolace vede, asi opravdu odpadá – na druhé straně si zatím neumím moc dobře představit, jak tento způsob života pět let vydržím. Starosti si s tím ale nedělám; jak jsem Ti psal už minule, psychicky jsem fit a snažím se to všechno brát sportovně. Jím víc, než jsem kdykoliv v životě jedl, a přitom se mi zdá, že hubnu. (Ještě k té izolaci: co píšeš o Jirkovi – co toho napsal –, posiluje mé pochybnosti o tom, že je tohle lepší – já tu psát nemohu. Trochu číst a studovat budu moci, ale zřejmě jen o víkendech.) Co bych o sobě ještě mohl napsat? Nepočítám-li vysílenost a koncem pracovního týdne vyčerpanost, jsem zdráv – chřipka je po malých recidivách v podstatě vyléčena, hemeroidy jsou v klidu. Jinak musím (a snad smím) říct, že i když tu jsou pochopitelně s námi lidé všelijací, chovají se k nám výborně a snaží se nám pomáhat. Po této stránce si nemohu na nic stěžovat; naopak: byl jsem tím přijetím překvapen a dojat.

Děkuji Ti za zprávy o Tobě. Jen bych rád znovu zdůraznil, že bys měla psát častěji a hlavně obšírněji. Tvůj dopis byl milý, ale přeci jen poněkud telegrafický. Se stylem si starosti nedělej! Puzuk zůstane trvale na volné noze? Jestli to jde, doporučuji mu to – je to lepší, než dělat nějaké zaměstnání, které by ho nebavilo. Jak se má Otka? Nemám o ní žádné zprávy. Jak dopadl můj bývalý advokát se svou pří? Piš mi podrobně o různých přátelích i o svých kulturních zážitcích. A vůbec o tom, jak žiješ. Sepiš si taky věci, které mi řekneš při návštěvě, abys na nic nezapomněla. (Já si taky připravím své otázky.) Slavistickou společnost moc pozdravuj (jsem velmi rád, že do ní chodíš), pozdravuj Puzuka a Květu, Vaši rodinu, Zdeňka a samozřejmě Andulku (napiš mi příležitostně, co dělá a jak se má). A všechny přátele – jako vždy! Na návštěvu se už hrozně moc těším – vidím, že tu budu mít zřejmě čtvrtletní „upínací body“. Mrazy a zima tu vskutku, jak správně předpokládáš, dost obtěžují; naštěstí se teď oteplilo a mým dalším „upínacím bodem“ je blížící se jaro. Učebnice zřejmě časem dostanu, Bibli si asi odvezeš do Prahy. Je tu relativně docela dobře zásobená knihovna, vypůjčil jsem si Herodotovy Dějiny, ale jsem teprve na třetí stránce. Budu se – mimo jiné – taky muset naučit určité koncentraci uprostřed rozruchu – to platí nejen o čtení, ale i o psaní dopisů.

Celkově bych o sobě snad mohl říct ještě toto: můj duch je zatím plně zaměstnán jedinou věcí: poznáváním nového prostředí, snahou porozumět jeho zákonitostem a

[*] sub specie této důležité noticky je nezbytné chápat text všech dalších dopisů z tzv. výkonu trestu (pozn. ed.)

nalézt nejlepší způsob, jak v něm existovat. A ovšem starostí o vlastní tělo a o jeho adaptaci. Na nějaké důsažnější úvahy existenciální a literární nemá zatím můj duch ani čas, ani pomyšlení; jakékoli pokusy v tomto směru mi připadají v konfrontaci s touto zkušeností jako nicotné nebo přesněji řečeno jako předčasné. Nejdřív je třeba tohle všechno strávit, zažít a pochopit. Velkou chuť bych měl psát si deník, ale to přirozeně nejde.

Líbu Tě a jsem rád, že Tě mám – takovou, jaká jsi – to znamená se všemi Tvými chybami, dokonce i s Tvou stručností při psaní dopisů (i když tuto chybu by ses měla snažit napravit).

Ahoj – Vašek

P. S. Jsem rád, že se zabýváš bytovou otázkou a že Ti funguje telefon –

21) 8. 2. 1980

Milá Olgo,

nejprve několik organizačních věcí. Byl jsem vyzván, abych Ti napsal toto: „Dodatečně Ti sděluji, že termín návštěv není možno považovat za konečný. Upozorňuji, že musíš obdržet povolení k návštěvě, kde bude vyznačeno i povolení balíčku včetně váhy.“ Znamená to, že tenhle víkend (17. 2.) návštěva nebude. Bude později, zřejmě v březnu. Včas se to dozvíš. Dále mám od vychovatele uloženo Ti napsat, abys zařídila, aby mi sem mimo Tebe a Ivana nikdo nepsal, od nás ani ze zahraničí. Zásilky od jiných osob mi nebudou předány. (Došla mi sem kniha od polského autora dr. S. Czarnieckiého s věnováním, nemám ji sice a toho autora neznám, nicméně hodilo by se, abys mu nějakým pohledem poděkovala, bydlí v Krakowě, ul. Senecka 3.) Od Tebe ani od Ivana jsem nic nedostal, věřím však, že nějaké dopisy jsou na cestě. Piš mi často! Je mi líto, když přátelé dostávají každý týden dopis – a já nic. Vím, že nerada píšeš, ale mohu Tě ujistit, že se Ti určitě nepíší dopisy tak těžko jako mně. Ale abych se vrátil k organizačním věcem: o mých přáních co do obsahu balíčku platí vše, co jsem Ti už psal, s těmito změnami či doplňky: místo tří set BT mi pošli 300 Spart. Přilož dále nacpávátko na dutinky (to, které jsi mi poslala, se mi při častém vybalování, přebalování, přesunování, uskladňování, prohlížení a srovnávání mých věcí kdesi zašantročilo; možná ho ještě najdu, ale raději ještě jedno přivez). Dále bych prosil pár jehel a niť. A jinak, jak jsem psal: maximum čaje, maximum sacharinu, maximum sladkostí (čokolád). A ty ponožky.

Jelikož paleta témat, jimiž se mohu obírat, je dosti chudá, rozepíšu se podrobněji, než bych to dělal za jiných okolností, o svém zdravotním stavu:

1) Hemeroidy jsou naštěstí v klidu, teď sice trochu krvácely, ale snad z toho nic nebude.

2) To mé nachlazení (či chřipka nebo co to je) se mi opět vrátilo (měl jsem zimnice, horečky apod.) a byl jsem tentokrát dán do stavu nemocných, přičemž beru antibiotika. Konečně si tedy po tom prvním náporu trochu odpočinu a tělesně se zvetím. A taky snad tu chorobu definitivně vyléčím.

3) Práce a to všechno ostatní mne pořád dost vysiluje. Bolí mě hlavně v kříži a paty od toho, jak jsem stále na nohách (v práci si prakticky sednout nemůžu – a stání mi dělalo potíže odnepaměti). Tyhle bolesti a tu neustálou vyčerpanost nepovažuji však za věci vážné – věřím, že to časem zmizí a že si zvyknu. Jak jsem zjistil, měli zpočátku tyhle potíže všichni, tedy i lidi mladší a uvyklí fyzické práci.

4) Shrnuto: jelikož hemeroidy jsou v klidu, chřipku léčím a vyčerpanost pramení hlavně z nezvyku, lze říct, že na tom vlastně nejsem po zdravotní stránce nijak špatně. Starost tedy o mne mít nemusíš.

Pokud jde o práci: před ulehnutím jsem dělal pár dní něco jiného, než k čemu jsem zařazen, takže jsem neměl vlastně ještě možnost souvisleji vyzkoušet, zda budu schopen plnit normu či nikoliv. Ale přikláním se k názoru, že to bude posléze i pro mne dosažitelné. (Mám své důvody, proč bych byl rád, kdyby se mi to podařilo.)

A teď něco o mém hospodaření: v nejbližších dnech dočerpám zásoby cigaret, které jsem si sem přivezl. Pak chci přejít na cpaní dutinek, kterého – v kombinaci s cigaretami – bych se chtěl přidržovat pak už natrvalo. Na kombinaci levných cigaret (Mar- sek) s dutinkovým cpaním budu mít zřejmě peníze i poté, až vyčerpám zásoby tabáku, a snad mi něco zbyde na čaj a příležitostnou sladkost. (Je to zajímavé, jak tu prahnu po všem sladkém.) Pokud jde o zubní pasty a jiné hygienické potřeby, jsem, myslím, zásoben dobře a na delší dobu. Kromě nevelké zálohy jsem zatím kapesné nebral, ale dík přivezeným zásobám celkem se vším vycházím. (Bylo velmi prozřetelné nastoupit s

velkými zásobami; péče o ně nebyla sice vždy bez komplikací, ale aspoň část počátečních starostí člověku odpadla.)

Co bych ještě mohl o svém zdejším životě říci? Zážitků, poznatků a dojmů mám tolik, že si je zatím ani nestačím pořádně srovnat, utřídit a zpracovat. Nicméně snažím se o to. A zdá se mi, že smysl, který se snažím svému pobytu zde dát, by mohl být naplněn vrchovatě. Dívám se, žasnu, uvažuji, bavím se (mnohdy sám na svůj účet), dávám si dobrý pozor, abych se nenechal něčím rozházet. Jsem otevřen světu, aniž bych se mu sám otevíral víc, než kolik je při mé sdílné povaze nezbytně nutné. Vše se snažím s nepředpojatým nadhledem pochopit. Nejsem do té zkušenosti vržen sám, což mi ohromně pomáhá. Pozoruji, co ta zkušenost dělá s těmi, kteří tu jsou už delší čas, a snažím se vzít si z toho správná poučení a nepodlehnout žádné z nabízejících se duchovních nebo pocitových šarží. Jsem dost zvědav, jak to všechno dopadne a zda se mi skutečně podaří jednoho dne odtud vyjít nepoznamenán, ale obohacen v tom smyslu, v jakém bych chtěl.

Vidím, že okolnosti – komplikovanější, než si umíš asi představit – mne zahánějí k poněkud pythickým všeobecnostem, hraničícím s banalitou, proto radši skončím.

Měj se dobře, nejlíp, jak to jde, pozdravuj všechny věrné a hlavně mi piš! Uvědom si, že o Tobě, o přátelích a vůbec o tom druhém světě téměř nic nevím – a že na všechny zprávy dychtivě čekám! Líbe Tě Vašek

P. S. Nezapomeň pozdravovat Haničku a samozřejmě Kamilu a Zuzanu!

23) úryvky 24. 2. 80

Milá Olgo,

nedělní odpoledne se chýlí ke konci a já se pořád jaksi nemohu vzpamatovat ze zvláštního ponávštěvního rozpoložení. Znovu a znovu si vybavuji všechno, co jste říkali, raduji se ze všech dobrých zpráv, do mé radosti však zároveň prosakuje jakási nejasná tíseň a nervozita. Nemohu říct, že jsem v nějaké depresi – náladu mám v podstatě dobrou –, jen jsem trochu vykolejený, roztěkaný, nesoustředěný, neklidný. Žiju tady v úplně jiném světě než vy, a když se tak najednou zčista jasna v tom zdejším světě objevíte a přinesete sem kus toho druhého světa, toho, v němž žijete vy a kam patřím i já, je to pro mne velice zvláštní událost, rozjařující a povznášející, ale zároveň zneklidňující a až jaksi drásavá. I na tento úkaz si budu muset zvykat. Zajímavé je, že to je zážitek podstatně jiný, než byly návštěvy ve vazbě. Tam jsem byl ze svého domovského světa sice vytržen, nebyl jsem však vržen do tak radikálně odlišného světa, spíš jsem byl dočasně jen v nějakém „nesvětě“, ve vzduchoprázdném prostoru. Ta konfrontace tedy nebyla tak ostrá.

Pokud jde o návštěvu samotnou: i když byla pochopitelně trochu nervózní a po tematické stránce chaotická (jinak tomu ostatně ani být nemůže), myslím, že se vydařila, a jsem s ní nadmíru spokojen. Ani jsem nečekal, že si toho stihneme za tu hodinku tolik říct, a hlavně jsem nečekal tolik dobrých zpráv. Všechno, co jste říkali, jsem dobře registroval a nyní si to vybavuji a promýšlím a zhodnocuji. Jsem přirozeně rád, že se mé hry hrají a že je hrají dobrá divadla, jsem rád, že přátelé na nás myslí, raduji se z toho, že jsi činorodá a že dokonce podnikáš něco v tak nevděčné záležitosti, jako je naše plánovaná výměna bytu. Hlavně jsem ovšem – jako vždycky – rád, že je všechno při starém, to znamená všechno v pořádku, zkrátka že Ty, Puzuk a všichni přátelé jste stále stejní, takoví, jaké vás znám. Věrnosti a jakési – jak tomu říkám – setrvalosti jsem si vážil vždycky víc než čeho jiného a musím říct, že s léty si těchto vlastností vážím stále víc. Není to konzervativní láska ke statu quo, ale pouze úcta k lidské identitě a kontinuitě. Ostatně není asi náhoda, že všechny mé hry se točí kolem tématu rozkladu identity a kontinuity.

(…)

Je to zvláštní a v tuto chvíli pro mne už zase téměř nepochopitelné, že jsme se před několika hodinami viděli a jakoby nic si povídali! Byla to pravda? Asi ano. Člověk nevychází z údivu.

Tak vám oběma za tu návštěvu děkuji – a ještě jednou všechny moc zdravím –

Tvůj Vašek

25) úryvky 8. 3. 80

Milá Olgo,

píšu Ti shodou okolností velmi brzo po předchozím dopise, takže není mnoho novinek ke sdělení. Mám se dobře, hodně čtu, odpočívám a přemýšlím. Ne snad že bych neměl o čem psát: nad četbou Patristiky a Dostojevského jsem dost přemýšlel o některých filosofických tématech a rád bych například rozvinul některé své úvahy o vztahu lidské identity a nesmrtelnosti – nejsem si však jist, zda by to bylo vhodné, protože, nic naplat, za rodinnou věc – aspoň v užším slova smyslu – to považovat nelze (i když jde o věc, která byla často předmětem našich rodinných diskusí). A tak si to nechám na jindy a omezím se na některá přízemnější témata.

Jak víš, nikdy jsem moc nepil čaj (vlastně jsem ho pil, jen když mne bolelo v krku). Tím víc mne překvapuje, jak jsem si na něj tady zvykl – stal se mi téměř nezbytností. Je to zřejmě tím, že tu funguje jako náhražka za kafe, za alkohol a za mnoho jiných radostí, které tu člověk nemá. Mou nejradostnější chvilkou je, když si připravím sklenici silného horkého čaje, usednu a u čaje čtu, přemýšlím nebo píšu dopis. Stal jsem se přitom téměř fanatikem Earl Greye, který, jak známo, v Anglii pijí pouze staré dámy při svých odpoledních babincích a kterým anglický milovník čaje poněkud pohrdá jako voňavým babským pitím. Škoda, žes ho tentokrát nedostala. Občas se podívej, jestli ho nemají, a když by ho měli, kup ho hodně do zásoby. Je to můj jediný zdejší luxus. Existují takové velké piksly – objemu asi čtyřnásobného ve srovnání s normální pikslou –, myslím, že ne-li dvě, pak určitě aspoň jedna taková piksla by se do balíku váhově vešla. Rád bych tu pikslu měl nejen kvůli jejímu obsahu, ale i jako takovou – byla by šikovná na zásobu čaje. Neexistuje-li Earl Grey v těchto velkých pikslách, šlo by ji zajisté vzít od jiné značky a naplnit jím.

(…)

A teď o něčem jiném: zjistil jsem, že při delším pobytu ve vězení hrozí citlivějším lidem nebezpečí, že zatrpknou, zanevřou na celý svět, otupí, rezignují a stanou se dost sobeckými. Jedním z mých hlavních cílů je, abych – ať už tu budu jakkoli dlouho – takovému nebezpečí ani trochu nepodlehl. Chci zůstat otevřený světu, neuzavírat se před ním sám do sebe, a uchovat si zájem o ostatní lidi a lásku k nim. O různých lidech mám různé mínění, ale nemohu říct, že bych kohokoliv na světě nenáviděl. V tomhle ohledu se nemíním změnit. Kdybych se změnil, znamenalo by to, že jsem prohrál. Nenávist nikdy nebyla ani mým programem, ani východiskem mého konání. A to se nesmí změnit.

Pro dnešek končím – pozdravuj všechny příbuzné, přátele i kamarády – pozdravuj Puzuka (ať mi brzo napíše) a speciální pozdrav tlumoč Andulce. Sama žij vesele, harmonicky a činorodě!

Líbe Tě Tvůj Vašek

27) 23. 3. 80

Milá Olgo,

potěšen slyším, že jsi se rozhodla na několik dní vyjet z Prahy a odpočnout si. Doufám, že Ti ten výlet nepřišel zrovna do toho nepříjemného návratu zimního počasí, který mi zde, na severu země, obzvlášť vadil, ale který, zdá se, už končí.

Už týden zase pilně pracuji a má choroba je zřejmě opravdu definitivně vyléčena – jinak by se už musela, soudě z předchozích zkušeností, opět ozvat. Práce mne už tak hrozně nezmáhá jako zpočátku, přesto jsem však požádal o přeložení na jiné pracoviště, které by bylo přiměřenější mým možnostem: správně bych měl totiž držet krok s urostlými chlapci vesměs o dvacet či více let mladšími než já, zvyklými navíc na manuální práci a bez mých rozmanitých zdravotních potíží – a i když se mi to tu a tam daří, přeci jen cítím, že nemám potřebnou páru a výdrž. A tak si říkám, že bych zrovna tohle dělat nemusel, zvlášť když tu mám být tak dlouho a když tam, kde pracuji, je dostatek jiných možností. Tak uvidím. Třeba to nevyjde, ale mně se zdá, že přílišný ostych tu není na místě a že když jsem ho neměl ve věci druhých lidí, měl bych se ho zbavit, i když jde o mne.

Jinak není v mém životě nic zvláštního nového, jsem tu už jakž takž zakotven a mimo to, že se starám o své důstojné přežití bez úhony na duchu i na těle, stihnu tu a tam udělat něco dobrého i pro druhé (tak jako ostatně jiní zase tu a tam pomůžou mně). Cítím, že bych potřeboval občas jógovat, zatím jsem ale pro to nenalezl vhodné podmínky, ani prostorové, ani časové. Tuhle jsem zkusil před odchodem na odpolední směnu chvilku relaxovat, moc se mi to ale nevyplatilo.

Mladší Vašek je na tom s prací líp, je na to pyšný, já ovšem nikdy neopomenu poukázat na to, že je mladší a že má taky lepší práci. To je ovšem jen takové škádlení mezi námi, ve skutečnosti nechci jeho výkony, kterými se už vypracoval do nejvyšší stravovací kategorie, nijak znevažovat.

Nemám teď zrovna moc soustředění na psaní dopisu, je tu kolem mne čilý nedělní ruch (a dřív než v neděli jsem na psaní neměl čas), takže se o ničem podstatnějším nebudu už rozepisovat. Mimoto chci připojit pár řádek pro Květu, od které jsem dostal hezký dopis.

Tebe zdravím, líbu a těším se na zprávy o Tvém výletě a vůbec o Tvém životě!

Ahoj! Vašek

28) 2. 4. 80

Milá Olgo,

dnes jsem dostal dopis z Hradce Králové, který Ty jsi už jistě taky dostala a z něhož vyplývá, že se pro změnu chystá cosi proti Hrádečku. Především by jim měl dr. Hrabák napsat, aby prodloužili termín, do kterého se máme vyjádřit, vzhledem k tomu, že jsem ve výkonu trestu a domluva se mnou je obtížná. No a pak by měl dr. Hrabák vypracovat nějaký sugestivní rozbor, který by prokázal, že jejich řízení je bezpředmětné. K tomu ovšem bude potřebovat všechny doklady o Hrádečku, takže tam asi bude třeba pro ně zajet. Podle mne je důležité mezi jiným to, že stavbu ústředního topení jsme měli od ONV *předem povolenu*, nikoli tedy že ji schválili až dodatečně. Lze to doložit razítky na projektu ústř. topení, jakož i příslušnou korespondencí. Je pravda, že nejdřív jsme asi měli souhlas ke stavbě v rozsahu první fáze adaptace – ale k dalším fázím určitě byl nějaký dodatečný souhlas; k topení aspoň určitě (vždyť jsme kvůli ONV museli mít projekt od projektanta, který má souhlas zaměstnavatele). Všechny papíry jsem schovával, takže to v nich musí být. Do Prahy vezmi všechno, dr. Hrabák si s tím poradí a něco vymyslí. Mne hlavně zajímá, co se stane, když to pro nás dopadne špatně. To nám vybourají topení? To nemohou, když k jeho stavbě dali předem souhlas – snad by mohli jen zbourat kotelnu – ale to vlastně taky ne – anebo pracovnu – ale to by zase spadl dům! Čert se v tom vyznej. Musíš se bránit s dr. Hrabákem (příp. za pomoci dr. Rychetského), ale asi beze mne – kdyby měl být ke všemu můj souhlas, trvalo by všechno hrozně dlouho. Když, tak Ti můžu napsat nějakou plnou moc, abys mohla jednat i za mne. Jinak je v těchto úředních věcech nejrychlejší spojení se mnou přes obhájce. Doufejme, že toto nové kolo dopadne pro nás dobře – jako to předchozí s pražským bytem. (Když si to znovu čtu a promýšlím, zjišťuji, že to je celé úplný nesmysl – opírají se jen o povolení z roku 70 a dělají, jako by později nic nepovolovali –, přesto mne to ale zneklidňuje, protože mi je jasné, že by s tím nezačínali, kdyby neměli šanci, že to dopadne tak, jak chtějí, tj. v náš neprospěch – i když nevím, jak ten neprospěch má konkrétně vypadat.) No uvidíme.

V mém životě není nic zvláštního nového. Tím ovšem neříkám, že se nic neděje. Naopak: pořád se něco děje. Vždycky jsem se domníval, že vězení je především nekonečná nuda a jednotvárnost a že v něm člověk nemá celkem žádné starosti – mimo základní starost o to, aby to rychle uběhlo. Teď jsem ale zjistil, že to tak není. Starostí – byť z hlediska normálního světa „drobných" – tu má člověk neustále mnoho, přičemž ve zdejších souvislostech to vůbec drobné starosti nejsou; pořád tu vlastně člověk něco stíhá, něco zařizuje, něco shání, před něčím uniká, něco si hlídá, o něco se strachuje, něčemu čelí atd. atd. Je to tedy, mezi jiným, i trvalý nápor na nervy (na které mu pořád někdo brnká), o to horší, že se v mnoha důležitých chvílích člověk nemůže chovat autenticky a může si jen myslet své. (A přílišné sebeovládání není, jak známo, zdravé, protože tvoří různé jedy v srdci.) Snažíme-li se to všechno brát s humorem a se sportovním nadhledem, je to nejen proto, že jsme takoví, jací jsme, ale i proto, že to je relativně nejlepší způsob, jak tomu náporu čelit, aniž by si člověk na jedné straně zbytečně škodil a aniž by na straně druhé v sobě něco střádal a dusil (tato druhá cesta vede k oné zatrpklosti, o níž jsem Ti svého času psal). Zachovávám-li si veselou mysl, je to tedy jakási sebeobrana organismu, a nelze z toho vyvozovat, že mne potkala jen nějaká veselá příhoda. Ale to Ty si jistě nemyslíš.

Děkuji Ti za lístek z Jizerských hor, který mi byl ukázán a který byl bohužel za dlouhou dobu jedinou zprávou od Tebe. Opravdu by nešlo, abys mi psala častěji – třeba i krátce, když už ne dlouze?

Puzukovi řekni, že nejsem proti knihovnám jako takovým – knihy v bytě mám rád a vím, že někde být musí –, psal jsem jen o tom, jaký druh knihovny bych osobně nechtěl, totiž monstrum. Vždyť on sám má přece knihovnu z dřeva mořeného a nikoli dýhovanou! To jen tak na okraj jeho posledního dopisu.

Přeju Ti veselé velikonoce (i když Ti to přijde už po nich)! Měj se hezky, buď statečná a nerozčiluj se kvůli takovým věcem, jako je to s tím Hrádečkem. To je jen „svět jsoucen“, který je třeba brát s úsměvem.

Příště budu pozdravovat kamarády, dnes kamarádky: Andulku, Květu, Terezu, Kamilu, Zuzanu, Aničku, Zdenu, Věru, Danu, Jitku V., Janu T., Ivanku, holky Němcovic, paní Eluš, Marty, paní Gertrudu, paní Drtinovou – a ovšem Tvou matku, sestru i neteře – a všechny další, které se mi sem už nevešly!

Líbe Tě Vašek

29) úryvky 6. 4. 80

Milá Olgo,

je Hod Boží Velikonoční, je dosti hnusné počasí a já jsem si po delším úsilí nalezl relativně klidný kout, v němž Ti píšu a čtu si Válku proti Albigenským. Odpoledne si s přáteli uspořádáme menší hostinu, jak je naším zvykem o nedělích a svátcích; dnes bude spočívat z čaje, vaječné pomazánky, housek a doutníků (už téměř posledních z našich zásob). Večer se budeme dívat na televizi. Pro zítřejší hostinu máme v zásobě kus salámu.

K různým okolnostem, které mi ztěžují psaní, přistupuje i ta, že nemám na co reagovat: od návštěvy, která byla před šesti týdny, jsem od Tebe dostal jen jeden krátký dopis (jeden mi nebyl předán), takže to mé psaní se podobá jakési samomluvě. To opravdu je pro Tebe takový problém každý týden mi napsat? (…)

Vzpomněl jsem si tuhle na rozsáhlé plány, které jsem měl a o nichž jsem Ti psal z Ruzyně. Zdá se, že kromě plánů, vztahujících se k mé duševní a mentální kondici, nesplním z nich nic. Měl jsem přeci jen poněkud naivní představy (odvozované z poměrů ve vazbě nebo ze zkušeností některých přátel, do zdejších poměrů nepřenosných). Nejvíc mne na tom mrzí, že budu mít takovou dlouhou pauzu v psaní; už tak se mi psalo těžko a obávám se, že ta pauza by mohla způsobit, že zcela propadnu ostychu z psaní. No uvidíme.

*

Pokračuji na velikonoční pondělí. Včera jsem zhlédl v televizi Císařova pekaře a jednu detektivku, ve které jsem po delší době viděl Květuš. Už hraje seriózní maminky. Vůbec je pro mne zajímavé, když mám možnost občas vidět televizi, sledovat, jak různí kamarádi a kamarádky stárnou. Starosti o postavení, schůze, flámy, funkce atd. – to všechno se jim zapisuje do tváří. My tady chodíme naopak brzo spát, neflámujem, žádným postavením nebo funkcemi obtíženi nejsme – a dík vojenskému drilu se úspěšně vracíme do svých mladých let. Starosti tu taky máme – psal jsem Ti o tom v minulém dopise –, ale ty jsou jaksi jiného rodu, elementárnější, a proto snad i přirozenější (určité starosti měl už pračlověk).

Vůbec všechno tu je jaksi elementárnější: různé sociální vztahy a mechanismy, které jsou venku složitě ukryty a maskovány, zde vystupují ve své nahotě; všechno je jaksi holé, nezprostředkované, průzračné; na všechno je daleko líp vidět – v tomto ohledu to je velmi poučná zkušenost; člověk si tu uvědomí mnoho věcí o životě – vůbec, které si venku tak zřetelně neuvědomoval. Je to takové vypouklé zrcadlo.

Možná jsem bláhový, ale pořád se nevzdávám naděje, že mi jednoho dne přijde od Tebe obsáhlý dopis, kde budou přehledně zodpovězeny všechny mé dotazy z různých dopisů a kde budeš reagovat na různé mé návrhy a úvahy. Několik základních dotazů teď pro jistotu zopakuji: dostala jsi všechny mé dopisy? Jak dlouho jsi byla v Jizerských horách? Kdy pojedeš na Hrádeček? Jak to bude s jarními pracemi na Hrádečku? Počítáš s tím, že je třeba opravit topení, natřít plot, opravit okapy, zušlechtit trávník atd.? Koupila jsi nějaké věci do domácnosti? Jak se vyvíjí věc s výměnou bytu? Co se podniká s tím šetřením v Hradci? Vrátil se Landďák? S kým se vídáš, kam chodíváš? Dále jsem měl určité dotazy o uvádění mých her a publikaci povídek. Podnikla jsi nějaké kroky ve věci nového gramofonu? Kolik jsi už prostudovala knih (plus tituly)? Jaké máš plány na jaro a léto? Jaké kulturní události jsi absolvovala? Objednalas nějaké desky? Mluvíváš někdy s Pavlem? A s Jardou? Co dělají, jak se mají? Co kdo pěkného napsal? Atd. atd.

Jak jsem slíbil, vyjmenuji dnes některé kamarády, které máš pozdravovat: Puzuka, Zdeňka, Josefa D., Rudolfa, druhého Rudolfa, Jiřího L., Landťáka, Pavla, Jardu, Jirku Pallase, pana profesora, slavistické spisovatele, Sašu, Ivana, Magora, Julu, Vráťu, Tomáše, Pepu, Mejlu, samozřejmě Jirku, kluky Bednářovy a všechny další.

Sama se měj hezky, hezky se oblíkej a maluj, buď veselá a pracovitá, mysli na mě a piš mi!

Líbe Tě Vašek

30) 13. 4. 80

Milá Olgo,

tenhle týden zase nepřišel od Tebe žádný dopis, ale já se na Tebe za to Tvé notorické nepsaní nezlobím; naopak myslím na Tebe s něhou. Po dlouhé době se mi totiž o Tobě zdálo – podrobnosti si nepamatuji, vím jen, že jsme spolu seděli v nějaké maloměstské kavárně a Tys mne pak kdesi – snad na nějakém nádraží – veřejně líbala. Jestli Ti za ten sen odpouštím Tvé nepsaní, neznamená to ovšem, že bych Tě snad i do budoucna zprošťoval úkolu psát mi často a podrobně.

Přišel mi dopis od Ivana (č. 15), děkuji mu, i když to nebyl dopis zrovna moc dlouhý (a navíc byl zkrácen o jeden odstavec, který prý obsahoval nějaké kulturní informace).

V mém zdejším životě není nic zvláštního nového, až na to, že mi přináší stále nové zážitky a poznatky, vesměs ovšem takové, že si je musím nechat až na jindy. Studuji chování svých potetovaných kamarádů, jejich vztahy, tvorbu těch vztahů apod.; je to všechno nejen zajímavé a pro mne nové, ale navíc i velmi poučné. Máme velké štěstí, že jsme se tu ocitli v pozici, která nám dovoluje to všechno nejen s nadhledem pozorovat, ale tu a tam do toho i podle svého svědomí zasahovat. Říkám-li, že to je štěstí, chci tím říct, že získat respekt v těchto drsných podmínkách, kde se prosazuje tolik špatných lidských vlastností, není jen záležitostí „zásluh“, totiž toho, jak se člověk v mezních situacích osvědčuje, ale mnohdy i záležitostí osudu, to znamená souhry docela nahodilých faktorů (jako například toho, jaké má člověk nemoce – některé totiž vyvolávají větší odpor než jiné – souvisí to zřejmě s nějakými instinkty smečky ve sféře „přirozeného výběru“).

Něco nového přeci jen bylo: měli jsme návštěvu z Prahy. Spíš než o nějaké konkrétní věci šlo zřejmě o to podívat se, jak se vynacházíme. Připomnělo nám to náš bývalý život a bývalý svět.

Včera jsem zhlédl v televizi Kabaret u dobré pohody. Měl jsem z toho velmi tísnivý pocit: herecké i zpěvácké hvězdy z šedesátých let, které se v obratné režii Z. Podskalského pokoušejí evokovat cosi z tehdejší atmosféry a tehdejšího humoru, nebo na to jaksi navazovat, nebo v tom za každou cenu pokračovat – ale nakonec se ukázalo, že to prostě nejde. Byla to jen rutina bez ducha, výkony bez jiskření, bez sociální rezonance, bez vnitřní radosti. Předstírání a lež, které se snaží za každou cenu vypadat autenticky. Mysleli to dobře. (Horníček už jen žvaní. Hrůza.)

Dnes se mi poprvé stalo, že když jsem si vydobyl čas na psaní dopisu, zjistil jsem najednou, že nevím, co Ti psát. Celý život jsem byl zvyklý psát všechno, co chci, a tak, jak chci, a tak si na tu autocenzuru těžko zvykám. Musím se to však naučit. Třeba i to mi může být k užitku (i když spíš asi ne). Kousek ode mne sedí Vašek a souká jako pavouček niť ze sebe své droboučké písmo, kterým zaplňuje stránky svého dopisu Kamile, a já mu závidím, že mu to tak jde a že i v těchto podmínkách vždycky ví, co a jak psát domů.

Líbe Tě Vašek

31) 27. 4. 80

Milá Olgo,

ozývám se po menší pauze, která sice nebyla způsobena, jak jistě nepochybuješ, mou liknavostí, která však na druhé straně neměla zase natolik vážné příčiny, že by sis z toho měla dělat nějaké starosti.

Dostal jsem od Tebe konečně dva dopisy (č. 6 a 7), za které Ti děkuji. Rovněž děkuji Puzukovi za dopis č. 16 a Květě za její milý list. Příjem Vašich dopisů vždy ihned potvrzuji (resp. nikoli ihned, ale v nejbližším svém dopise), z mých dopisů lze tedy poznat, co jsem dostal. Dodatečně o tom mohu referovat jen velmi těžko, protože si nepamatuji, co v kterém dopise bylo, resp. jaké měl číslo, a ověřit si to nemohu, protože dopisy odevzdávám. Nicméně nezdá se mi, že by v této věci byly nějaké nejasnosti; zdá se, že jsem dostal vše, a pokud něco nikoliv, bylo mi to sděleno. Abych měl i já přehled, co Ti došlo, bylo by dobře, kdybys mi – nezávisle na svých dopisech, které mi posíláš přibližně jednou za 14 dní a které píšeš pochopitelně tehdy, kdy máš čas a chuť – potvrzovala příjem každého mého dopisu ihned pohledem. Pohled tu je rychleji, nečiní Ti potíže ho napsat a mně by taková praxe významně pomohla.

A teď k některým tématům z Tvých dvou dopisů: 1) Dost se divím, že Ti nedošel můj dopis č. 24, protože ve své definitivní verzi se nesetkal s námitkami. Psal jsem v něm o komplikacích, které způsobila jakási Tvá věta – její znění neznám, protože inkriminovaný dopis (č. 4) mi nebyl vydán –, v níž ses prý nevhodně vyjadřovala o příslušnících SNB. Jistě jsi to nemyslela nějak zle, zřejmě ses jen trochu prostořece vyjádřila, jak bývá Tvým zvykem. Dále jsem se Tě v něm tázal, jak moc se hraje má poslední aktovka a jakou má odezvu – to mi totiž nebylo zcela jasné ani z toho, co jsi říkala při návštěvě, ani z Tvých dopisů (přesněji řečeno: zdálo se mi, že jsi říkala něco trochu jiného, než co jsi psala). Mimoto mne zajímalo, zda ta faustovská povídka vyšla separátně nebo spolu s jinými povídkami. Ještě jsem na Tobě chtěl, abys u Klause intervenovala za Invalidní sourozence. Co tam bylo dál, si už nepamatuji. Celková poznámka: v informacích o těchto a podobných věcech buď pokud možno přesná a konkrétní, jinak vzniká nebezpečí různých zmatků a nedorozumění. 2) Ptáš se na podrobnosti mého zdravotního stavu. O tom Ti ale, Bručoune, nemohu psát! (Takové dotazy prý kvalifikovaně může zodpovědět ústavní lékař.) Ale beztak to už není aktuální, protože své nemoci mám, doufám, za sebou; mimo občasného bolení hemeroidů (hlavně když manipuluji s těžšími předměty) jsem teď, zdá se, celkem zdráv. 3) Velmi mne potěšily zprávy o úspěchu mých aktovek ve Francii. Jen mne trochu mrzí, že všude hrají pořád jen ty aktovky a nikdo si nevzpomene na Žebráckou operu, natož na Horský hotel. Tím větší radost mám z toho, že si na něj vzpomněl Magor. Zbude-li mi místo, napíšu ještě v tomhle dopise k té hře pár poznámek, nezbude-li místo, napíšu o tom příště. 4) Julianě a Magorovi blahopřeju k Františce; Karolovi a Marcele ke svatbě. 5) K Tvým dopisům celkově: trochu se mi zdá, že nepíšeš docela spontánně, protože příliš myslíš na to, že to nečtu sám. Že jsi zkrátka z toho psaní trochu nervózní a že se snažíš být brzo hotová, abys to trápení měla za sebou. Snaž se od těchto pocitů osvobodit a piš docela volně a spontánně, neměj starost o slovosled a takové věci. A piš hodně konkrétních věcí, i takových, které Ti připadají bezvýznamné – jen z mozaiky zdánlivých bezvýznamností si tu může člověk vytvářet jakýs takýs obraz o situaci a atmosféře venku kolem Tebe; všeobecnosti toho člověku moc neřeknou. 6) Jsem rád, že nezapomínáš na Hrádeček a na práce, které tam čekají, a doufám, že neupadly do propasti zapomnění ani mé dopisy z Ruzyně, kde jsem psal – dokonce několikrát – o všem, co je třeba aktuálně i perspektivně na Hrádečku udělat. Rovněž kvituji s potěšením, že se staráš o naše bytové problémy – i

v této oblasti Ti budu vděčen za zcela konkrétní zprávy. Informace jako „všechno funguje“, „na věci se pracuje“ apod. člověka sice uklidňují, ale zároveň ho jeho světu trochu odcizují, protože navozují dojem, že všechno si jde svým tempem, na něm nezávislým a s jeho živou účastí nepočítajícím, a že vlastně ani člověk nemá důvod se o to všechno zajímat, protože i bez jeho zájmu to nějak dopadne.

V mém životě není nic zvláštního nového. Pilně pracuji, ba lze říct, že jsem stále zaneprázdněnější, přesto však mé výsledky zatím příliš uspokojivé nejsou. Přičemž naděje na přiměřenější zařazení opět poněkud zeslábla. Obzvlášť tvrdou ránu mi v této souvislosti zasadil Jirka informací, že po čtyřicítce se už člověku netvoří svalstvo, a že tedy nemám doufat, že se odtud vrátím jako urostlý svalnáč. Dobu, kdy jsem ze sebe něco takového mohl udělat, jsem prý už dávno prošvihl.

I já se moc těším na návštěvu. Její termín dosud neznám, snad to bude někdy za měsíc. Hygienický balíček mi prý povolen nebude a rovněž na ponožky si budu muset počkat do září.

A teď několik improvizovaných poznámek k Horskému hotelu: tahle hra bez příběhu, bez charakterů, bez situací, bez děje, bez psychologie, bez zápletky je podivným a – uznávám – dost problematickým pokusem být „hrou o sobě“, v tom smyslu, že jejím námětem je její struktura, její matematická výstavba a všechny její stavební triky. Cosi jako antologie dramatických principů. Je to tedy hra tak zvaně abstraktní. Ale pozor: byla psána s otázkou, zda tyto principy nejsou za určitých okolností schopny – samy o sobě (tedy bez tradičního dramatického materiálu, na němž by byly uplatněny) – nést významy. Mám takovou trochu fantastickou představu jakési nostalgické a nejasně zneklidňující a znervózňující básně o světě bez pevného bodu, bez totožnosti, bez minulosti a bez budoucnosti, bez souvislostí a řádu, o světě, kde se rozkládají všechny jistoty a nad tím rozkladem se vznáší nějaký smutný opar vzpomínky na svět jiný, kdy věci byly samy sebou. Jako text ta hra smysl nemá, jedině na divadle by ho – snad – mít mohla: 1) jedině v časoprostorovém kontinuu lze pochopit a zažít její rytmus, architekturu – prostorovou i časovou (je to trochu fuga) – a jedině takový zážitek může otevřít možnost, že se začne v celé děsivosti vyjevovat prázdnota a nicota, o kterou tu jde. 2) Druhou podmínkou, že půjde o hluboce zneklidňující a těžko definovatelný zážitek, je fyzické herecké naplnění této podivné nádoby. Myslím si, že by to museli hrát nejlepší herci a že právě „bezobsažnost“, „abstraktnost“ hry, totiž nepřítomnost jakékoli psychologie atd., by mohla otvírat prostor k tomu, aby se plně zpřítomnilo živé, fyzické, biologické lidství (herecké osobnosti). A že drastický efekt by měl pramenit z kontrastu bezvýchodného kolotoče vzájemných proměn rolí a situací a výměny banálních řečí na jedné straně a živých lidí – živého lidství – na straně druhé.

Papír končí – líbu Tě a mám Tě rád – Vašek

32) 10. 5. 80

Milá Olgo,

tenhle dopis jsem Ti psal už před týdnem, na prvního máje, ale protože jsem v něm omylem psal o něčem, o čem jsem psát neměl, píšu ho teď znova – a to dokonce v okamžiku, kdy jsem Ti dopsal dopis 33. Toto mírné zpřeházení mi ovšem v tomto případě přichází vhod, protože jsem právě dostal i dopis od Tebe a mohu tedy na něj reagovat, aniž bych musel přepisovat už napsaný dopis 33.

Nejdřív tedy k Tvému dopisu: je to dopis č. 9 (což znamená, že mi nedošel dopis 8) a je u něho jako příloha dopis dr. Hrabáka o Hrádečku. Považuji ho za velmi dobrý a jsem rád, že ho mám, protože i mně je to celé teď jasnější. Radost mi ovšem udělal především Tvůj dopis. Raduji se nejen z toho, že tak pilně čteš a že bereš vážně všechny úkoly na Hrádečku (i když nad nimi lomíš rukama), ale i z toho, že se už pomalu učíš psát mi dopisy sem – Tvůj dopis byl živý a bezprostřední, dík čemuž jsi se mi živě zpřítomnila Ty a rovněž mi bylo zpřítomněno něco z atmosféry života kolem Tebe, po čemž stále volám. Že mohl Tvůj dopis být delší a podrobnější, to je ovšem jiná věc – to se ještě budeš muset naučit.

Ve svém dopise z 1. máje jsem Ti psal o některých věcech, které zřejmě byly v mém dopise 24, který Ti nedošel. Doporučoval jsem Ti, abys koupila ještě obrazy od Sopka a od Vančury, protože oba představují polohy, které máme málo zastoupeny. Mimoto bys měla určitě zajít k Adrieně – máme u ní grafiku, krátce před mým zavřením mi to připomínala. Nějaké grafiky máme ve skříni (R. Němec, F. Tichý), ty by se měly dát zasklít (dřív než ztrouchnivějí), ale bez pasparty, jen do skla. Jinak, pokud jde o obrazy, spoléhám na Tvůj vkus a na Tvé odborné poradce. Druhá věc, o které jsem asi psal, byla adresována Ivanovi: reagoval jsem na jeho (dosud ostatně nesplněný) slib, že mi napíše něco o současné fyzice, a žádal ho, aby toho napsal co nejvíc – mám totiž pocit, že mé laické povědomí o fyzice ustrnulo na úrovni počátku šedesátých let (česká vydání populárních výkladů Heisenbergových a Weizsäckerových) a že dnes už je jistě všechno jinak.

Když jsem reagoval na Tvé dopisy 6 a 7, nezdůraznil jsem, že blahopřeji Prokopovi k narozeninám a že kondoluji Werichovi a Janě.

V minulém dopise jsem Ti psal pár poznámek o Horském hotelu. V dopise z 1. máje jsem se rozepsal o Žebrácké opeře (mimo jiné: když píšeš o mých hrách, vypisuj celý titul). Jirka (který Ti děkuje za blahopřání) mi totiž před časem říkal zajímavou věc: že někteří lidé nebyli po přečtení té hry nijak moc nadšeni, ale po jejím zhlédnutí zcela změnili svůj názor. Já sám se s tím taky setkal. Je to pochopitelné: lidé většinou neumějí číst hry – a proč by to taky měli umět, když hra je přece psána pro jeviště, a ne na čtení, a je už psána tak, aby jí teprve divadlo dalo smysl. Kdyby byla určena ke čtení, byla by psána jinak. Jak víš, mám Žebráckou operu rád a mrzí mne, že se tak málo hraje. Přitom to je – aspoň zčásti – způsobováno tím, že ji jeviště – z různých víceméně náhodných důvodů – ještě řádně neobjevilo. Stačila by jedna správná a dobrá inscenace a situace by se mohla změnit. Proto bych byl rád, kdybys – bude-li někdy příležitost – tuto hru připomínala. (Zvlášť to zřejmě vázne v anglicky mluvící oblasti dík napětí mezi Věrou a Klausem; asi to není do angličtiny vůbec přeloženo.) Nepřipomínám to proto, že bych se snad cítil být opomíjeným autorem, ale proto, že když se všude hrají teď jen ty mé aktovky, zkresluje to trochu mne jako autora – může se zdát (zvlášť tomu, kdo nezná starší hry), že jsem jen jakýsi dokumentarista svých vlastních zkušeností a že mi nejde i o jiné věci.

Ivanova připomínka, že nejvíc jsem toho napsal po návratu z vojny, mne dost

potěšila – uvědomil jsem si, že to skutečně tak bylo –, ale nejen to: na vojně jsem tak jako zde neměl tušení, co a jak budu po návratu psát. A sotva jsem byl zpět, začal jsem psát Vyrozumění. Nemusí se to přirozeně opakovat, ale rozhodně to byla připomínka povzbuzující.

Nezapomeň mi příjem každého mého dopisu ihned potvrdit pohledem – já budu mít tak přehled a Ty mi budeš moci psát dopisy v okamžiku příhodné nálady, netlačena pocitem, že mi musíš brzo odpovědět na můj dopis, abys mi potvrdila jeho příjem.

Zítra máme ještě volný den a tak si nechávám místo pro případ, že mne napadne ještě něco, co Ti musím napsat.

*

P. S. Znovu jsem prostudoval vyjádření k Hrádečku. Je to opravdu výborné – jen mám pořád pocit, že to topení povolili už dřív, ne až v roce 77 v rámci kolaudace. Přece jsem s nimi o tom dlouho korespondoval. Nejsou ještě nějaká povolovací razítka na projektu topení? Nebo není něco v příslušné korespondenci? Výmluvné to je i takto, kdybychom však dokázali, že to povolili už dřív, bylo by to ještě výmluvnější. Mám intenzivní pocit, že jsme povolení měli už dřív. Vždyť když to v roce 76 nezkolaudovali, bylo to mimo jiné proto, že chyběly některé náležitosti kolem topení (strop nad nádrží apod.). V té době tedy už muselo být topení povoleno – pro jeho povolení přece už v roce 73 žádali o souhlas zaměstnavatele projektanta s vypracováním projektu! Jak vidím, místo jsem zaplnil a tak se loučím a líbu Tě –

Tvůj věrný celoživotní souputník Vašek

33) 24. 5. 80

Milá Olgo,

nejdřív se mi jaksi nezdařil pokus trochu přesáhnout rámec běžných praktických témat a rozvinout určité psychologické úvahy o sobě samém, pak jsem zase neměl k psaní dopisu vhodné podmínky, a tak se stalo, že se můj dopis opět o nějaký ten týden pozdržel. Když se to občas stane, nepropadej panice, nic hrozného to neznamená. Už jsem docela ztratil přehled o tom, co jsem Ti v různých verzích různých svých dopisů psal a co z toho bylo odesláno, takže bude lepší, když se k rozmanitým tématům svých předchozích dopisů už nebudu vracet, tím spíš, že se blíží návštěva a všechno si budeme moci říct ústně.

Nejdřív tedy k návštěvě: jak už asi víš z úředního vyrozumění, bude se konat v neděli 8. 6. v 9.00. Přijet může i Ivan – zda opravdu přijede, závisí jen na jeho možnostech. Kdyby přijel, byl bych rád, nepřijede-li, zlobit se nebudu, věda, že k tomu měl pádný důvod. Pokud by vám náhodou – což se, doufám, nestane – v poslední chvíli něco překazilo příjezd, napiš ihned žádost zdejšímu NVÚ o nový termín. Jelikož budeš při návštěvě hlavním řečníkem, připrav si, prosím, jakousi synopsi – seznam všeho, co mi chceš říct. Projdi mé dopisy a osvěž si v paměti, na co všechno jsem se Tě tázal. Jinak mne zajímá všechno, co se děje s Tebou i kolem Tebe – i zdánlivě bezvýznamné drobnosti (s kým se vídáš častěji, s kým méně často apod.) mne zajímají, protože právě takové konkrétní detaily mi pomáhají zpřítomnit si atmosféru venku (víc než všeobecné téze). Vím, že mi za tu hodinku nemůžeš říct všechno, nicméně byl bych rád, kdybys v tom, o čem budeš mluvit, byla přesná – abych Ti nemusel pak v dopisech klást různé doplňující otázky. Víš, že jsem starý byrokrat a mám rád konkrétnost, přehlednost a přesnost. A taky je dobré předem vyloučit různá nedorozumění, jejichž odstraňování písemnou cestou je pak zdlouhavé a zbytečné. Nic mi nevoz, nárok na balíček, jak víš, nemám a přijetí jakýchkoliv věcí mi nebude povoleno. Tak ať nevznikají zbytečné trapasy. To je – co do instrukcí – snad všechno. Na závěr: už se hrozně těším, Tvá (vaše) návštěva bude světlý bod v mém zdejším životě. A přece ještě něco: 1) nebylo by lepší, abyste přijeli den napřed a přespali v hotelu? 2) připrav se psychicky na to, že mám ten nejkratší vězeňský sestřih vlasů a vypadám dost blbě (nebo aspoň sám sobě se tak jevím).

Pro pořádek rekapituluji došlou korespondenci: dostal jsem Tvé dopisy 7 a 9, seznámil jsem se s podstatnými částmi dopisu 10, nedošel mi pouze dopis 8. Na Tvé dopisy jsem reagoval a ještě jednou za ně děkuji. Od Ivana mi došly všechny dopisy až do č. 17 a tři dopisy od Květy. I jim děkuji a Květě posílám za její milé dopisy něžnou příbuzenskou pusu (snad ji bude zajímat, že tu promítali film Cikáni jdou do nebe, nicméně mé úsilí ho zhlédnout se nesetkalo s úspěchem). Dále jsem dostal usnesení o tom, že zkolaudování naší chalupy bylo po letech od-kolaudováno. Nevím, jestli mi má být veselo nebo smutno z pomyšlení, kolik úředníků se musí neustále námi zabývat. Zřejmě budeš mít ještě dost starostí. Rozumím-li tomu dobře, bude nová kolaudace. Výsledek může být různý; za relativně nejlepší výsledek bych považoval, kdyby to zkolaudovali s dodatkem, že to je byt první kategorie a že tam musíme trvale bydlet. Tím bychom sice přišli o pražský byt, ale zachránili Hrádeček. Pak se ovšem může stát, že místní úřady nám „na přání občanů“ nedají k trvalému pobytu povolení. Nebo se to nemůže stát? Nevím. Zřejmě teď musíš žádat o povolení k dočasnému obývání. Když ho nedají, budeš přes léto bydlet u sousedů. Ale to všechno jsou jen laické dohady, naši právníci jistě vědí co a jak.

Na závěr malý ekologický poznatek: když nás sem v lednu vezli, sledoval jsem

bedlivě prostředí, jímž jsme projížděli, a zjistil jsem, že asi z třetiny je tvořily normální pole a lesy, z třetiny městské ulice a obce a skoro z celé zbývající třetiny jakési blíže neurčitelné ošklivé prostředí, podobné v podstatě smetišti. Byly to různé zbytečně velké tovární dvory, plné nepořádku, špíny a nevyužitého místa, různé blátivé příjezdy a odjezdy bůhví kam, sklady, garáže, skládky zapomenutého stavebního a jiného materiálu atd. atd. atd. Ošklivá prostranství, nelad a nepořádek, odpadky a odpadky, prostory bez koncepce, bez logiky. Závěr: neumíme si vážit místa, prostoru, země. Ale abych pořád jen nekritizoval: něco dobrého se v Ostravě přeci jen i po této stránce děje: zalesňují se haldy. (Dík tomu i já vidím trochu zeleně.)

Končím, všechny zdravím, Tebe líbu a těším se, těším –

Vašek

35) 8. 6. 80

Milá Olgo,

především Tobě i Ivanovi děkuji za návštěvu. Považuji ji za velmi zdařilou, jsem pořád ještě pod jejím blahodárným vlivem a znovu si uvědomuji, jak veliký význam i tak krátké setkání po dlouhé době tady pro člověka má: najednou si uvědomí, že ten „druhý", normální, jeho svět není jen snem nebo vzpomínkou, ale že fyzicky existuje. A najednou se mu i ten svět, v němž se musí pohybovat, jeví v úplně jiné perspektivě. Nejde jen o to, že člověk chvíli mohl mluvit se svými nejbližšími, ale i o to, že vůbec mohl chvíli mluvit s někým tak říkajíc z jiného těsta, než z jakého to tady všechno je, s někým, kdo s tím vším nemá – v mravním slova smyslu – nic společného. Po návštěvě jsem se asi na hodinku uchýlil sám do sebe a meditoval, teprve pak jsem se vrátil do toho, co je teď mou každodenností. Několik poznámek k návštěvě:

1) Její téměř idylický průběh a tón a atmosféra by neměly vyvolávat falešný dojem, že se celkem nic neděje a že všechno je prima. Nic není prima, ale to Ty jistě víš a nepodléháš iluzím. Ani já jim nepodléhám a jsem nucen si připustit, že ani v tom našem světě není všechno tak harmonické a prima, jak by to tady člověk chtěl, a že ani vy mi třebas nemůžete říct všechno, i když se pochopitelně nemusíte tolik cenzurovat jako já.

2) Zapomněl jsem Ti říct, že ses mi líbila. Bylas švihácky oblečená, slušelo Ti to a bylas šik. I ty Tvé vlasy budou zřejmě takhle v pořádku – budeš-li ovšem o ně pečovat (mají, jak známo, sklon podobat se hřebíkům nebo slámě – při návštěvě se jim ovšem nepodobaly – a já doufám, že máš takovou elegantní frizúru pořád). I Puzuk vypadal docela švihácky.

3) Pokud jde o tematickou stránku: z věcných informací jsme si snad řekli vše podstatné; jestli jsme na pár drobností zapomněli, nestalo se žádné neštěstí. Myšlenek, úvah, postřehů, zkušeností atd. bychom si mohli říct přirozeně tisíckrát víc – ale nikdo z nás zajisté nepočítal s tím, že se v hodinové návštěvě po čtvrt roce dá v tomto směru cokoliv zvládnout. Já osobně mám dokonce pocit, že jsme si i v této oblasti řekli nakonec víc, než jsem si myslel, že bude možné.

Potud tedy o návštěvě.

Přivedla mne téměř do stavu euforie, teprve teď (je odpoledne) se má euforie mění pozvolna v nostalgii. Její příčinou není ani tak fakt, že návštěva je už za mnou a že další bude zas až bůhví kdy, jako spíš konfrontace atmosféry při návštěvě s životem, do něhož jsem se vrátil. (Před chvílí jsem například vyslechl menší přednášku jednoho spoluvězně na téma, že lidi jsou špatní, nesmí se věřit nikomu a nemá smysl nikomu pomáhat – přednášky na toto téma tady sice slyším denně, nicméně v kontextu dnešního dne dostala ta přednáška poněkud jiný valér.)

*

Pokračuji po menším přerušení. Nostalgie už zase pominula a vrátila se euforie. Ani nevím, co způsobilo ten obrat, ale určitě to byla nějaká maličkost. Tady stačí opravdu málo k tomu, aby se člověku zlepšila nálada – vlídné slovo, trochu zájmu bližního o bližního, pohled na strom. Totální nedostatek čehokoli krásného, povznášejícího, nějakých kladných citových zážitků a zkušeností vede člověka k zvláštní žíznivosti – která se mnohdy projeví tak, že se člověk nechá dojmout nebo povznést – jak správně upozornil už Vašek – třeba i nějakou televizní hrou, kterou by měl jeho rozum správně odsoudit za její prolhanost. O Libuši se nedá říct, že je prolhaná – je to prostě pohádka –, a tak je pochopitelné, že mne tím víc povznesla, když jsem ji tu 9. května zhlédl. Člověk si

chtě nechtě musel – na způsob závěrečné Libušiny vize – promítat rozmanité historické kontexty, v nichž zaznívala (a nejvíc obvykle zaznívá a dojímá tehdy, kdy je národ nejdál od téhle své mytologické sebeprojekce) – a to všechno ještě v docela speciálním kontextu, v němž je mu umožněno ji vidět.

Abych se ale vrátil k realitám: tenhle dopis Ti posílám tedy už na Hrádeček a budu Ti tam posílat i všechny další. Tím pádem budu duší zase spíš tam než v Praze a nevyhnu se tedy různým instrukcím, co se tam má udělat. Spíš ty úkoly budu ovšem psát pro svou radost než v naději, že se jich budeš držet. Myslím, že tomu věnuji příští dopis – pokud se nevynoří nějaké naléhavější téma. (Až někdy budu mít balíček, musíš mi sehnat ty široké – tzv. čínské –

náplně do propisovačky. Tyhle normální, co od Tebe mám, píšou – jak vidíš – tlustě a blbě.)

Děkuji tedy ještě jednou za návštěvu, Ivanovi děkuji za dopis 19, který mi právě dorazil, švagrové děkuji za pohled z Fregaty a všechny dohromady i každého zvlášť objímám a líbu.

Tvůj Vašek

36) úryvky 14. 6. 80

Milá Olgo,

zdá se, že s dopisy úvahového charakteru nemám příliš štěstí – na dopis 34 (roční bilance), který jsem Ti při návštěvě ohlásil, nečekej – a tak mi nezbývá, než se uchýlit opět k různým přízemním praktičnostem.

*

Od KNV v Hradci jsem dostal opis Tvého odvolání s výzvou, abych se k němu vyjádřil. Odvolání se mi velmi líbilo a obratem jsem tedy KNV napsal, že se k němu v celém rozsahu připojuji.

*

Od Tebe jsem dostal dopis 13, odesílaný v Ostravě, a děkuji Ti za něj. Jsem rád, že se věnuješ už zase Hrádečku a asi připojím – jak jsem slíbil – několik instrukcí. Ty paneláky na Žižkově jsou asi hrozné – a přitom bylo několik výborných studií asanace Žižkova (jednu dělal Mirek s partou). Vina architektů to je jen potud, že nejsou schopni se vzbouřit na ten způsob, jak se vzbouřil hrdina bulharského filmu Sluneční úder, který jsem dnes zhlédl a který byl dost zajímavý: o profesoru ekologie, který odmítne dát souhlas ke stavbě fabriky na úrodné půdě, stane se za to obětí celé palety různých nátlaků, a když od svého stanoviska neustoupí, je vyhozen z místa ředitele ekologického ústavu – stejně jako jiný profesor, který tam býval před ním a kterého on vystřídal v naději, že něco zmůže. Jelikož však nemají všichni bulharští ekologové – jak film názorně ukazuje – takový charakter, bylo by velmi nepravděpodobné, kdyby ho měli všichni čeští architekti.

*

Od Ivana potvrzuji dopis 18, nikoli tedy 19, jak jsem, myslím, psal v minulém dopise. To jen tak pro pořádek.

*

V mém životě není nic zvláštního nového. Snad jen to, že naděje na lepší práci a na povolení učebnic – byť jen perspektivní a podmíněná – přeci jen o něco vzrostla. Taky si smím v omezeném rozsahu psát; napsané ovšem nemohu střádat, nebo dokonce doufat, že si budu odtud moci něco odvážet do civilu.

*

Ty už jsi s přáteli, jak předpokládám, na Hrádečku. Nemusím zajisté zdůrazňovat, jak hrozně bych tam chtěl být s vámi. Jsem s Vámi aspoň tedy v duchu. (Přátele pozdravuj, včetně Tobyho.) Malá rekapitulace prací, které je třeba postupně udělat:

(…)

Potud tedy instrukce. Blíží se večerka, pro dnešek tedy končím, zítra budu pokračovat (ještě nevím, o čem budu psát, ale jistě mne něco napadne).

*

15. 6.

Přečetl jsem si po sobě, co jsem včera napsal, a zjistil jsem, že dopisy tohoto druhu mi v mé pozůstalosti žádnou slávu dělat nebudou. A tak se asi příští týden přeci jen znovu pokusím o nějaké úvahy – snad se mi to konečně podaří napsat tak, abys to dostala. Rozsah konkrétních témat, o nichž Ti mohu psát, je totiž dost omezený – v tomto směru máš Ty možnosti daleko lepší a já doufám, že si na Hrádečku vyšetříš čas, abys mi psala o všem, co tam prožíváš – o přátelích, kteří Tě navštěvují (možné jsou i citace z dopisů, které dostáváš), o večírcích, které pořádáš, o své práci duchovní i manuální atd. atd. Mimo jiné: měla bys pravidelně zvát na víkendy různé přátele, jak ty, kteří se už naučili na Hrádeček jezdit (např. Magor), tak ty, kteří tam ještě nebyli (např. Zuzana s Lubošem, Kamila s dětmi atd.). Víš, že vždycky jsem byl rád, když k nám lidi jezdili a Hrádeček byl oázou klidu i jakýmsi duchovním ohniskem – to by mělo pokračovat, i když tam nejsem; mimoto bys měla rozmetat pomluvu, že jsi přísná hostitelka, které se hosti bojí. O jedné konkrétní věci Ti přeci jen brzo budu psát: o přesné skladbě budoucího balíčku (vycházím z naděje, že o něj zase nepřijdu). Abys měla dost času vše v klidu shromáždit. (Naléhavá je má potřeba pořádné čínské propisovačky – aspoň dvou s dostatkem náplní – možná by dokonce mohl některý přítel z ciziny poslat nějaký zahraniční výrobek.) Polib Andulku, až za Tebou půjde, pozdravuj Puzuka s Květou a dětmi, pozdravuj všechny kamarády a sama žij harmonicky, v pohodě a radosti. Tím uděláš i největší radost mně.

Tvůj Vašek

37) 22. 6. 80

Milá Olgo,

jak víš, nikdy jsem nepsal propisovačkami, a proto jsem o nich taky nic nevěděl a ani nepotřeboval vědět. Teprve zde jsem pochopil, jaké jsou mezi nimi rozdíly. Tenhle dopis píšu (vypůjčeným) čínským perem, které tu je právem předmětem velké úcty – je to totiž něco docela jiného než normální propisovačka, která dokáže hlavně jen ze sebe vypouštět protivnou lepkavou hmotu, která všechno zablebtává. Už se těším, až se stanu také vlastníkem „číny". (Jistě jsem jich doma spoustu měl, aniž jsem tušil, jaké hodnoty jsou v nich skryty.)

Minule jsem Ti slíbil, že se přeci jen pokusím o dopis úvahového charakteru, protože se mi nechce psát pořád jen o tom, co máš zařídit, ale teď mě můj slib přivádí trochu do rozpaků: po nezdaru předchozích úvahových dopisů se cítím jaksi zablokován a mám trému. Na druhé straně mi ale má ctižádost nedovoluje jen tak se smířit s tím, že zatímco Vašek odtud odesílá každý týden pěkný teologický traktát, já zásobuji vnější svět jen nějakými směrnicemi o tom, co se má koupit a co natřít. No nic, nebudu si tím lámat hlavu – aby ta chvíle relativního klidu nebyla pryč dřív, než začnu – a uchýlím se k metodě „spontánní výpovědi", které ve svých dopisech s úspěchem užívá Jirka.

Od Tvého dopisu 13, psaného před návštěvou, jsem ještě nic nedostal; netrpělivě tedy čekám. Jsem momentálně zdráv, jen mě pořád brní ruce, což asi souvisí s mou prací. Když si občas vydobydu nějakou minutu času, čtu Pitavalovy Slavné soudní příběhy (četba dosti zajímavá). Předtím jsem četl populární knížku o moderní fyzice (Šílené myšlenky), což mi dává hned téma k menší úvaze: Když jsem Ti psal o Horském hotelu, zapomněl jsem zdůraznit, že v této hře je rozmanitě zakřivován a pokřivován čas a prostor (čas přeskakuje dopředu a zpět, vleče se pomalu a utíká rychle, postavy se vracejí z opačné strany, než kam odešly – jako by obešly mezitím celou zeměkouli nebo celý zakřivený vesmír – atd. atd.). To všechno lze chápat jen jako něco tak zvaně „samoúčelného", tj. jako projev autorovy čiré hravosti, a já proti takovému chápání nic nemám. Kdo ovšem chce, může tyhle věci chápat poněkud jinak, totiž jako přirozenou součást významové struktury hry. Všechny mé hry, jak jsem už víckrát napsal, se tak či onak zabývají tématem lidské identity a její krize (mimo jiné: podrobně o tom píšu ve své diplomové práci z AMU a v komentáři ke Spiklencům; rád bych, kdybys oba tyto texty časem sehnala; druhý z nich má pan profesor, první by snad měl někde doma být). Rozpad lidské identity znamená (psychologicky) i rozpad existenciální kontinuity, a tedy (filosoficky) rozpad času (jako zakoušené dimenze bytí). Poprvé jsem to zkusil určitým způsobem naznačit ve Ztížené možnosti soustředění a důsledně (netematicky, resp. nesyžetově) to je pak provedeno právě v Horském hotelu, kde jsou rozmanité „poetické" obrazy krize identity (výměna charakterů apod.) spojeny – opět „poeticky" – s rozkladem nejen času, ale celého časoprostorového kontinua. A teď se vracím k té knížce, co jsem četl: zdá se mi (Ivane, je to opravdu tak?), že moderní fyzika stále zřetelněji ukazuje, že prostor a čas jsou jen jakési průvodní znaky toho, čemu fyzika říká hmota, a že bez ní neexistují. Ale nejen to: vše, co v mesokosmické optice člověka hmotu problematizuje (čili: problematizuje identitu bytí), nutně problematizuje i tyto její průvodní znaky. Konkrétně: v rozměrech atomového jádra je z našeho hlediska velice zproblematizována identita hmoty (částice se záhadně proměňují jedna v druhou nebo se projevují pokaždé jako něco jiného nebo ztrácejí všechny klasické rysy hmoty atd. atd.) a paralelně s tím je v tomto světě zproblematizován čas i prostor (jsou to veličiny relativní, nespojité, pravděpodobnostní atd.). Nesnažím se postihnout kauzální spojitosti mezi „fyzikální" a „lidskou" skutečností (to by byl spíš než pro dramatika úkol pro

fenomenologa), zajímá mne na tom (aspoň jako spisovatele) spojitost především „poetická“ (jako cosi mezi spojitostí kauzální a metaforickou). Papír se chýlí ke konci, na čínské pero čekají další, proto skončím – s tím, že budu příležitostně (byť jen takto útržkovitým a heslovitým způsobem) pokračovat – nejspíš asi úvahou na téma snad vůbec nejdůležitější, totiž „identita a nesmrtelnost“.

Na závěr zpátky do světa naší identity: především Ti zavčas přeju všechno nejlepší k narozeninám i svátku, k nimž Ti jako dar dávám tu Babetu nebo jak se to jmenuje. Ale jestli s toho spadneš a natlučeš si, budu moc naštvanej! A dále zdravím všechny věrné a drahé (Puzukovic rodinu, Andulku, Tvou rodinu a zvláštní pozdrav posílám Jirkovi, o němž se mi tuhle zdálo – leželi jsme u jakési řeky nebo jezera a hezky si povídali).

Líbe Tě Vašek

38) úryvky 15. 7. 80

Milá Olgo,

v mém psaní teď byla, jak jistě pozoruješ, asi třítýdenní přestávka. Měla několik různorodých příčin, mezi jinými i tu, že se mi pořád ještě zcela nedaří psát tak, jak se má, totiž pouze o rodinných věcech. Po dopise 37 se mne například zmocnila menší tíseň z toho, že jsem v jeho „úvahové" části nakousl určité téma, aniž jsem byl schopen ho pořádně formulovat, promyslet a dovést k nějakému smysluplnému závěru. A tak ze samého děsu, že zapomínám psát, jsem si dal na dalším dopise obzvlášť záležet, až z toho vznikla jakási menší esej o metafyzických kořenech lidské odpovědnosti. Odpovědnost by sice měla být – jak se tu denně přesvědčuji – základem rodiny, nicméně má úvaha byla, to musím přiznat, přeci jen příliš abstraktní na to, aby ji bylo možno zahrnout ještě do kategorie „rodinných záležitostí". Takže ten dopis Ti nešel, podobně jako další, který jsem zkazil pro změnu zase přílišnou konkrétností. No nic, neztrácím naději, že sám sebe vychovám k tomu, abych Ti psal tak, abys mé dopisy dostávala, což je koneckonců nejdůležitější.

Tolik tedy o dopisech ode mne. Pokud jde o dopisy zvenčí: dostal jsem Tvůj dopis 14, který mi udělal samozřejmě radost. Je to ale jediný dopis od Tebe a vůbec zvenčí, který jsem od návštěvy dostal! Určitě uznáš, že ta jedna stránčička za šest neděl je skutečně trochu málo. Pořád si zřejmě neuvědomuješ, jaký význam tu pro člověka dopisy z domova mají. Vždyť čím víc a podrobněji mi o sobě píšeš, tím víc jsem v duchu venku, s Tebou, v tom našem normálním světě – a tím míň musím být tady! Takhle ovšem ten „náš svět" pro mne zůstává jen nějakým oblakem mlhy, za nímž si představuji něco, co se třeba docela míjí se skutečností. Obdivuji všechno, co v době mého zavření děláš – jen v tomhle bodě by ses měla zlepšit. Nesmíš brát ty dopisy mně jako nějakou osudovou povinnost, ale prostě jako zábavu – vezmi si do pracovny sklenku vína a tluč do stroje o všem možném, co Tě napadne, cos prožila atd. Jakákoliv konkrétní – zdánlivě třeba i docela nicotná – informace má pro mne význam. Jestli mi zbyde místo, napíšu namátkový seznam otázek, který Ti snad v Tvém psaní pomůže.

Ivanův dopis o fyzice mi předán nebyl pro své odborné zaměření. Ten dopis jsem si objednal, a tak se omlouvám – je to má vina. Snad má Ivan kopii, kterou si jednou přečtu, a snad fyzika do té doby tolik nepokročí, aby to ztratilo aktuálnost. Rovněž jsem nedostal nějaký Ivanův pohled (Tvůj pohled jsem dostal). Velmi mne mrzí, že mi konečně nebyl předán ani dopis od Květy – kvůli citátům a veršům. Popros ji, aby mi napsala znovu, ale bez citátů a poezie.

Než přejdu k úkolům pro Tebe, aspoň stručně o mně: zjistil jsem, že mám za sebou už čtvrtinu svého trestu. Přirovnáno k cestě z Hrádečku do Prahy, jsem tedy už někde před Jičínem. Kdyby to přirovnání sedělo i v jiných ohledech, znamenalo by to, že nebezpečné kopce a nesčetné zatáčky mám už za sebou a přede mnou se rozprostírá už jen rovná silnice místy dálničního typu. Kéž by tomu tak bylo – zatím tomu moc věcí nenasvědčuje. Psychicky jsem fit, občas jsem deprimován, občas hraničí můj dobrý rozmar až s jakousi mírnou euforií – inu přesně tak jako venku. Jen s tím rozdílem, že jde o dost odlišný druh maličkostí, které mne dokážou otrávit nebo naopak rozradostnit. Na zdraví si taky celkem stěžovat nemůžu – kromě hemeroidů, brnění rukou, bolení nohou (od stání) a podobných drobností, kterým jsem už přivykl, jsem zdráv – mé horečky a zimnice, zdá se, už definitivně pominuly.

A teď tedy k praktickým věcem: je to k nevíře, ale už se opět blíží návštěva! Předpokládám, že by mohla být někdy koncem srpna. Je tedy nejvyšší čas, abych Ti napsal, co chci do balíčku. (…)

Nastříkání slaměného nábytku schvaluji – musíš ale dokoupit další křesílka! Na dvorku přece potřebujeme spoustu míst k sezení, pouhá čtyři křesílka tam musí vypadat opuštěně!

A teď se ještě pokusím namačkat do dopisu pár otázek, které Ti pomůžou mi psát: jsou Věra, Jiří a Toby ještě na Hrádečku? Jak vám jde soužití? Je tam Andrej s Andulkou? Co dělá jejich dítě? Máš tam auto? Jezdíš sama na nákupy? Jaké práce jsi už zvládla? Co plot? Co topení? Co ostatní mé úkoly? Kdo všechno vás už navštívil? Měli jste veselé večírky? O čem jste si povídali? Jaké desky si nejvíc pouštíte? Jezdí za Tebou Andulka a rozumíte si? Jak se k Tobě chovají sousedi? S kým se vídáš nejčastěji a kdo naopak vymizel? Ozval se třeba Grossman? Co Mirek a jeho stavby? Co Landťák, Trinky, Pavel, Jarda? Nemohl by Ti Pavel napsat, co se děje ve světovém divadle a dramatu? Pohádala ses s někým? Bavíváte se občas o mně? Stýská se Ti? V čem Ti nejvíc chybím? Míváš někdy krize? Atd. atd. atd. atd. atd.

Švagrové jsem napsal pár řádek v neodeslaném dopise – napíšu jí znova počátkem srpna. Pozdravuj ji! Všechny moc pozdravuj!

Myslí na Tebe a líbe Tě Tvůj Vašek

P. S. Četl jsem v novinách, že se v blízkosti Vlčic vyskytuje vzácný výr veliký!

P. S. Ještě k balíku: středně tlusté *trvanlivé* ponožky.

39) 20. 7. 80

Milá Olgo,

jelikož jsem Ti psal před pěti dny dopis 38, v němž jsem vyčerpal různé praktické záležitosti (úkoly, návrhy, dotazy, informace atd.), a jelikož chci respektovat výzvu, abych si zbytečně nekomplikoval styk s domovem tím, že svou spisovatelskou fantazii pouštím příliš na špacír, omezím se dnes jen na několik víceméně nahodilých a nesourodých témat, jak mne budou právě napadat.

Můj život: stav setrvalý, spíš podmračno, žádné zvláštní sdělitelné novinky mimo snad to, že jsem se nechal ostříhat dohola. Realizoval jsem tím konečně svůj dávný projekt. Za tímto mým činem se skrývá naděje, že mi vlasy opět narostou a že budou dokonce hustší a zdravější, než byly před tímto radikálním zásahem. Naposled jsem byl dohola jako šestiletý kluk. Tehdy jsem ovšem vypadal asi podstatně líp – zdá se mi, že dnes mi tato úprava hlavy příliš nesluší, neboť zdůrazňuje mé stáří a mou celkovou sešlost (způsobuje to kontrast mezi hladkou lebkou a zvrásněnou tváří). Někteří říkají, že vypadám jako Fantomas, jiným připadám jako pravý americký gangster. Ať tak či onak, neboj se, že z toho budeš mít při návštěvě šok – do té doby mi naroste, jak předpokládám, úhledný ježeček.

Měl jsem v nedávné době příležitost a čas přemýšlet trochu – v klidu – sám o sobě, bylo to docela zajímavé, ale nic zvláštního jsem nevymyslel. Vzpomínky, úvahy, plány, sny atd. vířily v jakémsi nekonečném víru, který nikam nesměřoval a z něhož nic nevzcházelo; byla to vlastně jen taková rekapitulace základních jistot i základních otázek, nadějí i pochyb. Něco nového jsem schopen vymyslet jen nad nějakou konkrétní prací, nad nějakým úkolem, z vnějšího podnětu, inspirován dialogem, nějakým pracovním úkolem a tak podobně. Už jsem kdysi o tom psal z vazby – že jsem člověk, který nedokáže myslet „jen tak“ nebo dokonce tvořit „jen tak“. Jsem prostě tvor společenský, vklíněný do světa a světem inspirovaný, tedy žádný introvert jako třeba Věra Linhartová nebo Pepík Topol (i když ten tak docela introvert není, aspoň ne tolik, jak se to na první pohled jeví). A tak jsem se pokoušel formovat si v hlavě aspoň jakousi základní abecedu.

Předtím jsem měl možnost dívat se občas na televizi a znovu jsem si uvědomil jednu zvláštní věc: jak tu má člověk na všechno zdeformovanou perspektivu. Televize (i film) mne totiž trvale a nepřiměřeně dojímá, vzrušuje a povznáší. Ty krásné a pozitivní city, které tam člověk vidí, ta vlídnost, laskavost, moudrost, ohleduplnost, to, jak se tam lidé vzájemně neponižují a neurážejí, jak smysluplně jednají – to všechno zkrátka, vnímáno na zdejším horizontu – hrozně člověka odvazuje. Včera jsem například zhlédl polský film Con amore, který se mi moc líbil. Bylo to v podstatě o tom, že jsou situace, kdy musí umělec nechat umění plavat, aby mohl udělat něco dobrého v životě, něco třeba nenápadného, čím se nezapíše do dějin, co je ale výrazem jakéhosi mravního imperativu anebo prostě lásky k lidem. Přitom ten film obsahoval i docela optimistickou myšlenku, že umělec, který je schopen kvůli životu nechat umění – aspoň na čas – plavat, je nakonec i jako umělec aspoň v určitém ohledu a aspoň pro některé zajímavější než ten, který dokáže svému umění cokoliv obětovat – ten posléze obětuje i to umění, protože ho zbaví smyslu. Zkrátka mě to moc zaujalo, dojalo a navíc tam byly moc hezký holky, což se tu taky zrovna moc často nevidí.

Vracím se v myšlenkách k Tobě, k Hrádečku, k jeho hostům, k Andulce, k Puzukově rodině a k četným přátelům – vracím se k vám všem častěji, než je z mých dopisů patrno. Jsem zkrátka s vámi, i když o tom nevíte, domnívajíce se, že mám svých starostí dost. To sice mám, ale výlety do našeho světa mi – mimo jiné – nejlíp pomáhají nejen se těch

starostí zbavovat, ale – kupodivu – je i řešit. Jednou se v duchu zaměřím na toho, podruhé na onoho, bůhví, na čem to záleží. Teď jsem například dost myslel na Charlieho. Kdysi jsem Ti v dopise z vazby dával za úkol (anebo jsem to chtěl udělat a neudělal? už nevím), abys nějakým způsobem pořídila nebo dokonce zorganizovala kompletní a kvalitní záznam všech jeho písniček – ale i s příslušnou atmosférou (Charlie bez atmosféry je jen bledý stín Charlieho), jistě jsi to nestihla udělat. Doufejme, že se to brzo bude moci přeci jen uskutečnit. Myslím taky občas na Zdenu a Julu a je mi smutno, že je už asi neuvidím, totéž platí o Jiřím a Ele. Když zemřel Vladimír Kafka, řekl mi po pohřbu Günter Grass: čím je člověk starší, tím tíž si hledá nové přátele a tím tíž nese, když ty staré ztrácí. Je to pravda? Nevím, já si přece v posledních letech – a Ty se mnou – našel dost nových mladých přátel – možná lepších, než někteří z těch dávných –, ale stejně to vylidňování člověk těžce nese. Vzpomeň třeba na léto 67: Třískovi, Koblasa, Věra, Honza Němec, Pavel Juráček – a ovšem Landťák – a později Pavel a Jarda a další – nemít nové přátele, byl by Hrádeček v létě téměř prázdný. Zdeněk by tam s námi byl. Polib ho. Nebyla ta pasáž moc sentimentální? Neber ji příliš vážně – řekl jsem přece, že budu psát to, co mě právě napadne –

Líbe Vašek

40) 27. 7. 80

Milá Olgo,

tak konečně jsem se dočkal zase jednoho dopejsku od Tebe (č. 15). Udělal mi přirozeně radost (kdo by si tak vzácného tovaru nevážil), zvláště mne rozradostnil popis Tvých veselých narozenin. Mělas tam společnost vskutku pestrou, což mě odvazuje, protože – jak víš – vždycky jsem dával rád lidi dohromady a různě je míchal (tak jako jsem rád pro ně míchal nepravděpodobné polévky a omáčky a saláty, v čemž mě zřejmě důstojně následuješ). Účastníkům Tvých oslav vyřiď, jak se s nimi budeš postupně setkávat, můj dík za pozdravy i za to, že na Tebe nezapomínají a za Tebou jezdí.

Skoro současně s Tvým dopisem mi přišel také další přípis od ministerstva výstavby, který jsi zajisté také obdržela. Mám-li být upřímný, musím se přiznat, že jsem se doteď nepřinutil ho podrobně prostudovat – jen jsem to tak přelétl očima a to mi stačilo, abych pochopil, že to je zase něco proti nám. Celé té záležitosti pomalu přestávám rozumět a – což je horší – zjišťuji, že bych se v ní zřejmě stále míň uměl bránit z prostého důvodu: že pomalu ale jistě zapomínám, jak to všechno bylo. Vím jen jediné: že ústní (a tudíž těžko dokazovatelný) souhlas ke změnám jsme od ONV měli a že zvláště ve věci topení jsem po celou dobu s ONV čile jednal a korespondoval (schvalovali přece nejen projekt topení, ale i osobu projektanta!). Tak jsem z toho trochu blázen. Snad by stálo za to zajít za Šorfíkem, ten si přece všechno pamatuje a na všechno má doklady. Není mi vůbec jasné, co má teď následovat a jak ta pře může dopadnout. Takže mi nezbývá než doufat, že nebudeš z Hrádečku vypuzena nebo že ho nebudeme muset bourat.

Jinak se zdá, že v tom vnějším světě máte docela čilo. Ale nemysli si, tady člověk taky žádný klid nemá; když jsem si myslel, že si ve vězení trochu nervově odpočnu, byl jsem velký iluzionista. Je to takový paradox – myslím, že jsem se o tom zmínil i při poslední návštěvě –, že právě já, takový milovník harmonie, který by pořád chtěl, aby se všichni měli rádi a byli na sebe hodní – že tedy právě já musím žít vlastně celý život v nějakém konfliktu, napětí a nerváku. A přitom jsem si na to nikdy nezvykl: dnes stejně jako před dvaceti lety – ne-li ještě víc – mne všechno znervózňuje, všechno nadměrně prožívám a těžce nesu, ze všeho se trápím atd. atd. A jde to dál a nemůže tomu být jinak a bude to tak zřejmě už pořád. Podivné. Velmi podivné. Zeptej se Jirky, co si o tom myslí.

Dnes jsem si uvědomil, že má nálada nezávisí jen na počasí, ale také na tom, jaké mám sny, přesněji řečeno na náladě mých snů (která je podstatně důležitější než jejich tematický obsah). Dnes se mi například zdálo, že se Ti po šestnáctiměsíčním těhotenství narodila dvojčata. Nemělas je se mnou, ale s nějakým americkým profesorem. Mně vůbec nevadil ten profesor, jen mne mrzelo, že ta dvojčata nejsou moje (bylo zajímavé, jak striktně jsem odděloval toho profesora jako takového od mého ne-otcovství). Jirkovi a Daně se současně narodila také dvojčata, ale jedno se nenávratně ztratilo v jejich bytě v Ječné a už nikdy ho nenašli. Ten sen měl tísnivou náladu a já měl tudíž po budíčku depresi. Ale teď ji už nemám – teď jsem s vámi na Hrádečku a je mi dobře.

Končím, protože chci připsat pár řádek švagrové, a zdravím Tě a líbu

Vašek

41)[*]

Milá Olgo,

jak už asi víš, návštěvu máme v sobotu 6. září v 9.00. Jsem rád, že to tentokrát víme už delší dobu napřed, takže Ty si můžeš lépe naplánovat své letní pohyby a já mám před sebou konkrétní bod, k němuž se může upínat mé těšení. Hygienický balíček ani ovoce mi povoleny nebyly, takže mimo objednaných věcí (viz dopis 38) musíš do balíčku ještě váhově vtěsnat 2 velké (nebo 4 malé) zubní pasty, můj nejmodernější holicí aparát se zásobou příslušných žiletek, nějaký bezvadný (tvrdší) kartáček na zuby, a zbude-li prostor, tak ještě nějaké středně tlusté, trvanlivé fusekle (můžou to být i podkolenky). Případně krém či pleťové mléko. Ale nic z toho na úkor cigaret, čaje a čokolád! Jinak platí pro návštěvu to, co obvykle: připrav si seznam všech informací o sobě, svém životě i našich záležitostech; když už jsi tak skoupá na dopisy, ať to aspoň vynahradíš při osobním setkání. Ivan bude, jako vždy, vítán – bude-li mít čas přijet.

Před týdnem jsem Ti odesílal dopis 40 a od té doby jsem dostal Tvůj pohled, potvrzující příjem dopisů 38 a 39 a slibující dopis. Tak se na něj těším.

Co bych Ti tak mohl napsat o sobě? Že mám různé potíže a že jim čelím obvyklým způsobem: legální sebeobranou. Že jsem kupodivu zdráv (dokonce i hemeroidy dávají pokoj), jen že bývám dost unavený a vysílený (nejhorší je bolení nohou od nemožnosti si v práci sednout). Pokud jde o duševní rozpoložení, platí to, co jsem Ti psal, tuším, minule: nálady jsou proměnlivé, deprese se střídají s dobrým rozmarem. Nějaká nepříjemná maličkost, nějaká nejistota, obava či nebezpečí, nějaký drobný průšvih (že mi třeba někdo vyčóruje zásobu cigaret – všímáš si, jak se tu obohacuje můj slovník?) vyvolají náhlou sklíčenost, nervozitu, tíseň, pocit marnosti a beznaděje. To však trvá třeba jen několik hodin – jen do té chvíle, než se nachomýtne jiná stejně pitomá maličkost, která mne rázem rozradostní tak, že na předchozí pocity úplně zapomenu, věcem se vrátí smysl a já jsem najednou zase neuvěřitelný životní optimista, plný elánu a vůle k životu. A pokud se taková maličkost nenachomýtne, dostanu se z toho sám, třeba tím, že si řeknu, že mi to všechno patří, protože to je trest za to, že nejsem lepší, než jsem, a že to má jistě svůj hlubší smysl (tomuhle způsobu se ovšem Jirka jako starý ateista velice posmívá). Nedávno jsem celou půlku noci (navíc před ranní směnou, což je obzvlášť nepříjemné) nemohl spát, protože jsem musel přemýšlet o některých neuvěřitelnostech – a pak mne to přemýšlení najednou přivedlo k námětu na hru –, a druhou půlku noci jsem zase nemohl spát, protože jsem ten námět promýšlel. (V práci jsem byl potom ovšem nemožnej.) Bylo to po delší době poprvé, co mne něco napadlo – něco adekvátního mým novým životním zkušenostem; jestli ten námět vydrží nebo bude zavržen jako všechny předchozí, to zatím přirozeně nevím. Ale o tom jsem psát nechtěl, líčil jsem jen svou náladovost. Inu jsem už takový, jak se říká „nervní“ člověk, takový jsem byl ostatně vždycky: vzpomínáš přece, jak jsem se na Hrádečku nemohl na nic soustředit, dokud nepřišla pošta – podobně je tomu tady: když někdo na chodbě nebo někde houkne „Havel“, vždycky to se mnou trhne a srdce se mi rozbuší (tuhle jsem dokonce tak panicky vyskočil, že jsem si způsobil – o rám okna – menší trhlinu na své ostříhané kebuli). Z tohoto mého chování nelze ovšem činit žádné důsažnější závěry o mé povaze; vůbec nic to totiž neznamená – je to jen to, co to je: že halt všechno víc prožívám a za všechno jaksi víc platím.

Člověk si tu ovšem – ať chce nebo nechce – musí často klást otázku, zda to má všechno smysl a jaký. Čím víc o tom přemýšlím, tím víc si uvědomuji, že tu poslední a

[*] datováno razítkem: 7. VIII. 1980 (pozn. ed.)

rozhodující odpověď nenaleznu v nějakých vnějškovostech, závislých na tak zvaných informacích; žádné informace mi na tohle neodpoví. Odpověď – pozitivní odpověď – nalézám nakonec vždycky jen v sobě, ve své celkové víře ve smysl věcí, ve své naději. Čemu je totiž člověk vlastně odpovědný? K čemu se vztahuje? Co je posledním horizontem jeho počínání; absolutním úběžníkem všeho, co dělá; neobelstitelnou „pamětí bytí“, svědomím světa i nejvyšší „soudní“ instancí; co je tím rozhodujícím měřítkem, pozadím či prostorem každé jeho existenciální zkušenosti? A co je zároveň tím nejdůležitějším svědkem či záhadným partnerem jeho každodenních rozprav se sebou samým; tím, čeho se člověk – ať je vržen do jakékoliv situace – nepřetržitě ptá, na co spoléhá a k čemu se svým konáním obrací; tím, co ho svou vševědoucností a nepodplatitelností straší i zachraňuje; tím, na co člověk vlastně jedině dá a kvůli čemu se snaží? Od dětství cítím, že bych nebyl sám sebou – lidskou bytostí –, kdybych nežil v trvalém a mnohotvárném napětí s tímto svým „horizontem“, zdrojem smyslu i naděje – a od mládí si nejsem jist, zda tu jde o „zkušenost boha“ či nikoliv. Ať je tomu však jakkoliv, rozhodně nejsem správný křesťan a katolík (jako tolik mých dobrých přátel), z mnoha různých důvodů, například proto, že toho svého boha neuctívám a naprosto nechápu, proč bych ho měl uctívat. Tím, čím je – obzorem, bez něhož by nic nemělo smysl a já bych vlastně ani nebyl –, je ze své podstaty, nikoli tedy dík nějakému siláckému výkonu, který by zasluhoval úctu. Nezdá se mi, že bych jeho vzorným uctíváním mohl zlepšit sebe nebo svět, a pomyšlení, že by tento můj „intimně-vesmírný“ partner, který je jednou mým svědomím, podruhé mou nadějí, potřetí mou svobodou a počtvrté tajemstvím světa, nějakou úctu vyžadoval nebo mne dokonce podle míry mé úcty k sobě soudil, je pro mne dost absurdní. S tím souvisí, že všechno vždycky musím zvažovat znova, původně, autenticky, od začátku, tj. v nezprostředkovaném dialogu s tímto svým bohem, a že nic si nemohu usnadňovat odkazem na nějakou uctívanou materiálnější autoritu, byť to bylo i samo Písmo svaté. (Ježíšovu zvěst přijímám jako výzvu k vlastní cestě.) Jsem prostě dítětem věku pojmového a nikoliv mytického myšlení, a proto i můj bůh – když už jsem donucen o něm mluvit (což činím velmi nerad) – se jeví zřejmě jako něco hrozně abstraktního, mlhavého a věru málo přitažlivého (tím spíš, že i můj vztah k němu je tak těžko polapitelný). Tak se ovšem jeví jen tomu, koho se o něm pokouším informovat – ta zkušenost sama je zcela živoucí, důvěrná a konkrétní, možná (dík své vždy znovu překvapující mnohotvárnosti) živější než u leckohos, kdo má svého „normálního“ Boha řádně vybaveného všemi příslušnými atributy (které ho ovšem mnohdy kupodivu spíš zakrývají, než přibližují). A co je taky pro mého boha příznačné: že je mistrem čekání, čímž mne občas dost znervózňuje. Jako by přede mnou aranžoval různé možnosti a pak mlčky čekal, co udělám. Selžu-li, trestá mne – ovšem skrze mne (například výčitkami), neselžu-li, odměňuje mne (mou úlevou a radostí) – a mnohdy mne dokonce nechává v nejistotě. (Mimo jiné: když mám výčitky, proč je mám? a když se raduji, proč se raduji? což to není zase kvůli němu?) Jeho poslední soud se odehrává teď, neustále, pořád – a přitom je vždy znovu poslední: nic, co se stalo, se už nemůže odestát, vše zůstává v „paměti bytí“ – a i já tam zůstanu – odsouzen být navěky sám se sebou – takovým, jaký jsem a jakým sám sebe dělám.

Já ale začal vlastně něčím docela jiným: otázkou, zda to má všechno smysl. Skutečnost, že poslední a rozhodující odpověď mohu najít jen sám v sobě, neznamená přirozeně, že bych se nezajímal o to, co si o tom myslí „vnější svět“, nebo že by mne tento vnější svět nezajímal. V něm přece žiju, on mi mé možnosti vytváří, z jeho materie se strukturují mé životní alternativy a jedině skrze něj se vztahuji i k tomu „vyššímu“ horizontu. Čili: byl bych Ti vděčen, kdyby sis pro návštěvu připravila i pár slov na tohle téma. Mé postoje znáš, ty se nezměnily, nezměnil se však svět kolem nás? Nepřesouvají

se v něm významy? Proč například najednou tolik přátel odjíždí?

Minule jsem zapomněl napsat, že děkuji za reprodukci Slavíkova obrazu. Nemohl jsem si ji sice ponechat, ale dobře jsem si ji prohlédl. A moc se mi to líbilo – je-li to ovšem takové, jak si to při pohledu na tu fotku představuji. (Rád bych taky viděl obraz od Juliany.) Své švagrové jsem zapomněl poděkovat, že pořádá rodinný archív a opisuje dopisy paní Pammrové. Příště už nebudu moci připojit do dopisu Tobě dopis i jí, protože dopisy mají mít jen jednoho adresáta.

Všechny – jako vždy – moc zdravím, na všechny myslím a s Tebou si často povídám: kdykoli mne něco napadne nebo se mi něco přihodí, hned přemýšlím, jak Ti o tom napíšu. Takže v „paměti bytí“ zůstává mimo jiné i spousta nenapsaných dopisů Tobě. Je to tak u Tebe taky?

Líbe Vašek

44) 31. 8. 80

Milá Olgo,

předpokládám sice, že na návštěvě budeme mluvit i o problémech naší korespondence, nepředpokládám však, že o nich budeme mluvit příliš podrobně, a tak to je snad příhodné téma pro můj dnešní – bohužel opět o týden zpožděný – dopis, který Ti dojde až po návštěvě.

*

Nejprve tedy něco o mých dopisech Tobě: jejich psaní je pro mne vždy nejvýznamnější událostí týdne a je to takový malý obřad: píši Ti obvykle v sobotu, někdy v neděli. Nejprve se zbavím všech obligátních víkendových povinností, jako je praní ponožek apod. (aby mne myšlenky na to, co mám ještě udělat či zařídit, při psaní nerušily), pak vyčkám okamžiku relativně největšího klidu, pokusím se navodit si pokud možno harmonické vnitřní rozpoložení (zásadně Ti nepíšu, když je mi smutno, když jsem nervózní nebo když mám na něco vztek) – v tom mi, jako ostatně ve všem, pomáhá čaj – a pak vyhledám relativně nejklidnější kout, kde rozbiju svůj papírnický stan a odkud se vzdaluji jen v nejnutnějších případech. Zvláštní význam, který psaní dopisů pro mne má, má několik příčin: 1) především si při něm zpřítomňuji domov, Tebe, své blízké a vůbec náš svět; 2) je to má jediná zdejší příležitost něco psát (zjistil jsem, že psaní se mi stalo za ta léta téměř biologickou potřebou); 3) je to má jediná příležitost k jakés takés intelektuální seberealizaci; 4) leccos si při tom psaní sám vyjasňuji; 5) je to má jediná komunikace s Tebou a s naším světem (po celý týden se přistihuji, že uvažuji o tom, co všechno bych Ti chtěl či měl napsat a jak bych to měl napsat – tahle potřeba komunikace je o to trýznivější, že je tak těžko ukojitelná). Psaní samo je ovšem velmi těžké, neboť je provázeno trvalou nejistotou, zda nepřekračuji vymezený rámec, což se mi bohužel stává až příliš často – takže mé nejdůležitější dopisy Ti většinou nedošly. Je pochopitelné, že zvláštní význam, který pro mne psaní dopisů má; zoufalá potřeba komunikace a sebevyjádření; snaha říci co nejstručněji a nejjasněji to nejdůležitější – a k tomu ta nutnost neustálé sebekontroly – že to všechno dohromady netvoří právě nejvhodnější klima pro mé psaní; proto se mi taky mé dopisy zdají poněkud křečovité, dost neosobní – no zkrátka příliš se mi nelíbí. Přesto se vždy znovu na jejich psaní těším, vždy znovu doufaje, že se mi přeci jen jednou podaří nalézt polohu, která by byla zcela autentická a přitom mi nepřinášela vždy znovu problémy.

*

A teď něco o dopisech Tvých: minulý týden mi krátce po sobě došly dopisy 17 a 18 a oba mi udělaly pochopitelně velkou radost. Neskrývám, že mé protivné pedantičnosti trochu vadí jejich někdy poněkud znejasňující telegrafičnost, jejich malá systematičnost a kompoziční logika a značná ledabylost syntaktická, gramatická i grafická. Zároveň si ale dobře uvědomuji, že tohle všechno je jen bezvýznamný *povrch* a že jedině důležité je to, co se pod tímhle povrchem skrývá. A tam – zvláště u posledních dopisů jsem si to uvědomil – nalézám mnoho, víc asi, než sama tušíš: důležité informace (byť se týkají jen „atmosféry“), velmi hutné a významné postřehy a četné cenné myšlenky – a hlavně pod tím povrchem cítím Tebe, resp. slyším Tě. Asi právě proto, že nejsi svazována přílišnými ohledy na vnější tvar, výraz a uspořádání, jsou Tvé dopisy velmi autentické a v podstatě asi obsažnější než dopisy mé, smolené s takovou pílí a úzkostlivostí. Čili: nesnaž se své

dopisy vylepšovat, nepřepisuj je a neopravuj, klidně si v nich dělej chyby – já se s těmi chybami rád smířím a tu a tam, kde je porušena jednota podmětu nebo kde podmět zůstal zapomenut, si chybějící náležitosti rád domyslím; podstatný je pro mne duch a vnitřní „zvěst" Tvých dopisů, abych to nazval poněkud pateticky.

Ale abych byl konkrétnější: velmi dobře a povzbudivě na mne zapůsobily dvě pasáže z dopisu 18: ta o nových přátelstvích, nahrazujících ta stará, a pak Tvá stručná úvaha o sobě samé. Pokud Tě k té druhé pasáži vyprovokoval můj „milostný dopis", tak nelituji, že jsem ho napsal, a děkuji Kamile, že mne k němu bezděčně vyprovokovala. Jinak mi ovšem nebylo jasné, zda Tě ten dopis potěšil nebo popudil – spíš se mi zdá, že Tě popudil, což by znamenalo, že se člověk skutečně nemá nutit psát o věcech, o nichž psát mu není zcela vlastní. Mimoto se mi zdálo, že jsi nepochopila přesně, o čem ten dopis byl: šlo o pokus nějak stručně (a proto nutně zjednodušeně) říct, čím pro mne jsi nebo čím je pro mne náš vztah – rozhodně to tedy nebyl žádný pokus o Tvůj portrét, a pokud tam byly některé Tvé vlastnosti zmíněny, tak jen okrajově a namátkově (jako *příklady* toho, v čem se naše povahy liší, a tudíž doplňují). Křivdila bys mi tedy, kdybys mi vytýkala, že jsem tu či onu Tvou vlastnost nezmínil či přehlédl. Jak víš, už léta pomýšlím na to, napsat o Tobě soubor esejí – až to někdy bude napsané, bude teprve na místě rozprava o tom, zda jsem Tě vystihl, nebo zkreslil. S tím souvisí i Tebou zmíněné téma sentimentality: já si samozřejmě sentimentalitu s citovostí a vřelostí nepletu, nedomnívám se však, že sentimentalita je nutně vlastností podezřelou a příslušející jen tyranům; sentimentální může být stejně dobře člověk s dobrým srdcem jako zloduch, stejně jako naopak oba vůbec sentimentální být nemusí. Je pravda, že já sklon k sentimentalitě mám a Ty nikoliv – tím ale vůbec není řečeno, že Tebe považuji za necitlivou nebo že pochybuji o Tvé potřebě vřelosti, stejně jako z toho nevyplývá, že já jsem zloduch. To ale jen pro přesnost, podstaty věci se to netýká a to, co jsi napsala o sobě, o své shovívavosti, lásce k lidem, nových přátelstvích, o sebekorekcích a seberozhřešení – to vše se mi nejen líbilo, ale udělalo mi to ohromnou radost. Navíc to potvrzuje i naši dvojjedinnost: zdá se mi, že – přirozeně svým způsobem – prodělávám (nemyslím až tady, ale v posledních letech) podobný vývoj, jaký Ty pozoruješ u sebe, ale nejen to: zdá se mi, že si vzájemně k tomuto vývoji pomáháme nebo v tomto smyslu (byť třeba neuvědoměle) na sebe působíme.

Jinak k jednotlivostem z Tvých dopisů: jsem moc rád, že máš litografii od pana Stritzka a děkuji mu, že se za mne modlí; raduji se rovněž, že si Horský hotel získává příznivce, a jsem dychtiv nějakých citátů z Magorovy eseje; chválím a obdivuji Tvé rozhodnutí dát se do oken (teď je už asi pozdě, kdybych to byl věděl dřív, tak jsem Tě upozornil na to, že bys je měla natírat *epoxidovym lakem*, který prý vydrží věky); není mi zcela jasné, proč mne Tvůj sen strčil do postele právě Markétě, když právě ona je jednou z nemnoha bytostí, u níž jsem se takové možnosti nejen se vší zdvořilostí vyhnul, ale přímo to i pro budoucnost sám sobě zakázal.

*

Těším se na návštěvu a pokouším se vštípit si do paměti, o čem všem s Tebou chci mluvit. Ach jo – Líbě Tě Vašek

45) 6. 9. 80

Milá Olgo,

je bezprostředně po návštěvě a já tentokrát – na rozdíl od předchozích návštěv, které ve mně vždy vyvolaly euforii a dodaly mi elánu a optimismu – pociťuji značnou tíseň. Je to tím, že i návštěva samotná měla tentokrát poněkud tísnivou atmosféru. Příčin bylo několik: především já sám jsem nebyl docela v kondici, nebyl jsem úplně zdráv, trochu mne bolela hlava a byl jsem lehce vykolejený; zadruhé jsi mne hned v úvodu trochu zaskočila svým konstatováním, jak špatně vypadám, a různými úvahami, které na to navazovaly a na které jsem nebyl připraven. Zaskočilo mne to natolik, že jsem pak po celou dobu návštěvy zřejmě nebyl docela ve formě, nevyjadřoval jsem se asi dobře a byl dost znejistěný, prostě jsem neměl tak říkajíc jiskru. Nic tragického se přirozeně nestalo, je to jen pobídkou k určitému zamyšlení: především je mi jasné, žes to všechno myslela dobře a že i mí přátelé to myslí dobře, že mají o mne starost, mají starost o mé zdraví, o mé nervy atd. Jenomže já jsem si už jaksi zvykl na to, že péče o tyhle věci je především mým úkolem, že v tom mi nikdo zvenčí nepomůže a že jen na mně záleží, jak to udělat, abych to všechno absolvoval bez šrámů na těle a na duši. Tohle každodenní úsilí přitom vychází ze samozřejmého předpokladu, že to absolvovat prostě musím, že to má smysl a že to je má povinnost. Přičemž jako jedinou možnou pomoc zvenčí – ovšem pomoc svrchovaně důležitou – jsem si zvykl očekávat prostě utvrzování, že to tak skutečně je, totiž že to absolvovat opravdu musím, že to opravdu smysl má a že se nepachtím zbytečně. A Tys najednou celou věc (byť jen na chvíli) zproblematizovala a připustila jsi otázku, kterou si já zde nepřipouštím a připouštět ani dost dobře nemohu, mám-li to vůbec vydržet a obstát, totiž otázku, zda to stojí za to. No a tímhle jsi mne právě zaskočila: bezděky se mi od Tebe dostalo pravého opaku toho, co jsem očekával a potřeboval. Tím ovšem neříkám, že to byla z Tvé strany chyba: jednak to bylo výrazem opravdu hluboké starosti o můj osud, která mne přirozeně potěšila a dojala, jednak mi to i leccos napovědělo o atmosféře venku; ať se totiž člověk rozhodne jakkoliv (a to rozhodnutí koneckonců nalézá v sobě a ne v těch či oněch vnějších atmosférách), přeci jen by se měl rozhodovat na pozadí aspoň trochu objektivní znalosti situace, v níž a do níž se rozhoduje; a i když to rozhodnutí se může jevit jako paličaté či nesmyslné, měl by člověk přinejmenším aspoň vědět, že se tak jeví nebo může jevit. Jinými slovy: situace venku se mění, významy věcí se posouvají, já ten vývoj sledovat odtud nemůžu a je správné, abych o tom co nejvíc věděl; rozhodně by nemělo smysl jen proto, abych se dočkal toho, co očekávám, udržovat mne v nějakých iluzích nebo falešně idylickém a falešně optimistickém obrazu situace, čili: vůbec Ti nevyčítám, žes mluvila tak, jak jsi mluvila, ba naopak to vítám – jen tu vysvětluji, proč mne to trochu zaskočilo a vykolejilo. (Pokračuji v neděli, novým perem od Tebe, protože mně stará náplň – přesně v den návštěvy! – došla; je mi podstatně líp než včera, škoda, že návštěva nebyla až dnes, byl bych v lepší formě.) Ale je to poučné: vidím teď v praxi, co jsem si dřív uvědomoval jen teoreticky, totiž že jedno z nebezpečí, jež tu člověku hrozí, tkví v tom, že si zafixuje jakousi představu situace (odvozenou z poměrů, jaké byly, když sem šel, a během dlouhé konzervace pomalu se idealizující) a prostě nechápe, že by se tato situace mohla vyvíjet nebo měnit. Na druhé straně musím ovšem říct, že mnohé z toho, cos mi pak říkala, bylo – aspoň pro mne – v dosti ostrém protikladu k úvodní části našeho rozhovoru; utvrzovalo mne to v mé vnitřní naději, v pocitu smysluplnosti a v dobré víře. Jinak ještě několik glos k návštěvě: 1) Děkuji Tobě i Ivanovi za všechny informace, všechny byly pro mne důležité. 2) Zapomněl jsem – hlavně dík své vykolejenosti (trochu se podobající jednomu druhu mé kocoviny) – říct Ti spoustu věcí, které jsem se Ti chystal říct a z nichž

některé by byly k věci a já Ti o nich psal v neodeslaných dopisech; snad to napravím příště. 3) Tentokrát jsem si poprvé uvědomil, že jsou oblasti, v nichž naše odtržení skutečně pomalu začíná ztěžovat komunikaci: netýká se to ani tak toho, co se děje venku, jako toho, jak tu žiju já. Napadlo mne, že kdybych Ti – bez výkladu širšího kontextu a dlouhého vyprávění – řekl například, co mi v těchto podmínkách zlepšuje či zhoršuje náladu, co považuji za úspěch a co je normální, v jakých situacích jaké musím hrát role atd. apod., asi bys to všechno velmi těžko chápala, a nad mnoha věcmi, které mi už dávno zevšedněly, by Ti možná vstávaly vlasy hrůzou na hlavě. Už se těším, až Ti jednou budu všechno vyprávět. Myslím, že budeš dost plakat, že se hodně nasměješ a že mi hlavně asi nebudeš mnoho věcí vůbec věřit. Je zajímavé, že mne to napadlo až při našem rozhovoru. 4) Děkuji moc za balík, nemám k němu jedinou (ani sebemenší) výhradu, protože byl zcela přesným naplněním mých přání. Stěží si umíš představit, jak ty všechny věci tady člověk ocení a co všechno pro něj znamenají (v některém z příštích dopisů se rozepíšu na téma čaje).

Návštěva je tedy za námi, děkuji za ni a už se těším na další. Udělám vše, abych vypadal líp a nedeprimoval Tě svým zjevem, snad i vlasy mi trochu povyrostou a nebudou příliš ostříhány.

A teď na jiné téma: zmínila ses o chystané inscenaci Horského hotelu. Sice jsem Ti už na to téma trochu psal, přesto bych se ale k němu chtěl ještě na okamžik vrátit, protože se pořád nemohu zbavit obavy, že inscenátoři nebudou mít správnou představu o tom, jak na tu hru jít. Uvědomil jsem si, když jsem přemýšlel, jak svou představu nejnázorněji a nejstručněji sdělit, že to je vlastně *fuga*. Nechť si inscenátoři schválně pustí Umění fugy nebo Braniborské koncerty a uvažují přitom o té inscenaci – a určitě pochopí, co mám na mysli: neustálé obměňování (variace a permutace) týchž motivů se do jisté chvíle jeví jako něco samoúčelného, nudného a stereotypního – ale když u toho člověk setrvá déle – ať už jako autor nebo jako „konzument“ – a nebojí se toho a má odvahu jít dál a dál, pak se dříve nebo později dostaví okamžik, kdy to najednou přestává být nudné a kdy to všechno dostává smysl – a člověk je nakonec tím vším stržen, pohlcen a úplně tomu propadne. A to, co bylo dost dlouho „o ničem“, nejen že už není „o ničem“, ale jako by to bylo víc než „o něčem“ – jako by to bylo „o všem“. Tak jako fuga – jen dík tomu, že vytrvale a důkladně je „o ničem“ – je posléze „o všem“, chtěla by i tahle hra – jen dík své struktuře a vytrvalosti své kombinatoriky – být sice „o ničem“, ale zároveň „o všem“. Čili: rytmus, struktura, časoprostorová architektura – to je na tom nejdůležitější. Zároveň ale nesmí z toho banálně čouhat – v podobě nějaké biomechaniky rytmizovaných pohybů herců nebo něčeho podobného – musí se skrývat za úplně civilním, sugestivně realistickým hraním. Teprve sám závěr dovoluje snad určitou míru citlivé stylizace. Snad by bylo dobré, kdybys tyhle mé poznámky ještě napsala přátelům, kteří s tou chystanou inscenací mají něco společného. Snad jim to trochu pomůže. Možná ovšem nosím jen dříví do lesa, ale tím líp!

Líbu Tě a těším se na dobu kolem svatého Mikuláše, kdy Tě zase uvidím! Ahoj –

Vašek

46) 13. 9. 80

Milá Olgo,

mám dojem, že jsou jen tři druhy dopisů, které jakž takž umím psát: 1) úřední dopisy institucím; 2) dopisy jako svobodný a veselý proud pošetilostí; 3) dopisy podobající se jakýmsi mikro-esejím. Svou takto omezenou korespondenční dovednost mohu ovšem v současné situaci těžko uplatňovat, protože zmíněné dopisové žánry to vylučují buď ze své podstaty, anebo se mi tak říkajíc neosvědčily. Inu, co se dá dělat, musím se smířit s tím, že svými dopisy Tobě žádnou díru do světa neudělám. Není to ostatně ani jejich cílem, takže se vlastně nic moc neděje. Tolik tedy ještě – dodatkem k dopisu 44 – o mých dopisech obecně. A teď už k tomuto dopisu konkrétně: bude to mozaika rozmanitých jednotlivostí, oddělených navzájem žlutou hvězdičkou.

*

K mému špatnému vypadání, které Ti při návštěvě dělalo takovou starost: zdá se, že nesignalizovalo mé celkové chátrání, ale že bylo důsledkem krátkodobé zdravotní indispozice: v neděli – den po návštěvě a krátce poté, co jsem Ti dopsal dopis 45 – jsem totiž ochořel, dva dny stonal a teď jsem ve fázi rekonvalescence. Návštěva se tedy konala v době, kdy na mne má nemoc začínala útočit – proto jsem ostatně nebyl ve své kůži, což jsem Ti psal hned po návštěvě, tedy ještě v době, kdy jsem nevěděl, že ochořím. Snad Tě tedy tato zpráva uklidní.

*

Dostal jsem Tvůj dopis 18 a Ivanův dopis 23, za oba moc děkuji, i když co do aktuálnosti byly už překonány návštěvou, která byla mezi jejich odesláním a doručením. Mohl jsem si také prohlédnout fotky Goldy a Julianina obrazu. Julianin obraz se mi moc líbil a už se těším, až ho uvidím živý, Tvá fotka Goldy mi připadala zcela profesionální a Golda na ní byla tak autentická, že jsem se neubránil a při pohledu na tu fotku Goldu něžně oslovil, za což jsem se vzápětí přirozeně zastyděl. Myslím, že Ti můžu dát souhlas k tomu, aby sis koupila foťák.

*

I když Tvá návštěva měla tentokrát o něco tísnivější atmosféru (podrobnější úvaha o tom byla v dopise 45), musím konstatovat, že se teď ocitám už několik dní ve velmi dobrém rozpoložení a že mám trvale dobrou náladu. Má to zřejmě celou paletu příčin, závažnějších i docela drobných, z nichž mnohé si možná ani neuvědomuji. Svou roli hrají (namátkově) například tyto faktory: a) dík nemoci jsem si trochu odpočal a vynalezl určitý způsob koncentrace a meditace uprostřed vnějšího ruchu; b) nevím přesně proč, ale mám jakýsi neurčitý pocit, že má budoucnost – samozřejmě v dlouhodobějším výhledu – není tak úplně bezútěšná, jak by se na první pohled mohlo zdát; c) určitý vliv bude mít asi také nadějná skutečnost, že mám být – jak jsem Ti říkal (pokud jsi to postřehla) – přeřazen snad na lepší práci; d) v neposlední řadě tu sehrává svou roli i fakt, že nejsem pouze depresivní psychopat, jak o mně říká dávná diagnóza, ale zároveň i tak trochu nezmar, který vždycky, když mu je obzvlášť blbě, dokáže někde – bůhví kde – najít nový pramínek vitality a radosti ze života. Čili: zatím opravdu o mne nemusíš mít strach!

*

Mé kulturní zážitky poslední doby: viděl jsem film Zorro mstitel s A. Delonem (vkusná komerčárna) a ve volných chvilkách čtu Zelené pahorky africké, které jsem – mám dojem – dosud nečetl. V televizi (nepočítám-li televizní noviny) jsem naposled viděl dvoudílný film Mladík a lev; možná jsi se taky dívala nebo o tom slyšela.

*

Raduji se z balíčku, denně si dělám dobrý čaj, míchám si ho tou dlouhou lžičkou, občas ujím kousek čokolády a dobré cigarety kouřívám tu a tam – hlavně v sobotu a neděli. Znovu Tě musím pochválit za perfektní skladbu.

*

Jak asi víš, byl za mnou můj obhájce a hezky jsme si dvě hodinky povídali – byť jen o právnických věcech.

*

Myslím, že jsem Ti už dlouho nedával v dopisech žádné úkoly – jelikož žádné nové nemám, zrekapituluji aspoň některé staré: 1) vybrat vypůjčené knihy (Vladislav – Machovec, Topol – Hanč atd. apod.); 2) střádat pásky s nahrávkami; 3) objednat nové desky; 4) myslet na obrázky a grafiky (Vančura, Sopko, Adriena, Eva Švankmajerová? atd.); 5) zbavovat se nábytku a myslet na výměnu bytu; 6) pokud jde o Hrádeček, jsou naléhavé dvě věci: plot (jinak shnije!) a topení (abys tam v zimě mohla pobývat); 7) a nakonec to nejdůležitější: často a podrobně mi o všem psát!

Zdravím a líbu všechny věrné a blízké – Tvůj Vašek

47) 21. 9. 80

Milá Olgo,

už si pomalu zvykám nepsat Ti o zásadních věcech obecného dosahu a už se smiřuji s tím, že se v Praze nebude hovořit o tom, jaké pěkné a chytré dopisy z vězení píšu. I dnešní dopis totiž hodlám věnovat jen rozmanitým drobnostem z mého zdejšího života, samozřejmě jen takovým, o kterých můžu psát. Ale snad i to bude k něčemu dobré soudě z mé zkušenosti s Tvými dopisy: každá – i ta zdánlivě nejbezvýznamnější – informace o Tvém životě má pro mne velkou cenu, neboť mi živě zpřítomňuje Tvůj – resp. náš – svět a jeho podnebí.

Významnou novinkou z mého zdejšího života je to, že jsem nastoupil do paličského kursu a bude ze mne palič, tj. člověk pracující s autogénem, jestli víš, co to je, a z Tebe bude paličova žena. Významná je tato věc hlavně proto, že se po devíti měsících dostávám konečně k práci, která bude nepoměrně lepší než ta, kterou jsem dělal dosud, a hlavně pro mne vhodnější.

Četl jsem Tvůj pohled, potvrzující příjem mého dopisu 44, a děkuji za něj. Těším se na Tvůj dopis, který, jak doufám, nenechá na sebe dlouho čekat.

Má choroba – šlo zřejmě o nepříliš intenzivní recidivu potíží, které jsem měl v zimě a zjara – pominula a já jsem zase zcela fit. Doufám, že to zase nějakou dobu vydrží.

Jinak musím konstatovat, že jsem – mimo jiné taky pod vlivem Tvého nepříznivého dojmu z mého vypadání – zvýšil péči o různé stránky, aspekty a složky svého pozemského pobytu. Namátkové příklady: snažím se – v rámci zdejších možností – správně jíst. Tj. maximum zdravých a hodnotných složek dostupné potravy a zároveň omezení těch složek, které slouží k pouhému nacpávání žaludku hmotou. Snažím se co nejvíc spát a vymýšlím četná drobná racionalizační opatření, která mi to mají usnadnit (aniž bych tím porušoval přirozeně různé své povinnosti, denní řád atd.). Zatřetí: pečlivě plánuji a přesně dle plánu dodržuji promyšlené uspokojování různých choutek, zajišťujících mi vnitřní pohodu (jako je například pití čaje, pojídání čokolády apod.). Začtvrté: věnuji hodně intelektuální energie do přesného rozvrhování různých privátních úkonů, do racionálního hospodaření se silami, volným časem (kterého je tu ovšem poskrovnu) a do správné hierarchizace různých činností a nečinností z hlediska psychické, nervové a biologické harmonie. Pečlivě vážím, kdy a co si mohu dovolit, abych se nerozptyloval těkáním, zbytečnostmi, marnostmi; někdy je například důležité programově nedělat vůbec nic a maximálně duševně i fyzicky odpočívat, někdy je naopak nejdůležitější plně se soustředit na určitou věc a nenechat se od ní ničím odvést (ničím nahodilým, jako je třeba plkání mých spoluobyvatel tohoto zařízení), jindy je zase důležité nechat se nést – jako účastný pozorovatel – právě naopak těmito nahodilostmi, včetně toho plkání, a snažit se z toho co nejvíc vytěžit. Přesně vážím, čím se nemám nechat enervovat a vzrušovat (je to většina věcí, které mne obklopují) a co naopak vyžaduje mou plnou účast a angažovanost. Za to, jak si všechno pečlivě plánuji a promýšlím, sklidím občas (přátelský) posměch, ale to mi vůbec nevadí, protože mám na to vždycky pádnou odpověď: mohu eventuálnímu posměváčkovi názorně dokázat, jak jsem při svém „stylu prožívání vězení“ a při svém postavení na tom vlastně psychicky a nervově dobře ve srovnání s ním, který se – v rozporu s vnější suverenitou a siláckodrsňáckým vystupováním – v tom vlastně beznadějně plácá. (Ale takových posměváčků moc není – a pokud, tak to je v rámci kamarádství.) Vůbec musím konstatovat – může to znít domýšlivě, ale proč bych o sobě neřekl občas taky něco dobrého? –, že když to tak vezmu kolem a kolem, ukazuje se, že mnoho těch „drsňáků“, tvrdých hochů, kteří se chvástají a kvůli každé hlouposti by se chtěli prát, jsou z určitého hlediska vedle mne

vlastně jen onuce a baby – což je dost legrační v souvislosti s mým „zevnějškem“ (rozpačitost, slušnost, zdvořilost, úzkostlivost atd.). Jakýmsi způsobem to mé drsňácké okolí dokonce cítí, soudě podle toho, že i ti největší „králové“, jak se tu říká, si ke mně nedovolí ani desetinu toho, co si dovolí k jiným, včetně jiných, třeba ještě vyšších králů. Magor Ti jistě potvrdí, jak ošidnou věcí je postavení ve zdejších sociálních strukturách a jak důležitá věc to je, a já – člověk, který si tak málo věří! – musím konstatovat, že po této stránce nemám sebemenší problémy a že mezi spoluvězni mám postavení víc než dobré. Až si někdy říkám, že si takový respekt vlastně ani nezasloužím. Ale dosti sebechvály! Ostatně vidím, že jsem úplně odbočil od původního tématu, kterým byla má péče o sebe sama. Mohl bych o tomto tématu popsat ještě mnoho stránek, ale nepřipadá mi to zas tak zajímavé a důležité, a proto skončím – ostatně jistě se k tomu budu ve své korespondenci občas vracet. Psal jsem Ti o tom, že otázka, *jak* to přežít je čistě mou starostí a nikdo zvenčí mi v této věci nepomůže – mé dnešní psaní o své sebe-péči bylo malým ilustrativním příspěvkem k tomuto bodu. Hovořil jsem ovšem jen o stránkách sdělitelných, a to jen o některých, které mne právě napadly.

Dalším tématem, o kterém bych mohl popsat mnoho stran, jsou mé nálady. I v této oblasti se situace pomalu ale jistě zlepšuje: depresí a pocitů beznaděje a marnosti ubývá a různých druhů dobré nálady přibývá. K mým dobrým náladám: dost často se mi stává, že mám cosi, co jsem neměl při Tvé návštěvě, totiž něco jako „jiskru“. Jsem suverénní, na všechno mám pádnou odpověď, srším vtipem a občas jsem i dost ostrý, ba dokonce „zdvořile hubatý“. Jindy jsem naopak mlčenlivý, tichý, uzavřený – ale přitom se nepřítomně usmívám, neboť jsem tak říkajíc „na cestách“. Jindy jsem nebojácný a mám pocit, že mne nic nerozhází a nikdo nepřeveze. Jindy se dětsky raduji z mikroúspěchů (například: den uběhl bez vnějších komplikací a vnitřního neklidu, stihl jsem všechno, co jsem chtěl stihnout, a navíc se mi něco podařilo, třeba zalátat díru na ponožce nebo si najít čas a prostor na trochu jógy, nebo se prostě nenechat deprimovat nějakou nehodou, urážkou, ztrátou důležité věci apod.). Jedním z poměrně častých témat mých úvah a mého snění, když jsem „na cestách“, jsou mí přátelé, kteří odcestovali. Obvyklý průběh mé meditace: na začátku je lehká nostalgie a i trochu závisti (na jejich umělecké úspěchy), i trochu tísně (dělají zas konečně to, co je baví, jsou v kolotoči práce, zbaveni všech nekonečných komplikací, naše pachtění se jim asi už dávno jeví jako nicotnost – a na druhé straně já, který je toho všeho zbaven, a nemá sebemenší šanci dělat třeba v nějakém divadle a hýřit nápady, což je věc, k níž mne vždycky ten divadelní kolotoč inspiruje) – to je tedy na začátku – a na konci těch meditací je vždycky posléze zvláštní vnitřní radost z toho, že jsem tam, kde mám být, že jsem neuhnul od sebe sama, nesáhl po zadních vrátkách a při všem strádání jsem zbaven strádání nejhoršího (které jsem už taky na vlastní kůži poznal), totiž pocitu, že jsem nedokázal být na úrovni svého úkolu (byť jsem si ho třeba – aspoň v té podobě a míře – vůbec sám neuložil, ale pouze přijal z rukou osudu, náhody a dějin).

Líbe Tě Tvůj Vašek

48) 27. 9. 80

Milá Olgo,

zřejmě je ode mne z různých stran očekáváno, že až se odtud jednou vrátím, něco o tom všem napíšu. Čím víc o tom přemýšlím, tím méně si jsem jist, že tato očekávání splním. Ne snad, že bych nepociťoval potřebu všechno, co tu prožívám a vidím, nějak sdělit – naopak: co chvíli se přistihuji při tom, že své dojmy, zkušenosti, poznatky a úvahy bezděky v hlavě spřádám do jakéhosi myšleného textu – to je ale jen takový volný, svobodný a spontánní tok, o němž si nejsem jist, zda bych ho uměl skutečně napsat – a hlavně zda bych ho uměl napsat ex post, až bude po všem. Je to taková jakási nekonečně dlouhá báseň ve stylu Egona Bondyho – a v tom je právě ten problém: jsem člověk docela jiného založení, chybí mi ta krásná drzost napsat všechno, co mne napadne, jsem příliš ostýchavý, příliš se kontroluji, všechno musím pečlivě vážit, pečlivě konstruovat a cizelovat a mnohokrát předělávat; nikdy jsem nepsal spontánně a pochybuji, že by mi to šlo. Přitom ale nevím o jiném způsobu, jak se s touto zkušeností vyrovnat přímo a opravdu autenticky. A tak nejspíš asi zůstane u toho, že budu zase konstruovat hry, jak jsem to dělal dřív, a že se mé nové zkušenosti do nich promítnou nanejvýš nějak nepřímo. Do jisté míry to platí už o tom námětu, který mne tu před časem napadl a o jehož vzniku jsem Ti psal. Ten námět stále ještě platí – aspoň v tom smyslu, že mne zatím nic lepšího nenapadlo. Přitom s ním ale úplně spokojen taky ještě nejsem – zdá se mi pořád, že mu něco chybí – těžko říct přesně co, nejspíš snad něco jako „dimenze paradoxu“: aby to stálo skutečně pevně na nohách, mělo by to stát zároveň tak trochu na hlavě – a to je právě to, co tomu, zdá se mi, zatím chybí. Ale nijak se tím netrápím, věda, že mám na fázi pouhého promýšlení námětu před sebou ještě věru dost času.

V minulém dopise jsem Ti psal trochu o tom, jak se snažím vnést do svého vnějškového pobývání určitý řád v podobě programové a uvědomělé „sebe- péče“, zaměřené na tělesné zdraví a nervovou pohodu. Dnes budu v tom tématu pokračovat malou úvahou o čaji. Na svobodě jsem nechápal ten vězeňský kult čaje, tady jsem ho ale záhy pochopil a sám mu propadl (já, který pil čaj tak jednou za rok, když jsem měl chřipku) – přesněji řečeno zakomponoval jsem ho do své „sebe-péče“ jako její neodmyslitelnou součást. Pokusím se aspoň stručně zmínit některé funkce, které v těchto podmínkách čaj dostává: 1) Především *léčí*: rozmanité drobné indispozice, jako je bolení hlavy, malátnost, mrazení, roztěkanost, bolení v krku, náběhy k nachlazení atd. apod., vždy člověk zkouší odstranit především čajem – a mnohdy se to skutečně podaří. 2) *Hřeje*: občasnou prokřehlost neodstraní deset kožichů lépe než sklenice horkého čaje. 3) *Probouzí*: teprve zde, kde člověk nemá alkohol, kafe a všechny další excitační prostředky na svobodě běžné, zjišťuje, jak silným excitačním nástrojem je čaj, resp. thein v něm obsažený. Je to skutečný životabudič, odstraňuje únavu, nervózu, špatnou náladu, apatii, ospalost atd. a vrací člověku čilost, bdělost, soustředěnost, energii, sílu i chuť do života. (Přesně už vím, kolik čaje mohu přes den vypít a kdy ho mohu pít naposled, chci-li v určitou hodinu usnout.) 4) V neposlední řadě – ba možná ve skutečnosti na prvním místě – je zvláštní *povznášející* funkce čaje. Zdá se mi totiž, že čaj se tu stává jakýmsi zhmotnělým symbolem svobody: a) Je to v podstatě jediný pokrm, který si tu člověk připravuje sám, a tedy svobodně: jen na mně záleží, zda si ho udělám či nikoliv, kdy si ho udělám a jaký si ho udělám. Jeho přípravou jako by se tu tedy člověk seberealizoval jako svobodná bytost, schopná se sama o sebe postarat. b) Čaj jako znak soukromého posezení, pozastavení uprostřed ruchu, určitého usebrání a privátní kontemplace funguje jako vnější materiální atribut určitého odpoutání ducha, a tedy jako průvodce okamžiků jakési soustředěné vnitřní svobody. c) Svět svobody jako svět volného času

zastupuje čaj i v opačném – extrovertním a tedy sociálním – smyslu: sezení u čaje tu zastupuje svět hospod, viníren, večírků, flámů, společenského života, tedy opět něco, co si člověk sám volí a v čem se sociálně realizuje jeho svoboda. Zkrátka a dobře: čaj tu má pestrou paletu různých funkcí, zvykl jsem si na něj, piju ho každý den, jeho příprava je jedním z mých drobných denních obřadů (i těmito drobnými rituály se člověk jaksi drží pohromadě – je to taková docela zdravá kazajka), těším se na něj a jeho konzumace (pečlivě plánovaná, nikoli tedy bezbřehá a libovolná) je skutečně velmi důležitou komponentou v systému mé každodenní „sebe-péče“.

*

28. 9. 80

Pokračuji na svůj svátek, který začal velmi sympaticky: tím, že se čas o hodinu vrátil, a spalo se tedy o hodinu déle.

Děkuji Ti za pohled, ohlašující Tvůj přesun do Prahy a přípravu k napsání dopisu. Ohlášený dopis mi sice zatím nedošel, ale já pevně věřím, že už je aspoň na cestě a dostihne mne do mých narozenin. Dostal jsem dopis od své milé švagrové a zpřítomnil jsem si nad ním své poslední dny na svobodě. Znovu jsem si uvědomil, že jejich poněkud nervózní spád i jejich vyvrcholení v podobě „poslední večeře“ ve Fregatě vypadaly, jako by byly pod bezprostředním vlivem předtuchy blížícího se konce; ať už ale tomu tak bylo, či nikoliv, faktem zůstává, že určitý nejasný pocit, že to se mnou asi nakonec nemůže jinak dopadnout, jsem choval už delší dobu a nijak ho neskrýval. Vyřiď, prosím, švagrové můj dík za dopis a předej jí mé něžné švagrovské políbení. (Zmínila se o komplikacích, které má se svým vzdáleným příbuzným; jeho počínání mi připadá – zvlášť odtud – jako velmi ubohé; mí spoluvězňové by řekli, že je „máčo“.)

Skončil jsem kurs a začal pracovat na podobném stroji, jaký má Jirka. Než se s tím strojem intimněji sblížím, budu asi kolem něj trochu zmatkovat, ale to je celkem normální. V každém případě mé přeřazení znamená významnou změnu k lepšímu v mém zdejším životě.

Zhlédl jsem tuhle jeden díl Inženýrské odyseje od Dietla a i já, který byl v poslední době schopen poměrně dost ctít některé stránky Dietlovy dovednosti, jsem musel uznat, že to je blbost. (Prý šlo náhodou o nejslabší díl.) Včera jsem si to ovšem dokonale vykompenzoval několika chvilkami s Chaplinem.

Zdravím Ivana, Květu, Vojtěcha a Prokopa, Andulku, Andreje a druhou Andulku, Zdeňka, který se mi před týdnem zjevil ve snu (na jakémsi hřbitově), a všechny kamarádky a kamarády.

Tebe objímám a líbu – Tvůj Vašek

P. S. Jak se má Jana? Je šťastná? Dlouho ses o ní nezmínila –

49) 4. 10. 80

Milá Olgo,

děkuji Ti za obě Tvá přání k svátku, z nichž první mám zatím stále u sebe a úspěšně si jím aromatizuji svou skřínku. Byl to dobrý nápad, že jsi na ně dala ten parfém, a myslím, že bys to měla dělat u každého dopisu. (Co to je vlastně za vůni? Jasmínová? Evokuje mi pobyt ve vazbě, ve všech mých vazbách, zřejmě jsi mi tím aromatizovala své dopisy na Ruzyň.) Dočkal jsem se konečně i Tvého dopisu, nebyl mi však bohužel vydán jakožto závadný, jen jsem byl seznámen s několika nezávadnými odstavci. Je to hloupé, když člověk čeká měsíc na dopis a nakonec ho nedostane. Plyne z toho poučení, že bys mi opravdu měla psát častěji. Nevím, co v závadných částech bylo (snad nějaké vzkazy od různých lidí a zprávy o nich), ale věřím, že když mi budeš psát častěji, nebudou Tvé dopisy tolik koncentrované co do informací a nebudou s nimi problémy. Seznam inscenací a produkcí mých her jsem sice také nedostal, mohl jsem se s ním však seznámit a přirozeně mne velmi potěšil. Bylo dobré, žes mi to poslala. Tvá fotka plotu a Ajdy byla originální, nicméně připomněla mi, že bys mi občas mohla poslat i jiné fotky, s větším informačním potenciálem, které bych si mohl prohlédnout a případně i ponechat (výměnou za některé fotky, které mám nyní u sebe – jde o Tvůj portrét a tři fotografie z pohřbu otce, které jsou pro mne sice cenné tím, že jsou na nich všichni mí nejbližší a dokonce i já ve své civilnější visáži (s vlasy a fousy), které však jinak příliš rozveselující nejsou; jako jedinou připomínku domova mít fotografie z pohřbu otce není zrovna nejlepší). K Tvému dopisu, resp. k té jeho části, s níž jsem byl seznámen: slunit se tu přirozeně nemohu, ale občas se na slunci vyskytnu, byť jen na chvíli. Letos ovšem toho slunce vůbec moc nebylo. Kurděje nemám, ani mi nehrozí, vitaminy ale uvítám – ten šípkový čaj by byl dobrý, přidával bych si ho jako lék do normálního čaje. Česnek tu koupit nemohu, můžeš ho taky přidat do balíku, zatím jsem si ale o něj nepsal proto, že se mi zdá, že je zbytečně těžký na to, že je hned snědený. Což je problém i mnoha jiných zdravých a lahodných věcí, které bys mi mohla poslat a na které bych měl chuť. Na úvahy o skladbě balíku je ovšem zatím ještě dost času – zavčas Ti napíšu své direktivy. Jsem rád, že z té knihy, kterou jsi četla, sis vyvodila ten závěr, o němž píšeš.

*

V mém životě se toho moc nového neudálo. Pracuji už u toho stroje, občas ještě něco zkazím, ale celkem mi to jde. Hlavně mne ale ta práce baví, dobře mi při ní utíká čas, je různotvárná (aspoň ve srovnání s tím, co jsem dělal předtím) a není namáhavá. Významnou událostí minulého týdne bylo, že jsem navštívil zdejšího zubaře. Zdá se mi být výborný, neleká se překážek, pracuje citlivě a má dobrý zvyk, který u mnoha jiných lékařů postrádám, že totiž člověku pořádně vysvětlí, co mu chybí a co a proč s ním dělá. Vyčistil mi zubní kámen, odstranil dokonce takovou jednu ošklivou rýhu, kterou mám už desítiletí na předním zubu a o níž jsem si myslel, že je neodstranitelná, a nyní se pokusí něco provést s mými zubními krčky (což je rovněž věc, kterou mnozí jiní zubaři považují téměř za fatálně neléčitelnou). Jak vidíš, rozvíjím svou „sebe-péči“ dokonce i ve stomatologické oblasti.

*

K mým kulturním zážitkům: viděl jsem v televizi velice dobrý první díl amerického filmu o M. L. Kingovi (kterého mám, jak víš, velice rád) a nějaké další díly toho Dietlova

seriálu. Nebylo to už tak blbý jako ten díl, o němž jsem se zmínil minule, nicméně je to typický Dietl se vším, co to obnáší. Měl bych chuť napsat o tomhle fenoménu esej. Pokud jde o četbu: Zelené pahorky africké jsem nedočetl, vzpomínky myslivců je žánr, který mne vždycky k smrti nudil. Rozečtenou mám Hemingwayovu novelu Mít a nemít a životopis Muhammada. Pravidelně tu čtu časopis Melodie, a to dost poctivě, od začátku do konce, a vůbec mi přitom nevadí, že se to hemží pojmy, o nichž nevím, co znamenají, a lidmi, o nichž nic nevím. V posledním čísle mne mimo jiné zaujal rozhovor se zpěvačkou Janou Kratochvílovou (slyšela jsi o ní někdy? já ne). Velice mne mrzí, že dík svému mnohaletému trestu zřejmě prošvihnu tu velkou Muchovu výstavu v Jízdárně, která trvá, nemýlím-li se, jen do listopadu. Už jsi na ní byla? Napiš mi o ní!

*

Zítra mám narozeniny, a jelikož jsem na světnici s jedním vězněm, který se narodil téhož dne a týž rok jako já, chystáme menší oslavu. Jejím zlatým hřebem má být jakýsi pokus o dort, vyrobený z dostupných materií; jsem velmi zvědav, co z toho bude, hlavně jsem napjat, jakou to bude mít nakonec konzistenci; otázkou zatím ostatně není jen konzistence, ale vůbec skupenství – přicházejí v úvahu všechna mimo skupenství plynného. První chod bude tvořit vepřová konzerva.

*

Mám opět údobí barvitých snů. Jejich děje jsou vesměs dost kuriózní, zaujal mne například sen, který se celý točil kolem toho, že si Terezka Kohoutová vzala bývalého generála Bundeswehru Bastiana, jestli víš, kdo to je. (Poslali ho do penze, protože veřejně vystupoval proti dozbrojování NATO.) O chystané svatbě jsem se nedozvěděl od Terezky, ale od toho generála, který mne navštívil. Zajímavé je, že ve většině svých snů se normálně pohybuji po světě, jako bych byl na svobodě, přitom ale v nich vím, že jsem vězeň – jsou to tedy formálně jakési výlety (dočasné) ven, tedy něco jako tak zvané „přerušení trestu“.

*

Líbu Tebe i všechny blízké a moc Tě prosím: piš mi víc!!
Tvůj Vašek

50) úryvek 21. 10. 80

(…)

5) Psal jsem Ti určité úvahy na obligátní téma lidské odpovědnosti. Nebudu je opakovat (ani mne to nebaví psát něco znova – a navíc to nebylo zas tak moudré, aby to muselo být uchováno), snad jen jednu větu, která putuje z dopisu do dopisu a asi Ti dodnes nedorazila, totiž že tajemství člověka je tajemstvím jeho odpovědnosti. Psal jsem Ti o vztahu mezi svobodami a právy na jedné straně a povinnostmi na druhé – někdy se k tomu vrátím, až bude čas –, vyprovokovala mne k těm úvahám knížka o Muhammadovi, kterou jsem četl.

6) Posléze jsem se rozepsal o pocitu, který občas mívám, totiž že můj mozek tu malátní a že moc zapomínám, nevyjadřuji se dobře atd. (Tento stav paradoxně kontrastuje s nároky, na mne kladenými: mí spoluvězňové si totiž myslí, že když mám vysokou školu, znamená to, že všechno vím, a tak se mne pořád někdo ptá na věci, které buď nevím, nebo jsem dávno zapomněl nebo mě prostě nezajímají, jako například kdy se narodil Přemysl Otakar 2., na koho se vztahovala před-předposlední amnestie, jaký je současný kurs švýcarského franku, kde bydlí herec Sobota atd. atd.) Vedle péče o tělo bych měl tedy nějak procvičovat i mozek – k tomu by mi snad mohlo pomoct učení jazykům – když do toho nic nepřijde, bude mi asi od Nového roku povoleno přijmout z domova učebnice. (Tak prosím uvaž, které z těch všech, cos mi postupně sehnala, by byly asi nejlepší.)

(…)

51) úryvek 19. 10. 80

Milá Olgo,

byl jsem seznámen s Tvým pohledem, který mi moc radosti neudělal. Především i mne dost zdrtila zpráva, že zemřela paní Koníčková. Napiš mi o tom víc, jestli to byla nějaká nemoc nebo neštěstí. Paní Koníčková – mimo jiné – byla poslední osoba, s kterou jsem na svobodě mluvil, bylo to při tom, když mne odváděli. Vyřiď mou soustrast její rodině. Zpráva, že jsi „špatná", mne taky zneklidnila – doufám, že už jsi zase „dobrá". Zatřetí mne zarazil Tvůj povzdech, že jsi dlouho ode mne nedostala dopis. Je to divné, protože Ti píšu s neochvějnou pravidelností každý týden a všechny mé dopisy z poslední doby – tj. od Vaší návštěvy – byly s největší pravděpodobností odeslány – v opačném případě by mi to totiž bylo oznámeno. Snad tedy šlo jen o nějaké poštovní zdržení. (Ještě pořád nejde naše poštovní schránka zamknout? Měla bys s tím něco udělat, vždyť takhle nám může kdokoliv cokoliv vzít.)

Radost mi udělaly zahraniční vitaminy, jejichž příjem jsem Ti potvrzoval mimořádným dopisem. Jak jsem vyrozuměl z popisků, obsahují všechny možné i nemožné látky, které lidské tělo potřebuje, což mne obzvlášť těší, protože – jak víš – má slučovací manie má ráda, když je všechno pěkně pohromadě. Začal jsem užívat podle přesného rozvrhu, který jsem si udělal tak, aby mi co nejdéle vydržely. Přišly v pravou chvíli, protože je před námi listopad, nejhorší měsíc na všechno, včetně hemeroidů. Tak snad pomohou mému tělu úspěšně se přeorientovat na zimu.

V mém životě se nic převratného neděje, nejdůležitějším zážitkem posledních dnů bylo, že se mi podařilo přečíst si znovu Camusova Cizince. Veselá knížka to, jak známo, není, a přesto jí vděčím za pár chvil velké radosti, té zvláštní a povznášející radosti, kterou ve mně vyvolává vždy znovu setkání se svrchovaným uměleckým dílem. Součástí té radosti je zvláštní pocit, že to je tak říkajíc „přesně ono", že to je přesně tak, jak to má být, tedy pocit, že jsem to tak trochu mohl napsat i já nebo dokonce že jsem to já napsal. Když to takhle stručně řeknu, vypadá to asi dost blbě, ale zajisté mi rozumíš, jak to myslím. Jde prostě o vnitřní identifikaci, kterou může člověk pocítit stejně dobře nad obrazem či hudební skladbou, ačkoli není malíř ani hudební skladatel. Navíc mi tahle mnohorozměrná knížka zajímavým způsobem vstoupila do mých úvah o odpovědnosti, z nichž se občas něco objevuje v mých dopisech. Cizinec není člověk bez odpovědnosti, je to pouze člověk, který odmítá přizpůsobit se konvenčnímu řádu, tj. konvenční struktuře povinností, a přijímá striktně jen ty povinnosti, které jsou autentickým výrazem jeho vlastní odpovědnosti (odkazuji na svou úvahu o tomto aspektu v minulém dopise). Není popraven za to, co udělal, ale za to, že se odmítl přizpůsobit. To je ovšem jen jedna rovina té knihy, její smysl je širší, bohatší a jaksi nervózně oscilující či rozostřený – ale právě tak to má být: při naprosté jasnosti a průzračnosti díla jako takového je jeho tak zvaný smysl nedoslovený a vlastně ani nedoslovitelný: právě to ale člověka (čtenáře) vtahuje a rozněcuje. V jednom svazku s Cizincem je i Pád, už se na jeho nové čtení těším a v některém příštím dopise se o něm zmíním.

(…)

Líbě Tě Vašek

52) 27. 10. 80

Milá Olgo,

jak víš, píšu Ti vždycky v neděli (případně v sobotu, není-li pracovní), a začal jsem Ti tudíž psát už včera – ale jaksi mi to nešlo. Jednak jsem měl shodou okolností dost málo času, klidu, soustředění a nezbytné vnitřní pohody, jednak jsem se pustil do dosti komplikovaných úvah – a tak jsem se v nich nakonec zamotal, že jsem oba rozepsané dopisy s odporem roztrhal a zahodil. Proto Ti píšu až dnes, v pondělí, a ačkoli ve všední den mívám ještě míň času a soustředění než v neděli, neztrácím naději, že to nějak dopíšu a že to už neskončí v koši. (Nyní máme před sebou nejméně dva víkendy „velké", tj. bez pracovní soboty, a tak to snad bude s mými dopisy lepší.)

Nejdřív malá rekapitulace došlých dopisů a aspoň stručná reakce na ně:

1) Před několika dny jsem četl Tvůj lístek, z něhož vyplynulo, že jsi na Hrádečku a že se chystáš 26. 10. (tj. včera) vrátit definitivně do Prahy. (Krátce po Tvém návratu Ti měly – asi najednou – dojít mé dopisy 50 a 51.)

2) Zároveň jsem dostal telegram od Květy k narozeninám. Přišel s mírným zpožděním, ale to nijak neumenšilo radost, kterou mi udělal.

3) Zároveň jsem dostal Ivanův dopis č. 25, který byl velmi inspirující, neboť některé úvahy, které obsahoval, se dotýkaly přesně toho tématu, o němž jsem se chystal psát – totiž tématu mé nepřítomnosti v našem světě a jejích různých aspektů a důsledků. Ivanův dopis zároveň tak trochu způsobil i to, že se mi včera nepodařilo svůj dopis napsat – chtě nechtě jsem totiž musel navazovat na jeho fenomenologické pasáže, což – jak se ukázalo – bylo za daných podmínek nad mé síly. Ten dopis ale teď už před sebou nemám (dojdou-li nové dopisy, staré se odevzdávají), a tak mi snad už nebude tak ztěžovat psaní.

4) Včera večer – tj. po oněch dvou neúspěšných pokusech o dopis – mi byly překvapivě odevzdány další dva dopisy (proto jsem ten Ivanův odevzdal). Byl to –

a) dlouho očekávaný dopis od Tebe a defakto Tvůj první dopis po návštěvě (tedy po dvou měsících!), který mi byl předán (jeden mezitím došel, ale ten jsem – jak jsem Ti psal – nedostal) –

b) milý dopis od Květy z 12. října.

5) Švagrové za její dopis moc poděkuj, vše, co píše, mi dělá radost, tentokrát mne mezi jiným potěšila také zprávou, že patří mezi příznivce Horského hotelu. (K tomu jedna poznámka a jedna otázka. Otázka: víš něco o chystané vídeňské inscenaci? Bylo to vůbec? Nebo to teprve bude? Pokud to bylo, jak to dopadlo? Poznámka: ve svém posledním dopise se ptáš, zda máš pokračovat v citacích z Martinovy eseje. Z toho usuzuji, že jsi z ní citovala v tom dopise, který mi nebyl předán. Nevím, co v něm bylo závadného, ale pochybuji, že to byla ta citace, takže bys snad mohla v citacích pokračovat nebo aspoň něco z té studie svými slovy přetlumočit.)

6) K Tvému dopisu (má číslo 21): ze všech tří dopisů, které jsem v poslední době dostal, vyplývá, že jste v září a říjnu všichni šli z oslavy do oslavy, přičemž mnohé z těch oslav se vztahovaly k mé osobě (svátek a narozeniny). Jak víš, vždycky jsem si přál, abys Ty i všichni ostatní blízcí a věrní žili i beze mne veselým společenským životem – a zdá se, že toto mé přání je úspěšně plněno, což mne přirozeně velice těší. Pokud jde o narozeniny mých blízkých (v poslední době Ivana a Zdeňka), myslím, že svět si už zvykl na to, že k narozeninám a svátkům většinou nikomu nikdy nepřeju – není to projev lhostejnosti, ale spíš jen určité ležérnosti a nekonvenčnosti. (Jeden šálek čaje – to platí Jirkovi – mezi pestrou paletou alkoholů, prášků a nejrozmanitějších dráždidel, která skýtá život na svobodě, nemůže nikomu nic říct. Oslovovat začíná čaj člověka teprve po

delší době toho zvláštního vězeňského života, kde vůbec žádná dráždidla nejsou, a tělo i duch se tudíž docela jinak otevírají tomu jedinému dráždidlu – dá-li se to tak vůbec nazvat –, které tu mají k dispozici.) Děkuji Ti za referát o výstavách i za zprávy o úmrtích. O Hrzánovi jsem to slyšel, ale nechtěl jsem tomu věřit, dokud mi to nepotvrdíš.

Vidím, že jsem větší část dopisu úspěšně zaplnil různými konkrétnostmi a že ty komplikovanější úvahy, které se mi nepodařilo včera rozvinout, nebudu moci rozvíjet ani dnes – tentokrát nejen pro nedostatek času a soustředění, ale i pro nedostatek prostoru. Pokusím se o to tedy příště. Snad. Dnes jen dvě malé poznámky:

1) Existencialismus a tudíž i fenomenologie patřily k tomu, co mne od útlého mládí nejvíc z filosofické literatury dráždilo a přitahovalo. Číst texty těchto autorů mne bavilo, nicméně mé znalosti byly vždycky v tomto směru dost povrchní; ovlivňovala mne spíš atmosféra toho myšlení než nějaké konkrétní téze, pojmy, závěry atd. Vždycky jsem se tím spíš jen tak kochal či se z toho radoval, než že bych se to učil, studoval nebo se snažil zapamatovat si různé konkrétní věci. Měl jsem k tomu tedy po dlouhou dobu přístup podobný tomu, jaký máme k umění. V jednom směru však pociťuji souvislost přeci jen hlubší: estetika mých her byla – trochu zjednodušeně řečeno – založena na určitém druhu ozvláštnění (ve smyslu analýzy Šklovského), tj. pohledu, který zbavuje jevy nánosů konvenčního vnímání, vytrhuje je z navyklých a zautomatizovaných interpretačních kontextů a pokouší se nahlédnout je – jak Ivan píše – „bez brýlí“. To znamená ovšem – mezi jiným – nahlédnout jejich absurditu – jako málo zřetelný (protože konvenčními interpretacemi zanesený) rozměr skutečnosti. Zbavování jevů jejich pseudosmyslu. Vyjevit je jako absurdní. A tím otevřít tázání po skutečném smyslu. Absurdita jsoucen jako výzva k otázce po bytí.

2) Téma, o kterém jsem chtěl psát: co to je domov? Určitý konkrétní horizont, k němuž se člověk vztahuje. (Patočka analyzuje fenomén „domova“.) Zakrytost tohoto horizontu. Tím naléhavěji se k němu člověk vztahuje. Konkrétní profil horizontu se proměňuje (jednou ho tvoří hory, jindy silueta města = proměňuje se skladba lidí, vztahů, prostředí, tradic atd.), ale horizont „jako takový“ zůstává. Jako cosi absolutního. Co na sebe bere jen různé konkrétní podoby. Papír končí –

líbe Tě Vašek

53) 1. 11. 80

Milá Olgo,

mám dojem, že mé poslední dopisy byly dost chaotické a beznadějně odbyté dík souhře nepříznivých okolností, za nichž jsem je psal; snad se tentokrát trochu polepším – mám totiž před sebou sobotu a neděli, kdy bych měl mít podle všech předpokladů poměrně dost času na psaní dopisu.

Nejdřív jen stručně o novinkách tohoto týdne. Moc jich není, vlastně jen dvě: zaprvé jsem dostal Tvůj lístek psaný před odjezdem z Hrádečku (kdo byl na něm připodepsán ovšem nevím) a zadruhé mám nové brýle, resp. nová skla ve svých brýlích, o půl dioptrie silnější. Už delší dobu jsem se k tomuto kroku odhodlával a jsem rád, že se to povedlo rychle a bez komplikací. Jde o normální pozvolné zhoršování zraku, adekvátní mému věku, žádné jiné příčiny se za tím neskrývají.

Z obecných událostí mne nejvíc zasáhla včerejší zpráva o Werichově smrti. Víš dobře, že mu vděčím za to, že jsem se před jedenadvaceti lety dostal k divadlu (vzal mne do Divadla ABC v okamžiku, kdy jsem byl zcela bez perspektiv) a že – přes některé vzájemné výhrady – jsem si ho vždycky velice vážil, přičemž mne významně ovlivnil i v jednom neobyčejně důležitém směru: pomohl mi (mezi jiným) pochopit, že divadlo není jen hra, režisér, herci, diváci a sál, ale že to může být i cosi nepoměrně víc: zcela zvláštní ohnisko společenského a duchovního života, spolutvořící „ducha doby“ a vyjevující a zpřítomňující její fantazii a humor, že to je živý a do konkrétního prostoru a času neopakovatelně vklíněný nástroj společenského sebeuvědomění. Na druhé straně i on, pokud vím, mne měl docela rád a respektoval to, co dělám. Vím, že byl už dlouho vážně nemocen, mám však dojem, že jeho smrt má na svědomí ve stejné míře jako jeho nemoc i jeho psychické a mentální rozpoložení v posledních letech: z několika hovorů s ním z poslední doby jsem pochopil, že to je člověk zasažený hlubokou skepsí a rezignací, člověk v podstatě osamělý, smutný, zatrpklý, otrávený, člověk bez víry a bez naděje. Pro někoho, kdo tak rád žil a byl jakýmsi ztělesněním lásky ke světu a všemu dobrému v něm, musel znamenat tento vývoj velmi radikální (byť třeba podvědomé) podlomení chuti k životu – a takové podlomení je, jak známo, jednou z nejzhoubnějších chorob. Werichova smrt znamená už opravdu definitivní tečku za jednou historickou érou českého duchovního klimatu. Tlumoč, prosím, moji soustrast Janě. Vzpomínáš si, co pro mne znamenal kdysi Vladimír Holan a mé návštěvy u něho na Kampě; je to zvláštní, že oba někdejší tak protichůdní obyvatelé toho domu odešli tak krátce po sobě; zdá se, že s nimi – jako s dvěma krajními póly v podstatě téhož duchovního světa – tento svět skutečně odchází. Pravda lidské duše jako by dnes stále míň potřebovala holanovsky záumné čarodějnictví slov a metafor a za tak zdánlivě prosté věci, jako je werichovská svoboda ducha, jako by bylo třeba osobně platit asi daleko tvrději a všestranněji, než jak předpokládá obzor tradic prvorepublikánského humanismu. Avantgarda se svým krásně drzým sebevědomím a mesianismem patří už nenávratně ke vzpomínkám národní kultury, byť nás i tyto vzpomínky sebevíc ovlivňovaly či ovlivňují.

*

Chtěl jsem dnes ovšem psát o poněkud jiných, abstraktnějších věcech (nemýlím-li se, v posledním dopise jsem už své téma telegraficky načrtl).

Jak jsi jistě vypozorovala z některých mých dopisů, často se tu ve svých úvahách vracím (byť jen fragmentárně, zpřeházeně a zjednodušeně, jak ani jinak není možné) k různým aspektům otázky po odpovědnosti jako tom, co dělá defakto člověka člověkem a

zakládá jeho identitu (už dávno jsem ovšem ztratil přehled o tom, co Ti z mých poznámek na tohle téma bylo odesláno a co nikoliv). Že se k tomu vracím právě zde a teď, má své přirozené příčiny: jsem přece vytržen ze svého světa, ze svého domova, z matečného prostředí, které jaksi „automaticky“, bezprostředně a spontánně – s živoucí každodenní konkrétností – dávalo smysl všemu, co jsem dělal. Tím ovšem, že toto zázemí je mi nyní skryto a vzdáleno, zcela logicky se aktualizuje otázka, která dříve vlastně ani otázkou nebyla, protože mé „vztahování se“ k tomuto „zakrytému“ světu, resp. má odpovědnost k němu, právě proto, že je zakrytý, začíná z podvědomí vystupovat do vědomí jako jeho živoucí a trvale přítomné téma. A tak začínám s novou naléhavostí chápat spoustu věcí, především to, že člověk – aniž si to většinou uvědomuje anebo daleko víc, než si to uvědomuje – vším, co dělá, se k čemusi vztahuje, k čemusi mimo sebe, k jakémusi svému osobnímu existenciálnímu horizontu; vše dělá vlastně na pozadí tohoto horizontu, definujícího a osmyslňujícího jeho počínání asi tak, jako třeba nebe dělá hvězdy hvězdami. A i věci zdánlivě docela nicotné a zcela zdánlivě orientované jen k osobním potřebám mají kdesi v hloubce skryto toto „vztahování se“: i když si tu například popíjím svůj obligátní čaj a pokouším se navodit si co nejharmoničtější vnitřní naladění, nedělám to vlastně – striktně vzato – jen sám pro sebe: chci-li to všechno tady pokud možno bez úhony a se zdravými nervy přežít, pak nepochybně pro někoho nebo pro něco, pro Tebe, pro své drahé a blízké, pro své přátele a známé, pro jakési společenství a jakousi – chceš-li – „veřejnost“, pro soubor nějakých vztahů, hodnot, ideálů, osmyslňujících můj život, pro jakýsi svůj svět nebo prostě pro svět. Představa chemicky čistého egoismu je absurdní, s pádem posledního ohledu na svět a na fakt, že žijeme ve světě a pro svět a že jedině v kontextu nějakého „ne-já“ jsou takové věci jako štěstí, svoboda apod. vůbec myslitelné, vůbec samy sebou, padá přece vposledku i jakýkoli důvod k čemukoliv, i té zdánlivě nejprivátnější rozkoši, jako je ten v ústraní popíjený čaj. Ten horizont má ovšem několik vrstev: především je tu horizont z fyzického hlediska nejbližší, totiž onen podivný horizont prostředí, do něhož jsem momentálně vržen, v němž se ovšem také nějak zabydluji, v němž chci také nějak být sám sebou. A i když je to jen jakýsi obezděný prostůrek, přijímám ho a musím ho přijímat a nemohu ho ignorovat (už proto, že nic vlastně člověk nemůže ignorovat). Nicméně jeho zdi zakrývají nekonečně důležitější – i když vzdálený, neviditelný a „jen“ ve vzpomínkách a představách se trvale zpřítomňující – skutečný horizont mé existence. Za zdmi mého pseudodomova se skrývá obzor mého skutečného domova; ostatně i mé vztahování k onomu pseudodomovu je určováno a osmyslňováno mým vztahem k mému skrytému sice, ale skutečnému domovu, který je venku, k neviděnému sice, ale přesto velice konkrétnímu horizontu mého života. Tento tak důležitý horizont není ovšem stále ještě horizontem posledním a opravdu absolutním; tak jako se poutníkovi proměňuje zvolna krajinný horizont jeho pouti (hory jsou střídány rovinami, jinými horami, siluetami měst atd. atd.), proměňuje se zvolna i onen konkrétní existenciální horizont, resp. struktura našeho existenciálního domova: význam různých lidí, vztahů, prostředí, závazků, hodnot, lásek i strachů se zvolna vyvíjí a proměňuje; dnes mi například víc záleží na duchovní a mravní komunikaci s některými jinými lidmi, než kteří můj horizont tvořili řekněme před deseti nebo ještě před pěti lety (pozor: fyzické přemístění roli nehraje, hraje ji reorientace osobnostní – a to druhé nemusí být – i když bývá – nutně spojeno s tím prvním). Ale tak, jako za jakkoli se proměňujícím (a eventuálně se i skrývajícím) konkrétním horizontem poutníkovým zůstává vždy a trvale přítomen (či tušen?) jakýsi (pomyslný?) „horizont jako takový“, „horizont o sobě“ (není přece krajiny bez horizontu) – silueta obzoru se skrývá i otevírá a všelijak se mění, ale obzor zůstává a trvá nezávisle na tomto skrývání a těchto proměnách – tak i za oním konkrétním

existenciálním horizontem (momentálně zakrytým zdí, ale tím živěji vnitřně zakoušeným) se skrývá ještě jakýsi další – vlastně „třetí“ – horizont: je nejpomyslnější, nejabstraktnější, nejskrytější a nejtíž uchopitelný, zároveň ale paradoxně jaksi nejjistější (trvá, i když všechno konkrétní se zhroutí) a nejtrvalejší, poslední a absolutní (jako absolutní obzor všech životních relativit) – a to je onen horizont, o němž jsem se před časem už v jednom dopise rozepsal, ten horizont, který – jakožto metafyzický úběžník života, vymezující jeho smysl – zažívají mnozí jakožto Boha. Papír se chýlí ke konci, končím (přesněji: přerušuji) svou meditaci a příležitostně budu pokračovat tím, čím jsem (jak by mi fenomenologové asi vytkli) měl začít: totiž zamyšlením o tom, jak vlastně konkrétně svůj vztah k „zakrytému“ horizontu domova prožívám, jaké osudy má v mých představách – anebo prostěji řečeno, po čem a jak se mi stýská, na co a jak myslím a vzpomínám, co a jak si představuji a po čem toužím.

*

Zdravím a líbu všechny (staré i nové) obyvatele mého horizontu – a především Tebe!

Vašek

54) 8. 11. 80

Milá Olgo,

jak už asi víš, návštěvu máme v sobotu 6. prosince. Nejdřív tedy několik poznámek na její okraj:

1) Svou představu o skladbě balíčku jsem Ti už napsal; v podstatě by měla být identická se skladbou balíčku minulého (základní složky: kilo čaje, 300 dobrých cigaret, čokolády, případně jiné vánoční sladkosti). Z drobností: 3 spolariny, dvoje teplé ponožky, jedna velká pasta. Krém vozit nemusíš (dostal jsem ho od přítele), pokud by zbylo místo na hygienické věci, stačí mi pouzdro na mýdlo (jedno mám, ale ještě jedno potřebuji do práce) a nějaká tvrdší houba na tělo. Jinak mám všechno, co potřebuji.

2) Projdi si, prosím, různé mé dřívější dopisy, v nichž je spousta dosud nezodpovězených dotazů, a připrav si na ně odpovědi, abys vynahradila svou korespondenční skoupost na slovo. Měla bys mít připraveno systematické vyprávění a neměla bys spoléhat na mé ústní dotazy – poznámky mít nemůžu a jak se znám, jistě bych na spoustu věcí zapomněl. Základní tematické okruhy mého zájmu: a) Podrobné vylíčení Tvého života: z Tvých dopisů mám totiž velmi mlhavou představu o spoustě věcí – od Tvých pohybů mezi Hrádečkem a Prahou (o tom, kdo kdy s Tebou na Hrádečku bývá, kdo a jak často ho navštěvuje, kdo Tě tam vozí atd.) až po Tvůj život v Praze (jak konkrétně trávíš dny, s kým a jak často se vídáš, na čem pracuješ, o čem přemýšlíš a jak se cítíš, jaké máš kulturní zážitky atd. atd.). b) Hrádeček – jeho stav, vzhled a fungování, provedené a neprovedené práce, právní situace. c) Pražský byt – zbavuješ se nábytku nebo ta věc zůstala jen u úmyslu či na půli cesty? Není-li zatím aktuální výměna bytu (i když já si myslím, že by se na ní mohlo klidně pracovat – bez ohledu na kolaudační problémy Hrádečku), pak by se měl aspoň urychleně vyčistit od těch dýhovaných stvůr a nechat zatím raději prázdný, resp. provizorně či improvizovaně zařízený. (Psal jsem Ti nejednou, že ten středostavovský nábytek cítím jako tíhu na duši kupodivu i zde a děsím se představy, že zatímco k Heřmanicům jsem odsouzen jen na pár let, k tomu nábytku jsme odsouzeni na doživotí.) d) Společenský život: postrádám zprávy o spoustě přátel, těch, co odjeli, i těch, co zůstali, takže obrysy onoho „konkrétního horizontu“, kterému jsem věnoval minulý dopis, se noří do ještě větší mlhy, než je snad nutné. (Mezi mnoha jinými věcmi by mne například velmi zajímalo, jak se jeví vnější svět Otce po jejím návratu – to by mi možná leccos přiblížilo lépe než informace těch, kdo v tom vnějším světě kontinuálně žijí.) e) Osudy mých her a zprávy o jejich přijetí. – To jsou tedy základní tematické okruhy mého zájmu – aspoň pokud jde o konkréta. Z podrobného a analytickému komentáři se nevyhýbajícího výkladu o konkrétech si snad budu moci udělat i určitou představu o věcech obecnějších, jako je Tvůj celkový stav a situace, vztahy kolem Tebe, atmosféra života v našem prostředí i vůbec.

Minulá návštěva byla až příliš improvizovaná, moc věcí jsme si zřejmě chtěli říct, ale co chvíli jsme upadli v mlčení pro samou nejistotu, o čem z toho všeho vlastně mluvit, o čem mluvit dřív a o čem později, jak podrobně o různých věcech hovořit atd.; člověk, omezen hodinovým rozsahem návštěvy, je stále sužován obavou, aby drahocenné minuty nevyčerpal tématy méně důležitými na úkor témat důležitějších; propadá rozpakům, co je vlastně důležitější a co méně; občas ho podvědomě ovlivňuje pocit, že je třeba jaksi spěchat, aby se všechno stihlo (to se týká hlavně mne – odtud dojem určité roztržitosti či nedostatečného setrvávání u jednotlivých témat). Myslím, že těmto rozmanitým nebezpečím se lze vyhnout dvěma opatřeními: 1) oba se pokusíme předem naladit samy sebe do co nejvyrovnanějšího, harmonického a prostě dobrého duševního rozpoložení; 2) Ty se dobře připravíš a vneseš do svého vyprávění určitou

systematičnost (jak to mám rád), aby to nebyla jen taková tříšť jednotlivostí bez kontextu (člověk pak často přisuzuje těm jednotlivostem různé nepatřičné či zkreslené významy).

Přijede i Ivan? Byl bych přirozeně velmi rád, kdyby zachoval tradici a přijel – snad to půjde nějak sladit s mikulášskými obřady (zřejmě byste jeli až v noci, abyste mikulášský předvečer mohli ještě absolvovat – bylo by to v tradici mého předloňského Mikuláše, kdy jsem – jestli si vzpomínáš – absolvoval v řadě domácností roli anděla a pak se v noci vydal na jistou dobrodružnou cestu – mimo jiné: jak ses vlastně dostala do Ostravy minule? Nebylo trochu přemrštěné, žes mi o tom nechtěla nic bližšího říct?).

Nemusím asi zdůrazňovat, jak se na návštěvu těším a jak se k ní upínám; z předchozích instrukcí je to ostatně snad dost patrné.

*

Hlavní novinka z mého života: čtu Brodův životopis Kafky, je to velmi dobré (nevím, proč jsem to nečetl dřív, zřejmě proto, že můj vztah k Brodovi byl poznamenán určitou nedůvěrou) a pro mne osobně zvlášť zajímavé: cokoli nového se o Kafkovi dozvídám, mne přímo rozradostňuje tím, jak přesně to odpovídá mým předpokladům a představám; mám totiž odvždycky skrývaný (protože podezření z domýšlivosti asi vyvolávající) pocit, že Kafkovi rozumím jaksi lépe a víc než jiní – nikoli snad proto, že bych disponoval nějakou lepší a hlubší intelektuální interpretací jeho díla, ale dík jakémusi velice osobnímu a existenciálně chápajícímu prožitku, vy- věrávajícímu jakoby až z určité – smím-li to tak říct – duchovní spřízněnosti. (Různé teoretické „výklady“ Kafky mne nikdy moc nezajímaly, nepoměrně důležitější pro mne byla docela triviální a jaksi „před-teoretická“ jistota, že „má pravdu“ a že „to přesně tak je“.) Pokud jde o kulturu, zhlédl jsem ještě Kachyňův film Setkání v červenci. Film bez obvyklých kachyňovských polovzdělaneckých „uměleckých“ ambicí, banálního poetična a prolhaného sentimentu, a právě proto nejlepší ze všeho, co jsem od něho kdy viděl. Je to – jak se říká – „úsměvná“ prázdninová idyla, vkusná, milá a nevtíravá „pohádka lásky“, která se do vězeňského kina hodí i nehodí, podle toho, z jakého hlediska se na to díváme: život venku totiž ukazuje jako cosi tak barevného, vlídného a hezkého, že i ta nejotrlejší duše nemůže zůstat nezasažena.

Jinak o mně: nevím, nevím, jak ty cizí vitaminy na mne působí, ale fakt je, že náhlý příchod autentické zimy s mrazy i sněhem (kombinovanými navíc ještě s listopadovým nezdravým kalnem) zachoval mé tělo lhostejným (čili: okamžitě jsem neonemocněl, jak jsem očekával, že se stane) – a je dost možné, ba pravděpodobné, že se o to právě ty vitaminy zasloužily.

*

Jak jsem přislíbil v minulém dopise, měl být tento dopis věnován otázce, jak prožívám vlastně svou vytrženost z domova, jak a po čem a jak moc se mi stýská atd. Na tenhle zamýšlený námět mi – jak se ukazuje – pro samá konkréta už nezbývá místo a jsem tomu, upřímně řečeno, docela rád: čím víc jsem totiž během týdne o té věci přemýšlel, tím se mi to celé zdálo být složitější a tíž popsatelné; fenomén ztráty svobody je, jak teď teprve zvolna poznávám, „přímému nahlédnutí skrytější“ a ve své struktuře a důsledcích tajemnější, než jak se to jeví člověku venku. V něčem to celé je – ve srovnání s konvenční představou – lepší, v něčem naopak horší, v každém případě to je dost jiné a nepoměrně komplikovanější. S úlevou si tedy dávám – pokud jde o tohle téma – odklad

na dobu, až si celou tu věc lépe promyslím.

*

Zdravím všechny kamarády a líbu všechny kamarádky – a jsem Tvůj –
Vašek

55) 15. 11. 80

Milá Olgo,

tak mi konečně dorazily dva Tvé dopisy (22 a 23) a přirozeně mne potěšily. Aspoň stručná reakce na ně:

1) Slibuji, že už si nebudu stěžovat na Tvé řídké a příliš stručné psaní; nerad bych Tě svými neustálými stesky traumatizoval tak, že bys mi třeba přestala psát vůbec. Jen jedna (poslední!) poznámka (ostatně už jsem Ti to, myslím, psal): o dopisech nepřemýšlej, neber je jako nějakou tíživou povinnost, neplánuj a nechystej je dlouho v hlavě, prostě kdykoliv budeš mít chuť, čas a dobrou náladu, sedni si a napiš mi docela spontánně, co Tě zrovna napadne, co děláš, na co myslíš apod. Neočekávám od Tebe žádné eseje, chci prostě jen o Tobě vědět.

2) Jsem rád, že na Hrádeček za Tebou jezdí hodně přátel a že i v Praze žiješ společensky; neváhej mi psát jmenovitě, s kým se vídáš, má to pro mne velký význam.

3) Z toho, co mi píšeš o Ludvíkově knížce, se mi zdá, že bych patřil asi spíš k jejím stoupencům.

4) Klémovi a jeho paní k sňatku blahopřeji, Milenin pozdrav mne potěšil, na některé jiné zprávy o známých budu reagovat až při návštěvě.

5) Že není plot natřen, je smutné, snad do jara ještě vydrží. Je to mé životní dílo, a když shnije, už nikdy takový nevyrobím.

6) Pořád Ti trhají nějaké zuby – dávají Ti místo nich nové? Nesmíš být v těchto věcech liknavá – vezmi si příklad ze mne, který se snažím v podstatně komplikovanějších podmínkách dělat co se dá pro svůj zachovalý vzhled (tomu, abych byl ošklivě ostříhán, zabránit ovšem nemůžu – vlasy ale, na rozdíl od zubů, znova narostou).

7) Doufám, že Tvá noha je už zdravá a že už pominula Tvá listopadová nevyrovnanost, o níž se zmiňuješ.

8) Tvá rada, abych jedl hodně sýrů, vyloudila na mé tváři něžný úsměv.

*

O svém životě žádné pozoruhodné novinky říct nemohu; žiju teď relativně v klidu, tělo mě nebolí (dík lepší práci) a i jinak jsem zdráv. Stále čtu Broda o Kafkovi, aby mi to ale vydrželo déle, přerušil jsem to a prohodil Maupassantovým Miláčkem jakožto milým oddechem. V televizi jsem zhlédl uhozenou českou hru o tom, jak nějací kluci ukradli sbírku známek za 40 000 a nic se jim za to nestalo, protože když zjistili, že jsou prozrazeni, ty známky vrátili. Kdyby to v životě tahle chodilo, bylo by nás tady asi podstatně míň.

*

Už delší dobu se chystám psát o tom, jakým způsobem mi chybí svoboda a normální život. Jak jsem se Ti zmínil už minule, je to téma dost náročné a já zatím nevím, jak bych celou tu věc nejvýstižněji popsal. Několik poznámek, které tomu dnes věnuji, jsou tedy jen provizorní, vztahují se jen k některým jednodušším aspektům tématu a rozhodně ho tedy nevyčerpávají – spíš ho jen jaksi nakusují.

První týdny ve vazbě se mi stýskalo (tak jako i v předchozích vazbách) velmi silně po všem možném, především přirozeně po mých nejbližších, ale nejen po nich: byl to stesk po spoustě konkrétních věcí, atmosfér, prostředí, vztahů, situací, zážitků atd. A hodně

jsem musel myslet na to, co všechno bych dělal, kdyby mě pustili. Představoval jsem si různé své blízké bytosti, přátele a známé, znovu a znovu se mi hlavou honilo vše, o čem bych s nimi chtěl mluvit (a výčitky, že jsem to nestihl ještě na svobodě), ale nejen to: představoval jsem si, jak se potím v sauně, jak plavu v bazénu, jak se procházím po Malé Straně, spím ve své posteli a ve svém pyžamu, pojídám v té či oné restauraci biftek, humrový koktejl nebo šlehačkový dort, griluji na Hrádečku kuře a míchám k němu tatarskou omáčku, přitom usrkuji bílé víno a poslouchám různé své oblíbené desky, jak ležím v trávě a sluním se, piju ráno své silné kafe, chodím po galeriích i hospodách, na dobré filmy i do ateliérů kamarádů malířů – atd. atd. atd.

Tyhle konkrétní vzpomínky, trýznivé touhy a znovu a znovu se vracející nutkavé představy a plány začly ovšem postupem měsíců ustupovat do pozadí a slábnout; ne snad, že bych na celý ten horizont svého domova pomalu zapomínal, ale jako by jen ztrácel své konkrétní obrysy a dráždivou naléhavost svých konkrétních prvků a různé jednotlivosti jako by se zvolna slévaly v určitý jednolitější, ale průsvitným tylem už zastřený obraz domova jako jakéhosi vzdáleného „ztraceného ráje“, který prostě kdysi byl, není a snad jednou – bůhví kdy – zase v nějaké (nepochybně značně proměněné) podobě bude. Celý ten svět – v jednom z minulých dopisů jsem ho nazval svým „konkrétním horizontem“ – ztratil prostě fyzickou přítomnost a naléhavost své nepřítomnosti a ze sféry konkrétních radostně-bolestných smyslových vzpomínek, stesků, tužeb a tělesně dráždivých projektů se přesunul do nějaké hlubší sféry mé duše, kde je sice stále přítomen, ale dosti jinak: jaksi zprostředkovaněji, méně bezprostředně a fyzicky doléhavě, jaksi duchovněji – ale právě proto svým způsobem podstatněji: jako skrytý soubor parametrů života, měřítko a úběžník jeho smyslu. Nezažívám nepřítomnost toho světa už nijak moc tělesně (už dávno mám například pocit, že kdybych teď z ničeho nic snědl kdysi tak toužené kuře s tatarskou omáčkou a vypil k tomu sedmičku bílého vína, nejspíš bych se brzy poté pozvracel), ale o to víc si ho – jako celek a soubor hodnot – uvědomuji jako něco, co je zdrojem mé naděje, důvodem mých obětí (jak se tomu vznešeně říká), jako něco, v čem tkví vlastní smysl všeho mého počínání. A oč méně mne rozdražďuje materiálním zakoušením své materiální nepřítomnosti, tím silněji, každodenněji a nepostradatelněji je v mém životě přítomen ve své abstraktnější podobě jako jeho sice „rozmazané“, ale všudypřítomné pozadí, které mi znovu a znovu pomáhá vidět všechno v pravém světle a v neotupených obrysech.

Celý ten posun je – mimo jiné – i tak trochu projevem určité existenciální sebeobrany: kdyby měl člověk několik let pořád myslet na to, kudy a s kým by mohl chodit, co všechno by mohl dělat, co by mohl jíst atd., kdyby byl na svobodě, asi by se z toho zbláznil. Stále víc se proto stará o dostupné hodnoty: mít chvíli klidu, moci si něco dobrého chvíli číst, dobře se vyspat, vyhnout se nějakému konkrétnímu (zbytečnému) trápení, udržet si pořádek a čistotu ve věcech, být spokojen se svou prací apod. Není to sice přirovnání přesné (nejsem tu, doufám, na doživotí), ale v něčem to je podobné situaci člověka, který třeba ztratí nohu: zajisté se postupně začne stále víc zajímat o to, jak co nejlépe a bez bolesti chodit s protézou, než o to, co by dělal, kdyby měl pořád obě nohy. Přitom ale „dvounohost“ zůstává v jeho životě přítomna, jen v trochu jiné podobě, než u těch, kteří skutečně dvě nohy mají: ze samozřejmého a nereflektovaného faktu se mění v jakési abstraktnější, ale reflektovanější a co do osmyslňovací funkce dokonce významněji přítomné měřítko všeho jeho počínání – především ovšem jeho úsilí úspěšně zvládnout život s protézou.

Znovu opakuji, že píšu jen o některých – těch snadněji popsatelných – aspektech tohoto tématu. Správně by měla nyní následovat úvaha o tom, jak člověk zakouší a co s ním dělá ztráta svobody, v čem ta ztráta vlastně tkví, co to vlastně je, co tu člověku

nejpodstatněji chybí. Zdaleka mu totiž nechybí jen domov se všemi lidmi a hodnotami, které ho tvoří – to je jen součást jakési ztráty širší a komplexnější: vždyť náš „existenciální domov“ je v určitém smyslu „jen“ konkrétní výsledek naší volby – tady ale nechybí jen tento výsledek, ale vůbec sama možnost volit. Psát ovšem o těchto složitějších věcech si – aspoň prozatím – netroufám; nemám to všechno ještě dostatečně ujasněné.

*

A tak nakonec zpět k mé „jednonohé“ přítomnosti: ještě malé dodatky k balíčku: máš-li možnost koupit pro změnu pastu jiné značky, než jsem měl dosud, učiň tak. Šípkový čaj, o němž jsi mi psala (zvlášť jsou-li v něm skutečně uchovány nějaké vitaminy) přilož, dej ho dost, ale ne na úkor toho kila normálního čaje. Nezapomeň na ten malý spolarin, kup tři nebo čtyři krabičky – dvě, jak se ukazuje, na čtvrt roku nevystačí.

*

Pro dnešek se loučím, zdravím Ivana, Květu, Vojtu a Pupu, Tvou matku i sestru, Andulku a všechny naše kamarádky a kamarády!

Buď veselé mysli, činorodá a optimistická a mysli na mě v dobrém!

Líbe Tě Tvůj Vašek

56) 22. 11. 80

Milá Olgo,

nejprve opět aktuality (moc jich není):

1) Tenhle dopis je poslední, který Ti dojde (aspoň doufám) před návštěvou, a tak přemýšlím, jestli mám ještě nějaké poslední instrukce, ale nic podstatnějšího mne nenapadá, nanejvýš jen nějaká drobná upřesnění: a) Ponožky stačí jedny (jedny jsem si tu koupil a až se roztrhají, mohu si koupit další), zato ty cizí pasty by přeci jen měly být dvě a nebudou-li to ty veliké, tak raději tři nebo čtyři (kdoví, na jak dlouho to je, a cizí pasty jsou luxus, kterého bych se nerad vzdával – je to zajímavé, jak člověk, který celkem s chladnou hlavou a lehkým úsměvem na tváři přejde nejrozmanitější velké ztráty, dokáže posléze lpět na několika maličkostech, které by se zdály být – z hlediska „normálního" světa ovšem – tím nejokrajovějším, co si lze představit; připomíná mi to jedno téma, o němž se Ti taky chystám příležitostně napsat). Mimoto bych rád, kdybys přivezla zase nějakou náplň do čínského pera. b) Ještě k mým otázkám: dopsal už Zdeněk své vzpomínky? Jsou už opsané? Jak se mají Jirka s Eluš a Jula se Zdenou? Co je s Helenkou – sympatizantkou? Už se uzdravil Standa? Co dělá Terezka? (Atd. atd. atd.)

2) Přišel Ivanův dopis – číslo nevím –, ale nebyl mi bohužel předán; snad opět pro přílišnou odbornost.

A to je zřejmě všechno.

*

Když jsem po sobě četl minulý dopis, kde hovořím mimo jiné o věcech, po kterých se mi stýskalo či stýská nebo které mi nejvíc chybí, trochu zaražen jsem si uvědomil, že tam není nic o tom, co by se zdálo být skoro nejdůležitější – totiž o mém psaní. Což mne přimělo trochu se o sobě zamyslet. Pokusím se Ti stručně (a jako obvykle velmi zjednodušeně) sdělit výsledek svého zamyšlení.

Především: píšu sice asi od šesti let, resp. od doby, kdy mne naučili písmenka, nicméně psaní jako takové – samo o sobě – jsem nikdy nepociťoval (na rozdíl od mnoha jiných spisovatelů) jako nějakou nutkavou a přímo fyzickou potřebu, bez jejíhož ukojení bych prostě nemohl žít. Je to u mne celé poněkud složitější: řekl bych, i když to zní trochu blbě, že prostě rád tvořím, že rád vymýšlím (hlavně věci, kterým se říká umělecká díla, ale nejen je, a pokud je, tak nikoli proto, že se jim tak říká, ale proto, že se tak říká těm způsobům vidění, nazírání a přemýšlení, které mi jsou nejbližší). Kdybych býval v mládí měl svobodnou volbu vzdělání, kdoví, zda bych se byl nestal spíš filmovým režisérem než spisovatelem; má touha vymýšlet a tvořit a vypovídat tím cosi o světě i o sobě by asi bývala ve filmové režii nalezla příhodnější způsob (z více důvodů, mimo jiné i proto, že jsem tvor společenský a vyhovují mi spíš méně samotářské žánry; a když už se stalo, že se zabývám něčím tak samotářským, jako je psaní, pak píšu aspoň hry, které mne přibližují divadlu jako útvaru „nesamotářskému".

Samozřejmě: jsem zvyklý kdeco si zapisovat a kdeco vyřizovat písemně (víš přece, že jsem si zapisoval i takové hlouposti jako třeba, že chci jít k holiči nebo že mám koupit papriky) a bez téhle možnosti se cítím trochu jako bezruký (abych navázal na své přirovnání k beznohému z minulého dopisu). Tahle věc mi tedy opravdu chybí, každodenně a téměř biologicky, ale to není přirozeně to hlavní. Literární tvorba jako taková, konkrétně psaní her – což možná leckohos překvapí – mi nijak zvlášť silně nechybí. Vždyť i venku jsem vydržel velmi dlouho nepsat.

Má to více příčin, jednou z nich je tohle: baví mě psát jen tehdy, když vím, že to je

ono, když mi to jde, když mám správný nápad (což je u mne málokdy, protože máloco vyhovuje mému poněkud speciálnímu způsobu), když se to tak říkajíc „píše samo“. Pak mne psaní baví snad nejvíc ze všeho; když mi to ale nejde nebo když cítím, že to není přesně ono, totiž to, co přesně sedí mé poetice, pak mne psaní nejen nebaví, ale přímo ve mně probouzí odpor. (V žádném případě tedy nejsem autorem, který by dokázal psát podle potřeby či na zakázku jakkoliv a o čemkoliv, resp. možná bych to dokázal, ale za cenu nekonečného sebepřemáhání.) Čili: „psaní o sobě“, jakékoliv psaní, mi nechybí a chybět nemůže, protože ho vlastně vůbec nepotřebuji. Možnost psát (hru) by mi asi velmi silně chyběla teprve v okamžiku, kdy bych měl před sebou konkrétní nápad, kterým bych si byl stoprocentně jist, a kdyby mi někdo zabraňoval ho uskutečnit.

Takový nápad ovšem vzniká (aspoň u mne) opět hlavně písemně (něco vymýšlím a průběžně si to zapisuji nebo vlastně písemnými poznámkami či nad nimi to vymýšlím). Nemám-li tedy konkrétní a dostatečně pro mne přitažlivý nápad a mám-li navíc i výrazně omezenu možnost se k takovému nápadu propracovat, nemá mi vlastně psaní proč chybět.

Nejde ovšem jen o to. Psaní hry je pro mne jen konkrétním způsobem „vymýšlení a tvoření“, sice způsobem, kterému jsem se – dík souhře spousty vnějších okolností a vlivů – nejvíc v životě věnoval a na který jsem si pochopitelně nejvíc zvykl, rozhodně mi však není jeho způsobem jedině možným a myslitelným a rozhodně mne nebaví samo pro sebe, pro něco nezastupitelného a jen jemu vlastního. I proto bych mohl těžko říct, že se mi stýská právě jen po tom a specielně po tom.

To ovšem neznamená, že mi tu nechybí to hlavní, to, čeho bylo mé psaní jen konkrétním způsobem projevu, totiž to, co jsem nazval „vymýšlení a tvoření“. To mi přirozeně chybí velice. Jenomže to je potřeba – dá-li se to vůbec nazvat „potřebou“ – natolik abstraktní, neurčitá a jaksi „konkrétně nezakotvená“ (v té či oné sféře těla či ducha), že ji člověk většinou – jako něco určitého a pojmenovatelného – nijak hmatatelně nezakouší a že si ji vlastně ani moc přesně a trvale neuvědomuje (těžko si lze například představit, že bych seděl smutně v koutě místnosti proto, že mne zrovna přepadl stesk po tvoření). Člověk nanejvýš cítí, že žije už dlouho nějak hluše, nějak naprázdno, nějak beze smyslu (proto taky to neustálé přemýšlení o „smyslu“ toho všeho!), ale to by koneckonců cítil, i kdyby nebyl spisovatelem. Ten nedostatek je prostě natolik „rozpuštěn“ v celkové neradosti člověka z toho, že zde je, že ho jako něco specifického bez nějaké zvlášť vyškolené schopnosti sebepoznání vlastně ani zakoušet nemůže. Navíc – právě pro tu abstraktnost (vztahuje se to vlastně ke všemu, ale k ničemu konkrétně; člověk se tím realizuje a povznáší celkově jako člověk, žádný konkrétní pud tím však neukájí) – nelze tenhle nedostatek přímo spojovat s žádnou určitější partií „konkrétního horizontu“, protože žádné jeho určitější partie se rozeznatelně netýká. Sebeuskutečňování člověka „jako tvůrce“, resp. možnost takového sebeuskutečňování, je opět něčím, co je rozptýleno po celém tomto horizontu jako jeho integrální součást, co však nikde na něm nelze spatřit jako nějaký viditelný objekt. Člověku se může stýskat po herečkách či baletkách, po atmosféře divadelního zákulisí, po možnosti mluvit k publiku apod., těžko se mu ale může (uvědoměle) stýskat po něčem tak nekonkrétním, jako je „vymýšlení a tvoření“. Na občasný stesk po divadle jsem si ovšem dávno zvykl (tohle jsem přece neztratil až tady), psát o něm v souvislosti s mým pobytem tady by tedy nemělo logiku, a to druhé a podstatnější – to, co jsem skutečně ztratil až tady (byť i předtím to bylo už okleštěno) – to zase dost dobře nelze k nějaké určitější části ztraceného domova vztahovat. Nejde ostatně o nic „hotového“, co jsem měl a co teď nemám; je to spíš něco z oblasti možností: co bych mohl nebo co a jak bych mohl být (ne ve smyslu profese či slávy, ale ve smyslu existenciálním). Tedy z

oblasti, do které jsem se ve svém minulém dopise (jak v něm výslovně píšu) záměrně nepouštěl, protože jsem svou situaci v ní ještě dostatečně nepoznal nebo nepochopil nebo ji prostě zatím nedokázal nějak pojmově vystihnout. Tvorba totiž souvisí se svobodou, a proto i s její ztrátou je to podobné: obecný nedostatek svobody také přece většinou nijak přímo a hmatatelně necítíme, cítíme pouze nedostatek těch či oněch konkrétních věcí, pro které bychom se rozhodli, kdybychom svobodu měli.

*

Zbývá mi trochu místa a tak ho věnuji věci zcela nedůležité, na kterou se Tě ale už delší dobu chystám zeptat (i když nevím, zda mi budeš s to odpovědět – je to totiž dotaz ze sféry, která nás příliš nezajímá): všiml jsem si v televizi, že tam zpěváci často zpívají do mikrofonu, od něhož se plandá malý provázek, končící jim někde u pasu či kolen. Že jejich zpěv jde z playbacku a na obraze ho jen předstírají, je jasné – tak se to dělá už léta –, není mi ale jasné, proč od mikrofonu nevede normální šňůra k zesilovači. Totiž: nevede tam zřejmě proto, aby se zpěvákům nepletla pod nohy a aby mohli líp tajtrlíkovat. Jenomže v předstírání tím vzniká nejen trhlina, ale to předstírání je tím velmi hloupě a jaksi bezděky odhaleno. Daleko smysluplnější by přece bylo, kdyby místo mikrofonu drželi v ruce třeba rohlík – pak by to byl vědomý divadelní náznak. Prostě tu věc nechápu a zajímalo by mě, jestli o tom něco víš nebo můžeš (od Andulky?) zjistit.

Líbe Tě Vašek

58) 6. 12. 80

Milá Olgo,

jelikož mám jako marod víc času, usedám opravdu, jak jsem slíbil, krátce po návštěvě (jen jsem si mezitím udělal malou siestu: chleba s Herou a česnekem, dobrý čaj, doutník) a začínám Ti psát.

*

Nejdřív pochopitelně několik slov k návštěvě: předcházela jí z mé strany různá dlouhá a složitá opatření, která měla způsobit, abych byl v co nejlepší tělesné i duševní kondici, abych vypadal zdravě, mluvil vtipně, měl jiskru atd., zkrátka aby to dopadlo líp než minule. Všechna plánovaná opatření se mi podařilo zdárně provést, nicméně kýženého výsledku zdaleka dosaženo nebylo, snad proto, že přílišné přípravy jsou vždycky trochu na škodu, snad taky proto, že jsem lehce přiblblý vlivem prášků (asi antibiotik, jejichž užívání nemohu přerušit, nemá-li se jejich účinek minout cílem). Říkám-li, že se mi nepodařilo být takový, jaký jsem chtěl být, neznamená to ovšem, že jsem byl nějak nervózní, deprimovaný, nesvůj. Právě naopak: nebezpečí nervózy a roztěkanosti jsem odstranil tak důkladně, že jsem byl (nebo aspoň sobě se tak jevil) až jakoby trochu apatický, lhostejný, chladný. Nevyjadřoval jsem se dobře, ale tentokrát nikoli proto, že bych byl nějak neklidný, ale spíš proto, že jsem byl až příliš klidný (ba zdálo se mi, že některé části mého mozku a můj jazyk byly jaksi líné, v jakémsi útlumu). Tento můj kritický názor na sebe sama a nespokojenost se sebou (za celou návštěvu jsem neutrousil jedinou bystřejší myšlenku, jedinou zajímavější informaci, jedinou poznámku, která by vás rozesmála) neznamená ovšem, že návštěvu považuji za nezdařenou. Nevydařená by se mohla zdát snad někomu, kdo nás nezná, ale já, který nás znám, jsem s ní nadmíru spokojen: onen mírný vnějškový útlum, v němž jsem byl, resp. v němž byly některé vnější slupky mého já (nikoli tedy mé já ve své nejvnitřnější podstatě) a který možná navenek působil až jako určitá apatie, přešel – aspoň jak se mi zdá – tak trochu i na vás a dík tomu dostala celá návštěva takový lehce ležérní, sportovní, civilní, zcela netragický ráz. A to je vlastně možná to nejlepší – nebrat prostě na vědomí výjimečnost té situace a chovat se tak normálně, jako kdybychom se viděli naposled ráno a teď se sešli (po nějakých nákupech) někde u auta, že pojedem spolu domů. Vzrušení, nervóza, spěch, tréma, pocit odpovědnosti, vážnosti a výjimečnosti chvíle odpadají (v tomto případě pochopitelně zcela odpadlo i nebezpečí vánoční sentimentality) a lze si dík tomu vlastně nejen v klidu říct víc, než kdyby tomu tak nebylo, ale lze především být spolu po tu chvíli zcela autenticky. Nedostatek vřelosti, svátečního pohnutí, vzrušení a srdceryvnosti by mohl tomu setkání vytýkat jen ten, kdo by z neznalosti v tomhle ležérním vnějším tónu spatřoval výraz povrchnosti vztahů, duší a srdcí. My ale buďme rádi, že návštěva byla takto normální, samozřejmá, nepatetická. Vždyť tím se mé spojení s Tebou, Ivanem a celým mým domovem vůbec nejlíp může zachovat; jakákoli neobyčejnost, nepřirozenost, jakékoli hraní, zvýznamňování chvíle či nucení se do čehokoliv, by znamenalo jen stvrzovat situaci odloučenosti, bezděky se sobě vzdalovat, odautentizovávat se a fyzickou distanci jen dál proměňovat v distanci duševní a mentální. Zkrátka a dobře: jsem s návštěvou velmi spokojen a nijak si nevyčítám její neefektní průběh. Doufám, že i Ty to tak bereš a že Ti není líto, že si z Ostravy neodvážíš ani nějaké pohnuté zážitky, ani nějaké mé pozoruhodné výroky, kterými bys mohla operovat, až budeš tázána přáteli na naši návštěvu. Já pro sebe vyvodil z návštěvy jen jedno poučení: že je chyba se na ni nepřiměřeně těšit a celým svým konáním se k ní

upínat. Nejen že to nemá dobrý vliv na bezprostřednost mého vystupování, ale navíc to dává návštěvě jakýsi osudový význam, dík kterému se to těšení stává nakonec důležitější než návštěva sama, která se proměňuje pak jen v konec těšení, a tedy vlastně cosi nežádoucího.

*

Ptali jste se mne na osudy Stoppardova Rosenkrantze a Guildensterna v Divadle Na zábradlí. Nuže: chtěli jsme to opravdu kdysi na Zábradlí uvádět; na základě Zdeňkovy expertízy jsme dali přednost Kořánovu překladu před překladem Kusínovým (v němž to později vyšlo v Orbisu). Pokud si dobře vzpomínám, hlavním prosazovatelem té hry jsem byl já, nicméně přesto, že jsem ji divadlu vnucoval téměř maniacky (jak to dovedu, když si něco umanu), uvedena nakonec nebyla; těžko přesně říct proč, snad tu byly nějaké objektivní překážky (málo termínů a moc titulů), snad tu byly nějaké Vodičkovy obavy, že to není dost atraktivní, snad Grossmanova podpora toho titulu byla poněkud ospalá (znáš přece ten specificky grossmanovský ospalý způsob souhlasu), přesně si už nepamatuji. Není vyloučeno, že to nebylo uvedeno i tak trochu proto, že jsem to tak vehementně prosazoval právě já (Vodička měl apriorní odpor k většině mých nápadů), a taky trochu proto, že to měl režírovat Honza Kačer (Činoherní klub byla tehdy jediná naše konkurence, hvězda Zábradlí už pomalu zacházela a hvězda Činoherního klubu vycházela, snad se někdo bál, že to bude působit dojmem, že nás musí zachraňovat konkurence, anebo možná – třeba i podvědomě – tu hrála roli obava, aby host příliš nevybočil z hranic vytvořeného stylu a jeho představení nezastínilo ostatní repertoár). I tahle režie byl, myslím, můj nápad a měl jsem k tomu dobrý důvod: zdálo se mi, že by mohlo být zajímavé zkonfrontovat poněkud intelektualistickou tradici našeho divadla (včetně způsobu hraní) a i tuhle navenek (pro české oči aspoň) trochu intelektualistickou hru se způsobem uplatnění herců, který se vytvářel v Činoherním klubu a k němuž patřilo velmi živoucí otevírání hereckých osobností a jejich vnitřních témat. Zdálo se mi, že by to mohla být interesantní injekce hereckému souboru a že by to bylo moc dobré i pro tu hru. (Vždycky jsem si totiž myslel, že právě hry „významové“, konstruované, „dedukční“, „modelové“ mohou nejlépe vyznít v rukách skutečně živoucích hereckých osobností, plných tak říkajíc fyzické existence – ostatně nepotvrzovalo se to i u nás – třeba na takovém Libíčkovi?) Představoval jsem si, že by ta inscenace navazovala na naše představení Čekání na Godota, s nímž má Stoppardova hra leccos společného, především svůj odkaz k divadelní tradici klaunské dvojice na předscéně, která si jakoby hraje (se slovy i jinak), ale to hraní ukazuje ve skutečnosti někam čertovsky daleko (řekl bych, že si „pohazují se světem“). Myslel jsem si, že by Rosenkrantze a Guildensterna hráli i titíž herci, kteří hráli Estragona a Vladimíra v Godotovi, a že by naše publikum mohlo vlastně sledovat dvě varianty téhož principu. Stoppardova hra byla, jak se mi zdálo, blízká našemu divadlu nejen svou intelektualistickou rafinovaností a mazanou mnohoznačností, ale i tím, že ukazovala (přirozeně víc než metafyzik Beckett) k mravní a společenské dimenzi lidské existence (téma zrady). I moje hry přece naší činohře dávaly spíš tenhle směr – a není náhoda, že v českém duchovním kontextu vystupuje právě tohle vždy znovu do popředí. Později jsem viděl Rosenkrantze a Guildensterna v jednom velkém divadle na Broadwayi, bylo to skvěle hrané a publikum velmi živě reagovalo, přesto se mi ale zdálo, že ta hra patří spíš do malého („profilového“) divadla a že by prostředí, v němž je uváděna, vůbec neuškodil lehce šantánový nebo kabaretní přídech. Všechno je v té hře správně obráceno, všechno je v ní paradoxní, a tak by, myslím, i její „vysoké“ významy dobře vyznívaly v trochu

obskurním „nízkém“ prostředí, s jehož atmosférou pracovalo i Zábradlí (hlavně před tou stavební adaptací) a jaké asi nejlíp svědčí i hrám Ionescovým a Beckettovým.

*

Jak si tak během dne znovu připomínám návštěvu, napadají mne četné věci, které jsme naťukli a které by bylo třeba probrat důkladněji. Teď mi ale už končí papír, tak se k tomu vrátím příště.

Děkuji za návštěvu a vůbec za všechno!

Líbe Vašek

VESELÉ VÁNOCE!

P. S. Děkuji za balík!

P. S. Zdraví Jirka a Vašek!

60) 21. 12. 80

Milá Olgo,

naše dohadování o bytové otázce připomíná dialog z nějaké absurdní frašky, protože krátce poté, co jsem věnoval úvahám o našem bytě (a příslušným úkolům) téměř celý dopis 59, dorazil mi Tvůj dopis 24, v němž mi celou věc náležitě objasňuješ, takže Tobě jako má zdánlivá odpověď na Tvůj výklad dojde seznam úkolů, které Tvůj výklad zcela ignorují. No nic, asi bude nejlepší, když to téma nebudu dál rozpatlávat a nechám to celé na Tobě; co bychom chtěli, to víš, a kdy a jak a co z toho uskutečníš, to můžeš zřejmě rozhodnout jen Ty; já Ti z této dálky, při své malé informovanosti a při tomto komickém způsobu komunikace, stěží můžu nějak poradit; takže budu odevzdaně čekat jen na Tvé příležitostné reference ve víře, že mé představy bereš v potaz a vyrovnáváš se s nimi způsobem, adekvátním skutečné situaci.

Zároveň s Tvým dopisem 24 mi došel dopis od Květy, v němž píše o svých kulturních zážitcích i o tom, že se u ní objevil Přemek. Za její milý dopis jí, prosím, poděkuj.

Do třetice mi bylo předevčírem oznámeno, že mi došel další dopis od Tebe (psaný zřejmě už po návštěvě), že mi ale předán nebude, protože tam jsou pozdravy od různých známých, a já mohu přijímat vzkazy a pozdravy jen od příbuzných. Ani přiložené fotky mi předány nebudou. Škoda.

*

Zmiňuješ se o tom, že téměř každý den o mně s někým mluvíš, a že jsem tudíž vlastně doma pořád tak trochu přítomen; Ivan psal taky o mé relativní přítomnosti – a mě to přivádí k tématu, o kterém občas uvažuji, totiž k otázce, jak je to vlastně s lidskou existencí z hlediska prostoru a času.

Člověk – zřejmě na rozdíl od jiných živočichů – má schopnost si zpřítomnit leccos, co přímo nevidí nebo nevnímá; když zavřu oči a chci, vidím Hradčany, pražské tramvaje nebo třeba interiér Rottiserie a před sebou na stole parmský řízek s tatarskou omáčkou a sklenkou bílého vína. Tak jako parmský řízek si můžeme samozřejmě snadno zpřítomnit i nepřítomného člověka, můžeme se v duchu těšit z jeho gestikulace, úsměvu, způsobu mluvy atd. Tím ovšem není celá věc vyčerpána, naopak, tím leda začíná. Osobnost druhého totiž pro nás zdaleka není jen nějaký uzavřený soubor vzpomínek na jednotlivé jevy či události s ním spojené nebo ho charakterizující tak, jako parmský řízek charakterizuje určitá chuť a vůně; druhý člověk pro nás není dokonce ani jen to, co všechno udělal a jak si kdy počínal; to všechno sice pro nás také je, zároveň a především však pro nás je širokým okruhem „možného“: to, co by mohl udělat, co by si o tom či onom mohl myslet, jak se asi k tomu či onomu zachová, jak by na to či ono reagoval atd. apod. Lidská osobnost je tedy (mimo jiné) velkým souborem možností, potencialit, perspektiv, vztahů, nároků, názorů a předpokládaných reakcí; je to něco otevřeného, vždy aktuálního; ne pouze jev, ale i zdroj myslitelných jevů; ne pouze konkrétní prožitý život, ale i způsob života vůbec a životní alternativa, vždy znovu nás oslovující a provokující; je to určitý pohled na svět, obraz světa, způsob bytí světa, výzva světu. Ale nejen to: když si někoho nepřítomného zpřítomňujeme, litujeme, že u toho či onoho není, nebo naopak jsme rádi, že u něčeho být nemusí; představujeme si s radostí nebo smutkem, co tomu či onomu řekne, až se to dozví; jsme nervózní z nejistoty, co by dělal, kdyby u toho či onoho byl; toužíme, aby to či ono prožíval s námi, abychom to s ním mohli probírat, nebo se naopak strachujeme, že to či ono bude nucen prožít; atd. atd. Druhého člověka si tedy nejen představujeme jako něco, co známe z minulosti a co si ve

vzpomínce oživujeme; není pro nás dokonce ani jen oním „způsobem bytí světa“ jako něčím mimo nás a něčím o sobě; ale zakoušíme ho a prožíváme jako integrální součást své vlastní přítomnosti a budoucnosti a svých vlastních možností; „víme ho“ a tušíme ho, ale hlavně se k němu vždy znovu nějak vztahujeme: počínáme si s ohledem na něj, jako by byl s námi a o všem věděl (nebo naopak tak, aby se to či ono nikdy nemohl dozvědět, což je jen negativní forma téhož); jeho osobnost je tedy, jak patrno, i určitý stav, rozměr či součást naší vlastní existence; jakožto určitý „způsob bytí světa“, s nímž při svém konání počítáme, a který je tedy součástí našeho „konkrétního horizontu“, je posléze – ať chceme, či nechceme – i součástí toho způsobu bytí světa, kterým je naše vlastní já.

Osobnost druhého, resp. lidská existence (aspoň jak ji zakoušíme) široce tedy přesahuje fyzickou osobu svého „nositele“ a není s ní identická (i když má v ní samozřejmě svůj původ či své těžiště): živě ji zakoušíme i tehdy, kdy s jejím nositelem vůbec nejsme ve styku: druhý člověk pro nás (tj. v nás) nepřestává existovat, ani když přejde do jiné místnosti, ani když opustí naše město, odjede do ciziny nebo když ho zavřou; náš vztah k němu není nijak přímo svázán s jeho fyzickou přítomností; ba můžeme jeho osobnost dokonce velmi intenzivně zakoušet a prožívat i tehdy, když ho vůbec osobně neznáme a nikdy jsme se s ním přímo nesetkali. (Stejně je na druhé straně ovšem možné, že jsme někomu fyzicky velmi blízko a přitom jeho osobnost téměř nezakoušíme, jako by ten člověk pro nás byl kusem nábytku.)

Tak jako zkušenost druhého v sobě zahrnuje široký obzor „možného“, je ovšem i sama tato zkušenost součástí „možného“: něčí lidská osobnost nezaniká okamžikem, kdy ji zrovna aktuálně nezakoušíme, ba nezaniká dokonce ani ve chvíli, kdy ji nezakouší nikdo – stále trvá, ne-li jinak, tak aspoň ve sféře „možného“, jako možnost takové zkušenosti. Lidská existence nejen tedy že přesahuje fyzickou jsoucnost svého nositele, ale přesahuje, jak patrno, i fyzickou jsoucnost svého zakoušení druhými. Nic, co se jednou stalo, se už nemůže odestát; všechno, co kdy a jakkoli bylo, je tedy vlastně pořád – navždy uloženo v „paměti bytí“. A všechno, co považujeme za skutečné, reálné, přítomné, je jen malým a velmi nejasně vymezeným ostrůvkem v oceánu „pomyslného“ či „možného“ či „minulého“ bytí; jedině z tohoto svého matečného prostředí to čerpá svůj obsah a smysl; jedině na tomto pozadí to můžeme zakoušet tak, jak to zakoušíme. Spolu se vším, co se jednou jakkoli stalo (či mohlo stát či mělo stát) a co se už nemůže odestát, trvá přirozeně jednou provždy v „paměti bytí“ i lidská osobnost, lidská existence: nejen tedy, že nezaniká, když její „majitel“ přejde do jiné místnosti nebo když ho zavřou nebo když na něj všichni zapomenou, ale nezaniká dokonce ani když umře, ani když na něj zapomene nebo umře poslední člověk, který ho znal nebo který vůbec věděl, že někdo takový existoval. Lidskou osobnost, která jednou byla, prostě už nikdy nic nemůže vymazat z dějin bytí; existuje v nich navždy.

Existuje tam ale – a to je na tom celém nejdůležitější – jaksi radikálně jinak než všechno ostatní, například než můj parmský řízek z Rottiserie, který je nepochybně také jejich součástí. Lidská existence totiž, jak jsem se už pokusil naznačit, není jen něčím, co se prostě stalo; je to „obraz světa“, „způsob bytí světa“, „výzva světu“; a jako taková – zdá se mi – vytváří nutně ve tkáni bytí jakýsi zcela zvláštní uzel; není to jen do sebe uzavřená a na sebe omezená jednotlivost, ale – vždy znovu – celý svět: jako by to bylo světlo, které celý svět vždy znovu ozařuje; krystal, v němž se celý svět vždy znovu zrcadlí; bod, do něhož se všechny silokřivky bytí zdají vždy znovu sbíhat jako do svého středu. Řekl bych, že to prostě není jen určitý fakt nebo datum, ale že to je zároveň jakási zvěst, odkazující k absolutnu a způsobem, který nemá obdoby, zpřítomňující tajemství světa a otázku jeho smyslu.

Často jsi se podivovala, kde se ve mně – tak racionálním člověku – bere přesvědčení

o nesmrtelnosti lidské duše. Časem se Ti pokusím o tom napsat víc a něco podstatnějšího; ale i to, co jsem napsal dnes, můžeš brát, chceš-li, jako malý příspěvek k tomu tématu. Skutečný kořen víry v nesmrtelnost tu vysvětlen sice není (pouze je naznačen způsob, jak si může moderní člověk nesmrtelnost také představovat nebo jak ji může začlenit do svého obrazu světa); ale patří už k tradici těchto mých dopisových úvah, že jsou poněkud „koktavé“: co má přijít později, předchází to, co má přijít dříve; co chvíli nějaké propojení chybí; mnoho věcí je jen nakousnuto nebo zjednodušeno. Snad to je všechno omluveno okolnostmi.

*

Předchozí úvaha jako taková, jakož i úhledné a úsporné písmo, jímž je psána, mne natolik vyčerpaly (připomínám, že kolem mne je hluk a já se v hluku vždycky těžko na psaní soustředil), že si nejsem jist, zda budu mít sílu zaplnit zbytek papíru. No prosím, už vynechávám slova a jsem nucen škrtat!

Tak tedy už jen stručně několik informací o mně:

1) Stále jsem ještě ve stavu nemocných, dík čemuž povážlivě tloustnu – zvykl jsem si tu jíst víc, než jsem jedl venku, což bylo nutné vzhledem k tomu, že tu vydávám také víc energie – a teď tu energii vydávat nemusím, nicméně zvyk zůstal, a tak kdyby mě pustili na vánoce domů (zatím se to nezdá příliš pravděpodobné), nevešel bych se do svých civilních kalhot.

2) Cítím se dobře a předpokládám, že po vánocích už budu uznán zdravým.

3) Snažím se hodně psát a hodně číst.

4) O vánocích se asi budu dívat trochu na televizi a taky si dopřeju různé lahůdky, které tu jsou ve vánoční čas k mání a mezi nimiž jsou i takové substance, jaké jsem už rok a půl neokusil, jako například dort a máslo.

5) Cukroví z balíčku si šetřím také na vánoce (zatím jsem se ho nedotkl!); jinak s věcmi z balíku promyšleně hospodařím a raduji se z nich, což jsem asi v předchozích dopisech málo zdůraznil.

*

Tenhle dopis Ti dojde zřejmě někdy kolem Nového roku a tak by se hodilo na závěr nějaké přání. Čím víc tady uvažuji o tom, co je v životě nejdůležitější, tím víc se přikláním k názoru, že nejdůležitější ze všeho je, aby člověk neztratil naději a víru v život. Kdo tohle ztratí, je sám ztracen, i kdyby ho potkalo nevím jaké štěstí; kdo to neztratí, nemůže naopak nikdy dopadnout špatně. Neznamená to ovšem zakrývat si oči před hrůzami světa – ba právě naopak: skutečně jasně může všechny hrůzy světa vidět jen ten, kdo neztratil víru a naději. Což zní jako paradox a vyžadovalo by to zřejmě vysvětlení, jenomže to by znamenalo napsat nový dopis, takže to musíš prozatím přijmout jako axiom nebo jako výzvu k přemýšlení. A já Ti tedy k Novému roku ze srdce přeji, abys neztratila naději, víru a schopnost radovat se ze světa – i když je takový, jaký je. Když se Ti tohle podaří, přijde všechno ostatní, když budeš rezignovat, nepomůže Ti nic – a co by pak (mimo jiné) bylo se mnou?

Polib všechny blízké a drahé a přej jim v mém zastoupení totéž, co přeju já Tobě!

Líbe Tě Vašek

61) 26. 12. 80

Milá Olgo,

v minulém dopise jsem se vzepjal k dosti abstraktním úvahám a tak tenhle dopis bude mít spíš jen odpočinkový ráz.

Především malý referát o tom, jak jsem prožil vánoce, resp. tu jejich část, kterou mám zatím za sebou. Na Štědrý den jsem se přejedl, jak to má být. Po erární večeři (řízek a bramborový salát) jsem se účastnil menší hostiny (chlebíčky, cukroví, dort), která mne dorazila, tím spíš, že jsem se předtím asi 30 hodin postil. Stůl byl ozdoben vánočním papírem od Tebe, tím vánočním řetězem a tím stromkem (kdo že ho kreslil? Říkalas mi to, ale já to zapomněl). Pak jsem se díval na televizi, kde jsem viděl kus Sukovy Serenády, vánoční koncert Karla Gotta (nic zvláštního) a docela dobrou hru od M. Poledňákové – tu jsem ale bohužel neviděl do konce. I na Hod boží jsem se dost díval na televizi a byl nucen (jako ostatně dost často) zhlédnout různé nejapné estrády a vyslechnout spoustu bezduchých pop-písniček, ačkoli by se v tutéž dobu daly vidět na jiném programu lepší věci, ale mé úsilí přesvědčit o tom své spoluvězně zůstává obvykle bezúspěšné. Takže dnes se budu zřejmě místo na Victora Huga dívat na Televarieté. Přesto musím říct, že se mi včera podařilo zhlédnout jednu zajímavou věc (všichni to odsoudili jako blbost), totiž sovětský televizní film podle divadelní hry (autora podle jména znám, ale teď si nemůžu na jeho jméno vzpomenout) o Baronu Prášilovi. Baron Prášil je v tom pojat jako jakýsi básník života, snílek, fantasta, který se odmítá přizpůsobit konvencím světa a odvolat svou pravdu. Prostě někdo, kdo se rozhodl jít hlavou proti zdi, a je tudíž velice nepohodlný ospalé většině s jejím „filosofickým“ krédem, že „hlavou zeď neprorazíš“. Ctěn a oslavován může být až po smrti, kdy už není nebezpečný. Byla to taková oslava všech ruských snílků, idealistů a revolucionářů, které jejich doba pronásledovala a kterým později stavěli pomníky. Dobře myšlené. A hlavně velmi dobře hrané a inscenované (dostalo to nějaké ceny). Potud tedy o mých televizních zážitcích. Jinak jsem si vypůjčil Dějiny diplomacie (rovněž sovětské) a ve volných chvílích si v tom čtu. Jsem zdráv (po svátcích už nastoupím do práce) a duševně jsem vyrovnán. Vánočními depresemi netrpím a pokud se mi stýská, nedávám to najevo, neboť se dovedu ovládat. (Mimo jiné: sebeovládání začínám považovat za ohromně důležitou věc; je to schopnost, která, jak se mi zdá, provází skutečné muže; a jsem rád, že tuhle schopnost mám a dokonce ji systematicky procvičuji a trénuji – k čemuž mne, mimo jiné, provokuje i pohled na spoustu mých spoluvězňů, kteří si hrají na ohromné drsňáky a chlapáky, a přitom to chlapi vůbec nejsou.)

Nechám si místo a budu pokračovat ještě zítra a možná i pozítří.

*

28. 12. 80

Je už neděle, svátky se chýlí ke konci. Včera jsem měl docela úspěšný den, protože jsem stihl přečíst zajímavou knížku od jednoho sovětského novináře o atentátu na Kennedyho a v televizi se mi podařilo zhlédnout druhý díl anglického seriálu o Shakespearovi. Předevčírem jsem zhlédl to Televarieté (ubohost) a ještě spoustu různých pop-písniček, včetně pořadu o ABBĚ. Dnes dopoledne jsem viděl film Pět mužů a jedno srdce (Dietl) o operaci srdce, celkem se to dalo vidět, ničím to člověka neuráželo, ničím ho to taky nijak zvlášť nezaujalo, snad jen právě tou operací srdce. Několikrát jsem měl během svátků neobyčejně dobrou a veselou náladu, několikrát (například zrovna teď) jsem upadl do své „nedělní tísně“. Docela se zase těším do práce, tam tu tíseň

nemám. Kromě téhle „nedělní tísně“ (příležitostně se pokusím o její analýzu) mívám občas pocit, že jaksi hloupnu: zdá se mi, že zapomínám spoustu věcí, že se neumím dobře vyjadřovat, že nic nedělám pro své vzdělání a rozšiřování rozhledu a že možná už ani neumím nic napsat. Je možné, že ten pocit je klamavý a že po návratu do normálního světa rychle vymizí, přesto je to ale pocit nepříjemný. A taky by mohl být nebezpečný, protože by to mohl být jeden ze způsobů, jak by se člověka zmocňovala NICOTA, tento hlavní nepřítel života. Mne se ovšem nicota nezmocňuje, resp. úspěšně nad ní vítězím, zmiňuji se o tom jen tak pro pořádek.

Ještě jsem zapomněl napsat, že jsem v pořadu Křeslo pro hosta viděl po delší době Láďu Fialku. Jeho vystoupení bylo dobré, mluvil k věci, rozumně a docela poutavě. Jen mne trochu zarazilo, že o Zábradlí hovořil jako o „svém“ divadle, tj. divadle pantomimy, jako by tam nikdy nebyla taky činohra. Ale to nemuselo nic znamenat.

Když už tolik píšu o té televizi: pořád se mne ptají, které herce znám osobně, jací jsou v civilu, jak žijí, s kým chodí atd. atd. Že je skoro všechny znám a že mnozí jsou nebo byli mými kamarády a kamarádkami, budí vždy znovu uctivý údiv; nemenší údiv ovšem budí, že o nich nevykládám žádné drby. Když já ale o nich moc drbů nevím, a pokud vím, jaksi se mi příčí to každému vykládat. Takže o každém nakonec říkám jen, že to je „prima kluk“ nebo tak něco. Takže by si někdo o mně klidně mohl myslet, že jsem podvodník a vůbec ty lidi neznám (nikdo si to ale nemyslí).

Za dva dny začne rok, v němž vstoupím do druhé poloviny svého trestu. To jde, ne?

Myslím na Tebe a na všechny blízké a drahé – Líbe Tě Vašek

62) 2.–6. 1. 81

Milá Olgo,

ani jsem nedoufal, že mi o svátcích dojde nějaký dopis, a vida – přišly dokonce dva, od Tebe (26) a od Ivana (27). Mimoto jsem četl oba Tvé pohledy a hezké novoroční přání; moc Ti za všechno děkuji. Svou matku moc pozdravuj, je mi jí líto a jsem rád, že se o ni staráš. Původně jsem se trochu hanbil, že zatímco Tys byla na Štědrý den sama, postila ses a přemítala, já se tu přecpával a rozptyloval televizí, pak jsem ale usoudil, že kdybys tu byla se mnou a nahlédla do mé situace, určitě bys můj postup schválila. Ivanovi za dopis taky velmi poděkuj!

*

Se vstupem do nového roku bývá zvykem, že lidé uvažují o tom, co prožili v předchozím roce; i já o tom teď uvažuji, a uvažuji tudíž i o tom, o čem jsem během toho roku uvažoval. Myslím, že jsem si pár věcí (velmi rozmanitého rodu) nově uvědomil; o některých z nich jsem Ti občas psal; snad by bylo tedy na místě, abych se teď znovu stručně vrátil k některým východiskům svého uvažování, tím spíš, že jsem už dávno ztratil jakýkoliv přehled o tom, co jsem Ti psal ve skutečnosti a co jen v duchu, a co z toho, co jsem Ti psal ve skutečnosti, Ti bylo odesláno a co nikoliv.

V centru mých úvah o různých lidských věcech zůstává problém lidské identity. Užívám-li právě tohle slovo, není to ovšem proto, že bych si myslel, že jeho zavedením se cokoli z tajemství lidské existence vysvětlí; navykl jsem si ho prostě užívat, když jsem vymýšlel své hry anebo o nich dodatečně přemýšlel, protože mi pomáhalo ujasňovat si různé souvislosti tématu, které mne nejvíc přitahovalo, totiž tématu „krize lidské identity“. Všechny mé hry jsou vlastně jen různé variace na tohle téma jako na téma rozpadu jednoty člověka se sebou samým a ztráty všeho, co dává lidské existenci smysluplný řád, kontinuitu a jedinečný obrys.

V mých úvahách přitom, jak jsi jistě z mých dopisů postřehla, vzrostl význam pojmu lidské odpovědnosti, která se mi stále zřetelněji začla jevit jako onen základní pevný bod, z něhož jakákoli identita vyrůstá a s nímž stojí i padá; jako její základ, kořen, těžiště, stavební princip či její osa; něco jako její „idea“, určující její míru a druh; jako jakýsi tmel, který ji udržuje a s jehož vysycháním se i ona začíná nezadržitelně drolit a rozpadat. (Proto jsem Ti psal, že tajemství člověka je tajemstvím jeho odpovědnosti.)

Čili: hlediskem, umožňujícím zmapovat rozmanité otázky lidské existence, je mi míra a druh lidské identity; klíčem k problému lidské identity je mi pak otázka lidské odpovědnosti. Záhada se tím přirozeně nevysvětluje, jen se jaksi posouvá do stále „užšího“, resp. konkrétnějšího prostoru.

Co to ale vlastně lidská odpovědnost je? A k čemu se vztahuje? Je to přece vztah, a předpokládá tudíž dva póly: toho, kdo je odpovědný, a někoho nebo něco, komu nebo čemu je odpovědný.

Moderní člověk, pokud není věřící a odpovědnost mu není vztahem k Bohu, má spoustu víceméně konkrétních odpovědí na tuto otázku. Pro některé je odpovědnost prostě vztahem člověka k druhým lidem, ke společnosti, a její kořen hledají (někdo přitom akcentuje víc to, někdo ono) ve výchově, společenském řádu, sociálních a kulturních tradicích, v pudu sebezáchovy, podvědomé kalkulaci či naopak v lásce a obětavosti, tedy v různých psychologických potencích člověka; pro některé je zdrojem odpovědnosti prostě svědomí jako součást biologického vybavení našeho druhu (například jakožto Freudovo „nad-já“); pro některé to je posléze chiméra, přežívající z

dob, kdy se lidi báli bohů.

To všechno zajisté odpovědnost také je, resp. jsou to její různé konkrétní projevy nebo různé způsoby, jimiž ji lze popisovat. Je to však všechno? Je těmito odpověďmi skutečně otázka zodpovězena?

Jsem přesvědčen, že nikoliv. Mne aspoň tyhle odpovědi nikterak neuspokojují, protože se mi zdá, že se podstaty věci prostě nedotýkají. Říkají o ní asi tolik, jako model atomu o podstatě hmoty nebo tachometr o podstatě pohybu.

Tenhle můj názor je ovšem čímsi víc než jen názorem: svůj kořen má přímo v mé „zkušenosti se světem", jak ji – jako konkrétní člověk – po léta činím. Této zkušenosti se prostě bytostně příčí všechny pokusy odstranit záhadu tím, že se lokalizuje do toho či onoho okrsku vědecky popsatelného světa (nebo přesněji: světa rekonstruovaného vědou). Připadá mi to jako sebeobelhání a pohodlnost, jež ostatně nejsou ničím jiným než jedním z „ideologických" projevů krize lidské identity: člověk rezignuje na své lidství tím, že ho prostě odkládá do kabinetu odborníka.

Základní pochybení rozmanitých pozitivistických „vysvětlení" spatřuji v tom, že lidská odpovědnost jim je – podobně jako všechno ostatní – jen vztahem něčeho relativního, pomíjivého a konečného k něčemu relativnímu, pomíjivému a konečnému (například občana k právnímu řádu nebo podvědomí k „nad-já"). Takové chápání ovšem – ze samé své podstaty – skrývá a musí skrývat to, co je nejdůležitější a podle mého názoru i nad slunce jasnější, totiž že tu vůbec nejde o vztah nějakých dvou relativních věcí k sobě navzájem, ale o vztah relativity k „ne- -relativitě", o vztah konečnosti k „ne-konečnosti", jedinečné existence k totalitě bytí. Jako vztah něčeho v nás k něčemu z našeho okolí nebo něčemu jinému v nás se odpovědnost sice většinou projevuje, ve své podstatě – a to vždycky – je však vztahem nás – jako „relativit" – k našemu jedinému skutečnému protikladu, totiž k tomu, co nám vůbec umožňuje svou relativitu jako relativitu zakoušet: totiž k jakémusi všudypřítomnému absolutnímu horizontu jako té „poslední instanci", která je za vším a nad vším, která všemu jako by dávala rámec, měřítko a pozadí a která vposledku všechno relativní vymezuje a definuje. Tenhle super-abstraktní a super- -pomyslný horizont je ovšem zároveň něčím proklatě konkrétním – anebo nezakoušíme ho snad dnes a denně skrze všechny své konkrétní zkušenosti světa relativit jako jejich vždy znovu přítomný vymezující prvek a vlastně nejnaléhavěji se nás dotýkající rozměr? (Je vůbec sporné, co je vlastně – jako existenciální zkušenost – naléhavější: zda onen „konkrétní horizont" proměňujících se a pomíjivých krajin a lidských siluet, lemujících naši cestu životem, anebo ten „druhý", nepomíjivý horizont, který cítíme za ním, resp. který skrze něj neustále na nás dýchá, jako neviditelný zdroj jeho významu.)

Jinými slovy: jako schopnost nebo odhodlání nebo nazřená povinnost člověka za všech okolností, jednou provždy a totálně za sebe ručit (tedy jako jediná pravá tvůrkyně svobody) je lidská odpovědnost přesně tím, čím teprve se člověk vymezuje vzhledem k univerzu jako člověk, tedy jako onen zázrak bytí, kterým je: na jedné straně teprve tím ohraničuje a osmyslňuje svou závislost na světě, na druhé straně však – právě tím – sám sebe teprve definitivně ze světa vyděluje ve své suverenitě a nezávislosti; teprve tím se tak říkajíc staví na vlastní nohy. Řekl bych, že odpovědnost za sebe sama je nůž, kterým vyřezáváme svůj neopakovatelný obrys v panoramatu bytí; je to pero, jímž vpisujeme do historie bytí onen příběh nového stvoření světa, kterým lidská existence vždy znovu je (a kterým je ostatně tím zřetelněji, čím hlouběji a strukturovaněji je sama sebou a sama za sebe – jako za takovou, jakou je – ručí).

Zkrátka a dobře: zdá se mi, že tak jako není hmoty bez prostoru a prostoru bez hmoty, není ani pomíjivé lidské existence bez horizontu nepomíjivosti, před nímž se

rozvíjí a k němuž sama sebe – ať už o tom ví, nebo neví – trvale vztahuje. Přičemž stopa, kterou po sobě na tomto svém pozadí v každém okamžiku zanechává, činí posléze i ji v nějakém smyslu nepomíjivou – a to dokonce nejen jako mrtvý obraz života, ale jako to, čím vskutku je, totiž jeho subjekt. Ale to už by bylo, vidím, docela nové téma.

Proto poznámka na závěr: nesmíš tyhle a podobné úvahy brát moc doslovně; jsou to jen pokusy zachytit něco z proudu mých pocitů a vnitřních úvah; jednou to mapuji těmito formulacemi a jindy to mohu mapovat docela jinými; nejsem žádný filosof a mou ctižádostí není budovat nějaký pojmově závazný systém; kdo by to tak bral, ten by snadno zjistil, že si téměř pořád nějak odporuji, že spousta věcí není vysvětlena nebo je vysvětlována pokaždé jinak atd. atd.

*

A teď snad ještě něco o mé vnějškové existenci: všechny svátky jsem šťastně přežil; Silvestr tu moc veselý nebyl; teď už je zase všední čas a já jsem zdráv a chodím do práce.

Polib za mne všechny, kteří – jak píšeš – mne mají rádi; zvlášť výraznou pusu dej Andulce. Myslím na Tebe a jsem Tvůj Vašek

63) 11. 1. 81

Milá Olgo,

jelikož můj novoroční dopis měl poněkud abstraktnější ráz (pokoušel jsem se v něm stručně charakterizovat jakési ohnisko, k němuž se sbíhají nebo z něhož vycházejí mé rozličné úvahy), zůstanu dnes pro změnu v přízemí konkrétních reálií.

*

O novoročních svátcích jsem se ve volných chvílích díval na televizi, psal Ti dopis a četl Dějiny diplomacie. V kině jsem zhlédl docela zajímavý maďarský film Pro koho platí zákon? V předvečer Silvestra jsem se výborně pobavil (na rozdíl od většiny) na Smoljakově a Svěrákově Kulovém blesku. Lze tomu sice vyčíst – jako ostatně většině českých komedií –, že to časem trochu ztrácí obrátky, jako by autoři nedokázali to, co sami vymysleli, opravdu důkladně rozvést, domyslet a vyčerpat, na to jsem ale zvyklý, takže mi to nezabránilo radovat se po delší době zase z nějaké inteligentní legrace. Zato na Silvestra jsem se (na rozdíl od většiny) příliš nepobavil na filmu Šimon a Matouš (hlavním zdrojem veselí tam mělo být, že pořád někdo někoho bil). Co jsem jinak ještě viděl? Myslím, že nic, co by stálo za zvláštní pozornost. Jako celý národ sleduji samozřejmě Arabelu (západoněmecko-československý pohádkový velkoseriál) a vidím ji poněkud zasvěcenějšíma očima než ostatní: napsal to totiž Miloš Macourek, s nímž jsem kdysi psal společně dva kabarety pro Zábradlí a i dramaturgicky spolupracoval, a tak při tom seriálu bezpečně poznávám všechny Milošovy přednosti i notorické nedostatky (přednosti: specificky macourkovské poeticko-absurdní nápady; nedostatky: absolutní nedbalost v jejich výběru a rozvedení, rozplizlost a přeplácanost, svévole a libovolnost, nekritičnost apod.). Dík oněm přednostem se tu a tam docela zasměji a zaraduji; jinak to ale celé považuji za takovou kosmopolitní trochu-slátaninu. Čouhají z toho tisíce marek a je to přeplácané herci, kostýmy, nerozvedenými motivy atd. atd. Pořádná pohádka má své přesné – byť vlastní – zákony, svá „pravidla hry“ (jako ostatně každý žánr), tohle ale skoro žádná pravidla nemá (pletou se tam všechna možná pravidla dohromady), na můj vkus je to prostě hrozný slepenec. Zdá se mi, že nejlepší, co Miloš napsal, byly jeho první básně (ty jediné ostatně nepsal pro peníze); jeho mnohdy skvělé a mnohovýznamové nápady snesou jen malou plochu; na ní mohou zajiskřit; na každé větší ploše se rozplizávají, ředí, znečišťují a někdy se docela ztrácejí v moři jalovosti.

*

Můj zdravotní stav: plíce zatím úspěšně vzdorují mrazům, nepohodě a jiným těžkostem zdejšího života; doufám, že to nějakou chvíli vydrží. Zato mne dost obtěžují bolesti v loketních kloubech, příští týden jdu na odborné vyšetření. Náladu mám vesměs dobrou. Nedávno jsem učinil ostatně zajímavou zkušenost: že lidské tělo přímo potřebuje (dík adrenalinu nebo co to je), aby se člověk občas rozčílil a nějak své rozčilení objektivizoval (nejčastěji tím, že někomu vynadá). Stalo se mi to (vynadal jsem v práci jednomu spoluvězni) a užasl jsem, jak mi pak bylo dobře. Celou směnu jsem byl veselý, pracovitý a dokonce mi nebyla zima. Nemám to sice v povaze, ale ze zdravotních důvodů, jak vidím, budu nucen občas někomu vynadat.

*

Pozor! Teď to možná vypadá, že vězení ve mně probouzí nějakou agresivitu – to je samozřejmě nesmysl. Jsem stejně mírumilovný, jako jsem byl po celý život, a čím víc nových věcí poznávám, tím méně jsem ochoten k jakýmkoliv zkratkovitým závěrům nebo reakcím. Pokud vězení nějak ovlivnilo můj vztah ke světu, pak asi jedině tak, že na jedné straně dost rozšířilo okruh toho, čemu jsem schopen porozumět, na druhé straně dost zúžilo okruh toho, k čemu jsem schopen mít úctu.

*

Uvědomil jsem si zajímavou věc: že ze všech úmrtí poslední doby musím kupodivu nejčastěji myslet na smrt Johna Lennona. (Včera jsem o ní konečně nalezl podrobnosti v nedělní příloze Mladé fronty.) Snad proto, že ta smrt tak naléhavě přesahuje sebe samu; jako by v té události bylo latentně přítomno víc tragicky příznačných souvislostí, problémů a krizových aspektů dnešního světa, než v kterékoli jiné; pociťuji to jako něco, co by se dalo nazvat „smrt století“ (možná spíš než smrt Kennedyho nebo Kinga). Taky to venku tak působí – anebo to je jen nějakej ujetej dojem člověka vytrženého ze souvislostí? Ať je tomu jakkoliv, určitě bys měla od přátel sehnat aspoň tu jeho poslední vydanou desku –

*

O filmu Elektrický jezdec jsem mimo to, co mi o něm psal Ivan, četl ještě dvě další reference (jednou z nich byla Klimentova recenze v Rudém právu), a měl jsem dojem, že je řeč o třech různých filmech. Z těch tří filmů se mi nejvíc líbil ten Ivanův.

*

Tvůj novoroční pohled i Tvé novoroční přání byly moc hezké, škoda, že jsem je nemohl mít aspoň nějaký čas u sebe. Když mi píšeš něco podstatnějšího, piš to vždycky jako normální dopis, ten totiž mohu mít u sebe (až do příštího dopisu) a můžu si ho tedy v klidu prostudovat. Pokud jde o pohledy, neposílej mi ty krásné reprodukce starých obrazů – pohledy se totiž hned po přečtení vyhazují a člověku to zbytečně trhá srdce.

*

Před čtyřmi dny jsme měli roční výročí příjezdu do Heřmanic. Když ho mám za sebou, zdá se mi, že ten rok uběhl vlastně dost rychle. U příležitosti toho výročí jsem učinil významné poznání (abych byl přesný: je to ta nejbanálnější samozřejmost, významná se mi jeví jen ve zcela konkrétním psychicko-nervovém kontextu), totiž že všechno pomine; každá krize, deprese, neúspěch, zamotaná a zdánlivě neřešitelná situace, zkrátka všechno špatné má přeci jen jednu dobrou vlastnost: že to má konečnou délku trvání a že to vždycky – ať si to vypadá v danou chvíli sebenepravděpodobněji – nějak skončí a musí skončit. Platí to, jak doufám, i o mém pobytu ve vězení jako celku.

Líbě Tě Vašek

64) 17. 1. 81

Milá Olgo,

došel mi Tvůj dopis 27 a potěšil mě. S Tvým počínáním souhlasím, jak v bytových věcech, tak i ve všem ostatním, a zvlášť mě rozradostňuje, že Tě baví redakční práce a další dobré věci, které děláš nebo jichž se účastníš. Radost mi udělal i voňavý dopis od Květy (bez závěrečné básně). Zdá se mi, že většinu jejích dopisů jsem dostal, přesnou evidenci nemám, ale ona (podobně jako Ty i Ivan) snadno zjistí, co mi přišlo: příjem každého dopisu totiž pravidelně potvrzuji ve svém nejbližším dopise; většinou nezapomenu potvrdit i každý pohled. Do třetice děkuji Ivanovi za dopis 28 s povzbudivými počty o délce mého trestu a se smutnou zprávou, že Rottiserie byla adaptována, charakteristicky doplňující mé úvahy na téma proměnlivosti mého „konkrétního horizontu". Ivanovi poděkuj rovněž za Lešetínského kováře!

*

Psal jsem Ti k Novému roku, že nejdůležitější ze všeho je, abys neztratila víru a naději. Rád bych se k tomu, jak jsem Ti ostatně slíbil, ještě trochu vrátil.

Především: hovořím-li o víře a o naději, nemám na mysli optimismus v konvenčním slova smyslu. Tím se totiž obvykle rozumí přesvědčení, že „všechno dobře dopadne". Takové přesvědčení nesdílím a považuji je – v takto povšechné podobě – za nebezpečnou iluzi; jak „všechno" dopadne, nevím, a musím proto připouštět i možnost, že všechno – anebo aspoň většina věcí – dopadne špatně. Víra ovšem s tímhle vůbec nesouvisí a není závislá na nějakých prognózách, jak co dopadne. Lze si představit člověka bez víry, který si myslí, že všechno dopadne dobře, a člověka s vírou, který počítá s tím, že všechno dopadne špatně. Optimismus (jak mu v této souvislosti rozumím) tedy není něčím jednoznačně pozitivním a životodárným, ale spíš naopak: setkal jsem se v životě s mnoha lidmi, kteří, když měli dojem, že všechno dopadne dobře, byli plni euforie a elánu, většinou až přemrštěného, a když – obvykle při první příležitosti – nabyli, co se budoucnosti týče, opačného dojmu, propadli rázem hluboké skepsi. Jejich skepse (často se promítající do různých katastrofických vizí) byla ovšem stejně emotivní, povrchní a na tendenčním výběru faktů založená jako jejich předchozí nadšení; šlo jen o dvě strany téže mince. Když někdo zkrátka potřebuje k životu iluzi, není to projev síly, ale slabosti, a podle toho vypadají i výsledky takového života.

Skutečná víra je cosi nepoměrně hlubšího a tajemnějšího než nějaké optimistické (nebo pesimistické) emoce, a rozhodně není závislá na tom, jak se skutečnost člověku zrovna jeví. Proto také jedině člověk s vírou v tomto hlubším slova smyslu je schopen vidět věci tak, jak opravdu jsou (resp. být otevřen skutečnosti, tj. jevům), a nezkreslovat je ani v tom, ani v onom směru; nemá totiž k žádnému takovému zkreslování osobně-emotivní důvod. Což ovšem neplatí o člověku bez víry: ten totiž nemá vůbec důvod snažit se do skutečnosti pronikat a snažit se jí porozumět, neboť taková snaha – možná víc než co jiného – předpokládá víru a není bez ní myslitelná; člověk bez víry se prostě stará o své pokud možno bezbolestné a pohodlné přežití a jinak mu je všechno jedno – a pokud o skutečnosti něco tvrdí, pak přirozeně především to, co tak či onak přihrává této jeho životní „koncepci", tedy opět jen to, co se mu hodí; opravdu nepředpojatě otevřen všem rozměrům skutečnosti určitě není.

Co to však ta skutečná víra, o níž tu hovořím, vlastně je? Kde se v člověku bere, v čem spočívá a k čemu je zaměřena? Vyčerpávající odpověď na tuto otázku samozřejmě neznám, pokusím se tedy vyjmenovat jen pár víceméně zřejmých věcí: víra v tomto

smyslu může sice přijímat a obvykle také přijímá různé konkrétní podoby, bývá tedy obvykle „vírou v něco“, toto „něco“ však není v ní tím rozhodujícím prvkem, není to tedy pro ni nějaký fetiš, jehož takové či onaké ohrožení ihned otřásá i jí, nebo si vyžaduje rychlou výměnu za fetiš jiný; rozhodující je tu prostě sám fakt této víry jako takové, tj. jako něčeho původního, prvotního a svébytného, co tak říkajíc předchází svému objektu (pokud to vůbec nějaký konkrétní objekt má). Jinými slovy: víra oživuje svůj objekt, nikoli tedy, že by objekt dával život víře. (Samozřejmě je tu vždy také i působení obrácené, „zpětné“, to je však, myslím, vždy druhotné; je to jen reflex působení hlavního.) Tím se ovšem – mimo jiné – liší skutečná víra od nadšení optimistova: nečerpá svůj náboj z nějaké konkrétní skutečnosti nebo předpokladu, na jejichž existenci by byla beze zbytku závislá a po jejichž ztrátě by hned splaskla jako prasklý balón. Nejde tu o žádné okouzlení, vyvolané drogou sugestivního objektu, ale o bytostný „stav ducha“, hlubokou „existenciální dimenzi“, o zacílení, které člověk prostě má, nebo nikoliv, a které – pokud ho má – pozvedá celou jeho existenci do jakési vyšší roviny bytí. Není přitom vůbec důležité, nakolik a jak člověk o své víře přemýšlí a zda si ji vůbec uvědomuje; podstatné je pouze to, zda, v jaké míře, jakým způsobem a jak hluboko je v útrobách jeho vztahu ke světu a všeho jeho počínání zaklet předpoklad smyslu či touha po něm; smyslu jednotlivin i „smyslu vůbec“ (jako jediného a posledního zdroje smyslu jednotlivin), smyslu jako toho, co přesahuje všechny relativní hranice prostoru, času či účelových (tj. relativistických) lidských kalkulací. (Neboť jedině ohledem na věčnou – absolutní – „paměť bytí“ lze vysvětlit většinu dobrých věcí, jež člověk dělá.) A tak jako onen smysl přesahuje relativní svět toho, čeho smyslem je, přesahuje i víra v něj všechna měřítka relativní účelovosti – proto je také tak nezávislá na tom, jak věci dopadnou: svůj – byť nejasný – smysl má pro ni vše, tedy i to, co dopadne špatně; bez předpokladu smyslu nebo touhy po něm by byl nemyslitelný i zážitek nesmyslnosti jako zkušenost absence smyslu. (To je i případ tak zvaného absurdního umění: víc než co jiného právě ono – jako zoufalý výkřik proti ztrátě smyslu – víru obsahuje; pokud se vůbec nějaké umění bez víry obejde, tak leda umění ryze komerční.) Víra s jejím hlubinným předpokladem smyslu má ostatně svůj přirozený protipól v zážitku nicoty; jsou to spojité nádoby a lidský život je vlastně neustálý zápas, který o naši duši tyto dvě mocnosti vedou. Zvítězí-li druhá z nich, pak ovšem mizí toto dramatické napětí, člověk propadá lhostejnosti a kategorie víry a smyslu pak už existují jen jako pozadí, na němž si tenhle jeho pád mohou druzí uvědomit.

I když na sebe může víra brát podobu různých konkrétních lidských nálad, stavů, lásek či mnoha jiných psychologických vlastností a projevů, přesto – podobně jako odpovědnost, s níž úzce souvisí – svým neustálým „vzpínáním se“ ke „smyslu vůbec“ tuto sféru výrazně překračuje, orientujíc člověka k něčemu, co je za věcmi a v nich; k jejich „absolutnímu horizontu“. Tento horizont – jako původce, nositel i dárce smyslu – zdaleka tedy není jen nějakou studenou a abstraktní astronomicky-metafyzickou veličinou, ale je, jak se ukazuje, zdrojem velmi živé síly, povznášející člověka, lidstvo i jeho dějiny. Dalo by se to říci tak: jestli je člověk jakousi zhuštěnou reprízou celkového zázraku bytí, pak všechny viditelné projevy této jeho zázračnosti mají svůj původ v tom, co ho se zázrakem bytí tak originálně a jen pro něho charakteristicky svazuje, totiž v jeho víře ve smysl tohoto zázraku. Je to sice „bianco- -víra“, ale právě nikdy nekončící napětí mezi živou zkušeností smyslu na jedné straně a jeho nepoznatelností na straně druhé dává to pravé vnitřní napětí i všem činům, jimiž se člověk představuje jako člověk. Potud tedy (pro dnešek) na téma víry.

*

V minulém dopise jsem Ti v nějaké souvislosti psal, že se tu „zúžil“ okruh toho, co má mou úctu. Dodatečně jsem si uvědomil, že ta formulace může mást; správně jsem měl napsat, že se ten okruh jen zřetelněji vymezil, protože jsem si sám pro sebe zpřesnil měřítka, jimiž se v této věci řídím. Což tedy uvádím tímto na pravou míru.

*

A teď jedna praktická věc: někdy v březnu nebo v dubnu 79 mi vzali na půl roku řidičský průkaz; ta doba dávno uplynula a já zjistil, že jim je nutno dát najevo, že žiju, že přebývám v NVÚ a že až se vrátím, ten průkaz budu chtít zpět (zřejmě mne předtím přezkoušejí z předpisů). Když si totiž člověk dlouho průkaz nevyzvedává a ani se neozve, hrozí prý nebezpečí, že ho zruší – a to bych pak musel znovu do autoškoly! Nevím, jestli to mají na DI v Praze nebo v Trutnově; nevzpomínám si ani na podrobnosti, snad by tedy bylo nejlepší, kdybys tu věc zařídila za mne –

*

Zdravím všechny kamarády a líbu všechny kamarádky, přičemž bych dnes chtěl zdůraznit své políbení těm z nich, které jsou také dočasně opuštěné –

Líbe Tě Vašek

65) 24. 1. 81

Milá Olgo,

tenhle týden jsem dostal dopis 28 od Tebe a 29 od Ivana. Jak se ukazuje, je ve Vašich silách psát mi častěji – a mně je hned veseleji. Doufám, že Vám to oběma vydrží. Jsem rád, že jsem Ti dal k vánocům dobrý foťák, a jsem velmi zvědav na Tvé fotky; snad bys mohla vyfotit i ten nový psací stůl, rád bych se s ním aspoň takto seznámil. (Pokud jde o fotky: snad by bylo nejlepší udělat to jako minule: že bys jich přivezla na návštěvu víc a já bych si z nich vybral ty, které mi máš poslat, a zároveň bych požádal pana vychovatele, aby mi je – až přijdou – vydal, resp. vyměnil za ty, které tu mám.) Zaujala mne Tvá úvaha o víře v život, tím spíš, že v téže době jsem psal i já Tobě úvahu na tohle téma. K Ivanovu dopisu se ještě vrátím, zbude-li mi místo.

*

Mám jednu velmi dobrou zprávu: pan náčelník mi povolil jazykové učebnice. K tomuto dopisu bude možná přiložena povolenka na mimořádný balík, možná také nikoliv. Ať tak či onak, v každém případě mi učebnice brzy pošli (nic jiného ovšem do toho balíku nedávej). Chci a mám povoleny celkem čtyři knížky: 1) učebnici angličtiny; 2) učebnici němčiny; 3) malý česko-anglický a anglicko-český slovník; 4) malý česko-německý a německo-český slovník. K učebnicím: vyber ty nejlepší, které lze sehnat a které Ti odborníci doporučí (nevaž se pochopitelně jen na to, co máme doma). Pokud jde o angličtinu, měla by to být sice učebnice pro pokročilé, nicméně taková, v níž je kompletně obsažena anglická gramatika (tedy včetně základů) a v níž je hodně frází a idiomů a vůbec konverzačního materiálu; neměla by být příliš specializovaná nebo tematicky vázána jen na určitou oblast (jako je například učebnice hospodářské angličtiny nebo podobně), zároveň by měla být ovšem velmi obsažná (aby mi vydržela na celý zbytek trestu). Co se týče němčiny, platí tatáž kritéria; v němčině jsem sice méně pokročilý než v angličtině, ale úplný začátečník taky nejsem. Takže by byla nejlepší opět taková učebnice, která obsahuje sice celé základy (a nepředpokládá tedy nějaké předchozí znalosti), která však dochází dost daleko, k vyššímu stupni pokročilosti (tj. plynná mluva a schopnost číst neodborné texty), tedy nic pro děti (der, die, das a obrázek pána s titulkem „der Vater“, jak to pamatujeme z obecné školy za protektorátu). Ty slovníčky mohou být jen kapesní, pokud se nedostanou nějaké trochu větší jednosvazkové a zároveň obousměrné. Snad se Ti tedy podaří něco dobrého sehnat, ať už v obchodě nebo od známých; kvalita a zajímavost těch učebnic je pro mne velmi důležitá, neboť na ní do značné míry závisí, jak moc se do studia jazyků zažeru a zda se mi podaří splnit aspoň v tomhle bodě své rozsáhlé plány, s nimiž jsem do výkonu trestu odcházel.

*

Když jsem u praktických věcí: pomalu se blíží další návštěva (očekávám, že bude někdy počátkem března) a tak je snad na místě, abych vyjádřil svá přání stran balíčku. V podstatě by měl mít stejnou skladbu jako předchozí balíky, snad jen s malými odchylkami. To znamená: 1) 1 kg čaje Earl Grey; 2) 300 cigaret, tentokrát by to snad nemusely být jen Stuyvesantky, ale i různé jiné cizí značky (spíš silnější, ale jen s filtrem); 3) velká zubní pasta (nebo dvě malé); 4) sada žiletek do mého strojku; 5) větší množství vitaminů; 6) čokolády; 7) několik jehel; 8) zbude-li ještě trochu váhové kapacity, tak snad ty šťávy v prášku. Toť vše, děkuji předem.

*

K mému zdraví: 1) od předvánočního marodění se (zatím) plíce neozvaly; 2) bolení kloubů mi bylo asi tak z osmdesáti procent odstraněno obstřiky a jinými léky; 3) spadlo mi železo na nárt, zlomeného ani roztříštěného není nic, je to jen pohmožděné, ale dost nepříjemně to bolí (což je u těchto úrazů normální a bude to zřejmě dlouho trvat) a způsobuje to, že směšně pajdám. Mám některé úlevy, do práce ale chodím. Dávám si na to obklady a mastě. Jinak jsem zdráv a cítím se dobře.

*

A teď k Ivanovu dopisu: jak jsem Tě nedávno upozorňoval, nelze úvahy z mých dopisů brát příliš doslovně; kdyby to neznělo příliš neskromně, řekl bych, že svým žánrem patří spíš do sféry umění či poezie než do filosofie, a rozhodně k nim tedy nelze přistupovat jako k nějaké nové fyzikální teorii. Ivan je ovšem starý logik a nemůže tedy své dotazy neklást, takže mně nezbývá než na ně reagovat, i když se mi to, po pravdě řečeno, vzhledem k charakteru mých úvah trochu příčí.

Tedy: pokud jde o názorový vývoj člověka a odchylky „zpřítomňované verze“ od „skutečného stavu“: souvisí to opět s lidskou identitou. To, co si na druhém člověku zpřítomňujeme, je totiž především ona – a ta zdaleka není jen sbírkou nějakých názorů, ale cosi nekonečně složitějšího, záhadnějšího a podstatnějšího; jakési vědomí světa a vědomí sebe, způsob nazírání a myšlení, tzv. mentalita atd. atd.; něco, co se – mimo jiné – vyznačuje možností takové či onaké názory (přibližně) chovat či k nim směřovat, co však nelze na takové či onaké názory redukovat (jako na něco určitého a daného). Říkáme-li, že někoho „známe“, myslíme tím právě tohle jeho „já“, jeho identitu; jeho konkrétní názory (pokud je neznáme) odvozujeme teprve z této jeho identity jako její předpokládaný produkt; riziko, že jsou nebo mohly by být jiné, než si myslíme, je ostatně přítomno v samé podstatě tohoto zpřítomňování a dává mu teprve ten pravý dramatický náboj (dohady, nejistota apod.). Rozhodující ovšem není, zda vzdálený člověk tak či onak mění či nemění názory, rozhodující je, zda si zachovává svou identitu (a vyvíjí se jaksi v jejím „řečišti“), či zda ji ztrácí, tedy zda jeho proměňující se názory prozrazují osobnostní kontinuitu, nebo zda jsou naopak důsledkem diskontinuity a rozpadu osobnosti. Že v naší vzpomínce a představách může žít například uvězněný přítel už dávno jako někdo jiný, než kým je, to je přirozeně vždy možné; zda tomu tak ovšem je, není jen věcí nějakých názorů. Názory lze změnit hodně a přitom člověk může zůstat sám sebou, a lze je změnit i docela maličko a přitom je člověk už vlastně někým jiným. A vůbec: určité napětí mezi tím, jak druhý člověk „žije v nás“ a jaký skutečně je, existuje v jisté míře vždy, bez ohledu na to, zda jsme s ním ve styku či nikoliv (s někým se přece můžeš vidět denně, a přesto ho tak zvaně neznat).

To všechno jen pro zpřesnění a pro pořádek; podstata Ivanových otázek, rozumím-li jim dobře, byla ovšem v něčem jiném: šlo mu o způsob naší „nesmrtelnosti“ v „paměti bytí“, totiž o to, v které „verzi“ „tam“ vlastně jsme. Myslím, že patří k podstatě věci (totiž k absolutnosti tohoto druhu „existence“), že jsme tam přítomni totálně a kompletně, tedy jako všechno, co jsme a co jsme kdy byli sami před sebou; jako všechno, co jsme a co jsme kdy byli pro někoho jiného (včetně toho nejvzdálenějšího, kdo o nás kdysi cosi zkresleného zaslechl a vzápětí na to zapomněl); a posléze jako všechno, co jsme a co jsme kdy byli „opravdu“. (Jenomže co to je „opravdu“? Zřejmě všechno to, co jsem právě vyjmenoval, plus něco navíc – jakýsi smysl toho všeho – tedy vlastně přesně to, co jsme

na pozadí „absolutního horizontu“.) V „paměti bytí“ přitom všechno je tak říkajíc absolutně jako to, čím to je, to znamená, že člověk tam je jako člověk a románová postava tam je jako románová postava (se vším, co k ní patří, tedy i s tím, jak ji lidé zakoušejí).

Celkově tedy: v „paměti bytí“ jsem jako ten, který dnes jsem, i jako ten, který jsem pro druhé, tj. jak pro ty, s nimiž jsem, tak pro ty, od nichž jsem odříznut (přičemž je sporné, kteří z nich mne znají lépe); ale nejen to: jsem tam i jako napětí mezi všemi svými „verzemi“, neboť i to napětí (a možná hlavně ono) jsem já; ale nejen to: jsem tam nakonec i jako to, co všechny tyhle verze zahrnuje a zároveň nekonečně přesahuje, totiž jako to, co jsem „opravdu“ (což samozřejmě nevím, protože nejsem bůh). To je ale pochopitelně jen „tam“!

*

A teď ještě – na zbytek papíru – jedna poznámka k mým úvahám: možná si položíte Ty nebo Ivan otázku, kde vlastně takové věci jako „absolutní horizont“, „paměť bytí“ apod. podle mne existují, resp. zda jde o jakousi nehmotnou součást tak zvané objektivní reality, nezávislé, jak se říká, na našem nebo mém vědomí, či zda jde jen o lidské pomysly nebo dokonce jen o mé osobní pomysly. Myslím, že celý tenhle způsob tázání byl moderní filosofií (hlavně fenomenologií) překonán; mne aspoň takové otázky netrápí, ba připadají mi až jaksi scholasticky umělé, nadbytečné, nepřípadné a hračkářské, protože v jádře beztak nezodpověditelné (totiž: exaktně nezodpověditelné a závislé co do své odpovědi v podstatě jen na přesvědčení jako konkrétní formě víry – bůh je například pro křesťana realitou a pro marxistu pomyslem). Kategorie jako „absolutní horizont“ nejsou pro mne ničím víc a ničím míň než prostě předmětem a výsledkem mé „zkušenosti se světem“, a víc o tom říct nemohu: zda a jak technicky existují mimo mne či mimo nás samozřejmě nevím a nikdy se to ani nedozvím, takže opravdu nevidím důvod, proč se takovými věcmi trápit.

*

Pozdravuj všechny blízké, mezi nimiž bych chtěl dnes speciální pozdrav poslat Zdeňkovi. Myslím, že jeho jméno by patřilo do každého dopisu, zabývajícího se lidskou identitou: je to jeden z nenápadných sloupů, na nichž všechno stojí – kdyby nebyli pořád ještě kolem nás lidé tak setrvalí, věrní a poctiví, zdálo by se mi tak trochu zbytečné se na tomhle světě vůbec ještě s něčím pachtit.

Líbe Tě Vašek

66) 31. 1. 81

Milá Olgo,

čas od času mám strach, že se Ti něco stane – je to podobný strach, jaký mívala Tvá matka, když nám psala, abychom nechodili přes koleje –, v mém případě je ovšem vyvoláván nucenou odloučeností a z ní pramenícím pocitem bezmoci. A teď se Ti tedy opravdu něco stalo (jak vidíš, došel mi Tvůj dopis 29); je to přesně takový typ úrazu, který potvrzuje, že neštěstí číhá všude a že má matka říkala docela právem, že je jakž takž klidná jen, když jsme doma v posteli. Doufám, že jsi se svěřila péči lékařů a že Ti je už líp! Pokud jde o druhou špatnou zprávu – že naše auto je rozbité – mým prvním pocitem z ní byla radost, že nejsem doma a nemusím se starat o opravu. Starosti kolem spravování auta byly vždycky věcí, kterou jsem ze srdce nenáviděl. Dej pozor, aby Ti pojišťovna opravdu všechno zaplatila, a až to bude opravené, co nejdřív auto prodej. Nejsem proti tomu, abys koupila zase ruské auto, uvaž jen, jestli by to místo Lady neměla být Niva (pokud je k dostání); z toho, co o ní vím, usuzuji, že by se velmi hodila do krkonošských podmínek. A zase kup combi, to se nám osvědčilo. O té Pandě jsem Ti psal hlavně proto, že mne k tomu vyhecoval jeden kamarád – znalec aut; ve skutečnosti jsem ale už dávno vyšel z let, kdy se mi zdálo být príma mít drahé a luxusní auto. Pravý opak je pravdou, zvlášť v našem případě, kdy nepodnikáme žádné velké cesty, jezdíme v podstatě jen na nákupy a auto není v bezpečí proti cukru a jiným žertům. A speciálně to platí v této době, kdy s ním jezdí zřejmě kdekdo mimo nás (což Ti nevyčítám, naopak to vřele schvaluji, jen bych uvítal, kdyby ses sama řízení tak houževnatě nevyhýbala a občas se taky někam odvezla sama). O Tomášově filmu jsem svého času cosi četl a ptal se Tě na něj; Milošovy první verše byly skutečně dost prévertovské, ale byly v nich hezké nápady, občas dokonce možná lepší než u Préverta.

*

V mých dopisech se už nebudou vyskytovat takové úvahy, jaké se v nich v posledních měsících vyskytovaly (ne proto, že bych neměl v tomto směru dost témat). Upozorňuji na to proto, že jsi mi psala, že se Ti z mých dopisů nezdá, že hloupnu – aby Tě tedy ta změna nevedla automaticky ke změně názoru. Pocit, že hloupnu, sice občas mívám, ať už ale je oprávněný, nebo nikoliv, v každém případě by nebylo správné dělat si obrázek o stavu mého ducha z mých dopisů (opravdu nejsou psány za takových vnějších a vnitřních podmínek, za jakých jsem byl dosud zvyklý cokoliv psát; ten rozdíl je větší, než si asi umíš představit).

*

Dodatky k mým přáním stran balíčku: 1) zapomněl jsem uvést sacharin; 2) z dobrých důvodů bych dal přednost více (třem) malým zubním pastám před jednou velkou; 3) uvítal bych nějaký dobrý (vita- minový?) krém na obličej.

*

Mám psát prý jen o sobě a tak dnes tedy obrátím svou pozornost tímto směrem. Svého času jsem Ti psal z vazby o tom, že bych se rád ve výkonu trestu zbavil některých trochu křečovitých poloh, které jsem na sobě před zavřením pozoroval a které vyplývaly z jistých speciálních zákrutů mého života v poslední době a z celkově nepřirozeného a

podivného (exkluzivního a neurotizujícího) životního postavení. Zdálo se mi, že vnucená situace anonymního a tak říkajíc k zemi přitisknutého článečku jakéhosi velkého soustrojí, na jehož chod nemá člověk vliv, mi vrátí můj původní a správný odstup a nadhled, umožňující vidět věci nezkreslené (a právě proto v jasných a ostrých konturách) a nebýt ve svých postojích ovlivňován různými afekty. Po více než ročním pobytu ve výkonu trestu vidím, že všechno je sice nekonečně komplikovanější, než jak jsem si to tehdy představoval, nicméně že cosi z těchto mých plánů se – byť jinak, složitěji a jaksi na jiné úrovni – přeci jen uskutečňuje. Člověk samozřejmě těžko vystupuje sám ze sebe a objektivně se posuzuje, nicméně pokouším-li se o to, pak musím říct, že v jistém ohledu má můj nelehký život (slovo nelehký bych rád podtrhl, jak čas od času ostatně činím a jak považuji za důležité činit) na mne, aspoň jak se mi zdá, dobrý vliv. Nejde přirozeně, abych tu rozváděl všechny aspekty téhle věci, ale jednu věc snad mohu uvést: vězení je (mimo jiné) velká škola sebeovládání. A co jiného může člověka lépe zbavit nebezpečí emotivních zbrklostí či sklonu podléhat různým hysterizujícím okolnostem, zakrývajícím výhled, kalícím zrak a ochromujícím ruce, než právě vyspělé sebeovládání? Sebeovládáním ovšem nemyslím nějakou snahu umlčovat a popírat sám sebe, ale pravý opak: vytvářet si ovzduší, v němž by se člověk mohl vyjevovat co nejlépe jako to, co opravdu je, a v němž by nepodléhal nahodilým vnějším vlivům, které ho ženou jen ve směru nějakých primárních nutkání a svádějí ho tak vlastně z jeho autentické cesty a znehodnocují jeho počínání. Ostatně pokud si vzpomínám, psal jsem Ti tehdy, že mé plány neznamenají, že se hodlám ve vězení změnit v někoho jiného, ale že bych chtěl té zkušenosti pouze využít k tomu, abych byl lépe sám sebou. V tomto smyslu chápej tedy i to, co jsem tu dnes o sobě psal.

*

Uvědomuji si, že v této souvislosti Ti dlužím ještě jedno malé vysvětlení: když jsem Ti nedávno psal, že se tu zpřesnila hlediska toho, k čemu chovám úctu, myslel jsem tím mimo jiné věci také právě zmíněnou schopnost sebeovládání. Nechtít za každou cenu to, co vidím u druhého, a nezávidět mu to; nenechat se vláčet neuspokojenými chutěmi a neuspokojovat je za cenu sebeponižování; nevztekat se při každé příležitosti a nemyslet pořád jen sám na sebe; nelámat se a nepropadat zoufalství v každé vážnější situaci anebo si aspoň svou beznaděj nechat pro sebe a neobtěžovat s ní své okolí a hlavně ji nepromítat do svých činů; umět přijímat přirozené následky vlastního jednání, potlačovat sklony k nenávisti a touhu po pomstě a umět odpouštět; nedojímat se sám nad sebou a svým osudem (jako by byl právě on středem všeho lidského neštěstí); nevybíjet potlačovanou energii lichými způsoby a nekompenzovat své utrpení trápením jiných atd. atd. – to všechno jsou projevy sebeovládání, které mi imponují jako známky skutečné mužnosti, tak odlišné od mužnosti falešné, vnější a předstírané, projevující se hlavně spoustou hrubých slov, výhrůžek a třeba i ran (obvykle ovšem dávaných tomu, u koho není pravděpodobné, že je bude vracet), oné mužnosti „drsňáků“, za níž se skrývá mnohdy docela babská povaha. Jak jsem Ti psal, rozšířil se tu výrazně okruh toho, čemu rozumím –

a tak například rozumím daleko lépe než dřív i tomuhle „drsňáctví“ a všem jeho roztodivným projevům; rozumím tomu, ale mé úctě se to netěší.

*

Ivan mi psal o sovětském spisovateli Rasputinovi, kterého jsem znal jen trochu

podle jména. Krátce po Ivanově dopisu jsem četl interview s ním v Mladém světě. Působil z toho sympatickým dojmem, zvlášť se mi líbilo jeho zanícení pro Dostojevského a jeho ekologická vášnivost.

*

Končím a jako obvykle všechny zdravím, přičemž speciální důraz bych chtěl dnes položit na svůj pozdrav Andulce. Je to vzácná bytost, plná lásky a neschopná nenávisti, a jsem rád, že se spolu – jak z Tvých dopisů vyplývá – kamarádíte.

Ahoj, líbu Tě a těším se –

Vašek

67) 13. 2. 81

Milá Olgo,

tak se mi zdá, že jsem vás s tím dopisováním trochu přechválil: už zase přes 14 dní mi žádný dopis nepřišel, jen včera jsem byl seznámen s Tvým pohledem, v němž mi potvrzuješ příjem povolenky na učebnice a ptáš se, jaké mi můžeš přivézt vitaminy. Myslím, že jakékoliv (ovšem v originálním balení). Zato žiletky vozit nemusíš, mám jich opravdu dost, byl to omyl. Mé bubnování, o němž se na pohledu zmiňuješ, je pamětihodné, protože ten záběr byl pořízen asi tři hodiny před mým zatčením.

*

Ani se svým psaním o sobě, s nímž jsem začal v minulém dopise, nemám zatím mnoho štěstí, jak můžeš sama vypozorovat z toho, že tenhle dopis Ti přichází o týden později, než by měl, tedy asi až společně s dopisem 68, který budu psát pozítří. Přesto budu v psaní o sobě pokračovat (jak mi bylo uloženo), a to navzdory tomu, že to dělám v podstatě dost nerad. Což mi nabízí vhodný začátek – úvodem tedy něco o důvodech této mé nechuti:

Především nemám v povaze ani ve zvyku zabývat se vážně a nahlas sám sebou; brání mi v tom asi hlavně ostych (který bude příležitostně také tématem mého psaní o sobě). Tahle má nechuť se „veřejně svlékat“ měla svého času určitě vliv i na to, že jsem přestal psát poezii a začal psát hry – je to totiž žánr, v němž je konkrétní osoba autora nejlépe skryta: nejen, že tam nemusí psát o sobě jako v poezii, ale vlastně tam ani nemusí psát za sebe o jiných (tj. hovořit svými ústy jako vypravěč) jako v románu – mluví tam jen ústy jiných a jeho práce je tedy nejvíc objektivizována. Když jsem tuhle vzpomínal, kdy jsem vlastně v životě mluvil o své povaze, duši, problémech atd., zjistil jsem, že to bylo převážně jen nad vínem ve společnosti milých dam (případně v rámci mého – Tebou nepříliš oblíbeného – huhlání do jejich uší); tehdy ovšem mělo tohle mé povídání obvykle různé ironicko-mystifikační přízvuky a vyrůstalo z vědomí, že tyto přízvuky jsou v něm slyšet a že je jim rozuměno. Takové kontexty mé psaní z vězení ovšem nemá a takové přízvuky mít nemůže, dík čemuž mimo ostych (v tomto případě přirozeně ještě víc než u jiných tematických okruhů) musím překonávat i nepříjemný pocit z vlastní (okolnostmi vyvolané) rozšafné vážnosti a trochu těžkopádného mudrlantství (člověk si občas připadá jak Sally z Mladého světa).

Psát o konkrétním člověku – a zvlášť o sobě samém – s nadějí, že napsaná výpověď bude aspoň trochu výstižná, předpokládá ovšem nejen schopnost zbavit se různých zábran, ale především to vyžaduje určitý zvláštní um: člověk je totiž v podstatě nepopsatelný – pokud by mělo jít o přesnou a vyčerpávající zprávu. Člověka lze pouze úspěšněji či méně úspěšně proměnit v jakousi literární zkratku či nadsázku, pořízenou za cenu ohromného zjednodušení (což nic nemění na tom, že i toto zjednodušení a právě ono a jen ono může být někdy – například v dobré literatuře – zázrakem: znovutvoří svět „skutečnější než skutečnost“, totiž svět, v němž – právě dík onomu „zjednodušení“ – vyplouvá na povrch jevů cosi ze sféry jejich „smyslu“, v normální „nezjednodušené“ skutečnosti beznadějně utopeného v jejích hlubinách). Schopnost volit správnou zkratku, takovou, která zjednodušením nezatemňuje, ale opravdu objasňuje, je ovšem právě oním umem, kterého je zapotřebí, má-li být vůbec něco smysluplného o někom řečeno, a kterého je pochopitelně trojnásob zapotřebí, má-li být objektem výpovědi sám její autor. (Jak se zbavit při pohledu na sebe sama na jedné straně svého vlastního sebehodnocení, ale zůstat přitom na druhé straně sám sebou, tj. nenamlouvat si, že jsem

schopen stát se fotoaparátem se samospouští? A ještě horší věc: jak se vyrovnat s tím, že člověk sám o sobě toho tolik ví? – Oč lépe se píše o těch, které méně známe!) Nemyslím si, že v tomto umu nějak vynikám – a pokud ho mám, pak jen v určitém velmi vyhraněném okrsku či směru; prostěji řečeno: nejsem typ autora psychologického či povahopisného zaměření.

Jistě: člověk by mohl celkem snadno – sice nepřímo, ale v jádře asi věrohodněji – o sobě psát, kdyby psal prostě o konkrétních věcech a situacích, s nimiž přichází do styku; ale to právě bohužel v daném případě nejde, takže je třeba se uchylovat na záludnou stezku obecných sebecharakteristik. (Ostatně jak jinak povstávají ty nejlepší literární charaktery než ze zázemí konkrétních situací a činů, které – paradoxně – zpřítomňují fiktivní postavu mnohoznačněji, a proto živěji než sebedovednější pojmová charakteristika.)

Než uzavřu svůj výklad o tom, proč se mi příčí psát o sobě, musím se zmínit aspoň ještě o jedné věci: párkrát jsem Ti už o sobě psal (ne všechno Ti bylo odesláno) a přitom jsem si vždy znovu uvědomoval jednu věc: tak jako se podle Heisenbergových výzkumů mění povaha hmotných částic a jejich vztahů už jen tím, že jsou pozorovány, proměňuje se sice nenápadně, ale nevyhnutelně i každá naše vlastnost, byť bychom ji sebepřesněji popisovali, už prostě tím, že ji popisujeme a že se dostává do našeho zorného pole – jako vlastnost tak a tak reflektovaná už totiž není tak docela tím, čím byla, než byla podrobena reflexi; člověk s tím a tím rysem je někým trochu jiným než týž člověk od chvíle, kdy o tomto svém rysu referuje; důsledky tohoto posunu jsou různé, jeho nejčastějším důsledkem je zřejmě určitý přídech autostylizace: charakterizuje-li člověk sám sebe, jako by tím neříkal jen, že je takový a takový, ale zároveň, že takový a takový je vědomě a že (i když třeba tvrdí opak) ve skutečnosti takový být chce; tím, že tento svůj pohled na sebe sama vyslovuje, jako by dával světu najevo, že by uvítal, kdyby i svět na něho takto hleděl (anebo naopak: jako by tím svět vyzýval k tomu, aby mu jeho výklad vyvracel a aby se ho proti tomuto výkladu zastával). Čili: už tím, že sám sebe popisuje, jako by se člověk nějak stylizoval. Uvědomuje-li si ovšem tuhle zapeklitou věc, pak mu to přirozeně příliš odvahy k nějakým sebe-rozborům nemůže dávat.

Jak tak koukám, zaplnil jsem vlastně skoro celý dopis výkladem toho, proč je pro mne těžké psát o sobě, čímž se mi úspěšně podařilo vlastní psaní o sobě opět o něco oddálit. Začnu s ním tedy v příštím (pozítřejším) dopise a budu v něm pokračovat v dalších dopisech.

*

Na zbytek plochy ještě malá poznámka k mým dopisům obecně: navzdory nejrozmanitějším komplikacím bych se nerad vzdával svého zvyku psát Ti každý týden čtyřstránkový dopis. (Mám k tomu rozhodnutí řadu dobrých důvodů; mezi jinými ten, že určité věci, které člověk dělat nemusí, ale dělat chce, přestože mu život spíš komplikují, než zjednodušují, tu zásadně není dobré opouštět – mohl by to být totiž nenápadný začátek rozkladu, který by mohl vést nakonec třeba až k tomu, že by člověk přestal číst i ty noviny, přestal by si čistit dvakrát denně zuby, bylo by mu jedno, jestli má na košili knoflíky nebo ne, až by ho posléze už nezajímalo vůbec nic.) Přesto se může stát, že Ti některý týden prostě nenapíšu – třeba jen proto, že si budu chtít pořádně odpočnout, nebo že ve chvíli, kdy bude k psaní čas, budu schopen psát jen blbosti. Když tedy občas nedostaneš dopis, nepropadej panice – jako jí nepropadám já, když od Tebe nemám dlouho žádnou zprávu –

Líbe Tě Vašek

68) 15. 2. 81

Milá Olgo,

předevčírem jsem Ti dopsal opožděný dopis 67, který téměř celý padl na výklad, proč píšu nerad sám o sobě a jaké záludy se v takovém psaní skrývají. Připraviv si takto půdu, mohu dnes začít psát už opravdu o sobě. Pokusím se psát o sobě – teď, to znamená o tom, jak se sám sobě jevím nyní, v době svého věznění. Kdybych měl být důkladný, bylo by to téma na dlouhou sérii dopisů; zda k ní ovšem dojde, nevím; kdykoli je totiž možné, že své výklady z těch či oněch důvodů opustím ve prospěch jiných témat nebo že je aspoň na nějaký čas přeruším; ať už se ale stane cokoli, dříve nebo později se k psaní o sobě beztak v nějaké podobě zase vrátím; navzdory všemu je to v dané situaci koneckonců téma, kolem kterého člověk těsněji či volněji vždycky bude kroužit.

*

Své povídání zahájím výčtem a popisem různých nálad, které tu mívám, a ten výčet zahájím popisem svých základních fyzických stavů, které přirozeně mé nálady významně ovlivňují.

Řekl bych, že se mi tu střídají v podstatě tři základní fyzické stavy:

1) Cítím se dobře, tj. normálně. Nic mi není, nic mne nebolí, své tělo si nijak neuvědomuji. Tenhle stav mi zdaleka ještě – sám o sobě – nedělá dobrou náladu, nicméně je její významnou podmínkou. Čili: cítím-li se fyzicky dobře, nemusím mít nutně i dobrou náladu, ale těžko mohu mít dobrou náladu, když se fyzicky dobře necítím.

2) Druhým stavem je stav nemoci, kdy mám nějakou konkrétní a tam či onam lokalizovatelnou chorobu či fyziologickou poruchu. Mám třeba rýmu, chřipku, horečku, zraněnou nohu, průjem, zácpu, bolí mě hemeroidy nebo klouby nebo něco jiného. Tenhle stav není nijak zlý, protože je srozumitelný, popsatelný a odstranitelný nebo aspoň léčitelný (na lékařskou péči si, jak víš, stěžovat nemohu; ve vztahu k možnostem tohoto prostředí je optimální). Z tohoto stavu nevyplývá automaticky špatná nálada, ba občas je dokonce v jistém ohledu docela příjemný (každý zná například onu mírnou euforii, kterou dokáže vyvolat v člověku někdy horečka).

3) Nejhorším fyzickým stavem je, když se necítím dobře a přitom nejsem nějakým určitým způsobem nemocen. Jsem prostě nesoustředěný, roztěkaný a nervózní, pořád mi je zima, lehce mne bolí hlava, lehce mne mrazí, slzím, trochu jsem jakoby unavený, ospalý a slabý (přitom ale třeba vůbec nemám k únavě bezprostřední důvod a jsem dobře vyspaný), všechno mne trošku bolí (ale nic tak, aby se to dalo považovat za konkrétní nemoc), jsem prostě celkově vykolejený, nic se mi nedaří, u ničeho nevydržím a nic mne nebaví, nedokážu se pořádně vyjadřovat nebo rozhodovat, pomalu myslím, lehce se mi třesou ruce, dívám se jaksi „skrz“ lidi a věci, které sice vidím, ale dostatečně nevnímám; cítím se dutý a tupý; všechno se mi jaksi zadrhává (včetně hlasu) – zkrátka a dobře nejsem tak zvaně ve své kůži. Tenhle můj stav jsi poznala na předminulé návštěvě, tehdy byl předehrou konkrétní nemoci, což je obvyklé, ale zdaleka to není pravidlem: mnohdy takový stav mám, ale po čase sám od sebe pomine, aniž se z něj vyklubala nějaká konkrétní choroba. Tenhle stav je velmi nepříjemný, jednak proto, že nevím, jak ho odstranit (chodit s tím pokaždé k lékaři by bylo dost směšné a čaj – jako jediný kdykoli dostupný prostředek – na to stačí jen někdy a jen když to je velmi slabé), jednak proto, že mi dost komplikuje vězeňský život (hlavně práci), a posléze proto, že při něm je prostě technicky nemožné mít jinou náladu než blbou. Možná si řekneš, že takové stavy mívá každý a všude, a že tudíž není důvod se tím tak zabývat. Proti tomu bych namítl, že

tady je všechno přeci jen trochu jinak než venku –

doma si s takovým stavem poradím snadno: sestavím si nějakou kombinaci prášků (algena, acylpyrin apod.), zapiju to horkým grogem, prásknu sebou pod duchnu – a za tři hodiny jsem fit. Takové řešení tu je přirozeně nedostupné, takže se člověk s tím stavem plouží světem celý den nebo i několik dní, což – jak jistě chápeš – staví celou věc do poněkud jiné perspektivy.

Tolik tedy o mých fyzických stavech.

*

A teď už tedy k mým náladám. Pořídil jsem si malý rejstřík, který mi ukázal, že své rozmanité nálady mohu – přirozeně v rámci příslušné schematizace – zhruba vystihnout popisem osmi špatných nálad a sedmi dobrých (ten počet se mi může v průběhu psaní pochopitelně ještě různě proměňovat). Kterými mám začít? Špatnými nebo dobrými? Spíš snad těmi špatnými, aby se můj výčet pozitivně vyvíjel a vyvrcholil happy-endem – i když vzhledem k rozsahu vyjdou ty šťastné konce asi až do příštího dopisu nebo dopisů. Aby ale na druhé straně nebyl tenhle dopis zase až nepřiměřeně pochmurný, začnu jednou z docela příjemných špatných nálad:

1) Je to stav melancholie. Může ho vyvolat nějaká vnější okolnost, může přijít i jen tak z ničeho nic, většinou ho ale spíš vyvolávají vnější okolnosti – a to především kulturní zážitky, hlavně televize nebo film. Člověk tam vidí přírodu, stromy, louky, barvy, ruch měst, veselé, milé a vlídné lidi v civilu, různá hezká prostředí a hezké věci, prostě život „venku“ (jestli to život venku skutečně v tom podstatném vystihuje, je jiná otázka, fakt je, že to ale má všechny ty vnější známky, jimiž se život venku liší od života tady) – a je z toho všeho jaksi „smutně rozjařen“. (Včera jsem například viděl film Léto s kovbojem: vždy sympatický Hanzlík, vždy sympatická Kolářová, venkov a láska – zkrátka asi trochu limonáda, ale nikterak nevkusná, naopak velmi milá, tedy přesně to, co tady na člověka neomylně působí, bez ohledu na různé úsudky rozumu.) Člověk se z toho všeho raduje, usmívá se tomu, nechá se okouzlovat a unášet, je kdejakou hloupostí dojat – no a pak se v jídelně rozsvítí a je nástup k odchodu a já najednou – po tom krátkodobém vybočení – jsem s nebývalou naléhavostí a ozvláštňujícím důrazem vržen zpět na zem a je mi dáno opět si uvědomit, kde jsem. A tu se mne zmocňuje ona melancholická nálada. Je to taková podivná směsice radosti z hezkých věcí a smutku z toho, jak jsou vzdáleny, je v tom trochu – ale ne moc – sentimentální sebelítosti, je v tom trochu (nebo dost) pocitu absurdity, je v tom pocit velké, definitivní a neodčinitelné ztráty (jako by tu člověk měl být na doživotí), je v tom ale i zvláštní harmonické usmíření s touto ztrátou. Je to stav na jedné straně svým sebelítostivým přídechem trochu egocentrický, má však v sobě i stín jakési lehce patetické obětavé nezištnosti: člověk je rád, že nemůže-li ty hezké věci prožívat on, mohou je prožívat jiní – že vůbec tyhle věci někde jsou a někdo je prožívá, se člověku kupodivu jeví jako věc velmi radostná, povznášející a povzbudivá, bez ohledu na to, že jeho se to netýká. Je to asi stav v jádře negativní a destruktivní (proto ho řadím mezi „špatné“ nálady), ale je nějak zvláštně příjemný – asi tak, jako je člověku příjemná vůně květin na hřbitově o Dušičkách.

(O dalších náladách příště.)

*

Pozdravuj všechny blízké, mezi nimiž bych dnes rád jmenoval Otku – není mnoho tak obětavých a zároveň statečných ženských a já jsem rád, že jsem měl možnost ji

poznat –
Líbě Tě Vašek

69) 22. 2. 81

Milá Olgo,

tak mi konečně (po více než třech týdnech!) přišel z domova dopis (Tvůj č. 30). Jsem rád, že jsi už zdráva, Olince blahopřeji k synovi a nám k dalšímu prasynovci. O filmovém Oblomovovi jsem četl a už z té recenze jsem měl dojem, že to bude asi dobré. Snad to sem někdy taky dojde. (Mimo jiné: už dávno mne zajímala absurdní postava Štolce jako beznadějnější bytosti než Oblomov, a dokonce jsem se kdysi zanášel plánem Oblomova dramatizovat.)

*

Došly sem učebnice, moc Ti za ně děkuji, u sebe je ještě nemám, ale už jsem je viděl. Myslím, že obě učebnice budou výborné, přesně to, co jsem chtěl, a jsem rád, že jsou z téže série: možná mi to usnadní paralelní studium obou jazyků. Určité starosti mi dělá ale ten německý slovník: nejen že není v jednom svazku, jak jsem chtěl, ale je hlavně moc objemný; budu mít problémy s jeho umístěním a ani tak podrobný slovník nepotřebuji. Věřím Ti, že menší není v obchodech k dostání, domnívám se však, že by se dal u někoho najít – konkrétně mám na mysli ten kapesní (kolibří), z takové té barevné edice, jistě víš, co myslím. Vím dokonce, že jsem ho v Praze měl, možná ho ještě někde najdeš. Ten by mi úplně stačil a odpadl by problém s umístěním. Najdeš-li ho nebo seženeš-li ho, vezmi ho na každý pád s sebou na návštěvu – pokusím se vyjednat, abych ho mohl od Tebe přijmout a vrátit Ti ten velký dvousvazkový.

*

Návštěva bude, jak už jistě víš, v sobotu 7. března: tohle je tedy zřejmě poslední dopis, který před návštěvou dostaneš. Vzpomněl jsem si, že bys mi mohla do balíčku přidat ještě korunové známky na dopisy. Místo jedněch nebo dvou krabiček cigaret bych uvítal ekvivalentní množství doutníčků (dlouhých, tenkých) – ale to snad jen jestli je máš doma, zvlášť je shánět nemusíš, měl jsem si vzpomenout dřív. Jinak platí to, co obvykle: hezky se vyparáď, namaluj atd., připrav si dobrou náladu a seřaď si všechny novinky a zajímavosti, abys na nic nezapomněla a vynahradila svou korespondenční skoupost na slovo. Zajímá mne všechno, zvlášť ovšem dobré zprávy. Přijede taky Ivan? Byl bych přirozeně rád, kdyby taky mohl přijet.

*

A teď tedy pokračování přehledu některých mých zdejších nálad, zahájeného v minulém dopise:

2) Jako druhou ze špatných nálad bych jmenoval nervozitu, strach a úzkost. Dřív jsem tuhle náladu míval dost často, teď už se objevuje poměrně zřídka. Jejím východiskem je pocit nejistoty a neurčitého ohrožení – čím neurčitějšího, tím hůř. Tenhle stav jsem míval přirozeně i na svobodě, tam jsem ale byl nebo se mohl cítit být ohrožován podstatně jinými věcmi než zde – společná tu je však právě ona výchozí nejistota (pamatuješ zajisté, jak jsem byl nervózní z pošty a z toho, že nevím, jaké špatné zprávy v ní budou, a jak jsem se nebyl žádný den schopen na nic soustředit, dokud jsem neměl doma poštu; jakmile jsem však znal její obsah, nebránily mi najednou ani ty nejhorší zprávy, v ní obsažené, v soustředění a v práci). Konkrétní, dovršené a uzavřené

zlé věci, které mne potkají, mne většinou zanechávají klidným, někdy mne na chvíli rozzlobí, někdy mi naopak navodí dokonce docela dobrou náladu (svou konkrétní určitostí odstraňují totiž pocit nejistoty jako zdroj nervozity). Co mne zneklidňuje, je tedy opravdu jen to, že nevím, co mne čeká nebo co se na mne chystá nebo co mi hrozí. Jsem z toho nervózní, roztěkaný, propadám katastrofickým představám, nejsem schopen rozumně uvažovat a čímkoli jiným se zabývat než právě svou nejistotou. Psychofyzická nejistota přerůstá ve strach z nějakého možného a neznámého ohrožení, z toho, že na ně nejsem připraven a nebudu mu schopen úspěšně čelit, ba naopak že ho sám nějakou nepatřičností zhorším; a tenhle strach přerůstá dokonce někdy až v jakousi globální existenciální úzkost. Příznačné pro tuhle náladu je, že se při ní neděsím ani tolik toho, co mne může objektivně potkat, jako toho, zda budu schopen na to správně reagovat. Nebojím se tedy cizích rozhodnutí, ale spíš se bojím sebe sama jako toho, na kom se bude nějaké rozhodnutí chtít. V tom se to výrazně podobá trémě – a já byl vždycky trémista: měl jsem trému před premiérou, před nějakou zkouškou ve škole, před veřejným vystoupením atd., tedy vždy tehdy, když bylo ode mne něco očekáváno a já si nebyl jist, zda budu na úrovni tohoto očekávání. Tam naopak, kde na mně už nezáleželo a já nemohl věci nějak ovlivnit, tedy ani zlepšit, ani zhoršit, neměl jsem k trémě důvod a byl jsem poměrně klidný, byť se ke mně blížila věc sebehorší. Nebudu tu líčit konkrétní situace, v nichž se mne tahle nálada zmocňuje, řeknu jen tolik, že to jsou mnohdy celkem bezvýznamné nicotnosti anebo úplné chiméry, které najednou takový stav vyvolají a mají sílu ho ve mně držet i navzdory všem argumentům rozumu, který je z jejich chiméričnosti usvědčuje. Jak náhle tato nálada vzniká, tak náhle také mizí; jakákoli vnějškovost ji dovede zapudit a mé naladění rázem obrátit o 180 stupňů (obvykle v euforický pocit úlevy). Teď už, opakuji, mívám tuto náladu dost vzácně – jednak jsem se asi i v tomto směru naučil sám sebe trochu ovládat, jednak jsem si už také asi zvykl (aspoň do jisté míry) na nové prostředí: poznal jsem lépe jeho možnosti i hranice těchto možností, pochopil (aspoň některé) zákonitosti jeho „pohybu“, naučil se lecčemus předcházet, takže to prostředí pro mne už není takovým zdrojem záhad, nevyzpytatelností a nejistot, jak tomu asi bývalo v prvních dobách. Přes současnou řídkost svého výskytu tato nálada ovšem do mého přehledu patří, mimo jiné i proto, že má své různé širší vazby a souvislosti (občas jsem se setkával například s tím, že jsem na leckohos působil dojmem, že jsem člověk bojácný a vystrašený, a že si leckdos tenhle dojem neuměl dát dohromady s tím, že v mém počínání nebylo možné žádné konkrétní následky bojácnosti najít; má nervozita tedy působila zřejmě trochu matoucím způsobem – mohla se jevit jako projev něčeho, čeho projevem vůbec nebyla).

3) Pravým opakem téhle nervozity je jiná z mých špatných nálad, totiž stav útlumu a apatie, kdy mi je všechno jedno, nic mne nemůže překvapit ani rozházet, nic se mne nemůže dotknout, naštvat mne, ale ani mne zaujmout a vzrušit, všechno mne míjí anebo se odráží od jakéhosi krunýře lhostejnosti, kterým obrostu a dík kterému si připadám najednou jen jako sedmdesátikilový balvan organické hmoty bez lidských reakcí a bez zájmu o lidské dění. Kdesi v zárodku téhle nálady je cosi docela zdravého – jakýsi sebeobranný nebo sebezáchovný mechanismus: kdyby měl člověk neustále všechno vnímat a prožívat, všeho se účastnit a do všeho se angažovat s touž intenzitou, brzy by se z toho zbláznil, resp. docela by ho ten v podstatě nahodilý a nestrukturovaný příval věcí usmýkal. Proti tomu se tedy zřejmě psychický aparát – když na to vědomí a vůle nestačí – brání tím, že sám sebe v okamžiku určitého přepětí vypne. Správně člověk musí vždy znovu se vší odpovědností vážit, kdy je – vzhledem k danému kontextu – namístě být plně ve věci, kdy stačí být jejím zaujatým pozorovatelem, a kdy je naopak namístě si jí prostě nevšímat – a rozmanité své primární reakce a nutkání rozumem a vůlí ovládat.

Svou apatickou náladu toleruji a nevyčítám si ji, pokud zůstává ve svých mezích, totiž pokud zůstává právě jen dočasnou náladou člověka, jehož duch je unaven neustále diferencovat a potřebuje prostě odpočinek. Na pováženou by ovšem bylo, kdyby něco z té lhostejnosti, kterou člověk občas obroste, začlo tak říkajíc prosakovat do jeho povahy. Lhostejnost a rezignaci považuji totiž za nejvážněj ší způsob lidského pádu do nicoty (kdysi jsem už tomu tématu věnoval dopis, nebyl tehdy z nějakých důvodů odeslán, časem se k tomu jistě zase v nějaké souvislosti vrátím). Doufám, že mi žádný takový pád nehrozí, a tak svou občasnou apatii chápu prostě jako způsob nervové relaxace, která je v určitých prostředích asi nezbytná.

*

Jako vždy se už moc a moc těším na návštěvu, líbu Tě a zdravím všechny blízké, přičemž speciální příbuzenské políbení dnes posílám Kamile a Zuzaně –

Tvůj Vašek

70) 1. 3. 81

Milá Olgo,

a už je tu zase – jako každého čtvrt roku – „mrtvý“ dopis, tj. ten, který píšu před návštěvou a který Ti dojde až po ní. Zvolil jsem pro něj téma, které se mi zdálo být v jakémsi neurčitém souladu s jeho „mrtvostí“, totiž svou nejhorší náladu. Jako starý systematik bych se tomuto tématu dříve nebo později beztak nemohl vyhnout a tak jsem považoval za vhodné zhostit se ho už teď, kdy jeho poněkud pochmurný ráz může být odlehčen či nalomen radostnou atmosférou čekání na návštěvu, návštěvy samotné i čerstvých vzpomínek na ni. Sotva jsem ale k dopisu usedl, byl nástup do kina a já zhlédl Starce na chmelu, po kterých nemám náladu psát o své nejhorší náladě; tak nejprve tedy menší odbočka.

*

Psal jsem Ti svého času o zvláštním významu, který pociťuji ve smrti Johna Lennona. Včera jsem četl v Melodii zajímavý článek Jiřího Černého o Lennonově smrti a zjistil jsem, že to, co pociťuji já, je zřejmě pocitem všeobecným. Když se reakční podsvětí odhodlá vystřelit na progresivního prezidenta, má to samo o sobě – jaksi ve svém prvním plánu – přeci jen určitý zjistitelný smysl, proto taková smrt nevybízí tak silně k hledání svého hlubšího, symbolického významu; vražda Lennona je však ve svém prvním plánu natolik nesmyslná, že o ní prostě nelze přemýšlet jinak než jako o symbolu. A člověku se nevyhnutelně vnucuje dojem, jako by ten výstřel byl výstřelem reality osmdesátých let po jednom odcházejícím snu – po snu šedesátých let o míru, svobodě a bratrství, po snu květinových dětí, komun, LSD-výletů a „dělání lásky místo války“, jako by to byl výstřel do tváře celé té existenciální revoluce „třetího vědomí“ a „zelenání Ameriky“. Ta smrt jako symbol má samozřejmě více a komplikovanějších aspektů, tohle je ovšem ten první a nejostřeji se nabízející. Nemyslím si, že určité hodnoty a ideály šedesátých let byly dobou usvědčeny z toho, že jsou planými iluzemi a omyly; určité věci nemůže čas ani dějiny nikdy zproblematizovat, protože jsou prostě neodmyslitelným rozměrem lidského bytí a tedy i dějin, které jsou sice dějinami útlaků, vražd, blbosti, válek a násilí, ale které jsou zároveň i dějinami krásných snů, tužeb a ideálů. Myslím si jen, že všechno je dnes jaksi tvrdší a drsnější, za všechno se musí víc platit a sen o svobodném a smysluplném životě není tak říkajíc už jen věcí útěku od maminky, ale věcí tvrdé a každodenní konfrontace s temnými silami novověku. Že Lennona zastřelila jakási psychopatická oběť moderního pop-kultu, vytvořeného masovými sdělovacími prostředky, není rovněž bez symbolického významu: pasívní identifikace s idolem, nahrazující aktivní „činnou víru“, nalézá svůj obskurní vrchol ve schizofrenii člověka, střílejícího po svém idolu, aby opět získal vlastní identitu (je to trochu jako z nějaké levné psychoanalytické detektivky).

Jak jsme už vzdáleni atmosféře šedesátých let, jsem si uvědomil znovu dnes na tom filmu. Starce na chmelu jsem nikdy předtím neviděl a bylo to ohromně zajímavé – nejen jako nostalgická vzpomínka na dobu našeho mládí, ale i jako dost obsažná výzva k úvahám, co všechno tu dobu charakterizovalo a čím se tak radikálně liší od naší současnosti. Ale o tom více až někdy jindy.

*

Má nejhorší nálada stojí sice v mém seznamu špatných nálad (jehož posloupnost má

svou logiku) až na osmém místě, ale bude zcela ve stylu mých dopisů, když o ní napíšu už teď – pořád vlastně píšu jaksi napřeskáčku, takže mnoho věcí dostává smysl až dlouho poté, kdy byly napsány.

8) Řekl bych, že jde v podstatě o pád do totálního sebepochybování. Vybavuji si, co jsem kdy (teoretického) napsal a kolik v tom bylo chyb, nepřesností a neobratností; pokud jde o hry, zdá se mi, že jsem jich napsal hrozně málo a defilují přede mnou všechny jejich vady; srovnávám se s jinými a znovu a znovu si musím uvědomovat, oč lépe a smysluplněji si v různých situacích počínali a čeho všeho dosáhli; vyčítám si nedostatek nápadů a energie a pochybuji o tom, že ještě někdy něco slušného napíšu (a přitom bych toho tolik chtěl sdělit – ale budu vůbec schopen to nějak sdělit?); vyčítám si, že vlastně nemám žádné pořádné vzdělání a nic defakto neumím (dokonce ani neumím napsat každý týden jeden hezký dopis domů jako Vašík); jsem si protivný fyzicky (podbradek, váčky pod očima a tak), jsou mi protivné mé zvyky, má zdvořilost (v tomto prostředí tak nevhodná) a rozpačitost; zdá se mi, že nemám dost síly, rozhodnosti a dobrého rozmaru a že jsem prostě celkově k ničemu a nic kloudného mne v životě už nečeká (co ve mně bylo, jsem dávno vydal) a že správně bych tu měl vlastně hnít už na doživotí, protože co se mnou venku.

Tyhle občasné záchvaty totálního sebezpochybnění a sebezhnusení nejsou kupodivu nijak nepříjemné: netrápím se a netrýzním (to například docela obyčejný bezmocný vztek je o mnoho nepříjemnější a bývá z něho člověku i fyzicky blbě), jsem se vším smířen a jaksi pokorně přijímám i svou celkovou nanicovatost jako výsledek nějaké osudové vůle. (Tím se liším já v tomto rozpoložení od člověka zamindrákovaného: zatímco on cítí potřebu své mindráky rozmanitě kompenzovat a přesvědčovat sebe i svět o svém významu, já jsem takových potřeb zcela prost a spíš mám tendenci právě opačnou.) Přesto řadím tenhle svůj stav mezi špatné nálady a dokonce ho považuji za svou nejhorší náladu. Z prostého důvodu: tak jako stavy po užití LSD modelují prý potenciální psychózu člověka (ukazují, jakým způsobem by asi člověk bláznil, kdyby se jednou zbláznil), chápu já i tuhle svou náladu jako určitý varovný model: kdybych jednou přestal být sám sebou a má dosavadní identita by se zhroutila, pak možná právě tahle nálada napovídá, jakým způsobem by se to odehrálo: přestal bych si zřejmě natrvalo a opravdu věřit a samou nesebedůvěrou bych zřejmě úplně ochrnul.

Nic takového mi naštěstí vůbec nehrozí a má pochybovačská nálada není vskutku ničím víc než právě jen náladou – ve větší či menší míře ji zná snad každý a já ji míval vždycky, teď má jen vzhledem k mému současnému postavení vděčnější podmínky. Podstatou téhle nálady je, že určité zdravé, potřebné, ba asi nezbytné pochybnosti, které provázejí každého tvořivého člověka (a které jsou asi jen druhou tváří ctižádosti – o hodnotě toho, co dělá, pochybuje především ten, kdo chce dělat věci nejlepší), začnou najednou hypertroficky narůstat, dají se cestou jakéhosi „samopohybu“ a původní kritický pohled přestane nakonec kritický být a začne sloužit jen jakési sebemrskačské posedlosti.

Zvláštní kombinace v podstatě velmi hluboké a téměř nezničitelné víry a tak často se projevující nedůvěry v sebe sama – to je cosi, co prostě ke mně neodmyslitelně patří, o čem jsem dost uvažoval, co mám v hlavě už docela zmapované a čemu chci také časem věnovat dopis (pokud mne do té doby docela neotráví psát pořád o sobě). Sem to ale už nepatří, protože se to týká – abych tak řekl – mé podstaty, a zdaleka to tedy přesahuje rámec dnešního tématu – mé osmé špatné nálady.

Pokud jde o tu náladu, rád bych předešel eventuálnímu nedorozumění a znovu zdůraznil, že ať už jí propadám jakkoli, nikdy to není tak vážné, aby se to nějak zhoubně dotklo mého rozhodování, chování či počínání; natolik jsem zase pánem svých nálad a

natolik se umím ovládat (vybaven ostatně v této věci už nejednou poučnou zkušeností), že si dávám velmi dobrý pozor na to, abych pod vlivem nálady neudělal něco jiného, než co udělat mám. O tom, co mám v životě dělat, nemohou totiž rozhodovat mé nálady: je to výhradně záležitost oné poněkud tajemné odpovědnosti, o které jsem v dřívějších dopisech už nejednou uvažoval.

*

Speciální pozdrav posílám dnes Věře a Jiřímu – a na Tebe se už hrozně těším!
Tvůj Vašek

71) 13. 3. 81

Milá Olgo,

s návštěvou jsem neobyčejně spokojen, dokonce bych řekl, že to byla zatím jedna z nejlepších. Všichni jsme byli zřejmě odpočinutí a v dobré kondici a o všem jsme dokázali mluvit sice vesele, ale zase ne tak, abychom vážným věcem upírali jejich vážnost. A já nejen že po návštěvě nepociťoval tíseň, ale právě naopak: byl jsem rozjařený málem jako bych požil nějakou drogu či „klepku", jak se tady říká. Za návštěvu tedy moc děkuji a samozřejmě taky za balík, jehož skladba je jako obvykle perfektní a přesně podle mých dispozic. Děkuji Ti taky za Tvůj dopis 31, který mi právě dorazil a Tvé ústní vyprávění dobře doplnil.

*

Malá poznámka na okraj mých dopisů a toho, co k nim Ivan říkal: rozmanité úvahy, které se v mých dopisech vyskytovaly někdy od léta loňského roku donedávna, tvoří skutečně jakýsi volný celek, v němž jsou sice z hlediska logického propojení asi tři díry (jednu z nich Ivan zcela přesně odhalil), ale snad to moc nevadí a snad to časem ještě nějak napravím. Mé současné „psaní o sobě", které ještě pár dopisů zabere a které budu – aby to nebylo moc jednotvárné – občas přerušovat jinými tématy, je taková trochu odpočinková fáze, ale snad ani to nebude pro vás zcela bez zajímavosti. No a na pozdější dobu mám zase v plánu různá další témata – co z toho posléze bude, uvidíme. Nicméně ať už budu puzen vnitřně či vnějšími okolnostmi psát o čemkoliv, o věcech závažných i nedůležitých, přesto se to bude všechno stejně navzájem různě propojovat, proplétat a spolu souviset, což je dáno ne-li ničím jiným, tak už prostě tím, že to vždycky budu psát já a že ani v dopisech z vězení se dost dobře nemohu stát někým jiným, než kým jsem.

*

Vaše zprávy o přípravě Horského hotelu ve Vídni mne nejen potěšily, ale vyprovokovaly mne i k tomu, že jsem o té hře ještě trochu přemýšlel. Pokud v tomto směru napíšu něco, co jsem už psal, nezlobte se, nemám přirozeně možnost zjistit, co jsem kdy psal, a má paměť tady žel dost chátrá. Nuže: nemám v umění příliš rád tak zvané symboly, přesněji řečeno jistý druh symbolů, kdy je prostě určitá rovina jevů nahrazena jinou rovinou jevů a stačí znát nějaký jednoduchý převodní klíč, aby člověk mohl to, co je řečeno o druhé rovině jevů, vztáhnout zpátky na tu první a tímhle „překladem" celý význam díla téměř beze zbytku vyčerpat. Mám naopak rád, když lze dílo vykládat různě, když je tak trochu hádankou a když svým významem přesahuje sice sebe samo, ale spíš jen formou jakéhosi významového vyzařování do různých stran, neredukovatelného na žádný jednoznačný a pojmově vyjádřitelný „smysl díla". Umění je vůbec taková trochu „hra s ohněm"; umělec s čímsi zachází, aniž přesně ví s čím, cosi vytváří, aniž přesně ví, co vlastně to, co vytvoří, bude tak zvaně znamenat; dílo, zdá se mi, by mělo být vždycky jaksi „chytřejší" než jeho autor, a on by měl před ním nakonec sám stát v podobném údivu a pln otázek jako ten, kdo jeho dílo vidí nebo čte poprvé. To celé tu říkám jen úvodem a proto, aby bylo jasné, že cokoliv i já sám o své hře řeknu nebo napíšu, se nesmí brát příliš závazně a doslovně a že bych sám považoval za velmi smutné, kdyby význam kterékoliv mé hry mohl být beze zbytku vyčerpán tím či oním pojmovým výkladem, byť bych byl jeho autorem i já sám. Teprve po tomto úvodu a s důrazem na něj mohu snad napsat to, co chci o Horském hotelu ještě napsat: kdybych

měl vystihnout „význam“ té hry nějakou pokud možno jednoduchou a obecně srozumitelnou formulí (což mohu udělat, opakuji, jen v nadějeplném přesvědčení, že tím význam hry nikterak kompletně nezachycuji a nevyčerpávám), pak bych mohl například říct, že ten hotel je vlastně lidský svět: všichni jsme do něho přišli, aniž víme proč, nikdo ho nemůžeme vyměnit za jiný, v jeho prostorách však máme relativní svobodu (a pokud je nějak omezena, tak jen natolik, nakolik si ji jako obyvatelé toho „hotelu“ navzájem sami omezujeme) a všichni ho dříve nebo později opustíme. Jsme přitom z větší části lidmi, kteří nenalézají v tomto „hotelu“ ani mimo něj nějaký pevný bod, k němuž by se sami dokázali jednoznačně, trvale a bez problémů vztahovat, který by v jejich očích všemu – a především jejich pobytu v tomto „hotelu“ – dával nějaký ústřední smysl a který by byl ohniskem, z něhož vycházejí srozumitelným způsobem paprsky všech souvislostí a významů. Přesto žijeme, přemýšlíme, radujeme se, trápíme se, různě se navzájem setkáváme, rozcházíme i míjíme, všechno kolem nás a v nás je jen – dík onomu osudovému nedostatku ohniska či perspektivy – jaksi roztřesené, nesouvislé, zpřeházené; věci si odporují, chybí jim řád, kontinuita, logika, smysl a cíl; život v tomhle „hotelu“ se podobá jakémusi trýznivému těkání; znovu a znovu se zachycujeme různých klamavých hodnot, které nám zastupují onen chybějící pevný bod; o tom všem přitom víceméně víme, a přesto nejsme schopni téhle situaci nějak čelit, ba naopak do ní stále hlouběji propadáme. Nemám sice právo mluvit divákovi do toho, co si z mé hry vezme, přiznávám jen, že bych nebyl proti tomu, kdyby – mimo jiné – chápal tu hru jako pokus určitým způsobem tohle všechno naznačit. K tomu ovšem hned a znovu dodávám, že cílem té hry není, aby divák z ní odcházel pouze s takto nebo jakkoli jinak pojmově vyjasněným vědomím o jejím „smyslu“; dokonce bych řekl, že by to bylo spíš na škodu: pakliže něco dokážeme příliš dobře vysvětlit a pojmenovat, vyrovnáme se s tím jaksi rychleji, náš výklad nás uklidní, dílo nás přestává dráždit a my na ně záhy zapomeneme. Já bych ale raději viděl, kdyby lidé z té hry neodcházeli příliš uklidněni tím, že si ji prostě přeloží do „normální“ řeči; spíš bych uvítal, kdyby je jen tak neurčitě rozrušovala, kdyby jejich zážitek byl jaksi ambivalentní a spíš rozporuplný: na jedné straně by měli být do jisté míry rozradostněni její umnou konstrukcí, tím, že pochopili její rytmus a nechali se jím strhnout, na druhé straně by měli být – třeba nejasně, ale zato dost – zneklidněni: měli by dost naléhavě cítit, že se to všechno asi nějak dotýká nejvážnějších otázek jejich vlastní existence, ba měli by to přímo pociťovat jako nějaký divný a rozrušující „vpich“ do ní, zároveň by ale neměli být příliš brzy hotovi s celou věcí tím, že si ten „vpich“ tak či onak vysvětlí, otevřené otázky si tak či onak zodpoví a domnělý význam hry prostě odkryjí a pojmenují. Nakolik hra takto správně ambivalentní reakci dokáže vyvolat, přirozeně nevím, kdyby to ale dokázala, byl bych plně spokojen: nikdy jsem si totiž nemyslel, že dramatik je někdo chytřejší než divák a že má právo diváka o čemkoliv poučovat; vždycky jsem smysl své práce viděl prostě jen v tom diváka „uvrhovat do jeho vlastní situace“, „otevírat ho“ úvahám o ní a provokovat k jejímu hlubšímu zakoušení. A ať už je to cokoli, co si potom sám – takto vyprovokován – uvědomí, k čemu se v sobě dobere či k čemu se posléze rozhodne, vždycky je to podle mého názoru cennějším ziskem než i ta největší moudrost, kterou by divák od dramatika prostě jen pasivně převzal jako nějakou hotovou věc či dárek, vtělený do nějakého poučení. Mimo jiné: pokusil jsem se tady jednomu vnímavému spoluvězni co možná nejpřesněji popsat Horský hotel; on to s velkým zájmem a překvapenou pozorností vyslechl; a když jsem se ho nakonec zeptal, co by si asi myslel, kdyby mne neznal a kdyby se mu z nějakých důvodů stalo, že tuhle hru musel zhlédnout, odpověděl mi zcela spontánně, že by byl přesvědčen, že jsem podvodník, který si z něj dělá šašky, a že by byl na mě upřímně dopálen. Říkám-li, že bych byl rád, kdyby ta hra diváka vnitřně zneklidněla a jaksi

existenciálně jím „zatřásla“, pak to věru neznamená, že by se to mělo odehrát zrovna takovýmhle způsobem. Nicméně i kdyby to opravdu takhle dopadlo, zlobit bych se mohl jen a jen sám na sebe: že jsem své pěkné úmysly nedokázal smysluplně uskutečnit anebo že jsem se prostě pokusil udělat něco, co udělat nelze.

*

Zbývá trochu prostoru a tak ještě něco na okraj návštěvy a Tvého dopisu. o Vzpomněla sis, že při loňské březnové návštěvě jsem byl taky na ošetřovně? Všechno bylo tak podobné, že mi to teď připadlo jako pouhé pokračování – jako kdyby mezitím neuběhl celý dlouhý a tvrdý rok! o Tvé pestré kulturní a společenské aktivity a spády nejen schvaluji, ale přímo vítám; přesto si ovšem myslím, že tu a tam by se s nimi některé přízemnější povinnosti daly zkombinovat (ostatně neměla bys to brát moc jako povinnosti, nebo se Ti to docela zprotiví). o Znalci mi řekli, že na Nivu jsou většinou tytéž součástky jako na Ladu, takže koupíš-li zase Ladu, nijak moc si nepomůžeš. o Podniklas něco ve věci mého řidičského průkazu? o Zavčas mi napiš, odkdy Ti mám psát na Hrádeček! o Moc pozdravuj Martu a obnov urychleně její statut naší adoptivní dcery! o Vitaminy mi vyjdou přesně do příští návštěvy, a když zvládnu jednu anglickou a jednu německou lekci měsíčně, vyjdou mi ty učebnice přesně do konce trestu. o Je to skutečně neuvěřitelné, jak dlouho už jsme spolu a kolik rozmanitých oblouků a křivek náš život za tu dobu absolvoval. Všechno pominulo, snad i tahle současná zvláštnost jednou pomine –

Líbe Tě Vašek

P. S. Podrobné studium balíku vyvolalo ve mně mnoho radosti, přesto jsem však našel dvě malé závady:

1) Kvůli deseti krátkým doutníkům jsi dala o 40 cigaret míň – to je, myslím, dost přehnané –

2) Zubní pasty měly být tři, ne dvě – (Ale to jsou skutečně jen drobnosti –)

72) 14. 3. 81

Milá Olgo,

můj pobyt na ošetřovně se chýlí ke konci, jsem zdráv a skvěle odpočatý, mám dobrou náladu, a tak se vlastně ani moc nehodí, abych psal o svých špatných náladách; můj smysl pro pořádek mi však velí pokračovat v načatém.

*

4) Ani má čtvrtá špatná nálada – říkám jí nedělní tíseň – není specificky vězeňská; měla nepochybně pestrou paletu svých rozmanitých předobrazů i na svobodě; tady však vyzrála do zcela konkrétní a se zdejšími podmínkami těsně svázané podoby. Přes týden žiji v jednom kolotoči a těším se na víkend, kdy budu mít víc volna, budu psát domů, půjdu do kina, podívám se na televizi, odpočnu si, třeba si i něco přečtu apod. No a potom tedy vytoužený víkend přijde a já – ať se snažím být seberychlejší a sebeekonomičtější – pořád mám dojem, že utíká nějak rychle a že nemám naději stihnout všechno to, na co jsem se tak těšil. Přesto dříve nebo později takový okamžik nastane, já mám rozmanité privátní víkendové úkoly za sebou, mám napsaný dopis, své věci v pořádku, kino zhlédnuto a najednou přichází – obvykle to je až v druhé půlce nedělního odpoledne – cosi, co by se dalo nazvat absolutním volnem. A přede mnou vyvstává otázka: co teď? Číst si? Udělat si čaj a jen tak odpočívat? Podívat se na film pro pamětníky? Povídat si s někým? Kolem mne je zvláštní atmosféra, všude hodně lidí, někdo brnká na kytaru, povídá se, moc klidu není nikde, opustit vymezený prostor nelze a já – ze samých rozpaků, jak nejlépe ten drahocenný čas strávit – v podstatě jen tak bloumám, resp. ať dělám cokoliv, vždycky mám pocit, že bych mohl dělat něco ještě příjemnějšího a důležitějšího, přičemž si nezadržitelně uvědomuji, jak se ten čas krátí a jak ho – navzdory všem plánům a předsevzetím – vlastně víceméně promarňuji, ať už z objektivních či subjektivních příčin. Zajímavé je, že v tuhle dobu si uvědomuji v určitém směru naléhavěji než během toho týdenního kolotoče, že jsem ve vězení. A tu se začíná do mé duše vkrádat podivná neurčitá tíseň, která mne postupně okupuje – a já se už těším (i když se to může zdát divné) na práci a na všechny ostatní věci, které tvoří ten týdenní kolotoč. Nedovedu přesně říct, v čem vlastně ta zvláštní nedělní tíseň spočívá, nezdá se mi například, že by se mi zrovna v neděli odpoledne stýskalo po domově a po svobodě víc než kdykoliv jindy, tím méně bych mohl jmenovat určitou konkrétní věc, po které se mi zrovna v ten čas stýská; prostě na mne jen tak padá beznaděj z toho, jak plyne čas, z toho, jak ho protloukají všichni kolem mne i jak ho protloukám já – a v neposlední řadě z toho, jak bezútěšný je prostor, v němž žiji (i když ani v tomto bodě bych nedokázal přesně specifikovat, co mi nějak naléhavě a konkrétně v tom prostoru chybí – je v něm čisto, voda tam teče, je tam normální záchod, mám tam svou postel – prostě všechny základní životní náležitosti tam jsou). A občasné připomínky toho, co tam není, kupodivu člověka spíš rozteskňují, než rozradostňují. (Tak například i docela příjemná hudba, kterou nám po určitou chvíli pouštějí a při které většina mých spoluvězňů stojí pod amplionem a šťastně se vrtí, mne do žádné zvláštní euforie nepřivádí, ale spíš naopak jen mou nedělní tíseň prohlubuje.) Jedinou svou – byť velmi skromnou – seberealizační radost, totiž psaní domů, mám za sebou a jsem po tom „výkonu“ náhle nadobyčej prázdný (navíc se svým „výkonem“ zpravidla dost nespokojený). Ta prázdnota přerůstá někdy až do stavu, kdy věci jako by ztrácely smysl, všechno mi připadá nicotné, malicherné, marné, beznadějné a beznadějně smutné. A pak konečně přicházejí večerní televizní noviny a tedy vlastně vysvobození. O beznadějné a

pusté atmosféře velkoměstských nedělí bylo hodně napsáno, existují o ní i různé sugestivní šansony; je to v podstatě to, co sociologové nazývají problémem volného času; původní mytický význam a obsah svá- tečnosti moderní člověk ztratil a ze svátečnosti zbyla jen prázdnota; snad je tahle vězeňská nedělní tíseň jen nějakou extrémní variantou či pokřivenou ozvěnou obecného civilizačního problému jménem neděle. A já osobně tuhle náladu chápu jako jednu z typických skulin, jimiž k člověku proniká nicota, tahle moderní tvář ďábla.

*

5) Když mi něco nevyjde tak, jak jsem si to naplánoval, něco se mi nedaří, zaznamenávám různé drobné neúspěchy, zbytečně ztrácím čas atd. apod., když se zkrátka tak říkajíc všechno proti mně spikne a když tohle „spiknutí" dosáhne určitého stupně, opouští mne občas můj (jinak dost obdivovaný) klid a já se stávám zlý. Bývá to obvykle nějaká jinak celkem nicotná věc (třeba že se někdo tlačí k témuž kohoutku, pod nímž se já myju), která se stane onou poslední kapkou, jíž přeteče pohár mé trpělivosti, a která – jedině dík kumulaci jiných nepříjemných nicotností, které jí předcházely – způsobí, že ztratím kontrolu nad svými pocity a smysl pro proporce a jsem stržen jakousi zlostnou negací: křivdím, jsem nespravedlivý, žlučovitý a navztekaný. Příznačné přitom ovšem je, že se i v tomto stavu navenek většinou ovládnu, zdusím to v sobě a pokud to nechám prosáknout ven, tak přeci jen v trochu profiltrované podobě. Ovládnu se ovšem nikoli snad ze strachu z následků nějakého výbuchu, ale prostě jen ze své pevně zakořeněné, nezničitelné a hluboce nezdravé zdvořilosti. (Nezdravé mimo jiné proto, že poctivým výbuchem vzteku se člověk báječně uvolní – v jednom dopise jsem Ti o jakémsi svém výbuchu psal –, zatímco tím dušením si jedině ničí nervy.) Vliv mé vnější zdrženlivosti se přitom obvykle projeví tak, že se sice odreaguji nahlas, ale na nepravém místě; prostě nějaké nezúčastněné osobě nebo některému kamarádovi vyleju do náruče celý kýbl sarkastických komentářů, plných nespravedlivého přehánění, groteskního zveličování, levných generalizací – na adresu kdekoho vinného i nevinného, jen snad mimo toho, komu to říkám, anebo třeba i na jeho adresu, ale s tím omezením, že to na něj padá nepřímo a že u něj předpokládám, že to přijme s nadhledem. Takové chvíle zloby nejsou u mne nijak časté, nicméně objevují se, a to pravděpodobně častěji, než tomu bylo na svobodě, což ovšem neznamená, že jsem se tu změnil v žlučovitého dědka, ale vyplývá to pouze z toho, že zdejší ve všem všudy kolektivní život dává nekonečně víc příležitostí k tomu, aby tahle zlobná nálada v člověku vykvetla. Tahle nálada není špatná jen jako zážitek, ale i pro své objektivní důsledky; mé postavení mezi spoluvězni se totiž opírá o jednu dobrou věc – že jsem brán jako člověk, který je sice všemu otevřen, každého rád vyslechne, s každým účastně pohovoří a nad nikým neohrnuje nos (i když s ním třeba nesouhlasí), který je ale takový především dík tomu, že je v podstatě nad věcí a celé to hemžení se zájmem a účastí pozoruje, aniž se ho sám nějak moc zúčastňuje nebo si v něm ohřívá nějakou svou polívčičku. Opírá-li se ovšem postavení, dík kterému jsem respektován a nic moc si nikdo ke mně nedovolí, o můj klidně analytický vztah k věcem, je zřejmé, že každá navztekaná a mého postavení nedůstojná reakce se může obrátit proti mně a zproblematizovat celou mou pozici. Přesto takové nálady občas mívám a je mi v nich docela jedno, že se shazuji. Na druhé straně musím ovšem říct, že takový stav obvykle netrvá déle než několik minut a mnohdy v jediném okamžiku – opět vlivem naprosté nahodilosti nebo prostě jen proto, že nashromážděné kvantum zlosti už ze mne vyhřezlo – nejen pomine, ale promění se dokonce ve svůj pravý protiklad, kdy se sám sobě – dřív než stačí v mém okolí doznít má předchozí popuzenost – ze srdce musím

smát.

*

Dlouho jsem Ti nepsal, co čtu. Moc toho nebylo – knížka o aféře Watergate od Borovičky, ještě myslím něco, nevzpomínám si teď ale co, a včera jsem dočetl Bláznovu moudrost od Feuchtwangera a vypůjčil si Malaparta – Kaput.

Zdravím kamarády, líbu kamarádky a líbu ovšem Tebe

– Vašek

73) 21. 3. 81

Milá Olgo,

děkuji za dopis 32 (první ponávštěvní). Zdá se, že se pomalu učíš mi psát, Tvé dopisy mi vždycky udělají radost a dost mi řeknou. Jen kdybys dokázala ještě psát častěji! Na Tvé podněty stran příštího balíčku odpovím přesně, až mi napíšeš – jak slibuješ – více o sortimentu věcí, které mi do balíku navrhuješ.

*

Je první jarní den, venku je krásně, a tak je snad na místě, abych urychleně ukončil výčet svých špatných nálad.

7) Myslím, že k podstatným prvkům každé dobré nálady patří určité ztotožnění člověka s něčím mimo něj, ať už to je radost z lidského setkání a vzájemného porozumění nebo radost z toho, že nám něco vyšlo (tedy náš zásah do světa se vydařil, svět se zachoval tak, jak jsme chtěli, aby se zachoval) nebo konečně radost z nějakého díla nebo skutku. Člověku se zdá, že věci mají smysl, že je s to tento smysl nazřít a že je tudíž sám v jakémsi vnitřním souladu se světem. Zařadil-li jsem pocit odcizení a absurdity mezi špatné nálady, pak především proto, že spočívá naopak v nedostatku takového ztotožnění. A opravdu: dojem, že jsem dění kolem sebe hluboce odcizen, nechápu jeho logiku a smysl, že se do něj vnitřně nemohu nijak včlenit a s ním se identifikovat a že pro mne zřejmě natrvalo zůstane čímsi vzdáleným, podivným a neslučitelným se vším, co si myslím a co cítím, není nijak příjemný a povznášející, naopak: na člověka vane jen chlad a občas ho dokonce jímá hrůza. Absurditu může člověk zakoušet ovšem velmi různě: může to být věc jednotlivých postřehů a konverzačních konstatování, může to být záležitost určitých sice intenzivních, ale víceméně pomíjivých zážitků (nálad) a může to být také věc hlubokého životního pocitu. Neodvažoval bych se říct, že pocit absurdity je mým nejhlubším, nejsilnějším a základním životním pocitem; nicméně určitý zesílený sklon vnímat právě absurdní dimenze světa jsem, myslím, vždycky měl; o jeho kořenech a různých souvislostech budu ještě v rámci tohoto „vyprávění o sobě“ psát. Proto mě taky častěji a snadněji než leckohos jiného přepadá nálada, ve které vidím především absurdní stránku věcí. A je jasné, že obzvlášť často a snadno mne musí přepadat zde, kde jsem vytržen ze všech svých přirozených a z mého hlediska smysluplných vazeb a postaven do zcela mi cizího a bytostně a ve všem mi vzdáleného prostředí. Řadím-li ovšem zážitek absurdity mezi své špatné nálady, neznamená to nikterak, že bych ho považoval za cosi veskrze negativního.

Především: ať už je jen věcí „nálady“, onoho zvláštního stavu, v němž se náhle ocitla Tolstého Nataša při operním představení, anebo věcí základního životního pocitu (jako u Glorie z novely Koně se také střílejí, kterou jsem nedávno na jeden zátah přečetl a která je v něčem asi lepší než stejnojmenný film), nikdy není – aspoň jak já tomu rozumím – výrazem ztráty víry ve smysl života, ale spíš naopak: jedině člověk, který po „smyslu“ bytostně prahne a potřebuje ho – kterému je tedy „smysl“ integrálním rozměrem jeho vlastní existence –, může zakoušet jeho nepřítomnost jako něco bolestného, resp. může ji vůbec vnímat: prázdnotu lze přece zakoušet jen jako „prázdnotu od něčeho“, tedy na půdě jakéhosi povědomí či pocitu toho, co tak říkajíc prázdnotě chybí k tomu, aby prázdnotou nebyla. V této své trýznivé nepřítomnosti je přítomen smysl možná dokonce naléhavěji než tam, kde je prostě bez otazníků dán – asi tak, jako nemocný člověk, jak se říká, chápe líp, co je to zdraví, než člověk zdravý. Skutečná nepřítomnost smyslu a skutečná nevíra se projevují podle mého názoru jinak: jako lhostejnost, apatie, rezignace

a poklesnutí existence na úroveň vegetování. (Zdálo by se, že Gloria chce zemřít, protože ztratila víru v život, ale já myslím, že to je jinak: chce zemřít naopak proto, že víru v život neztratila; kdyby ji ztratila, bylo by jí jedno, jak žije, a neměla by tudíž proč chtít umírat.) Čili: zážitek absurdity je zřejmě neodmyslitelným průvodcem zážitku smysluplnosti, je to jen tak říkajíc jeho „odvrácená strana“ (tak jako smysluplnost je „odvrácenou stranou“ absurdity), a nelze ho už proto považovat za něco a priori negativního nebo dokonce odsouzeníhodného.

Ale nejen to: řekl bych dokonce, že na některých úrovních je to naopak zážitek absurdity, který jako by posouval věci kupředu: vždyť mnohdy je to právě jemu vlastní distance od světa, odcizení světu a vypadnutí z konvenčních zkušenostních stereotypů, zakládajících jeho vnějškovou a zmystifikovanou smysluplnost, co otevírá dveře vskutku čerstvému, ostrému a pronikavému vidění – vidění ozvláštňujícímu; a vždyť právě tohle ozvláštňující vidění bývá potom tím, co nás staví tváří v tvář pravdě a co nám tudíž odkrývá i – skrze jeho „chybění“ – skutečnou váhu „smyslu“. (Leckdo se možná – abych se vrátil k sobě – diví rozporu mezi mým „absurdním“ psaním a mým „idealismem“ v jiných věcech; snad předchozí výklad tenhle domnělý rozpor trochu osvětluje.)

Má sedmá nálada, ať si je jakkoli nepříjemná, má ovšem ještě další (docela praktickou) pozitivní stránku: vytvářejíc příkop mezi mnou a mým okolím, v jistém směru mne chrání; rozhodně jsem – takto okolní dění nazíraje – tímto děním méně povrchně zranitelný než ten, kdo je plně „v tom“ a jaksi primárně zmítán nahodilostmi a svými přímými reakcemi na ně. Člověk se v tom zkrátka tolik neutápí, udržuje si naopak hlavu nad hladinou, což mu umožňuje lépe vidět a lépe – snad – i svědčit.

*

Na šestou – poslední – špatnou náladu jsem nezapomněl; budu se jí věnovat příště, protože do tohoto dopisu se už nevejde. Vejde se sem však jedna celková poznámka na okraj mého „psaní o sobě“: znovu si uvědomuji jeho velkou ošidnost. Tuhle jsem například zjistil, že většinu času nemám žádnou z oněch patnácti nálad, o nichž jsem psal nebo se chystám psát, a že ty nálady jsou jen některé nápadné – a to ještě příšerně zjednodušeně popsané – „výčnělky“ mého celkového pobývání na světě; jeho drtivá většina však zůstává nepojmenována, protože nijak nevyčnívá a není ničím nápadná; prostě jsem, sunu se prostorem a časem, obstarávám si své záležitosti a hlavou se mi přitom honí nejrůznější myšlenky – a toť vše. Vůbec bych řekl, že podobně jako mé obecné úvahy – a možná víc – je třeba brát tohle mé psaní s rezervou; všechno, co napíšu, sice platí, ale zároveň to neplatí, všechno tak je, ale všechno je zároveň i docela jinak, a kvůli popisu jedné své vlastnosti dvacet jiných zamlčím. Pokračuji-li přes to všechno, pak jedině v naději, že i to, co napíšu, může být pro Tebe zajímavé – byť třeba jen tak, že občas zajiskří v mém povídání záblesk atmosféry mého současného života.

Líbe Tě Vašek

74) 4. 4. 81

Milá Olgo,

mám dobrou náladu, protože jsem dostal tři pěkné dopisy (33 od Tebe, 32 od Ivana a od Květy, všem děkuji!), protože tuším venku jaro a protože se i fyzicky cítím dobře (na čemž mají jistě zásluhu i vitaminy od Tebe – příště zas!). A proto se snažím i v mnoha jiných věcech vidět spíš příznaky něčeho dobrého než špatného. V mém psaní byl menší výpadek, ale ke svým náladám se snad ještě vrátím, protože když něco začnu, rád to dokončím. Dnes ale skočím ve svém psaní o sobě trochu jinam.

*

Myslím, že už nejednou jsem se v různých souvislostech zmiňoval o určitém okruhu svých vlastností, které mám sice odjakživa, které si však zde, kde je všechno daleko obnaženější, zřetelněji uvědomuji; jde o mou zdvořilost, přemrštěnou slušnost, ostýchavost, rozpačitost, úzkostlivost, mnohdy zcela nepatřičnou ohleduplnost, o můj respekt k autoritám a nervozitu v jednání s nimi atd. Všechny tyhle vlastnosti vyrůstají z jakési mé pudové nedůvěry k sobě samému a trvalé nejistoty, zda mne mé okolí akceptuje, což jsou rysy, které se zdají dost kontrastovat se spoustou mých jiných neméně charakteristických vlastností, ale i s celým dosavadním během mého života. (Zdánlivost tohoto rozporu časem vysvětlím.)

Nikdo přirozeně nevíme, co z naší povahy padá na vrub našich vrozených dispozic a co na vrub nejrůznějších vlivů prostředí, které nás formovalo, přesto však jsem si stále jistější, že na rozvoj mých zmíněných vlastností – a vlastně na povahu celého mého vztahu ke světu – měly významný vliv přinejmenším dvě zjistitelné věci: jako „panský synek“ jsem měl v dětství – především na Moravě – poněkud výsadní postavení, těšil jsem se různým výhodám, které jiné děti neměly, a byl jsem doma zahrnován větší péčí, než je v jiných prostředích obvyklé a vůbec možné, přičemž u této péče asistovaly hlavně osoby, které měly tak zvané nižší sociální postavení. Nemíním si hrát na chudáčka a své dětství v prostředí bohaté rodiny vydávat snad dokonce za těžší, než jaké měly děti z chudých rodin; chtěl bych jen věcně popsat vliv, jaký na mne mé rozmazlování mělo. Byl to totiž vliv právě opačný, než jaký by asi leckdo očekával: sociální příkop, kterým jsem byl oddělen od ostatních dětí i od těch dospělých, s nimiž jsem měl nejvíc co do činění, nejen že ve mně neutvářel nějaký pocit nadřazenosti, ale právě naopak: pociťoval jsem ho jako hendikep, křivdu a nespravedlnost, byl to pro mne trvalý zdroj pocitu méněcennosti: vždyť aniž jsem tomu chtěl, byl jsem vržen do postavení, které mne vyčleňovalo z mého okolí, izolovalo od něj neviditelnou zdí a odcizovalo lidem, a které způsobovalo, že svět mi právem nedůvěřoval a pravděpodobně se mi za mými zády dost posmíval. Tyhle věci mi nikdo nedával nějak přímo najevo, ale o to to bylo horší: měl jsem nereflektovaný pocit jakéhosi pečlivě skrývaného spiknutí proti mé osobě a navíc jsem cítil, že to je spiknutí vlastně oprávněné: proč bych zrovna já měl mít něčeho víc než kdokoliv jiný? Děti jsou k těmhle věcem překvapivě vnímavé a na ně citlivé, aniž jim přitom pochopitelně rozumějí nebo je umějí vyjádřit. (Vzpomínám si na případy, kdy jsem dokonce zuby nehty bojoval za zrušení nějaké drobné výsady – a přitom jsem nebyl schopen vysvětlit, proč mi na tom tak záleží.) Může se to jevit jako paradox, ale myslím, že právě dík těmhle nejranějším zkušenostem mám odvždycky dost jemné cítění pro různé projevy sociální nerovnosti a dost vyvinutý odpor k nim a vůbec k různým druhům privilegií. Druhá okolnost, která sehrála v tomto směru jistě svou roli, byla má tloušťka. Je známo, že dětská komunita, jejíž chování je jaksi blíž přírodě, a řídí se tudíž

víc pravěkými instinkty než mravním vědomím, má sklon – podobně jako nějaká zvířecí smečka – vylučovat ze sebe fyzicky méně zdatné nebo nějak postižené jedince. Já sice nikterak postižený nebyl, byl jsem prostě jen takové vypasené selátko, kterému činilo obtíže nejen šplhat (to ostatně nedovedu dodnes), ale i třeba přeskočit potok nebo udělat kotrmelec, ale právě to bylo pro ostatní děti vděčným podnětem k nikdy nekončícímu posměchu, který občas přerůstal až k různým (pro ostatní žertovným, pro mne zdaleka ne) způsobům pronásledování; vzpomínám si například, že jeden čas bylo v naší třídě velkou módou plácat mě do mých tlustých stehen. Oba tyto faktory se přirozeně dobře doplňovaly: nereflektovaná nedůvěra ke spolužáku z bohaté rodiny nalézala pochopitelně v mé tloušťce skvělou příležitost k bezděčné „sociální pomstě“. (Své rodiče tímhle výkladem ani v sebemenším neobviňuji, mysleli to vždycky se mnou nejlíp, a pokud něco dělali blbě, pak zcela neúmyslně, prostě jen proto, že byli v zajetí svého sociálního prostředí a jeho obyčejů a nedovedli si představit, že by jejich extrémní péče o mé blaho mohla mít tenhle efekt.)

S postupem let se mi zdá být stále zřejmější, že tyhle pradávné zážitky měly vliv na to, že k mému vztahu ke světu neodmyslitelně patří jakýsi sice dost mlhavý, spíš podvědomý a nikterak zvlášť tragický, zato však téměř všudypřítomný a natrvalo nevyhladitelný pocit, že svým nejvlastnějším určením se ocitám tak trochu „mimo řád světa“ a že vlastně pořád běžím (jako kdysi to vypasené selátko) pár metrů za pochodující třídou a pořád se ji snažím doběhnout a vřadit se mezi ostatní a stát se rovnoprávným a plnohodnotným příslušníkem pohybujícího se tělesa a že se mi to pořád jaksi nedaří a vlastně ani nikdy podařit nemůže. Přičemž každé své místo v „řádu světa“ – byť by navenek vypadalo sebenesporněji – kdesi nejhlouběji pociťuji jako něco v podstatě velmi nejistého a problematického: jako bych si nikdy nebyl zcela jist, že mé začlenění se nakonec neukáže být jen zdánlivé, nepravé, dočasné; jako bych tak trochu pořád počítal ve skrytu s tím, že dříve nebo později budu odhalen jako vetřelec a s posměchem vyhnán. Pořád jako bych tedy nějakým kousíčkem své duše podezíral svět z toho, že mě z něčeho podezírá, že mi tak úplně nevěří a že se mi za mými zády tiše posmívá; znovu a znovu jako bych přitom cítil potřebu ho přesvědčovat o svém dobrém úmyslu, ospravedlňovat svou existenci a vysvětlovat, že nejsem ničím vinen; tuto potřebu ovšem přitom natrvalo provází hlodavá otázka, zda nejsem vposledku vlastně vyčleňován právem (resp. nevyčleňován omylem) a zda mi skutečně cosi osudového nechybí k tomu, abych mohl s řádem věcí beze zbytku splynout.

Uvědomuji si, jak snadno může celý tenhle výklad každého, kdo mne zná, mást, vybízet k polemice či odporu či pochybnostem, a jak snadno může vyvolávat dojem pózy a autostylizace – to všechno ovšem jen proto, že je neúplný, obírá se jen jednou stránkou věci a vypovídá o vlastnostech vytržených z širšího kontextu. Snad se mi časem podaří tuhle věc napravit a objasnit mimo jiné, že onen pocit bytí „mimo řád“ není u mne jen celoživotním zdrojem pochybností o sobě samém, ale současně celoživotním pramenem energie k stále lepšímu sebevymezení, a že tedy není jen kořenem mnohých mých nepřiměřeností, ale že má zároveň téměř rozhodující zásluhu na všem, co se mi zatím podařilo udělat dobrého. Jako můj smysl pro absurditu, o němž jsem psal minule, mne světu nejen vzdaluje, ale zároveň mne ve vystupňované míře nutí do něho znovu a znovu vstupovat, i má nejistota o sobě samém mne nutí si znovu a znovu – začasté téměř krkolomným způsobem – sám sebe ověřovat.

*

A teď něco, co mne nad psaním tohoto dopisu napadlo a co se týká Tebe: nejen že

náš sňatek (před sto lety) byl mimo jiné taky aktem mého definitivního vymanění ze závislosti na matce a skrze ni na sociálním prostředí mé rodiny, ale začátek našeho „chození spolu“ (před dvěma sty lety) byl okamžikem, kdy jsem (snad) typově překročil hranice toho, co se rozumí pod pojmem tlouštík. Jsou to sice vnějškovosti, ale symbolizují mnohem víc.

Líbe Tě Vašek

75) 12. 4. 81

Milá Olgo,

děkuji za Tvůj dopis z 2. 4. (je označen 33, ale možná to je chyba, mám dojem, že číslo 33 měl už minulý dopis); člověku je hned líp, když dostane dopis každý týden; ostatně už delší dobu se Tě chystám požádat, abys týdenní psaní udělala pravidlem – je to pro mne opravdu důležité a věřím, že to je v Tvých silách. Jsem rád, že Hrádeček jsi shledala v pořádku, chtěl jsem se původně rozepsat víc na téma různých prací, které tam je třeba udělat, pak jsem to ale odložil, protože jsem si řekl, že to všechno víš i beze mne a že já naopak o stavu Hrádečku a Tvých možnostech vím příliš málo, než abych do toho mohl kvalifikovaně zasahovat. A tak radši pokračuji v načatých úvahách.

*

Z toho, co jsem Ti psal minule, by mohl někdo vyvozovat, že se považuji za člověka veskrze nepevného, nejistého, nerozhodného, věčně o všem pochybujícího a trvale náchylného uvěřit čemukoliv, co ho zpochybňuje. Takový dojem by byl, jak sama zajisté velmi dobře víš, zcela nesprávný. I když to asi působí na první pohled dost paradoxně, pravý opak je pravdou; v některých sférách a směrech jsem kupodivu naopak velmi pevný, setrvalý, houževnatý, cílevědomý, ba odvážil bych se říct, že přímo nezničitelný. (Moji umanutost přece dobře znáš, nejednou Tě dost rozčilovala, zvláště tehdy, kdy se upjala k něčemu vedlejšímu.) Pravda, mnoho věcí mne nebaví a nezajímá a k nim se dokážu chovat velmi ignorantsky; když se však pro něco rozhodnu nebo tak zvaně zapálím, jsem schopen se tomu odevzdat celou bytostí, neohlížet se na to, čím za to budu platit, a jít si za tím až do konce. Nemám rád věci načaté a nedodělané, nemám rád polovičatost či úhybné manévry, nesnáším nepořádnost. V mém životě byl zajisté nejeden podivný zákrut; může být sporné, zda jsem se vždy investoval správným způsobem a na pravém místě; v mých postojích a projevech lze nepochybně nalézt spoustu různých rozporů, přemrštěností či naivit, které si uvědomuji pochopitelně ostřeji než kdokoli jiný. Přes to všechno, když tak o sobě uvažuji, zdá se mi, že mi nelze upřít dvě věci: že kdesi v pozadí těch rozmanitých zákrutů je přeci jen jakási dost zřetelná celoživotní kontinuita a že – zadruhé – i když jsem se tu a tam ocitl z těch či oněch důvodů na scestí, vždycky jsem se z toho posléze zase nějak vymotal a objevil se nakonec opět tam, kde jsem měl být.

I na tenhle okruh mých vlastností měly vliv zajisté různé faktory, například to, že ve svém mládí jsem neměl nic zadarmo a leccos, co pro jiné bylo samozřejmostí, jsem si musel dost obtížně vyvzdorovávat (například vzdělání). To byla, myslím, dost důležitá škola vůle a vytrvalosti. A abych svému buržoaznímu původu, z něhož mi po celý život pocházely pochopitelně jen komplikace (že se nakonec právě ty překážky ukázaly věcí pro mne prospěšnou, je jiná věc), a to dokonce – paradoxně – v situaci, kdy já sám jsem se proti všemu buržoaznímu kolem sebe – tedy přesně proti tomu, co bylo mou údajnou vinou – dost vehementně vnitřně bouřil, abych tedy tomuto svému původu přiznal taky něco dobrého, pak musím zmínit aspoň jednu věc: nemohu vyloučit, že jakási moje „nezmarovitost“, „nezničitelnost“, ničím nezaskočitelná (protože zcela antiiluzivní) víra ve smysl věcí a konečně i ona zvláštní schopnost se i z dost beznadějných věcí vždycky nakonec nějak vymotat (a třeba i z nich něco vytěžit) souvisí s onou charakteristickou a tradiční vlastností měšťanstva (zvláště z éry liberalismu), kterou je jeho schopnost nebát se rizika, odvaha kdykoli začínat znova a z ničeho, ona neustálá vitální naděje a elán do nových a nových podniků.

Tím ovšem stále není zodpovězena hlavní otázka: jak se mohou v jednom člověku setkávat tak protichůdné vlastnosti (myslím ty, o nichž jsem psal minule, a ty, o nichž píšu dnes)?

Vyčerpávající odpověď přirozeně dát neumím (už proto, že žádnou lidskou osobnost nelze převést na nějaký přehledný matematický vzorec či rovnici, uvádějící vše z ní do logického souladu), nicméně mám intenzivní pocit, že tu vlastně jde jen o dvě strany téže mince: čím tenčí je provázek, na němž visí mé začlenění v „řádu světa“, tím pevněji jako bych se ho zřejmě držel. Jinými slovy: možná to je právě trvalý pocit nejistoty a nepevnosti mého místa v „řádu věcí“, co mne nutí znovu a znovu a daleko houževnatěji než někoho, kdo si je svým začleněním jist, své místo vymezovat, rozvíjet, upevňovat; svou pravdu obhajovat a dosvědčovat; sám za sebou a za svou věcí stát. Čím více pochybností prostě člověk má sám o sobě i o všem, co dělá a čím se včleňuje do světa, tím více jako by musel vyvíjet energie k tomu, aby se s nimi vyrovnal, překonal je a aby sám sebe a svou věc před jejich tribunálem obhájil.

Asi to takhle vypadá dost schematicky, ale vzpomeňme některých mých dalších a konkrétnějších tváří, sklonů a zálib; na nich snad bude ta souvislost zřejmější; což – například – má známá vášeň dávat lidi dohromady, smiřovat je a působit jako „společenský tmel“ není zcela jasným projevem zvýšené touhy po harmonii a po své tvořivé funkci v ní? A neplatí snad totéž o spoustě mých jiných zvláštností, od mé pedantické záliby v racionálních strukturách (projevující se například v architektuře mých her) až třeba po mou radost z pořádání hostin pro své přátele? Anebo není snad i má další (dnes arci dost zakrytá) tvář, totiž má tvář tzv. „veselého kumpána“, flamendra, tak trochu páska a dokonce člověka podezíraného některými z donchuánských sklonů, taky vlastně jen výrazem mé podvědomé potřeby dotvrzovat a upevňovat své „začlenění“? A není posléze jen jiným důsledkem téhož má celoživotní setrvalost ve vztahu k Tobě – anebo (abych nabral z jiného soudku) má – občas i poněkud sporná – snaha být s každým zadobře a má trvalá neschopnost vyrovnat se s faktem, že to prostě nejde? A tak bych mohl pokračovat dál a dál –

Zdá se tedy, že můj zproblematizovaný vztah k „řádu“ má veskrze dialektickou povahu: je ve stejné míře zdrojem depresí, sebemrskačských záchvatů a vůbec různých nedobrých propadů, jako zdrojem neumdlévající snahy onen „řád“ tak či onak spolutvořit a trvale a smysluplně se na něm podílet. Konečným efektem téhle dialektiky je, že můj život je přímo protkán paradoxy; jedním z největších je, že se přímo vášnivě vrhám vždy znovu do věcí, o nichž vím, že mi nevyhnutelně vynesou následky, které budu snášet nepoměrně tíž, než by je asi snášela většina z těch, které ani nenapadne něco takového zkoušet. Ale nejen to: oč těžšími se ty následky ukazují, tím pevnější je kupodivu má vůle od nich neuhnout nebo si je nějakým nepravým způsobem ulehčit. A jestli mi poslední dva roky definitivně zprotivily každé moralizování a zcela mi vzaly odvahu kohokoli soudit, pak přinejmenším ve stejné míře ve mně prohloubily odpor k představě, že bych se já sám měl v čemkoli podstatném zachovat někdy jako srab.

*

Situace, v níž se v těchto dnech ocitám, je – jak už jistě víš – dosti nejasná (aspoň pro mne) a skrývá v sobě ve stejné míře možnost, že pro mne bude můj další život podstatně těžší než dosud, jako možnost, že se obrátí k lepšímu. Já přirozeně počítám vždy s tou horší alternativou, aniž bych tím ovšem ztrácel cokoli ze své víry. Spíš naopak – v tomto ohledu (shodou náhod) mé předchozí vývody mohou snad dávat určitou odpověď na otázky, které může má situace v Tobě vyvolávat.

*

Závěrem několik konkrétností: málo reaguješ na mé dopisy, specielně na jejich praktickou část (příklad: můj řidičák). o Trochu mne zneklidnila Květina zmínka o nepříjemnostech, které měla. Mohl bych o tom příležitostně zvědět víc? o Co nevidět Ti budu psát své přání stran balíčku – pošleš mi slíbený seznam návrhů nebo na něj nemám čekat? o Jak to dopadá s naším autem? o Pozdravuj všechny blízké, Ivanovu rodinu, Andulku, Zdeňka, zvláštní pozdrav bych dnes chtěl poslat z kamarádů Honzovi Lopatkovi, Vlastíkovi a Nikolajovi; kamarádské, ale nikoli zase jen nějaké příliš letmé políbení posílám Jarmilce.

Tvůj Vašek

76) 19. 4. 81

Milá Olgo,

pro nedostatek dobře ověřených informací stále ještě nevím, zda mám svou novou situaci hodnotit jako výraz vývoje příznivého či nepříznivého. Sice má pro mne citelně nepříjemný důsledek v podobě mé osiřelosti, to je ovšem okolnost z hlediska celkového zhodnocení nepodstatná; za jistých okolností bych tíhu své osiřelosti nesl dokonce rád a s veselou myslí. Ať už se ale věci mají jakkoli, jedno je jasné už teď: že je pro mne teď trojnásob důležité, a téměř životně nezbytné, abys mi víc psala, to znamená přinejmenším jeden obsažný dopis týdně.

*

V posledních dopisech jsem několikrát užil pojmu „řád“ (řád světa, řád věcí apod.). Když jsem si dnes dopoledne zašíval kalhoty, napadlo mne, že bych měl Tobě i sobě trochu osvětlit, jaký smysl tenhle pojem vlastně pro mne má.

Význam takto abstraktního pojmu se pochopitelně různě mění a posouvá s každou novou souvislostí, v níž je použit, a je přitom závislý dokonce i na tak subtilních věcech, jako je tón a zabarvení daného kontextu (tím spíš, jde-li o dopisové úvahy beletristovy a nikoli o pojmově závazné konstrukce filosofovy). Přesto bych řekl, že existují – aspoň pro mne osobně – jakési čtyři hlavní a dost zřetelně od sebe odlišitelné významy toho pojmu, jinými slovy že lze mluvit o jakýchsi „čtvero řádech“.

Za všemi jevy a jsoucny světa tak či onak pozorujeme, tušíme nebo různými způsoby existenciálně zakoušíme cosi jako generální „řád bytí“. Jeho podstata a smysl jsou zahaleny tajemstvím; tento řád je záhadný jako Sfinga, oslovuje nás vždy jinak a vždy asi takovým způsobem, jakému jsme my sami otevřeni, na jaký prostě slyšíme.

Vedle globálního zázraku bytí stojí – jako jeho součást i protějšek, jeho zvláštní zopakování i vzpurný pokus ho poznat, pochopit, ovládnout i přesáhnout – zázrak lidského ducha, lidské existence. Do nekonečného ticha všudypřítomného řádu bytí zaznívá tedy vzrušený hlas řádu lidské svobody, života, ducha. Jemně strukturovaný svět smysluplného a nadějeplného lidského života, otevírající nové obzory svobody a povznášející člověka k hlubší zkušenosti bytí; nesčetné pozoruhodné duchovní (mystické, náboženské, vědecké) a mravní systémy; onen zvláštní způsob, jímž řád bytí znovutvoří a zároveň po svém osmyslňuje mytologie (dříve) a umělecká tvorba (dnes, tj. v historické době); zkrátka to, čím se člověk stává člověkem v tom nejlepším slova smyslu – to všechno konstituuje „řád života“, „řád ducha“, „řád lidského díla“ jako objektivizovaný výraz onoho „druhého stvoření světa“, kterým je lidská existence.

Řekl bych, že tento „řád života“ je jakýmsi „legitimním synem řádu bytí“, protože vyrůstá z nezničitelné víry v jeho smysl a nebojácné konfrontace s jeho tajemstvím.

Proti tomuto vřelému řádu jako dílu toho, kdo je stvořen „k obrazu božímu“, vždy znovu povstává jeho zpotvořený protějšek a zlá karikatura, „levoboček řádu bytí“, vzešlý z lhostejnosti k otázce jeho smyslu a nenávistného strachu z jeho tajemství: mrazivé dílo člověka jako „obrazu ďáblova“: řád násilného zestejnění, perfektně zorganizované impotence a centrálně řízené pustoty a nudy, s pojetím člověka jako kybernetické jednotky bez svobodné vůle, vlastního rozumu a jedinečného života, s oním obludným ideálem „pořádku“ jako cudného označení pro hřbitov. (Znovu tu odkazuji k výborné Frommově analýze fašismu.)

Proti „řádu života“, neseného touhou po smyslu a zážitkem tajemství bytí, stojí tedy tento „řád smrti“ jako památník nesmyslu a kat tajemství, jako materializovaná nicota.

Čtvrtým řádem je konečně ten, který jsem měl na mysli při svém nedávném „rozjímání o sobě“. Není to nic víc a nic míň, než prostě reálný běh věcí, především lidských, skutečnost kolem nás, její pravidla, zvyklosti, okolnosti, vztahy – takové, jaké jsou, to znamená pestré, rozporné, složité, se vším dobrým i špatným, hezkým i ošklivým, smysluplným i absurdním; prostě to „zmatené vše“, čemu se říká život. Patří k tomu tedy nejen sféra zaběhnutosti, konvencí, předsudků, automatismů atd., ale i sféra přirozených a zdravých nároků a pochopitelných očekávání; je to určitý systém dění, do něhož člověk může vstupovat odpovědně i neodpovědně, proto, aby naplnil to nejlepší v sobě, i proto, aby realizoval to nejhorší; proto, aby tento řád měnil k lepšímu, i proto, aby naopak rozvíjel vše, co je v něm pokleslé, pokřivené a odcizující. Ať už je ale člověk jakýkoli a vstupuje a začleňuje se do tohoto řádu jakkoli, může se tak dít – zcela nezávisle na hodnotě jeho intencí – hladce, autenticky, spontánně a suverénně, anebo naopak to může být od začátku do konce provázeno různou mírou nejistoty, pochybností nebo hlodavým pocitem vlastní cizoty.

Mám-li se nakonec vrátit opět k sobě: moji známou pořádkumilovnost a zálibu v harmonických strukturách by mohl leckdo chápat jako nekrofilní lásku k „řádu smrti“. Proti tomu přirozeně protestuji: má zesílená potřeba včlenit se do „řádu věcí“ (tj. řádu ve čtvrtém slova smyslu) se projevuje vystupňovanou snahou podílet se na „řádu života“ a čelit zároveň tomu, co ho nejvíc ohrožuje, totiž „řádu smrti“.

*

Vida, zbylo dost místa a tak připojím snad (po delší době) několik konkrétností ze svého života: teď jsou velikonoce, já opět zápasím s nachlazením (ale kulminační bod už, zdá se, mám za sebou), filmy jsem proto neviděl, ale nevadí mi to, protože to tentokrát nebylo nic, co by mne zajímalo. Léčím se hlavně čajem, což mi připomíná důležitou věc: zjistil jsem, že časem ztrácí můj čaj – zřejmě dík tomu, že je jenom v tom pytlíku – svou charakteristickou vůni a chuť, takže tak po měsíci se už téměř neliší od kteréhokoli svého méně vzácného kolegy. Uvažuj proto o nějakých vhodných nádobách, třeba takových velkých plechových pikslách, v nichž se někdy čaj prodává (jsou asi půlkilové, stačily by tedy dvě), v nichž bys mi to tentokrát přivezla. Sice to neblaze zvýší váhu, ale příště bys mi vozila čaj zase v pytli a já bych si ho do těch piksel přesypával. Možná Tě napadne něco lepšího – co třeba taková ta průhledná láhev z umělé hmoty, v níž se prodává kakao? Ta by tolik neváţila. Podrobné instrukce stran balíku Ti napíšu v příštím dopise, protože návštěva se nezadržitelně blíží a já se k ní už plně upínám.

*

Přečetl jsem Malapartův Kaput a dost se mi líbil, mimo jiné pro svou zvláštní manipulaci s prostorem a časem: je to taková anatomie krize evropského mravního vědomí a odehrává se to v různých údobích války a na různých – dosti kontrastních – místech Evropy. Tajemství prostoru a času mne vždycky dráždilo, vzpomněl jsem si, že jedna z mých pradávných básnických sbírek, napsaná někdy před šestadvaceti lety, se jmenovala Prostory a časy. Od té doby mne to zajímá – až po ten Horský hotel. Svobodná manipulace s prostorem a časem, schopná vytvořit nejzvláštnější atmosféry, tóniny, souvislosti, pocity a dojmy – to je ostatně jeden z tisícerých příkladů toho, jak se „řád ducha“ pokouší tak říkajíc měřit své síly s „řádem bytí“. Jinak jsem přečetl životopis K. H. Franka, který mi znovu potvrdil, že krutost a zbabělost jsou dvě rodné sestry, a teď čtu životopis Toulouse-Lautreca. Průběžně se snažím – aspoň hodinu obden – věnovat se

své angličtině a němčině.

*

Tuhle jsem si uvědomil podivnou věc: jelikož se s nikým neperu, vyhýbám se tlačenicím a ruce se tu nepodávají, veškeré mé doteky s lidmi (opomenu-li nějaké náhodné zavadění a ovšem oblast snů) se už po dva roky omezují na naše vítání a loučení při návštěvách. Takové věci si člověk začíná uvědomovat zřejmě až po delší době.

Líbe Tě Tvůj Vašek

77) úryvek 26. 4. 81

(…)

Malý doplněk k mému poslednímu dopisu: přírodovědec by mohl možná (s typickou slepostí) namítnout, že to, co nazývám „řádem smrti“, není tak docela nelegitimním potomkem „řádu bytí“, protože to je vlastně jen aplikace druhého zákona termodynamiky, tedy jakýmsi reflexem tendence vesmíru k entropické smrti. Ta námitka je zcela vedle hned z celé řady důvodů: především vůbec nevíme, zda zmíněná tendence vesmíru není jen nějakou beznadějně vnějškovou a současnému stavu fyziky přístupnou „mikrosoučástí“ procesů docela jiných, nekonečně složitějších a globálnějších, která platí jen v rámci nějakého časoprostorového a hmotně-strukturálního zlomku vesmíru. Ale i kdyby tomu tak nebylo, beztak člověk – stejně jako celá biosféra – míří ze své podstaty opačným směrem: ke stále vyšší jedinečnosti, různosti a stále členitějším a rafinovanějším strukturám, znovu a znovu porušujícím a překračujícím jednotlivé systémové roviny způsobem, zakládajícím nové a vyšší roviny „řádu“ (přičemž každý vyšší řád má vzhledem k nižšímu osmyslňující povahu). A proto každý pokus člověka ubírat se proti tomuto směru není ničím jiným než negací své vlastní podstaty, zradou vědomí a ničivým sebepopřením. (Na hypotetickou námitku přírodovědcovu jsem reagoval jen způsobem přírodovědci srozumitelným, to znamená povrchním.) (Ivane, promiň, ale já Tě neberu jako přírodovědce, nýbrž jako normálního člověka, zabývajícího se přírodovědou.)

(…)

78) 1. 5. 81

Milá Olgo,

nejdřív jen stručně k Tvému dopisu 34: zprávy o Tvé péči o květiny, plot a trávník mne přirozeně potěšily: za velmi důležité považuji sehnat zedníka a opravit zdi, pak dům pěkně nabílit, natřít sokl atd., zkrátka to, co děláme každé jaro. Nalezneš-li odvahu a čas k dalším věcem (malování, natírání oken, čalounění sedací soupravy apod.), budu přešťasten, ale za nevyhnutelné to nepovažuji; skutečně naléhavý (s ohledem na možnost dalšího chátrání) je pouze ten vnějšek chalupy.

*

Je první máj a já ho oslavím prací, která mne nejvíc baví, totiž pokračováním svého psaní o sobě.

Názorová orientace člověka nepodává sice automaticky nějaký přesný nebo dokonce vyčerpávající obraz toho, kým je (mnohdy podává o člověku naopak obraz dost matoucí a zkreslený), nicméně přesto je integrální součástí lidské identity (vždycky nějak souvisí s celkovým založením člověka, jeho povahou, životními zkušenostmi atd.), takže o člověku pochopitelně také něco vypovídá, byť jen na pozadí a v souvislosti všeho ostatního, čím je, resp. jak žije a jak v životě jedná. Mé vyprávění o sobě by tedy nebylo úplné, kdybych se aspoň ve zjednodušující zkratce nezmínil i o tom, co se rozumí „názorovou orientací".

Tedy především: nevytvořil jsem si ani odnikud zvenčí nepřijal nějaký ucelený „názor na svět", natož nějaký kompletní, jednotný, integrálně propojený a do sebe uzavřený filosofický, ideologický či jiný názorový systém, s nímž bych se už bez dalšího natrvalo identifikoval a který by mi dával odpověď na všechny otázky. Neučinil jsem tak nikoli snad z nějaké lhostejnosti (uchýlit se pod ochranná křídla hotového systému není koneckonců nijak těžké a může to člověku i dost zjednodušit život), ani naopak z nějaké křečovité touhy být za každou cenu mimo všechny proudy, ale prostě proto, že se kdesi dost hluboko ve mně odvždycky takovému postupu něco vzpíralo, že ho prostě nejsem jaksi vnitřně schopen.

Prapůvod této „neschopnosti" je zřejmě už v samém mém založení, v tom, jak jsem, abych tak řekl, vnitřně strukturován. Psal jsem Ti už o tom, čím je mi víra: je to pro mne prostě určitý stav ducha, totiž stav trvalé a činorodé otevřenosti, trvalého tázání, potřeby vždy znovu a pokud možno nezprostředkovaně „zakoušet svět", a neproudí tedy do mne z nějakého konkrétně vymezeného objektu mimo mne; zdrojem setrvalosti a kontinuity mi není fixace na nějaké neměnné „přesvědčení", ale spíš nikdy nekončící proces hledání, demystifikací a pronikání pod povrch jevů způsoby, nevázanými věrností nějaké předem dané a hotové metodě. „Smysl" je pro mne spíš jen tušeným horizontem vzrušující zkušenosti toho, čím není, než něčím, čeho se lze prostě chopit, pojmenovat to a nadále s tím operovat jako s nějakou konkrétní věcí. Celá má „zkušenost světa" jako by mne přitom vždy znovu přesvědčovala o tajemné mnohotvárnosti a nekonečné „unikavosti" řádu bytí, který prostě nelze ze samé jeho podstaty a ze samé podstaty lidského ducha nějakým konzistentním systémem poznatků zachytit a popsat. Tím nesnižuji přirozeně význam rozmanitých filosofických konceptů, mnohé mne fascinují svou pronikavostí a dokonce velmi osobně oslovují, nicméně nejsem s to žádný z nich prostě přijmout v tom smyslu, že bych si jeho přijetím uzavřel dveře ke konceptům jiným nebo že bych dokonce cítil potřebu jiné koncepty za každou cenu přeinterpretovávat tak, aby zapadaly do toho, s nímž jsem se ztotožnil. Řád bytí má

mnoho tváří, lze ho nazírat v mnoha různých perspektivách, zakoušet ho na mnoha různých rovinách a není v možnostech „řádu ducha“ ho nějak celistvě uchopit – tedy odkrýt vlastně jeho tajemství; něco takového by bylo defakto aktem absolutního splynutí, koncem „řádu ducha“ (ne-li i „řádu bytí“), totální smrtí. Vše, čeho je člověk schopen – a co tvoří ostatně podstatu a krásu celého dobrodružství ducha –, je lépe či hůř se dotýkat té či oné roviny skutečnosti, aplikovat a rozvíjet ten či onen způsob jejího nazírání a zkušenosti s ní.

Abych byl ale konkrétnější: připadá mi zcela pošetilé, nemožné a hlavně úplně zbytečné pokoušet se tak zvaně slaďovat například Darwina s Kristem, Marxe s Heideggerem nebo třeba Platona s Buddhou. Každý z nich postihuje určitou rovinu bytí a lidské zkušenosti a určitým sobě vlastním způsobem vydává o světě svědectví; každý z nich mne nějakým způsobem a v nějaké míře oslovuje, mnoho věcí mi vysvětluje, v mnohém mi dokonce pomáhá žít, a já naprosto nechápu, proč bych kvůli některému z nich měl být ošizen o autentický zážitek všeho, co mi ukazuje ten druhý, tím spíš, že tu nejde vůbec o různé názory na tutéž věc, ale prostě o docela jinou řeč o dost různých věcech. Jsem prostě příznivcem jakéhosi „paralelismu“ či „pluralismu“ poznání; vůbec mne netrápí tak zvané rozpory různých myšlenkových systémů a nepřipadá mi vůbec nijak zvrácené počínat si v tomto směru zcela „situačně“: když mi určitý termín, určitá terminologie nebo určitá teorie připadá v nějaké konkrétní situaci či souvislosti jako výstižná, nemám vůbec žádné zábrany ji plně exploatovat (a vůbec mi nevadí, jevím-li se v takovém okamžiku jako epigon), zároveň se tím ale vůbec necítím zavázán k jakékoli „věrnosti“ a v jiné situaci a jiné souvislosti s toutéž drzostí využiji něčeho úplně jiného, co se mi bude zdát v novém kontextu výstižnější a jemu přiměřenější. Řekl bych, že to je takový spíš umělecký než vědecký přístup. Obavy z eklekticismu přitom vůbec nemám: těmi se totiž může trápit jen ten, kdo si je vnitřně nejistý, kdo nevěří v pevnost svých měřítek věrohodnosti či výstižnosti, ve svůj vlastní rozum a jeho přirozenou kontinuitu, prostě ve svou identitu. (Mé nejistoty, o nichž jsem Ti psal, jsou jiného rodu: týkají se spíš mého sociálního zakotvení.)

Čím otročtěji a dogmatičtěji propadne někdo určitému hotovému ideologickému nebo „světonázorovému“ systému, tím bezpečněji pohřbívá všechny šance myšlení, svobodu a nepředpojatost poznání, tím bezpečněji umrtvuje dobrodružství ducha a tím bezpečněji – pokud jde o rovinu praktické aplikace – začíná sloužit „řádu smrti“. Ostatně okamžik, kdy nějaký myšlenkový systém sám sebe dovrší a uzavře, kdy je přiveden k dokonalosti a univerzalitě, byl už nejednou popsán jako přesně onen ošidný okamžik, kdy tento systém tak říkajíc přestává žít, hroutí se sám do sebe v jakémsi hmotném kolapsu (jako ti kosmičtí bílí trpaslíci) a kdy se mu skutečnost definitivně vymaňuje z rukou.

Samozřejmě: poznání a tak zvané přesvědčení není věcí nějakého nezúčastněného pozorovatelství, ale vždycky zároveň věcí živé účasti a vnitřní zkušenosti, je to tedy věc existenciální a jedinečná. Proto přirozeně i mně, tak jako komukoliv jinému, jsou a vždycky budou určité názory, názorové soustavy a způsoby myšlení a nazírání bližší než jiné; to je ovšem, jak zřejmo, něco podstatně jiného než pouhá identifikace s pevným systémem.

Zkrátka a dobře: nějak (více či méně) se mi líbí a nějak mne oslovuje spousta různých myslitelů, od Klímy až po Husserla, od Kanta až po Camuse, od Hegela až po Šafaříka. Co z toho všeho mne oslovuje víc a co míň, není přirozeně věcí náhody, a kdyby to mělo nějaký smysl (jako že celkem nemá), dalo by se asi poměrně přesně vypozorovat, proč to či ono je mi bližší a to či ono vzdálenější, proč na některé věci mám velmi vyhraněný názor, na jiné nikoliv, a proč mnoho věcí mne zanechává úplně

chladným. Takový rozbor by jistě řekl leccos o mé celkové vnitřní orientaci a vůbec o mé „identitě“, těžko by ale asi dokázal, že patřím nebo se dokonce sám hlásím k nějakému „světonázorovému“ praporu nebo že příslušim do nějakého šuplíku (pokud mne někdo přesto do nějakého strká, je to jeho věc).

Má nechuť k hotovým názorovým strukturám (resp. k jejich pasivnímu přijímání) jde dokonce tak daleko, že když v nějakém kontextu zvolím či převezmu určitý termín nebo kategorii, snažím se jim příště pokud možno vyhnout – natolik se bojím toho, že by se nějaký smysluplný a užitečný pojem mohl změnit postupně v pouhé zaříkadlo, které nejenže nepomáhá skutečnost objasňovat, ale nakonec ji jen úspěšně zatemňuje.

Líbe Tě Vašek

P. S. Vyšla u nás deska Bee Gees, tu bys měla určitě koupit!!

79) 9. 5. 81

Milá Olgo,

tak už celé dlouhé dva týdny mi nepřišel žádný dopis (poslední, které jsem dostal, byly psány téměř před měsícem!). Pěkně mi ten trest zostřuješ! Tonu v bahně nevědomosti, což přirozeně jen prohlubuje moji osiřelost a zvyšuje mou starost o to, co se doma děje. Tato smutná situace určila i téma mého dnešního dopisu.

*

Svého času jsem Ti psal o tom, čím je mi tu můj domov, jakým způsobem, po čem a jak moc se mi stýská, jak se mění role, kterou pro mne hraje svět, z něhož jsem vytržen. Jakýmsi protějškem mého tehdejšího tématu je otázka, čím je mi vlastně má zavřenost, jakou úlohu v mém životě hraje ona.

Naučil jsem se nevěnovat vězení a tomu, že v něm jsem, větší pozornost, než jaká je nutná a normální: zajímám se o to právě jen v té míře, která je – za- prvé – nezbytná k tomu, abych tu mohl bez zbytečných problémů žít, a která – zadruhé – vyplývá z přirozeného zájmu o mé lidské a sociální okolí, zájmu, který bych měl kdykoliv a kdekoliv. Přesto mne zkoumání otázky, kterou jsem si v úvodu položil, dovedlo k překvapujícímu zjištění: že má zavřenost – nikoliv jako jev o sobě, ale svými rozmanitými konkrétními projevy, důsledky a náležitostmi – spoluurčuje a různě ovlivňuje můj život daleko víc, než by člověk na první pohled předpokládal. Především skrz naskrz prostupuje celou sférou mé každodennosti: stanoví velmi přesně můj denní rozvrh a prakticky od rána do večera více či méně ovlivňuje veškeré mé počínání, jeho zaměření, podmínky i rozsah, spoluurčuje způsob mého vystupování a chování, formuje mé zvyky a obyčeje, mou životosprávu, obstarávání a hospodaření, zkrátka všechno, co je obvyklým terénem starosti člověka o sebe sama a své včlenění do okolního světa. Ale nejen to: více či méně rozhoduje o charakteru, motivech, okolnostech a projevu všech mých nálad; určuje mou perspektivu času i prostoru; dává konkrétní tvar mým radostem, nadějím, cílům, obavám a strastem i všem komplikacím, s nimiž se musím každodenně potýkat; zabarvuje kritéria mého posuzování nejrůznějších jevů a činů, jež mne obklopují; dává konkrétní podobu velké části toho, co sociologové nazývají „hodnotovým systémem člověka“. Tenhle všudypřítomný a vše prostupující vliv proniká až k nejdrobnějším detailům mého počínání, ovlivňuje například – abych to ilustroval na jediné sféře svého života, s níž přicházíš do styku i Ty – nejen obsah, rozsah a význam mých dopisů domů, ale i jejich styl a dokonce i písmo (jistě sis povšimla, že se snažím psát čitelně).

Konkrétní prostředí, v němž se člověk ocitá, vždycky pochopitelně jeho každodenní život ovlivňuje – málokde ale asi tak komplexně jako zde.

Popsanými vlivy navíc celá věc zdaleka nekončí: má zavřenost je – kupodivu – tak či onak přítomna i v tom, co by se zdálo být od všech vnějškovostí odpoutáno, totiž v mém vnitřním životě, v tom, o čem přemýšlím a čím vnitřně žiji: ať uvažuju o čemkoliv, vždycky lze vystopovat její menší či větší vliv na perspektivu mých úvah a odstínění mých pocitů, vždycky je v nich zakleta jako jejich určitá dimenze či aspekt. Její různé roztodivné ozvuky prosakují téměř do každého mého snu, tedy ani můj spánek jí neuniká. Neunikám jí dokonce ani tehdy, když jsem zcela stržen nějakým kulturním zážitkem, dobrým filmem či knihou; jemnější rozbor povahy těchto zážitků by to prokázal.

Konkrétní důsledky a náležitosti mé zavřenosti jsou tedy – ať chci nebo nechci –

zcela samozřejmým a nevyhnutelným rámcem, pozadím či „souřadnicovým systémem“ celého mého současného pobývání na světě, celé mé existence – a to bez ohledu na to, zda je právě orientována na problémy mého bezprostředního života zde nebo na různé aspekty mého života či postavení „vůbec“. To ovšem neznamená, že tenhle rámec nějak výrazněji proměňuje mne samého, mou duši, povahu, prostě mou „identitu“. Vytváří jen onen zvláštní terén, po němž je mi dnes určeno jít a jehož profilu musím přirozeně přizpůsobovat každý svůj krok – tím mne ovšem nikterak nemění v někoho jiného: musím se jen – obrazně řečeno – celý trochu zvláštně pohybovat. Opravdu: až na některé okrajovější známky určitého vnitřního posunu, vyplývající z nových zkušeností, prohlubujících mé smýšlení o různých lidských věcech (a můj údiv nad nimi), a na některé celkem zanedbatelné detaily (jako je například vzrůstající odpor ke všem řečem o sexu a erotice nebo zapomínání konkrétních vědomostí), nepozoruji na sobě žádné výraznější změny. Možná získávám k některým hodnotám jakýsi vážnější, odpovědnější, rozvážnější a hlubší vztah – ale to nevím nijak určitě; zda tomu tak opravdu je, poznám teprve, až budu zase na svobodě a mimo vliv rámce, který mému životu má uvězněnost dává. Pokud si o mně děláš obrázek z mých dopisů, může se Ti zdát, že jsem tu zvážněl a ztratil ironii a humor; to je ovšem optický klam, vyplývající z přirozených omezení tohoto mého projevu.

Můj vězeňský život je pochopitelně v mnoha rozmanitých ohledech – nejen v celé té oblasti omezení, která tu ztěžují moji každodennost, ale i v mnoha dalších věcech, například v nárocích, které klade na mé sebeovládání – nepoměrně těžší než všechno, co jsem dosud prožil. (Říkám-li „v mnoha ohledech“, pak to znamená i to, že nikoli ve všech!) Přesto se mi nezdá, že bych tu byl nějaký celkově a trvale sklíčenější, smutnější, zoufalejší, než kdekoliv jinde; připadám si pořád stejný; jen se radikálně změnil vějíř toho, co mi dělá radost a co mne deprimuje. Vlídné slovo, dopis z domova, v klidu vykouřená cigareta, nerušená hodina zajímavé četby – to jsou věci, které mne ve zdejší souvislosti dovedou rozradostnit tak, jako venku ty nejbohatší a nejpestřejší zážitky.

Jestli má zavřenost takto obsáhle prorůstá mým současným životem, především a hlavně dík svým nejrozmanitějším dílčím prvkům a důsledkům, pak jako taková – tj. jako celistvý a svébytný „jev o sobě“ – ke mně přistupuje vlastně jen v jednom jediném případě: když se mne zmocní (děje se to ovšem dost vzácně a nikdy to nenabývá nějak zvlášť drastických rozměrů) jakýsi celkový tísnivý pocit uzavřenosti a oddělenosti od „pravého dění“ a „pravého světa“. Zdá se, že jedině když mám tuto náladu (je to nálada pochopitelně špatná, poslední, o níž jsem chtěl psát), existenciálně zakouším přímo sám fakt, že jsem zbaven svobody a obehnán drátem; je to tedy vlastně má jediná čistě či specificky vězeňská nálada. Přitom mi nevadí ani tolik to, že si nemohu (právě teď) někam vyjít, něco si zařídit, někam se podívat, ale spíš to, že kdybych skutečně nutně a nevyhnutelně někam jít potřeboval, nemohl bych. To je spojeno logicky s pocitem bezmoci a zesíleným strachem, že se v mém světě – s Tebou nebo kolem Tebe nebo s dalšími mými blízkými – něco neblahého děje a že nebudu moci být u toho, situaci na místě zkoumat a sdílet, čelit jí a zabraňovat jejím zlým důsledkům. Najednou si připadám jako němý nebo chromý nebo jaksi spoutaný. Nejde tu o prostou klaustrofobii (tou jsem netrpěl ani ve vazbě), je to pocit hlubší a podstatnější, kotvící v duši, nikoli jen v nervové soustavě.

Opakuji, že tahle nálada není u mne nijak častá a že se zatím objevuje jen v docela slabých a mírných formách. Nebudu-li však dostávat žádné zprávy z domova, vyvstává přirozeně nebezpečí, že se to bude zhoršovat. Čímž jsem se ke konci svého dopisu vtipně vrátil k jeho počátku. Snad to na Tebe zapůsobí –

*

Malý dodatek k poslednímu dopisu: snad by neškodilo můj až příliš všeobecný výklad přeci jen ilustrovat příkladem: C. Tresmontant ve své knize Bible a antická tradice (máme ji doma) podává velmi přehledný výklad toho, čím se liší židovsko-křesťanský způsob myšlení a biblická metafyzika od myšlení a metafyziky antické a celé tradice evropského filosofování, z antického pojetí vycházející. Kdybych měl odpovědět na otázku, který z těchto dvou způsobů – tak, jak je Tresmontant rozlišuje a charakterizuje – je mi bližší, bez rozpaků bych odpověděl, že to je způsob židovsko-křesťanský s jeho konkrétností a respektem ke smyslovému světu; zároveň bych ale ihned dodal, že to neznamená, že se s touto tradicí jednoznačně a závazně identifikuji a že mne nic z druhé linie (včetně velkých německých systémů, jako je Kantův, Hegelův a Marxův) nedokáže oslovit. Zdá se mi prostě, že tyto různé způsoby vyrůstají z různé zkušenosti a perspektivy světa a postihují různé tváře bytí; oběma se cítím být otevřen; jenom – kdesi uvnitř – mám větší radost z jednoho; je to ostatně ten, kterému se nejen přibližují výsledky nejmodernější vědy, ale i to ze současné filosofie, co mne nejvíc baví číst a co mi nejvíc dává.

*

Navzdory Tvé nepsavosti Tě líbe Tvůj Vašek

P. S. Ten čaj nevoz v ničem z umělé hmoty, prý jeho vůni a chuť je schopen uchovat jen plech nebo sklo!

80) 16. 5. 81

Milá Olgo,

tak sem konečně došel od Tebe dopis (zřejmě 35), ale nebyl mi bohužel vydán (protože jsi, jak mi bylo sděleno, překročila rámec rodinné tematiky a vyřizovala mi různé pozdravy). Takže mi nezbývá, než zase jen čekat. No nic, neber to, prosím, jako vyčítání, ale pouze jako povzdech, pramenící z nedostatku zpráv o Tobě a ze starosti o Tebe. Nerad bych, aby mé dopisy působily dojmem jediné nekončící výčitky: vím, že nemáš lehký život, a víc, než dávám najevo, si cením toho, že osud, který jsem Ti připravil, jsi nejen zcela samozřejmě přijala se všemi oběťmi, které k němu patří, ale že jsi setrvalá a věrná i v hlubším smyslu, totiž že se nestaráš jen o sebe a své důstojné přežití téhle situace, což by samo o sobě bylo respektabilní, ale že se naopak sama snažíš pomáhat druhým a být užitečná. Myslím na Tebe a na Ivana teď hodně a pevně věřím, že některé podivné a zneklidňující věci, které vás – dík tomu, že patříte ke mně – potkávají, přeci jen nepřerostou v nic povážlivého. Zkrátka a dobře: něžná radost z Tvé statečnosti se ve mně snoubí s něžným strachem o Tebe. První pocit mi velí být na Tebe hodný a nic Ti nevyčítat, druhý mne naopak nutí znovu a znovu Tě žádat o častější psaní. Ber to tedy tak a nezlob se –

*

Snad právě proto, že jsem v poslední době poněkud nervózní, bude nejlepší, když se dnes rozepíšu o svých dobrých náladách.

Nejčastější (a jaksi základní) dobrou náladu mívám – jako asi každý a nejen ve vězení – tehdy, kdy se mi, stručně řečeno, daří věci. Především to bývá tehdy, kdy mi jde dobře práce (což nebývá vždy, záleží to na spoustě vnějších okolností, ale samozřejmě i na mé kondici). Nemusí se to ovšem týkat jen práce: jak víš, jsem starý plánovač, který má rád, když všechno jde tak, jak si to naplánoval nebo přál, nesnáší nejistoty, zmatky a komplikace, miluje klid a jakous takous srozumitelnost či předvídatelnost dění, které ho obklopuje, zvlášť když se ho nějak dotýká, natož tak těsně, jako chod vězeňské každodennosti; který prostě potřebuje mít všechno pokud možno předem nakoncipované a vždy podle nějaké koncepce „jet“. Tahle má vlastnost má tady ovšem ohromnou příležitost k uplatnění, protože obstarávání a absolvování různých drobných životních náležitostí, potřeb, nezbytností i radostí je tu přirozeně nepoměrně komplikovanější než na svobodě (zvlášť pro mne, který jsem svazován řadou osobitých obyčejů, fobií, návyků i neobvyklých zdravotních nezbytností, a pro něhož je každá pitomost malým ceremoniálem). No a chci-li si v klidu, úspěšně a pokud jde o energii a čas co nejúsporněji různé tyhle věci zajistit, musím si přirozeně dobře napřed rozmyslet, co a jak a kdy udělat. Podaří-li se mi tuhle sféru úspěšně zvládnout – takže svůj plán nejen splním, ale třeba i překročím –, pak už to samo mi bývá zcela bezpečným zdrojem dobré nálady.

*

Ano, vím: jsou to právě tyhle mé vlastnosti, které by někoho – jak jsem o tom už psal tuším v dopise 76 – mohly svádět k podezření, že jsem vlastně člověkem „řádu smrti“, totiž fanatikem uspořádanosti, byrokratické přehlednosti, maximální srozumitelnosti, zkrátka mrtvolného „nedění“, který by nejraději zabouchl dveře každé náhodě, výjimce, překvapení, tajemství, svobodě, tedy všemu, čím se vyjevuje tendence k novému, vývoj,

život. Jelikož jsem tohle podezření ve svém dopise odmítl jen deklarativně, dlužím Ti bližší vysvětlení: bylo by naprostým nepochopením věci domnívat se, že každý pořádek je automaticky projevem „řádu smrti“. Podstatný z tohoto hlediska není totiž pouhý fakt, že je něco strukturováno, ale především otázka, proč a jak je to strukturováno, k čemu daná struktura potenciálně směřuje, v čem je její skryté bytostné určení, její vnitřní intence, její smysl. Je-li sama sobě jediným cílem, resp. je-li jejím jediným smyslem být pouze a co nejdůkladněji tím, čím je, sama sebou, to znamená donekonečna vystupňovávat a upevňovat sobě vlastní typ uspořádanosti, pak je opravdu jevovým výrazem „řádu smrti“; je-li ale naopak prostředkem, viditelnou tváří, fází či aspektem něčeho jiného a dalšího, něčeho za ní a nad ní, neukazuje-li tedy jen sama k sobě, ale ještě i kamsi dál (například otevíráním otázky svého smyslu), pak je naopak projevem „řádu života“, resp. samého „řádu bytí“: vždyť jedině ze struktury určitého stupně mohou – byť třeba „mezi řádky“ – vyrůstat příznaky struktury stupně vyššího nebo se utvářet její zárodky; jedině nějak strukturovaná skutečnost může být pozadím nebo vnějším projevem nějaké struktury vyšší a ji osmyslňující; vždyť jedině na pozadí její srozumitelnosti lze vůbec identifikovat – z jejího hlediska nesrozumitelné – signály její metastruktury. Bez nějakého pořádku není zkrátka myslitelné ani žádné tajemství, protože jak jinak se vlastně ohlašuje tajemství a zázrak než nějakým vybočením z určitého pořádku, otevírajícím zneklidňující průhled do neznáma „vyšší struktury“? Abych byl ale konkrétní: jestli například pro mé hry byly tak charakteristické různé konvence a racionální struktury (např. geometrizace a mechanizace dialogů), pak tomu tak bylo přece jen a jen proto, že právě jimi a na jejich pozadí jsem se pokoušel dramaticky rozvinout nějakou otázku, překvapení, tajemství či připravit šok – ať už jejich rozvíjením ad absurdum nebo naopak jejich pozvolným rozrušováním. Nejednou jsem ostatně prohlašoval, že tam, kde je všechno dovoleno, nic nepřekvapí, že zproblematizovat nebo rozbít konvence lze jen tehdy, když tu nejprve nějaké jsou, že zneklidnit záhadou lze jen na pečlivě připraveném terénu průhlednosti. Přesah je prostě možný jen tam, kde je co přesahovat; pouhý chaos a libovůle neumožňují nic a nesměřují nikam, naznačují leda cestu dolů, k nižším stupňům strukturovanosti, většímu „zestejnění“, tedy opět ke smrti. Nevysvětluji to celé asi moc dobře, ale snad je jasné, co chci říct: že prostě není pořádek jako pořádek.

*

Nemusí to být ovšem jen souhra úspěšně splněných plánů, co může vyvolat mou základní dobrou náladu: stačí k tomu mnohdy třeba jen to, že mne nepotká nic špatného, že se nepotvrdí nějaké mé neblahé očekávání nebo že příznivá půda, tvořená relativním klidem, absencí rozmanitých komplikací a dobrou kondicí je náhle zúrodněna nějakou dobrou mikroudálostí. Dostanu-li tuhle dobrou náladu, stávám se najednou velmi činorodý, podnikavý, jsem plný elánu, radosti z práce a energie i k takovým úkonům, kterým se jindy vyhýbám nebo které aspoň pokud možno odkládám; mizí zcela má rozpačitost, nechuť něco zařizovat, o něco někoho žádat a něco někomu vysvětlovat, a ovšem i můj občasný útlum, projevující se mimo jiné neschopností dobře a souvisle se vyjadřovat; stávám se prostě překvapivě suverénní, smělý, výřečný, ba možná i vtipný (to mi ovšem nepřísluší posuzovat), každému na všechno dokážu náležitě odpovědět, žertovný útok pohotově odrazit, různé věci kolem sebe přiměřeně komentovat, to znamená tak, abych neslevil nic sám ze sebe, ale zároveň tak, aby mé okolí to bylo schopno přijmout nebo dokonce přijmout s povděkem, i když to třeba není pro ně vůbec nijak lichotivé. Dokážu prostě brát věci tak, jak bych je rád bral pořád: zcela spontánně

zachovávám správnou proporci vnitřního zájmu a sportovního nadhledu, lidské účasti a ozvláštňujícího odstupu, osobního angažmá a analytického diváctví. Kdesi v pozadí toho všeho je ovšem pocit, který je asi nejhlubším zdrojem jakékoliv dobré nálady kohokoliv kdykoliv: totiž pocit základní smysluplnosti žitého a naděje v něm skryté; radostné ztotožnění s životem. A všechno, co mne třeba ještě před chvílí trápilo, zlobilo či rozteskňovalo, náhle mi nevadí, což může jít až tak daleko, že ani můj trest se mi nezdá tak nekonečně dlouhý jako jindy, a mám málem dojem (bohužel zcela falešný, ale zároveň neobyčejně zdravý), že mi zbývá prožít už jen pár veselých příhod a budu na odchodu. (Mimo jiné: vynalezl jsem nový způsob, jak si svůj trest „zkracovat“: představuji si, že to, co mám za sebou, prostě nebylo, že jsem na začátku, že jsem byl odsouzen právě teď a to pouze k tomu, co mám ještě před sebou – v této době tedy ke dvěma a půl letům. To ovšem není nijak vysoký trest a tak mám vlastně důvod k radosti.)

*

Myslím na Tebe víc než kdy jindy, těším se na Tebe a líbu Tě –
Tvůj Vašek

81) 23. 5. 81

Milá Olgo,

konečně jsem se tedy dočkal (po měsíci!) zpráv od Tebe (přišel pohled a dopis 36). Výpadek v Tvém psaní je samozřejmě plně omluven, byť právě jeho příčina byla tím, co mne činilo obzvlášť netrpělivým, a tudíž i v urgování dopisů protivným. Když jsi schopna malovat byt, zdá se, že jsi navzdory všemu v dobré kondici, z čehož se pochopitelně raduji. Něco na tom bude, že jsou věci, které ženské – proti všemu očekávání – snášejí líp než chlapi. Jen telegraficky k Tvému dopisu: Škodovka se mi nijak zvlášť nelíbí a vadí mi na ní mimo jiné právě ten malý kufr, nicméně už Ti do toho nebudu mluvit. Jak se těším na nové nahrávky, nemusím asi ani povídat; že se Ti nechce kupovat české desky, chápu (všechny české LP desky, které jsme si koupili, potkal osud ležáků), jinak bych ale různé dobré cizí desky zrovna za „krámy" nepovažoval, zrovna třeba ti Bee Gees – jako klasici disco (jak jsem se dočetl v Melodii) – nepochybně do domu patří, tím spíš, že jsem celou vlnu disco v podstatě proseděl. Tvůj dopis jsem dostal 19., a tak zpráva, že 20. mám světovou premiéru, mi přišla právě včas, abych si stihl navodit správnou premiérovou trému. Když jsem se ten den vrátil z odpolední směny a předpokládal, že už je po představení, oslavil jsem to (i když nevím, jestli bylo co oslavovat) horkým mlíkem (z prášku) a americkou cigaretou. Děkuji za pozdravy, zpráva o Janě mě velmi překvapila a zneklidnila, zpráva o Janě Werichové mne zarmoutila (ještě že se toho Werich nedožil!). Za dopis Ti tedy děkuji a moc se těším na ten podrobnější, který mi ohlašuješ. o Jak už asi víš, návštěvu máme 13. června. Doufám, že Ty i Ivan budete moci přijet, že budete vyspalí, veselí a povídaví a že budeš zase nějak pěkně vyparáděná. (Ke svým instrukcím k balíku nemám zatím žádné dodatky, snad jen že bys mohla přiložit pár jehel.) Jak jistě chápeš, upínám se tentokrát k návštěvě – možno-li – ještě víc, než kdykoliv dosud. o Mám ještě jednu dobrou zprávu: došel mi přípis, že je zastaveno mé trestní stíhání pro podvracení republiky z roku 1970. Už jsem dávno na to stíhání zapomněl, před časem jsem si na ně z ničeho nic vzpomněl a napadlo mne, že by to už snad mohli zastavit. A den na to mi přišel ten přípis! o Jinak není v mém životě nic zvláštního nového, ať dělám co dělám, čas popostrčit dopředu nedokážu, i když bych – celkově vzato – ho moc popostrkovat neměl s ohledem na to, že mi letos bude už 45 let! (K našim výročím: známe se zhruba 28 let, začli jsme spolu chodit před pětadvaceti – nebo šestadvaceti? – lety a vzali jsme se, nemýlím-li se, před sedmnácti lety. Třeba se Ti to podaří podle nějakých ukazatelů zpřesnit.)

*

Ale teď už zase k načatému tématu: když mluvím o svých dobrých náladách, není to vlastně zcela přesné; jde totiž spíš jen o různá zabarvení, polohy či zaměření jedné základní nálady; její nejčastější variantě jsem se věnoval minule. Hned po ní bych se zmínil o komplementární dvojici variant, vymezovaných především svou protichůdnou orientací v čase: o dobré náladě tak říkajíc „minulostní" a „budoucnostní".

První z nich spočívá v tom, že upadnu – mnohdy i nadlouho a dost hluboce – do vzpomínání, vybavuji si a zpřítomňuji různé etapy svého života i četné konkrétní zážitky (především přirozeně to dobré z nich). Zpřítomňují se mi hlavně různé atmosféry – se svými dimenzemi dobovými, prostorovými, duchovními a společenskými –, nikoli tedy nějaký přesný sled událostí (konkrétní vzpomínky jsou sice dost živé, ale většinou nejsou vklíněny do nějakého stejně konkrétního kontextu, spíš jen jako by se vynořovaly z lehké mlhy a opět v ní mizely). Tohle vzpomínání není ovšem jen nějakým

sentimentálním sebeomamováním připomínkami lepších časů, ale má velmi výrazný pozitivní význam: umožňuje mi můj dosavadní život, kterým jsem – jak se mi teď zdá – jen tak poněkud potrhle prolétl, dodatečně „existenciálně dohodnocovat“ jakýmsi klidnějším a soustředěnějším znovuprožíváním a umožňuje mi – když už jsem se octl na téhle vynucené zastávce – v klidu se trochu rozhlížet po krajinách, jimiž má životní cesta dosud vedla, lépe je – protože z odstupu – poznávat a těžit z jejich poznání rozmanité závěry pro dobu, kdy budu po své trase zase pokračovat. (Ostatně jedním z tematických okruhů, o nichž pro své budoucí dopisy uvažuji, jsou jakési zhuštěné „paměti“ – totiž rekapitulace hlavních fází a událostí mého života a pokus o jejich určité „předběžné“ hodnocení –, ale dojde-li k tomu, pak rozhodně až někdy později; prozatím mám toho „psaní o sobě“ až po krk.) Jeden – sice okrajový, ale dost zvláštní – průvodní motiv mého vzpomínání: občas mívám cosi jako „čichové polo-halucinace“: najednou se mi zdá, že můj stroj, mé svršky, můj spoluvězeň či cokoliv jiného vyluzuje pach, probouzející z mnohaletého spánku vzpomínku na něco dávného, podobným pachem provázeného; třeba na bahnitou vůni Labe z doby mého pobytu v poděbradském internátě nebo na pach Ajdy, když vytřásá z kožichu vodu po koupeli v rybníce nebo na vůni zahrady ve zlínské vile mého dědečka nebo ozónovou vůni žďáreckého lesa po bouřce nebo směsi pachu lehce zatuchlých divadelních textilií a hereckého pudru z mých prvních let v Divadle Na zábradlí atd. atd.

„Budoucnostní“ varianta mé dobré nálady je úkazem od vězeňského života zřejmě neodmyslitelným a zná ji asi každý, kdo tu byl: jejím nevyčerpatelným a nikdy neopotřebovatelným tématem jsou první dny po návratu, jejich konkrétní náplň a příslušné plány. Je to, pravda, trochu pošetilé, veskrze (aspoň v mém případě) předčasné a nikterak prakticky užitečné, nicméně normální člověk se tomu prostě ubránit nemůže, je to koneckonců úkaz přirozený, pochopitelný, nijak škodlivý, a vlastně docela zdravý: prozrazuje, že se člověk nepřestává těšit na radosti života na svobodě, že tedy nezatrpkl, nezlhostejněl, neadaptoval se víc, než je zdrávo, zkrátka neztratil živoucí vazbu s venkovním světem. V podstatě to je jen jedna z tváří – byť ta nejprimitivnější, nejbanálnější a nejvíc vnějšková – životní víry a naděje – a už to tuhle činnost, myslím, plně ospravedlňuje. A tak i já po milionté a prvé si představuji, jak se s Tebou uvítám, až se jednoho dne objevím doma, a jak si budu diktovat páté přes deváté a Ty mi budeš pokorně (aspoň prvních pár hodin) sloužit a obskakovat mě, jak se co nejdřív pořádně ze všeho vypotím v sauně a zaplavu si v podolském bazénu (doufám, že po té pauze neklesnu ke dnu), jak a kdy se uvítám s dalšími nejbližšími, jak a kam půjdem na dobrou večeři a co tam budem jíst a pít, jak obejmu Zdeňka a pozvu ho k Ivanům a tam budu ohromně poutavě a vtipně vyprávět a vy všichni se budete krásně divit a upřímně se smát a možná i trochu plakat a jak uspořádám večírek pro přátele a j eště jiný večírek pro jiné přátele a půjdu na další dobrou večeři a pak ještě na jinou a jak budu s Andulkou tančit valčík („Krásné je žít“), jak se budu bavit tím, že někteří mí úspěšní kamarádi nebudou vědět, jak se tvářit, až mě někde potkají, jak budu ráno spát, jak dlouho budu chtít, a snídat pořádné kafe s rumem a jak se budu pěkně koupat ve vaně a pěně a nechám si všechno vyprávět a budu poslouchat všechny nové pásky a desky a pít přitom whisky a číst všechno, co – jak doufám – pečlivě shromažďuješ na mém psacím stole, a procházet se po Malé Straně a po Petříně (se psy) a navštěvovat své hospody a klábosit s Jirkou Němcem, Ivanem Jirousem, Honzou Lopatkou a všemi dalšími setrvalými kamarády a jak zajdu na pivo ke Dvoum sluncům a pokloním se panu Bondymu a jak si nechám ušít konečně nějaké šviháckés šaty (vždyť mám vlastně už jen samou džínsovinu) atd. atd. atd. Tyhle představy se člověku vracejí pořád a pořád, ať chce nebo nechce, a pořád jsou stejně vzrušující, rozpracovávám je do nejjemnějších podrobností a nic mi

přitom nevadí oprávněné tušení, že stejně bude nakonec všechno jinak a zdaleka ne tak krásné, protože celý ten „můj“ svět se mezitím nevyhnutelně změní a protože má a bude mít na práci tisíc jiných věcí, než mne pořád jen očekávat a pořád se chystat na to, že se bude po mém návratu chovat tak, jak si to já tady – vytržen tak říkajíc z reality dějin – bláhově vysnívám. Abych se ovšem nejevil jen jako pošetilec: tu a tam uvažuji samozřejmě i o důležitějších věcech, o svém životě a budoucnosti vůbec, o svém postavení, svých plánech, svém psaní atd., ale to je jen takový normálně solidní předmět normálně solidního přemýšlení; ten pravý a nikdy neselhávající zdroj nadějeplné radosti a nekonečného těšení je skutečně v tom úplně a docela přízemním vězeňském snění o prvních krocích a dnech na svobodě. Co myslíš, bude to 29. listopadu 1983? Nebo snad dřív? Nebo naopak později?

Líbe Tě Tvůj Vašek

P. S. Kdybys sehnala Paradentol (želé), tak ho přivez!

82) 30. 5. 81

Milá Olgo,

Tvůj poslední dopis (zřejmě 37) a poslední dopis Ivanův mi nebyly vydány, a tak mi nezbývá než doufat, že si všechno – a především samozřejmě věci, které se nás bezprostředně týkají – řekneme při návštěvě. Není to dnes ani poprvé a jistě ani naposled, kdy píšu o docela jiných věcech, než o jakých bych psát chtěl (pestrý život máme teď, zdá se, oba), vždy je pro mne dost těžké sám sebe usměrnit, nicméně tentokrát by to – aspoň teoreticky – mělo být přeci jen snazší, protože k obvyklým důvodům přistupuje ještě další, neméně závažný: tohle je poslední dopis, který Ti před návštěvou dojde, do jisté míry bude mít tedy vliv na její atmosféru, a jelikož bych byl rád, kdyby při ní navzdory všemu vládla dobrá nálada, je namístě, abych navzdory všemu pokračoval o svých dobrých náladách.

*

Je přirozeně dost různých knih, televizních pořadů i filmů, které mne z různých důvodů zajímají a dokážou mne tedy více či méně zaujmout; nepříliš často se však stane, že mne něco nejen zaujme, ale opravdu strhne (a nemusí to být, což je zajímavé, jen umělecké dílo, ale třeba i dobrá esej), že mne zkrátka potká skutečně svrchovaný umělecký zážitek. Stane-li se to ovšem, pak to stojí za to: najednou se mi chce plakat, nikoli však dojetím nebo jen dojetím (dojmout mne dokáže kdejaká hloupost jako ostatně i Tebe), ale spíš náhlým štěstím; je to pláč podivně promíchaný se smíchem, přičemž ten pláč i ten smích mají společný původ: je jím radost z pravdy, ze suverenity a autenticity sdělení, radost tak veliká, že dokáže v člověku najednou cosi zlomit a on se začne smát i trousit slzy zároveň, a to zcela bez ohledu na to, jestli jde o dílo smutné nebo veselé. Je v tom přirozeně kus fyziologického odreagování těch věčných stresů a napětí, současně a především to je ale zážitek tak říkajíc čistě „o sobě“, navýsost duchovní a sám ze sebe smysluplný, a i ta radost z něj je zcela čistá, totiž nezávislá na žádném konkrétním zájmu, účelu či souvislosti, je to radost z totálního vnitřního ztotožnění, radost z toho, že se na člověka z ničeho nic usmálo cosi z tajemné podstaty „řádu ducha“ i „řádu bytí“ – a nejen že se to na něj usmálo, ale že byl přímo „přizván k hostině“, zkrátka něco sdílel, účastnil se něčeho veledůležitého, byl „v tom“. Pro tuhle „kulturní“ dobrou náladu je příznačné, že mi při ní jsou najednou zcela lhostejné a připadají mi jako zcela nicotné mnohé vnější věci, které mne jindy dokážou dost houževnatě trápit, vyčerpávat nebo aspoň vnitřně zaměstnávat.

Jiný druh dobré nálady dokáže ve mně vyvolat něco, co bych nazval „lidským setkáním“. Tu a tam se stane, že si s někým porozumím, že někdo lépe porozumí mně nebo já jemu, že mi někdo nějak pomůže – třeba jen vlídným slovem – nebo naopak já pomůžu jemu – třeba mu rozmluvím nějakou hloupost nebo se mi podaří přimět ho, aby se lépe ovládal – nebo že si prostě jen s někým dobře pohovořím nebo s ním v jakémsi vesele tvůrčím dialogu společně prožiji nějakou mikroudálost; tyhle věci, které jsou na svobodě pro člověka běžné, mají tady přirozeně svou zvláštní cenu, a není tedy žádný div, že jsou neselhávajícím zdrojem dobré nálady.

Na mé nálady „minulostní“ a „budoucnostní“, které obě mají takovou spíš introvertní povahu (člověk se sám od sebe a tak říkajíc vlastní silou odpoutá od bezprostředně žité přítomnosti a odlétne do jiných prostorů a časů) přímo navazuje to, co by se dalo nazvat „usebráním“. Je to jakýsi vyšší stupeň, kdy se nenechám už jen tak volně a bez dalšího unášet vzpomínkami nebo sny o svém návratu, ale především uvažuji – o všem možném,

o sobě a svém životě, o svém psaní, o různých souvislostech své momentální situace, i samozřejmě – a možná hlavně – o mnoha obecných tématech. Psal jsem Ti kdysi už o tom, že v prvních týdnech a měsících svého zavření jsem si velice živě a téměř fyzicky představoval všechny konkrétní věci, které utvářejí můj život venku a které mi jsou odepřeny, velice intenzivně po nich tesknil a přímo smyslově se na ně těšil; teď už – s odstupem času – nejsou tyhle prožitky zdaleka tak bezprostřední a naléhavé a můj domov (můj „konkrétní horizont“) ve mně stále zřetelněji působí spíš svým smyslem, mravním obsahem, nároky i nadějemi, tedy tím, co je pod jeho smyslovým povrchem. I proto nad těmi dvěma „přízemnějšími“ polohami – vzpomínáním a představováním si – postupně začíná převládat „usebrání“ jako projev hlubšího a duchovnějšího vztahu k rozmanitým hodnotám světa a mého života. Často se, pravda, mé myšlenky honí přitom jen tak v kruhu (i o tom jsem Ti už kdysi psal: že bez konkrétních impulsů – např. četby nebo různých diskusí s přáteli – a bez možnosti konkrétně fixovat a rozvíjet své myšlenky psaním, nedokážu toho moc vymyslet, myslím tak trochu „na prázdno“, bez pohonné hmoty), nic převratného tedy z toho usebrání nevzchází, nicméně zcela neplodná činnost to rozhodně není: byť třeba jen zvolna, přeci jen se přitom cosi dobrého ve mně – snad – děje, leccos se nenápadně ujasňuje, leccos se tiše upevňuje, leccos se seřazuje a třídí, leccos povrchního a zbrklého odpadá, leccos se hlouběji zhodnocuje.

Jakousi nejvyšší fází tohoto „usebrání“ je posléze má poslední a nejlepší dobrá nálada. Těžko ji stručně a přesně charakterizovat; je to stav jakési obecné a podstatné radosti ze života, z toho, že jsem, že můj život – navzdory všemu – má nějaký smysl, že jsem cosi dobrého udělal, že jsou lidé, kteří mne chápou, rozumí mi, sdílejí se mnou – byť třeba jen na dálku a jen v obecné rovině – můj osud, chápou, co chci a proč to či ono dělám, myslí na mne, mají o mne starost a přejí mi dobré a – což je asi vůbec nejdůležitější a nejkrásnější – mají mne rádi. Je to zážitek vyjevování a zpřítomňování jinak dost skryté, ale vše zároveň z pozadí určující duchovní dimenze, totiž dimenze víry, naděje a hlubokého přesvědčení o „smyslu“. Snad je to něco jako živoucí zkušenost kontaktu s „absolutním horizontem“, snad je to nějaká (u člověka mého typu neobyčejně vzácná) „radost identity ze své identity“, snad je to radostný zážitek souladu člověka se sebou samým a svou „vyšší odpovědností“; snad je to – což říkám spíš jen tak obrazně – nějaké radostné setkání s božím vlídným porozuměním pro mé neobratné pozemské pachtění, pro můj tak říkajíc dobrý úmysl. Tahle nálada není u mne sice nijak moc častá, zato je však velice užitečná: vlévá do mne sílu a energii a odvahu, tedy substance, které po čertech potřebuji.

*

Když jsem Ti minule líčil, na co všechno se těším, vzpomněl jsem si na svůj první pobyt ve vězení v roce 1977 a na to, jak jsem Ti tehdy psal celý dlouhý seznam svých nádherných předsevzetí do života po svém návratu: jak si budu úplně nově vážit svobody, času, všech radostí života, jak budu nově a jinak a lépe žít (připomíná to ta věčně krásná a nikdy neuskutečněná předsevzetí Čechovových postav, která mne vždycky fascinovala a která jsem polo- parodicky přejímal do svých her – „polo-parodicky“ říkám mimo jiné proto, že podle mne jsou ty věci napůl parodické už u Čechova), jak si budu vážit přírody, dobrých lidí i dobrých knih a naplňovat jimi každou minutu svého života atd. atd. atd. Když si na to teď s odstupem času a po trochu bohatších vězeňských zkušenostech vzpomínám, červenám se až po uši, protože si uvědomuji, jak to všechno bylo ujeté a jak to v podstatě byl jen docela banální projev

docela banální vězeňské psychózy. Nemyslím si, že jsem dnes bůhvíjak chytrý a zkušený (takový pyšný pocit by byl jen jinou podobou téže psychózy; k normálnímu a zdravému životu patří totiž mezi jiným i trvalá schopnost úžasu), nicméně některé dětské nemoci mám přeci jen už naštěstí za sebou, a tak si nedělám žádná krásná předsevzetí, která pak stejně nesplním. Můj cíl je nepoměrně skromnější: vrátit se pokud možno nepoznamenaný, to znamená takový, jaký jsem odešel. Když se mi to podaří, budu plně spokojen; podaří-li se mi ještě něco navíc, třeba to, co jsem si „plánoval“, když jsem Ti psal po svém odsouzení, budu samozřejmě rád; jenomže dnes už vím, že takové věci se prostě nedají plánovat; změní-li se člověk k lepšímu, stane se to jaksi „samo sebou“, z podstaty duše a života, pod tlakem zkušeností, nikoli tedy proto, že si to člověk naplánoval; ostatně jestli se vůbec něco takového stalo, se beztak pozná jedině až potom.

*

Včera jsem měl dvouleté výročí zavření; mé předchozí řádky můžeš tedy chápat jako malou poznámku na jeho okraj.

Líbu Tě, myslím na Tebe a už se hrozně moc těším

– Tvůj Vašek

83) 10. 6. 81

Milá Olgo,

a už tu je zase „mrtvý dopis“, tj. ten, který je psán v radostné atmosféře očekávání návštěvy a který Ti dojde až v době, kdy budu na návštěvu už jen vzpomínat. Věnuji ho formulování otázky, které bych se rád v několika dalších dopisech věnoval. Nejde o žádné moc nové téma, nové se snad může zdát právě jen způsobem položení otázky, v jádře však jde o věci, o nichž vlastně tak či onak píšu pořád a které jsou koneckonců tím nejpřirozenějším a nejdůležitějším, o čem přemýšlí člověk vytržený na delší dobu z domova a podrobený dost těžké životní zkoušce.

*

Žádný živý tvor se neobjevil na světě ze své vůle a každý přitom na svém životě lpí, žít chce a dělá všechno, co umí, aby žil – a to pokud možno tak, jak je mu vlastní. Biologové to nazývají pudem sebezáchovy a člověk – tak jako každý živočich – tenhle pud má; je to bytostná součást jeho živočišného založení, která prorůstá skrz naskrz celou jeho existencí. A přece se způsob její přítomnosti v člověku čímsi jemným, leč nesmírně důležitým liší od způsobu, jakým je přítomna ve všech ostatních živých tvorech: působí sice většinou – tak jako u nich – jako víceméně nereflektovaná samozřejmost, zároveň však – na rozdíl od nich – tak působit nemusí; je sice – tak jako v celé živočišné říši – přirozeným východiskem a pružinou života, zároveň však může být kdykoliv zcela zproblematizována a popřena tím, že si člověk položí docela prostou, avšak celé zbývající živočišné říši odepřenou otázku, totiž otázku, jestli má opravdu žít, a když ano, tak proč.

Mne ovšem nebude tolik zajímat to, co nás definuje jako živočichy, jako spíš to, co nás dělá lidmi. Proto přenechám pud sebezáchovy – jako takový – příslušným odborníkům a začnu tam, kde tento pud tak říkajíc končí: totiž v okamžiku, kdy si člověk klade otázku, zda „být či nebýt“. Jestli schopnost položit si tuto otázku nás dělá lidmi, zakládá-li tedy naši lidskou existenci, pak způsob, jak si na ni odpovídáme, zakládá naši lidskou identitu – naznačuj e, kým jsme.

*

Většina lidí, kdybychom jim tuto otázku položili, by nám asi odpověděla něco v tom smyslu, že je život baví, že se jim nezdá tak špatný, aby s ním museli skoncovat, a že jim přeci jen – navzdory všemu – skýtá rozmanité radosti, o které by neradi přišli. A pokud nejsou docela šťastni, že neztrácejí naději, že jim život přeci jen ještě pár šťastných chvil přinese, takových chvil, pro které stojí za to žít. Kdybychom se s takovou odpovědí nespokojili a dožadovali se nějaké bližší specifikace oněch radostí, které lidi na tomto světě drží, otevřela by se před námi zřejmě pestrá paleta různých věcí: pivo, láska, radost z práce, dobré jídlo, rodina a děti, sport, vlastní dům, kulturní zážitky, radost ze svobodného hledání pravdy, radost z lidské pospolitosti a ze služby ostatním atd. atd.

Tyto různé představy o smysluplném obsahu života se nám mohou více či méně líbit, mohou se nám zdát jednou přízemní a jindy naopak velice ušlechtilé, nicméně mne osobně daleko víc než jejich „hodnota“ jako něčeho „o sobě“ (nazírána z nějakého víceméně moralistně pozitivistického hlediska) zajímá na nich něco jiného: charakter a hloubka jejich zakotvení v člověku; struktura jejich osmyslňujícího fungování; jejich autentický význam, váha a kontext; zkrátka jejich hlubší existenciální pozadí a

souvislosti. Z hlediska otázky, proč je vlastně člověk rozhodnut žít, je totiž skutečně důležitější než nějak třídit a hodnotit „objekty“, jichž se dovolává (ostatně mnohdy zástupné a jaksi nevlastní), pátrat po tom, proč a jak ho tyto „objekty“ obracejí k životu a proč a jak naopak selhávají. Zdá se totiž, že nic z nich – od dobrého jídla až třeba po službu pravdě – samo o sobě nic ještě nezaručuje; cokoliv může smysl života stejně dobře člověku dávat i brát; cokoliv (nebo téměř cokoliv) ho může povznášet nad jeho živočišné založení i srážet ho k němu zpět; z téměř čehokoliv může čerpat stejně dobře naději i beznaději, důvod k životu i důvod k smrti.

*

Vymezuje-li tedy otázka „proč žít“ téma, kolem kterého se teď chystám trochu ve svých dopisech kroužit, pak z předchozího odstavce by měl vyplývat způsob tohoto kroužení: nepůjde mi ani tak o to, o čem se v běžné řeči na tohle téma nejčastěji hovoří, totiž o různé konkrétní životní hodnoty či ideály, ale především o lidskou existenci jako subjekt těchto hodnot a ideálů.

Těší se a líbe Vašek

P. S. Psáno tentokrát trochu ve spěchu, proto ne tak krasopisně –

86) 26. 7. 81

Milá Olgo,

tak v pondělí 20. 7. jsem skutečně opustil Heřmanice a v úterý jsem šťastně dorazil do pankrácké vězeňské nemocnice, z které Ti teď píšu. Původně se zdálo, že tu budu delší dobu, do Heřmanic se už nevrátím a odtud pojedu už rovnou do nějakého nového působiště (říkal jsem Ti už při návštěvě, že se mám z Heřmanic dříve nebo později stěhovat). Teď se ovšem situace změnila a vypadá to naopak tak, že se v nejbližších dnech buď vrátím ještě do Heřmanic, což je pravděpodobnější, nebo odjedu už někam jinam, což je méně pravděpodobné. Rozhodně tu ale zatím nezůstanu: příslušná vyšetření mám totiž už za sebou, a i když z jejich výsledků vyplývá, že bych operován spíš asi měl být, nebudu operován ihned, resp. v rámci tohoto svého zdejšího pobytu (jak se to zprvu jevilo), ale když, tak až v první půli září, kdy se sem mám vrátit k nové prohlídce a kdy se má o operaci definitivně rozhodnout. Takže přes srpen budu ještě v NVÚ, zřejmě v Heřmanicích.

*

A teď snad konkrétněji k mému zdravotnímu stavu: byla mi provedena rektoskopie (nebylo to tak strašné, jak jsem si to představoval) i rentgen střev (a mimoto různá obecná vyšetření jako EKG apod.) a potvrdilo se, že kromě dost velkých vnějších hemeroidů mám ještě cosi nedobrého uvnitř a že by to všechno bylo nejlépe vyoperovat, zvlášť s ohledem na fakt, že mám ještě přes dva roky trestu před sebou a je jasné, že ve vězení nikdy nemohu mít takové podmínky, jaké mi venku umožňovaly s mými hemeroidy po léta žít, ale naopak, že by mé trvalé problémy kolem zadku spíš jen narůstaly. Byl jsem ujištěn, že zhoubný nádor nemám, a i když v těchto věcech mívají pacienti celkem pochopitelný sklon lékařům nevěřit, já jim věřím a nemyslím si, že to je se mnou horší, než je mi říkáno. (Nasvědčuje tomu i to, že nejen nehubnu, ale naopak tloustnu, jak jsem se mohl znovu přesvědčit, když jsem si oblékl na cestu své civilní kalhoty.) Vůbec musím říct, že způsob mého vyšetření a celkového jednání se mnou vyvolává ve mně ke zdejší nemocnici plnou důvěru, což má vliv i na to, že mizí můj původní strach z operace a že se naopak čím dál tím víc kloním k názoru, že operace bude nejlepší řešení. Mé tenisové lokty byly také zrentgenovány, na pravém loktu mám nějaký výrůstek, léčen budu jako dosud obstřiky, protože jiná léčba neexistuje. (V současné době mne to velmi zlobí – bolí mne téměř každý pohyb rukama a skoro nic neuzvednu – po injekci to vždycky na čas zmizí.)

*

Pobyt v nemocnici je pro mne zcela zvláštní a převážně krásný zážitek: po devatenácti měsících shonu a zmatku mám zase na chvíli klid; po šestadvaceti měsících bez soukromí žiju celé dny v samotě (jsem sám v cele, to je nádhera!); pokud přijdu s někým do styku, jsou to normální a vlídní lidé; jsem v Praze, svém domově, z okna vidím pražské střechy a zaznívá ke mně zase má mateřština – no zkrátka samé nové a vzrušující věci. Není-li ta změna úplně ideální, pak jen proto, že jsem už týden nekouřil, což je po třiceti letech kouření věru dost nepříjemné. (Obzvlášť mi cigareta chybí v jistých intimních okamžicích – musím brát místo ní víc projímadla a stejně to není ono.) Takže tu odpočívám, hodně spím, tloustnu (bohužel), hodně čtu, přemýšlím, občas koukám z okna – zkrátka věnuji se po celé dny sám sobě, což jsem už dlouho dělat

nemohl.

*

Hned jak dostaneš tento dopis, napiš mi do Heřmanic. Jestli jsi mi psala nějaké dopisy po dopise č. 40 (to je poslední, který jsem dostal), počítej raději s tím, že je vzhledem ke svým přesunům nedostanu, a informace v nich obsažené zopakuj. Zajímá mne, jak dopadla Tvá návštěva Prahy a jak se Tobě a Ivanovi jeví vaše věc, a pak mne ovšem zajímá všechno o Tvém životě na Hrádečku: kdo tam s Tebou je, kdo vás navštívil, jak žijete, co čtete, jakou hudbu si pouštíte, jak pokračují práce na domě, v domě a kolem domu atd. atd. Mimo jiné: doufám, že i letos uspořádáš poslední srpnový víkend tradiční rozloučení s létem a pozveš tam aspoň ty nejbližší, Ivana s Květou, Zdeňka, Andulku – Jirka s Věrou tam zřejmě budou, jakož i Andrej. (Jsem zvědav, jestli se objeví Maříkovi …) Ten víkend vychází přesně na dobu, kdy budu mít půl trestu za sebou, tak snad této události vzpomenete.

Pokud jde o noviny: skutečně je tu odbírat nemohu a citelně mi chybí. Teď už mi je sem neposílej, odjedu dřív, než by sem došly, ale od začátku září pro jistotu noviny nevyhazuj – a až tu budu pak, tj. na delší dobu, tak bys mi je posílala (tak jednou týdně, jako tiskopis, od každých vždy jen ten list, kde jsou zprávy z domova a ze světa). Napiš mi taky, jestli Ti došly všechny mé dopisy! Hned jak se vrátím do Heřmanic (případně jinam), pokusím se zjistit a dojednat termín návštěvy. Měla by být kolem 6. září, a záleží tedy na tom, kde tou dobou budu. Pokud bych byl už zase zde, bylo by pro vás docela výhodné mne navštívit tady, jde-li to. Jakmile bych něco věděl, hned bych Ti napsal, abys s tím mohla počítat. Rovněž instrukce k balíku Ti včas napíšu.

*

Promiň mi poněkud rozhárané (a jak koukám stále rozháranější) písmo – ale píšu v posteli a jaksi mi to nejde.

A tak radši končím, zdravím Tě a líbu Tvůj Vašek

P. S. Už jsi byla v novém trutnovském krytém koupališti? Je tam i sauna, viděl jsem to v televizi a mám v plánu tam chodit.

87) 1. 8. 81

Milá Olgo,

jak už asi víš z úředního sdělení, stalo se to, s čím jsem sice jako s možností počítal a byl na to připraven, co se mi však zdálo přeci jen být o něco méně pravděpodobné než návrat do Heřmanic, totiž že jsem odjel z Pankráce už rovnou do svého nového působiště. A tak jsem od čtvrtka 30. 7. na Borech. Je samozřejmě trochu brzo na to, abych tuto změnu nějak celkově hodnotil, hodně záleží například na tom, na jaké pracoviště budu zařazen, přesto však musím říct, že zatím tu změnu považuji za naprosto vynikající a přesahující všechna očekávání. Jeví se mi to tu po všech stránkách neskonale lepší než v Heřmanicích a nemohu dokonce stále vyjít až z jakési mírné euforie, do níž mne toto přestěhování uvedlo. Párkrát jsem tu během svého života byl, někdy před třiceti lety na návštěvě svého strýce, později jsem sem několikrát vezl manželky nějakých známých na návštěvu, působilo to na mne vždy dost depresivně a věru jsem si nemyslel, že jednou se budu tak radovat z toho, že tu sám jsem. Inu jsou to paradoxy!

*

S naší korespondencí to bude dík mým pohybům teď po nějaký čas asi trochu zašmodrchané, snad proto nebude na škodu, když nejdřív trochu zrekapituluji své dopisy (nevím přirozeně, které z nich jsi dostala). Po návštěvě jsem Ti asi měsíc nepsal (důvodů bylo víc a jelikož víš, jak pečlivě a pravidelně Ti píšu, zajisté mi uvěříš, že to byly důvody vážné); pak jsem Ti psal dopis 84, věnovaný různým tématům (ten jsi asi dostala); kratší dopis 85, v němž jsem Ti pouze oznamoval, že z Heřmanic odjedu na Pankrác do nemocnice; a posléze z nemocnice dopis 86, v němž jsem Tě podrobněji seznamoval se svou zdravotní problematikou, oznamoval Ti, že z Pankráce brzo odjedu, abych se tam na operaci vrátil až v září, a v němž jsem mimo jiné také vyslovil naději, že poslední srpnový víkend budeš na Hrádečku pořádat tradiční rozloučení s létem. Potud o mých dopisech Tobě. Od Tebe jsem dostal po dopise 40 ještě dopis 41 (o Tvých „dožínkových" narozeninách – doufám, že mi ukážeš fotku sebe v kroji!), který mi z Heřmanic poslali na Pankrác, což ve mně vyvolává naději, že i Tvé další dopisy, adresované do Heřmanic, budou za mnou poslány. Jelikož to však není jisté a mohu je taky dostat bůhví kdy, uvítal bych, kdybys mi hned po obdržení tohoto dopisu napsala sem a ve svém dopise zrekapitulovala vše podstatné ze všech dopisů, jejichž příjem jsem Ti ještě nepotvrdil. (Tolik jich zase nebude, jak Tě znám, tak nejvíc asi dva.)

*

V tuto chvíli ještě nevím, kdy budu mít návštěvu, ale je docela možné, že se to do odeslání tohoto dopisu (tj. do středy 5. 8.) dozvím – pro ten případ si nechám ke konci ještě trochu místa. Když nic, tak bych Ti to zřejmě napsal v příštím dopise. Podle mého odhadu se bude návštěva konat ještě zde, tj. před mým zářijovým odjezdem do nemocnice. Mám k Tobě připsat Ivana nebo Květu? To mi, prosím, hned napiš! Pokud se to včas nedozvím, uvedu oba (samozřejmě jakožto dvě alternativy), pokud to nepůjde, uvedu Květu, s tím, že Ivan by přijel na tu další – tj. předvánoční – návštěvu. Zřejmě se do té doby už něco bude dít i ve vaší věci, a tak bude lépe, když mi o tom bude referovat Ivan jako přímý účastník dění. K návštěvě a balíčku dostaneš odtud (s pozvánkou) úřední informaci (vezmi ji na návštěvu s sebou), je to všechno ale podobné jako v

Heřmanicích. I má přání co do obsahu balíčku budou zřejmě podobná (to znamená hlavně cigarety a čaj), přesně se v té věci vyslovím až v příštím dopise.

*

Na rozdíl od Heřmanic nám tu mohou příbuzní předplatit u PNS různé časopisy, což je přirozeně výborné. Rudé právo si tu budu platit z kapesného, ale považoval bych za velmi dobré, kdybys mi nějaké časopisy nechala posílat. Mám na mysli 100 + 1, Melodii, Kino, Záběr; sama uvaž zda také Scénu nebo i nějakou divadelní či filmovou revui (nevím vůbec, co dnes vlastně vychází). Víš-li o nějakém dalším zajímavém (kulturním nebo kulturně-politickém) časopise, klidně ho připoj; Zuzana nebo jiní kamarádi Ti jistě poradí a nepochybně budou vědět, které časopisy se sem smějí posílat a které nikoliv. (Mladý svět neobjednávej, ten se mi už definitivně zprotivil.) Čím dřív mi to začne chodit, tím budu raději.

*

Jak víš, 29. srpna budu mít polovinu trestu za sebou. Týž den odešlu žádost o podmínečné propuštění Okresnímu soudu Plzeň-město, 4. oddělení. Bylo by dobré, kdybyste Ty a Ivan v tutéž dobu (nebo o něco později) poslali témuž soudu dopis, v němž se k mé žádosti připojíte. Můj obhájce vám to jistě rád pomůže napsat; co tam napíšete, nechávám zcela na vaší úvaze. (Já sám se omezím na krátkou úřední žádost.) Někdy později bude o té věci rozhodovat soud, zasedání bude veřejné a já bych přirozeně uvítal, kdybyste v nějaké sestavě přijeli a případně kdyby přijel i můj obhájce. Bude to sice někdy bůhví kdy, nicméně pozvánka může přijít náhle, proto o tom píšu už teď, abyste se na to mohli připravit.

*

5. 8. 81

Tak už jsem zařazen, nejsem sice na tom pracovišti, kam mne to nejvíc táhlo, ale přesto jsem na pracovišti velmi dobrém. Na svém krajně příznivém dojmu z tohoto vězení (zvlášť ve srovnání s Heřmanicemi) jsem zatím ještě nemusel nic korigovat. Kdy budeme mít návštěvu, nevím, ale co nejdřív to zjistím. Došel mi sem z Heřmanic Ivanův prázdninový dopis, děkuji za něj. Snad by mi mohl Ivan příležitostně napsat zase něco o moderní fyzice –

Zdraví Tě a líbe Vašek

P. S. Ty časopisy raději ještě neobjednávej, musím tu věc ještě trochu přešetřit – jakmile budu mít příslušné informace, napíšu Ti –

89) 15. 8. 81

Milá Olgo,

sedím na lavičce ve zdejším mikroparčíku, mám dobrou náladu a zabývám se svou oblíbenou činností, totiž úvahami o tom, co budu dělat, až budu zase na svobodě. (Svého času jsem Ti v jednom dopise tento druh své dobré nálady blíže popsal.) Dnešní dopis bych rád proto věnoval některým postřehům, které jsem učinil na okraj svého snění o své předpokládané radostnější budoucnosti.

*

Jak víš, jsem starý plánovač a ceremoniář, a tak si snad umíš představit, do jak neuvěřitelných detailů si dokážu osnovat různé sladké představy například o tom, jak půjdu do sauny, budu své pocení kombinovat s plaváním v bazénu a sluněním, jak si potom doma zdřímnu, večer se pěkně obleču a vyjdeme si do dobré restaurace, co všechno tam budeme jíst a pít atd. atd. První věc, kterou si už dávno uvědomuji, když uvažuju o tomto druhu svého uvažování, je, že spřádání takovýchto a podobných představ má jedno společné: že dříve nebo později nevyhnutelně dospěje k bodu, kdy přede mnou vyvstane znepokojivá otázka: a co pak? a co dál? Musí přece nastat chvíle, kdy budu – obrazně řečeno – už dostatečně proplaván, zušlechtěn, najeden, vyspán, kdy nic z těchto rozkoší už nebudu mít chuť znovu opakovat a rozmnožovat – kdy ale zároveň bude nad slunce zřejmější, že můj život tím ještě nikterak neskončil, ale že i po tom všem – a právě po tom – mu bude třeba vdechnout nějaký obsah a smysl. Všechny životní radosti, k nimž se člověk upíná, na něž se těší a pro které má koneckonců pro něho cenu žít, se totiž odehrávají v čase a mají tedy svůj dramatický průběh – od expozice až po „katastrofu“ – a tedy nejen že končí, ale končí defakto „katastroficky“: člověka se poté, co doznějí, nezadržitelně zmocňuje pocit prázdnoty a pustoty, zdá se mu, že už nemá na co se těšit, k čemu se upínat, v co doufat, a tedy vlastně proč žít.

Jen pro upřesnění: když jsem se zmínil o sauně a dobré večeři, volil jsem záměrně příklad nejtriviálnější, tj. radost věru krátkodobou a věru nikterak bohatě existenciálně a duchovně strukturovanou (i když, po pravdě řečeno, pro mnohé bývá právě tímto typem životních radostí smysl jejich života víceméně vyčerpán). Nicméně totéž platí i o všech podstatnějších životních radostech. Představím-li si například tu vzácnou a krásnou chvíli, že dostanu nápad na hru, tak vděčný a dobrý nápad, že mne tak říkajíc vyrazí ze židle, představím-li si dále, že se mi v jakémsi radostném transu podaří z tohoto nápadu skutečně napsat hru, s níž jsem spokojen, představím-li si, že jsem si ji už krásně opsal, že ji četli přátelé a že se jim líbila, ba že o ni je i zájem v divadlech, představím-li si tohle všechno, pak si musím představit nutně i okamžik, kdy to všechno mám už definitivně za sebou a kdy opět přede mnou vyroste ta hrozná otázka „no a?“, „to je všechno?“, „co teď?“, „co dál?“ Dokonce bych řekl, že čím „vážnější“ a časově náročnější je osmyslňující životní činnost, tím děsivější bývá prázdno, které po ní následuje.

Zdá se mi, že život většiny lidí je jaksi rozkouskován do jednotlivých životních radostí (jimiž mohou být věci přízemní i vznešené, ubohé i obdivuhodné, ale které tvoří nejčastěji pestrá směs všeho možného) a že to jsou právě tyto jednotlivé radosti, které v nich vyvolávají jakýsi elementární a v podstatě nereflektovaný pocit životní smysluplnosti, resp. zajišťují, že otázku životního smyslu vůbec jako otázku nepociťují a sami sobě nekladou. První nebo nejčastější příležitost k položení této veledůležité otázky přináší podle mého názoru teprve a právě okamžik, kdy člověk poprvé existenciálně zakusí nebo prožije fenomén oné „mezery“, tj. jakési propasti, kterou jsou

jednotlivé životní radosti od sebe odděleny. Já aspoň to tak cítím a vždycky jsem to tak cítil: oddával jsem se s entusiasmem všemu možnému, od těch dobrých večeří až po službu věcem tak zvaně „nadosobním“, nicméně vždycky se mi tyto radostné činnosti soustřeďovaly do určitých časově ohraničených úseků života, spojených s tou či onou konkrétní událostí nebo jejich souborem, a pociťoval jsem je tudíž vlastně vždycky jen jako určité „ostrovy smysluplnosti“, plovoucí v oceánu nicoty.

Samozřejmě: i v oněch mezidobích či mezerách člověk znal a cítil smysl toho, k čemu se upínal nebo čemu se věnoval ve chvílích životní plnosti (jinak by neměl vůbec žádnou osobnostní kontinuitu), nicméně toto povědomí bylo něčím jen velmi lehounkým, spíš jen nějakým chmýřím, plovoucím na hladině onoho oceánu nicoty. A naopak: vzpomínka na „mezidobí“, na chvíle prázdnoty, je v člověku přítomna i v těch nejsmysluplnějších okamžicích, nelze ji nikdy natrvalo vyhladit, takže zážitek smyslu vždycky je více či méně poznamenán nebo nalomen perspektivou nicoty; ba možná že dokonce právě ve chvíli vyvrcholení nějaké radosti vynořuje se toto varovné pomyšlení nejzřetelněji, přičemž radost nejen kalí, ale zároveň i posiluje: připomínkou propasti, která po ní bude nevyhnutelně následovat, umožňuje vidět lépe její velikost. Takže i když člověk stojí zcela pevně na zcela pevné zemi, neztrácí ze zřetele, že tato země je jen ostrovem, a neztrácí vědomí „mořského horizontu“, který tento ostrov obklopuje.

Líčím to celé asi dost primitivně, ale snad je jasné, co chci říct: že skutečně podstatné kladení otázky životního smyslu a její skutečně podstatná reflexe začíná obvykle tak, že člověka náhle přepadne a docela se ho zmocní tísnivá otázka „a co dál?“. Otázka „a co dál?“ je totiž v podstatě otázkou „no a?“. Není to tedy jen otázka po tom, co bude, až dozní určitá konkrétní radost, ale je to i otázka, jaký vůbec má smysl radost, která je předurčena k tomu, aby dozněla, jinými slovy jaký vůbec má smysl to, co dává našemu životu smysl, tedy otázka po „meta-smyslu“ smysluplného. Teprve v okamžiku, kdy je takto zproblematizováno všechno, co dosud tvořilo (nereflektovaně) osmyslňující náplň našeho života – všechny ty tisíce věcí, pro které se nám zdálo, že má cenu žít, anebo kvůli nimž jsme prostě žili –, jsou vytvořeny podmínky k tomu, abychom si otázku smyslu svého života skutečně vážně položili.

Položit si ji pak znamená mimo jiné se ptát, zda ty „ostrovy“ opravdu tak osaměle a nahodile plují oceánem, jak se to ve chvílích beznaděje jeví, či zda jsou ve skutečnosti naopak jen viditelnými vrcholky nějakého souvislého podmořského masivu.

*

No nic, pobyt na lavičce dávno skončil, už jsem zase zpátky ve svém hradním obydlí, a tak bych se měl vrátit trochu do své současné reality:

1) Četl jsem v Pochodni ten článek, o němž jsem se Ti už kdysi zmínil, a nemám celkem nic, co bych k němu řekl. Je tam i moje fotka.

2) K mým dopisům: teoreticky mám na ně víc času než v Heřmanicích, v praxi se mi však píší podstatně hůř vzhledem k tísnivým prostorovým podmínkám a upovídaným spoluvězňům.

3) V úterý jsem objednán k neurologovi, který mi snad dá ty vytoužené obstřiky. Bolení loktů se stává dost nesnesitelné.

4) Zatím mám možnost každý večer se dívat na televizi. Včera jsem zhlédl český film Hněv (Karel Valtera plus Zbyněk Brynych), byla to dost neuvěřitelná věc. Předtím jsem viděl v místním kině Kačerův film Jsem nebe na námět Ivy Hercíkové. Asi dost špatné, i když hodně ambiciózní. Jediná nesporná věc byl herecký výkon Lenky Machoninové. Když ji potkáš, tak ji pozdravuj.

Myslí na Tebe a líbe Tě Vašek

90) 23. 8. 81

Milá Olgo,

tak mi přišel po delší době od Tebe dopis (42), děkuji Ti za něj, udělal mi přirozeně radost, i když musím přiznat, že co do bohatosti informací mne příliš neuspokojil. Především nejen že nereaguješ na žádné mé dopisy, ale vůbec jejich příjem nepotvrzuješ, takže nemám přehled, které jsi dostala a které nikoliv. Pokud jsi to mezitím už neuskutečnila, prosil bych Tě moc, abys mi hned, jak dostaneš tento dopis, přehledně napsala, zda jsi dostala všechny mé dopisy, psané od minulé návštěvy (tj. 84 až 90), tedy z Heřmanic, Pankráce i z Borů, resp. které jsi dostala a které nikoliv, a abys případně reagovala na to z nich, co je ještě nějak aktuální.

Pokud jde o operaci, rozhodl jsem se po příslušných konzultacích a po zralé úvaze, že se budu řídit názorem lékařů a pokud ji oni doporučí, budu s ní souhlasit i já. Toto své rozhodnutí už nemohu měnit, resp. teoreticky bych je změnit mohl, ale bylo by to velmi trapné, tím spíš, že bych k takové změně stanoviska neměl žádný pádný důvod. Tvé přání, abych ještě počkal, přišlo nejen poněkud pozdě (vždyť jsem už mohl být dávno po operaci), ale hlavně Tvá starost, jakkoli mne těší a dojímá, je myslím zbytečná. Dříve nebo později bych asi operován beztak musel být a je lépe to absolvovat dřív, než ze mne bude úplný dědek. Na Pankráci musí dělat tyto operace často, nijak se do nich nehrnou, nejsou-li opravdu nutné, přičemž lidé, kteří je tam podstoupili a s nimiž jsem mluvil, jsou s výsledkem plně spokojeni. Nechme tedy tuto věc jejímu přirozenému vývoji (tím spíš, že budu-li skutečně operován, není, zdá se, stále ještě stoprocentně jisté).

Jinak jsem v Tvém dopise postrádal systematičtější vyprávění o tom, co se všechno na Hrádečku dělo, kdo všechno tam kdy a jak dlouho byl, jaká byla atmosféra, jak pokračují různé práce a vůbec v jakém je dům stavu, kdy pojedeš do Prahy a kdy se tam definitivně přestěhuješ (nezapomeň, že to všechno musím vědět kvůli adresování svých dopisů s velkým předstihem!), jak slouží nové auto a zda s ním jezdíš sama atd. atd. A to nemluvím o totálním nedostatku zpráv o vývoji Tvého a Ivanova případu, resp. o tom, jakým dojmem na vás působily výsledky vyšetřování (o tom mi můžete normálně psát, je to přece povýtce rodinná věc!).

Děkuji rovněž za dopis (40) od Ivana, došel mi včera a byl k mé radosti přeci jen o něco zevrubnější a systematičtější než dopis Tvůj, přičemž měl pro mne velký význam zvláště referencí o ohlasu Horského hotelu.

Důležitá informace pro vás oba: na obálku pište nad adresu ústavu i mé jméno a datum narození, což Ivan neudělal, nejspíš asi proto, že do Heřmanic se zřejmě jméno na obálku nepsalo. Do záhlaví dopisu pište můj příbuzenský poměr k vám, datum narození, číslo úseku a adresu ústavu (u sebe jako odesílatele taky příbuzenský poměr). Na rozdíl od Heřmanic mne nevybavujte ani v záhlaví dopisu, ani na obálce titulem „odsouzený“. Na dodržení těchto pravidel závisí rychlost doručení!

Můj život jinak vjel do svých kolejí, plyne si svým tempem, dokonce se mi zdá, že plyne jaksi rychleji než dosud. Ten neurolog mi injekce nedal, tak se těším z naděje, že mi je snad dají na Pankráci. Zatím se snažím bolestem loktů čelit teplými náloketníky, které jsem si zhotovil. Lokty jsou jediná věc, která mne teď obtěžuje, jinak se mé tělo chová uspokojivě, hemeroidy jsou v podstatě v klidu a hlavně se celkově cítím lépe, téměř vymizely ty různé podivné malátnosti, třasy a teploty, které mne trápily v Heřmanicích.

Minulý týden jsem měl dva hezké zážitky: 1) Netrpělivost srdce, dramatizaci novely S. Zweiga (dramatizovala to má profesorka z AMU Helena Šimáčková), po dlouhé době první televizní inscenace, která se mi skutečně líbila; 2) intervjů s nějakým

francouzským genetikem ve slovenském časopisu Výběr, v němž mne zaujala (mimo jiné) informace o jednom důležitém objevu současné genetiky: odpor života ke stejnosti jde tak daleko, že geneticky podobně vybavení jedinci se nemohou oplodnit (příroda tak vylučuje vznik „genetických duplikátů“). Vzpomněl jsem si v této souvislosti na Šafaříkovu úvahu o rozdílu mezi výrobky stroje (jejichž ideálem je, aby byly co nejstejnější) a živými organismy (které ze samé podstaty života směřují právě opačným směrem).

*

Ale teď už navážu na své povídání z minulého dopisu a pokusím se své vývody trochu zpřesnit.

Především: splín, tesknota, tíseň, pocit marnosti atd. patří k běžným lidským pocitům, a potkávají-li nás, zdaleka to ještě neznamená, že jde hned o onen hluboký zážitek nicoty, který jsem měl na mysli, když jsem psal o oněch „mezerách“ a „propastech“ mezi jednotlivými „ostrovy smysluplnosti“. Myslím, že takový zážitek je dost vzácný; většina lidí o těchto věcech příliš nepřemýšlí ani je příliš neprožívá; prostě žijí, dělají to, co je baví, znají jakýsi elementární pocit smysluplnosti, a pokud zrovna takový pocit nemají, stačí jim, že si svým životem aranžují podmínky k tomu, aby ho brzy zase měli, nebo že vzpomínají na dobu, kdy ho měli.

Tito lidé mají otázku smyslu života – lze-li to tak říct – zodpovězenu dřív, než si ji položí. Odpovídají na ni prostě svým životem, tím, že žijí, že žijí pro něco nebo pro někoho, že se o něco starají, z něčeho se radují nebo naopak trápí, o něco usilují a něčemu se třeba i obětují – to všechno ale jako něco předem (tak říkajíc axiomaticky) existenciálně daného, samozřejmého, co dělají prostě proto, že „musí“ – aniž by si kladli otázku, proč vlastně musí. Tito lidé mohou věřit v Boha, ale stejně dobře mohou být ateisty, mohou se hlásit k té či oné ideologii a nemusí se hlásit k žádné, ať už ale mají názory jakékoliv, spojuje je to, že jsou v podstatě (třebas nevědomky) věřící – věří v život, věří v jeho smysl a ve smysl jeho různých hodnot a ideálů; jejich víra je však nereflektovaná, spontánní, není tak říkajíc sama o sobě, protože její nositelé z ní nikdy vážně nevystoupili, aby se ji pokusili uchopit a pochopit jako metafyzický problém. Jako by to byla prostě jen věc jejich bytostného založení, povahy, bezděčné životní orientace, přirozených lidských sklonů, zájmů a afinit, archetypálních modelů chování, ovlivňovaných přirozeně výchovou, historicko-sociálním prostředím, duchovním klimatem atd. atd.

Hodnoty, konstituující tuto elementární životní smysluplnost, jsou ovšem velmi rozmanité a mají i velmi rozmanitý mravní rozměr: vždyť mezi takto „věřící“ patří vedle člověka nezištně se obětujícího pro vysoce humánní věc i člověk krutě znásilňující své okolí ve jménu nějakého skrz naskrz pochybného ideálu, vedle člověka plného lásky a velkorysosti i člověk sobecky jdoucí za svým osobním prospěchem, člověk zlý, pokrytecký, zbabělý, ochotný k jakýmkoliv nemravným intrikám, programový přizpůsobivec, ba i člověk docela zvrhlý. Tahle obecná a spontánní „víra“ nemá totiž ještě žádný jednoznačně mravní původ; je to prostě jen jaksi „přírodně“ dané přesvědčení, že na něčem záleží a že není všechno jedno.

Ale ani to není ještě zcela přesné: nějaká – byť jakkoli skrytá a pokroucená – odpovědnost je páteří každé lidské identity, a tudíž i pomyslnou trasou životního pohybu, jehož motorem je ona spontánní víra, a proto na každé lidské orientaci, včetně té nejpochybnější, ulpívá přeci jen určitý větší či menší odlesk mravního vědomí – byť by se třeba projevoval jen tak, že člověk veskrze špatný cítí potřebu si svou špatnost –

pokud si ji ovšem jako špatnost vůbec uvědomuje – tak či onak omlouvat a tak či onak v této věci sám sebe obelhávat. Proč by totiž něco takového podnikal, kdyby aspoň trochu a aspoň mlhavě nějaký mravní imperativ kdesi v sobě či nad sebou nepociťoval? Proč by potřeboval polemizovat a vyrovnávat se s něčím, co pro něho prostě neexistuje?

To ovšem nic nemění na tom, že tahle nereflektovaná víra sama o sobě ještě nic dobrého ani špatného automaticky nezaručuje: může člověka stejně dobře vést k nejvyššímu a nejkrásnějšímu mravnímu vzepětí jako k té nejubožejší sháňce po nejbanálnějším osobním prospěchu. Ač nekonečně diferencovanější a strukturovanější ve svých rozmanitých projevech než jakákoli pouze biologická potřeba žít, přesto se mi zdá být v podstatě jen jakýmsi „lidským prodloužením" toho, co nás spojuje s jinými živočichy, totiž pudu sebezáchovy.

Řád ducha se od téhle základny skutečně emancipuje a jako skutečný zázrak „znovustvoření bytí" uskutečňuje teprve později – totiž teprve ve chvíli, kdy si lidský duch položí se vší vážností – to znamená v jejím metafyzickém rozměru – otázku životního smyslu a smyslu svých smysluplných činností; smyslu a podstaty své vlastní odpovědnosti; její záhadnosti a záhady jejího mravního obsahu.

*

Aniž bych cokoliv opravoval na svém celkově velmi příznivém dojmu z tohoto vězení, přeci jen musím konstatovat, že několik věcí tu je horších než v Heřmanicích (byť jsou v zanedbatelné menšině proti tomu, co je tu lepší). Patří mezi ně okolnost, že to tu je dost slabé s knihami (malý výběr atd.) – o to důležitější pro mne bude, objednáš-li mi přes PNS časopisy. Zatím k tomu sice ještě nemám od vychovatele souhlas, ale věřím, že ho získám. Až budeš v Praze, zeptej se Zuzany, u které pošty objednala časopisy pro Jirku (ne každá pošta to je ochotna dělat), informuj se na všechny náležitosti a hned, jak Ti dám pokyn, mi časopisy objednej. Rozhodl jsem se pro tyto: 100 + 1, Melodie, Výber zo zahr. tlače (slovenský) a Kino (místo Kina může být Záběr – záleží na tom, co z toho shledáváš v současné době lepší). Víc časopisů neobjednávej, tohle je zřejmě maximum, které mi může být povoleno.

*

Zdravím Tvou matku, Andreje s Andulkou, Ivanovu rodinu a všechny Tvé případné hosty (včetně těch, kteří se u Tebe objeví, jak předpokládám, poslední srpnový víkend – pokud Ti ovšem tento dopis nedojde až později).

Líbe Tě Tvůj Vašek

91) 29. 8. 81

Milá Olgo,

nevím, jak rychle Ti chodí odtud dopisy, ale jestli Ti chodí stejně jako z Heřmanic, je tohle poslední dopis, který dostaneš před návštěvou. Mám ještě nějaké poslední instrukce? V podstatě asi ne, snad jen to, aby bylo v balíčku hlavně hodně čaje a že tam mohou být i nějaké kvalitní (klasické) žiletky, dobré mýdlo a jiné pozornosti podle Tvé fantazie. V pondělí Ti bude zřejmě poslána pozvánka, bude tam s Tebou napsána Květa, dojde Ti to před tímto dopisem (na Hrádeček). Modlím se, aby mne těsně před návštěvou neodvezli na Pankrác; kdyby se to stalo, máš příslušné pokyny: posílat mi tam noviny (vždy po několika dnech najednou) a zeptat se, jestli mne tam můžeš navštívit (když ne, měla bys návštěvu brzy po mém návratu). I kdyby návštěva 12. září odpadla, počítám s tím, že budeš ten den v Praze, a ne-li Ty, tak Ivan. Jistě mi věříš, že se na návštěvu už hrozně těším.

Dnes mám půlku trestu za sebou, a tak jsem napsal žádost o podmínečné propuštění a taky dopis svému obhájci, v němž ho mimo jiné žádám, aby mne někdy navštívil. Informuj ho proto, prosím, o mých eventuálních přesunech.

*

Když jsem byl ještě v Heřmanicích, potkala mne jedna navenek nijak pozoruhodná, vnitřně však pro mne velmi důležitá příhoda: měl jsem odpolední směnu, bylo nádherné letní počasí, já seděl na nějaké hromadě železa, odpočíval, přemítal si o svých věcech a přitom se díval na vršek nějakého osamělého stromu v dálce za plotem. Nebe bylo temně modré, bez mráčku, bylo horko a bezvětří, listy stromu se třpytily a docela slabounce zachvívaly. A já se pomalu, ale jistě ocital ve zcela zvláštním a krásném rozpoložení: představoval jsem si, že ležím někde v trávě pod stromem, nedělám nic, na nic nečekám a o nic se nestarám, jen se nechávám omamovat horkým letním dnem. A najednou se mi zdálo, že v té chvíli jsou přítomny všechny krásné letní dny, které jsem kdy prožil a které ještě prožiji, přímo fyzicky jsem zakoušel vzpomínku na léta, která jsem jako dítě strávil ve Žďárci, cítil jsem seno, rybník a já nevím co ještě (teď mi to líčení připadá jako nějaká parodická pasáž z některé mé hry, ale co se dá dělat – ostatně což nebývá parodie často jen pokusem o sebeovládnutí poodstoupením od sebe sama a svých tajných citů?). Zdálo se mi, že prožívám ve své představě okamžik jakéhosi vrcholného štěstí, nekonečné radosti (všechny ostatní důležité radosti, jako například přítomnost těch, které mám rád, jako by byly v tom zážitku latentně spoluobsaženy), která mne sice fyzicky omamuje, ale zdaleka se neomezuje jen na to: ten okamžik je zároveň okamžikem vrcholného, vrcholně sebe-vědoucího a vrcholně povznášejícího stavu ducha, totálního a totálně harmonického splývání existence se sebou samým i s celým světem.

Na tom všem by nebylo ještě nic tak zvláštního. Důležité bylo, že oč naléhavější byl náhlý náraz toho zážitku, tak nekonečně kontrastujícího s mou vězeňsko-železárenskou realitou, o to zřetelněji jsem si uvědomoval něco, co jsem vždycky dosud při takových chvílích jen nejasně pociťoval, totiž že tenhle stav svrchované radosti v sobě vždycky a neodstranitelně obsahuje i přídech jisté neurčitě svírající tísně, lehký ozvuk nějaké nekonečné tesknoty, zvláštní podtón hluboké a osudové marnosti. Člověk je omámen, má úplně vše, co si lze představit, nic nepotřebuje a nic už nechce – a zároveň jako by cítil, že nemá vlastně nic, že jeho štěstí je jen tragický přelud, že to všechno jaksi k ničemu není a k ničemu nevede. Oč krásnější je zkrátka ta chvíle, o to zřetelněji před ním vyrůstá opět ta přízračná otázka: a co dál? co víc? co ještě? co potom? co s tím a co z

toho? Řekl bych, že je to pocit jakési hranice konečnosti; člověk vystoupil až na sám nejzazší pokraj veškeré smysluplnosti, kterou mu může nabídnout jeho konečná pozemská existence (oné „spontánní“ a „nemetafyzické“ smysluplnosti), a právě proto se před ním náhle rozevírá pohled do propasti nekonečna, nejistoty, tajemství. Není prostě už kam dál vykročit – jedině do prázdna, do propasti.

Je to ta známá dialektika života a smrti: čím intenzivněji a plněji člověk žije a uvědomuje si svůj život, tím silněji z útrob jeho zážitku k němu doléhá to, co vlastně dělá bytí bytím, život životem a smysl smyslem – totiž jejich pozadí, protiklad a jediné definující měřítko: nebytí, smrt a nicota. Myslím, že snad každý to někdy pocítil: v okamžiku nejvyššího štěstí ho najednou napadlo, že teď mu už nezbývá nic než smrt (vstoupilo to ostatně i do hovorového jazyka, říká se přece „miluji Tě k smrti“, „vidět Neapol a zemřít“ atd.).

Člověk může onu nejasnou tíseň, onen závan nekonečné nenaplněnosti, dýchající ze zážitku nejvyššího naplnění, onen pocit děsivé neuchopitelnosti, vykvétající ve chvíli nejpevnějšího uchopení, prostě od sebe odehnat jako nepříjemné chmýří, narušující mu jeho pohodu, může počkat, až ten mráček, který mu na chvilku zakryl slunce, odplyne – a žít si dál v radosti a klidu a bez zneklidňujících otázek. Může však také učinit opak: zapomenout na všechnu „spontánní smysluplnost“, z které se tak vrchovatě těšil, zapomenout na odpověď danou dřív, než byla položena otázka, a zastavit se přesně v bodě, kdy na něho nejsilněji zavanul chlad propasti, kdy se mu nejvíc zdálo, že ve skutečnosti nic nemá, nic neví a – což je nejhorší – neví, co by mohl vůbec chtít, a odvážně stanout tváří v tvář otázce, která před ním v takové chvíli vyrůstá. Totiž skutečné a celou svou podstatou hluboce metafyzické otázce smyslu života.

Tak to vidíš: chci psát o smyslu života a zatím jsem se nedostal dál než jen k opakovaným pokusům o zpřesňující popis této otázky, respektive existenciálních okolností, za nichž se člověka zmocňuje.

Ale nač pospíchat – vězeňských sobot a nedělí mám před sebou pořád ještě dost (přinejmenším tolik, kolik za sebou).

*

Dnes jsem tu zhlédl estrádní představení, které provedli vězňové pro vězně, dost se mi to líbilo a hlavně mne to velice dojalo. Už v Heřmanicích mne tyhle věci – těžko vysvětlit proč – moc dojímaly; celým svým lidským kontextem je to cosi zvláštního a neopakovatelného, co stěží nalezne obdobu na jakémkoliv jevišti „venku“. Moc dramatických autorů asi tuhle zkušenost nemá, těžko vědět, zda se v mém případě nějak zhodnotí. Jakékoli myšlenky na to, co budu psát, až budu na svobodě, jsem totiž už dávno zapudil.

*

Těší se na Tebe a líbe Tě Vašek

92) 6. 9. 81

Milá Olgo,

zajisté si vzpomínáš, že v závěru Ionescových Židlí vystoupí Řečník, který má sdělit shromážděnému publiku veledůležité poselství, jakousi sumu životního poznání Stařečka a Stařenky, kteří se nedokážou smířit s myšlenkou, že by měli odejít z tohoto světa, aniž ho seznámí s tímto generálním výsledkem svého života, odhalujícím zřejmě nějaké základní tajemství a vysvětlujícím, „jak to všechno je“. Nabízí se dohad, že Řečník má sezvané hosty seznámit se smyslem života. Jeho dlouho očekávaná řeč ovšem nakonec spočívá jen v sérii nesrozumitelných skřeků.

Mnozí interpretovali tento motiv hry jako výraz autorova přesvědčení, že nic nelze nikomu sdělit, že se člověk s člověkem nikdy nemůže dorozumět, tím méně o „smyslu života“, protože život ve skutečnosti žádný smysl nemá, všechno je marnost a člověk je beznadějně utopen v totální nesmyslnosti všeho a především své vlastní existence. Ionesco je proto mnohými považován za dramatika absolutní skepse a nihilismu.

Jak to Ionesco myslel, je Ionescova věc, a jak to kdo interpretuje, je zase věcí toho kterého interpreta. Já se o tom teď nezmiňuji proto, že bych chtěl uplatnit svůj vlastní výklad, ale proto, že motiv Řečníka se mi zdá být vhodným východiskem k mému dalšímu přemítání.

Všimněme si: Stařeček se Stařenkou se rozhodnou – vědomi si významu svého sdělení a významu toho, aby bylo srozumitelným způsobem předáno světu –, že ho nepřednesou sami, ale že si na to zjednají profesionála, tedy odborníka na sdělování.

Měl-li Řečník seznámit publikum opravdu se smyslem života, pak se mi zdá, že jeho pokus zkrachoval mimo jiné proto, že smysl života není, jak si lidé často myslí, nějakou málo známou informací, kterou může někdo, kdo ji zná, sdělit někomu, kdo ji nezná, asi na ten způsob, jak nám sděluje astronom, kolik má sluneční soustava planet, nebo statistik, kolik je mezi námi alkoholiků. Tajemství bytí a smysl života nejsou nějakými „daty“ a lidé se nedělí na ty, kterým jsou tato data známa, a na ty, kterým známa nejsou. Nikdo z nás se nestane čímsi víc než ostatní jen tak, že se odněkud dozví něco, co ostatní nevědí, resp. že se stane majitelem nějaké základní „pravdy“, kterou se jiní ke své smůle nedozvěděli. Šafařík správně upozorňuje na rozdíl mezi pravdou a informací: zatímco druhá je skutečně volně přenosná, u první to zdaleka není tak jednoduché. (Ostatně historie nás dostatečně poučuje o tom, že čím víc lidé podlehnou iluzi, že pravda má povahu věci, kterou může kdokoliv komukoliv kdykoliv předat, tím větší hrůzy z toho vznikají: ta iluze totiž zákonitě vede k přesvědčení, že svět lze zlepšit prostě tak, že se pravda co nejrychleji rozšíří. A jak ji rychleji rozšířit než násilím?)

To, co já rozumím „smyslem života“, nejen že nemá povahu nějaké informace či věci, kterou lze volně předávat, ale není to vlastně ani nic „objektivně“ poznatelného a pojmově uchopitelného, tak či onak konečného, hotového, o sobě jsoucího. Jakýkoli pokus smysl života takto uchopit jen vyvolává otázku, jaký je smysl toho, co je jako údajný životní smysl nabízeno. Domnělá odpověď se tak stává jen způsobem lepšího utajení otázky, čímž se opravdu začíná nápadně podobat proslovu Řečníka z Židlí.

Představa nějakého kompletního a konečného poznání, vše vysvětlujícího a žádné nové otázky už nevyvolávajícího, je mi jednoznačně spojena s představou konce – konce ducha, života, času i bytí. Cokoli smysluplného bylo kdy v této věci vysloveno (včetně každé náboženské zvěsti), vyznačuje se naopak, jak se mi zdá, přímo dramatickou otevřeností, nehotovostí, nemá to charakter zjištění, ale spíš výzvy či apelu, je to něco povýtce se „dějícího“, živoucího, co nás strhává či oslovuje, zavazuje nebo dráždí, co souzní s naší nejvnitřnější zkušeností a třeba i od základu mění celý náš život; co se však

nikdy nesnaží nezodpověditelnou otázku smyslu tak či onak jednoznačně zodpovědět (zodpovědět jakožto „vyřídit“, smést se stolu). Vždy to spíš jen jaksi navrhuje určitý způsob, jak s touto otázkou žít.

Je to málo? Myslím, že vůbec ne. Žít s touto otázkou neznamená totiž nic jiného, než na ni i trvale nějak „odpovídat“; resp. být s oním „smyslem“ v jakémsi živoucím „kontaktu“; resp. jakousi nejasnou ozvěnu tohoto „smyslu“ trvale slyšet; není to tedy konec nějakého problému, ale naopak stále těsnější soužití s ním. A skutečně: i když cokoliv jako „odpověď“ (aspoň v tradičním významu toho slova) neznáme a pochopitelně znát nemůžeme, přesto – trvale žijíce v otázce po ní, toužíce po ní a hledajíce ji – se s ní defakto znovu a znovu nepřímo konfrontujeme. Člověk se v tom podobá trochu slepci, dotýkajícímu se milované ženy, kterou nikdy nespatřil a nespatří. Smysl života je tedy cosi, čím se tak či onak sytíme, co trvale hledáme a zoufale postrádáme, a čeho se tedy opravdu – byť i tím sebezoufalejším postrádáním – svým způsobem dotýkáme, resp. co se tak či onak dotýká nás. Není to tečka za životem, ale východisko k jeho hlubšímu prožívání. Jako by to bylo nějaké světlo, jehož zdroj nevidíme a vidět nemůžeme, z jehož svitu však přesto žijeme – ať už tak, že se radujeme z jeho nepochopitelné přemíry, nebo naopak tak, že se soužíme jeho nepochopitelným nedostatkem.

Trvalý styk s tímto tajemstvím nás dokonce dělá teprve skutečně lidmi: nikdo mimo člověka není totiž zároveň součástí bytí, a tedy spolunositelem jeho tajemství, a zároveň i tím, kdo o tomto tajemství ví a kdo s ním a z něho – jako z tajemství – žije; kdo tedy nejen tak jako vše ostatní otázkou je, ale kdo – jsa jí – si ji zároveň klade a nemůže neklást. Dalo by se říct (a mám ostatně dojem, že to už řekl Heidegger), že člověk je „tázající se bytí“, resp. bytí, které se ptá samo na sebe, resp. ten, skrze něhož se bytí na sebe samo ptá.

Okamžik, kdy se člověk poprvé vážně ocitne tváří v tvář otázce smyslu, není tedy jen okamžikem, kdy poprvé smysl života skutečně ztratil (totiž onen „spontánní“ nereflektovaný smysl), ale i okamžikem, kdy se poprvé také smyslu vážně (reflektovaně) dotkne. Okamžikem, kdy se to stane, začíná také teprve historie člověka jako člověka, historie kultury, historie „řádu ducha“.

Není to tedy historie „odpovídání“, ale historie „tázání“, není to začátek života znajícího svůj smysl, ale života, který pochopil, že svůj smysl nezná a že se musí s touto tvrdou skutečností trvale vyrovnávat.

Tohle „vyrovnávání“ je nejsložitější, nejtemnější a zároveň nejdůležitější metafyzicko-existenciální zkušenost, kterou může člověk v životě podstoupit.

Nevím, jak se jinak zabývat otázkou „smyslu života“, než prostě tuto zkušenost osobně podstupovat a pokoušet se o ní referovat. O což se tak či onak od začátku ve svých dopisech snažím a i nadále snažit hodlám – v naději, že nic z toho, co ze sebe v těchto ztížených podmínkách vysoukám, nebude bráno ani doslovně, ani příliš závazně, ale že to bude všechno přijímáno jen jako proud improvizovaných pokusů o artikulaci mého neartikulovaného „vnitřního dění“. Nerad bych se totiž podobal Ionescovu Řečníkovi.

*

Jen stručně o praktických věcech:

1) Díky za Tvé dopisy 43 a 44 a za dopis od Květy.

2) Návštěvu a pobyt v nemocnici se přeci jen podařilo zkoordinovat: návštěva je 12. 9. a na Pankrác odjíždím 17. 9. Navštívenku jsem poslal Ivanovi, aby zbytečně nebloudila

mezi Hrádečkem a Prahou.

3) Hned po návštěvě mi napiš na Pankrác (V. H., nemocnice SNV, chirurgie, PS 44, Praha 4, 140 04).

4) Byl bych Ti vděčen, kdybys mi tam zkusila – jak jsem Tě na to už připravoval – posílat noviny. To znamená od 16. 9. (včetně) kupovat Rudé právo a vždy tak po čtyřech pěti dnech mi ho tam najednou poslat buď ve větší obálce jako dopis nebo jako tiskopis.

5) Nezapomeň o mých pohybech operativně informovat mého obhájce.

*

Už se nemohu dočkat návštěvy! Líbe Tě Vašek

93) 12. 9. 81

Milá Olgo,

to byla ale podivná návštěva! V podstatě byla dobrá – žádnou převratně špatnou zprávu jste mi nepřivezli, ani já žádnou špatnou zprávu nesdělil vám – Ty i Ivan jste v dobré duševní i fyzické kondici a já taky – všechno důležité jsme si řekli – máme se rádi a líbíme se sobě navzájem –, a přesto to bylo po vnější stránce, nač si to zapírat, pořádně uhozené! Hlavní vinu kladu sobě, nikoli snad ze svého známého sklonu k sebeobviňování, ale proto, že za to skutečně můžu. Místo souvislých, vtipných a vřelých proslovů jsem jen občas cosi odcizeně vykoktal, čímž jsem vytvořil tísnivou atmosféru, která posléze nakazila i vás. Příčin mého neuspokojivého chování bylo více: byla mi především velká zima (čekal jsem na vás tři a půl hodiny a vůbec se v té době nehýbal) a sotva návštěva začala, nenápadně se střádající vnitřní prokřehlost se náhle provalila – a já radši nemluvil, protože jsem měl pocit, že bych jen jektal. (K tomu se zřejmě připojila i podivná „víkendová nemoc“, kterou jsem trpíval už v Heřmanicích, kterou mám ale hlavně zde: zatímco po celý týden jsem fyzicky absolutně fit, v sobotu ráno mi začne být vždycky trochu divně; určitá změna v životním rytmu, stísněnější prostor, chlad – to všechno asi nějak na tuhle „chorobu“ působí.) K tomu je ovšem třeba přičíst novost prostředí a různých vedlejších faktorů a bytostí, podivně zmrazujících prostor, a ovšem i onen zvláštní útlum, do něhož – za jen trochu nepříznivých okolností – zákonitě musí vyústit týdny a týdny se stupňující nervové napětí před návštěvou. Člověk se tak dalekosáhle připravuje, tisíckrát si v hlavě osnuje, co všechno a jak řekne – až posléze neřekne nic a sedí jako špalek (tím spíš, že zcela ztratil schopnost posoudit, co vlastně říkat smí a co ne). No nic, nemá smysl to příliš rozpatlávat, jen bych se chtěl omluvit, že jsem vám z toho proti své vůli udělal tak sporný zážitek, a zároveň bych Tě chtěl ujistit, že jsem jinak docela normální, takový, jakého mne znáš, a že tu moji přitroublost musíš přičítat jen a jen mimořádným vnějším okolnostem, které na mne vždycky hrozně působí (znám se a vím to: mohu být třeba v tom nejlepším rozpoložení, sršet paradoxy a brilantními promluvami, a stačí nějaký docela malý vnější zádrhel – někdo v pozadí se poťouchle usměje nebo něco znervózňujícího připomene – a já najednou splasknu jako balón a nejsem s to ze sebe dostat víc než nejapné koktání). Ostatně pokud jde o mne, musím říct, že prvotní depresivní dojem z návštěvy (a z něho vyplývající vztek na sebe sama) poměrně brzy ustoupil do pozadí; vzpomínku na vnější průběh návštěvy začal totiž brzy protrhávat její hlubší blahodárný smysl, z jehož hlediska se i ten nezdařený vnější průběh začal postupně ocitat kupodivu v docela příznivé významové souvislosti: uvědomil jsem si, že mezi lidmi, kteří k sobě skutečně patří, není vlastně žádný trapas možný – tak dobře se znají a tak dobře vědí, jak to všechno ve skutečnosti je, že se jich takové nahodilé vnějškovosti nemohou nijak dotknout, natož je rozházet.

Má-li být můj komentář návštěvy kompletní, musím se ovšem zmínit o jednom pocitu, který sice nebyl nijak silný, zlý nebo skličující, který jsem však přesto tentokrát u sebe zaregistroval víc než jindy (možná ovšem, že ho má zčásti na svědomí právě ta vnější tísnivost návštěvy), totiž pocit, že přeci jen – i když si to rozumem stokrát zakazuje – tu člověk podléhá podvědomě představě, že vnější svět na něj čeká a se jím zabývá víc, než jak tomu ve skutečnosti je a může být. Vím, že obecně si na nezájem o svůj osud stěžovat asi nemusím, nicméně přesto jsem se asi ani já – starý realista a antiiluzionista – neubránil tomu, abych si leccos nevědomky nezkrášloval a nebyl pak trochu zaražen tím, že život jde dál i beze mne: lidé se žení, rozvádějí, vystěhovávají, vytrácejí se z obzoru, zvykají si i zapomínají – a hlavně všichni mají tisíc starostí s věcmi, které se jich dotýkají nekonečně těsněji než zavřenost kamaráda. A čím je ta zavřenost

delší, tím víc patří k danostem jejich „konkrétního horizontu“, a přestává být tudíž něčím, čím by se museli vnitřně zaměstnávat. Vždyť tu vlastně není ani čím se zabývat: změnit to nelze a je třeba žít dál, tím spíš, že ta věc už dávno přestává být nějakou zvláštností. Je to tak v pořádku a jinak to být nemůže – a je jen v pořádku, když si to člověk znovu a znovu připomíná; takové připomínání by mělo patřit k jeho každodenní hygienické sebepéči. Nepíšu proto o tomhle pocitu jako o něčem negativním a nikterak se jím nemíním rozlítostňovat. Uvědomuji si totiž mimo jiné, že čím méně bude mít člověk hloupých vězeňských iluzí, tím lépe se mu bude jednou vplouvat zase do normálního života.

K balíku nemám tentokrát ani jedinou ani sebe- drobnější připomínku, všechno bylo zcela výborné. Že jsem si nemohl odnést všechno, je smůla, zapříčiněná celkem nahodilými okolnostmi, a beru to sportovně. (I když těch šťáv je škoda, zvlášť v nemocnici by se mi hodily, protože to tam bude po určitý čas asi to jediné, co budu smět konzumovat.)

*

Jsem rád, že sis našla ve fotografování koníčka; stěžovala sis vždycky, že svou přítomností vedle Tebe dusím Tvé osobní iniciativy – a opravdu: museli mne zavřít, abys konečně uplatnila některé své dávné ambice! Hlavně u toho vydrž!

*

Při každé návštěvě se od vás dozvím o dalších přátelích, kteří se odstěhovali. Mám pro ně porozumění, zvlášť když jde o mladé lidi, kteří chtějí poznat svět, studovat, něco vidět a které tady ještě nemusí držet pocit odpovědnosti za nějaké načaté dílo nebo pocit, že jsou věci, od nichž chlap neodchází. A přece, když tak o tom uvažuji, napadá mne, že takové rozhodnutí je namístě vždy tehdy (abych se vrátil k minulému dopisu), kdy studium je pro člověka především sbíráním informací. Pokud mu ale jde o pravdu, měl by ji asi hledat hlavně v sobě a v tom světě, do něhož ho osud vrhnul. Kdo se o to nepokusí, stěží ji asi nalezne jinde. Nejde tu mnohdy spíš o únik od pravdy než o cestu za ní?

Líbe Tě Tvůj věrný
Vašek

94) 19. 9. 81

Milá Olgo,

od čtvrtka jsem tedy opět v nemocnici, jsem zase sám (to je dobré), nekouřím (to není dobré, ale počítal jsem s tím) a nemohu číst ani se učit (což je novinka, která mne zaskočila). A tak většinu času jen ležím, civím do stropu, nudím se a občas propadám depresivním náladám, k nimž asi přispívá i to, že mne pobolívají hemeroidy (jako po každém přesunu) a že mne čím dál víc bolí lokty (resp. celé ruce, které se začínají pomalu chovat jako chromé). Operován budu zřejmě ve středu 23. 9. a pak tu setrvám ještě nejmíň 14 dní. Napiš mi sem brzy něco povzbudivého!

*

Několik praktických věcí:

1) Asi Ti – podobně jako mně – došlo oznámení, že 7. října bude projednávána moje půlka. Píšu soudu, aby to odložil (na konec října nebo počátek listopadu), protože není jisto, že do 7. října budu zpátky, a budu-li, že budu fyzicky schopen tu událost absolvovat. Informuj o tom, prosím, mého obhájce. Pokud jde o jeho návštěvu, uvítal bych, kdyby se uskutečnila před tím soudem; pokud mu to nevyjde, může se uskutečnit i u příležitosti soudu, i kdykoliv po něm.

2) Děkuji Ti za dopis 44 (druhý) a Ivanovi za dopis 39. Začal jsem si vést evidenci, a tak teď už budu mít přehled, zda mi všechny vaše dopisy chodí.

3) Kdybys někde viděla nějaký hezký miniaturní kalendářík na příští rok, zakup mi ho, prosím, do příštího balíčku!

4) Pokud jde o vitaminy, pošli je na ošetřovnu Borů někdy počátkem října; připiš k tomu, že jsem Ti při návštěvě sdělil, že v regulérním balíku nesmějí vitaminy být a že je nutné posílat je touto cestou, což tedy činíš. Čím víc jich bude, tím líp. Můžeš přidat ve větším množství taky ten lék, co v něm jsou pivovarské kvasinky, nevím přesně, jak se jmenuje, snad Pangamin. Prý to je velmi dobré, zvláště ve vězení.

*

Už víckrát jsem se Ti ve svých dopisech zmínil o svém přesvědčení, že předpoklad něčeho pevného, k čemu se všechno prchavé tak či onak vztahuje, jakéhosi „absolutního horizontu“, před nímž se odvíjí všechno pomíjivé, je zabudován kdesi velice hluboko ve struktuře našeho nazírání i chování. Ne-li vědomě, tak aspoň podvědomě předpokládáme – obrazně řečeno – vždy nějakou tabuli, na níž je všechno psáno či malováno, a vylučujeme možnost, že by to bylo psáno či malováno jen tak, „do vzduchu“, a že by tedy všechno bylo odsouzeno beze stopy zmizet. Ostatně samy kategorie změny, pohybu, relativity, pomíjivosti atd. by neexistovaly, resp. nemohly by být myšleny, kdyby neexistoval a nebyl vždy zároveň s nimi myšlen i jejich protipól, na jehož pozadí jsou teprve myslitelné a možné, totiž představa trvalosti, pevnosti, absolutna. Nejde tu přitom ovšem jen o nějaký zákon logiky: naše odpovědnost, tedy to, co nás dělá vůbec lidmi, je také – a ona především – nemyslitelná bez předpokladu nějakého pevného pozadí, k němuž se vztahuje a které ji vymezuje; ten předpoklad má tedy mimo jiné a hlavně dimenzi mravní (k tomu se ale chci vrátit jindy).

Jakmile si začneme vážněji klást otázku smyslu života a bytí, tu se obvykle začne dříve nebo později vynořovat z šera našeho nevědomí pocitový předpoklad tohoto „absolutního horizontu“, této „tabule“, na niž se vše pomíjivé zakresluje, tohoto pevného

bodu, z něhož vyrůstá celý řád bytí a který tento řád vůbec dělá řádem.

Vynořuje se z pochopitelných důvodů: člověk toužící po smyslu a hledající ho je v podstatě člověkem toužícím po jistotě, po něčem pevném, trvalém, platném. Brodíme se pomíjivostí, bořím se do ní, a nechceme-li se docela vzdát, tj. rezignovat na svou cestu (tedy na sebe sama), musíme mít pocit, že „to všechno k něčemu je“, že to někam směřuje, že to všechno nepomíjí nenávratně samo sebou, zcela uzavřeno do své chvilkové nahodilosti. K čemu to je a kam to směřuje, se přirozeně nikdy nedozvíme, stačí nám však pocit, že tak jako bytí má svůj tajemný řád a ten řád kamsi směřuje a někam ukazuje, něco znamená a má tedy nějaký smysl, tak i náš život někam míří a něco znamená, není – tak říkajíc „z kosmického hlediska“ – přehlédnut či zapomenut, „ví se o něm“, někde se nějak zhodnocuje a osmyslňuje. Co jiného je ovšem takový pocit – taková naděje, taková víra – než jakási „přihláška“ k „absolutnímu horizontu“ jako tomu jedinému pravému pozadí, zaručujícímu nám, že nic definitivně nemizí a nic tedy není definitivně zbytečné?

Předpoklad „absolutního horizontu“ přirozeně žádné „vysvětlení“ nepodává. Je však jediným zdrojem naší naděje, jediným „důvodem“ víry jako (reflektovaného) stavu ducha, jedinou existenciální meta-zkušeností (tj. zkušeností skrytou ve všech ostatních zkušenostech), která – aniž by vysvětlovala, jaký má život smysl – vyvolává naději, že nějaký smysl má, dodává člověku odvahu žít, pomáhá mu čelit pocitu marnosti a zbytečnosti všeho, tlaku nicoty.

Tato zkušenost je tedy nedílnou součástí našeho dramatického soužití s otázkou smyslu. Představuje v tom dramatu nepochybně „kladný živel“.

Zatím jsem ovšem akcentoval hlavně jakousi „registrátorskou“ stránku „absolutního horizontu“, tedy to, co jsem svého času nazval „paměť bytí“.

Čím je však paměť bez ducha?

*

Zjišťuji, že bez kouření nejsem téměř schopen něco psát, natož vymýšlet; navíc mě brní tělo, protože pořád jaksi nemohu najít v posteli tu správnou pozici na psaní (a jiné místo k psaní tu není); navíc mi můj pravý tenisový loket pomalu začíná komplikovat i psaní. (Snad mi tady dají už tu vytouženou injekci.) A tak raději skončím.

Tu operaci, jak jsem se právě dozvěděl, nebudu mít ve středu, ale ve čtvrtek.

Čekám nedočkavě, zda mi sem dojdou od Tebe noviny a vůbec nějaká pošta.

Zdravím všechny kamarády, líbu všechny kamarádky (mám-li ještě nějaké) a na Tebe myslím s něhou jako na svůj „pevný bod“ (zjišťuji, že kdykoliv se mi něco pěkného nebo naopak absurdního přihodí a já si to v hlavě zpracovávám, ihned z toho podvědomě vzniká sdělení adresované Tobě – je to zřejmě vliv toho, že už skoro dva a půl roku jsi jediným adresátem mé komunikace s normálním světem).

Líbe Tě Tvůj

Vašek

95) 26. 9. 81

Milá Olgo,

proč většinou, jedeme-li úplně sami (jednu stanici) ve vlečňáku samoobslužné tramvaje, a je tedy jasné, že nás nikdo nemůže přistihnout při neplacení, přesto – byť třeba po jistém vnitřním zápase – korunu do schránky hodíme? Proč člověk vůbec dělá dobro i tehdy, kdy mu z něho evidentně nepochází žádný prospěch (třeba když o něm vůbec nikdo neví a nikdy se o něm nikdo nedozví)? A pokud ho nedělá, proč se sám sobě omlouvá? Proč má člověk občas sklon chovat se tak, jak by se měli chovat všichni, a to i přesto, že ví, že všichni se tak nikdy chovat nebudou?

Nezajímá mě otázka, proč člověk páchá zlo, zajímá mne naopak, proč dělá (tu a tam) dobro anebo aspoň cítí, že by ho dělat měl. Říká se, že kvůli svému svědomí. Co to je svědomí? Z psychologického hlediska to je pocit, že by člověk měl něco udělat, a že když to neudělá, bude si to pak vyčítat a trápit se tím. Proč by si to ale vlastně měl vyčítat?

Zdá se mi, že člověk – i když ho nikdo nepozoruje a i když má jistotu, že se nikdy nikdo o jeho chování nedozví – přesto je čímsi nutkán chovat se (aspoň do jisté míry) tak, jako by ho stále někdo pozoroval; a pokud v takové situaci dělá něco, co by neměl, navazuje dokonce s tímto „pozorovatelem“ jakýsi „dialog“ – obhajuje se a všelijak se snaží své chování vysvětlit a omluvit.

Jak to všechno je, přirozeně nevím. Domnívám se však, že jednu věc lze asi stěží popřít: lidské jednání v sobě nese vždy – ať už zřetelněji nebo méně zřetelně – stopy pocitového předpokladu či vnitřní zkušenosti „totální integrity bytí“; jako by si byl prostě vnitřně jist (a samo bytí, jak ho komplexně zakouší, jako by ho v tom utvrzovalo), že „to všechno nějak je“, že někde to má všechno své kořeny, své důvody, své vysvětlení, své souvislosti a své významy; že všechno „se“ někde kompletně ví; všechno je „pod“ svou přibližnou a prchavou stránkou, s kterou komunikujeme, zakotveno v nějakém pevném dnu – „dnu bytí“, že všechno je nezničitelně přítomno na „absolutním horizontu bytí“.

Odpovědnost znamená, že za sebe ručíme, a to i v širší perspektivě „toho, co by měl dělat každý“, že za sebe ručíme v čase, víme, co a proč jsme kdy dělali, co a proč děláme a co jsme rozhodnuti dělat, za tím vším si stojíme a jsme odhodláni svůj postoj kdykoli a kdekoli obhajovat či existenciálně dosvědčovat. (Proto je také odpovědnost hlavním klíčem k lidské identitě.) Komu jsme však odpovědni? Nevím „komu“, ale rozhodně v poslední instanci ničemu z pomíjivých věcí tohoto světa; jak vyplývá z předchozího, jsem přesvědčen, že prvním zdrojem, nebo lépe: posledním důvodem každé odpovědnosti je předpoklad absolutního horizontu. Přičemž právě odpovědnost, jako nositelka kontinuity a tudíž identity, tedy jako lidský pokus o trvalost a „relativní absolutnost“, je v člověku tím nejzřetelnějším existenciálním „odleskem“ či „závdavkem“ trvalosti a absolutnosti absolutního horizontu bytí. Lze říct, že tento absolutní horizont je v nás tedy přítomen nejen jako předpoklad, ale i jako zdroj lidskosti a apel (Kant mluví o „mravním zákonu ve mně“ a „kategorickém imperativu“, chápe je však, myslím, příliš apriorně a málo jako konkrétní zkušenost existence, resp. „metazkušenost“).

To ovšem znamená, že tu nejde jen o předpoklad „paměti bytí“ (co se stalo, nemůže se odestát), jakési totální registrace všeho, ale o podstatně víc: člověk jako by předpokládal, že se všechno nejen „někde“ ví, ale že se „tam“ všechno i zhodnocuje, dovršuje, nasává svou konečnou platnost, a tudíž osmyslňuje; že tedy nejde jen o nějaké pasivní „optické“ pozadí, ale o pozadí především mravní, zahrnující měřítka, očekávání, předpoklad „absolutní spravedlnosti“, absolutního osmyslnění.

Jak vidět, jde o zkušenost povýtce duchovní, resp. něčeho povýtce duchovního.

Přesto se přiznávám, že stále nejsem schopen mluvit tu o Bohu: Bůh je totiž někdo, kdo se raduje, hněvá, žárlí, chce být oslavován – zkrátka chová se pro mne příliš jako člověk. A přece jsem si vědom paradoxní věci: nestane-li na místě, které se tu pokouším ohraničit, Bůh, bude se to všechno jevit jen jako nějaké abstraktní kličky a vytáčky. Ale co mám dělat?

Ať už je tomu jakkoliv, rozhodně nejhlubší a nejpevnější „zážitek smysluplnosti" – jako stav radostné, ověřené a reflektované víry ve smysl veškerenstva i ve smysl vlastního života – pramení právě zde: je nějakým velmi živoucím prožitkem kontaktu s absolutním horizontem bytí. Myslím, že jedině tento zážitek je oním „podmořským masivem", dávajícím souvislost a integritu i všem těm osamělým „ostrovům smysluplnosti", bloudícím po oceánu Nicoty, jedinou účinnou obranou proti ní. Aniž by cokoli odkrýval z tajemství bytí a jakkoli na otázku smyslu odpovídal, přesto je nejpodstatnějším způsobem pozitivního soužití s ní.

*

Veškeré dosavadní pooperační utrpení jsem bez vzdychání absolvoval (jsem totiž CHLAP), včetně cévkování, jestli víš, co to je. Teď mi zbývá ještě prožít poslední dějství, to jest okamžik, kdy můj obrozený zadek stane opět před nutností plnit své poslání. Můj předpoklad, že pětadvacetileté soužití s hemeroidy a bezpočet absolvovaných zánětů bude dobrou průpravou pro operaci, se potvrdil.

Jelikož ovšem nechci vyvolat dojem, že vlastně není proč se mnou soucítit a obdivovat mne, musím hned dodat, že právě dnes, tj. třetí den po operaci, mi je obzvlášť blbě, mám teplotu (38,7), zablokovaný močový měchýř, polámané celé tělo – a že dík tomu byl tento dopis vysoukán na posteli s velkými obtížemi a za cenu velkého sebeovládání. Teď jsem dostal injekci, tak snad se to zlepší. (Ozvu se ještě zítra ráno.)

Jinak je mi už trochu veseleji: už 2x mi došly od Ivana noviny (děkuji!!) a navíc mi byly půjčeny 2 knížky. Jedna z nich se mi moc líbí (Olga Foršová: Carevna a rebel), byl bych Ti velmi vděčen, kdybys mi sehnala o té autorce nějaké informace; vím jen, že to je Ruska, a zajímalo by mne, zda jsem si ji správně zařadil a zda měla ten osud, který si myslím, že asi musela mít.

*

27. 9. (RÁNO)

Prožil jsem hrůzyplnou noc ve světě Ladislava Klímy – musel jsem mít nejmíň 40°. Teď už je to lepší, mám 38,5. Horečky samy o sobě mi nevadí, mám je dokonce rád, jen se bojím, aby nesignalizovaly nějaké komplikace. Snad ne. Ach ty šťávy, cos mi vezla, ty by se mi teď hodily! Promiň kostrbatost vyjadřování i písma, nevím, jestli jsem se v tomto stavu měl pouštět do svých úvah. Už se stalo, na přepsání nemám energii, a tak to odešlu tak, jak to je.

Líbe Tě Vašek

96) 3. 10. 1981

Milá Olgo,

v posledních letech jsem poznal několik inteligentních a slušných lidí, které jejich osud poznamenal velmi zřetelně a podle mého názoru velmi tragicky: zatrpkli, zanevřeli na lidi i na svět a ztratili víru v cokoliv. Nezávisle na sobě se dopracovali k přesvědčení, že lidé jsou špatní, sobečtí a zlí, že nikomu nelze věřit a nikomu nemá smysl pomáhat, že nestojí za to o něco usilovat a cokoliv napravovat, že všechny mravní zásady, vyšší cíle a nadosobní ideály jsou jen naivními utopiemi, a že je třeba přijmout svět „takový, jaký je", to jest nezměnitelně špatný, a zařídit se podle toho. To znamená: na nikoho a na nic se neohlížet, starat se jen o sebe a snažit se pokud možno v klidu a nenápadně dožít svůj život.

Podlehnout této životní filosofii není v jistých mezních podmínkách nikterak těžké. Přesto považuji životní rezignaci, jejímž projevem taková filosofie je, za nejsmutnější druh lidského pádu. Protože to je pád tam, kde život opravdu ztrácí smysl.

Skutečně: těmi, kdo v nejhlubším slova smyslu ztratili smysl života a stali se „nevěřícími", nejsou ani autoři absurdních dramat nebo pesimistických básní, ani sebevrazi, ani lidé věčně soužení splíny, nudou, úzkostí a beznadějí, ani alkoholici či narkomani, ale jiní: lidé lhostejní. (Mimo jiné: potkal jsem v posledních letech hodně podivínů, ubožáků, smolařů, zoufalců, dobrodruhů, zvrhlíků, naivků a ovšem nejrozmanitějších darebáčků a darebáků, ale lhostejných v tom smyslu, jak tu o nich píšu, mnoho ne. Ti se v tomto prostředí moc nezdržují. Ale někteří tu úspěšně do jejich řad míří – ti intelektuálněji založení nebo někteří „slušňáci, co uklouzli".)

Rezignace – podobně jako víra – může být reflektovaná i nereflektovaná. Pokud je reflektovaná, pak obvykle nádech špatného svědomí, jímž je provázena, ji nutí, aby sebe samu obsáhle zdůvodňovala a obhajovala (před kým? proč?) poukazem na špatnost světa a nezměnitelnost této špatnosti. Důležité přitom ovšem je, že to není špatnost světa, která v poslední instanci donutila člověka, aby rezignoval, ale že naopak jeho rezignace ho přivedla k jeho teoriím o špatnosti světa. Jakkoli to „nevěřící" popírá, vždy tu je koneckonců nejdřív existenciální volba a teprve potom onen bezvýchodný a pesimistický obraz světa, vydávaný za její důvod. A čím pevněji bývá člověk rozhodnut na všechno se vykašlat, tím sveřepěji lpí obvykle na svých apokalyptických teoriích. Tvrději řečeno: na definitivnosti všech špatností světa trvají „nevěřící" tak houževnatě hlavně proto, aby mohli sami také nějaké ty špatnosti páchat. (Schválně si všimni toho, že když Ti někdo začne nápadně často zdůrazňovat, jaké to je všechno kolem svinstvo, bývá to neklamným signálem toho, že se sám na nějaké menší svinstvíčko chystá.)

Na určité rovině můžeme pozorovat ovšem ještě další proces: je-li onen „špatný svět" líčen nejprve jako určitá smutná danost, jako politováníhodný status quo, jako „realita", s níž nám nezbývá než se vyrovnat, pak postupně – souběžně s tím, jak se „nevěřící" v tom špatném světě zabydluje, jak si v něm zvyká a jak se v něm etabluje – začíná se tato původně politováníhodná realita v jeho pojetí nenápadně měnit v realitu relativně „nikoli nejhorší", rozhodně lepší než eventuální stav nejistoty, vyvolaný pokusy „utopistů" o změnu, až se nakonec z odsuzovaného statu quo stává v podstatě ideál. A tak dochází k oněm smutným koncům, kdy se nemilosrdný kritik světa nepozorovaně proměňuje v jeho obhájce, „neangažovaný" teoretik jeho nezměnitelnosti v aktivního bojovníka proti jeho změně, apartní skeptik v obyčejného reakcionáře.

Chápu dnes možná líp než kdy dřív, že člověk může zatrpknout. Pokušení Nicoty je ohromné, všudypřítomné a má se stále víc oč opírat a na co se odvolávat; proti němu stojí člověk sám, slabý a vyzbrojený hůř než kdykoliv dosud v dějinách. A přece jsem

přesvědčen, že neexistuje v tomto slzavém údolí nic, co by samo o sobě mohlo vzít člověku naději, víru, smysl života. Ty ztrácí jen a jen tehdy, kdy selhává on sám, kdy podléhá pokušení Nicoty.

Abych to tedy nějak shrnul: myslím, že rezignace, lhostejnost, okoralost srdce a línost ducha jsou dimenzemi stavu skutečné „nevíry" a skutečné „ztráty smyslu". Člověk upadlý do tohoto stavu nejen tedy, že si otázku smyslu už neklade, ale ani si na ni spontánně a napřed neodpovídá svým životem, tím, že pro něco žije – prostě proto, že musí, že mu to nedá, že už je takový. Člověk, který smysl života opravdu plně ztratil, vegetuje a nevadí mu, že jen vegetuje, parazití, a nevadí mu, že jen parazití, je zcela zaměstnán problémem své výměny látkové a dál už ho v podstatě nic nezajímá: druzí lidé, společnost, svět, bytí – to všechno jsou pro něj jen věci, které lze buď sníst nebo obejít nebo si na nich ustlat.

Každá životní smysluplnost, byť by měla podobu sebedramatičtějšího tázání a pochyb, se vyznačuje určitým přesahem lidské existence za hranice její pouhé „sebepéče" – k druhým lidem, ke společnosti, k světu. Tím, že člověk vyhlíží „ze sebe" ven, že se stará o věci, o které se z hlediska čistého přežití vůbec starat nemusí, že si znovu a znovu klade nejrozmanitější otázky a že se vždy znovu vrhá do vřavy světa s úmyslem uplatnit v ní svůj hlas – tím teprve se z něj stává skutečně člověk, tvůrce „řádu ducha", bytost, která dokáže zázrak: znovustvořit svět. Rezignovat na jakýkoli svůj přesah znamená rezignovat defakto na svou lidskou existenci a spokojit se svou příslušností k živočišné říši.

Tragédie moderního světa není v tom, že člověk toho ví vlastně stále míň o smyslu vlastního života, ale že mu to stále míň vadí.

*

Když včera mé utrpení vrcholilo (rozuměj: nikoli utrpení zadku, ale duše) a ve mně už dozrálo rozhodnutí napsat Ti dopis plný zlých výčitek (přes 14 dní jsem totiž od Tebe ani od nikoho nedostal ani řádeček), nemohl se na to Pánbůh zřejmě už dívat, povolily mu nervy a snesl na mou postel celou náruč korespondence: 1) třetí zásilku novin (trochu tentokrát zpožděnou); 2) Tvůj dopis 46; 3) Ivanovy dopisy 42 a 43; 4) 4 dámské pohledy, 2 od Jarmily, 1 od Kamily a 1 od paní Gertrudy. Tedy: Dámám moc poděkuj a všechny je za mne polib, udělaly mi velkou radost, neboť odpověděly kladně na otázku, kterou jsem si v posledním dopise položil, totiž zda mám ještě vůbec nějaké kamarádky. Ivanovi jsem za oba fyzikální dopisy velice vděčen, ne všemu po prvním čtení zcela rozumím, ale obecný smysl jeho výkladu chápu. (Asi se k tomu v příštím dopise vrátím, zatím jen malá poznámka: chápu, že lze vyvrátit ten či onen způsob, jímž je něco vysvětlováno, a raduji se vždy, když se to stane. Nezdá se mi však možné vyvrátit přesvědčení, že „všechno nějak je", že bytí má nějaký řád. Realismus tohoto přesvědčení je totiž něco tak obecného a mlhavého, že musí být přece imunní proti všemu! Každý důkaz, že bytí se nechová podle nějakého očekávání, lze totiž odbýt poukazem na eventuální vyšší rovinu zákonitostí, nedostupnou nám podobně, jako je náš svět nedostupný dvourozměrným bytostem. A takový předpoklad nejen že nelze potvrdit, ale nelze přece také vyvrátit!) Ivanovi taky blahopřej k narozeninám! Tvůj dopis mne uklidnil, jen mne zarazilo, že ještě nemáš můj ponávštěvní dopis z Plzně. (Není nacpán v naší pražské schránce – jak předpokládám, stále ještě rozbité?) Zdá se, že mi zatím nedošly Tvůj dopis 45 a Ivanovy dopisy 40 a 41; asi na mne čekají v Plzni. Návštěvě jsem věnoval celý dopis, nebudu se k ní tedy vracet, příště to už bude snad lepší (bude tam můj vychovatel, a tedy nikdo cizí jako teď, kdy jsem neměl návštěvu se svým úsekem).

*

Co říci o mém stavu? Teploty pominuly, pomalu se to hojí, zatím to dost bolí, obzvláštním utrpením je provázeno používání zadku. Než budu úplně fit, bude to, zdá se mi, trvat ještě dlouho.

Zdravím všechny přátele a blízké!

Líbe Tě Vašek

PIŠ ČASTĚJI!

PIŠ PODROBNĚJI!

PIŠ VEC! KUP HOFMANNSTHALA!

97) 10. 10. 81

Milá Olgo,

že můžeme kdykoliv zemřít a že jednou zemřít musíme, to sice samozřejmě víme, nicméně snažíme se pokud možno na to nemyslet. Daří-li se nám takto vypudit myšlenku na smrt z centra své vědomé pozornosti, nikterak to ovšem neznamená, že jsme smrt vyhnali ze svého života. Něco takového je věru mimo naše možnosti: smrt je totiž bytostným rozměrem a neodmyslitelnou součástí naší existence, skrytě přítomnou vlastně ve všem, co děláme, v každém okamžiku našeho života, v každém našem kroku, v každém rozhodnutí, v každé myšlence. Pokud nás tedy nutí něco na smrt nemyslet, není to, jak patrno, nějaká její vzdálenost a osudová neovlivnitelnost, ale právě naopak: její nepřetržitá, nepřetržitě aktuální a téměř všudypřítomná účast na našem životě.

Se smrtí se konfrontujeme od rána do večera už jako živočichové: což veškerá naše každodenní „sebepéče" – od snídaně přes sledování semaforů na křižovatce až po večerní ulehnutí ke spánku – není v podstatě jedinou nepřetržitou válkou se smrtí? To, co nás spojuje se všemi živočichy, totiž pud sebezáchovy, není přece nic jiného než úsilí všemožně čelit smrti a co možná nejvíc ji oddálit. Přičemž i druhý pud, který máme s ostatními živočichy společný, totiž pud reprodukční, je zase jen jiným způsobem konfrontace se smrtí: snažíme se jí čelit nejen jako jedinci, ale i jako rod (udržením rodu chceme proti ní uhájit i něco ze sebe sama). Může být ovšem něco v našem životě důrazněji a integrálněji přítomno než to, s čím vlastně každou vteřinou zápolíme, čemu nepřetržitě svým nejběžnějším konáním čelíme, co se vlastně celou vahou své existence snažíme dnes a denně popřít?

Smrt v nás (jako živočiších) není ovšem přítomna jen jako trvalé nebezpečí, ale od první vteřiny našeho života ho skrz naskrz prostupuje především jako náš osud – totiž jako to, k čemu neodvratně směřujeme a co každý okamžik našeho života skrytě připravuje, přibližuje a tedy vlastně dělá.

Důležitější (aspoň v tomto kontextu) než přítomnost smrti v nás jako živočiších je ovšem její přítomnost v nás jako lidech. Jako lidé totiž – na rozdíl od všech ostatních živočichů – víme nejen to, že smrt je naše nebezpečí, ale i to, že je náš osud: že zemřeme a že všechno, co nás náš živočišný původ nutí dělat, abychom smrti čelili, je tedy beztak k ničemu: svůj zápas tak jako tak prohrajeme; nanejvýš si vyvzdorujeme pár minut, dnů či let navíc – ale k čemu? Abychom je naplnili zase jen dalším zápasem se smrtí. Dalo by se očekávat, že naše lidské vědomí, jako to v nás, co nese krutou pravdu o našem odsouzení k smrti a o principiální marnosti veškeré naší „sebepéče", povstane proti našim živočišným pudům a zcela je ochromí.

Jak známo, vůbec tomu tak není: člověk chce žít stejně jako kterýkoli jiný živý tvor.

Je to snad proto, že myšlenku na smrt dokážeme tak dokonale vypudit z hlavy, že ztratí na náš život jakýkoliv vliv? Anebo je to proto, že celé naše vědomí je vývojově příliš „čerstvá" a tudíž příliš málo vlivná složka našeho organismu, než aby mohlo otřást tak pevnými pilíři, jako jsou naše základní živočišné pudy?

Myslím, že vědomí je po čertech vlivná „složka organismu" a že naše „chuť žít" vůbec nevyplývá z toho, že jsme schopni na smrt zapomenout, ale přesně naopak: že právě vědomí smrti je nejvlastnějším východiskem každé skutečně lidské, tj. uvědomělé, vůle k životu. Pravda, nemusí to být a většinou to není vědomí smrti ve smyslu nějakého jematizovaného" přemýšlení o smrti; je to vědomí smrti – nebo přesněji: existenciálně přijatá smrt – jako něco „rozpuštěného" v celku naší existence, latentně přítomného v každé oblasti našeho lidského jednání, pevně vkomponovaného do struktury našeho lidského sebeprojektu. Podobně jako v případě živočišné sebezáchovy je ovšem i zde, na

rovině existenciální, smrt v nás přítomna nikoli jako to, s čím je třeba se identifikovat, ale naopak jako to, čemu je třeba čelit, co je třeba nějak překonat, překlenout, popřít. Lze říci, že vědomí smrti je ve struktuře lidské existence něčím jako výzvou, hozenou rukavicí, apelem, provokací, zkrátka něčím mobilizujícím a probouzejícím.

Co v nás může probouzet vědomí smrti, smrt? Přesně to, co dělá z lidské existence zázrak znovu- stvoření: tu zvláštní víru, která vdechuje – aniž by člověk nějaký metafyzický smysl života nazíral – do jeho života smysluplnost, tj. pocit smyslu; tedy víru, že lidský život navzdory všemu nějaký vyšší smysl má a že má tudíž smysl i každý autentický lidský „přesah". Řekl bych to ještě ostřeji: bez vědomí smrti by neexistovalo nic jako „smysl života", a lidský život by v sobě neměl tedy nic lidského: setrvával by na živočišné rovině.

Snad je už zřejmé, jak to myslím: to, co dělá (navenek) člověka člověkem, totiž jeho „přesah" za hranice pouhé „sebepéče" (poznání, láska, mravnost, umění atd., zkrátka „řád ducha"), lze chápat v podstatě jako způsob překonání smrti; nikoli už jen pudového překonání smrti jako pudově cítěného nebezpečí, ale existenciálního překonání smrti jako existenciálně přijatého osudu. Takže tento „přesah", zakládající veškerou životní smysluplnost, je vlastně především „přesahem smrti", přičemž smrt přesahuje jen proto a jen tak, že se opírá o existenciální metazkušenost „absolutního horizontu": jen bytostné přesvědčení, že „nic, co se stalo, se nemůže ode- stát", že „všechno nějak je", že „všechno se někde nějak ví" a že všechno se tudíž „někde" i totálně zhodnocuje a osmyslňuje, umožňuje člověku žít s vědomím smrti a toto vědomí úspěšně překonávat (tento aspekt víry v život lze chápat také jako latentní víru v nesmrtelnost). A opravdu: veškeré lidské počínání v dimenzích tohoto „přesahu", tedy vše, co dělá jen člověk (od nejmenšího dobrého skutku, jako je třeba klasická almužna, až po největší vzepětí tvůrčího ducha či po největší možnou oběť tak zvané nadosobní hodnotě), má ve své nejhlubší podstatě zaklet předpoklad nesmrtelnosti – tedy „absolutního horizontu". Bez tohoto centrálního předpokladu (byť nereflektovaného a stokrát popíraného) není žádný z těchto lidských činů ani vysvětlitelný, ani myslitelný, ani možný; bez něho není vysvětlitelné ani to, že „smysl života" a „víra" jsou schopny vůbec čelit v člověku vědomí smrti; že tedy vůbec člověk může s tímto vědomím žít.

Jinými slovy: žijeme-li přesto, že víme o nevyhnutelnosti své smrti, a žijeme-li přitom dokonce jako lidé, totiž důstojně a smysluplně, pak to je možné jen dík naší pevné vnitřní zkušenosti absolutního horizontu bytí, kterou v nás právě vědomí smrti probudilo.

*

Tenhle týden mi došly opět dvě zásilky novin (čtvrtá a pátá) a telegram k narozeninám od švagrové, který mi udělal pochopitelně radost. Vyřiď jí prosím, že děkuji a že i já na ni v tento říjnový čas zesíleně myslím. Od Tebe dopis nepřišel, takže má nejčerstvější představa o Tvém životě je stará 18 dní (ach jo). O světovém dění jsem informován přeci jen rychleji – noviny dostávám vždy týden po odeslání – takže například už za šest dní se dozvím, zda je pravda, že před třemi dny zabili Sadata. Můj zadek se hojí, lékaři jsou spokojeni (prý jsem to tam měl hrozné), a tak můj zdejší pobyt se chýlí už asi ke konci. Myslím, že neodjedu-li příští týden, pak ten další už určitě. Přiznám se, že nejvíc ze všeho se těším na cigaretu. Vzkaz pro Ivana: ať mi zase brzy napíše o fyzice, třeba o neutrinu a antineutrinu, to jsou prý teď módní částice.

Líbe Tě Vašek

P. S. V dopise 94 doplň zelené linky a hvězdičky. Nesnesu pomyšlení, že 1 dopis se

liší od všech ostatních. Neměl jsem fix.

99) 24. 10. 81

Milá Olgo,

okamžik, kdy člověka nad nějakým zážitkem, který původně pociťoval jako vrcholně smysluplný, poprvé napadne otázka „No a?“, je nenápadným zárodkem svrchovaně důležité a pouze člověku vlastní zkušenosti: zkušenosti absurdity. Tato otázka má totiž zvláštní nakažlivost či expanzní sílu: jakmile ji v jednom případě člověk připustí, může se mu snadno stát, že před ním vyvstane i v tisíci dalších případech; jakmile jednou nějakou dosud nespornou životní hodnotu zpochybní, ztrácí důvod, proč by neměl zpochybnit všechno. Na konci tohoto zpochybňování nemůže být ovšem nic jiného než deprimující dojem, že všechno je zoufale nesmyslné, zbytečné, nicotné a marné. A člověku se najednou jeví život jako pouhá hra, imitace či atrapa; zdá se mu, že ať se věci sebevíc podobají tomu, za co se vydávají, ve skutečnosti tím vůbec nejsou; řeč se mění ve zvuky, pouze znějící jako řeč; tvorba v úkony, pouze vypadající jako tvorba; láska nebo lidská pospolitost v pouhý sled navyklých úkonů, gest a frází, frází o lásce a lidské pospolitosti. Život se vyjevuje jako pouhé živoření: mizí z něj pocit pravdy, opravdovosti a posléze i skutečnosti – všechno jsou jenom stíny a zdání, mrtvé obrysy, formy bez obsahů, mechanika konvencí a rutiny. Poslední „ostrovy smysluplnosti“ nenávratně utonuly v oceánu Nicoty. V tomto existenciálním rozpoložení zůstává „smysl“ přítomen už jen svou totální nepřítomností; je tím, co člověku v životě beznadějně chybí, po čem prahne a čeho nepřítomnost bolestně zakouší.

Co ale vlastně člověku chybí? Co to je vlastně onen „smysl“?

Řekl bych, že smysl jakéhokoliv jevu je jakýmsi jeho zakotvením v něčem mimo něj; že to je tedy včlenění do nějaké vyšší či širší souvislosti; osvětlení v nějaké globálnější perspektivě; „zavěšení“ v systému vyššího řádu; umístění na pozadí nějakého horizontu. Skrze toto zakotvení se ovšem ona „vyšší souvislost“, ono „mimo“ promítá jaksi „zpět“ do jevu, kterému dává smysl, takže se zdá, že ho nejen prostupuje a oduševňuje, ale že přímo zakládá jeho „bytostné určení“, jeho identitu. Proto také se nám zdá všechno, z čeho vyprchal smysl, jen mrtvou nápodobou toho, čím to bylo, když to ještě smysl mělo.

Pociťujeme-li různé jednotlivosti života – zážitky, události, věci, výkony – jako smysluplné, pak proto, že v nich nalézáme právě toto zakotvení v širších životních souvislostech. Jako dostatečně osmyslňující okolnost nám pak stačí například povznášející pocit, který v nás daný zážitek či výkon probouzí, pocit radosti, životní plnosti, pocit „života v pravdě“ nebo třeba vědomí služby vyššímu cíli, naplnění nějakého poslání, dovršení díla atd. Pokud ovšem propadneme zpochybňování, pak zpochybnění těchto rozmanitých „osmyslňujících okolností“ musí dříve nebo později vyústit v otázku po smyslu „života vůbec“, tedy po smyslu samotných těchto „osmyslňujících okolností“. Odpověď na tuto otázku nelze ovšem logicky už hledat „uvnitř“ toho, čeho smysl hledáme, totiž ve světě oněch relativních a pomíjivých životních souvislostí, ale jedině vně „života vůbec“: v perspektivě absolutna, v absolutním horizontu. Což ovšem znamená, že i všechny ty dílčí „osmyslňující okolnosti“ jsou nakonec samy osmyslňovány tímto „nejhlubším zakotvením“, zakládajícím skrze ně vlastně identitu čehokoliv. Skrytou páteří a nejhlubším pramenem každé životní smysluplnosti je tedy vždy – ať už si to uvědomujeme nebo nikoliv – toto „zakotvení v absolutnu“. Proto říkám, že absolutní horizont je naší „metazkušeností“: je to zkušenost ukrytá na dně všech našich zkušeností.

Hledání smyslu života je tedy vlastně hledáním absolutního horizontu. Tento absolutní horizont je věcí podvědomého předpokládání, bytostné zkušenosti a víry. Nemáme k němu jiný přístup než skrze tuto zkušenost a víru, nemáme ho verifikován

jinak než tím, že se nám jako předpoklad existenciálně osvědčuje: bez něj by lidská existence nebyla lidskou existencí. Celá věc mi připomíná jakési „vzpínání“: jako bychom se trvale vzpínali k něčemu vzhůru, k něčemu mimo nás a nad námi, k něčemu pevnému, čeho se chceme zachytit a podržet a čeho se skutečně – aspoň jak se nám zdá – zachycujeme a držíme; je to ovšem zachycování a držení dost svízelné a dost paradoxní: víme, že se držet musíme, nechceme-li padnout, přitom ale nejen že nevíme a nikdy se nedozvíme, čeho se vlastně držíme nebo co nás drží; ale nikdy nemáme ani jistotu, že se vůbec něčeho držíme: neexistuje způsob, jak si to ověřit, a nám v této věci nezbývá, než prostě jen věřit své víře.

Smysl života neznáme – jako neznáme tajemství bytí –, a přece ho nějakým způsobem „máme“ – jako svou vlastní a okamžitou verzi „zakotvení“ nebo jako svůj vlastní způsob stesku po něm. Smysl života je otázka, na kterou neexistuje žádná přímá odpověď, ale na kterou nepřímo každý z nás odpovídá a musí odpovídat každou vteřinu svého života vždy znovu a vždy od začátku. Smysl života je nejtemnější a nejtrýznivější záhadou – a zároveň naší poslední nadějí, jediným pevným bodem života a jediným důvodem k němu: tak či onak ho „nemít“, nehledat nebo aspoň nepostrádat, nemohli bychom vůbec žít jako to, čím jsme, totiž jako tvůrci „řádu ducha“, jako „znovustvořitelé“ světa, jako důstojné bytosti, schopné překračovat sebe samé, totiž stín svého živočišného založení.

*

Jsem stále ještě na ošetřovně, mám tu být do konce měsíce. Můj pravý tenisový loket vyvolal zánět šlach na předloktí, takže nosím ruku v dlaze. (Na psaní jsem si ji sundal, levou to opravdu nešlo.) Nemám se tu špatně, i když bych už docela rád s tím maroděním skoncoval.

*

Děkuji za dopis 47! Se svými bolestmi zajdi za dr. Rejholcem, je to jeden z našich největších odborníků na tyhle věci! Kdybys mluvila s Klausem, samozřejmě ho moc pozdravuj, zdůrazni, že i já stůňu s lokty, a řekni mu, ať pan Laub zkontroluje překlad Žebrácké opery (pokud to už neudělal), je to Kiinzelův překlad a ke Kiinzelovi jsem ztratil důvěru. Paravan vypadá moc dobře – a vy taky! Na Tvé přání k narozeninám s Tvou fotkou stále ještě čekám. Ponožky zatím nepotřebuji. Mrzí mě, že na Tebe přicházejí deprese. Teď si ale nesmíš deprese dovolit, počkej s nimi, až budu doma! Buď veselá, společenská, činorodá, odvážná i rozvážná (ale spíš rozvážná). Vítám, že máš v úmyslu mi víc psát. (Ale i kdybys psala něco jiného, nikterak bych se nezlobil!)

Líbe Tě Vašek

100) 30. 10. 81

Milá Olgo,

právě jsem se přestěhoval z ošetřovny, a jelikož jsem tu sám (kolegové jsou v práci), usedám k dopisu, přestože je teprve pátek: ale není pravděpodobné, že by mi do zítřka přišlo něco, co by mohlo můj dopis nějak radikálněji ovlivnit.

*

Když se tak u příležitosti zaokrouhleného čísla dnešního dopisu dívám zpět a trochu uvažuji o svých dopisech celkově, uvědomuji si mimo jiné, že píšu vlastně pořád o tomtéž. Kopie svých dopisů nemám a nemám ani příliš dobrou paměť, takže nemám pochopitelně žádný zvláštní přehled o tom, co a jak jsem už psal, nicméně tak sklerotický přeci jen ještě nejsem, aby tohle bylo hlavním důvodem zmíněného jevu. Ten tkví v něčem jiném: ve sféře otázek, jimiž se ve svých dopisech obírám, tomu není zdaleka tak, že by existovalo nejprve nějaké poznání a teprve potom vyjádření jako způsob, jak učiněné poznání zachytit a sdělit. Poznání a vyjádření jsou tu od sebe neoddělitelné; teprve zápasem o jeho určité vyjádření člověk defakto své téma poznává; nejvlastnějším prostředím sebeuvědomění je mu jazyk a mnohdy až formulace, která ho napadne nebo k níž se dopracuje, odkryje jemu samému, jak se ta či ona věc vlastně má nebo jak ji sám cítí, takže pohled na mnohé subtilní otázky si zpřesňuje a vůbec tvoří jen a jen tím, že se znovu a znovu snaží co nejlépe se vyjádřit. Což není přirozeně žádný objev, zdůrazňuji to jen proto, abych se trochu ospravedlnil: tím, že znovu a znovu – pokaždé v poněkud jiných souvislostech či perspektivě a poněkud jinými slovy – píšu o týchž věcech, sám sobě postupně ujasňuji, jak to s těmi věcmi vlastně je a co si o nich vlastně myslím.

V jiných podmínkách bych přirozeně postupoval jinak: popsal bych hory papíru, tisíckrát bych své úvahy přepisoval, škrtal, přeskupoval a vylepšoval, aniž bych kdy vypustil z ruky cokoliv, o čem bych věděl, že to je jen dokumentem o tom či onom okamžiku nebo fázi mého zápasu o sebevyjádření, a že to tedy není nikterak hotové. Na konci této úmorné práce by mohly stát jen dvě možnosti: buď bych v jisté chvíli dospěl k názoru, že to celé už jakž takž drží pohromadě, že to lepší už nebude a že jsem schopen to pustit do světa – anebo (což je pravděpodobnější) bych to všechno zahodil a začal psát něco jiného. Touto cestou se přirozeně v těchto podmínkách ubírat nemohu, a tak mi nezbývá, než Ti servírovat ve svých dopisech cosi jako „dílo ve zrodu“, totiž dokumentovat pouze onen zápas o sebevyjádření. Možnost škrtat a přepisovat v odeslaných dopisech přirozeně nemám, a tak si dovedu představit, že mé dopisy jako celek nejen vyvolávají dojem neustálého opakování téhož, ale že jsou navíc plny různých rozporů, protimluvů, nepřesností a mlhavostí. I to padá ovšem na vrub jejich charakteru – vždyť to jsou v podstatě jen tápavé kroky někoho, kdo zkusmo – jakoby potmě – hledá správnou cestu. Až se vrátím, nebudu moci své dopisy ani vidět, natož se jimi obírat, spíš budu mít asi tendenci je zničit jako nepříjemný doklad nepříjemně strávených let a své zoufalé snahy aspoň takovýmto veskrze náhražkovitým způsobem jim dát trochu tvořivé náplně. Nebýt nicméně této okolnosti – kdybych byl tedy schopen se i pak svými dopisy obírat –, měl bych zřejmě naději, že bych dříve nebo později z té hory opakujících se a přitom rozporuplných textů vytěžil posléze něco souvislého, smysluplného a konzistentního – byť by to bylo možná jen několik málo vět. Spíš by ovšem nastala v takovém případě druhá alternativa: že bych to nakonec stejně všechno zahodil, nikoli už jako připomínku vězeňských let, ale proto, že bych zjistil, že prostě nejsem schopen se v těchto věcech vůbec kdy vyjádřit tak, abych mohl své vyjádření považovat aspoň trochu

za hotové.

Na něco je tedy přeci jen tenhle okolnostmi vynucený způsob psaní dobrý: nutí mě ke kompromisu, který bych – jako člověk sužovaný touhou po definitivnosti – za jiných okolností stěží byl schopen udělat, dík čemuž bych asi stěží vůbec něco o těchto věcech napsal.

Tyto poznámky by nebyly úplné, kdybych znovu neupozornil na to, že úvahy, které tu ze sebe soukám, nejsou vysoukány nikterak lehce: jak víš, nikdy se mi lehce nepsalo, přičemž nyní se mi staví do cesty překážky z civilního hlediska pro mne zcela nevídané: čas na psaní si nemohu vybírat, takže mnohdy musím psát ve chvíli, kdy nemám ani minimálně příznivé naladění; nikdy nemám k psaní pochopitelně tolik času, kolik bych potřeboval; přičemž – a to je možná nejhorší – nikdy nemám samotu a klid: neustále někdo na mne mluví, co chvíli musím psaní z těch či oněch důvodů přerušit, nemám dost místa atd. atd.

Přesto musím říct, že své dopisy píšu rád a že mne jejich psaní baví. Je to totiž jediná má zdejší tvořivá činnost; pomáhá mi to aspoň trochu odstraňovat blbý pocit, že vůbec nic nedělám, a v neposlední řadě: skutečně si sám sobě tímhle způsobem leccos vyjasňuji, v lecčems – byť oklikou – sám sebe posiluji, leccos poznávám. Raději bych, pravda, četl filosofické knihy od skutečných filosofů, když to ale nejde, nezbývá mi než filosofovat sám.

Že píšu ty úvahy hlavně kvůli sobě (veden jakýmsi sebezáchovným pudem, nutícím mne čelit nějakým náporům Nicoty) neznamená ovšem, že mi je jedno, co si o nich Ty, Ivan nebo přátelé myslíte; naopak: rád bych o tom občas něco slyšel – jsou to totiž koneckonců pořád jen dopisy, to znamená pokusy (byť třeba svérázné) o komunikaci – s Tebou a s celým naším světem, s celým mým „konkrétním horizontem“.

Sérii dopisů o smyslu života jsem prozatím ukončil (aniž jsem s ní přirozeně spokojen); teď chci psát pro změnu o rozmanitých méně abstraktních tématech (hlavně o divadle a dramatu, ale nejen o tom) – no a pak se uvidí. Ač je okruh toho, o čem mohu psát, přirozeně značně zúžen (přičemž celá velká oblast, které bych se s obzvláštní chutí věnoval, totiž oblast mých nových poznatků a zkušeností, je z mého psaní zcela vyloučena), rozhodně se nebojím, že bych neměl o čem psát – a že se dříve nebo později zase vrátím k různým obecnějším existenciálním, mravním a metafyzickým otázkám, se mi zdá být také víc než pravděpodobné.

*

1. 11.

Už jsi mi poslala ty vitaminy? Zatím jsem nic nedostal. Pořád chodí za mnou (z Pankráce) noviny, doufám, že Ivan už ví, že jsem tady, a že noviny z domova tudíž nepotřebuji. Piš mi častěji, byť i krátce, mám o Tebe starost! Nechoď večer sama po mostech a vůbec nikam nechoď, pokud možno, sama! Pozdravuj všechny kamarády, zvláštní pozdrav dnes posílám Zině, Karlovi a Charliemu!

Líbe Tě Vašek

P. S. Kritiky pošli!

P. S. Žárlím na Landťáka! Já chci být taky hrán se Stoppardem!

P. S. Právě došly dopisy 48 (Ty) a 44 (Ivan). Díky!

102) 14. 11. 81

Milá Olgo,

byla to docela vnější věc – četba jedné knížky z divadelního prostředí –, která způsobila, že jsem se po delší době zase rozpomněl na divadlo. A tak se pokusím teď v několika dopisech trochu zrekapitulovat některé své elementární zkušenosti s divadlem a některé své – zcela osobní – názory na ně.

Začal bych tím, čím mi divadlo je, proč se mu vlastně věnuji, jaký má pro mne význam.

I když pro divadlo píšu už dvacet let, deset let jsem v něm pracoval a k práci v něm mne dokonce předurčuje mé vysokoškolské vzdělání, nepociťuji divadlo jako „svůj osud" a nemohu říct, že bych bez něho nemohl žít (jak to často různí lidé od divadla říkají). Divadelní hry nebo knihy o divadle nečtu o nic raději než cokoliv jiného, do divadla téměř nechodím, různé semináře a konference o divadle

mne většinou nezajímají, v prostředí divadelních klubů či šaten se cítím dost nesvůj a před známými herečkami se stydím (což mělo nejednou poněkud paradoxní následek v tom, že si o mně myslely, že jsem nafoukanej). Celý svět tak zvaného profesionálního divadla, především českého, s jeho neustálým hlubokomyslným teoretizováním i s jeho věčnými osobními spory a drby je mi hluboce vzdálen, nestýská se mi po něm a nikdy jsem ho nevyhledával. (Jednou jsem byl pozván na sjezd divadelních umělců a asi po hodině jsem odtamtud zdrcen utekl.) Tenhle můj postoj opravdu nevyplývá z nějaké povýšenosti, ale má docela jiné příčiny: divadlu jsem se věnoval jen potud, pokud mi umožňovalo dělat něco, co mne baví, a pokud se mi zdálo, že má práce v něm má nějaký smysl, a zajímalo mne jen potud, pokud mne mělo čím oslovit. Kdyby mi něco jiného dávalo v tomto směru lepší příležitost, bez rozpaků bych toho využil a nijak bych netruchlil, že jsem divadlo opustil, přičemž cokoliv, co mne tak či onak osloví a není to divadlem, mne zajímá právě tak, jako když jde o divadlo. Sama okolnost, že je něco divadlem, není pro mne tedy ještě důvodem ke zvýšené pozornosti, stejně jako okolnost, že něco divadlem není, mi není důvodem k pozornosti snížené. Rozhodující je pro mne jen a jen konkrétní podstata věci, o kterou jde, zda mne totiž ta věc nějak vnitřně upoutává či nikoliv. Divadlo jakékoliv, divadlo za každou cenu a divadlo jen proto, že je divadlem – to tedy rozhodně není má životní devíza. (Kdysi se mi stalo, že jsem měl na DAMU za úkol připravit program k jedné hře v DISKu, která mi totálně nic neříkala. A já při vší dobré vůli nebyl schopen ten program jakkoli připravit, až jsem nakonec zcela zoufalý navrhl místo programu prázdný papír, na který si může každý divák napsat, co chce. Mí profesoři to chápali jako nějaký dadaistický žert, ale tak se to jenom tvářilo: ve skutečnosti to byl až symbolicky čistý výraz mé absolutní neschopnosti angažovat se v něčem, co mne nebaví.) Zkrátka a dobře: nejsem naprosto tím, čemu se u nás říká „divadelník", tj. profesionál, jemuž je divadlo jako oblast lidské činnosti jediným myslitelným životním posláním. Když jsem se věnoval divadlu, tak jen určitému divadlu, a když pro ně píšu, tak jen určitým sobě vlastním způsobem – a kdyby o ten způsob neměli nikde zájem, raději bych psal jen pro sebe nebo přestal psát hry vůbec, než to zkoušel nějak jinak jen proto, že to někdo ode mne jako od dramatického autora žádá. O tom, jaké je to „určité" divadlo, které mne baví, stejně jako o tom, jaký je ten můj způsob psaní a proč nalézá příhodný prostor právě v dramatu, budu ještě psát. Zatím chci jen říct, že nalezl-li jsem poměrně záhy sám sebe právě v divadle, nemělo to příčinu v tom, že by právě divadlo a drama byly pro mé sklony a záliby jedinou šancí a že bych se byl od prvopočátku cítil být neodvratně puzen právě k nim, ale byl to do značné míry jen následek několika šťastných náhod. Divadlo a drama – jak já je chápu a jak já jim

rozumím – mi tedy sice dávají z důvodů, o nichž budu ještě psát, velmi dobrou příležitost být sám sebou, nicméně fakt, že jsem se setkal právě s touto příležitostí a nikoli s jinou (možná stejně příhodnou) a že jsem u ní setrval, není dílem žádného specificky divadelního nutkání.

Na začátku byly skutečně vlastně jen náhody: aniž jsem se o divadlo nějak zvlášť zajímal (psal jsem tehdy poezii), stal jsem se náhodou po vojně (nemoha studovat) kulisákem u Wericha, což bylo tehdy v podstatě jediné divadlo v Praze, které při všech výhradách mělo v sobě něco z té zvláštní sociální atmosféry, která mne u divadla především zajímá, a dík tomu jsem se vlastně vůbec setkal s existencí něčeho takového, resp. s možnostmi, které v tomto ohledu divadlo v sobě skrývá. Náhoda byla rovněž, že jsem se krátce poté setkal s Ivanem Vyskočilem a že mne přivedl do tehdy se teprve formujícího Divadla Na zábradlí, které nejen v míře do té doby nevídané otvíralo ony zmíněné možnosti, ale které mi navíc umožňovalo působit v něm i jinak než jen jako nosič kulis. Náhodou bylo i to, že jsem nedlouho předtím poznal dramatický svět Samuela Becketta, Eugěna Ionesca a dalších více či méně „absurdních" dramatiků, který mne velmi vzrušoval, přitahoval a inspiroval, resp. který byl ohromně blízký mému založení i cítění a přímo mne provokoval k tomu, abych vše, co bych rád sdělil, zkusil sdělovat právě dramaticky. V té době zkrachovalo i mé dávné úsilí dostat se k filmu (což tehdy nešlo jinak než dostat se na FAMU – a můj dřívější pokus přestoupit z techniky na FAMU skončil tím, že jsem se ocitl u ženistů). Náhoda byla konečně i to, že Jan Grossman, kterého jsem už dávno předtím velmi ctil a s nímž jsem byl už tehdy – ač podstatně mladší – spřátelen, byl přizván na Zábradlí krátce po mně, že se tam stal šéfem činohry a že se mi tím otevřela možnost dělat po jeho boku v tomto divadle něco, co mne opravdu bavilo, aniž bych se musel čemukoliv mně cizímu přizpůsobovat a jakkoli sám sebe znásilňovat.

Nevím, co bych byl dělal, nebýt této souhry náhod, a zda bych měl v takovém případě s divadlem vůbec něco společného. Možná bych i tak dříve nebo později začal psát divadelní hry, možná taky ne.

To všechno je už dávno pryč; to, čím po několik let Zábradlí bylo, se nedá ani zpřítomnit ani vysvětlit; celý ten fenomén byl integrální součástí své doby a se svou dobou pominul; mně ale psaní her jaksi zůstalo dodnes. Ptám-li se proč, pak zjišťuji, že to nejen není výsledek oné osudové nevyhnutelnosti, ale že to není ani (aspoň doufám) věc pouhé pohodlnosti či setrvačnosti. Začínat s něčím jiným prostě buď nemám příležitost nebo odvahu nebo se mi to (aspoň zatím) nedaří; nemám k tomu ostatně ani důvod: stále se mi zdá, že jsem sám sebe jako autora her ještě nevyčerpal: mám spoustu sice nezřetelných, ale o to dráždivějších představ o tom, co bych ještě na této půdě mohl a chtěl, a tak se mám pořád ještě s čím trápit. Jsem totiž, jak víš, mimo jiné i posedlík a hrozně nerad od něčeho odcházím dřív, než mám pocit, že jsem v tom definitivně vyčerpal všechny (své) možnosti. A tak vlastně – i když jen na dálku – pořád u divadla setrvávám. Přitom se ale cítím být vzhledem k němu zcela svobodný: vím, že kdykoliv s ním mohu skoncovat a začít něco jiného, aniž by mne takový „přestup" nějak bolel.

Líbe Tě Vašek

103) 21. 11. 81

Milá Olgo,

děkuji za dopis 50, zajímal mě a potěšil mě, včetně fotky. Jak to, že Anita žije sama? Kde je Libor? Se změnou anglického překladatele souhlasím; napiš mi, kdo to má znovu překládat. Snad by posudek nových překladů mohl udělat můj kanadský nakladatel. A ještě jedna věc, týkající se uvádění mých her: tlumoč příležitostně Klausovi mé přání, aby v případě, že o mé hry projeví zájem v nějaké socialistické zemi, pokusil se to udělat tak, aby za ně nemuseli platit ve valutách. o Ještě k balíčku: čaje může být i víc než obvykle a všechen můžeš přivézt v pikslách (v nejhorším se to vždycky ještě může přesypat do pytlíků jako minule). Můžeš vzít zase nějaké žiletky obou druhů a doutníky, případně i trochu inst. kakaa (dával bych si ho na krupicovou kaši). Že zubních past se mi zdá být nejlepší Macleans. o Tu ztracenou fotku urgovat nemohu, přivez mi novou. A vůbec vezmi na návštěvu zase různé fotky na ukázku, včetně svých, i program od Horského hotelu. (Ty kritiky jsi mi poslala?) Zase jsi mi nenapsala, zda mám pozvat Ivana nebo Květu. Nevím, jestli to ještě stihneš. o V mém životě není nic zvláštního nového, měl jsem chřipku, ještě doznívá, nejsem tudíž ve své kůži, což se nepochybně odrazí nepříznivě na dnešním dopise (podobně jako okolnost, že tentokrát mám na psaní obzvlášť málo času).

*

Spisovatelství je činnost povýtce samotářská, a je tudíž trochu paradoxní, že se mu věnuji právě já. Jsem totiž člověk v podstatě společenský, ba řekl bych dokonce politický (ne přirozeně v tom smyslu, že bych se chtěl věnovat politice jako svému povolání, ale v tom smyslu, že se zajímám o věci obecné, tj. o věci polis – obce). Divadlo mne svého času upoutalo (mimo jiné) asi i proto, že je to útvar, který má v sobě ze všech uměleckých disciplín nejvíc předpokladů k tomu, aby byl fenoménem vpravdě sociálním.

Hovořím záměrně pouze o „předpokladech“. Zdaleka totiž neplatí, že každé divadlo se automaticky touto „sociálností“ – aspoň jak já jí rozumím – vyznačuje. Okolnost, že divadelní představení je společným dílem skupiny tvůrců a že se může uskutečnit jen za předpokladu fyzické přítomnosti další skupiny lidí (diváků), sama o sobě ještě tuto sociálnost nezakládá. Může jít totiž – a ve většině případů asi také jde – jen o kolektivnost formální, mechanickou, vnějškovou, která není definována ničím víc než prostě jen faktem, že se divadla – ať už tak či onak – účastní více lidí. Divadlo, které se s tímhle spokojuje a tuhle zdánlivou sociálnost považuje za sociálnost skutečnou, mne ovšem nikterak nezajímá a nepřitahuje – jako ostatně nic, co se jen jako něco tváří nebo co samo sebe obelhává. Proto jsem minule psal, že mne osobně nijak nepřitahuje divadlo jako takové, tj. divadlo jakékoliv. To, co si pro sebe (ne asi zcela přesně) nazývám „sociálností“ divadla a co mne na divadle teprve zajímá a baví, vyrůstá z něčeho nepoměrně jemnějšího a složitějšího, než je ona vnější „skupinovost“: prvním zárodkem této skutečné sociálnosti je totiž až okamžik, kdy lidé, kteří na divadle participují, přestávají být pouhou skupinou, ale stávají se pospolitostí. Je to onen zvláštní okamžik, kdy se jejich společná přítomnost mění ve společnou účast; kdy se jejich prostoro-časové setkání mění v setkání existenciální; kdy jejich společný pobyt dostává najednou zcela konkrétní a neopakovatelnou atmosféru; kdy společně sdílený zážitek a shodné porozumění tomuto zážitku vyvolává onu krásnou a povznášející radost, které stojí za to tolik obětovat; je to chvíle, kdy společná účast na určitém konkrétním dobrodružství ducha, fantazie a humoru a společná zkušenost pravdy či záblesku „života v pravdě“

zakládá najednou mezi účastníky docela nové vztahy: indiferentní koexistenci jako by nahrazoval najednou jakýsi pocit vzájemné solidárnosti či bratrství nebo dokonce bratrské lásky; formální spolupřítomnost dostává tedy najednou lidský obsah – a to přesto, že se mnozí účastníci před chvílí možná ještě vůbec neznali a nikdy dosud neviděli. Tato elektrizující atmosféra „spojenectví“ a „společenství“ je jakýmsi centrálním bodem oné „sociálnosti“ divadla, o které tu mluvím. Je těžké nějak teoreticky zkoumat strukturu jejích příčin a důsledků, protože je vůbec těžké teoreticky zkoumat existenciální skutečnost, nicméně v jakémsi docela povšechném obrysu se o to přeci jen pokusím.

Ale až příště – teď na to opravdu nemám to pravé naladění, o vnějších podmínkách ani nemluvě.

*

Polib za mne Andulku, Jarmilku a vůbec všechny kamarádky!
Líbe Tě Vašek

104) 29. 11. 81

Milá Olgo,

děkuji Ti za dopis 51. O mém psaní o smrti píšeš moc hezky, těší mě to a povzbuzuje, a Tvé úvahy o nemoci jsou velmi dobré. Asi se k nim časem vrátím; můj pobyt ve vězení mi totiž opravdu v lecčems otevřel nový pohled na téma „zdraví a nemoc“. Potěšila mě i stylistická vybroušenost Tvého dopisu. (Jestli byla snad ovlivněna debatou se Zdeňkem nebo jiným z přátel, není to žádné mínus! Kdo ví, co chce říct, ten se nejen nemusí bát přejímat výrazy od druhých, ale dokonce to dělat musí: vždyť v tom je přece sama podstata dorozumění!) o Jak už asi víš od advokáta, půlku mám 8. 12. (já to vím zatím taky jen od něho). Moc se těším, že Tebe i další blízké při té příležitosti uvidím!

*

A teď bych se rád vrátil k načatému tématu a kroužil ještě chvíli kolem toho, co jsem nazval „sociálností“ divadla.

Co onu zvláštní atmosféru, která je základem této sociálnosti, vlastně vyvolává? Jak já celou tu věc chápu, je to něco trochu jiného – nebo přesněji: speciálnějšího – než prostě jen úspěch jako takový. Divadelní úspěch může mít totiž leccos: od skvělého představení klasické tragédie přes dobře a s půvabem zahranou operetu, obratně napsanou současnou psychologickou hru, dobrou detektivku až třeba po nějaký vyložený škvár. Mezi vším dobrým i špatným, co má to štěstí, že se to lidem líbí a že na to chodí, má přitom významné místo určitý typ divadla, které přitahuje publikum tím, že prostě ukazuje – a mnohdy velmi brilantně – život takový, jak se nám jeví, jak ho každý dobře známe a jak mu každý dobře rozumíme. Na jevišti chodí postavy různých známých a víceméně srozumitelných povah, prožívají různé známé a „přirozené“ situace a osudy, přičemž to vše je navíc dobře koncentrováno a povýšeno: všechny ty postavy mluví sice trochu vtipněji, moudřeji a souvisleji, než jak se v běžném životě mluví, ale ten posun je proveden tak obratně a nenápadně, že si ho většinou ani neuvědomujeme. Úspěch představení tohoto typu je založen na tom, že divák v nich na jedné straně bez jakékoli námahy poznává vše, co dobře zná (nebo aspoň to z toho, co se může říkat), a že to všechno je zároveň trošičku „lepší“, než jak to zná – což sečteno dohromady je zaručený zdroj všeobecné identifikace. (Typickým příkladem tohoto žánru, i když ne z oblasti divadla, jsou populární Dietlovy televizní seriály.) Divadlo tohoto typu život věrně popisuje, v určitém smyslu však právě tím o něm více či méně lže: dovedný popis povrchu (bez jediné skuliny pro tajemství) v podstatě zakrývá pohled pod něj. A i když takové představení vyvolává všeobecný zájem (každý ho chápe a nikoho nedráždí), ve skutečnosti do života společnosti nijak výrazně nezasahuje: shrnuje věci obecně známé, obecně už akceptované a obecně přijatelné, nepomáhá nijak rozvinout skutečné společenské sebepoznání a sebeuvědomění.

To, co považuji za zdroj oné elektrizující divadelní atmosféry, která mne na divadle láká, je sice také svého druhu úspěch, ale úspěch právě jen svého druhu, tj. určitý zvláštní, speciální typ úspěchu, dost se vydělující z pestré palety obecně úspěšného. Lze ho (přirozeně jen ve velice přibližných obrysech) dobře charakterizovat v kontrapozici k tomu typu, o němž jsem právě mluvil (proto jsem se ostatně u něho zastavil). Na rozdíl od něj nespočívá totiž v tom, že divák na jevišti bezprostředně vidí a poznává dobře mu známý a dávno už pochopený běh života a raduje se z toho, ale v tom, že se stává účastníkem jakéhosi překvapujícího „vrypu“ pod povrch jevů, který mu sice otevírá na jedné straně nový průhled do jeho vlastní situace, který je ale zároveň proveden tak, že

má svou „sledovatelnost“, věrohodnost a přesvědčivost. Jde o divadlo, které je schopno vidět pod povrchem životních jevů jejich vnitřní souvislosti i otázky, jejich skrytý smysl, to, čím tyto jevy „modelově“ vypovídají o obecné situaci člověka ve světě. Toto divadlo diváka ani nepoučuje, ani se ho nepokouší seznamovat s nějakými teoriemi či výklady světa, ale svým „vrypem“ ho jaksi strhává k účasti na dobrodružné cestě k hlubšímu poznání sebe sama i světa, resp. k novému a hlubšímu tázání. Způsob, jakým se to děje, může být velmi rozmanitý: dominovat může jednou hravé, leč neúprosné domýšlení skryté logiky věcí, podruhé otevírání nějaké nezvyklé fantazijní roviny, potřetí konstrukce nějakého neobvyklého způsobu nazírání, deskripce a rekonstrukce jevů, počtvrté zvláštní způsob zkratky, metafory, humoru, nějaká speciální tónina, speciální zaujatost a posedlost. To, co se na jevišti děje, bývá tak či onak neobvyklé, zvláštní, jednostranné, překvapivé, „diskusní“, zároveň to je ale sledovatelné, protože to má nějaký svůj vlastní řád a vlastní řád porušování tohoto řádu. Divák nazírá něco, co si dosud neuvědomoval, ale o čem překvapen zjišťuje, že to lze i takto nazírat, že i tenhle zaujatý a jednostranný pohled má kupodivu svou zvláštní pravdivost, oprávněnost, autenticitu. Divák se tu sice také s něčím identifikuje, ale jde o jaksi „vyšší“ typ identifikace: identifikuje se s určitým způsobem vidění a myšlení, s určitým druhem fantazie a humoru, s určitým zvláštním „řádem“, anebo se s tím vším neidentifikuje, ale prostě to najednou zakouší, poznává a pociťuje jako cosi možného, jako cosi, do čeho se lze vpravit, čemu lze rozumět, co lze sledovat. Jeho radost pramení i z nového poznání sebe sama: zakouší uvědoměle něco, co v něm dosud bylo jen potenciálně, setkává se s něčím, co je pro něj sice nové, s čím je však schopen „jít“ (což je něco trochu jiného než prostě souhlasit). Raduje se tedy vlastně do značné míry z toho, že vidí náhle hlouběji sám do sebe, do svých vnitřních možností a skrze ně do „bytí vůbec“: jako by ho divadlo strhlo na stezku po nějakém nebezpečném hřebenu – a on po ní ke svému vlastnímu překvapení jde, jde po ní i přesto, že třeba ještě nedávno ani netušil, že taková stezka existuje a že je schopen po ní jít. Autor hry nebo tvůrci představení nejsou ovšem nějakými chytřejšími nebo obeznámenějšími lidmi než ti ostatní, kteří diváky vedou někam, kde to oni znají a diváci nikoliv – to dobrodružství prožívají všichni společně, pro všechny je stejně překvapivé, lákavé a zneklidňující.

Řekl bych, že to je právě tenhle společný pobyt na nezvyklé cestě, společná nejistota o tom, kam tato cesta vede, společná radost z jejího objevení, ze společně nalezené odvahy a schopnosti po ní jít a ze společného prožitku nových scenérií, které otvírá, co vytváří onu podivuhodnou a vzácnou pospolitost, onen vzrušující pocit vzájemného dorozumění, ono „nové bratrství“. Jistá zvláštnost (jednostrannost) společně sdíleného zážitku (nesdílejí a nemohou a nechtějí ho sdílet všichni) způsobuje, že tu nejde jen o něčí dorozumění o něčem, ale často i o dorozumění proti něčemu a proti někomu. Tento fakt vzniklou pospolitost nutně posiluje: dík jemu je také vstup takovéhoto divadla do společenského vědomí vždycky i trochu kontroverzní, ale právě tím skutečně oplodňující.

Snad by se dalo celkově říct, že zdrojem této pospolitosti není společná identifikace s „řádem věcí“, ale společná účast na „řádu ducha“.

Líbe Tě Vašek

105) 5. 12. 81

Milá Olgo,

žiji v očekávání našeho předpokládaného setkání při mé půlce, snažím se míň jíst, abych se Ti líbil, ale moc se mi to nedaří. V mém životě není nic zvláštního nového, snad jen to, že jsem zaznamenal jeden menší úspěch a jeden menší neúspěch. Úspěch: byla tu prodejní výstavka knih a já si objednal (platí se z úložného!) pár dobrých knížek (mezi nimi Musila), které by mi mohly na pár měsíců vyřešit problém katastrofického nedostatku smysluplné četby. Neúspěch: nechal jsem se poněkud ukolébat zdejším poklidem (jak všeobecným, tak kolem mne), nebyl jsem dost ostražitý (zvlášť v této době jsem měl být předvídavější), a tak se stalo, že jakési mé bezděčné zanedbání se obrátilo proti mně, což má za následek mimo jiné, že se dva měsíce nebudu moci dívat na televizi (mimo TN). Nicméně i to má svou pozitivní stránku: občas – hlavně když budou dávat Nemocnici – budu v naší komůrce sám a budu mít klid na své věci. A propos televize: konečně jsem zhlédl film Cikáni jdou do nebe, moc se mi to líbilo a musel jsem přitom myslet na Andulku. (Mimo jiné: jeden můj cikánský spoluvězeň mi vysvětlil určité cikánské rituální tradice, bez jejichž znalosti není vše v tom filmu zcela pochopitelné.) Těším se na své (doufám) předposlední vězeňské vánoce, resp. na ořechový dort, který si hodlám při té příležitosti zakoupit. Nejvíc se ovšem těším na návštěvu! Ivanovi děkuji za dopis 46 a očekávám netrpělivě slíbené další dopisy. Výsledky jeho zkoumání logických paradoxů mne přirozeně velmi zajímají, rovněž bych byl rád, kdyby mi napsal víc o těch „anti-kybernetických" teoriích, o nichž se svého času zmínil. Témat na dopisy má tedy věru dost.

*

Kolektivnost vnímání je přirozeně jedním z faktorů, zakládajících schopnost divadla vytvářet onu zvláštní pospolitost, není to však faktor pro divadlo specifický (kolektivně vnímáme i jiné žánry, např. film) a rozhodně sám o sobě nestačí. Rozhodující je něco jiného: že v divadle nesledujeme dílo už dříve hotové, ale že se před našimi zraky a s naší pomocí rodí, že jsme tedy svědky jeho zrodu a tak trochu i jeho spolutvůrci. Jinými slovy: to, co v divadle vidíme, není nějaká mrtvá věc jako výsledek tvorby živého člověka, ale živý člověk sám, teď, před námi a s námi své dílo tvořící. Což nás vtahuje na onu „dobrodružnou stezku" docela jiným a nepoměrně naléhavějším způsobem, než jak to je schopna udělat i ta nejsugestivnější „mrtvá" pozvánka. Mezi dílem a námi, kteří ho vnímáme, vzniká bezprostřední existenciální vazba, dílo vzniká a děje se a může vznikat a dít se jen a jen jako dění společenské, jako událost společenská (tzv. „mezilidská"), jeho vnímání není jen vnímáním, ale lidským vztahem. Přičemž lidmi, kteří svou živou přítomností, svým jednáním, svým životem tuto událost dělají, nejsou pouze herci na jevišti, ale i diváci v hledišti: zatímco film, televize, výtvarné dílo atd. jsou samy sebou v podstatě i bez diváků, divadlo bez diváků prostě neexistuje: nejen proto, že pro prázdný sál se většinou nehraje, ale také proto, že i kdyby se pro prázdný sál hrálo, nebylo by to stále ještě divadelní představení v nejvlastnějším slova smyslu.

Tím vším ovšem není celá věc stále ještě vyčerpána: nejhlubší kořen zvláštní schopnosti divadla vytvářet onu „sváteční" pospolitost tkví ještě v něčem jiném, v něčem, co neumím dost přesně popsat a co vyrůstá už z rituální prapodstaty divadla. Je to jakési bezprostřední a živé zpřítomnění samotného tajemství lidské existence. Tím, že člověk na jedné straně zůstává sám sebou, živým, žijícím, myslícím a uvědoměle se chovajícím člověkem, ale zároveň na druhé straně na tuto přesně ohraničenou sváteční chvíli sám

ze sebe vystupuje a programově (na základě určité společenské dohody – konvence) se zříká své identity ve prospěch identity jiné (té předváděné), teprve ke skutečnému tajemství lidství a lidské identity poukazuje, toto tajemství aktualizuje, ozvláštňuje, nově otevírá. Dvojznačnost jeho pobytu na jevišti zesíleně vyvolává, resp. přímo situačně klade otázku: Kdo to je? Čili: Kdo je člověk? Odstup, který má herec od své role a my od jevištního dění (víme, že to není „normální" kus života, ale kus života, který se „schválně" vydává za jiný kus života), je přesně tím, co nás vrhá přímo „doprostřed" záhady naší vlastní existence, do záhady jádu ducha". V tomto smyslu má nepochybně pravdu ten Ivanem zmíněný autor, který právě ve schopnosti předvádět vidí něco, co dělá člověka člověkem. Člověk je jediný živočich, který reflektuje sám sebe, záhadu své existence a záhadu své sebereflexe, a jako takový je jediný schopen sám sebe „opustit", aby sám na sebe ukázal.

Elektrizující atmosféra pospolitosti, o které tu mluvím, nevyrůstá tedy jen z toho, že divadlo je prostě určitou existenciální událostí (tou může být leccos), ale že to je událost, v níž lidská existence existenciálně zpřítomňuje tajemství sebe samé – a to nejen významem toho, co dělá („vryp" pod povrch jevů), ale i tím, jak to dělá – totiž skrze sebe samu (představováním a předváděním). Teprve zevnitř prosvětlena a zvýznamněna tímto „sebeozvláštněním existence" nabývá událost divadla své nejvlastnější osobitosti; teprve do té míry, do jaké toto sebe- ozvláštnění existence sami v divadle existenciálně zakoušíme, pociťujeme i jeho neopakovatelnou jedinečnost, výjimečnost a svátečnost – tedy to, co divadelní atmosféru, kterou tu mám na mysli, vždy neodmyslitelně provází.

Samozřejmým předpokladem a součástí toho pravého divadelního dorozumění je, jak je snad z předchozího patrné, vždy zároveň dorozumění o konvencích, které celé to zázračné „sebe-ozvláštnění" umožňují a zprostředkovávají. Ale o tom zase až příště –

Líbe Tě Vašek

Ty knihy už mám!

106) 12. 12. 81

Milá Olgo,

mám dojem, že hlavní událost minulého týdne – má „půlka“ – se vydařila: žádná nenadálá věc vám nezabránila přijet (přítomnost Zdeňka a Nikolaje mne potěšila a dojala – moc jim poděkuj a pozdravuj je!), já stihl před zasedáním vypít svůj dopolední čaj, řekl jsem tam, co bylo pro pořádek třeba říct, a podařilo se mi (aspoň jak se mi zdá) uchovat si tu míru důstojnosti, která byla v dané (poněkud absurdní) situaci dosažitelná. Vnější rámec byl korektní, nebyl jsem nijak ponížen nebo zesměšněn, mile mne lechtalo i zapomenuté oslovení „pane“ a vše se – byť přirozeně v náležitém zjednodušení – nakonec vyjevilo tak, jak mělo. Můj výsledný pocit byl tedy harmonicky radostný, mimo jiné i dík tomu, že teprve teď, když to bylo jaksi „úředně“ potvrzeno, jsem si v celém rozsahu uvědomil, že mám už větší (a doufám i horší) část trestu za sebou. Teď se už plně soustředím na nadcházející návštěvu a ve volných chvilkách si čtu v Musilovi. Je to přesně to, co tu potřebuji: umožňuje mi to každý den být aspoň chvilku v kontaktu s kultivovaným jazykem a chytrým textem. (Mimo Musila jsem si koupil ještě Dějiny architektury 20. století, knihu o významu nebeských těles v lidských dějinách a Čechovovy povídky.)

*

Vždycky jsem zdůrazňoval význam, který v divadle mají konvence. Divadlo totiž už samo je v podstatě určitou konvencí: lidé jsou dohodnuti na tom, že divadelní sál je rozdělen (oponou) na jeviště a hlediště; že ti, co se budou dívat, budou sedět v hledišti, a ti, co budou předvádět, budou na jevišti; že jedni nebudou zasahovat po vnější stránce do života těch druhých; že ti, co budou předvádět, nebudou během představení vystupovat ze svých rolí, a že ti, co se budou dívat, budou srozuměni s tím, že to, co se děje na jevišti, je jen předváděno, a že to tedy není skutečný život, přesněji řečeno, že to je sice skutečný život, ale předvádějící jiný život.

Z těchto několika zcela elementárních konvencí vyrůstá celá složitá tkáň důsledků, včetně mnoha dalších, jemnějších a méně zřejmých konvencí, přičemž teprve tato složitá struktura konvencí zakládá a otevírá bohatý svět jejich možného porušování a uvolňuje tím ohromný potenciál pocitových, významových i estetických obsahů, které v sobě tato porušení skrývají. Čím jemnější a strukturovanější je přitom „řád porušování řádu“, tím bohatší je přirozeně i tento potenciál.

Ale abych mluvil za sebe: jsem zkrátka přítelem divadla, které různé základní divadelní konvence respektuje, počítá s nimi, opírá se o ně, po svém je využívá a – lze-li to tak říct – teprve poté, co je uchopilo, začíná je pozvolna a nenápadně převracet, travestovat a rozrušovat. Čím pevnější a jednoznačnější je přitom původní konvence, tím – zdá se mi – sugestivnější může být posléze i proces jejího dramatického „zneužití“; skutečná síla výsledného divadelního apelu je tedy přímo úměrná pevnosti výchozí situace a dramatické uspořádanosti a vrstevnatosti způsobu, jak bylo s touto situací naloženo. Častokrát jsem si uvědomoval a zdůrazňoval, že kde je všechno dovoleno, nic nepřekvapí. Chaos a libovůle nudí; jsou v podstatě „entropické“: rychle omrzí svou stejností. Umění, tak jako celý „řád ducha“, je ze samé své podstaty antientropické: jeho účinek je založen na pronikání do stále vyšších rovin členitosti. (Slova „členitost“ nebo „strukturovanost“ užívám samozřejmě v jejich nejobecnějším významu, tedy nikoli ve smyslu jen nějaké členitosti mechanické. Je tomu dokonce naopak: čím vyšší rovina členitosti, tím méně je převoditelná do nějakých mechanických modelů.)

Různé vnějškové „sbližování“ jeviště a hlediště, jako například rušení rampy, umísťování jeviště mezi diváky, obtěžování diváků herci, potulujícími se hledištěm, nebo dokonce vtahování diváků na jeviště, nemám příliš rád. Většinou mi to připadá trapné, jalové, chtěné; skutečný kontakt – tj. kontakt duchovní, existenciální – se mi tu zdá být nahrazován kontaktem vnějším, pouze mechanickým či fyzickým, který mívá obvykle za následek jen ještě hlubší odcizení: herci i diváci jsou nesví, protože dohoda byla porušena nikoli z vnitřní logiky nějakého dobrodružství ducha, ale z pouhé bezradnosti a bezmoci. Můžeme ostatně pozorovat, že čím méně je divadlo schopno skutečně živě oslovit duši a vtáhnout člověka do nějaké „události ducha“, tím nápadněji na sebe upozorňuje tím, že se člověku prostě vtírá – ať už nějakými inscenačními kejkly nebo tím, že herci obtěžují diváky. (Tohle „obtěžování“ bývá přitom zákonitě nepřirozené a křečovité, například proto, že herci mají najednou předvádět, že nic nepředvádějí, tedy dohodnuté předvádění má být nahrazeno obyčejným lhaním.) Vzpomínáš si na to avantgardní divadlo, které jsme kdysi spolu viděli v Londýně? Od začátku se tam pořád děly jen samé „nekonvenční“ věci, herci nám poletovali nad hlavami na jakýchsi houpačkách, po jevišti a snad i hledišti chodil osel atd. atd. – a to všechno nás velmi brzo začlo velmi nudit, až jsme se posléze soustředili hlavně na obavu, aby nám někdo nebo něco nespadlo na hlavu. Tehdy jsem si uvědomil obzvlášť jasně, že máloco se v divadle navzájem tak vylučuje, jako libovůle a překvapení.

Abych se ale vrátil k bodu, z něhož jsem vyšel: zdá se mi, že konvence „předvádění“ – jako výsledek samé rituální prapodstaty divadla – je přesně tím „trikem“, na němž je ono zázračné zpřítomnění tajemství lidské existence založeno: teprve tím, že fyzicky přítomný člověk „teď a zde“ začne předvádět, učiní ten osudový krok „ze sebe sama“, který mu umožní oním vzrušujícím způsobem „teď a zde“ ukázat na tajemství svého vlastního lidství, tj. na tajemství lidské existence vůbec. Čili: teprve tím, že divadelní konvenci vědomě zakalkulujeme do svého podnikání, můžeme si vytvořit odrazový můstek k nějakému „duchovnímu letu“ – bez tohoto odrazového můstku bude každé divadelní „létání“ jen smutným sebeklamem – podobně jako létání londýnských avantgardních herců nad našimi hlavami.

*

Tenhle dopis Ti zřejmě dojde krátce po návštěvě a těsně před vánocemi. Štědrý den prožij, jak se Ti to bude nejlíp líbit, dej si za mne něco pěkného a pokus se mi splnit jediné přání: že si budeš psát něco jako „vánoční deník“, který mi pak pošleš. Hezké vánoce přej za mne své matce a celé své rodině, Ivanovi, Květě a klukům (jistě jim taky něco dáš), Andulce, všem přátelům a vůbec všem lidem dobré vůle, které potkáš.

Líbe Tě Tvůj „zdánlivý samotář“ Vašek

107) 19. 12. 81

Milá Olgo,

ačkoli ještě krátce před návštěvou jsem byl zcela ve své kůži, klidný, veselý a hovorný, sotva návštěva začala, opět jsem se ocitl v tom zvláštním stavu, kdy jsem jakoby roztěkaný, mám vyschlo v krku, pociťuji vnitřní zimu, koktám a jsem zkrátka nesvůj. Je to zřejmě něco jako podmíněný nervový reflex, někdy o tom (jakož o fenoménu návštěvy ve vězení obecně) napíšu víc. Nutno ovšem říct, že tentokrát to nebylo zdaleka tak silné jako minule, dík čemuž nebyla ani návštěva tak uhozená – naopak: mám z ní velmi dobrý pocit. Co se dalo říct, to jsme si řekli, já mám dokonce dojem, že jsem víc než při jiných návštěvách nahlédl prostřednictvím různých detailů do atmosféry života, kterým žijete, a pochopil leccos, co mi zatím nebylo zcela jasné. Navíc jste přivezli vesměs (relativně) dobré zprávy, mezi nimi i jednu, která mne obzvlášť potěšila. Já vám neřekl celkem nic, ale co bych vám taky mohl říct? Čím dál tím víc si uvědomuji, že jsou zkušenosti, které jsou prostě nesdělitelné – a tím méně za těchto okolností. Oba jste vypadali dobře, Ivan se mi jevil jako větší švihák než při posledních návštěvách v Heřmanicích a Ty jsi nejen měla švih, ale bylas navíc i skvěle vyzdobená; moc mne to odvázalo, i když jsem to pochopitelně nedával příliš znát. S balíkem jsem jako vždy plně spokojen, od mých směrnic se lišil jen v detailech. Pro pořádek potvrzuji, že jsem dostal dopis od Květy z 1. 12. a Tvůj dopis 52. Piš mi hodně, myslím, že nemusíš být ani tak stručná, ani tak upejpavá, a když nebudeš mít inspiraci, učiň to jako v dopise, reagujícím na mé úvahy o smrti.

*

Řekl bych, že sociálnost divadla má tři ze sebe vyrůstající pásma či okruhy:

1) První tvoří bezprostřední sociálnost každého jednotlivého divadelního představení. Vyplývá z existenciálního pouta, které vzniká jeď a zde“, které zakládá onu krátkodobou pospolitost konkrétního publika a které je v podstatě jednorázové a neopakovatelné. Všechny další a hlubší společenské významy, které divadlo má, musí projít touto fází; bez jednotlivých a neopakovatelných existenciálních událostí, kterými jsou jednotlivá představení, bez vznikání a zanikání oněch krátkodobých a pomíjivých pospolitostí, v něž se proměňuje konkrétní publikum jednotlivých představení, není žádný jiný a trvalejší společenský zásah divadla možný a myslitelný.

2) Proto platí, že tak jako každé jednotlivé divadelní představení je skrze své bezpodmínečné jeď a zde“ a skrze svůj okamžitý ohlas, který ho vlastně spolutvoří, pevně vklíněno do svého času (nemůže být pochopeno a doceněno později jako třeba román nebo obraz), je i divadlo v širším slova smyslu – divadlo jako instituce – zakotveno v životě společnosti rovněž jen svou aktuální přítomností. Společenské klima nemůže ovlivňovat dodatečně, ale zase jedině skrze ohlas, který má v době, kdy působí, a který ho jako instituci a jako pojem spolutvoří. Přesto jde, jak patrno, v tomto případě už o sociálnost širší a hlubší, přesahující rámec jednorázové společenské události. Tento „druhý okruh sociálnosti“, z prvního bezprostředně vyplývající a na něj navazující, znamená, že divadlo jako instituce (resp. takové divadlo, v jaké věřím, jaké mám rád a v jakém jsem svého času měl to štěstí působit) je vždycky zároveň čímsi víc než jen institucí: je ohniskem (přesněji: jedním z ohnisek) společenského života a společenské mysli, nezaměnitelnou součástkou „duše národa“, malým organismem, propojeným tisícerými nitkami s velkým organismem společnosti a sehrávajícím v něm svou nezastupitelnou aktuálně sociální roli. Má svou vlastní diváckou obec, která není jen

mechanickým součtem jeho stálých i nahodilých návštěvníků, ale opět něčím víc: zase určitým druhem pospolitosti. Navštěvují ho a mají rádi především lidé určitého druhu, tj. určitých zájmů, určitého způsobu myšlení, se smyslem pro určitý druh fantazie a humoru, lidé danému divadlu otevření a s ním se identifikující. Tito lidé si posléze i navzájem lépe rozumějí, divadlo jim dokonce dává jakési „kódy“, usnadňující jim vzájemné dorozumění. Ale i v jiném smyslu tu jde obvykle o víc než o diváky jednotlivých představení: ti lidé vlastně už nechodí pouze na to či ono představení, ale chodí do „svého“ divadla tak trochu jako do svého duchovního domova, chodí za jeho viděním světa a za jeho atmosférou, chodí do něho trochu jako do klubu, tj. proto, aby byli mezi sebou. (Proto považuji za důležité i všechno „kolem“: atmosféru sálu a budovy, genius loci, život ve foyeru, výstavy, divadelní programy a plakáty, chování pokladních a uvaděček atd. atd.) Sociálnost tohoto druhého okruhu je tedy něčím přeci jen trvalejším, komplexnějším a hlubším než jen atmosféra dvouhodinového zážitku. I ona je ovšem ohraničena: dotýká se jen malé části společnosti a je také časově omezena; dříve nebo později ztratí divadlo svou dosavadní identitu, jeho atmosféra pomine, pospolitost jeho divácké obce se rozplyne, celý ten „duchovní domov“ nenávratně zmizí v hlubině času a informace, které po tom všem zbudou v divadelních dějinách, ponesou na sobě jen chaboučký a mnohdy i matoucí odlesk jeho někdejší atmosféry, která se prostě už nikdy zpřítomnit nedá. (Vzpomeňme třeba na „nezpřítomnitelnost“ Osvobozeného divadla: víme o něm vše – a zároveň o něm nevíme vlastně nic.)

3) A přece: nic, co se jednou stalo, se nemůže „odestát“, nejen v metafyzickém smyslu (vše je přítomno v „paměti bytí“), ale i ve smyslu sociálním. Každá událost, která jakkoli zasáhla jednou „duši společnosti“, byť na sebemenším okrsku, přeci jen nějak – i když třeba nepatrně – změnila tuto „duši“ i jako celek; něco s ní udělala, co se rovněž nemůže „odestát“; jako malá součást velkého kontextu tisíců jiných událostí ji přeci jen trochu ovlivnila: cosi v ní je a už navždy bude trochu jinak než předtím. Divadlo tedy, jak patrno, nepřesahuje sebe samo (svůj „druhý okruh sociálnosti“) jen v čase, ale tak říkajíc i v prostoru: byť ho za celou jeho éru navštívilo jen malé procento populace, přesto jakýmsi záhadně a komplikovaně nepřímým způsobem zasáhlo vědomí a sebevědomí společnosti jako celku – asi tak, jako určitá excitační látka (třeba čaj, abych zůstal u vězeňské reality) zasáhne sice fyziologicky jen docela malou část našeho organismu, a přesto se po jejím požití cítíme jinak a lépe celkově, jako nedělitelná bytost. Tento přesah v čase i prostoru, vymezující „třetí okruh sociálnosti“, je samozřejmě tím hlubší a důsažnější, čím hlubší, naléhavější a zřetelnější je onen kontroverzní „vryp“ pod povrch života, resp. čím osobitější a smělejší je způsob, jakým byla společnost divadlem oslovena. Smělost tohoto způsobu je z hlediska skutečného společenského dosahu ovšem podstatně důležitější než to, jak velká část společnosti byla původně – ve „fyzickém“ slova smyslu – oslovena. Jedno představení pro několik desítek lidí může tak být z určitého hlediska nepoměrně významnější než třeba televizní seriál, který sleduje a o němž hovoří celý národ. Ale o tom víc zase až příště –

*

Přeju Tobě, Ivanovi, Květě i sobě, aby nás v novém roce nepotkalo nic ani vzdáleně podobného mému (až trochu zbytečně dlouhému) studijnímu pobytu a abychom byli veselí, zdraví a nadějeplní jako dosud. Dobrou mysl a setrvání ve víře ve smysl věcí přeji i všem našim přátelům, z nichž bych dnes rád jmenoval Julianu, na kterou myslím ve dne, Jarmilku, která se mi zjevuje ve snech, a ovšem Andulku, která se mi zjevuje ve dne i ve snech – což všechno, nutno podotknout, se děje za Tvé nepřetržité a obzvlášť hluboké

přítomnosti (v mé duši i v mém srdci).

Líbe Tě Vašek

108) 26. 12. 81

Milá Olgo,

Ivan si stěžuje, že na jeho dopisy málo reaguji, a má pravdu. Jeho dopisy čtu ovšem vždycky s velkým zájmem, a nereaguji-li na ně dostatečně, pak jednak proto, že s nimi souhlasím nebo že se vztahují k oblastem, v nichž mi přísluší jen se tázat a naslouchat, jednak asi i trochu ze strachu, aby se mi nepřetrhla má vlastní niť. No nic, dnes to trochu napravím; dopis 47 je důležitý a zajímavý, i když není celý původním plodem Ivanova ducha. Kritiky Horského hotelu jsou pro mne velmi poučné a zdaleka se mi nezdá, že jen opakují to, co jsem sám o té hře napsal. Poznámky Zdeňka N. jsem četl s radostí a uvědomoval jsem si nad nimi, oč lehčeji, stručněji a zároveň přesněji se dovede vyjádřit skutečný filosof. Poznámky doc. Palouše mne rovněž moc potěšily a povzbudily. Jeho úvaha o smyslu mne ovšem i trochu vykolejila: líbí se mi a zároveň se zdráhám se s ní jen tak bez dalšího ztotožnit. (Vida, monologické soukání nitě má svůj rub: člověk natolik odvykne dialogu a rozpravě, že ho pak každá smysluplná připomínka docela vykolejí.) Moji reakci na jeho úvahu považuj tedy rozhodně jen za předběžnou (není ostatně vyloučeno, že je i trochu mimoběžná, protože se nevyrovnává s určitou nedopovězenou a trochu tajemnou dimenzí jeho myšlenky).

*

Den před Štědrým večerem (měl jsem právě záchvat trudnomyslnosti, ale s vánocemi nijak nesouvisel) jsem chtěl být po práci chvilku sám, a tak jsem si vyšel na zdejší dvorek. Chumelilo, bylo pošmourné přítmí, já tam byl docela sám a najednou mne napadlo, jak je to zvláštní, že tenhle pustý a smutný kout dokáže ve mně za jiné situace vyvolat tolik radosti ze života: stačí, aby svítilo slunce, travička se zelenala a kytky kvetly – a člověk najednou překypuje nadějí a vírou ve smysl věcí i vlastního života. Jak vysvětlit tohle záhadné propojení okamžité atmosféry nějakého místa se stavem lidského ducha? Jakto, že něco tak kardinálně důležitého, jako je postoj člověka k jeho vlastnímu životu, může být ovlivněno tak nahodilými věcmi, jako je počasí nebo roční doba?

Když hovoříme o „smyslu života“, máme tím většinou na mysli fenomén existenciální, tedy něco, co hledá a k čemu se vzpíná pouze člověk jakožto jázající se bytí“ a co člověk hledá pro sebe – jako klíč k vlastnímu životu. Takto jsem „smysl života“ chápal i ve svých úvahách, které ovšem – ať jsem na to šel z kterékoli strany – vyúsťovaly vždy nakonec do zjištění, že každý „existenciální“ smysl života znamená v podstatě nějaký dotyk se záhadou „smyslu vůbec“, tj. smyslu bytí, tedy smyslu jako fenoménu metafyzického. Úvaha o smyslu jako otázce, která vyvstává před sebe samu si uvědomující bytostí a jejíž zákonité „vyvstání“ tuto bytost skutečně asi vyděluje z ostatního bytí, nejen tedy nepopírá „smysl bytí vůbec“ ani směřování bytí k naplnění tohoto smyslu, ale dokonce ho přímo předpokládá. Od obecného tématu smyslu bytí odděluje pouze speciální téma jeho reflektovaného hledání v podobě lidského tázání po „smyslu života“ (tj. mého vlastního života), a to ještě jen proto, aby posléze beztak hledala jen souvislost jednoho s druhým. Nemyslím si tedy rozhodně, že jen člověk má patent na smysl, myslím si pouze, že jen on je schopen klást si ho jako otázku. V tomto ohledu ovšem něčím výjimečným je; opravdu se mi zdá, že vědomí a „znovustvoření“ světa vědomím (vznik řádu ducha) je jakýsi samostatný zázrak v celkových dějinách zázraku bytí. Tuto svou výjimečnost si člověk dříve nebo později musel uvědomit, nezdá se mi tedy, že to je jen historický omyl. Že toto poznání stálo u kolébky celé té tragické

roztržky evropského lidství s biosférou, přírodou a veškerenstvem (k jejímž děsivým důsledkům patří koneckonců i současné ničení zeměkoule, a tudíž i člověka samého), je ovšem zřejmé. Netkví však nejvlastnější příčina této roztržky nikoli v tom, že člověk pochopil svou zvláštnost, ale v tom, že neunesl tíhu tohoto pochopení a neuměl s ním správně naložit? To znamená: místo aby v něm „vědomí zázraku vlastního vědomí" prohloubilo pokorný obdiv ke světu, který jeho vědomí zrodil a který se mu skrze ně nově zjevil, dovedlo ho naopak k pyšnému pocitu vlastní nadřazenosti všemu ostatnímu bytí. A další otázka: nemusel se člověk nejprve vydělit ze světa, pochopit svou výjimečnost a z ní vyplývající odpovědnost, aby teprve potom se mohl znovu – ale na jakési vyšší rovině (na způsob nějaké hegelovské spirály) – do světa vrátit a stát se nově a lépe jeho integrální součástí? A nelze tudíž základní dramatickou otázku soudobého lidství a lidstva chápat jako otázku, co se lidem podaří dřív – zda tenhle „návrat vpřed" (na rozdíl od romantické iluze návratu zpět), tedy nové, hlubší a adekvátnější včlenění do veškerenstva, anebo dovršit tragické dílo své pýchy a zničit všechno včetně sebe –?

Ale zpátky na vězeňský dvorek: co se to s ním vlastně stane, když se začne na jaře zase zelenat, pučet, kvést a vonět – když opět ožije? Čím tato změna vlastně je, že je schopna mít tak dalekosáhlé důsledky? Stane se, myslím, jedna důležitá věc: začne se najednou ukazovat, že to, co se ještě včera mohlo jevit jen jako mrtvé, osamělé, nahodilé a bezúčelné jednotliviny, je ve skutečnosti příroda, příroda, která má svůj velký a záhadný řád, své směřování, své nesčetné vzestupy a pády, svůj život; že prostě existuje něco, co tu trávu, záhonek, stromy a vše ostatní, co tu zastupují a připomínají, spojuje nesčetnými skrytými společnými zákonitostmi a tendencemi; něco, co jim dává cenu, co teprve zakládá nekonečnou (antientropickou) rozrůzněnost jejich svébytností a zároveň neomylnou harmonii jejich přirozeného soužití, co jim vdechuje jejich krásu a co skrze ně jako by samo sebe předvádělo a oslavovalo a ke své oslavě strhávalo. Zkrátka a dobře se mi zdá, že tu jde o malý příklad toho, jak bytí vyjevuje svůj smysl, resp. jak smysl bytí sám sebe dává v bytí poznat. A koho to „trkne", s kým to otřese, koho to osloví? Člověka jako toho, kdo je sice součástí tohoto bytí, ale zároveň bytím, které toto bytí jako bytí vidí, vědomě zakouší, zobecňuje; kdo je schopen vztahovat jeho projevy navzájem, k jeho celku i k sobě samému; kdo je schopen vědět o tomto vztahování; kdo je schopen údivu a myšlenky na to všechno a kdo je dokonce schopen vědět o svém údivu a divit se mu a přemýšlet o své myšlence a o tom, jak o ní přemýšlí. Čili: člověk, jehož tázání a hledání – ať už si to přiznává nebo ne – je vposledku vždycky vzpínáním ke „smyslu bytí vůbec", je tu náhle konfrontován se souborem jevů, které na sebe prozrazují, že jsou projevy integrálního bytí, a s bytím, které na sebe prozrazuje, že má smysl. A tak dochází vlastně k významnému setkání (Ivan svého času vyzdvihoval správně význam setkání): setkává se tu existenciální prahnutí po smyslu s jeho silným „metafyzicko-fyzickým" signálem a „okatým" vyjevením. A tak jako lidská bytost, prahnoucí po smyslu, je otevřena světu, připravena slyšet jeho nápovědi, dešifrovat jeho signály, vysávat z něho jeho hlubinné souvislosti a jejich poukazy k řádu bytí – a tím ho jakoby osmyslňovat –, je najednou i svět připraven jakoby osmyslňovat tuto existenci: zesiluje své signály, chová se „okatě". Pocit radostné smysluplnosti se nás pak zmocňuje proto, že to, čeho se neustále snažíme držet, najednou jako bychom téměř fyzicky cítili v ruce, protože jsme nejen my lačně otevřeni tomuto našemu protějšku, ale také proto, že on jako by se otevíral nám; protože nejen my toužíme po kontaktu se smyslem bytí, ale protože i smysl bytí sám, lze-li to tak říct, nám podává ruku. Chce se mi říct, že nastává jakási mystická spolupráce: naše potřeba nalézt svůj vlastní smysl dotykem se „smyslem vůbec" jako by tento smysl vysávala z toho, co nás obklopuje, a to, co nás obklopuje, jako by naopak vysávalo z nejhlubších oblastí naší bytosti i naši vlastní zastřenou jistotu smyslu, to jest jistotu

života. Touto spoluprací, tímto setkáním, tímto kontaktem se ovšem nakonec vlastně jen setkává zvláštní oklikou smysl bytí se sebou samým: sám sebe musel položit nejdřív člověkem do otázky, aby se pak skrze jeho hledání „smyslu života“, skrze své vyjevování ve světě, který ho obklopuje, a posléze setkáním jednoho s druhým sám k sobě vracel a sám sebe naplňoval. Bylo by však toto jeho zvláštní sebe- naplnění (malý předobraz vize „velkého“ znovu- splynutí bytí se sebou samým skrze člověka jako toho, kdo se z bytí vyloučil, aby ho „uviděl“ a jako „vidoucí“ se pak do něho vrátil), bylo by něco takového vůbec možné, kdyby se člověk opravdu v určité fázi svého vývoje nepřihlásil ke své „výjimečnosti“ – i s rizikem všech nebezpečenství, která tato „přihláška“ v sobě skrývá?

*

Vězeňské vánoce jsem úspěšně přežil, trudnomyslnost pominula a břicho narostlo.
Líbe Tě Vašek

109) 1. 1. 82

Milá Olgo,

malým návratem k otázkám „smyslu“, který vyprovokoval doc. Palouš, jsem minule přerušil své meditace o divadle a dnes ještě v tom přerušení setrvám: zmíním se o vztahu identity a odpovědnosti. Atmosféra chvíle (je Nový rok) totiž vyzývá k vyřízení starých restů a mé úvahy o divadle se navíc blíží k bodu, kdy na toto téma beztak budou muset navázat. V tom dávném dopise, v němž jsem o tom psal poprvé a který nebyl (jako mnoho jiných) odeslán, se mi to podařilo celkem výstižně popsat, což se mi podruhé samozřejmě už podařit nemůže (proto jsem to taky tak dlouho odkládal). Nicméně můj smysl pro pořádek mne nutí mou nechuť špatně vykládat něco, co jsem už kdysi vyslovil lépe, přemoct.

*

Naše konání je vždy do nějaké míry prosvětleno odpovědností. To znamená, že je máme vždycky nějak zdůvodněno, předem obhájeno, že za ně ručíme, hlásíme se k němu, ztotožňujeme se s ním, považujeme je za správné anebo je sice za správné nepovažujeme, ale jsme s tím vyrovnáni a smířeni. Podstatu této odpovědnosti tvoří trvalé napětí mezi naším „já“ jako subjektem našeho jednání a zkušeností něčeho mimo nás – nějakého „zákona“ či stolice, soudící naše jednání, nějakého „vyšetřovacího oka“, které nelze obelhat, protože všechno vidí a vše si dobře pamatuje, nějaké nekonečně moudré a spravedlivé instance, která je s to sledovat nejsubtilnější nitky našeho rozhodování, a jeho motivací, která jediná jim může plně porozumět a s konečnou platností je posoudit a jejíž „postoj“ (neodvolatelný) má pro nás z jakéhosi důvodu větší význam než cokoliv jiného na světě. Lidská odpovědnost je tedy, jak už ostatně ze samotného slova vyplývá, odpovědností k něčemu. K čemu však? Co je tou všudypřítomnou, všemocnou a neobelhatelnou instancí a kde to vlastně sídlí?

Zprvu se většinou zdá, že to je prostě naše okolí – lidé, bytosti, věci. A opravdu: tuto podobu ta instance nejčastěji přijímá, do našeho okolí se skutečně zdá být především vtělena – a čím je nám to okolí bližší a dražší, tím silněji se nám v něm zdá být přítomna. Důkladnější zkoumání nás však záhy přivádí k poznatku, že touto svou „inkarnací“ není ani vyčerpána, ani vysvětlena, že tu je vždycky ještě něco „navíc“, něco „mimo“, něco, co ji přesahuje. Vždyť naše okolí o spoustě našich činů, které děláme s ohledem na tuto instanci, neví a nikdy se o nich nedozví, spoustu jich nechápe a nikdy nepochopí – a přesto je děláme! Někdy se tenhle přesah nazývá prostě svědomím, čímž se lokalizuje do nás samých; někteří potom tenhle „vnitřní hlas“ vysvětlují jako společné dílo našich vrozených emocionálních dispozic, naší výchovy, přijatých konvencí atd. Ano, to všechno jsou zajisté také cesty a způsoby, jimiž k nám tato instance přistupuje. Kdybychom však chtěli to, k čemu se skutečně a nejhlouběji vztahujeme, redukovat jen na nějaký součinitel těchto „okolností“, opět bychom se se špatnou potázali: nejsilněji svou odpovědnost zakoušíme přece tehdy, kdy nás nutí jednat nejen proti mínění našeho okolí, ale i proti naší tak zvané přirozenosti! A tak jako lidská bytost, lidské „já“ není (nebo aspoň není jen) hromadou okolností, ani onen její „partner“, k němuž se trvale vztahuje, není jen nějakými roztříštěnými nahodilostmi. Naopak: jakmile s ním jen trochu vážněji komunikujeme, začíná pro nás rychle ztrácet všechny konkrétní obrysy toho, jako co se nám při zběžném kontaktu jevil (např. podobu našich pojmově fixovaných zásad nebo našich přátel); my celý tenhle svět jednotlivého jakoby opouštíme, ztrácíme pocit, že se o něj můžeme opřít – resp. že cokoli z něho samo o sobě,

jako dosažitelná jednotlivina, nám může nějakou opravdu spolehlivou oporu dát – a vztahujeme se najednou (byť třeba podvědomě) k něčemu sice velmi těžko uchopitelnému, ale zato opravdu rozhodujícímu, k nějaké totálně integrální instanci, vše známé prostupující, ale na žádnou známou věc nebo osobu neredukovatelnou. Dosavadní vnitřní i vnější autority se ukazují jako podmíněné; jejich vážnost a směrodatnost stále jasněji odvisí jen od míry, v jaké jsou nám vtělením autority vyšší a globálnější; jednotlivé veličiny – ať už to jsou naše „přirozená" nutkání nebo náhledy našeho okolí – se jaksi rozpouštějí ve svém hlubším kontextu, který jako by jen zastupovaly; nejvyšší autoritu přestávají už tvořit, ale ona jako by tvořila je, vdechujíc jim to, čím samy sebe přesahují a čím nám tedy reálně jsou.

Znovu však: co je tedy vlastně touto „poslední instancí"? Co jiného než „absolutní horizont bytí", na jehož pozadí a z něhož se cokoli stává teprve samo sebou; absolutní horizont bytí jako „souřadnicový systém", který dává všemu existujícímu místo, souvislost, význam, konkrétní svébytnost, a tedy vlastně teprve skutečné bytí. Je to tedy ona „zkušenost všech zkušeností", měřítko všech měřítek, řád všech řádů. A skutečně: jestli vím, co a proč jsem udělal a co a proč dělám, jestli za to skutečně ručím a jestli se k tomu (byť třeba v skrytu) hlásím, znamená to, že se trvale vztahuji k něčemu stabilnímu, co si „vydobývám" na svém „nestabilním" okolí, a že se tím posléze i sám stávám „relativně stabilním" – něčím zachytitelným, kontinuálním a integrálním –, že jsem zkrátka „někým", tj. někým identickým se sebou samým. Tím, že dnes ručím za to, co jsem udělal včera, a že zde ručím za to, co jsem udělal jinde, nezískávám jen svou totožnost, ale skrze ni se zároveň ocitám v prostoru a čase; ztrácím-li naopak svou identitu, rozpadá se kolem mne nutně i prostor a čas.

V tomto smyslu tedy odpovědnost zakládá identitu; jen v odpovědnosti lidské existence za to, čím byla, je a bude, tkví její identita. Jinými slovy: je-li lidskou identitou nezaměnitelné místo „já" v kontextu „ne-já", pak lidskou odpovědností je to, co toto místo určuje: vztah prvního k druhému.

Patočka říkal, že na odpovědnosti je nejzvláštnější, že ji „máme všude". Myslím, že tomu tak je proto, že všude je svět, „obepnutý" nebo „prodchnutý" svým absolutním horizontem, a že tento horizont nemůžeme nikdy překročit nebo nechat za zády, ani na něj zapomenout, byť by byl jakkoli zakryt (vždycky je ostatně zakryt: je ve všem a nikde není o sobě). Možná je jen naším pomyslem – pak je ale naším pomyslem celý svět. Záleží však na tom, zda užíváme slova „bytí" nebo slova „pomysl"? Své odpovědnosti tím neunikneme ani o milimetr!

*

Ale my ani nechceme, viď?
Líbe Tě Vašek
Dík za dopis 48 od Ivana! Právě došel –

110) 9. 1. 82

Milá Olgo,

děkuji za milý dopis 53 s různými potěšujícími zprávami (včetně té o prognózách hvězdopravců). Sprška Ivanových dopisů (48, 45, 49) mne vyzývá aspoň ke stručným reakcím, dík čemuž se pokračování úvah o divadle opět odkládá.

*

K poznámkám Zdeňka N.: Mám pocit, že to přeci jen asi bude něco víc než jen intelektuálské vytáčky, co mi brání přiznat víru v osobního Boha. Za těmi „vytáčkami" se totiž skrývá něco hlubšího: chybí mi mystický zážitek skutečného oslovení či zjevení, tedy ta veledůležitá „poslední kapka". Zajisté bych mohl své „jakési to" či „absolutní horizont" prostě nahradit slovem Bůh, nezdá se mi však, že by to bylo seriózní. Pokouším se co nejpřesněji popsat věc tak, jak se mi jeví a jak ji já cítím, tedy nepředstírat jistoty, kde nejsou. Blízkost křesťanskému cítění přiznávám a těší mne, je-li zde poznávána, nicméně člověk musí být v těchto věcech velmi opatrný a dobře vážit slova (řekl mi to ostatně kdysi sám pražský arcibiskup, když jsme se o tom bavili). K víře v křesťanského Boha patří navíc i mnoho dalších náležitostí, jako je víra v božství Kristovo, v neposkvrněné početí Panny Marie atd. – a to všechno beru příliš vážně, než abych vydával za víru různá víceméně obrazná přijímání těchto věcí. (Nejpřijatelnější mi je paradoxně to, co dělalo křesťanům tradičně nejvíc potíží, totiž božská trojice – asi proto, že je to tak abstraktní.) o Vím, že přespříliš užívám slov „jakýsi", „nějaký", „něco jako", „jaksi", „jakoby"; trochu to je záměr, víc to je však důsledek až přemrštěného strachu ze závazných pojmenování a ovšem i neschopnosti přesně nazývat nejasné a neurčité jevy. Doufal jsem, že si toho nikdo nepovšimne, byl jsem však odhalen, zastyděl jsem se a hned jsem v už napsaném dopise (109) několik takových slov vyškrtl. o Dotaz: nechápe Kant svůj kategorický imperativ přeci jen víc jako součást toho, co je člověku dáno („vrozeno") a co v sobě odvždy a nezávisle na světě má? Ať už ano či ne, mně osobně se zdá, že tu není nejdřív hotová zkušenost absolutního horizontu jako něco předem pevně daného, pak teprve odpovědnost „k němu" a pak teprve konkrétní lidské chování, na této odpovědnosti založené, ale že to je spíš opačně: odpovědnost postupně zraje (a sebe samu objevuje) v matečném prostředí „existenciální praxe" – všech dilemat, zkoušek, úkolů, otřesů, poznání atd., do nichž běh života člověka vrhá – a teprve z odpovědnosti, jak se v člověku utváří a upevňuje a jak skrze ni člověk zakládá a dosvědčuje svou identitu, vyrůstá a upevňuje se povědomí či metazkušenost absolutního horizontu jako jejího nejvlastnějšího a nejhlubšího úběžníku.* o Že nejsou žádné „pouhosti", je mi jasné; jako „pouhosti" se jeví věci člověku, když je odcizen sobě a kontextu bytí, když se ho zmocňuje pocit absurdity a beznaděje, když ztrácí kontakt se smyslem a propadá Nicotě (vězeňský dvorek v zimě). (Ani přezíravý vztah k živočišné sféře mi vytýkat nelze: jsem přece – mimo jiné – známým labužníkem života a navíc mnohaletým chovatelem psů.) Nedorozumění je v něčem jiném: že mé formulace jsou brány moc vážně, doslovně a závazně. Pro jednoduchost, stručnost, výraznost a také z neschopnosti být neustále přesný formuluji věci jednou tak a podruhé onak, jak se mi to právě hodí a jak to v daném kontextu potřebuji, a vůbec si nemyslím, že jakákoli má formulace má obecnou a závaznou platnost. Je to řeč trochu obrazná, zkratkovitá, zkusmá, termíny jsou voleny příležitostně a slouží jen určité větě či konkrétnímu

* Tohle budu muset (příležitostně) zpřesnit… není to přesné…

postřehu. (V napadeném případě jsem to možná trochu přehnal, to uznávám.) Což mne nutí znovu zdůraznit něco, co jsem už víckrát psal: že mé úvahy nejsou a nechtějí být žádnou filosofií nebo dokonce filosofickým systémem, který by chtěl obohatit obecný majetek lidstva v tomto oboru. Je to spíš jen svědectví o člověku v určité situaci, o člověku – mně, o druhu a směru jeho vnitřního brumlání; je to spíš jen (snad) existenciální dokument (na způsob poezie), průběžný otisk mého vnitřního proudění, nic víc. Ručím za sebe jako za takto nebo tímto se trápícího člověka – nikoli tedy za své formulace jako takové; kteroukoli z nich jsem kdykoli připraven bez mučení a výčitek svědomí odvolat nebo změnit. Ke skutečnému filosofování nemám ani vzdělání, ani zkušenost, nic nemám už dříve pojmově ujasněno – ujasňuji si to psaním. (Čímž ovšem ani neomlouvám zbrklé či nahodilé formulace, ani se nezříkám reakce profesionálů – naopak: velmi mne inspirují!)

*

K Ivanovým myšlenkám a informacím: Neobyčejně mne zaujala zpráva o „antropickém principu“. (Jsou na to i jiné příklady než ta gravitační konstanta?) Přihrává to mému pocitu, že jedním ze „záměrů“ bytí je, aby samo sebe spatřilo („uvidělo“). Řád ducha je vlastně takovým sebespatřením a sebeoslavou řádu bytí. Odkazuji na svůj dopis 108, kde hovořím o výjimečnosti člověka jako toho, kdo se vydělil z bytí, aby je uviděl a jako vidoucí se do něho vrátil. Myšlenka, že bytí samo k tomu míří a „chce to“, je mi velmi blízká. o Rovněž teorie o „principiální neurčitosti“ bytí je mi moc sympatická a Ivanovo přirovnání k uměleckému dílu je dobré a mnohé mi dále objasňuje. V této souvislosti se odvolávám pro změnu na svůj dávný dopis o světovém názoru (došel vůbec? Ivan se o něm ve svém přehledu nezmiňuje), v němž jsem psal o pluralitě a paralelitě vidění a přijímání světa. (Zdůvodňoval jsem tím svůj eklekticismus a svou nechuť vplout do přístavu nějakého uzavřeného „světového názoru“. Svět lze zároveň vidět a chápat zcela různými a navzájem se vylučujícími (?) způsoby (á la částice versus vlny), z nichž každý je tím produktivnější, čím víc připouští paralelní (arciže na jiné rovině) oprávněnost způsobů jiných. Jestliže nějaký způsob vidění světa či „světový názor“ povýší určitou rovinu souvislostí, perspektivu nebo určitá východiska a (jinak smysluplné) poznatky na jediné správné, oprávněné a vše vysvětlující a všechno jiné nazve prostě tlachem, ocitne se na nejlepší cestě k tomu, aby sám sebe zcela vzdálil skutečnosti a proměnil se v tlach.) o S tématem „principiální neurčitosti“ souvisí Ivanův zdařilý příměr „vírů“. Myslím, že mi vnesl trochu jasna do současných sporů exaktní vědy o povaze bytí. Jsme zřejmě – zjednodušeně vzato – zároveň nad jezem i pod ním: nějak to všechno záhadně víří – nějak to tedy koneckonců je –, ale my jsme odsouzeni mít navždy o tom jen velmi kusé a zkreslující povědomí. Z dvou důvodů:

1) Jakýkoli náš dotyk s řekou může zprostředkovat jen velmi zkreslené a matoucí poznání, protože už ze samé své podstaty nevyhnutelně řeku víří – a i když to rozvíření o ní vždy něco říká, zároveň nás o ní fatálně desinformuje. 2) Je-li bytí řeka, v níž úplně vše souvisí s úplně vším, pak je jasné, že cokoli o něm zjistíme, postihne jen určitý jeho okrsek, vytržený z celku – nekonečno totiž nepatří k věcem, které může jakákoli inteligence obzírat (taková inteligence by zřejmě bytí – včetně sebe samé – pohltila a udusila – byla by identická s jeho smrtí). Bytí jako by tedy zároveň mířilo k tomu samo sebe na- zřít i nenazřít; chce samo sebe uvidět a zároveň se před pohledem na sebe sama beznadějně skrývá. Ale není právě v tom ten hlavní vtip? Není tato bytostná ambivalence bytí koneckonců i tím, co dělá „smysl“ tou neustále dosahovanou nedosažitelností a neustále uchopovanou neuchopitelností, co dělá život životem, ducha duchem a bytí

samo – jako to, co se samo k sobě duchem vzpíná – tou principiálně otevřenou a dramatickou věcí, kterou nemůže nebýt, nemá-li být nebytím? A není pak absolutní horizont bytí nikoli něčím mimo řeku, ale naopak jen kompletní jistotou, že řeka je řeka a nikoli jen voda, víry, jezy a jiné „pouhosti“?

*

Na Nový rok jsem zhlédl v televizi Prodanou nevěstu a byl to jeden z mých nejkrásnějších zážitků z poslední doby. Téměř při každé árii mi stoupaly slzy do očí a byl jsem tím nadmíru dojat a pohnut. Je to zvláštní, jak takové věci tady na člověka působí. Má to asi více příčin, mezi nimiž hraje nepochybně svou roli i absolutní nedostatek čehokoli hezkého, čistého, jímavého, citového, v němž tu člověk už tak dlouho žije. Vždycky, když jsem takhle naměkko, přepadne mne velká lítost. Zajímavé ale je, že nikdy přitom nelituji sebe sama, jak by se dalo očekávat, ale pouze ostatních vězňů a vůbec toho, že vězení musí být a že je takové, jaké je, a že lidstvo dosud nevynalezlo žádný lepší způsob, jak se s některými věcmi vyrovnávat.

*

Polib za mne Kamilu, Zuzanu, Aničku a Otku a pozdravuj Zdeňka Neubauera a pana docenta Palouše, kteří si dali práci s čtením a komentováním mých dopisů. A přirozeně Ivana s celou rodinou!

Líbe Tě Vašek

111) 16. 1. 82

Milá Olgo,

s Tebou mluvím a před Tebou se chovám pochopitelně trochu jinak, než jak mluvím se svým panem vychovatelem a jak se chovám před ním; v obou případech jsem – aniž si to třeba uvědomuji – někým trochu jiným. Někým jiným jste ovšem i Ty i on, když mluvíte se mnou a když mluvíte s někým jiným a trochu jiní jsme všichni tři, když se setkáme při návštěvě. Už proto má každé z těchto setkání podstatně jinou atmosféru. Každá z těch atmosfér může mít přitom samozřejmě tisíce rozmanitých variant, odvisejících od našich nálad, proměňujících se vzájemných vztahů, událostí, které předcházely či mají následovat, časoprostorových okolností našich setkání atd. atd. Důležité a zajímavé přitom je, že každá z takových atmosfér je vždy znovu svébytným fenoménem, který sice každý z nás – po svém – ovlivňuje, ale který jako takový přerůstá vůli každého z nás a případně i naši společnou vůli a který rozhodně není plně vysvětlitelný jen jako pouhý součinitel všech vlivů, které se na něm podílejí. Respektive je takto vysvětlitelný asi do té míry, do jaké je například lidská existence vysvětlitelná jakožto komplex biochemických procesů. Čili: i kdyby byl přesně zjištěn a popsán soubor všech činitelů, které tu spolupůsobí, není tím výsledný efekt beze zbytku vysvětlen; vždycky tu je ještě něco nepostižitelného navíc prostě proto, že vše je sice zároveň tím, čím to jako spolupůsobící činitel je, a zároveň i součástí „systému vyššího řádu“, podřízeného svým vlastním „pravidlům hry“, přesahujícím všechny psychologické výklady tak, jako řád lidské existence přesahuje veškerou biochemii. O jaký „vyšší řád“ však může v popsaném případě jít? Myslím, že nejde o nic míň a o nic víc, než prostě o řád „inter-subjektivní psychiky“, tj. toho, co by se dalo nazvat „kolektivní duší“. Tedy o něco, co má svou vlastní identitu, kontinuitu, integritu i náladovost. Naše řeč ostatně dobře zná a často užívá takových kategorií, jako je „davová psychóza“, nálada či vůle určitého společenství, „dobové klima“, „chování národa“ (nebo dokonce j e- ho „povaha“!), „společenské vědomí“, „třídní vědomí“ atd. atd. Bez cudně zamlčovaného předpokladu existence „kolektivní duše“ se tedy, jak patrno, neobejdeme, což samo je, myslím, víc než příznačné.

To všechno je ovšem jen viditelná část ledovce – totiž území „fyzické kolektivity“, jejíž „duše“ se může přeci jen zdát utkána z víceméně „viditelných“ nitek bezprostředního sociálního styku. Nespojuje však nějaké nekonečně jemnější, složitější a skrytější předivo mentálních, duchovních, genetických, parapsychických a jiných a jiných nitek různé vrstvy vědomí miliónů lidí, oddělených přehradami času i prostoru? Což se „kolektivní duševno“ omezuje jen na takové triviální věci, jako je nálada fronty na maso, pluku před útokem nebo národa před povstáním? Což tu nejsou tisíceré nekonečně důležitější vazby – od biologických přes politické a sociální až po čistě duchovní –, které propojují křížem krážem lidi nejrůznějších epoch, kultur a civilizací? Nejsme snad vklíněni do složitých společenských, hospodářských a kulturních struktur, nutně zprostředkovávajících i obsáhlou duchovní integraci současného lidství? Nikdo z nás přitom neví, co všechno je uloženo v našem nevědomí – jaké archetypální a po tisíciletí děděné zkušenosti lidstva v sobě nosíme a jakými klikatými cestičkami pronikají do naší „existenciální praxe“. Tím méně toho víme o záhadách „psychického pole“: co když jednotlivé existence jsou opravdu jen nějakými zauzlinami jedné velké inter-subjektivní sítě?

Ale to všechno stále ještě není to hlavní, o čem chci psát; jakákoli „kolektivní“ duše je totiž jen „fyzickým“ předpolím metafyzického faktu, který jsem svého času nazval „řádem ducha“. A o ten mi tu především jde.

Už dlouho se totiž nemohu zbavit intenzivního dojmu, že řád ducha – tak jako řád bytí – má také svou paměť. Je to ale jeho zvláštní paměť, takže každý duchovní čin, který se jednou stal a nemůže se odestát, nemůže se odestát vlastně dvakrát: jednou je „zapsán" v paměti bytí jako všechno, co se kdy stalo, podruhé pak ještě v paměti ducha (která je přirozeně – jako celek – také součástí dějin bytí, dík čemuž je duchovní čin zapsán, lze-li to tak říct, dvakrát i v paměti bytí: jednou „přímo" a jednou jako součást dějin ducha: tato bytostná „dvojitost" všeho duchovního je ostatně velice důležitá a budu se k ní ještě vracet, mimo jiné i proto, že má – specielně v umění – různé docela konkrétní konsekvence). A jestli jsem svého času položil v souvislosti s pamětí bytí otázku „čím je paměť bez ducha", pak ji musím položit nutně i zde a vyslovit své nutkavé podezření, že i to, co rozumím řádem ducha, má svého „ducha" (nebo snad „meta- -ducha"?), svou „superidentitu", svůj horizont, zkrátka něco, co udržuje v rámci epoch, kultur, civilizací a celých dějin lidstva (či lidstev?) jeho kontinuitu, co je jeho páteří, osou, těžištěm, směřováním, jeho záhadným „posláním" v rámci řádu bytí. Kontinuita a integrita řádu ducha je tu a tam celkem snadno zjistitelná, leckde je dost sporná, někde je velice skrytá a někde se při nejlepší vůli zdá prostě nebýt. Ať už ale o ní víme více či méně, ať už je exaktně zachytitelná či nikoliv, v každém případě se mi zdá být – aniž vlastně dokážu říct proč – zcela principiální, totiž zcela nezávislá na tom, zda může být vůbec zachycena. Jsem prostě přesvědčen, že svou stopu v dějinách řádu ducha či v paměti ducha zanechává všechno, čím se člověk kdy pokusil duchovně se vyjádřit; že tím vším řád ducha s mravenčí pílí sonduje a zkouší meze, možnosti a dimenze svobody i odpovědnosti lidství, že to všechno se v něm nějak tajemně střádá, sčítá, znásobuje a zhodnocuje (byť třeba i tím, že se toho člověk navždy vzdává jako ověřeně bludné stezky), že to všechno prostě neodmyslitelně řád ducha spolutvoří (aniž je tento řád ovšem redukovatelný na pouhý součet těchto stop). Ani na této zvláštní rovině se zkrátka nic nemůže odestát a vše přesahuje sebe samo – byť třeba jen tím, že se to vůbec mohlo stát. Anebo snad sám fakt, že mohl člověk to či ono vytvořit – i když to zdánlivě žádný jiný dosah nemělo –, neznamená už dost? Což to samo něco neříká a něco neslibuje? Což i tím nebyl rozšířen okruh toho, co lze, i toho, kam až lze? Každé duchovní dílo je malým zopakováním zázraku bytí, malým znovustvořením světa – a nestačí snad už sám tento jeho bytostný a jen jemu vlastní přesah jeho materiální jsoucnosti k tomu, aby mu zajistil trvalé místo v dějinách ducha i trvalou participaci na „duchu" řádu ducha – tohoto zvláštního pokusu bytí o své velké znovustvoření?

Abych to tedy shrnul: jsem přesvědčen, že každý duchovní čin je integrální součástí řádu ducha, že řád ducha je v něm přítomen tak, jako ve víru je přítomna celá řeka, a že každý tento čin řád ducha neodvolatelně mění, tak jako vír, byť by po minutě zcela pominul, neodvolatelně změnil řeku. Na čemž nic nemění okolnost, že se nikdy nedozvíme, jaké následky vlastně v té řece vyvolal. Víme jen, že nastal, že tedy z nějakého důvodu nastat musel a že tato řeka by nebyla touto řekou, kdyby se to bylo nestalo.

*

Tak, a teď zase zpátky na zem: už jsi mi poslala vitaminy? Pošli jich dost, na čtvrt roku potřebuji 180 tablet, mám-li brát dvě denně. Můžeš zkusit přidat k tomu i nějaký farmaceuticko-kosmetický prostředek na mou pleť, která stále víc tíhne k různým vyrážkám a vřídkům.

*

Pozdravuj přátele z Jéčka, Věru s Tobiášem, Petra Koptu a ovšem Zdeňka!
Líbe Tě Vašek

112) 23. 1. 82

Milá Olgo,

jak sis možná povšimla, ale spíš asi nepovšimla, byl můj minulý dopis nenápadnou přípravou návratu k úvahám o divadle. Pasáž o sociálnosti divadla mohu nyní shrnout a uzavřít konstatováním, že divadlo – na rozdíl od kterékoli jiné umělecké disciplíny – vstupuje do paměti ducha výhradně mnohotvárným předpolím „kolektivní duše", resp. tím jeho pásmem, které jsem nazval „viditelnou částí ledovce" a které vyrůstá z fyzické kolektivity: nejen že už ze samé své podstaty je – jako umělecké dílo – událostí „inter-subjektivní", tedy dílem onoho „systému vyššího řádu", kterým je každá kolektivní psychika, ale skrze rozmanité formy fyzické kolektivity a její „kolektivní duše" se stává samo sebou i v širším slova smyslu – jako instituce a jako kulturní fenomén. Je-li tedy, jak jsem psal, jevem existenciálním par excellence (je vázáno vždy na lidské jeď a zde"), pak je zároveň i jevem „inter-existenciálním" (přesnější by snad bylo říct „sur-existenciálním"). Kteréžto zpřesnění není zdaleka záležitostí jen teoretickou: už třeba proto, že umožňuje odlišit divadlo od některých zvláštních případů, kdy umění spočívá rovněž v konkrétním existenciálním jeď a zde" (např. určité kreace v oblasti happeningů nebo body-artu), hlavně však proto, že poukazuje k velmi důležitému a konkrétnímu faktu, který každý divadelník zná, totiž že divadlo pracuje opravdu a bytostně s poněkud jiným druhem psychiky než cokoliv, co nevzniká výhradně z materie bezprostřední lidské pospolitosti (jako například film a televize, žánry jinak poměrně příbuzné). Každé představení má svou zvláštní atmosféru (podobně jako každá vaše návštěva za mnou ve vězení), která je podřízena zvláštním zákonitostem kolektivní psychiky a je nepřevoditelná jen na nějaký pomyslný součet zúčastněných lidských existencí (publikum jako celek se chová jinak než každý jednotlivý divák; obsazení různých inscenací – byť by třeba částečně nebo i úplně bylo tvořeno týmiž herci – vytváří i na jevišti vždy jinou „kolektivní duši"). Daleko komplikovanější důsledky má ovšem celá věc v „druhém" a „třetím" okruhu sociálnosti (ohraničovaných zase jen různými vrstvami „kolektivní duše"), jimiž musí divadlo projít, aby teprve získalo svou „definitivní" kulturní (a tedy i duchovní) totožnost, a tedy i své definitivní umístění v řádu ducha a jeho paměti. (Oč snazší to má po této stránce třeba báseň nebo kresba: to vše mohou – aspoň teoreticky – s klidem přeskočit: jejich místo v dějinách ducha zahrnuje sice samozřejmě i absolutní sumu jejich objektivizovaného kulturního dosahu – tedy to, čím kdy komu byly a co všechno vyvolaly – není však na ní bytostně závislé, protože tato suma není bytostným prostředím jejich fyzické existence, a tedy ani jejich duchovního rozměru.)

Zkoumání všech konkrétních důsledků a projevů těchto zvláštností divadla přenechám odborníkům (mimo jiné: o máločem bylo už napsáno tolik žvástů jako o vztahu divadla a společnosti); zde jen několik zcela všeobecných poznámek.

Ta „dobrodružná stezka", na kterou divadlo (nebo aspoň takové divadlo, o jaké mi tu jde) člověka zve a po níž ho vede, může být sebestrmější, sebe- nebezpečnější, sebezvláštnější, přesto však musí být tak mazaně vytýčena, aby se vůbec našel nějaký druh „kolektivní duše", který je schopen po ní jít, respektive ji razit. Chce-li divadlo totiž vůbec ještě být divadlem, nemůže dost dobře překročit pomezí toho, co je jeho současník ještě s to zakoušet a co zakoušet je vůbec jakákoli soudobá „kolektivní duše" způsobilá (i to má nesčetné konkrétní konsekvence!). Divadlo může zkrátka lidi své doby nejrozličněji „táhnout", provokovat, šokovat, může z nich vysávat jejich nejrůznější zasuté spády, vždycky to však musí dělat tak, aby to vůbec ještě šlo, aby prostě bylo ještě co vysávat a co táhnout, aby šok ještě vůbec mohl být jako šok zakoušen. Jako událost v

„kolektivní duši“ musí zkrátka divadlo s touto duší počítat, a byť by se pokoušelo s ní dělat pak už cokoliv, nemůže to dělat jinak, než že naváže na to, co v ní je. (K téhle věci skutečný divadelník většinou ovšem nijak promyšleně nepřihlíží, ale spíš ji z podstaty svého talentu cítí; není to přitom pro něj nějaká smutná a svazující povinnost, ale naopak vzrušující výzva.)

Jako událost „kolektivní duše“ je divadlo přirozeně svázáno složitým systémem „výměny látkové“ se svou dobou a společností; je orgánem v jejich celkovém organismu, zasahovaným nutně vším, co potkává tento organismus; křižovatkou jejich – byť třeba sebeskrytějších – proudů. Je proto vždycky víc nebo míň – ať už chce nebo nechce – propojeno se vším, čím „kolektivní duše“ žije – s jejími skrytými i otevřenými tématy, jejími dilematy, existenciálními otázkami, jak se jí jeví nebo jak je ona vyjevuje; s dobovou senzibilitou, emotivitou, náladovostí, způsobem myšlení i vyjadřování, gestikulací, vizuálním cítěním, životním stylem, módou atd. atd. Na to vše tak či onak divadlo navazuje; zrcadlí to i spolu- tvoří, analyzuje i mění, paroduje i neguje; to vše v něm vždycky víc než v čem jiném prostě je.

Jako duchovně-sociální ohnisko své doby je ovšem svázáno i se společenskou (a posléze i mocenskou) strukturou své doby: byť by jeho vstup do „kolektivní duše“ byl sebekontroverznější, přeci jen vůbec to, že jako sociální fakt a společenská instituce tu je, že tu žije, že tu žít může, nějaké svědectví o společenské struktuře jeho doby vydává, něco v ní znamená, nějak ji jako celek spolutvoří a spoluurčuje. Každý, kdo ho viděl, účastnil se ho (a tedy spolu- tvořil), jako by se vždy stával někým trochu jiným, než kým byl předtím, takže i to, čeho se jako aktivní článek společenské struktury odvažuje či neodvažuje, jak myslí a co dělá, je touto jeho zkušeností (byť jakkoli vzdáleně) ovlivněno. Což ovšem platí nejen o tom, kdo je zhlédl, ale vlastně o komkoliv: být současníkem Osvobozeného divadla, Divadla Na zábradlí, Činoherního klubu atd. znamená – nic naplat – být „součástí“ téže „kolektivní duše“, která umožnila těmto divadlům vzniknout a je jimi spolutvořena, což opět nemůže být bez důsledků. (Velmi lapidárně ilustrováno: Osvobozené divadlo nemohlo u nás existovat současně s terezínským ghettem.)

Stopa, kterou divadlo v „kolektivní duši“ po sobě zanechává, dříve nebo později vymizí: umřou pamětníci, umřou vzpomínky, zaniknou všechny dokumenty (včetně her), v „kolektivní duši“ jiné doby a jiné kultury nezbude nic anebo jen téměř teoretický „odlesk“ v nějaké její hluboce nevědomé vrstvě. A to je zřejmě onen zvláštní okamžik, kdy divadlo definitivně opouští předpolí „kolektivní duše“ a vstupuje do záhadného prostoru „pouhé“ paměti ducha.

Je to trochu jako s těmi Ivanovými víry: divadlo je vírem na řece; děláme ho sice my, ale skrze ně si zároveň ověřujeme, že řeka je řeka; děláme ho a díváme se pak na zvířenou hladinu, která je ovšem už něčím nezvratně jiným, než čím byla před naším zásahem. Po Samuelu Beckettovi žijeme v jiném světě než před ním. Vír, který on vyvolal, ovšem pomine a dříve nebo později úplně dozní – řeka bude zase klidná nebo bude vířit úplně jinými víry. Ale i kdyby se sebevíc zdálo, že vše je jako předtím a že se tedy vlastně nic nestalo – není to pravda: v paměti ducha bude tento vír vířit už navěky jako nepatrná součást toho velkého a pošetilého dění, jímž naplňuje řád ducha své poslání v řádu bytí. A jako tato řeka je touto řekou jen proto, že v ní byl i tento vír, protlouká se i řád ducha i tímto dílem ke své tajemné superidentitě.

*

Děkuji moc za Tvůj dopis 54, Květin dopis 1 a Ivanův obsažný dopis 50. Jeho výklad

o neutrinech mi leccos objasnil, leč zároveň – žel – vyvolal deset nových a dost důležitých (i když jen neutrin se týkajících) otázek. Z prostorových důvodů je vznesu až v příštím dopise, protože teď bych Tě rád seznámil ještě se snem, který se mi nedávno zdál (dokonce po dvě noci dvakrát za sebou): měl jsem tak zvané přerušení trestu, přijel jsem na Hrádeček, bylo tam hodně neznámých lidí a já překvapen zjistil, že jsi během mé nepřítomnosti vše uvedla do podoby, jakou to tam mělo před patnácti lety, když jsme Hrádeček koupili (postavené zdi byly vybourány, vybourané znovu postaveny, všude jen původní nábytek a různé krámy po Kulhánkovi atd.). Měl jsem k Tobě velký a stylisticky skvěle vybroušený proslov, v němž jsem Ti vysvětlil, že všechny úpravy, které jsme za ta léta provedli, byly výrazem naší společné vůle, společného vkusu, společného života, že jsme do toho spolu investovali mnoho přemýšlení, energie i peněz, že to byl tedy jakýsi materiální otisk naší „kolektivní duše“, naší dvojjediné identity a její věcné stvrzení a že Tys to vlastně všechno novou úpravou zradila. Tys mi na to sdělila, že Tvým nejlepším přítelem je teď Jirka Němec a že nová podoba Hrádečku je jen výrazem Vaší společné vůle a jeho duchovního vlivu na Tebe. Na což jsem já odpověděl, že Jirku přece nelze brát tak vážně; jeho pronikavý duch totiž ztratil „věrohodnost“ tím, že Jirka „vyskočil z vlaku“. Jestli ještě neodjel, pozdravuj ho, přej mu štěstí, a tohle mu radši nedávej číst – a pokud, tak s dodatkem, že neberu odpovědnost za své sny. Pozdravuj taky Jitku V., Vlastu, Standu, Honzu Lopatku, Mejlu, Vráťu a Marii – a dárcům tlumoč můj dík za všechny dárky!

Líbe Tě Vašek

113) 30. 1. 82

Milá Olgo,

Tvůj dopis 55 přišel současně s Květiným dopisem 2 a Ivanovým dopisem 51 a první dojmy z nich se ve mně spekly v dosti depresivní celek. Žádný z těch dopisů – věcně posouzen – sice nedává dostatečné množství důvodů k depresi, ba ani jejich součet, ale co se dá dělat: člověk tu sice získává nebývalou otrlost, ta však musí být zřejmě zaplacena tím, že čas od času v něm něco praskne (následkem nějakého nepatrného brnknutí, které by venku možná ani nezaregistroval) a najednou je přecitlivělý jako pubertální dívenka. Nejrůznější deprese nejsou u mne ovšem ničím výjimečným, jen o nich nepíšu, protože se mi od přírody příčí zveřejňovat své osobní pocity; skrývám se spíš za určité odosobněné (nebo zdánlivě odosobněné) konstrukce, ať už to jsou mé hry anebo v téhle době mé dopisové úvahy. Když si ale stěžuješ na nedostatek „osobní noty" v mých dopisech, nechť ji tedy máš: budu se věnovat zmíněné depresi a píšu schválně hned, abych ji zachytil, dokud ji mám.

Tvá zmínka o nedostatku „osobní noty", samozřejmě dobře míněná, mne lehce zneklidněla, což ovlivnilo optiku, s níž jsem četl další dopisy. Dopis mé švagrové, jakkoli milý a dojemný, mé zneklidnění dál prohloubil zjištěním, že má švagrová má dojem, že si na ni nikdy nevzpomenu (ačkoli ji v každém druhém dopise přinejmenším pozdravuju). Tím byla půda připravena k tomu, aby Ivanův dopis dovršil zhoubné dílo: brilantní, hluboké a přitom stručné poznámky Zdeňka N. k mým prvním dopisům o divadle ve mně vyvolaly totální zhnusení z mých úvahových dopisů: začly se mi najednou jevit jen jako nekonečné rozžvatlávání banalit, které se – a to jen v nejlepším případě – s upocenou těžkopádností dopracovává k věcem, jež jsou všem chytrým lidem dávno jasné a byly už tisíckrát lépe napsány v různých chytrých knihách, které jsem nečetl. (Trochu jsem si připadl jako jezevec, který si měsíce vrtá v temnotě svou noru a pak mu najednou do ní padne paprsek normálního denního světla a on je z toho celý vedle. Což ostatně není nic ve zdejších poměrech atypického: všiml jsem si, že mnoho vězňů, kteří tu jsou déle – to znamená léta –, má v sobě cosi jezevčího: jejich život je založen na stereotypu navyklých a každodenním opakováním přesně propilovaných zvyků a pohybů, jedou si v takovém mírném polospánku po své vyjeté koleji a na jakékoli vyrušení reagují velice podrážděně, ba přímo zlostně. Na pozadí této zkušenosti se mi ovšem zdá být dost důležité, když je občas – bez ohledu na mé pocity – vrženo trochu normálního světla do mé nory; už kvůli uchování mé nejezevčí podstaty.) Přitom ani zjištění, že leccos ze Zdeňkových myšlenek se téměř kryje s tím, co se v nejbližších dopisech chystám psát, mne nijak nerozradostnilo, ale naopak jen víc deprimovalo: ne ani tak proto, že se to teď bude jevit jako těžkopádnější opakování toho, co psal on, ale hlavně proto, že jsem si uvědomil, jak to je pitomé, že se člověk nemůže vyjádřit souvisle a najednou a musí to pořád nějak kouskovat. Jen přirozenou tečkou za tím vším byly ty hrůzyplné kritiky na HH, které u člověka, jako jsem já – tak málo sebevědomého a tak podezíravého ke všemu, co udělá –, nemohly vyvolat jinou reakci než vřelý souhlas: byl jsem si náhle jist, že všichni autoři těch výborných kritik se pletou a pravdu mají tihle, přičemž vyjadřují jen to, co já si v skrytu myslím už od začátku: že ta hra je „šmejd".

Tak, a má deprese je vylita na papír a zůstane na něm, i když vím, že pomine. Nevím, jestli to je k něčemu dobré, ale snad ano: i tyhle stavy přece patří k mé identitě a jakým by byly mé dopisy „existenciálním svědectvím", kdyby je utajovaly.

*

Psáno o den později: už jsem nejednou upozorňoval na to, že mou neobyčejnou ochotu neustále se z něčeho obviňovat a sám sebe tupit je třeba brát s rezervou: dost zvláštně se ve mně totiž snoubí se značnou paličatostí a vytrvalostí. A tak musím k včerejší pasáži dodat, že ani na okamžik jsem nepochyboval o tom, že můj další dopis bude zase „úvahový" a že bude následovat ještě nejmíň 12 úvahových dopisů – tak to mám totiž naplánováno a od svých plánů nemám ve zvyku jen tak ustupovat. V posledních dopisech – podaří-li se mi to ovšem tak, jak to mám rozvrženo – se postupně propletou na způsob dívčího copu či vánočky témata všech předchozích cyklů (identita a bytí – já – smysl života – divadlo – a posléze dávno nevzpomínané téma já a můj trest), čímž celý „megacyklus" uzavřu a pak si od úvahových dopisů trochu odpočnu. Dost mne totiž vyčerpávají, nemůžu se kvůli nim o víkendech podívat na televizi, trochu číst, jen tak odpočívat (a v létě bych si navíc chtěl i trochu opalovat na dvorku obličej). No a po tom odpočinku – někdy na podzim – začnu zase z jiného soudku, ještě nevím z jakého, možná to budou mé vzpomínky, nevím.

*

Psáno o den později: má deprese už doznívala, když mi dnes přišel (překvapivě brzy) Ivanův dopis 52, který významně přispěl k jejímu definitivnímu odchodu: souzvuk s doc. P. je pro mne samozřejmě neméně radostný. (Ten hegelovský „návrat" je typická „situační formulace", jedna z těch, za kterou nejsem ochoten nechat prst v ohni ani vteřinu. „Futurologickou naději" spojuji s myšlenkou existenciální – nebo spíš „sur-existenciální" – revoluce; svého času jsem o tom už něco psal; zatím jsme ovšem leda ve stadiu „přípravy očekávání".) Co se týče dopisu 109: ano, i já cítil hned po jeho napsání, že „absolutní horizont" v něm líčím velmi placatě – snad to byla bezděčná reakce na dodatečný pocit, že stejně jednostranně (i když v opačném směru) jsem o tom psal v jednom ze svých dopisů o smyslu života, v němž jsem jeho „poslední" zdroj situoval zase až příliš mimo veškerenstvo. Snad se mi někdy podaří najít formulaci, která lépe vystihne různé rozměry téhle zapeklité věci – ten „v" i ten „vně", ten „intimně-naléhavý" i ten „metafyzicko-abstraktní". (Vzpomínám si, že jsem kdysi už v nějakém dopise psal o principiálním rozdílu mezi relativními vztahy typu já – mé okolí a naším vztahem k absolutnímu, tedy o tom, na co je správně upozorněno.) Je to zvláštní: jako vnitřní zkušenost se mi to zdá být daleko jasnější, než když to pak – ať už tak či onak – řeknu. Vždycky to je řečeno víceméně blbě. Ale kdoví – právě proto mě asi baví o tom pořád dokola psát! (Mimo jiné: své úvahové dopisy stihnu napsat jednou nanečisto a jednou načisto, což samo zabere všechen čas, který tomu mohu věnovat; když nejsem spokojen, ať už po přečtení konceptu nebo až čistopisu, nemám jinou možnost, než to odeslat jak to je, anebo vynechat týden – a to se mi z různých důvodů nechce. Způsob, jakým píšu dnes – nikoliv všechno v sobotu, ale v týdnu postupně nanečisto a v sobotu pak načisto – jsem zkusil poprvé a naprosto se neosvědčil: nestíhám pak vůbec nic, dopis nevyjímaje, přičemž mé přerušované soustřeďování má za následek, že pluji vězeňským životem jako typické „pako".)

*

Jsem rád, že mi Ivan píše teď častěji, i když příval jeho dopisů zatím vyvolává, jak patrno, v mém „poklidném" životě menší vichřici. A teď ještě ty otázky o neutrinech: 1) Čím se liší neutrino od antineutrina? Nábojem těžko, když jsou oba neutrální. Tedy opačným působením gravitace? 2) Je to pravda, že vesmír neporušuje princip symetrie

jen proto, že vzhledem k počtu neutrin a antineutrin jsou všechny ostatní částice (vesměs z „obyčejné“ hmoty) zanedbatelnou menšinou? 3) Oblaka neutrin, do nichž jsou galaxie vnořeny, jsou tvořeny oběma typy? Jak se spolu snesou? 4) Je-li hmotnost neutrina nejmenší známou hmotností, znamená to, že neutrino reprezentuje elementární kvantum hmoty a jeho gravitace elementární kvantum gravitace? 5) Roste-li s rychlostí hmotnost neutrina a tím i jeho gravitace, rostou skoky (vždy o celý násobek původních hodnot) nebo spojitě? Pakliže spojitě, nejde přece o elementární kvanta! 6) Co znamená, když píšou, že neutrina mají „výbornou paměť“? 7) Jaký je vztah neutrina a fotonu, nejsou to jen dvě podoby téhož? Jak se mění jedno v druhé? Mají tutéž (elementární) hmotnost? Co když se srazí? 8) Při jakých jaderných reakcích se neutrina uvolňují či tvoří? 9) Lze považovat neutrina za komponenty ostatních částic? Směřuje „ostatní“ hmota spíš k rozmnožování neutrin nebo naopak neutrina k rozmnožování jiných částic nebo jsou k sobě obě sféry víceméně lhostejné? Čeho je víc – fotonů nebo neutrin? A co z toho víc touží proměňovat se v to druhé? Jsou taky antifotony? 10) Co když se neutrina stlačují?

*

Až teď, když to opisuji načisto, jsem se odvážil znovu si ty dopisy přečíst (pro jistotu mimo kritik na HH). A už jsem vůbec z nich nebyl deprimován. A že Z. N. domyslel to, co já naťukl, a že vyjádřil (svými slovy) leccos z toho, co se já chystám napsat, mi teď udělalo dokonce radost. Učím se nelekat denního světla. Obzvlášť vřelé příbuzenské políbení posílám své švagrové – a ať už si nemyslí, že na ni nemyslím!

Líbe Tě Vašek

P. S. Kniha, na kterou se Ivan ptá: R. Drtissler (NDR): Když hvězdy byly ještě bohy. Telegram od švagrové nedošel. V jakém filmu jsi mě viděla a kde?

P. P. S. Víkend byl po opsání dopisu jaksi prázdný a tak jsem si napsal nanečisto ten další! Čili: vítězné finále týdenní historie mé duše.

114) 6. 2. 82

Milá Olgo,

ze samé podstaty existence jako „tázajícího se bytí“, z té její bytostné dvojakosti, o které psal Z. N. (je tím, co zároveň je a zároveň ví, že je), z její nepotlačitelné tendence překračovat všechny „situační horizonty“ (R. P.) vyplývá, že každá existenciální událost má vždycky určitý svůj duchovní aspekt či rozměr, jímž vrývá svou stopu do paměti ducha a který k ní patří stejně podstatně, jako gravitace k hmotnosti nebo záření ke svému zdroji. Míra jeho zřetelnosti a významu může být ovšem velmi různá a plyne z rozpětí a zaměření dané existenciální události podobně jako síla a rozsah gravitačního pole jsou výrazem hmotnosti a jsou pochopitelně jiné u neutrina a jiné u nějakého supertěžkého kosmického objektu. Lze přitom říct, že tento duchovní aspekt všeho existenciálního je výrazem schopnosti existence svým tázáním, reflexí a přesahováním situačních horizontů „opakovat zázrak bytí“, „znovutvořit svět“. Což má svůj důsledek mimo jiné v tom, že i každé duchovní dílo je vlastně „znovustvořeným světem“: hovoříme přece o světě Leonardově či Dostojevského, Heideggerově, Newtonově či Einsteinově. Líčí se to jako nové uchopení světa či dokonce jen jako jeho zobrazení, ale já bych spíš zdůrazňoval, že to je vždy znovu jeho nové tvoření, přičemž nově stvořený svět nese vždy také pečeť svého původu: má existenciální zabarvení, protože je založen na konkrétním způsobu myšlení a konkrétní fantazii a je budován v duchu svých vlastních svébytných zákonitostí. (Není to hladina, ale vír, který jsme na ní udělali.) Že se bytí samo nejsilněji ohlašuje a vyjevuje právě v tvořivé mohutnosti duchovního aktu – nikoli jako nápodoby světa jsoucen v jejich matoucím nabízení a podbízení, ale naopak jako zvláštního pokračování zázraku jejich bytí a výrazu jeho tvořivé energie – to už vlastně napsal Z. N.

I drama je takovým malým světem o sobě a pro sebe, který má své vlastní zákonitosti, svůj prostor, svůj čas, svou atmosféru a svou kauzalitu a v němž se vše děje v duchu jeho vlastní logiky. A přece tu je určitá zvláštnost: ve srovnání s jinými uměleckými žánry, aspoň s těmi, které jsou s dramatem srovnatelné, se mi zdá být svět hry jaksi pevněji rozvržen a určen, jeho zákonitosti bezprostředněji patrné, dopovězenější a jakoby závaznější: to, co jinde vyrůstá jen z náznaku a výzvy, v něm spočívá na pevném pořádku. A i když se možná na první pohled zdá, že právě drama je nejvíc vázáno „řádem věcí“, tj. jevovou stránkou toho, co je kolem nás a co nazýváme „svět“ a „život“, já osobně se domnívám, že tomu tak není: anebo snad nezdůrazňuje zřejmost „umělého“ řádu, jemuž svět hry podléhá a jímž je tvořen, naopak svébytnost tohoto světa? Tato zvláštnost dramatu má své konkrétní příčiny i důsledky.

Všimněme si: zážitek divadla je záležitostí časoprostorového kontinua: nemůžeme hru ani vidět na pokračování, ani se v ní vracet zpátky nebo přeskakovat dopředu, nemůžeme ji ani zastavit ani po- postrčit, nemůže trvat ani měsíc, ani dvě minuty, ale vždycky přibližně jeden večer, v němž jsme odsouzeni k jejímu jednorázovému a souvislému absolvování. To všechno je neskonale důležitější, než si asi většina lidí myslí. Klade to totiž zcela zvláštní nároky nejen na stavbu hry, ale vůbec na všechny zákonitosti jejího světa, který musí být na takto daném půdorysu cele rozvinut a kontinuálně pochopitelným způsobem obsažen; který musí být vybudován tak, aby se to dalo vydržet (čili: aby na to vůbec někdo přišel, aby tedy divadlo vůbec mohlo být) a aby o sobě samém něco víceméně zřetelného řekl, aby vůbec něco určitého vyvolal; hra musí být prostě napsána tak, aby tu „dobrodružnou stezku“ vůbec stihla v takto ohraničených podmínkách naznačit a k cestě po ní vyzvat, přičemž publikum musí v takto omezeném čase získat jakous takous představu, proč vůbec mělo vynaložit tu námahu a přijít na

start (tj. do divadla). Oč je ta stezka přitom krkolomnější, o to přesněji a dřív musí být patrno, kudy vede. Jen tam, kde je opravdu přesně, přehledně a důmyslně dán „souřadnicový systém“ stvořeného světa, je možné například to, aby se během dvou hodin člověk (tj. postava hry) stihl věrohodným způsobem zamilovat, oženit, rozvést, zmoudřet, zbláznit atd. atd.

Umělost světa hry je přitom zvláštním způsobem zdůrazňována tím, že tento svět není jen výzvou mrtvého předmětu (obrazu, knihy) k tomu, abychom si ho představovali, ale že nás do něho přímo vtahují živí lidé, kteří nám ho před očima předvádějí a kteří v něm zároveň jsou i nejsou. Napětí mezi aktuálním existenciálním „teď a zde“ předvádějících (a sledujících) a pomyslným „teď a zde“ předváděného (a sledovaného) opět není bez důsledků: existenciální vtělenost světa hry mate; počítá s tím, že mate; mate tím, že počítá s tím, že mate; zároveň však méně než co jiného, může mást; jeho umělost počítá s tím, že se co chvíli přestává jako umělost jevit, čímž právě sebe samu jako umělost osvědčuje; je to doslova „živá“ fikce a právě tím sebe samu jako fikci přiznává a jako s takovou sama se sebou zachází. (Ostatně už samo slovo „hra“ zdůrazňuje zvýšený význam pravidel; hra bez pravidel není hra.)

Z rozmanitých důsledků, které tohle všechno má, se zmíním zatím o jednom: zvýšené nároky na zřetelnost, soudržnost a ke svému rychlému vyjevení směřující smysluplnost světa hry, prostě to vše, o čem jsem psal (i nepsal), způsobuje, že autor je překvapivě – a opět: víc než jinde – sám svazován světem, který vytváří: v určitém směru může daleko míň než třeba v básni, filmu nebo na obraze, udělat to, co ho napadne; rychle vzniklým a integrálně se uplatňujícím zákonodárstvím svého světa je záhy krásně tažen, až se posléze stává z autora stvoření jeho první „obětí“, ze suverénního vládce svého světa jeho pokorným poddaným, ze znovustvořitele pouhým prostředníkem zázraku znovustvoření. Bytí jako by tu průrazněji než jinde samo řídilo své znovustvoření v rukách tvůrce. (Není právě toto příznačné i pro magii?) To, co tu autor dělá, ho vskutku nápadně přesahuje: sám se mnohdy musí divit, čemu sloužil a co zprostředkovával, sám se tomu musí snažit teprve porozumět, sám se tedy – jako první – ocitá na dobrodružné stezce, zvědav stejně jako všichni ostatní, kam ho dovede. Demystifikuje pak mnohdy to, co ani původně demystifikovat nechtěl a o čem ani nevěděl, že to demystifikovat lze, bytí jako by „samo“ toužilo skrze jeho tvůrčí akt rozbít onen svět zdánlivého, který, jak případně upozornil Zdeněk, seriály jen upevňují. (Zajisté si vzpomínáš na nejednu situaci, kdy jsem já sám napsal něco, za co jsem se pak sice kdekomu omlouval, ale co mne ani nenapadlo změnit: věděl jsem, že na to nemám právo.) Avšak pozor: autor seriálu je neméně vlečen svou věcí (tuhle jsem o tom slyšel z radia po drátě svědectví z věru povolaných úst: od Jaroslava Dietla); rozdíl je jen v tom, že on je vlečen „řádem věcí“, automatismem jevových průběhů, nikoli pravým bytím. Což ovšem může potkat každého – nebezpečí propadnutí „pseudokonkrétnosti“ číhá pořád a všude. A tak zatímco bytí se může silou své „vůle k vyjevení“ vyjevit i tam, kde měla původně „táhnout“ jen zdánlivost, může se naopak tam, kde mělo táhnout bytí, vetřít tah pouhé zdánlivosti. Proto musí člověk až doposledka obezřetně hlídat, čím je vlastně tažen. Čili: nikdo to nemáme lehké, kteroužto moudrostí pro dnešek končím.

*

Několik informací z mého soukromí: Jeden z předních zubů, kterému jsem velmi věřil a který mi byl vždycky věrný, mne nečekaně zradil: začal náhle hrozně bolet. V pondělí jdu k zubaři a uvidím, jestli musí ven. o Jsem trochu nachlazen, mám zvýšené teploty, jsem malátný, zub bolí – tak smím přes víkend ležet. o V dlouhodobější

perspektivě jsem zdráv, zadek slouží celkem dobře, i lokty bolí jen slabě. Přesto se nemohu – nevím přesně proč – zbavit pocitu, že můj organismus funguje jen jaksi na čestné slovo. o Zdražení zasáhlo žel i Marsky, takže teď vydám celý svůj měsíční honorář přesně na 16 krabiček, což je na 20 dnů. o Viděl jsem Vlastu Ch. ve filmu Rudá záře nad Kladnem. Bylo to dost zajímavé. o Zdá se, že návštěva bude 13. 3. (definitivně to ještě potvrdím). V příštím dopise budou má přání stran balíku. o Psal jsem obhájci a čekám v dohledné době jeho návštěvu. Setkej se s ním, prosím, těsně před jeho cestou za mnou a vzkaž mi, které mé dopisy už máš, kolik Tvých a Ivanových je na cestě a vůbec, co je nového. o Dnes už je neděle, já pojídám prášky, piju čaj, válím se v posteli a trochu potím, jsem spokojen. Pozdravuj Láďu L.! Nech si poslat Zeď od Pink Floydů!

Líbe Tě Vašek

115) 13. 2. 82

Milá Olgo,

nejdřív tedy snad mé vyjádření k balíku: 1) Zvaž sama (s ohledem na ceny), zda koupíš ameriky nebo Sparty; oboje přijmu rád. Pokud bys však kupovala ameriky, tak prosím o pestrou směsici různých značek (Marlboro, Winston, Players atd.)! Žádal jsem Tě o to už víckrát, ale buď sis toho nevšimla, nebo jsem to nejasně řekl, protože dosud převažovaly vždy Stuyvesantky. Doutníky prosím tlusté!

2) Obvyklé množství obvyklého čaje, polovinu v pytli, polovinu v pikslách. o Tentokrát bych si rád zpříjemnil život nějakými dobrými (tuzexovými) kosmetickými věcmi. Konkrétně: 3) Kolínská voda (tuhá). 4) Nějaký hodně voňavý olej na pleť (místo krému Néridé). Olej Piz-Buin na opalování (nikoli spray). 6) Tygří mast (3x). (Matně si vzpomínám, že otec míval mateří kašičku, která je prý dobrá na všechno, včetně kůže. Dá se to koupit?) 7) To mýdlo, cos mi přivezla minule. 8) Pokud zubní kartáček, tak sice velký, ale i ostrý (aby časem nezměkl). 9) Jako obvykle 3 zubní pasty (ta mentolová je dobrá). 10) Brusnou pastu na zubní kámen, takovou, jakou mi kdysi dala dr. Brátová. Pozor: nezaměňovat se zubní pastou v prášku! Nemáš-li blízkého zubaře, který by ti to dal, jistě ho má Andulka, ta má všude známé a možná mi ráda po delší době něco přihodí do balíku. 11) Nějakou exkluzivní ústní vodu. (Žiletky netřeba!) o Další věci: 12) Větrové kuličky Tik- -Tak. 13) Tentokrát mám chuť na nějakou čokoládu hodně čokoládovitou, to znamená hořkou, tmavou, hutnou, bez přísad (jako byla kdysi ta od Klause). 14) Nějaké bylinky na ochucování jídel (sušené). 15) Trochu instantního kakaa. 16) Menší kousek ementálu nebo rokfóru nebo obou (téměř 3 roky jsem je nejedl a mám na ně už delší dobu chuť). 17) Známky. 18) To čínské pero nového typu (s rovnou špičkou), o které jsem žádal minule, nemají? Pokud ne, tak několik náplní do klasické číny. 19) Šťávy v prášku (pouze pomerančovou nebo grapefruitovou). 20) Různé lahůdky dle Tvé fantazie, mohou to být sladkosti, ale stejně uvítám cokoliv pikantního nebo třeba i malý kousek (celistvý) masa nebo šunky (nikoliv salám). Česnek, cibuli, citrony, jablka apod. vozit nemusíš. Děkuji předem a těším se –

*

Myslím, že to, co jsem psal minule o divadelní hře, resp. o její zvláštnosti, má svůj konkrétní důsledek – byť někdy patrnější a tak či onak přiznaný a jindy méně patrný nebo tak či onak skrytý – hlavně (i když nejen) v tom, že každá hra, zvlášť srovnáme-li ji s jinými literárními žánry, se vyznačuje určitou zesílenou „významovostí“: událost, příběh, situace, konflikt atd., zkrátka to, co se v ní konkrétně děje, bývá přímočařeji orientováno k tomu, aby to něco víceméně určitého, nějak důležitého, obecně zajímavého a každého se dotýkajícího řeklo, znamenalo, postihlo či vyvolalo. Onen „vryp“ pod povrch života je u hry jakoby náhlejší a prudší, závoj zdánlivosti jako by byl rychleji, nápadněji a programověji protrháván (hra je oblíbenou doménou všech druhů demystifikací), skryté bytí věcí jako by se ve hře daleko agresivněji vyjevovalo. (Opět bych to ilustroval srovnáním s televizí: zatímco tam si lze klidně představit hru, rozvíjející nějaký zajímavý nebo dojímavý příběh prostě jen proto, že je zajímavý nebo dojímavý, nebo orientovanou jen k tomu, aby nás seznámila s nějakým konkrétním lidským osudem nebo historickým dějem nebo společenským či pracovním prostředím – zatímco tedy v televizi lze vystačit s „informativností“, byť v nejlepším a nejširším slova smyslu – do divadla by na takto koncipovanou hru – ať si je jakkoli dobrá – asi málokdo přišel; tu cestu člověk váží, nic naplat, s poněkud jinak založeným nárokem. Což platí

ovšem i v opačném směru: divadelní hry málokdy v televizi vyzní tak jako na jevišti.) Tato zesílená „významovost“ (nejde jen o to, co uvidíme, ale daleko víc i o to, proč to uvidíme) se snoubí u hry s její přirozenou a bytostnou zkratkovitostí koncentrovaností, určitou schematičností, jednostranností či jednostrunností, ba přímo „znakovitostí“: spíš než o postižení tak zvané šíře témat a otázek usiluje o pokud možno rychlý výpad směrem k jejich podstatě. A ať už to, co posléze „řekne“, nejvlastnější jádro její „zvěsti“, je jakkoli mnohoznačné, rozostřené, neurčitě provokující, nedořečené a nepřevoditelné beze zbytku do žádného pojmového vzorce, přesto už sama tato „zvěst“ jaksi rychleji a viditelněji vyrůstá ze všeho, co se na jevišti děje, resp. vše, co se na jevišti děje, děje se tak, aby tato zvěst (či oslovení, či apel) z toho co možná rychle a nápadně vyrůstala. Což přirozeně souvisí se zesíleným významem „umělosti“ světa hry: máloco z běžných dějů, které nás obklopují, má samo o sobě – tak jak se to jevově nabízí – takovou strukturu, aby to nějakou „zvěstí“ (tj. vyjevujícím se bytím) ihned a zřetelně vyzařovalo; k tomu je skutečně třeba strukturu buď „uměle“ tvořit, nebo příslušný děj velmi svérázně „rozmáznout“ (extrémní příklad: Beckettovo „rozmáznutí“ běžné situace – paní se na pláži zahrabala do písku – v Happy Days). Tato věc, to bych zvlášť zdůraznil, platí obecně, tedy stejně o antickém dramatu jako o alžbětinské tragedii, stejně o Čechovovi či Ibsenovi jako o Ionescovi. Snad nemusím znovu dovozovat, jak tyhle vlastnosti dramatu přímo vyplývají z té jeho zvláštnosti, kterou jsem se pokusil popsat minule. Jsou to ovšem zároveň i vlastnosti, které způsobují, že moderní drama tak často – ať už programově nebo bezděky – propadá tézovitosti, didaktičnosti, ideologičnosti. Taková dramatika většinou – aspoň jak mně se to jeví – vylévá s vaničkou i dítě: místo aby si dala tu práci, že vybuduje na jevišti takový svět, který by sám – silou své vlastní logiky – rychle a zřetelně umožnil bytí, aby se vyjevilo (způsobem autorem sice pochopitelně od počátku tušeným, avšak všechno jeho původní tušení z podstaty věci dramaticky přesahujícím), dělá pravý opak: nejdřív se pokouší bytí kompletně znovustvořit (mimo-dramaticky) a pak svět hry podřídí jedinému cíli: aby beze zbytku rekonstruoval to, co už bylo stvořeno předtím. Vlastní akt „znovustvoření světa“ je tak vlastně divadlu uzmut a předsunut jinam – do kabinetu ideologova. (Jak víš, ctím Brechta, ale je to úcta jen chladná a zdvořilá; upřímně se mi v něm líbí jen to nebrechtovské, kdy mu tak říkajíc věc přeroste přes hlavu.) Jiné nebezpečí, k němuž bytostná „umělost“ světa hry svádí (např. občas i v tzv. absurdním dramatu nebo aspoň v jeho druhém nálevu) je alegoričnost a symboličnost. I ty se mohou (i když nutně nemusí) míjet s nejvlastnějším tajemným posláním divadla: totiž opět s onou mnohoznačností, kterou „zvěst“ hry vždy přesahuje autora. (Jde vlastně jen o jinou verzi téhož omylu, kterého se dopouští tézovitá hra: svět hry není světem o sobě a pro sebe, který má svůj vlastní život a „sám“ něco vyjevuje, ale pouze mechanickým opisem či přepisem něčeho, co bylo kompletně jasné už předem.)

Aristoteles napsal, že každá hra má mít svůj začátek, střed a konec a že následující v ní má vyplývat z předchozího. Myslím, že tím – pokud to nebereme příliš doslovně – s geniální prostotou postihl další veledůležitý důsledek zvláštnosti divadla, totiž význam, který má stavba hry. Časoprostorové kontinuum, toto vlastní prostředí divadla, klade v tomto směru zcela nemilosrdné nároky, které mají určitou – byť jen vzdálenou – obdobu pouze v hudbě: když jsem po léta a téměř každodenně sledoval v divadle představení (nejen svých her), znovu a znovu jsem si uvědomoval, jak nesmírný a málokým, kdo to nezažil na vlastní kůži, doceňovaný význam má kompozice hry – a že to můžou být i docela malé chyby v rytmu, timingu či rozložení motivů, které mohou z hry, která by jinak byla výborná, udělat hru špatnou; viděl jsem dokonce, že malé rytmické rozdíly v různých představeních téže inscenace téže hry mohou jednou vést k úspěchu a podruhé k neúspěchu, totiž jednou vytvořit (nebo spoluvytvořit) z hlediště to skvělé a

neopakovatelné společenství a jindy jen mechanickou sešlost lhostejných jednotlivců. Skladba a rozvíjení motivů, jejich střídání, vracení, připomínání, kombinování, proplétání, spojování, gradace a pointování, jejich přesné umísťování – to všechno jsou věci, které – ať už jsou zdůrazněné nebo zamaskované, ať už jsou víc dílem vědomého úsilí nebo naopak „jen“ citu pro věc – dělají hru hrou.

Jak jsi zajisté postřehla, to, co říkám o dramatu obecně, prozrazuje – úhlem pohledu i rozvržením důrazů – dost zřetelně i toho, kdo to říká. Nepopírám to, podtrhuji naopak, že jde o mé osobní vidění tématu a že toto vidění zcela vědomě směřuje k poznámkám už docela konfesijního rázu, totiž o tom, oč já sám – jako autor – v dramatu usiluji nebo co mne – jako takového a takového člověka – na něm vždy znovu a nejvíc vábí.

*

Prožil jsem pekelný týden: kombinace bolení zubu s pobytem ve vězení je hrozná věc (jedno kvadraticky umocňuje dopad druhého), která by se dobře hodila do katalogu Jobových utrpení. Poprvé od května 1977, kdy jste mne vezli z vazby, jsem plakal (!) – neboj, nikdo to neviděl –, nepočítám-li ovšem dojetí z Libuše, Prodané nevěsty apod. Bylo to ve chvíli, kdy jsem se nejvíc svíjel v bolestech a bylo mi odepřeno povolení si po práci lehnout. (Později jsem si ho vydobyl.) Trochu mě mrzí, že tentokrát v tom nebyl ani přídech altruismu, ale pocházelo to z chemicky čisté sebelítosti. Omlouvá mne snad, že jsem nebyl zcela při sobě a byla to do značné míry fyziologická věc. Před chvílí jsem si probodl jehlou dáseň, vytekl litr hnisu a bolest přestala. Okolnost, že jsem jehlu sterilizoval ohněm a že beru penicilin mi dává naději, že nedostanu sepsi a do rána neumřu a budu tento svět ještě nějaký čas obtěžovat svou identitou.

Líbe Tě Vašek

P. S. Psáno v neděli 14. 2.: dosud jsem neumřel, jsem jen omámen penicilinem a tak vůbec.

116) 20. 2. 82

Milá Olgo,

především to, že jsem se narodil takový, jaký jsem se narodil, ale i mé zážitky z raného dětství (svého času jsem o nich už psal) a posléze i zkušenost nezaviněné, a proto v mém pocitu nutně poněkud metafyzické vyvrženosti (jako buržoazní dítě jsem byl, jak známo, permanentním objektem třídního boje), to vše tedy zřejmě způsobuje, že někde v nejhlubším patře mého vztahu ke světu je dost silně přítomen motiv existenciální nejistoty: zesílený pocit přehrady mezi mnou a mým okolím, náchylnost podezírat své okolí z toho, že proti mně něco kuje, spojená s obavou z oprávněnosti tohoto spikleneckého dění, tedy s neurčitým pocitem nějaké obecné provinilosti; z toho pramenící nedůvěra k sobě samému, přemrštěný ostych, nemístná rozpačitost, nepřiměřený respekt k autoritám, zvýšený cit pro trapnost vůbec a zesílený strach z trapnosti své, nervózní obava z nepředvídatelných situací, do nichž budu vržen, a ze své neschopnosti v nich obstát – to jsou průvodní znaky či důsledky té hlubinné nejistoty. Myslím, že jde o okruh pocitů, které jsou v poměrně průhledné spojitosti se směřováním mého psaní: vždycky jsem dost intenzivně vnímal takové věci, jako je odcizenost člověka světu, odlidštěnost a nepochopitelnost „řádu věcí", prázdnota, samoúčelnost a bezděčná krutost společenských mechanismů, vymykání věcí jakékoliv kontrole, jejich rozpad či naopak rozvoj ad absurdum, ztracenost lidské existence ve zmechanizovaných životních kontextech, samozřejmost, kterou se absurdita legitimuje, zdánlivost „skutečného" a směšnost „důležitého" atd. atd. Tahle zkušenost světa (v mnoha bodech tak příbuzná zkušenosti Kafkově) by byla zřejmě znát v mém psaní, ať už bych psal cokoliv.

Skoro až agresivní energie, s níž se znovu a znovu snažím to všechno postihnout, ať už psaním her nebo jinak, energie, která způsobuje, nejen že se pořád do něčeho pletu a někde si pálím prsty (a jsem dokonce ochoten se za svou věc hrnout i do vězení), ale hlavně to, že se mnohým jevím (zda právem či nikoliv, nepřísluší ovšem posoudit mně) jako nemilosrdný odhalovač, nebojácný demystifikátor, ne-li dokonce jako radikál a rebel – tahle energie se asi může zdát něčím dost paradoxním a nepochopitelným u člověka s těmi životními pocity, jaké jsem naznačil v úvodu. Když o tom ale uvažuji, napadá mne, že v tom vlastně žádný tak velký rozpor není, ba že dokonce ty věci k sobě přímo patří: anebo nemůže snad právě pocit nejistoty ve světě či pokulhávání za ním být tím nejvýkonnějším motorem „odvahy" k jeho dostižení a uchopení? Oč silněji se přece člověk cítí být „mimo svět", o to silnější může být jeho touha se ho „zmocnit", totiž demystifikovat ho a správně pojmenovat! Není to tedy vlastně taková obrana útokem? Třeba tak zběsile běžím nikoli přesto, že jsem (nebo si připadám být) poslední, ale právě proto; třeba tak „směle" útočím nikoli přesto, že jsem v podstatě ostýchavý, ale právě proto; třeba vědomě vstupuji do konfliktu nikoli přesto, že jsem do něho bez svého přičinění odvždycky vržen, ale naopak právě proto – totiž abych ho jaksi racionalizoval a tím vlastně překonal. Čili: právě pocit osudového odcizení světu a tajný strach, že se v něm nikdy nemohu udržet a obstát, jsou možná tím nejvlastnějším zdrojem energie k novým a novým pokusům o jeho „pravé uchopení". (Mimochodem: kořeny mého kontroverzního postavení netkví pouze ve struktuře konkrétního „ne-já", do něhož jsem byl osudem vržen, ale opravdu asi hlouběji, totiž v mém vztahu ke „světu vůbec": kdybych byl například západní Němec, pravděpodobně bych v této době – ovšem mimo mnoha jiných věcí – mařil stavbu nové runwaye ve Frankfurtu, sbíral podpisy proti instalaci pershingů a cruisů a volil „zelené". Tu vlasatou mládež, která to dělá a kterou mám příležitost vidět denně v televizních novinách, pociťuji v podstatě jako své bratry a sestry, což není ostatně u mne nic nového: když jsem byl v roce 1969 v USA, málokde

jsem se cítil tak fajn, jako v prostředí revoltující mládeže.)

Své setkání s divadlem (víceméně náhodné) považuji za neobyčejně pro sebe šťastné, protože právě divadlo mi dává – nazíráno aspoň v té perspektivě, v níž jsem ho v předchozích dopisech nazíral – příznivou příležitost k onomu „agresivnímu" uchopování stále se mi vymykajícího světa – a to dokonce hned v trojím směru:

1) Jako fenomén povýtce sociální mi umožňuje nikoli vnějškově, ale zcela podstatně překlenout onen příkop, který mne odděluje od světa těch „druhých", totiž stát se skrze ně účastníkem a spolutvůrcem inter-existenciálního bytí, tj. vstoupit do pospolitosti (psal jsem už, že jsem při všem a přese vše vlastně člověkem neobyčejně společenským).

2) Zvláštní způsobilost divadla rychle a ostře protrhávat „svět zdání" mi otvírá možnost přímočařeji než jinde demystifikovat věci (sloužit „vyjevujícímu se bytí"), a trvale tím upevňovat svou trvale ohroženou vnitřní stabilitu.

3) Jako člověk s pocitem, že je pořád tak trochu vně řádu nebo na jeho okraji, mám pochopitelně zesílený smysl pro pořádek (nebylo i to příznačné pro Kafku?). Divadlu vlastní důležitost strukturovanosti, organizace, kompozice, prostě význam jeho řádu je přesně to, co mne na něm nemůže nepřitahovat. (Kdo jiný by se měl víc zajímat o řád než ten, kdo je s ním ve věčné kontroverzi?)

Myslím, že tenhle pokus o „autoreferenci" je zároveň klíčem k tomu, co by se dalo nazvat poetikou mých her (proto ostatně o tom všem mluvím). Psali o tom jako o „modelovém dramatu", řadili to taky k proudu „absurdního divadla"; nemám proti takovým zařazením žádné zvláštní námitky, zároveň mne ale nijak zvlášť nezajímají (kam autora zašuplíkovat, je věcí kritiků, nikoli jeho). Já bych tu poetiku charakterizoval prostě snahou přiznat a cílevědomě a „veřejně" rozvíjet právě ty obecné vlastnosti divadla a dramatu, o nichž jsem psal v předchozích dopisech a které jsem tak nápadně a jak patrno nikoli bezdůvodně zdůrazňoval. Mým osobním autorským ideálem přitom je dohnat tu antientropickou strukturovanost „veřejně" (tedy nikoli jejím pokoutním skrytím či zakamuflováním – to dělá kdekdo) až k takové dokonalosti, že se tak říkajíc skryje sama, přičemž všechna její ztracená okatost se promění v sílu jejího důsledku: dramatického napětí. Demystifikace by přitom měla být tak mazaná, že by téměř nikdo nepostřehl, jak k ní došlo, a zároveň každý s až trnoucím úžasem pochopil, že k ní došlo.

Poznámka na závěr: ten autopsychologický výklad jsem samozřejmě poněkud zdramatizoval, a tudíž zjednodušil (jsem přece, koneckonců, docela normální člověk). Ale dramatikovi bude snad to zdramatizování odpuštěno (ostatně nejde tu vlastně jen o paralelní autoreferenci jeho metody o sobě samé?).

*

Děkuji Ti za stručný sice, ale milý dopis 56 a Ivanovi za požehnaný balík, spočívající z dopisů 53, 54 a 55. Není absolutně technicky možné, abych na ně reagoval tak, jak bych chtěl, snad se k něčemu z nich tu a tam vrátím, zatím jen zcela telegraficky: 1) Ať mi píše Ivan takové dopisy a tak často, jaké a jak často ho baví psát. Pro mne jsou důležité a vítám je za všech okolností; stihnout je důkladně přečíst a strávit není nikdy snadné, ale rád se tím úkolem budu vždy znovu potýkat. 2) Poznámka o ceně „hlasu z nory" byla pro mne velmi povzbudivá; mně se zdálo, že „norovitost" může dávat mým úvahám nanejvýš přídech určité kurióznosti. 3) Zdeňkovy poznámky byly jako vždy vzrušující, tentokrát nevedly k depresi, ale naopak k euforii ze vzájemného porozumění. (Pokud jde o jeho chválu: taková slova, i když jsou jistě přehnaná, v chladu nory po čertech zahřejí!) 4) Rovněž poznámky Ivanova přítele byly moc hezké a sugestivní. 5) Výklad o auto-referenci mne pochopitelně velmi zajímal, hned mne napadaly různé aplikace a dotazy,

Gódelova věta mi trochu vrtá v hlavě, časem se k tomu snad vrátím. 6) Zprávy ze záhrobí docela korespondují s mou představou o „řádu ducha“ jako o čemsi nehotovém, otevřeném, stále se obohacujícím a kamsi směřujícím na velkém jevišti „řádu bytí“. 7) Špatné kritiky na HH nechci číst!

*

A už jen dvě faktické informace a jeden dotaz: 1) Jsem zase zdráv, jen lokty se pro změnu výrazněji hlásí, ale to je banalita. 2) Návštěva bude opravdu 13. 3. a už se k ní plně upínám. 3) Co dělá Láďa H.? Už léta jsem o něm neslyšel!

Zdravím Andreje, jeho Andulku i Andulku naši! Líbe Tě Vašek

P. S. Co je s vitaminy?

P. P. S. Na Charlieho se nezlobím, naopak na něj myslím…

117) 27. 2. 82

Milá Olgo,

myslím, že téma lidské identity je odvždycky a zcela bytostně spjato s fenoménem divadla. Příčin je jistě víc, zmíním se jen o dvou:

1) Sama tajemná mnohoznačnost, kterou je konstitutivní účast lidské existence v divadle provázena, musí k tomu nevyhnutelně vést: jako existence ze sebe vystupující a tím k sobě samé poukazující tu člověk není jen tím, kdo „je a zároveň ví, že je", ale bytostí, která způsobem svého o sobě vědoucího bytí představuje či zastupuje jinou jsoucí a o svém bytí vědoucí bytost (či mocnost), čímž zprostředkovává vyjevení „bytí vůbec", a tedy zpětně i bytí svého. Už z této samotné prapodstaty divadla Ú e to vlastně v jistém smyslu opravdová – tj. existenciální – „autoreference" existenciálního) vyplývá, že nad divadlem se vždy znovu, od jeho dávných prvopočátků až do dneška, od prvního okamžiku představení až po jeho poslední větu, vznáší otázka „kdo to je?", čili otázka identity. Ta otázka v něm přitom není přítomna jen „obecně ontologicky", totiž jako všudypřítomný a trvale zneklidňující podtón jeho celkové harmonie, resp. jako neodmyslitelná „atmosférická komponenta" jeho inter-existenciálního bytí, ale i konkrétně, totiž „dramato-tvorně": lze to ilustrovat bezpočtem odkazů – od dramatického „rozpoznání" v antickém divadle (Iocasté poznává, že Oidipus je Oidipus, Oidipus poznává, že Iocasté je Iocasté atd. atd.), přes postupné dramatické vjevování „who is who" v shakespearovské tragédii (Lear poznává pravou identitu svých dcer, my poznáváme Leara; Hamlet jako hra o otázce, kdo je Hamlet a čím se stane, když pozná, kdo je Gertruda a Claudius a čím se stali atd. atd.), přes všechny ty alžbětinské, moliérovské, goldoniovské, nestroyovské a jiné a jiné komedie převleků, dvojníků, záměn, nepoznání, rozpoznání, od-poznání (to jsem kdysi zkusil i já v závěru Zahradní slavnosti), až třeba – abych volil náležitě odlehlé příklady – k nedávno mnou vzpomenuté Prodané nevěstě na jedné straně (všechno se točí kolem skrytosti a vyjevení Jeníkovy identity) a k Pinterově Správci na straně druhé (hře o ztracené a marně hledané identitě Davisově) či jeho Návratu domů (vrcholícím šokujícím vyjevením prostitutčí identity té hlavní dámy, jejíž jméno jsem zapomněl). Když to člověk vezme kolem a kolem, zjistí, že vlastně každá hra je tak či onak nějakým postupným vyjevením něčí pravé identity a rozbitím identity zmystifikované, nebo obecněji: mnohovrstevnatým zpřítomněním otázky identity jako základní otázky existence vůbec.

2) Tohle všechno je v divadle posilováno a zdůrazňováno i těmi jeho zvláštnostmi, o nichž jsem už psal: „významovostí", zkratkovitostí, demystifikační energií, z vázanosti na časoprostorové kontinuum vyplývající přímočarostí, k sobě se přiznávající strukturovaností, názorností, spádem apod. Svět divadla je světem zabydleným lidmi a jako svět rychle spějící ke svému rozkrytí musí se logicky vždy znovu točit kolem rychlého „odhalení", „svlečení" či dramatického usvědčení lidské identity či identit – samozřejmě proto, aby se tímto usvědčováním a usvědčením vyjevilo vždy i cosi víc, něco z „bytí vůbec". Přitom i onen „tah", jemuž je autor – jako médium – podřízen, ho nemůže táhnout jinam než tímto směrem: sama logika světa hry, tj. logika situací, vztahů, dějů, zájmů, tlaků, společenských sil atd. atd., jak se v tomto světě uplatňují, žene hru nezadržitelně k tomu, aby konfrontovala posléze to, čím se lidé legitimují, s tím, čím opravdu jsou; aby protrhla všechny závoje zdánlivosti, do nichž jsou zahaleni a do nichž se halí; aby úkoly, zkouškami a vším, do čeho je žene, „dělala z nich" to, čím je jim dáno se vposledku stát nebo co z nich „svět" musí vposledku udělat.

Netvrdím, že mě divadlo začlo zajímat pro tuto svou vazbu s otázkou identity;

netvrdím ani naopak, že mne otázka identity začla zajímat proto, že mne k ní přivedlo divadlo. Celé to bylo přirozeně složitější, jedno mi pomáhalo – aniž jsem si to třebas uvědomoval – objevovat druhé a v celém rozsahu tu vazbu vlastně nazírám až v tuto chvíli, kdy jsem si ji stanovil jako téma tohoto dopisu.

V širším a neurčitějším slova smyslu moderní umění vůbec a v užším a určitějším smyslu pak moderní drama zvlášť jsou – mimo jiné – velkým otevřením tématu „krize lidské identity“. Proč tomu tak je? Zajisté nikoli proto, že by se na tom byli dramatičtí autoři navzájem domluvili či se pro to rozhodli, ale prostě proto, že toto téma (jiní je ovšem pojmově vyjadřují jinak) stojí před dnešní „kolektivní duší“ lidstva jako téma zcela centrální, jako základní úkol její „autoreference“, úkol, který se prostě svou vlastní vahou (silou vůle bytí ke svému vyjevení) naplňuje – skrze autory a tak říkajíc přes jejich hlavy. A že se tak děje nejzřetelněji právě v divadle, není opět náhoda: jako „nejprůchodnější kanál“ (tj. žánr disponovaný k rychlému vyjevování centrálních věcí) a jako žánr nejsociálnější, tj. bezprostředně svázaný systémem „výměny látkové“ s tím, čím soudobá „kolektivní duše“ je, i s tím, jak sama sebe reflektuje, přímo musí právě toto dělat. Je to tak říkajíc „silnější než my“. A jestli tu a tam čtu v novinách zoufalé stesky, že v dnešním dramatu je tak málo velkých „kladných hrdinů“, celistvých, identických, odpovědných a zároveň – jak říkají – „plnokrevných“ či „šťavnatých“ (fuj!) dramatických postav, vítězících nad zlým světem (jak tomu bývalo dřív), že všechny pokusy v tomto směru jsou bledé a neživotné „papírové“ figuríny a že se to v něm naopak hemží jen samými „karikaturami“, rozvrácenci, úhybáři, maloměšťáky, podrazníky, prohrávajícími snílky atd., a jestli zároveň čtu, že by dramatici měli „zmobilizovat své rezervy“ a zjednat nápravu, musím se tiše usmívat. Jako by ti (často tak snaživí) nešťastníci za to mohli! Jako by tomu vůbec mohlo být jinak! Jako by za naši podobu, kterou nám zrcadlo soudobého dramatu ukazuje, mohli výrobci zrcadel! Vždyť tu přece vůbec nejde o to, zda kolem nás jsou či nejsou hrdinové či zbabělci, kterých je víc a které z nich by bylo záhodno předvádět, ale o něco absolutně jiného: o strukturu současného lidství, jeho možností, nebezpečí a perspektiv, o jeho principiální otázky a pravý stav! A nikoli úmysly autorů, ale jen hloubka jimi zprostředkovávaného vyjevení těchto věcí určuje, co působí pravě, autenticky (a posléze očistně) a co je naopak jen faleš, zdání, pohádka a ideologický tlach.

O krizi lidské identity v dramatu jsem kdysi dost podrobně psal ve svém komentáři ke Spiklencům. Už proto (ale nejen proto) setrvám jen u tohoto zcela obecného konstatování (snad jen s malým upozorněním, že moderní krizí identity v dramatu nerozumím nějaké tartuffovské přetvařování – to je pouze projev identity poklesle zapletené v „řádu věcí“ –, ale její skutečný rozklad). O krizi identity jako dramatickém tématu bych ostatně beztak mohl jen stěží psát, aniž bych psal o ní nejdřív jako o stavu (či potenciálním nebezpečí) soudobého lidství. A o to se chci pokusit příště.

*

Krátce poté, co jsem Ti v minulém dopise ohlásil, že jsem zdráv, se mne zmocnily horečky, bolesti hlavy, krku, kašel atd.; dva dny jsem se s tím potácel v naději, že to pomine, ve středu jsem byl přijat na ošetřovnu, kde jsem dosud. Bylo mi dost blbě, teď už to je lepší. Do návštěvy budu, doufám, fit. o Malé zpřesnění mých přání: mám pocit, že by mi pomohly ty vitaminy (co je nemám, mi pořád něco je a taky na dásních to cítím), pošli je tedy brzy! Pokud ty cizí nemůžeš dostat, byla mi doporučena CEDEMONTA, je prý k dostání v Domě potravin. Jinak bych uvítal – v balíčku s léky – PROPOLIS (dostane se ve včelařském obchodě). Zdá se, že to je moc dobré na všechno, hlavně na zvýšení

odolnosti. S tou mám (od Heřmanic) nejvíc potíží; zdá se, že teď stačí i docela nenápadné průvany, chlady a vánky k tomu, abych hned něco chytil.

Líbe Tě Vašek

118) 6. 3. 82

Milá Olgo,

uvědomil jsem si nedávno při jakési reportáži televizních novin z kravína, že kráva už není zvíře: je to stroj, který má své „vstupy“ (jadrná krmiva) a své „výstupy“ (mléko), který má svůj výrobní plán a svého strojníka, jehož úkolem je totéž, co je úkolem dnes celého našeho hospodářství: při nižších vstupech zvyšovat výstupy. Kráva nám opravdu efektivně slouží, ovšem za tu cenu, že už není krávou – podobně jako třeba severní Čechy jsou nám významným zdrojem paliva (lze-li tak ovšem nazvat hlínu s příměsí hnědého uhlí) za tu cenu, že přestávají být kusem naší domoviny (stávajíce se čímsi mezi Měsícem a smetištěm). Tyhle „drobnosti“, myslím, dost názorně ilustrují to, co se vlastně této civilizaci stalo a na co dříve nebo později (nestane-li se „něco“, več všichni doufáme, aniž si umíme představit, co to bude) zanikne: člověk uchopil svět způsobem, kterým ho defakto ztratil; podmanil si ho tak, že ho zničil (jako ten Ivanův vědec, co zabíjí živočicha, aby se mu nemrskal pod mikroskopem). Nejhlubší příčiny tohoto tragického dění jsou, myslím, zřejmé: krize zkušenosti absolutního horizontu, vyrůstající ze samotné duchovní struktury naší civilizace a neustále jí prohlubovaná, vede ke ztrátě smyslu pro integritu bytí, vzájemnou souvislost jsoucen, pro jejich svébytnost; z jevů světa vyprchává jejich tajemná smysluplnost (nejsou už ani tajemné, ani smysluplné), vše se mění v „pouhosti“ – a co je nejdůležitější: krize zkušenosti absolutního horizontu vede zákonitě i ke krizi bytostné odpovědnosti člověka ke světu a za svět – což znamená i k sobě a za sebe. A kde není tato odpovědnost – jako smysluplný základ vztahu člověka k jeho okolí –, mizí nevyhnutelně i identita jako jeho tímto vztahem dané a nezaměnitelné místo ve světě. Kruh se tak uzavírá a je možno ho aforisticky shrnout: tím, že vzal člověk krávě poslední zbytek její dobytčí svébytnosti, připravil zároveň sebe sama o svou lidskou identitu a připodobnil se dobytku. A opravdu: stádnost konzumního života, jejímž skvělým výrazem jsou moderní sídliště a skvělým nástrojem televize; rozpad člověka do jeho jednotlivých zanonymizovaných funkcí (producent, konzument, pacient, volič atd.); jeho totální zbezmocnění tváří v tvář anonymním společenským makrostrukturám; jeho komplexní adaptace na obecnou „mravní“ normu, kterou je rezignace na vše, co přesahuje horizont stádního života – to vše jsou způsoby, jimiž upadá lidská identita do stále hlubší a obsáhlejší krize.

Jak se ta krize projevuje? Tisícerým způsobem: člověk zapletený do „samohybné“ společenské struktury se proměňuje v její molekulu s jejími znaky, to znamená, že ztrácí svou tvář, vůli i jazyk a stává se jakousi materializovanou frází; zvyká si na svou manipulaci a posléze se s ní vnitřně identifikuje, čímž se opět vzdává sám sebe; zbaven horizontu dějin, k nimž by se mohl tvořivě vztahovat jako jejich subjekt, upadá do „bezčasí“, a zbaven „konkrétního horizontu“ domova (bydlíme-li například na sídlišti, nezáleží přece na tom, kde to sídliště je: všude jsou sídliště stejná), ocitá se v jakémsi anonymním „ne-prostoru“ (rozpad existenciálního prostoru a času tvoří s rozpadem identity spojité nádoby); slepá identifikace s iracionálním prouděním „světa zdání“ a rezignace na vlastní uchopení světa a odpovědnost za něj rozmazává a zneurčiťuje lidské „já“: jakoukoli souvislost toho, co bylo nebo co má být, s tím, co je, jednou provždy lokalizovalo mimo sebe sama a mimo okruh toho, čím mu přísluší se zabývat, čímž ovšem rozbilo i jakoukoli souvislost toho, čím v tom kterém okamžiku samo je, s tím, čím je kdykoliv jindy. Člověk tak – přestávaje ručit sám za sebe a za svůj život – ztrácí nutně sebevědomí a důstojnost svéprávné osobnosti a proměňuje se v hrudku bahna, zcela odkázanou na svou příslušnost k celku bahniště. (Mimo jiné: není snad smutně symptomatické, že zdaleka největší hustotou svérázných lidí, ať už jde o svéráz jakýkoli

či třeba jakkoli ubohý, se vyznačuje – jak si znovu a znovu uvědomuji – vězení?)

Svět, který moderní člověk vytváří, je obrazem jeho stavu, a tento stav zpětně prohlubuje. Je to svět, který se tak zvaně člověku „vymkl z rukou“: je hnán silami, prozrazujícími veskrze partikulární horizonty i partikulární odpovědnost, přičemž čím jsou tyto síly mocnější, tím mocnější je jejich vlastní setrvačná síla a jejich nespoutatelnost a tím mocnější je i „magnetické pole“, které strhává člověka hlouběji a hlouběji do jeho bezmoci, odcizení, depersonalizace a posléze – což je snad samotné „dno“ – do zabydlené a lhostejné spokojenosti s tímto stavem.

Že to je všechno takhle zlé, není přirozeně žádný objev: zabývají se tím z různých hledisek tisíce knih; moderní člověk je totiž důkladný a všechno umí spočítat, takže si už mnohokrát důkladně spočítal, kam se řítí svět, který vytváří, a mnohokrát konstatoval svou neschopnost cokoli s tím dělat.

Nelze s tím skutečně nic dělat?

Uvažuji-li jako to, co ze mne tento svět dělá – totiž jako lidské identity zbavený šroubek gigantického soustrojí –, pak opravdu nemohu dělat nic: ničení zeměkoule, ohlupování národů a výrobu tisíců nových termojaderných bomb samozřejmě nezastavím. Uvažuji-li však jako to, čím každý z nás původně je, resp. čím každý z nás má – nezávisle na stavu světa – základní možnost se stát, totiž jako svéprávná lidská bytost, schopná odpovědnosti ke světu a za svět, pak samozřejmě mohu dělat mnoho.

Například snažit se chovat tak, jak si myslím, že je správné se chovat a jak by se podle mého nejhlubšího přesvědčení měli chovat všichni – totiž odpovědně. Na námitku, že to nemá smysl, odpovídám velmi prostě: má!

*

Právě mi dorazily Tvůj dopis 57 (zpráva o Tvé nemoci mě moc zarmoutila) a Ivanův dopis 56; za oba děkuji. (Jakto, že se až teď – náhodou – ukázalo, že nedošel jeden můj dávný dopis? Číslování to přece mělo prozradit hned!) Po tomto dopisu dojdou ještě dva „úvahové“ (mám je už připraveny – svůj plán jsem trochu zredukoval) a pak se těším, že budu a) úvahové dopisy jen dostávat a z nich se radovat; b) psát (rovnou načisto) o nahodilostech, hloupostech, různostech a nanejvýš tu a tam improvizovaně reagovat na bohatství dopisů přijímaných. Cítím totiž stále intenzivněji potřebu oddychu a taky nebezpečí, že se do svých úvah příliš zapletu a příliš jim propadnu a že mi přestanou osmyslňovat zdejší život a začnou mi ho neúnosně komplikovat (vězení je totiž instituce vymyšlená tak, aby se člověk mohl opravdu minimálně věnovat něčemu jinému). S tím souvisí, že nemám sílu (aspoň tecl) rekonstruovat svůj dávný dopis o „světovém názoru“.* Snad by se jeho základní myšlenka dala shrnout takto: bytí má mnoho tváří, nastavuje nám vždy tu, které jsme sami nějak otevřeni, jakákoli absolutizace jedné roviny nazírání, jedné perspektívy, jedné „tváře“ vede zákonitě na scestí. Proto se mi příčí identifikovat se s jakýmkoliv uzavřeným filosofickým systémem; něco mne oslovuje víc, něco míň, a jsem schopen zcela eklekticky se nechat paralelně oslovovat zcela rozdílnými myšlenkovými projevy. Potřebu skrýt se beze zbytku za něco hotového a do sebe uzavřeného mívají ti, kteří mají poněkud „roztřesenou identitu“; kdo si je jakž takž jist, že je stále sám sebou, nemá zábran čerpat z nejrozmanitějších soudků a třeba i zcela drze „měnit názory“ (aspoň některé). Vůbec se mi zdá, že nejlepší myšlenka je ta, která ponechává vždy určitou skulinu pro možnost, že všechno je zároveň úplně jinak. V tomto ohledu bych se odvolal (v naději, že ji opět nějak nezvulgarizuji) na Ivanovu myšlenku,

* Jde o dopis č. 78, o němž se autor mylně domníval, že nedošel (pozn. ed.)

že akt sdělení je důležitější než jeho „mrtvý produkt“. Můj problém je tedy v tom, že na jedné straně jsem puzen (jak Z. N. správně postřehl) občas až téměř bolestivou potřebou sebevyjevení, na druhé straně se však děsím (stále víc) všech „mrtvých produktů“ této potřeby, protože sotva je zplodím, hned cítím, jak jsou nevýstižné (i když třeba nevím přesně proč: to mi pak obvykle odhalí Ivanovy dopisy). Bylo by to krásné, kdyby člověk mohl stále jen něco psát, přijímat reakce a reagovat na ně upřesňováním, rozvíjením, opravováním (i odvoláváním!) svých formulací, ale to je bohužel přesně to, čeho zde nejsem prostě schopen. (Jen poslední reakce Z. N. a úvaha R. P. by mi byly radostnou výzvou k celé nové sérii dopisů!) Nevím, jestli to je moc vhodné, ale nechť Z. N. chápe tuhle směs vzrušení, rozpaků i zoufalství (o níž se ostatně nejvíc právě on zasloužil) za můj skromný sice, ale jakožto autoreferenční akt autentický pozdrav k jeho blížícím se – jak Ivan upozorňuje – čtyřicetinám.

*

Na závěr zpráva o zázraku: neuvěřitelnou náhodou jsem tu narazil na Zdeňkův román Cestou za Quijotem, který s chutí čtu.

Líbe Tě Vašek

P. S. Román dočten. Výborný!

119) 13. 3. 82

Milá Olgo,

sice jsem se kdysi – ještě v Heřmanicích – toho tématu letmo dotkl, mám však pocit, že bych se měl přeci jen u něho ještě trochu zdržet. Jde o rozpor, který – jak jsem si už dávno všiml – mnozí spatřovali nebo spatřují mezi mými rozmanitými snaženími na jedné straně, prozrazujícími prý nenapravitelného „idealistu“, ochotného vždy znovu jít hlavou proti zdi a vždy znovu se naivně domnívat, že změní svět, a mým psaním na straně druhé, prozrazujícím prý naopak pesimistu, skeptika, ne-li přímo nihilistu, nevěřícího, že vůbec může někdy něco dopadnout dobře.

Nuže, tuhle věc bych rád uvedl trochu na pravou míru.

1) Když člověk ke všemu nemlčí, řekne tu a tam nahlas, co si myslí, a počíná si prostě tak, jak mu jeho odpovědnost velí, neznamená to nikterak, že je „idealista“ či „snílek“, že má jakékoli iluze o čemkoliv, ani že se zpupně domnívá, že tím či oním počinem změní svět (naopak: veselou sebeironií se vyznačují spíš tito lidé než různí ti „realisté“, pro něž bývá příznačnější spíš jen zatrpklý škleb), ale znamená to pouze, že se snaží chovat „normálně“, tj. důstojně a svobodně, v souladu sám se sebou, a že základním stavem jeho ducha je víra a jeho základní životní potřebou pocit smysluplnosti. (Čím víc se tohle jeví jako pošetilost, tím hůř pro pozadí, na němž se to tak jeví.)

2) Když v jedné z kritik na Horský hotel stálo, že ta hra vychází až ze samého dna mého zoufalství, musel jsem se tomu usmát. Protože se mi píše těžce a psaní se mi málokdy daří, bývám při něm často popuzený, deprimovaný, nešťastný i zoufalý; když se mi práce naopak – ve šťastných chvílích – daří a pokračuje tak, jak jsem si to představoval anebo dokonce ještě líp, raduji se a jsem šťastný jako dítě. Mé pocity při psaní se tedy, jak patrno, vztahují výhradně k tomu, jak mi psaní jde či nejde, a nemají celkem nic společného s tím, o co v tom psaní jde. Neumím si představit, že by zdrojem mého psaní či pohnutkou k němu bylo zoufalství, nevím ostatně, proč a z čeho bych měl být právě já zoufalý. Já prostě jen zaujatě a s hlubokým zájmem pozoruji svět kolem sebe; vybírám si z něj motivy, které mne nějak osobně oslovují a v nichž cítím onen zvláštní vnitřní náboj, dík kterému z nich může – jsou-li určitým správným způsobem uchopeny a rozvinuty – lépe než z čehokoliv jiného vyzařovat nějaká důležitá „zvěst“, související s tím, co rozumím „centrálními tématy“; a z takových motivů posléze s veselým zaujetím konstruuji své hry jako takové umělé stavbičky. Čím lépe mi to jde, tím víc jsem zřejmě tažen „vyjevujícím se bytím“ a tím mám větší radost. Jsou-li mé hry tak zvaně absurdní, depresivní, zneklidňující, šokující nebo dokonce – jak se říká – „bezvýchodné“, pak rozhodně nikoli proto, že bych při jejich vymýšlení a psaní propadal takovýmto náladám, ale prostě proto, že takto se mi to zdá být správné, takto jsem věcí samou „tažen“, takto se mi to zdá autenticky dotýkat „centrálních témat“ a sugestivně je otevírat, takto to zřejmě koresponduje mé celkové zkušenosti světa – takto se mi to prostě líbí, takto mě to baví a považuji to za „ono“. A pokud se mi něco povede, odmyslím si, že jsem to napsal, a představím si, že na to jdu jako divák do divadla, pak mám dojem – byť to bylo jakkoli absurdní, tragické, depresivní či kruté –, že by mne to určitě – přes všechno zneklidnění a právě skrze ně – nakonec jaksi očistně povzneslo a třeba až k slzám rozradostnilo: radostí z toho, že věci byly opět jednou nazvány pravým jménem, že se bytí svrchovaně vyjevilo, a že tedy nemůže být ještě vše ztraceno. Opravdu: taková věc mi přece nemůže být důvodem k depresi, ale naopak velkým posílením jistoty, že přeci jen má všechno nějaký smysl: náš život, naše plahočení, náš zhovadilý svět; zkrátka že tu ještě skutečně je nějaká naděje. Co mne na jevišti hluboce deprimuje, je něco úplně jiného: slizce vtíravá, obratná, koketní, vyčuraně mravoličná lež.

3) Po tomto zpřesnění je snad už celkem zřejmé, proč mezi tím, co je (zcela chybně) považováno za „naivní idealismus“, a tím, co je (zcela chybně) považováno za „pesimismus“, ve skutečnosti nejen není žádný rozpor, ale že to jsou jen dvě bytostné a v mém osobním pocitu od sebe neoddělitelné stránky či aspekty téhož existenciálního směřování: jen proto, že věřím ve smysl bytí a potřebuji se ho stále znovu dotýkat osmyslňováním svého vlastního pobytu ve světě, mohu a musím se znovu a znovu angažovat proti nesmyslu a znovu a znovu se vší radostnou důkladností o něm psát; jedině tím, že se takto – svým psaním i tím ostatním – neustále vyrovnávám s trvale vítězícím nesmyslem a trvale jeho trvalému vítězení nastavuji zrcadlo, upevňuji sám v sobě zkušenost smysluplnosti a naplňuji svou víru. A jestli na začátku mého „marného“ angažmá a mého psaní o „marnosti“ je víra, pocit smysluplnosti a radost, na jejich konci pak je víra prohloubená, smysluplnost posílená a radost svrchovaná: totiž radost těch, kteří okusili „život v pravdě“.

*

Tak a návštěvu máme šťastně za sebou! Jsem s ní nadmíru spokojen, z těch, co jsme měli v Plzni, se mi zdála nejlepší. Mám taky (mimo jiné) dojem, že mi pomohla líp než jiné nahlédnout do toho zvláštního světa, který je za zdejšími hradbami a který se zřejmě už dost liší od toho, který jsem kdysi opouštěl. Tys vypadala opravdu dobře, opakuji to proto, abych zdůraznil, že jsem Ti to neříkal jen ze zdvořilosti. Balík byl senzační, pokud si vzpomínám, vyhověla jsi úplně všem mým rozmařilým přáním, aspoň beru-li v úvahu obě části balíku, tj. tu, kterou jsem si odnesl, i tu, kterou sis odnesla Ty. Můj výběr byl přirozeně dost kvapný, nicméně štěstí mi přálo: vše, na co jsem se nejvíc těšil, zůstalo v té mé části. O můj životní standard pečuješ skutečně jak nejlépe umíš; co se nepovede, to už je mimo sféru Tvých možností a sil a rozhodně si nemusíš vyčítat, že ses o mě málo starala nebo něco zkazila. Po návštěvě jsem byl, jako vždy, v jakémsi zvláštním roztržitě povzneseném stavu: než člověk stráví a v hlavě si srovná tolik informací, dojmů a zážitků, vždycky to chvíli trvá. Nejraději jsem v takové chvíli sám a někde (pokud je kde) se procházím – a teprve po jistém poločase vnitřního zklidňování jsem schopen vrátit se zpět do své nory, totiž vjet zase do obvyklých kolejí svého zdejšího života.

*

Na Zdeňkovy úvahy o náhodě budu snad někdy reagovat podrobněji; zatím jen předběžná poznámka: myslím, že „náhoda“ je prostě to, co se nám jako náhoda jeví. Jak je to s kauzalitou těžko říct, filosofie se tím trápí staletí a moderní věda do toho, myslím, vnáší taky pěkný zmatek, nicméně jakémusi přirozenému lidskému cítění je asi nejbližší názor, že všechno má nějaký soubor svých (ať si jakkoli těžko postižitelných) příčin; v tom odpovídá Zdeňkův názor elementární zkušenosti se světem, jakou máme. Ať je ovšem tato zkušenost sebeoprávněnější, nic to nemění na tom, že různé (námi) nečekané či málo (v našich očích) pravděpodobné souběhy různých kauzálních řetězců různého řádu se nám mohou, ba přímo musí jevit jako náhodné (i když třeba jen v momentálně dominující perspektivě). Zdeněk sám, byť rezervovaně, připouští, že uznání instituce náhody může být v různých směrech produktivní; jsem si tím jist, byť by význam náhody nebyl třebas v ničem jiném než prostě jen v tom, že nás náhoda vytrhuje z automatismu každodenního dění, nutí nás kroutit hlavou a divit se, a tím že nám vlastně zpřítomňuje svět a bytí jako otázku, tajemství a důvod k zahloubání – které může ostatně vést k lecčemus, třeba i k novým poznatkům o řádu bytí. (Typický příklad:

několik „náhod“ v dějinách vesmíru vyprovokovalo lidi k tomu, aby formulovali hypotézu „antropického principu“.)

*

Ke Zdeňkovu románu se vrátím příležitostně a někdy jindy Ti zase napíšu o velice zajímavé kosmologické teorii, o níž jsem četl v jednom populárním časopise (ať se Ivan trochu poučí). Speciální pozdrav posílám Květě a těším se na její dopis. Tobě a Ivanovi děkuji moc za návštěvu!

Líbe Tě Vašek

120) 20. 3. 82

Milá Olgo,

blíží se okamžik, kdy budu mít za sebou tři roky vězení a tím i dvě třetiny svého trestu, a to je zajisté důvod k zamyšlení.

Jak tak o tom všem uvažuji, zdá se mi být čím dál zřejmější, že mé vězení je jen taková nezbytná fáze mého života, která musela přijít (a je vlastně trochu s podivem, že přišla tak pozdě). Vždyť jsem to víceméně tušil, očekával nebo předpokládal jedenáct let, ne-li déle! Nevěděl jsem přirozeně, kdy se to stane, na jak dlouho to bude a jak to bude konkrétně zdůvodněno, ale že se to stát musí, bylo v podstatě jasné: „hmotnost" mé duše a gravitační pole, kterým letím, jsou takového druhu, že můj let nemohl dost dobře skončit jinak. Dokonce se mi s odstupem času zdá, že po těch dvou nepovedených „rozběžích" jsem podvědomě dělal všechno možné, aby tahle nevyhnutelnost už konečně byla tady. Otázkou tedy není, zda k tomu muselo či nemuselo dojít, ale „pouze", jak jsem tu věc přijal, jak jsem s ní naložil, co jsem z ní udělal. Mé bohaté plány v tomto směru (jak budu ve vězení studovat, psát, „pracovat na sobě" atd.) se ukázaly samozřejmě bezmezně naivní; neměl jsem o tom všem ani ponětí (i když jsem o tom tolik slyšel – ale ta zkušenost je asi opravdu nesdělitelná). A tak ze všeho zbylo nakonec jediné: příležitost dosvědčit sobě, svému okolí i Pánubohu, že nejsem jen nějaký tajtrlík, jak si snad leckdos o mně myslel nebo mohl myslet, že si za tím, co dělám, stojím, myslím to vážně a že jsem tudíž schopen nést i následky, které to přináší. Prokázat prostě tak říkajíc – důstojným přijetím a absolvováním svého trestu – svou celkovou věrohodnost (o které jsem – jako člověk věčně pochybující o sobě samém – potřeboval možná ujistit především sám sebe). Jak víš, měl jsem (a možná ještě mám) možnost z těch následků vykličkovat – samozřejmě za předpokladu, že budu ochoten aspoň trošičku ze sebe tajtrlíka udělat. Takže v ohledu nejen „obecně-životním", ale i docela konkrétním jde o akt mé volby a nelze mne tedy podezřívat, že bych tu dělal dodatečně z nouze ctnost. Důležité přitom ovšem je, že můj postoj nevzešel (a nevzchází) z úmyslu nastoupit kariéru mučedníka, ale vyplynul zcela přirozeně a logicky z logiky situace, jak se postupně zestrukturovala, i z vnitřní logiky mých postojů, i mé práce, tedy mé vlastní identity. Prostěji řečeno: musel jsem jednat tak, jak jsem jednal, jinak to prostě nešlo. Jestli jsem si totiž dříve mohl tu a tam dovolit luxus hlouposti, omylů, pošetilosti, naivity, rozmanitých propadů či dokonce pokusů o taktizování, teď už jsem si nic takového dovolit nemohl. (Rozuměj: jako ten, kdo dovoluje, nikoli jako ten, komu je dovolováno.)

Že jsem se ve svých dopisech tak často vracel k tématům identity, odpovědnosti apod., nebyla jistě náhoda. Nemohl jsem si přece neklást otázku, proč vlastně „musím" jednat tak, jak jednat musím, odkud se tenhle příkaz bere. Tu otázku jsem si nekladl proto, že bych někdy třeba jen na vteřinu o svých rozhodnutích pochyboval, ale proto, že mne to zajímalo – možno-li to tak říct – prostě jako „věc o sobě". A když jsem o tom všem z různých stran uvažoval, dospěl jsem ke třem docela prostým zjištěním:

1) Svět se zdá (mimo jiné) vyrůstat z věčného zápasu dvou základních tendencí bytí: jeho (entropické) vůle všechny své projevy zestejnit, promíchat, rozpustit a sebe samo totálně homogenizovat, a jeho tvořivé či stvořitelské (antientropické) vůle bránit, upevňovat a pěstovat svébytnost všech jeho přepestrých projevů a tyto projevy rozvíjet ke stále vyšším (strukturovanějším) formám. V lidské rovině nalézá první z těchto tendencí své zpotvořené pokračování v tom, co nazývám „řádem smrti", to druhé naopak – mezi jiným a především – v nezdolné „vůli k sobě", tj. ve vůli člověka být tím, čím je nebo čím být chce, sám sebou, být tím co nejlépe, hájit si to a prohlubovat – tedy v jeho „vůli k identitě". Uhájit si svou identitu v kontextu „ne-já" (a především v konfrontaci s

jeho ďábelskou složkou: řádem smrti, usilujícím o rozpuštění každé svébytnosti) může člověk ovšem jen tehdy, nalezne-li k „ne-já“ nějaký pevný, trvalý, životodárný a smysluplný vztah. To ovšem znamená překračovat postupně všechny relativní, zdánlivé, proměnlivé a pomíjivé horizonty, hledat (v sobě, ve své zkušenosti světa) „absolutní horizont bytí“ a vztahovat se k němu – jako k jedinému pevnému bodu, kterého se tak či onak zachycovat (resp. zkoušet zachycovat) je jedinou cestou k pevnosti vztahu k „ne-já“ – tj. jediným klíčem k odpovědnosti. A jedině skrze takto nalezenou odpovědnost nalézá člověk a upevňuje také svou svébytnost, svou identitu, naplňuje svou touhu být sám sebou.

2) Co to znamená „odpovědnost“ v tomto mezním slova smyslu? Říká se, že to je příkaz chovat se tak, jak by se měli chovat všichni, že to je odpovědnost člověka nejen ke světu, ale i „za svět“, tak, jako bych to byl já, kdo bude souzen za to, jak to s tímto světem dopadne. Odkud se bere tahle podivná a zjevně nepraktická a tzv. „nereálná“ podstata mravního zákona, toho, čemu se říká „dobro“? Myslím, že to je zřejmé: onen podivínský pocit „odpovědnosti za svět“ může mít asi jen ten, kdo se skutečně nějak (ať už vědomě či nevědomě) vnitřně dotýká „absolutního horizontu bytí“, kdo s ním nějak komunikuje či zápasí, kdo z něho čerpá smysl, naději, víru, kdo se ho opravdu nějak (svou vnitřní zkušeností) zachycuje. Protože jedině k tomu, kdo se o toto snaží, přistupuje či do něj přeskakuje nebo se do něj přelévá cosi z absolutnosti absolutního, z totality a integrity bytí, cosi z jeho smyslutvorné kompletnosti, něco z „ducha“ řádu bytí – a jakmile je jednou člověk tímto infikován, jakmile se tímto kontaktem stává sám integrální součástí „bytí vůbec“ a tedy vlastně tímto bytím, zcela přirozeně a bez dalších rozpaků přijímá i globální odpovědnost za to, co do něj takto vstoupilo, či do čeho vstoupil on, čím se sám stal, tj. za „vše“. Čili: tím, že nazře sám sebe jako součást řeky, převezme i svou odpovědnost za řeku (pošetilost v očích všech majitelů jezů a partikulárních horizontů).

3) Častokrát jsem byl nucen tisícerými zvláštnostmi prostředí, v němž jsem se ocitl, uvažovat i o tom, co je to vlastně lidská důstojnost, v čem spočívá, kde se bere, proč na ní člověk tak lpí. Teď už tuším, v čem to asi vězí: vůle k důstojnosti je jen jiným aspektem, jinou dimenzí, jiným výrazem „vůle k sobě“, tj. vůle ke své lidské svébytnosti, ke své identitě. Zatímco ponížení – jako typický projev „řádu smrti“ – chce lidskou identitu rozbít (nejvyšší ideál: proměnit existenci v anorganickou hmotu a tu rozptýlit ve vesmíru), hájit svou důstojnost znamená především bránit svou identitu, sebe sama jako nezaměnitelnou lidskou bytost.

Abych se ale vrátil k sobě: nepřináším žádnou „oběť“, nehraju si na nic, neprovokuju, nekoketuju ani s ničím nekalkuluji – hájím si jen v podmínkách, které jsem si nevymyslel, svou identitu, onen osobitý druh „hmotnosti“ své duše, hájím si ji tak, jak to jedině jde: pokusem o odpovědnost a úsilím o důstojnost. Nepřijmout samozřejmě a tak říkajíc sportovně tenhle úkol, znamenalo by rezignovat na sebe sama, rozpustit se ve svém okolí, ztratit svou důstojnost, nebýt. Avšak pozor: lidská důstojnost se neměří tím, co si dovoluje „ne-já“, ale jen a jen tím, co si dovoluje „já“. Bránit svou důstojnost lze tedy kdykoliv a kdekoliv; není to věc nějakého jednorázového rozhodnutí, ale každodenní a dost náročné „existenciální praxe“: člověk se může stát onucí vždycky, nikdy na to není pozdě a tak, jako má vždycky dost příležitostí se jí nestat, má vždycky i dost příležitostí se jí stát. Nejde tedy nakonec, jak patrno, jen o to, že jsem se rozhodl ve jménu obrany své identity pobývat tam, kde pobývám, ale o nepoměrně víc: jak tam pobývám, zda i zde – a právě zde! – jsem a zůstávám sám sebou se vším, co ke mně patří. V tomto ohledu onen „smysl“, který nakonec mému uvěznění zbyl, není zase tak úplně jednoduchý, jak se na první pohled zdálo. Ale to si jistě umíš představit sama.

Co bude dál, nevím. Zatím jenom vím, že jsem se navzdory všem zkouškám dosud –

snad – tajtrlíkem nestal, totiž že jsem si svou identitu uchoval, její věrohodnost osvědčil a svou důstojnost ubránil. Jestli je to k něčemu dobré pro svět, to nevím. Ale pro mne to dobré je. Že ještě někdy něco dobrého napíšu, z toho sice nikterak nevyplývá; bezpečně však vím, že v opačném případě bych zcela určitě už nic dobrého nenapsal. Co bude dál, tedy nevím. Budoucnost je otevřená, jsem plný nadějí, pochyb, odhodlání, nejistot, plánů, obav. Zatím vím s určitostí vlastně jen jediné: nervák to bude vždycky – nejen pro mne, ale i se mnou. Ale počítáš s tím, viď?

*

Květě děkuji za dopis 3, odpovím příště. Ivanovi děkuji za dopis 57. Ta Heideggerova úvaha (jakto, že jsem ji neznal?) je krásná a je v ní vše. Má po ní smysl ještě něco psát? Citáty z mých dopisů v kritikách na HH mě překvapily, dávno jsem totiž zapomněl, že jsem něco takového psal. Je to sice trochu patetické (atmosféra vazby), ale říká to v podstatě totéž, co píšu v dnešním dopise. Konec tedy poukazuje k začátku, a tak to má ve správné hře být. Pozdravuj Andulku – doufám, že je po operaci stejně hezká jako před ní a stejně mladá.

Líbe Tě Vašek

121) 27. 3. 82

Milá Olgo,

nejdřív stručná reakce na Květin dopis 3: 1) děkuji, byl milý, informativní a pasáž z Castanedy mě přirozeně zajímala (všechno mě zajímá!). 2) Není pravda, že se mi zprotivily hovory o ženských. Naopak, cituji z jedné své hry: „Vždycky si rád v kroužku dobrých přátel poklábosím o ženských." Zprotivily se mi pouze nekonečné a obhroublé vězeňské řeči o sexu. 3) Když jsme se s Jirkou a Vaškem dohadovali, kdo z nás je větší chlípník, uvedl jsem jakýsi argument ve prospěch Vaška – bez uvedení pramene. Že si ten pramen domyslel, za to nemůžu. * Tři citáty z intervjů s Edwardem Albeem, který jsem četl v nějakém populárním časopise: „O scénickém díle uvažuji tak, jako se přemýšlí o houslovém kvartetu." „Obecenstvo všeobecně touží…, aby divadlo utvrdilo tradiční záliby, aby zachovalo status quo, aby raději bavilo, než znepokojovalo. Když přemýšlím o pohodlí lidí, znepokojuje mne myšlenka, že divadlo by mohlo být vlastně dobrodružstvím." „Tento proces (předběžného přemýšlení o hře) u mě trvá od šesti měsíců do půldruhého roku." Mimo jiné: dnes je mezinárodní den divadla, v televizi k tomu měli hezký proslov. (Chybuješ, že nesleduješ televizní noviny. Tuhle jsem se v nich například dozvěděl, kolik hektolitrů nafty ušetří koňské dvouspřeží, jindy zase, jak je výhodné, když je na vsi kovář.) * Krátce po návštěvě – jak jsem ostatně už předem cítil v kloubech – mne lehce ovanul heřmanický vítr. Takže nemusíš chystat pro příští návštěvu žádný balík. V létě nebudu pít čaj a omezím kouření (tabák se tu nedostane), už se na to docela těším, neboť – jak píše Heidegger – „Odříkáním neztrácíme. Odříkáním získáváme. Získáváme nevyčerpatelnou sílu prostoty." * Možná bys mohla ještě něco podniknout ve věci mých vitaminů, napsat někam nějakou žádost nebo něco; za to nic nedáme a není to snad bez šance na úspěch. * Ten med s mateří kašičkou musí být v lednici, víš o tom? Jinak se kašička promění v obyčejný med. Když to kupuješ, ptej se v obchodě, jestli to měli v lednici, jinak to neber! * Dnes jsem si poprvé slunil obličej natřený krémem od Tebe a moc jsem si na sluníčku lebedil. * Ještě k Věře Blackwellové a mým hrám: mám pocit – a svého času mne v něm utvrdil jeden znalec na slovo vzatý –, že v New Yorku by rozhodně mohla mít (ovšemže ve správném překladu) úspěch Žebrácká opera (tím spíš, že tam měly úspěch svého času i méně atraktivní mé hry). Věra to nikdy, pokud vím, nepřeložila. Třeba by se to teď dalo zkusit. Jak víš, mým dávným přáním je, aby přemrštěný ohlas jiných mých her byl vyvážen větší pozorností k této mé tak málo hrané hře, proti níž mám – což je trochu komické – méně výhrad než proti kterékoli své jiné hře. * Zdeňkův román jsem četl na jeden zátah na ošetřovně a má optika byla velice osobní: četl jsem to s neustálou myšlenkou na Zdeňka a neustále trochu dojat jeho noblesní inteligencí, dobrotou a věrností, takže můj úsudek je asi dost subjektivní. V jazyku toho románu jsem ho poznal (i když to psal tak dávno), je to jazyk na samém pokraji kaligrafie a ozdobnosti, ale nikdy tento pokraj naštěstí nepřekračující (to, co ho překračuje, jako například Vančuru, nemám osobně příliš v oblibě, i když to přirozeně respektuji). Čili: nečte se to sice lehce, ale ta složitost je autentická, protože neukazuje sama na sebe prstem a neříká: koukněte, jak jsem krásná, ale poukazuje k věci, o kterou jde, a ke způsobu, jakým je ta věc myšlena. Příběh sám – příběh člověka, který je své identitě připraven obětovat vše a je za to nakonec vysmán (jako Kristus, když má na hlavě trnovou korunu) – mne ohromně oslovil – právě v tomhle prostředí, uprostřed těch úvah, které tu vedu – a zároveň ohromně povznesl a povzbudil. Ten starý antiklerikalista je křesťan, a ne, že ne! Mimo jiné: nepochopím, jak se mohl Zdeněk s takovou jistotou pohybovat v tak vzdálených časech a prostorech, buď si to vymyslel nebo je polyglot. (Ale abych tu chválu trochu zmírnil: tuhle jistotu já vždycky obdivoval u

všech historických románů, tedy i u těch špatných.) * Tenhle dopis jsem napsal asi za 5 minut rovnou načisto, podle toho asi taky vypadá. Ale nějaký čas teď budu psát jen takové dopisy. Ke krasopisným úvahám se vrátím, až přestane definitivně svítit sluníčko.

Líbe Tě Vašek

122) úryvky 3. 4. 82

Milá Olgo,

děkuji Ti za dopis 59 a Ivanovi za 58. Když jsem si myslel, že v době mého „korespondenčního odpočinku“ mne Ivanovy dopisy nebudou už tolik vykolejovat, byl jsem na omylu: * Reference o Lévinasovi mi opět náležitě rozvířila myšlenky, hned se mi vynořovaly desítky otázek a souhlasných i polemických zvolání. Víc se k tomu vyjádřím snad až o tom budu víc vědět a až si to v klidu rozmyslím, zatím jen tři malé poznámky: 1) Ostrá kontrapozice „exteriorního“ a „transcendentního“ mi není moc blízká: řečeno mými slovy, zdá se mi spíš, že „absolutní horizont“ není „někde jinde“, ale že je naopak tady a všude, že k nám (chceme-li ho cítit či slyšet) dýchá či mluví z našeho konkrétního horizontu a z naší konkrétní zkušenosti (jako „horizont všech horizontů“ či „zkušenost všech zkušeností“); že je tím „nevysloveným v řeči světa“ a že bez řeči světa by nebylo ani tohoto „nevysloveného“; že je přesně tím, co řeč světa sice nikdy přímo neříká, ale co každým svým slovem i ve svém nekonečném celku znamená. 2) Podle mého názoru existence právě tím, že se stává odpovědnou (za sebe i za svět), nalézá teprve svou identitu; není to tedy vykročení z identity, ale naopak její vymezení a naplnění. Jinými slovy: tím, že se vymaním ze zajetí partikulárního horizontu své „pouhé“ (tj. mravně, osobnostně, duchovně ještě nevymezené) existence, začnu žít pro něco mimo sebe a vztahovat se k něčemu nade mnou, získávám teprve svou skutečnou identitu (jako osmyslněnou existenci); lidská „vůle k sobě“ je totožná s tvořivou vůlí bytí k rozvoji jeho svébytných projevů, jejím smyslem je dát existenci její nezaměnitelné místo a poslání v celku bytí, a naplnit tím zázrak jejího stvoření, vzít tento celek – skrze její svébytnost jako nejplnější způsob její příslušnosti k němu – „za svůj“, splynout s ním (nikoli rozplynout se v nebytí) a přijmout tudíž i svou odpovědnost k němu a za něj. (Extrémní příklad: P.* dal onu oběť, kterou se ocitl „mimo svou smrt“ – ale právě tím maximálně vymezil svou identitu ve vší její děsící, trvale burcující a absolutně nezaměnitelné jedinečnosti, jedinečnosti, která – právě jako jedinečnost – je přímým poukazem k absolutnu.) 3) Plně sdílím naopak (mimo jiné) Lévinasovu myšlenku (rozumím-li tomu ovšem dobře), že svou odpovědnost začínáme v celé její nepohodlné tíze obvykle chápat až tehdy, kdy ji máme prokázat v situaci, kterou jsme si nevymysleli, nepředpokládali a neočekávali. * Což neříkám jen proto, abych se přihlásil ke svému holandsky zachrchlanému jménu. Ale znovu opakuji: to jsou jen první letmé poznámky; nejsem s to se zatím k tomu vyjádřit celistvěji. *

(…)

Tuhle sis stěžovala, že Ti běh věcí vzal nejradostnější činnost, kterou jsi naplňovala svůj čas. Když už se nechceš věnovat bytu, což mě dost mrzí, měl bych na zbytek svého trestu pro Tebe jiný úkol: vybudovat mi filosofickou knihovnu, abych se, až se vrátím, konečně dozvěděl, jak to všechno vlastně je (ani si neumíš představit, jak hladovím po takové četbě, chybí mi to stokrát víc než grilovaná kuřata a vínečko). To znamená: kupovat vše, co vyjde; prolézat všechny antikvariáty; kupovat nebo u nás dlouhodobě deponovat knihovny emigrujících přátel; shánět a shánět od chytrých lidí a podle jejich rad všechno možné, tiskem, cyklostylovaně (včetně skript) i na stroji, nechat si to posílat atd. atd. Nejvíc mě přirozeně zajímají moderní filosofové (jen namátkou: měla bys sehnat Úvod do křesťanství od Ratzingera – dávají Ti Bytí a čas? – nesehnal by Ti třeba Julianin otec aspoň něco ze Staré Říše? – máme celé Váhy?). Hlavně česky, tomu budu ještě nejspíš rozumět, ale obzvlášť důležité věci (česky nedostupné) mohou být i

* myšlen Jan Palach (pozn. ed.)

anglicky a německy. Co tomu říkáš? * Moc zdravím navrátilce a raduji se s nimi! * A teď ještě něco pro Ivana o té kosmologické teorii, o níž jsem četl v jednom populárním časopise: celý vesmír je prý něco jako džbán, jehož hrdlem se ovšem nic nedostane ven, protože tam je šíleně silné gravitační pole. Kdybychom se ale dostali ven, jevil by se nám prý vesmír jako elementární částice hmoty, protože velikost či délka jsou jaksi kulaté: to největší se rovná tomu nejmenšímu. Přišli s tou teorií Rusové, mně se na ní nejvíc líbí to, že se tak nápadně podobá dětským vizím, které snad každého z nás počátkem života provázely – totiž že celý svět je jen kapičkou rosy a v každé kapičce rosy je celý svět. * Nepočítám-li jeden trest za nesplnění normy z Ostravy, souvisejí všechny mé kázeňské tresty (myslím, že jich je už nejmíň 10) nějak s psaním a čtením, s dopisy a knihami. Zdá se, že tenhle můj (a teď i náš) celoživotní zdroj komplikací je schopen vždy znovu nějak obelstít mou úzkostlivou snahu o to, abych – aspoň tady – zbytečně nenarážel. No nic, to je prostě osud. * Ten zub, co mě tak bolel, lehce zmodral, zřejmě je mrtvý. Třeba to půjde někdy nějak napravit, krasavec ze mě sice nikdy už asi nebude, ale aspoň zuby by se měly podobat zubům.

(…)

Pro dnešek končím, blíží se večerka, možná ještě něco zítra připíšu. * Po novém přečtení Ivanova dopisu: Mé zkušenosti i mému názoru naprosto odpovídá rovněž L. myšlenka, že „někdo musí začít“, že odpovědnost zakládá asymetrickou etickou situaci a že ji nelze kázat, ale pouze nést. (Čili: za stav světa jsem odpovědný já. Tak jsme to ostatně mysleli i před pěti lety.)[*] Dokonce bych dodal, že vznášení podezřele vypjatých nároků na druhé bývá neklamným znamením neochoty vznášet je na sebe. Ke krizi identity patří nerozlučně i fenomén roztržky slova a činu, související s fenoménem specializace: specialisté na mluvení o odpovědnosti nemusí být odpovědni, protože za to už placeni nejsou. Často jsem se tomu ostatně věnoval ve svých hrách: jak si snad vzpomínáš, nejsouvislejší etické proslovy v nich měli obvykle největší slaboši a darebáci. * Příště pár poznámek o úpadku češtiny, jak ho sleduji v televizních novinách. * Přeju (asi pozdě, i když s týdenním předstihem) veselé velikonoce!

Líbe Tě Vašek

[*] myšlen vznik Charty 77 (pozn. ed.)

123) úryvek 10. 4. 82

Milá Olgo,

děkuji Ti za dopis 60. Trochu mě zarazilo, že ještě nemáš můj dopis 120 (důležitý mimo jiné tím, že to je poslední „úvahový“). Ještě bys měla mít dopis 121 (narychlo psaný, mimo jiné o Zdeňkově románu) a 122 (o Lévinasovi a o mých dopisech celkově – k tomu se ostatně dnes ještě trochu vrátím). Doufám, že Ti mezitím už přišly, v každém případě mi ihned napiš, které mé dopisy došly, abych netápal v nejistotách a případně znovu napsal to, co nedošlo. Masový exodus nejbližších přátel mě rozteskňuje možná ještě víc než Tebe, ale už si zvykám brát to jako součást svého trestu. (Ajda nás už asi brzy opustí, je to stařenka, nepředpokládám, že ji ještě někdy uvidím.) Teď by ještě scházelo, aby odjeli Ivan, Andulka a Zdeněk – a my bychom se tím pádem ocitli ve skutečnější emigraci než všichni kamarádi: byli bychom emigranty v Praze. Zdeňkovy úvahy o divadle jsou moc hezké, lepší než ty moje. Má samozřejmě ve všem pravdu. * Na zelený čtvrtek v 16 hod. jsem zahájil přísný půst (dovolil jsem si jen čaj), před chvílí – tj. na bílou sobotu ráno – jsem ho ukončil. Nebylo to moc dobré, tady si člověk zvykl na pravidelnou stravu, a když nemá možnost využít půstu k usebrání a meditaci, ale musí naopak normálně vězeňsky kmitat, stává se nevrlý, podrážděný a propadá trudnomyslnosti. Tu ještě zhoršuje ošklivé počasí (předpokládám, že jsi na Hrádeček nejela).

(…)

Dostala se mi do ruky dobrá knížka: román Saula Bellowa Herzog, jsem asi v polovině. Je to – mimo jiné – o krizi intelektuality v podmínkách úplné intelektuální svobody: hlavní postava – profesionál na přemýšlení o světě, tj. filosof – všechno přečetl (aniž zřejmě musel cokoli pracně a s různými riziky shánět), může cokoliv říct a napsat o čemkoliv – aniž se cokoli stane (vůbec i jemu). Myšlenky mu však víří pořád dokola, až z toho docela zpošukovatí. (Celé to je přirozeně složitější a mnohoznačnější, beru si z toho jen jeden aspekt.) Profesionál na „slovo“ se zblázní v podmínkách, kde slovo nemá žádnou váhu. Chybí mu zřejmě to, co nechybí nám, totiž že slovo má tak velkou váhu, že se za ně skutečně musí dost tvrdě platit. Vždycky mi „náhoda“ (kvůli Zdeňkovi ji dávám do uvozovek) přinese do ruky něco, co přesně zapadne do úvah, které právě spřádám. V minulém dopise jsem psal o roztržce slova a činu; slovo, které není zaručeno životem, ztrácí váhu; slovo lze tedy umlčet vlastně dvěma způsoby: buď se mu dá taková váha, aby se ho nikdo neodvážil nahlas vyslovit, anebo se mu naopak veškerá váha vezme a promění se ve vzduch. Výsledným efektem je v obou případech ticho – ticho poloblázna, který neustále píše apely všem autoritám světa a nikdo si ho nevšímá, a ticho orwellovského občana. * Součástí mého trestu je každodenní sledování televizních novin. Je to věc velmi poučná a zajímavá. Znám už nešvary všech redaktorů (Kraus a Čírtek neumí dýchat, proto zcela chybně frázují čtený text – kdyby to slyšel Radok, zešílel by –; Kotvová – podobně jako i některé hlasatelky – má „korkárenské“ otevřené samohlásky, což působí obzvlášť komicky, je-li to uplatněno na ekonomicko-byrokratické řeči – např. „mobilizovat rezerve“ – atd. atd.). Ale to není samozřejmě to hlavní; hlavní je den ode dne se prohlubující úpadek oficiální češtiny. Každý z jeho projevů má své hluboké pozadí a stál by za samostatnou analýzu. Jen namátkové příklady: „málo“ se řekne „ne všichni“ nebo „ne všechno“. „Dřevo“ se řekne „dřevní hmota“. Známá hypertrofie pasivních slovesných vazeb, z nichž v „současné době“ nebo v „současném období“ převládá tvar „došlo k“. Čili: místo „setkali se“ – „došlo k setkání“, místo „uhynulo“ – „došlo k úhynu“, místo „zapomněl jsem“ – „došlo k opomenutí“ atd. atd. Lze to užít prakticky v každé větě, což se také děje (čili: k čemuž také dochází).

Většina vět, jimiž dotázaní odpovídají na dotazy redaktorů, začíná slovem „Notak“. V každé větě se vyskytuje nejméně dvakrát sloveso „zabezpečit“ a třikrát vazba „celá řada“. (Notak i u nás došlo k celé řadě problémů, ale byla přijata celá řada opatření k zabezpečení těchto otázek.) Atd. atd. atd. Studiem jazyka ovšem není můj zájem o televizní noviny vyčerpán; jsou poučné i v mnoha jiných směrech. * Psáno navečer: poslední zbytky včerejší trudnomyslnosti se vytratily – nejen proto, že po dešti a sněhu opět vysvitlo slunko, ale protože i jinak se v mém vězeňském životě leccos světlého (odvozeno od slova světlo) událo. (Ostatně po každé Kalvarii přichází Vzkříšení.) * Klausovi blahopřeju k jeho blížícím se šedesátinám a rád bych té příležitosti využil k tomu, abych konstatoval několik věcí: Především to, že jsem v něm poznal skutečného profesionála, který své věci nejen rozumí, nejen ji dělá pořádně, ale který ji dělá i s láskou. Nevím, jestli je v jeho branži zrovna moc takových lidí, spíš asi ne. Znamená to mimo jiné, že kulturu nechápe jako prostředek k zisku, ale zisk jako prostředek k šíření kultury. Dále bych chtěl říct, že je až s podivem a že to je možná dost vzácný případ, že se tu našli autor s nakladatelem, kteří nejen neměli spolu po dobu téměř dvacetileté spolupráce žádné kolize, kontroverze a problémy, jak to bývá, ale právě naopak: jejichž pracovní vztah se vlastně jen zlepšoval a prohluboval; zanedbatelné přitom přirozeně není ani to, že je už dávno provázen skutečným přátelstvím. Setrvalost a věrnost jsou vlastnosti, jichž si v tomto schizofrenním světě obzvlášť vážím, a jsem šťasten, že navzdory všem vnějškovým komplikacím i rozmanitým výkyvům, pauzám a podivnostem v mé autorské dráze jsme si ve svém vztahu tuhle věrnost vzájemně uchovali, nebo přesněji, že ji uchoval on mně. A nakonec bych rád vzpomenul jeden pro mne dost důležitý fakt: nebýt Klause a toho, že kdysi (asi dost riskantně) vsadil na v zahraničí zcela neznámého českého začínajícího autora (jehož hry byly navíc plné nepřeložitelných jazykových krkolomností), možná by dnes o mně jako o dramatikovi (kromě domácích pamětníků dávných dob, kdy se mé hry hrály v mé zemi) nikdo nevěděl. Ale i kdyby tomu tak nebylo, rozhodně na tom, že mé hry oslovují diváky různých zemí, má Klaus a jeho rozsáhlá, vytrvalá a svou přesností a důkladností proslulá práce rozhodující podíl. Děkuji mu pochopitelně za to všechno a doufám – jistě společně s četnými jinými autory –, že si ještě dlouho povede a bude moci vést tak jako dosud, což znamená, že bude ještě dlouho takový, jakého ho znám: zdráv, svěží a plný energie. * Neděli velikonoční jsem strávil nad očekávání smysluplně. Ještě mám před sebou pondělí, kdy ještě snad něco připíšu. * Psáno v pondělí večer: včera večer jsem zhlédl v televizi (už vůbec na ni jinak nekoukám – mimo TN – ostatně teď ani většinou nemohu) docela dobrou inscenaci Dietlovy hry o architektu Zítkovi a jeho nekompromisním, a proto neúspěšném sporu o rekonstrukci ND. Je to paradoxní, že tenhle úspěšný mistr kompromisů dokáže tak dobře napsat o kráse nekompromisnosti. Opět malý příspěvek k některým mým rozpřádaným úvahám. Boj architektů s objednavateli je starý jako architektura sama a jeho současnou podobu známe od přátel architektů. Dnešek stráven rovněž velmi smysluplně; velikonoce tedy nejen přežity, ale prožity.

Líbe Tě Vašek

P. S. Právě jsem zjistil, že jsem byl okraden o všechny cigarety. Ach jo –

126) 1. 5. 82

Milá Olgo,

už dlouho nemám od Tebe ani od Ivana žádné zprávy, ostatně Ty ode mne asi taky ne: dopis 124 už neočekávej, nedojde Ti. Nebyl sice nijak důležitý, přesto se ale pokusím pro pořádek stručně zopakovat, co v něm bylo (přirozeně kromě pasáží, o nichž se dohaduji, že mohly být příčinou jeho neodeslání). Zda Ti došel (resp. dojde) dopis 125, ještě nevím; mimo několika drobností (mé zdraví apod.) byl věnován hlavně Ivanovým počítačovým dopisům. Nejdřív tedy rekapitulace z dopisu 124: 1) Potvrzoval jsem příjem Tvého dopisu 61 a Ivanových dopisů 59 a 60 (to jsou ty, na které jsem reagoval až v dopise 125, přišlo mi to totiž těsně před odesláním dopisu 124). Tvé plány na jarní práce o velikonocích jsem pochopitelně vřele uvítal a jsem zvědav, zda byly splněny. Ajda je stařenka a jsem smířen s tím, že ji už neuvidím. Jsem jakž takž vyrovnán i s odjížděním přátel. Nejvíc mne přirozeně rozjařila zpráva, že jsem doktor. (To jím opravdu už jsem? Nebo teprve budu? Nebo jsi doktorkou Ty, když jsi to přijala za mne?) Škoda, že se toho nedožila matka, vždycky z nás chtěla mít doktory. Že mne to rozjařuje a nutí k žertování, je ovšem způsobeno situací, v níž se o tom dozvídám (můj čerstvý titul totiž kouzelně kontrastuje s mým reálným postavením zde), nikterak to ale neznamená, že tuto poctu znevažuji. Naopak: moc si toho vážím a moc mi to – jakož i jiné podobné pocty – pomáhá zde žít – chápu to – mimo jiné – jako ujištění, že je rozuměno tomu, co činím. Nehodilo by se, abych Ti napsal pro tu univerzitu nějaké pěkné poděkování? (K tomu bych ovšem potřeboval vědět víc podrobností – která fakulta mi to udělila; zda je nějak konkretizováno, za co to je; kdo je tam rektorem apod.) 2) Jinak jsem v tom neodeslaném dopise trochu zpožděně reagoval na Ivanovu zmínku, že teď (po půlce) mi bude trest rychleji utíkat. Nuže: pravý opak je pravdou! Všichni zkušenější vězňově říkají, že čím blíž je konec, tím víc se to vleče a tím tíž se to snáší. A opravdu: jestli se mi ve vazbě zdálo, že je celkem jedno, dostanu-li tři roky, pět, sedm nebo deset, protože ve všech případech to je nekonečno a nekonečno, jak známo, se rovná nekonečnu, teď už dlouho vím, že to vůbec jedno není a že po čertech záleží na tom, kolik člověk dostane. S délkou svého trestu se totiž časem jaksi vnitřně sblíží, zvykne si na ni a osvojí si ji – nebo přesněji: ona si osvojí jeho –; celý nervový aparát se na ni nějak nepozorovaně nařídí či natáhne (na způsob budíku) – takže se člověku nakonec zdá, že kdyby tu měl být jen o den déle, třeba by to už nevydržel, a kdyby ho pustili dřív, byl by tím naopak zaskočen a vykolejen. Tento podvědomý rozvrh sil potom také vysvětluje, proč to ke konci utíká stále hůř: budík už dochází, mele z posledního, co nevidět mu definitivně dojde dech. Nedivím se proto ani tak těm, kteří celý dlouhý trest zdárně přežijí a po návratu domů se zhroutí. Už z těchto důvodů je asi návrat z vězení dosti nebezpečným okamžikem v životě člověka. Můj návrat je ovšem stále ještě v nedohlednu, takže se tím nemusím – aspoň pokud jde o mou osobu – zatím příliš vzrušovat.

*

Malý dodatek ke zprávě o mém zdravotním stavu: 1) ten zánět dásně pominul, zřejmě to nebylo nic vážného; 2) od včerejška pociťuji zvýšenou teplotu, možná na mě leze nějaká chřipka; 3) zapomněl jsem napsat, že se mi zase dělá kýla (tamtéž, kde mi byla kdysi operována), zatím to není nijak zlé, ale časem to asi dozraje tak, že bude nutná nová operace.

*

Pár drobností (na „osobní notu“): Dočetl jsem Herzoga, pokračuji v Musilovi. Po Herzogovi se mi sice stýská, moc mi přirostl k srdci, ale zároveň s novým gustem čtu Musila, člověk ho po každém přerušení lépe vychutnává. * Stýská se mi po úvahách Zdeňka N. i Radima P. Byl bych Ivanovi taky vděčen, kdyby se jich zeptal, zda nemají nějaký český text od Edity Steinové a případně mi ho opsal. Rovněž bych potřeboval podrobnější referenci o G. Polyovi. * Před pětadvaceti lety na vojně jsem učinil významný objev: že mne velmi uklidňuje a radost z cigarety mi zmnohonásobuje, když kouřím před zrcátkem, věnuji se jen tomu a pozoruji svůj kouř. Dělám to tu téměř denně (jednou – po večeři a po vyčištění zubů), v sobotu a v neděli dokonce dvakrát (po obědě a po večeři). Mé okolí si na tuto moji zvláštnůstku už zvyklo. Dík tomuto svému zvyku se ovšem musím denně na sebe zblízka dívat a konfrontovat se se svou vězeňskou ošklivostí (ostříhaná hlava vypadá jako rugbyový míč; nečistá pleť, vaky pod očima atd.). Na návštěvy se sice vždycky zušlechtím, jak nejlépe umím, ale přesto se divím, že mi vždycky říkáte, že dobře vypadám. * Moje oblíbená věta z Herzoga: „Načrtl pár řádek Bohu.“ * Jsem rád, že máš nové desky; nedávno jsem Ti sám chtěl napsat, abys sehnala The Wall. * Trochu jsem se zase začal obírat němčinou; angličtinou se obírám jen čas od času. Při své poslední anglické periodě jsem si osvojil a do svého vyjadřování vtělil několik dosti směšných vazeb a slov, vzniklých doslovným překladem z vězeňského slangu. * Zajímavá věc: osobou, která se pořád ještě objevuje nejčastěji v mých snech, je Miloš Forman! Po celou dobu mého věznění mi nedá pokoj! Co to znamená? Je to snad inkarnace mého dávného snu být filmovým režisérem? Nebo snad mi tento můj nejúspěšnější kamarád z mládí chce pořád připomínat, čeho všeho jsem v životě nedosáhl? Bůh suď! Nikterak mne naopak nepřekvapuje, že se v mých snech (i v bdělých stavech) soustavně objevují různé přítelkyně a že mě všelijak mazaně svádějí (před chvílí to byla například Běla – pozdravuj ji!). * Nechám si trochu místa do neděle večer pro případ, že by mi přeci jen ještě něco přišlo –

*

NEDĚLE VEČER: nic nepřišlo (Tvůj poslední dopis je ze 7. 4.!), odpoledne jsem měl menší tíseň, odstranil jsem ji četbou Musila. Docela bych si dal pár měsíců vazby nebo nějaké izolace; trochu mne ten sardinkově kolektivní život už otravuje – s tím věčným vrážením lidí do sebe i s tou podivnou strukturální změnou, kterou prodělává lidská hmota při dlouhodobém stlačování. Pozdravuj svou matku a polib Andulku!

Líbe Tě Tvůj Vašek

127) úryvek 8. 5. 82

Milá Olgo,

(…)

No a teď už k Lévinasovi:

1) Především Ivanovi hrozně moc děkuji za opsání té eseje.[*] Jeho sportovní ctižádost vířit mi myšlenky může být s výsledkem opravdu spokojena; ta esej je vynikající, znamenala pro mne téměř zjevení a nutí mě, abych si moc věcí promyslel nově a lépe. (Což přirozeně nebude bez vlivu na mé myšlenky o budoucím cyklu.) Zatím nejsem s to na to nějak souvisleji reagovat; musím to náležitě zažít a strávit; a taky nechci zbytečně předbíhat událostem. Proto zatím jen tři telegrafické poznámky:

2) Mé dosavadní rozumění některým věcem – aspoň ve své artikulované podobě – mělo asi podobný nedostatek, jaký kritizuje Lévinas u největšího filosofa našeho věku: že existence, lidská subjektivita, lidství v něm bylo viděno příliš instrumentálně (trochu jako nějaká osvětlená pasáž, jejímž obsahem není nic víc než to, co jí prochází – resp. jako něco, co je definováno hlavně tím, co to není, totiž svým postavením v ne-já) a že lidský subjekt – jako to, co má být vráceno do „kategorie důvodů" a co není jen „vně" sebe samého – byl jako takový sice snad deklarován, ale zůstával blíže nevysvětlen, takže se posléze musel jevit jako bezobsažnost či abstrakce. Myslím, že vztah odpovědnosti a identity si budu muset pro sebe lépe formulovat (odpovědnost zakládá sice identitu; člověk však není odpovědný kvůli své identitě, ale je identický, protože je odpovědný, přičemž ve své odpovědnosti se ocitá dřív, než se pro to rozhodl, a dřív, než mohl vůbec volit. Jeho odpovědnost není tedy prapůvodně tvůrčím aktem „bdělého" ducha, hledajícího sebe sama a vymezujícího se ve světě, ale tento duch ji pouze – skrze životní zkoušky – poznává ve zkušenosti člověka se sebou samým. V tomto smyslu tedy „odpovědnost sebe samu objevuje"; v tomto smyslu má také identita asi opravdu onu paradoxní konstituci, kterou má u Lévinase: je založena na tom, že člověk není jen sám sebou; jako určitost se konstituuje svou transcendencí sebe samé, jejím uchopením či pochopením). Těším se, až (inspirován Lévinasem) to budu podrobněji a důkladněji zkoumat než dosud.

3) Dvě drobné konkrétní poznámky: a) Vždycky jsem měl pocit, že revoltující mládí (ve svém před- -ideologickém či před-jazykovém vzmachu) je neobyčejně důležitým fenoménem (spatřoval jsem v něm dokonce první signály „existenciální revoluce", návratu člověka k sobě) – Lévinas mi můj dojem nejen potvrzuje, ale zároveň vysvětluje. b) Za velice přesnou považuji i myšlenku, že „lidé se hledají ve vystavenosti otroků". Nepotvrzuje to snad i naše zkušenost smysluplné pospolitosti, vzniklé z cizoty v ne-já, z jejího pochopení (vedoucího k jejímu prohloubení), z jejího přijetí, z této „vystavenosti"? (Odkazuji k poslední kapitolce Moci bezmocných.)

4) V Lévinasovi necítím uloženu jen duchovní tradici a tisíciletou zkušenost židovského národa, ale i zkušenost člověka, který byl ve vězení. Poznávám ji tam v každém řádku, a možná i proto mne to tak oslovuje.

*

Právě mi došel další dopis (od koho? s jakými zprávami?), ale v posledním okamžiku bylo rozhodnuto vydat mi ho „až příště". Mohl bych o něj snad ještě žádat, ale nechci (odkazuji k třetímu bodu svého dopisu 120, vysvětlujícímu příčiny jak nevydání, tak

[*] „Bez identity", z knihy Emmanuela Lévinase: Humanisme de l'autre homme, Montpellier 1972 (pozn. ed.)

nežádání). Takže mám zase důvod k neklidu a k levinasovskému – pasivnějšímu než pasivita – prožití své zranitelnosti.

*

Neděle: včera jsem nebyl v dobrém rozpoložení, celý den mne něco „vytáčelo“ (vězeňský termín), celý den jsem v sobě něco dusil, byl jsem permanentně podrážděný a zhnusený. Proto mi šlo i psaní obzvlášť blbě, škoda, že jsem dopis nepsal až dnes, dnes je mi dobře. Ale přepisovat ho nebudu, musím si šetřit energii na dobu, kdy budu psát zase „úvahové“ dopisy. Svého času jsem se Ti zmiňoval o „propolisu“. Asi nevíš, co to je, proto Tě poučím: je to výrobek včel, jakési pryskyřice, které včely sbírají a v cosi proměňují, aby tím pak mimo jiné mumifikovaly vetřelce do úlů. Tinktura z propolisu má velkou a dosud ještě plně neprozkoumanou škálu léčivých účinků; likviduje nejrůznější virová onemocnění, záněty, vředy, čistí pleť, sráží horečku, zastavuje bujení nádorů, dokonce prý odstraňuje nervové důsledky klimakteria. V lékárnách ho zatím neprodávají (je teprve zkoumán), ale dá se sehnat od včelařů a ve včelařských obchodech. Jako lékařku-naivistku, dávající přednost přírodním látkám před chemickými výrobky, by Tě to mohlo zajímat. Já sám se o léčivém účinku propolisu na vlastní kůži přesvědčil (zapomněl jsem říct, že rychle odstraňuje bolesti zubů). Skoro každá věta z toho Lévinase vybízí k delší rozpravě; včerejší poznámky byly jen zběžné, okrajové a nahodilé. Nechám si trošku místa na večer pro případ, že by se ještě něco událo nebo že bych si na něco významnějšího vzpomněl.

P. S. Zdálo se mi o Jindře – pozdravuj ji! Snad se naše nedorozumění někdy vysvětlí.

*

Aha – zub! To na té dásni s ním souviselo, mám tam „píštěl“, léčí se to, chodím k zubaři. Týden byl relativně klidný. Myslím na Tebe s něhou!

Tvůj Vašek

128) 15. 5. 82

Milá Olgo,

dopis, o jehož příchodu jsem při psaní minulého dopisu věděl, ale který jsem nedostal, byl od mé švagrové, která mi v něm podrobně psala o románu Pohled do tmy. Velmi mne to zaujalo (z mnoha důvodů, například tím, že názory hlavního hrdiny – a zřejmě i autora – na násilí, nenávist a obranný odpor jsou mi velmi blízké, i když jsem si to nikdy, pokud si vzpomínám, tak lapidárně a přitom výstižně neformuloval). Děkuji tedy švagrové moc za to psaní i za tu knihu. Mám radost, že se Terezce vydařila svatba, a lituji, že jsem si při té příležitosti nemohl zatančit valčík s její maminkou s pampeliškou v drdolu (kde vzala drdol? Nevypadá v něm jako učitelka dějepisu?). * Měl jsem plodný týden: Lévinasův text, který mi Ivan opsal, mi nebývale rozvířil myšlenky, které se však po dvou až třech dnech začly pozvolna seřazovat a propojovat, až z toho vznikl poměrně přesný obraz dalšího cyklu úvahových dopisů a velká chuť s ním začít. Různé věci, které jsem měl všelijak popletené a o nichž jsem psal pokaždé něco jiného, se mi v hlavě poněkud ujasnily; mezery ve vývodech a různé skoky v souvislostech vymizely a nastal ten správný okamžik, kdy člověk, zaujat tím, co chce říct teď, by nejradši zničil všechno, co řekl až dosud (což za dané situace bohužel nejde). Žehlení prostěradel není naštěstí intelektuálně příliš náročná činnost, takže mi to umožňuje nerušeně při tom uvažovat o svých věcech (učím se totiž zvolna uvažovat i bez pera a papíru). Mám představu cyklu sice kratšího (kolem patnácti dopisů), ale zato jaksi homogennějšího a konciznějšího – spíš by to vlastně měla být jedna souvislá úvaha na patnáct pokračování. (Rozvrženo to mám sice jen na 13 dopisů, ale musím počítat s tím, že se mohu občas rozpovídat víc, než jsem plánoval.) Jakési „Dopisy Olze 2“. Téma není nikterak originální: víceméně totéž, co bylo tématem dřívějších dopisů – nicméně jinak (a taky snad trochu systematičtěji) pojato a pojednáno. Jestli to všechno předchozí bylo poněkud těžkopádným a chaotickým ohledáváním terénu, tohle by mělo být – dá-li Pánbůh a podaří-li se mi to – už jakousi svižnější a organizovanější výpovědí o něm. Jedno i druhé lze samozřejmě číst nezávisle na sobě; nicméně čteno za sebou by se mělo to druhé mít k tomu prvnímu jako krátká věta k dlouhému seznamu slov. Nevím zatím, zda začnu už příštím dopisem nebo až později, např. po návštěvě. Ať tak či onak, rozhodně asi nezvládnu (technicky) napsat to na jeden zátah v dopisech po sobě jdoucích (budu to psát jen tehdy, kdy budu mít snesitelné vnější podmínky a vhodné vnitřní naladění); dopisy „úvahové“ se budou tedy nepravidelně střídat s „obyčejnými“; snad nebude těžké rozeznat jedno od druhého (i v případě, že půl dopisu bude tak a půl onak). Plánoval jsem na celé léto odpočinek, ale jak patrno, nevydržel jsem to. Snad je to dobře, i když to bude – jako vždycky u mne – velké trápení. Nemám vyřešenu otázku, zda chtít či nechtít od Ivana po dobu mých úvah obsažnější dopisy filosofického rázu – zároveň je chci, těším se na ně a potřebuji je, zároveň ale vím, že mi budou trhat mou niť a mařit mi její soukání (tj. upozorňovat mne, že všechno je stejně jinak). Řešení tedy nechám na Ivanovi (nejlepší by byl asi nějaký kompromis). A ještě něco: nejen že leccos z toho, co budu psát, bude viditelně ovlivněno tím úryvkem z Lévinase (občas to bude něco jako laický komentář k němu), ale vůbec to celé, jakkoli to bude do sebe zapadat – a možná právě proto –, nebude asi nikterak originální. Jak se mi to tak v hlavě seřazovalo, měl jsem totiž neodbytný dojem, že jsem to všechno už někde četl. Tentokrát mi to ale vůbec nevadí: neaspiruji na originalitu, chci si prostě znovu a lépe pro sebe ujasnit některé věci – a jestli si je tak už dávno ujasnili jiní, tím lépe: bude mi to potvrzením, že nejsem na scestí. Pokud naopak zabřednu do nových omylů, schémat a banalit, rovněž se nic nestane: aspoň budu mít zase příště co měnit, opravovat a vylepšovat. Člověk prozírá celý život, což znamená totéž, že celý život

je vedle jak ta jedle. Nebýt tomu ale tak, byl by život dost velká nuda. * Jak jsem tuhle náhodou zjistil, má mé vykolejování Ivanovými dopisy svou fyziologickou příčinu: bylo zjištěno, že různé pozitivní psychické a emotivní dojmy, zážitky a zkušenosti způsobují, že se v lidském těle vylučuje jakási látka, která působí excitačně na nervový aparát a různé biologické funkce – tak jako kafe, alkohol, povzbuzující prášky, drogy apod. Tady člověk – mimo občasného čaje – žádné excitační látky nemá, tím méně tu má jakékoli pozitivní psychické a emotivní zážitky, které by vedly k tomu, že by si tělo takové látky samo vyrábělo. Přitom je ovšem potřebuje stejně jako kalorie a vitaminy – z toho pochází pak četné typicky vězeňské psychické a sociální poruchy. Když se ale člověku přesto všechno podaří něco pozitivního zažít (např. operu v televizi, významný dopis z domova apod.), je to zřejmě pro nervový aparát, hladový po chybějících stimulech, taková událost, že je člověk z toho docela mimo sebe (jako když celoživotní abstinent vypije najednou litr rumu). * Jelikož při psaní dopisu nemám ještě jistotu, že předchozí dopis byl odeslán, budu (aspoň tehdy, kdy se mi to bude zdát na místě) informovat ve svých dopisech stručně o tom, co bylo vždy v tom předchozím, aby nevznikal zbytečný zmatek či diskontinuita (např. potvrzování došlých dopisů). Nuže: v minulém dopise (127) jsem potvrzoval příjem Tvého dopisu 62 a Ivanových dopisů 61 a 62; vyjadřoval se ještě (naposled) k svým minulým dopisům a vyslovil některé první dojmy z četby Lévinase. * Stále chodím k zubaři, nějak se mi to nehojí, kolem kořene to pořád hnisá, ale nebolí to. * Podnikla jsi něco ve věci mých vitaminů? Já nemohu podniknout nic. Když, tak je zkus vzít na návštěvu a pohovořit tady případně s nějakým náčelníkem. * Četl jsem tuhle v RP stať o tom, že hlavní příčinou kriminality je, že nebylo u nás ještě dosaženo žádoucí sociální homogenity obyvatelstva. Bezděky mi to potvrzuje můj hlavní vězeňský dojem: že totiž všechny druhy kriminality nějakým způsobem souvisejí s antientropickou povahou života (Lévinas: nepřehledné bujení lidských činů) a z bytostné a na nic „vně“ vposledku nepřevoditelné rozpornosti lidského subjektu. V ideálně homogenní společnosti nebude existovat kriminalita, protože v ní nebude existovat lidský život. Čelit zlu se přirozeně musí, ale plet koukol zrušením pole není věru ta nejlepší cesta. * Venku je dnes nádherně a je mi líto, že se dostanu na dvorek jen na hodinku v druhé půlce odpoledne (při tělovýchově). * Právě mi dorazil Tvůj dopis 63, děkuji za všechny zprávy. O filmu Mefisto jsem leccos už četl, vzorem pro hlavní postavu byl Griindgens, někdejší Klausův šéf v hamburském Schauspielhausu. Je to podle románu Manna – syna. Rád bych to viděl. Jsem rád, že Pepíkovi je líp a že Magor je tak šíleně inteligentní. Anitě vyřiď soustrast. Vaškové (oběma jsem byl za svědka na svatbě) jako šéfové – to vyvolává na mé tváři lehký úsměv. Našel si J. G. za ta léta čas, aby Tě navštívil a pozeptal se? Asi ne, ale na něho se nelze zlobit.

Líbe Tě Vašek

(II)
Dopisy
c. 129–144
PLZEŇ-BORY;
KVĚTEN – ZÁŘÍ 1982

129) 22. 5. 82

Milá Olgo,

zrození z mateřského lůna jako chvíle, kdy se člověk vydává na svou životní pouť, zobrazuje výstižně výchozí stav lidství: stav oddělení. Odpoutání. Odtržení. Odpadnutí. Vydělení lidského rodu z živočišné říše; vznik živé buňky v mrtvém oceánu; osamostatnění planety, kterou obydlí jednou člověk – v tom všem lze číst historii či prehistorii tohoto stále přítomného a zpřítomňovaného stavu oddělení. Myšlenka, že lidský duch a rozum se konstituují jakoby utržením čehosi ze skrytého ducha a rozumu bytí a že zrod lidské subjektivity je defakto vystoupením z integrity bytí a spontánní participace na ní, se nám vždy znovu v nějaké podobě vrací na mysl a rozhodně přinejmenším zrcadlí „oddělení“ jako určitou základní zkušenost člověka se sebou samým a se svým pobytem ve světě. Lidstvím vzniká ovšem něco bytostně nového a na nic jiného vposledku nepřevoditelného, něco, co sice je, co ale už není spontánně v „bytí vůbec“; něco, co je, ale jaksi „jinak“, proti všemu a proti sobě samému. Bytí kladoucí si bytí jako otázku, bytí v otázce, bytí mimo bytí, postavené tváří v tvář sobě samému. Vzniká zázrak subjektu. Tajemství já. Vědomí sebe sama. Vědomí světa. Záhada svobody a odpovědnosti. Člověk tázající se, kým je a odkud a kam jde. Člověk jako ten, kdo je a zároveň ví, že je, aniž přitom ovšem své bytí plně chápe a aniž ho na druhé straně nemůže nechtít chápat. Subjekt jako ohnisko proměny bytí ve svět, za nějž se mu – a jen jemu – bytí skrývá, aby ho řečí světa zároveň volalo ke svému hledání; subjekt jako ohnisko tohoto hledání. Člověk jako bytí, vypadlé z bytí, a proto se k němu trvale vzpínající; jako to jediné, čemu se bytí otevřelo jako otázka, jako tajemství a jako smysl.

Zdá se mi, že myšlenka oddělení jako výchozího stavu lidství umožňuje určitou orientaci při zkoumání jeviště, na němž se ustavuje lidská existence a odvíjí její drama.

Oddělením totiž vzniká hluboce rozporná situace: člověk není tím, do čeho se vydal, resp. tím, jako co to, do čeho se vydal, zakouší: tento terén – svět – je mu cizinou; na každém kroku naráží na svou „jinakost“ v něm a jeho jinakost vzhledem k sobě; tento terén je člověku v podstatě nejasný, nesrozumitelný, je jeho zneklidněním a ohrožením; zakoušíme ho jako něco nevlastního, z čeho je třeba teprve dobývat smysl a co nás naopak o smysl trvale připravuje. Nechráněni už spontánní účastí na bytí, vyděleni svým svobodným duchem z jeho řádu a neskryti v „neoddělené“ participaci na něm, jsme vystaveni tomu, v co se nám bytí naším oddělením změnilo, světu jsoucího. Vystaveni mu a zranitelní jím. Na druhé straně nejsme už ani tím, z čeho jsme se oddělili: samozřejmostí a jistotou bytí, tkvěním v jeho integritě, totalitě a univerzalitě, součástí jeho celkové „identity“, tedy identičtí s ním. I jemu jsme odcizeni, nezakoušíme je nezproblematizovaně „zevnitř“, ale pouze jako svou vlastní odcizenost jemu. Jistota našeho bytí v bytí se stala nenávratně minulostí, nebe se zatáhlo mraky, jsme vrženi do nejistoty světa. Rozpomínka na tuto minulost, její dědičné znamení a nesmazatelná pečeť našeho původu v ní nás provázejí sice na každém kroku – ale i to je nám už do značné míry zcizeno (byť jen tím, že to reflektujeme) a jako takové to je vlastně součástí toho, do čeho jsme vrženi nebo čemu jsme propadlí a co nás žene – v cizotě světa – do situací, kterým plně nerozumíme, kterými trpíme, ale kterým se nemůžeme vyhnout.

Tato vnitřní ozvěna navždy ztraceného domova či ztraceného ráje – jako konstitutivní součást našeho já – vymezuje rozsah toho, co nám osudově chybí, a k čemu se proto nemůžeme nevzpínat: anebo nevyrůstá snad hlad po smyslu jako odpovědi na otázku, kterou jsme se – stávajíce se sami sebou – stali, z rozpomínky odděleného bytí na stav původního bytí v bytí? Ale z druhé strany i cizí svět, do něhož jsme vrženi, nás volá i svádí: jednak jsme v něm trvale vystaveni pokušení rezignovat na všechny otázky a

adaptovat se na něj tak, jak se nám podává, poklesnout do něj, nezproblematizovaně ho přijmout, zapomenout se v něm a vylhat se tak ze sebe sama a své „jinakosti“ a usnadnit si tím svůj pobyt; zároveň se ale znovu a znovu přesvědčujeme, že vzpínat se ke smyslu můžeme jen v dimenzích tohoto světa, jak se před námi rozprostírá, a že jen skrze tento svět se ho můžeme dotýkat, tím, že se otevíráme jeho otevírání v něm.

Člověk – vržen do světa – je tedy odcizen bytí, ale právě proto spalován steskem po jeho integritě (kterou chápe jako smysluplnost), touhou po splynutí s ním a tedy totální transcendenci sebe sama; jako takový je ale i odcizen světu, v němž se ocitá a který ho strhává a uvězňuje. Je cizincem ve světě, protože je stále nějak svázán s bytím, a je odcizen bytí, protože je vržen do světa. Jeho drama se rozvíjí v rozpolcenosti mezi orientací „vzhůru“ a „zpět“ a neustálým propadáním „dolů“ a do „teď“. Je obklíčen horizontem světa, z něhož není úniku, a zároveň sžírán touhou tento horizont prolomit a překročit.

Absurdita bytí v průsečíku této dvojí vrženosti, resp. dvojího vyvržení, může být člověku pochopitelně důvodem (nebo omluvou) k rezignaci. Může ji však také přijmout jako jedinečný úkol, zadaný jeho svobodě. Totiž jako výzvu, aby se vydal – práv všem svým vrženostem – na mnohoznačnou pouť mezi bytím a světem (a vytyčoval tím zároveň obrysy své identity); aby se na ni vydal vědom si nedohlednosti jejího cíle, ale i toho, že právě a jen tato nedohlednost ji otevírá, umožňuje a posléze osmyslňuje; aby autentickým i rozmyslným, všemu původně dobrému věrným, a proto činným podstoupením svého údělu neopakovatelně naplnil neznámé poslání lidství v dějinách bytí a aby mu zcela ujasněné přijetí jeho zcela nejasného úkolu bylo zdrojem moudré radosti.

(…)

Líbe Tě Vašek

130) 29. 5. 82

Milá Olgo,

před několika dny při předpovědi počasí (předchází každý den televizním novinám, proto ji pravidelně vidím) selhalo cosi ve studiu a přestal jít zvuk, zatímco obraz šel normálně dál (neobjevilo se tedy oznámení „Porucha“ ani fotografie krajiny, jak to v takových případech bývá). Pracovnice Meteorologického ústavu, která předpověď vysvětlovala, záhy pochopila, co se stalo, a jelikož není profesionální hlasatelkou nebo redaktorkou, nevěděla, co má dělat. A tu se stala zvláštní věc: spadlo roucho rutiny a před námi najednou stála zmatená, nešťastná ženská, propadlá hrozným rozpakům: přestala mluvit, zoufale se dívala na nás i kamsi do stran, odkud ovšem žádná pomoc nepřicházela, styděla se, potila, nebylo pro ni úniku, přemáhala pláč. Vystavena zrakům miliónů lidí a přitom beznadějně sama, vržena do neznámé, nepředpokládané a neřešitelné situace, neschopna jakkoli mimicky prokázat, že je nad věcí (třeba pokrčit rameny a usmát se), propadajíc se až na samé dno trapnosti, stála tu v celé prapůvodní nahotě lidské bezmoci, tváří v tvář zlému světu i sobě samé, absurditě svého postavení a zoufalé otázce, co má sama se sebou udělat, jak uhájit svou důstojnost, jak obstát, jak být. Působí to možná přepjatě, ale já v tom výjevu pojednou spatřil obraz výchozí situace lidství: situace oddělení, vyvržení do cizoty světa a stanutí před otázkou sebe sama. Ale to není vše: jak jsem si vzápětí uvědomil, prožíval jsem – byť na okamžik – téměř fyzicky hrůzu té situace spolu s tou paní, propadl jsem spolu s ní do hrozných rozpaků, červenal se a styděl se za ni, bylo mi taky do breku. Nezávisle na mé vůli mne zaplavil nepochopitelně silný soucit s tou cizí osobu (překvapivý právě zde, kde člověk bezděky podléhá obecnému sklonu vězňů vnímat všechno televizní jako součást nepřátelského světa, který je zavřel): byl jsem nešťastný, že jí nemohu nijak pomoci, zastoupit ji, být v tom místo ní anebo ji aspoň pohladit po vlasech.

Proč jsem najednou – proti všemu rozumu – cítil tak silně odpovědnost za člověka, kterého nejen neznám, ale jehož neštěstí ke mně přistupovalo navíc jen prostřednictvím televizního přenosu? Co je mi vlastně po tom? Copak se mne to – byť jen vzdáleně – týká? Jsem snad vnímavější a citlivější než jiní? (Možná že ano, ale copak se tím něco vysvětluje?) A jsem-li, proč mne tak dojalo právě tohle, když dnes a denně kolem sebe vidím utrpení nepoměrně horší?

Necítím se po četbě jednoho krátkého úryvku schopen odhadnout šíři, druh a hloubku významu, jaký má v Lévinasově filosofickém díle pojem odpovědnosti. Tvrdí-li však Lévinas, že odpovědnost za druhé je cosi velmi původního a důležitého, do čeho jsme vrženi a čím sami sebe jaksi od počátku přesahujeme, a že tato odpovědnost předchází naší svobodě, vůli, volbě i sebeprojektu, pak jeho názor plně sdílím; vždycky jsem to vlastně tak cítil, i když jsem si to třeba takto neuvědomoval a neformuloval. Ano, neohraničená a nemotivovaná odpovědnost, tato „existence mimo vlastní existenci“, je nepochybně jednou z věcí, do nichž jsme prapůvodně vrženi a které nás konstituují; tato odpovědnost, autentická, ničím ještě nefiltrovaná, prosta vší spekulace a předcházející každému rozmyslnému „braní na sebe“, odpovědnost na nic nepřevoditelná a žádnými psychologickými schématy nevysvětlitelná, je tu tak říkajíc dřív než samo já: nejprve se v ní ocitám, a pak se teprve – tak či onak přijímaje či odmítaje tuto vrženost – ustavuji jako ten, kým jsem.

Příhoda s meteoroložkou byla sama o sobě samozřejmě nicotná, nicméně toto všechno mi na mé vlastní mikrozkušenosti názorně potvrdila – nejen proto, že mne potkala ještě v atmosféře, vyvolané četbou úryvku z Lévinase, ale hlavně asi proto, že byla spojena s tak lapidárním zpodobením základní lidské vystavenosti a zranitelnosti. A

jestli jsem pociťoval na chvilku tak silnou odpovědnost právě za tuto paní a tak s ní cítil (i když můj rozum ví, že ona se má nepochybně lépe než já, a že si na mě – i pokud o mně ví – nikdy asi nevzpomene), pak to bylo asi proto, že čím zřejmější a průhlednější je vystavenost, zranitelnost a bezmoc lidství, tím naléhavěji volá jeho neštěstí k účasti: tato téměř dramaticky obnažená vystavenost druhého, zbavena všech zamlžujících nánosů a všeho „zdání“, zpřítomňuje a odkrývá člověku jeho vlastní původní a napůl zapomenutou vystavenost, vrhá ho do ní zpět a prudce ho zasahuje poznáním, že to je vlastně i on, kdo tu stojí takto sám a opuštěn, bez pomoci a záchrany, že to je obraz jeho vlastní základní situace, totiž situace nás všech, naší společné opuštěnosti, opuštěnosti lidství, vrženého do světa, opuštěnosti zraňující stejně nás všechny, bez ohledu na to, kdo je právě konkrétně zraňován.

Svému nenadálému a trochu nesmyslnému soucitu jsem se sám divil. Ale i to je přece příznačné: odpovědnost za druhého jako součást naší vrženosti, která tu je „dříve než já“, je přece dimenzí onoho jeviště, na němž se já jako tázající se bytí ustavuje a kterému se pak samo diví; vždyť z tohoto údivu (cizotě světa i sobě samému) vyrůstá samo tázání, duch, a tedy i „já“ jako subjekt všech otázek.

Bytí v integritě bytí – proměněno vržeností do cizoty světa ve vzpomínku a ideál – prorůstá nás svým odleskem či ozvěnou, je naší „druhou“ vržeností. A jako není úniku ze světa, v němž jsme odsouzeni žít, není ani úniku z našeho nenaplněného spojení s univerzalitou bytí, z trýznivé přítomnosti její nepřítomnosti v nás, z této trvalé výzvy k transcendenci, z tohoto volání našeho původu i cíle. Uvažuji-li o tom, odkud se bere ona nekončící, bezbřehá a bezvýhradná, předrozumová a před-důvodná odpovědnost za druhého a za druhé, napadá mne, že to vlastně nemůže být nic jiného než jeden z projevů rozpomínky odděleného bytí na dávné bytí v bytí, jeho před-subjektivní svázanosti s veškerenstvem, jeho bytostného nutkání zrušit své uvěznění do sebe samého, vystoupit ze sebe a opět vplynout do integrity bytí. Vystavenost a zranitelnost druhého člověka se nás tedy dotýká nejen proto, že v ní poznáváme svou vlastní vystavenost a zranitelnost, ale z důvodu nepoměrně hlubšího: právě proto, že ji takto poznáváme, doléhá k nám z ní silněji než z čehokoliv jiného „hlas bytí“: jeho přítomnost v našem stesku po něm a v naší touze po návratu do něj jako by se tu náhle setkávala sama se sebou tak, jak se odkrývá ve vystavenosti druhého. Toto volání z hlubin údělu druhého nás rozrušuje, probouzí nás z našeho spánku, mobilizuje naši touhu po transcendenci vlastní subjektivity, oslovuje bezprostředně naši latentní vzpomínku na „prenatální“ stav bytí v bytí; je tak říkajíc silnější než všechno jiné („rozumné“) v nás – a my se pojednou, nutkáni identifikovat se s bytím, propadáme do své odpovědnosti. Z tohoto hlediska se odpovědnost za druhého jeví jako oživená nebo aktualizovaná odpovědnost „za vše“, za bytí, za svět, za jeho smysl; probuzená účast na bytí, resp. identifikace s tím, co nejsme a co se nás netýká; vyjevená prazkušenost sebe v bytí a bytí v nás; projev hlubinné intence pokrýt svět svou vlastní subjektivitou. Soucit, láska, spontánní pomoc bližnímu, vše, co překračuje jakoukoli spekulativní starost o vlastní pobyt ve světě a co jí předchází, tyto pravé „hlubiny srdce“ lze tedy chápat jako jedinečnou součást toho, v co se proměňuje, rozvíjí a rozkvétá ve světě lidské subjektivity její vrženost do jejího původu v integritě bytí a čím se tato subjektivita znovu a znovu k této integritě vzpíná a vrací – aby se tomu průběžně sama divila – jako jsem se já divil svému soucitu s meteoroložkou, zaskočenou krachem televizní techniky.

(…)

Líbe Tě Vašek

131) 5. 6. 82

Milá Olgo,

snad je dostatečně zřejmé, že vrženost do původu v bytí a vrženost do světa nejsou nějakými dvěma samostatnými a na sobě nezávislými veličinami, ale že naopak jedna utváří druhou a že jsou tedy vlastně jen dvěma dimenzemi téhož dění nebo dvěma souběžnými projevy téže výchozí události, totiž aktu „oddělení“: vrženost do původu v bytí zakoušíme až vydělením z jeho integrity do cizoty světa a vrženost do cizoty světa zakoušíme naopak až skrze svou „jinakost“ jakožto bytí vyděleného do něj; bez původu v bytí bychom neznali tedy zkušenost vrženosti do světa a bez pobytu ve světě bychom neznali zkušenost původu v bytí. Být a být vržen není totiž zdaleka totéž: (kvazi)nezproblematizovaný pobyt ve světě je něco jiného než vrženost odděleného bytí do světa; bytí „uvnitř“ bytí je něco jiného než vrženost do vzpomínky na původ v něm a touhy s ním opět splynout. Rozpadem bytí na ustavující se „já“ a obkličující ho „ne-já“ (tj. svět) vzniká tedy zároveň jak zkušenost světa, jeho cizoty a vrženosti do něj, tak zkušenost vytrženosti z bytí a vrženosti do „stesku“ po něm. Přičemž teprve jejich překonáním může „já“ opět splynout – přesněji: kvazi-splynout – se světem, resp. s bytím.

Oddělení – jako stav, rozpínající se mezi bytím a světem a zakládající „jeviště“, na němž se ustavuje „já“ – je ze samé své podstaty stavem hluboce rozporným, což se přirozeně promítá i do obou navzájem se utvářejících vržeností ustavujícího se „já“: tyto vrženosti jsou hluboce paradoxní – a to dokonce v trojím směru:

1) O vrženosti do odpovědnosti za druhého jsem napsal, že tu je „dříve než samo já“. To platí o našich vrženostech obecně, zároveň však o nich platí kupodivu i opak: aby vrženost byla totiž vůbec vržeností, musí tu být něco, co je vrženo; aby jakákoli vrženost – jakožto určitá zkušenost – byla vůbec zkušeností, musí tu být něco, co ji zakouší. Vrženost tedy předchází „já“, ale „já“ zároveň předchází vrženost. Právě to je ale důležité: vždyť skrze vrženost, jí, na ní (na jejím „jevišti“) se „já“ přece ustavuje – a co jiného je toto „ustavování“ než vznikání, vymezování, formování, zrání – tedy právě ona současnost neexistence a existence, resp. vyvstávání existence z neexistence? Napětí mezi neustaveností a ustaveností „já“, ustavujícího se na „jevišti“ své vrženosti, lze považovat za její první paradox.

2) Bytostným znakem „já“ – v každé jeho fázi (i když v každé do jiné míry) – je vědomí, vědomí sebe i světa, reflexe a sebereflexe, to, že „já“ je a zároveň ví, že je – tedy i více či méně rozvinuté vědomí vlastních vržeností. To, co se nazývá „duchem“, prostupuje skrz naskrz (byť pokaždé v jiné intenzitě) naše „já“ i všechno, co se s ním a kolem něho děje; „já“ se stává samo sebou tímto svým rozměrem. Duch jako nazření ovšem znamená distanci, odstup. Druhým paradoxem vrženosti je napětí mezi jejím bytím a jeho sebe-nazřením, tedy mezi touto vržeností jako tím, v čem „já“ prostě je a nemůže nebýt, a určitou distancí, jak ji předpokládá a zprostředkovává jeho reflexe a duch, tedy to, co vrženost jako vrženost odhaluje a poznává.

3) Třetí paradox vrženosti spočívá v rozporu mezi tím, do čeho je skrze ni ustavující se „já“ vnořeno, k čemu se z jejího podnětu vztahuje a s čím se touží beze zbytku identifikovat (tj. bytím, resp. světem) na jedné straně a ze samé podstaty „oddělení“ vyplývající osudovou nedosažitelností takové identifikace na straně druhé. Totálně splynout s integritou bytí nebo naopak se světem by znamenalo totiž totálně zrušit „oddělení“ a tedy i „já“ tak, jak se ustavuje a ustavilo, a tím i sám svět, jak se jeho ustavením kolem něj rozprostřel. (Proto jsem hovořil před chvilkou o „kvazi-splynutí“ a „kvazi-nezproblematizovaném“ pobytu ve světě.) „Já“ je i horizont „já“; „já“ bez hranic je

koncem „já“, světa a ovšem i všech vržeností.

Myslím, že tyto tři paradoxy – sledovány na území naší vrženosti do původu v integritě bytí – poukazují ke třem projevům této vrženosti, jak je lze – pomocně, tj. čistě pro potřebu této chvíle – v jakémsi „historickém“ pořadí odlišit:

1) O prvním z nich jsem psal minule: je to spontánní odpovědnost „za vše“, aktualizující se v odpovědnosti za druhého a za druhé. Řekl bych, že tento projev vrženosti do původu v bytí je „historicky nejstarší“: k celku bytí se tu pokouší vzpínat sama rodící se subjektivita subjektu; samo vznikající „já našeho já“; naše zárodečné „pra-já“, prajádro našeho „já“ či jeho „genetický kód“; ono „před-původní“ já, které jako by ještě ani plně nezakoušelo a nereflektovalo svět, a tudíž i sebe samo ve své oddělenosti a uvězněnosti do sebe; „já“ bezelstně a bezmezně se vystavující (Lévinas: „vystavující svou vystavenost“), nedbající svých hranic a horizontů, své zranitelnosti a samotné své vrženosti do světa, toužící neomezeně být ve všem a za vše, být „uvnitř“ všeho a vším, bez ohledu na důsledky a následky pro pobyt ve světě, být v bytí způsobem, prozrazujícím čerstvost a neokoralost rozpomínky na „prenatální“ stav neoddělenosti. Je toto „před-já“ už naším „já“? Nějakým způsobem už tu samozřejmě naše „já“ je – co jiného by totiž zakoušelo (byť se spontánní prudkostí) svou odpovědnost „za vše“? –, v plném smyslu tu však opravdu ještě není: nenazřelo ještě zřetelně svá omezení a vymezení, svou oddělenost a její jedinečnost, dělící čáru mezi sebou a „ne-já“, a tedy i realitu toho, čím samo je. Plnost a bezvýhradnost „jáství“ tohoto „já“ je zatím jen zcela slabě prosvětlena duchem, sebezřením; sice je, dokonce nejplněji, jak oddělené bytí může být, málo však zatím ví, že je a hlavně jak je – a „já“ dělá jím samým přece teprve plné vědomí vlastního bytí jako bytí odděleného! Před tímto „já“ se neotevřela ještě jeho vlastní svoboda, je tak říkajíc před ní, před svou volbou a sebe-volbou, před svou odpovědností za sebe sama, před svou identitou. Je sice pravé, není však svéprávné. Chce se mi dokonce říct, že je v určitém smyslu nespolehlivé. Bezprostřední a nezproblematizovaná transcendence tohoto „já“ či „před-já“ nejen tedy, že ještě téměř není jako transcendence identifikována (neznalé svých hranic, neví toto „já“, že něco a co překračuje), ale není navíc ještě ani podrobena zkoušce poznání radikální nedosažitelnosti toho, k čemu se vzpíná. Čili: chci být svou meteoroložkou a nevím, že to nejde. Podivně dvojznačný je tenhle stav lidství: na jedné straně je v pozadí všeho, co je ve světě ušlechtilé, na druhé straně právě z něho vychází – jak se později pokusím ukázat – cesta k většině hrůz lidských dějin.

(…)

Líbe Tě a těší se Vašek

132) 12. 6. 82

Milá Olgo,

2) jestli jsem se nejdřív tak říkajíc bez rozmyslu stal svou meteorologkou, pak vzápětí jsem tuto svou identifikaci – resp. kvaziidentifikaci – nazřel, uvědomil si ji a pojmenoval: zjistil jsem, že to je „odpovědnost za druhého" (resp. soucit, touha vzít ten trapas „na sebe", účast, spoluprožitek, utrpení skrze utrpení druhého), divil jsem se tomuto svému stavu, dokonce se trochu za něj styděl (čili: styděl jsem se za svůj stud – nebo „sou-stud"), poodstoupil jsem tedy od něho (tj. od sebe sama, od svého „před-já"), uvědomil si jeho nepřiměřenost, ale zároveň i to, že jsem se mu nemohl vyhnout, položil si otázku, co to vlastně bylo a znamenalo – a pochopil to posléze celé jako malé zpřítomnění vrženosti do odpovědnosti „za vše". Na triviálním příkladu tu je ilustrováno, že reflexe, duch, vědomí – jako druhý projev vrženosti do původu v bytí, jak k němu poukazuje druhý paradox našich vržeností – se zdá být jakousi „historicky mladší", to znamená „pokročilejší" dimenzí našeho „já". (Žádnou dimenzi subjektu nelze z něho jen tak vypreparovat; všechny ho provázejí – byť třeba jen jako určitá dispozice – od jeho prvopočátku a pořád; některé se však vynořují, rozvíjejí a uplatňují jakoby později než jiné: v tomto smyslu tu mluvím o „historičnosti" a z těchto důvodů ji také dávám do uvozovek.)

Co to je vlastně duch, reflexe, vědomí? Řekl bych, že lze o této dimenzi „já" hovořit jako o určitém „zdvojení" bytí odděleného bytí. Oddělené bytí přišlo svým oddělením nenávratně o prapůvodní „před- -duchovní" a „před-subjektivní", spontánní a nezproblematizovanou účast na integritě bytí, účast, která se nepotřebovala tázat po bytí, protože jím totálně byla a jaksi ho zevnitř „měla"; oddělené bytí tedy bytí v jistém smyslu ztratilo, zároveň však – tkvíc v něm svým původem – tuto ztrátu v sobě nese jako kus své podstaty: je vrženo do ní, tj. do „stesku" po integritě bytí a do touhy ji opět „mít", obsáhnout, zachytit. O duchu hovořím jako o projevu této naší vrženosti proto, že – jak se mi zdá – není v jádře ničím jiným, než dalším aspektem úsilí subjektu opět plnost bytí „mít". Naše nezadržitelná potřeba překračovat všechny situační horizonty (formulace R. P.), tázat se (jsme přece „tázající se bytí"), poznávat, chápat, přicházet věcem na kloub, pronikat do nich, otevírat je, tato potřeba, z níž není úniku (jsme do ní přece vrženi) a která zřetelně přesahuje veškerou účelovost z hlediska pobytu ve světě a vlastního „obstání" v něm – co to je jiného než opět jen jedna z podob nekonečného vzpínání ke ztracené integritě bytí, než touha „já" opět nějak do sebe bytí pojmout či do něho vplynout, překlenout tedy své oddělení, vrátit se do bytí a skrze plné bytí v bytí mu jaksi plně zevnitř i „rozumět"? V bytí tedy „tak trochu" tkvíme, zároveň jsme „tak trochu" mimo ně a náš duch je vlastně takový most, který chce překlenout toto „mimo" tím, že nahrazuje, rekonstruuje, znovutvoří to, čím nejsme nebo co nemáme, co je na druhém břehu našeho „mimo". V bytí jsme tedy sice jen „napůl", ale zato jaksi dvakrát, přičemž tím druhým „polo-bytím" se snažíme nahradit ztrátu, kterou znamená to první: nazření, poznání, vhled, porozumění, pochopení, uvědomění – to vše jsou stupně či mody vzpínání našeho „polo-bytí" k své chybějící druhé půlce, její znovutvoření. Svět – jak se ustavuje ustavováním „já" a jak se mu snažíme porozumět – je vlastně (mimo jiné) i tím, v co se nám proměňuje ztracená plnost bytí, za čím ji tušíme a v čem ji hledáme, skrze co se snažíme k ní proniknout a co – tak, jak se to skrze nás ustavuje – opakuje zázrak bytí, zázrak stvoření.

V podstatě ducha je opět transcendence, úsilí překročit všechny horizonty. Z toho ovšem vyplývá, že rozrušuje i hranice sebe sama: reflektujeme svou reflexi; víme, že víme; víme, že víme, že víme; víme, že jsme vyděleni, víme o svých vrženostech, víme o

nedosažitelnosti toho, k čemu se vzpínáme, i o tom, že se k tomu nemůžeme nevzpínat; víme, co nevíme a co nemůžeme vědět – takže čím důkladněji překračujeme svá omezení, tím lépe je vlastně poznáváme, a čím lépe je poznáváme, tím zřetelněji je překračujeme.

Jestli „odpovědnost za vše“ jako „historicky nejstarší“ nebo v určitém smyslu nejhlubší projev naší vrženosti do původu v bytí ještě ostentativně přehlíží naše omezení, hranice naší subjektivity a naši uvězněnost do sebe sama, „realitu“ naší vrženosti do světa (což znamená, jak je teď snad už patrné, realitu naší vrženosti do vlastní perspektivy jako faktické tvůrkyně světa, zprostředkovávající zázrak znovustvoření bytí v něm), pak duch už tyto hranice zná a hodnotí, vnímá naši oddělenost, chápe už dosah, který má pro pobyt ve světě vše, co „já“ podniká, začíná už zakoušet záhady času, kontinuity, trvání, vývoje, příčin a následků, náhod a nutností, svého vzájemného prolínání i limitování s „ne-já“. Svou duchovní dimenzí začíná „já“ tedy zraleji nazírat i sebe samo, své možnosti, své alternativy, svou odpovědnost za sebe samo. Duch tak posléze otevírá před „já“ jeho svobodu, zakládá ji, zprostředkovává jeho vztah k sobě samému, jeho sebevymezování a sebeidentifikaci (možnou jen na pozadí distance), rozkrývá mu jeho vlastní vrženosti, je nástrojem jeho zrání do sebe sama, vyšších fází jeho sebe-ustavování, je klíčem, otevírajícím mu dveře k jeho volbě a sebevolbě. Otevírá teprve v pravém slova smyslu prostor pro ono záhadné dění, kterým naše „já“ je. To, co není na nic převoditelné a ničím vně sebe sama beze zbytku vysvětlitelné – skutečné a nejhlubší tajemství našeho „já“ –, se v celé své síle uplatňuje, rozvíjí a vyjevuje teprve v prostředí, které si samo vytváří svým vědomím, svým duchem. Zázrak „já“ vzniká a děje se – dnes a denně, každou vteřinou – na jevišti, které můžeme tak či onak zkusmo popisovat (to, co tu činím, je jedním z takových – polo-poetických – pokusů), není však tímto jevištěm, a není tudíž z něho ani vysvětlitelný. Ohledáváním tohoto jeviště však naše „já“ – také – neustále samo sebe ustavuje a „dělá“. Hlavním nástrojem tohoto ohledávání je jeho vědomí, jeho duch jako jeho nepřetržité vystupování ze sebe sama, distance od sebe, jako ono „zdvojení bytí“, které dění, jež nazýváme „já“, neodmyslitelně provází a zprostředkovává. A teprve duch to také j e, co nám umožňuje nazřít všechny hlubinné vrženosti a intence našeho „před- já“, zpracovat je a nějak s nimi naložit.

Bez mého vědomí, kterým se mé „já“ vzneslo samo nad sebe, aby v mé trochu směšné odpovědnosti za meteorologžku odhalilo a pochopilo svou odpovědnost „za vše“, promítlo ji do prostoru, času a světa, a převzalo tak na sebe posléze „odpovědnost za svou odpovědnost“, bez těchto úkonů vědomí by má odpovědnost nebyla prostě odpovědností. Říká-li Lévinas, že pravá odpovědnost tu je dřív než slovo a řeč, nemá úplně pravdu: „trochu“ tu dřív je – ve svém „před-původním“ vzmachu –; opravdu, plně a v celém svém dosahu – jakožto něco vskutku lidského – tu je však až v okamžiku, kdy se v „já“ výrazněji prosadí duch, jímž „já“ sebe a svou odpovědnost jakožto odpovědnost pozná a pojmenuje, položí si ji jako otázku a přenese ji z bezčasí a bez- -meznosti snění a touhy do omezenosti prostoru a času světa a reality lidských úkolů. Nejlepší důkaz o tom podává ostatně Lévinas sám: přesně to sám totiž učinil, když vyslovil to, co vyslovil, a rozvířil tím kdesi v Plzni myšlenky jednoho vězně, který se pak musel znovu zamyslet o věcech, o kterých přemýšlí pořád, čímž se stal – možná – o něco málo lepším, než byl.

(…)

Líbe Tě Vašek

133) 19. 6. 82

Milá Olgo,

3) znovu si vybavuji ten dávný okamžik v Heřmanicích, kdy jsem v horkém, bezmračném letním dnu seděl na hromadě rezavého železa a hleděl do koruny mohutného stromu, se vznešeným klidem přesahujícího všechny ploty, dráty, mříže a strážní věže, které mne od něho oddělovaly. Sledoval jsem neznatelné chvění jeho listí na pozadí nekonečného nebe a postupně mne zcela ovládl těžko popsatelný pocit: zdálo se mi, že jsem se najednou vznesl vysoko nad všechny souřadnice svého momentálního pobývání na světě do jakéhosi nadčasu totální „soupřítomnosti" všeho krásného, co jsem kdy viděl a prožil; usmířený, ba téměř něžný souhlas s nevyhnutelným během věcí, jak mi ho toto stanoviště otevíralo, se ve mně spojoval s bezstarostnou odhodlaností až do konce čelit všemu, čemu je třeba čelit; hluboký úžas nad svrchovaností bytí přecházel v závrať nekončícího padání do propasti jeho tajemství; bezbřehá radost z toho, že jsem, že žiju, že mi bylo dáno prožít vše, co jsem prožil, a že to všechno má zřejmě nějaký hluboký smysl, se ve mně podivně snoubila s neurčitou hrůzou z neuchopitelnosti a nedosažitelnosti všeho, k čemu se právě v tuto chvíli, stanuv na samém „okraji konečnosti", tak těsně přibližuji; byl jsem zaplaven jakýmsi vrchovatě šťastným souzněním se světem i sebou samým, s touto chvílí, se všemi chvílemi, které mi vybavuje, i se vším nedohledným, co je za ní a co znamená. Dokonce bych řekl, že v tom byl i nějaký „úder lásky" – nevím přesně ke komu či k čemu. Už jsem se kdysi v jednom dopise o tomhle svém zážitku zamýšlel; teď se mi zdá, že mu – aspoň v perspektivě těchto svých úvah – lépe rozumím.

Existuje zřejmě zkušenost, v níž se jakoby nejzraleji a nejcelistvěji naplňuje touha odděleného bytí po znovusplynutí s integritou bytí; tato zkušenost je typicky a nejhlouběji lidská: je to zkušenost smyslu a smysluplnosti. A ať už mají jakoukoli podobu, sílu či hloubku, ať jsou jakkoli určité či neurčité, ať mají třeba i podobu pouhého mlhavého pocitu absence „čehosi", bez čeho nemá cenu žít, provázejí potřeba smyslu a jeho hledání lidské „já" od jeho prvopočátku, pořád a až k jeho konci, jako jeho neodmyslitelná a v jistém ohledu nejdůležitější (protože všechny ostatní v sobě zahrnující) dimenze a jako nejvyzrálejší a nejkompletnější výraz i nástroj jeho sebeustavování; skrze ně a jimi jako by se „já" teprve nejzřetelněji stávalo samo sebou, získávalo svůj nejvlastnější obsah a naplňovalo se v celé síle své jedinečnosti; tímto druhem vzpínání k integritě bytí jako by se ustavovala už sama plná integrita „já". Možná lze říct, že „já" přímo je tímto svým hledáním smyslu – smyslu věcí, dějů, vlastního života, sebe sama. Rozhodně tento rozměr jeho touhy po „bytí v bytí", resp. tento projev jeho vrženosti do původu v bytí, se vynořuje jaksi „nejpozději": je to cosi víc, než jen spontánní intence „před-já", v níž ještě doznívá „prenatální" stav neoddělenosti, je to dokonce i cosi víc než vzmach ducha usilujícího uchopit bytí jeho nazřením a osvětlením; tyto intence v něm jsou sice přítomny, ale nevysvětlují ho cele: přesahuje je – například už tím, jak je v sobě shrnuje, vzájemně umocňuje a dovršuje: jde v něm – paradoxně – o plnost účasti, ale účasti bdělé a o sobě už vědoucí, o totalitu splynutí, ale totalitu – abych tak řekl – plně znalou své neuskutečnitelnosti.

Zkušenost smyslu je tedy v podstatě nejzralejší či „nejvyšší" formou kvaziidentifikace „já" s integritou bytí. Je to zkušenost skutečného „dotyku" s bytím, ale dotyku jako něčeho svébytného a integrálního – byť jakkoli paradoxního. Dalo by se to snad popsat jako zkušenost kontrapunktu „hlasu bytí" v „já" (v jeho původu) a „hlasu bytí" v „ne-já" (ve světě), přičemž význam tohoto kontrapunktu není jen v nějaké sladěnosti, zesilující původní kvalitu, ale v nové kvalitě, kterou přináší a kterou žádný z

obou setkávajících se hlasů nezná: teprve v tomto kontrapunktu jako by bylo možno (byť jen na prchavý okamžik) zaslechnout dosud neznámý motiv ze symfonie bytí, jeho náznak či ozvěnu. Polopřítomnost bytí v „já“ a jeho skrytá přítomnost v „ne- -já“ se tu na okamžik setkávají jako náš „vhled“, radostný pocit účasti i závrať z ní. Reflex bytí v „já“ nás otevírá záhadě bytí v „ne-já“; bytí skryté ve světě či bytí světa se otevírá nám. Je to setkání dvou otevřeností – ale otevřeností k sobě a jen k sobě vzájemně orientovaných: nejen my jako bychom tu byli kvůli bytí, ale bytí jako by tu bylo kvůli nám. Největší dosažitelná blízkost plnosti a celistvosti bytí vyvolává tedy, jak se zdá, nejvyšší stupeň plnosti a celistvosti „já“.

Snad je teď už zřejmé, proč spojuji zkušenost smyslu s tím, co jsem označil jako třetí paradox našich vržeností: nejzazší přiblížení k plnosti bytí poukazuje nejzřetelněji také k její nedosažitelnosti; nejzralejší identifikace se nejsilněji prozrazuje jako kvaziidentifikace. Radost je podbarvena hrůzou, klid úzkostí, štěstí má osudově tragický přídech. Tato zkušenost nám odhaluje, že bezvýhradná identifikace, totální vhled, úplné štěstí jsou koncem „já“, smrtí. Není nikterak náhodné, že na samých vrcholcích smysluplnosti, štěstí, radosti a lásky vyvstává vždycky, nevyhnutelně a ve zvláštní ostrosti silueta smrti. Od méně zralých projevů naší touhy po bytí se liší zkušenost smysluplnosti mimo jiné i tím, že – aniž tím kupodivu cokoli ztrácí ze své šťastné svrchovanosti – v sobě nejsilněji obsahuje vědomí marnosti. Není však právě tím vůbec nejblíž samé rozporné podstatě lidského osudu a poslání?

Bytí zakleté ve mně a bytí zakleté ve světě si mohou podat ruce kdykoli, kdekoli a jakkoli: když se zahledím do koruny stromu nebo do očí druhého člověka, když se mi podaří napsat Ti hezký dopis, když mne dojme v televizi nějaká opera, když mi rozvíří myšlenky úryvek z Lévinase, když se nám vydaří návštěva, když pochopím smysl svého soucitu s meteoroložkou, když někomu pomůžu nebo když někdo pomůže mně, když se stane něco důležitého i když se nestane vůbec nic zvláštního. Ať už se to ale stane kdykoli a jakkoli, vždycky to bývá jen okamžik vzácný a prchavý. Jinak tomu při rozpornosti odděleného bytí ovšem ani být nemůže a je to tak dobré: vždyť ojedinělost a nevypočitatelnost takových chvílí spolutvoří přece jejich význam: je to význam „ostrovů smysluplnosti“ v oceánu našeho pachtění, význam luceren, jejichž světlo padá do temnoty naší životní pouti a osvětluje ji – v celé mnohoznačnosti jejího směřování.

(…)

Líbe Tě Vašek

134) 26. 6. 82

Milá Olgo,

možná si vzpomínáš, jak mne vždycky rozčilovalo, že pozemšťané zanechali na Měsíci po sobě nepořádek hodný měšťáků, opouštějících v neděli večer břehy rybníka zasviněné papíry od buřtů a kelímky od hořčice: co bylo nad váhu a už nepotřebné, to prostě kosmonauti rozházeli v okolí přistávacího modulu; ale i jinak se tam povalují všelijaké kusy železa (dosloužívší Lunochody, různé rakety s měkkým i tvrdým přistáním atd.). Naše civilizace už dávno nebude existovat, její poslední stopy na zeměkouli se dávno promění v prach, na Měsíci však bude po milióny let v nezměněné podobě přetrvávat jako smutný památník této vyspělé civilizace smetiště, které tam po sobě zanechala. Ta věc mě nermoutí jen proto, že jsem pořádkumilovný člověk, ale z důvodů hlubších: je v tom totiž dosti truchlivý symbol. Zmiňuji se o tom proto, že mé úvahy zvolna směřují – mimo jiné – k rozboru situace, kterou tento symbol ilustruje.

Ale abych byl trochu systematický: jestli jsem se zatím zamýšlel o sebeustavování „já“ (resp. o jevišti tohoto sebeustavování) z té strany, kterou jsem nazval „vržeností do původu v bytí“, pak nyní se musím – v analogické posloupnosti – podívat na tento pozoruhodný děj z druhé strany, totiž z hlediska naší „vrženosti do světa“.

1) Zdá se mi, že přirozeným protipólem spontánní, „před-duchovní“, bezbřehé a veškerou oddělenost ignorující „odpovědnosti za vše“ (jak jsem její mikropřípad popsal na svém soucítění s meteoroložkou) je zkušenost cizoty světa. Ještě nezralé „já“, ono „před-já“, které (nevím zda správně) poznávám v Lévinasově filosofické kategorii „mládí“, se bez rozmyslu a s krásnou radikálností vzpíná ke světu, jako by tento svět, toto „ne-já“, byl bezprostředně samou plností a totalitou bytí, jako by „já“ z ní nebylo osudově vyděleno a jako by bylo možné do ní „jen tak“ zase vplynout a beze zbytku se s ní identifikovat. Tento původní a pro celou další historii sebeustavujícího se „já“ veledůležitý nebo vlastně asi vůbec nejdůležitější vzmach ovšem znovu a znovu nevyhnutelně ztroskotává a krachuje, protože znovu a znovu naráží na neúprosný val oddělenosti. Tyto nárazy a krachy nemůže „před-já“ – neschopné ještě dostatečného odstupu od sebe sama (čili: nevyzbrojené ještě dostatečně duchem) – zakoušet jinak než jako nárazy cizoty a nesrozumitelné a nepochopitelné nepřízně osudu. K „historicky nejstaršímu“ nebo v jistém ohledu nejhlubinnějšímu stavu „já“ patří tedy neodmyslitelně i prapůvodní údiv, neporozumění, úzkost, pocit bezmoci a bezmocné vystavenosti, vyvrženosti do nepřátelského okolí a ztracenosti v něm – a ovšem i z toho rostoucí sklon k úniku, frustraci a spontánní kapitulaci. Mám dojem, že v touze dítěte po návratu do matčiny náruče, v jeho skrytí před zlým světem v záhybech její sukně či v jeho tendenci destruovat vše, v čem nalézá cizotu a neřešitelnost, lze cosi z této prazkušenosti „já“ vyčíst stejně dobře jako třeba ve fatální a nezbadatelné všemoci, přisuzované primitivními národy přírodě či božstvům. V této vrstvě naší výchozí zkušenosti světa tkví ovšem svými nejhlubšími kořeny i rozvětvený strom všech přepestrých a mnohdy velmi kultivovaných typů rezignace „vyzrálého já“ na bytí či odvrácení od něj, zrazení svého původu v něm a popření své bytostné orientace k němu, rezignace na bytí, neznamenající ovšem nic míň a nic víc než kapitulaci před světem, jak se podává a jeví, tj. především před světem věcí, povrchů, stereotypů, zdání, sháňky, sobectví, lhostejnosti a praktik, před tím světem a takovým světem, jaký – a jen jaký – optika této rezignace na bytí kolem „já“ nalézá.

Jak patrno, paradox „já“, které je sice už odděleno, ale které svou oddělenost ještě plně nepochopilo, nezhodnotilo a nepřijalo, a které jako by se ještě docela nevzpamatovalo z toho, že už není nezproblematizovaně účastno na bytí „zevnitř“, tento

paradox „já“ současně „tak trochu“ už existujícího a „tak trochu“ ještě neexistujícího, se promítá do jeho zvláštně dvojsmyslného a hluboce labilního vztahu ke svým vlastním vrženostem: nádherně a dojemně se cítí být „vším“ a za vše bezvýhradně odpovědno, zároveň je však trvale otřeseno a k beznaději šokováno permanentním a nepochopitelným hroucením svého snu, přičemž v téže míře, v jaké je náchylno ihned, najednou a cele přijmout úkol dát světu jeho „dobrý konec“ či přímo tímto jeho „dobrým koncem“ být, je náchylno kdykoli před světem padnout na kolena a proměnit se v totální zoufalství z toho, že „nelze nic“. Napůl ještě v bezčasí, v ne- prostoru a ne-světě, nemá a nemůže mít toto „před- já“ ještě nijak rozvinut smysl pro vlastní kontinuitu, tento elementární předpoklad a parametr lidství a jakékoli lidské identity (Sartre: „člověk je historie člověka“): chvíli se vznášejíc ve výšinách „kvazi-kvaziidentifikace“ (tj. kvaziidentifikace neznalé svého „kvazi“), propadá se vzápětí až na dno kapitulace před cizotou světa a tvrdou fakticitou své oddělenosti. Toto „nezralé já“ je tedy ve své nevypočitatelnosti opravdu dost nespolehlivé, v jistém směru jde z něho až hrůza: lze se od něj nadít téměř čehokoli a nelze se na ně téměř za nic zlobit. A i když v jeho intenci totálně sebe sama transcendovat tkví pravděpodobně nejvlastnější zdroje mravnosti, dobra, lidskosti a veškeré „pozdější“ smysluplnosti (z ní přece vyrůstá sama páteř celé velkolepé historie „já“, lidství a lidské identity – totiž skutečná a zralá odpovědnost), právě v něm jsou zároveň geneticky zakódovány předpoklady nejrůznějšího zla, a to dokonce i zla asi nejnebezpečnějšího: totiž toho, o němž se říká, že cesta k němu je dlážděna dobrými úmysly. Toto „před-já“ totiž – ač bezbřeze odpovědné – je současně kupodivu neobyčejně neodpovědné: nechápajíc cele svou vlastní ohraničenost, není totiž schopno ještě odpovídat plně samo za sebe (jako za oddělené bytí), a tedy i za svou vlastní odpovědnost, tj. za její kontinuitu a důsledky v prostoru a čase (čím vlastně je odpovědnost, neručící dnes za své vlastní včera?); za svůj začátek a konec, za své meze a limity, za to, že se kdykoli bezbřehost jeho „před-původní“ odpovědnosti nezmění v bezbřehost zoufalství. Přezírajíc nebo plně ještě nezakoušejíc a nereflektujíc svou oddělenost a tím i své horizonty, ponořeno ještě do „prenatální“ zamlženosti hranic mezi sebou samým jako odděleným bytím a integritou bytí, z níž se oddělilo, nezakouší totiž a nemůže ještě ani plně zakoušet to nejdůležitější: absolutní horizont své vlastní transcendence, tedy nedohledný, ale právě proto ze všeho nejdůležitější obzor toho bytí, které je radikálně mimo ně a k němuž se – jako k jediné rozhodné instanci – samo (orientováno jeho „reflexem“ ve svém původu) svou odpovědností vztahuje. Jinými slovy: odpovědnost tohoto „mladého já“ je navzdory své čistotě a neomezenosti – a vlastně v jistém smyslu právě dík jim – v podstatě neodpovědná, protože ještě není plně a skutečně odpovědností „k“. Teprve skutečný (vědomý, „bdělý“) vstup do světa, času a prostoru a teprve nazření vlastní odpovědnosti jimi a v nich formuje tuto odpovědnost jako vztah a pomáhá jí objevit, že je odpovědností nejen za něco, ale i k něčemu; že není jen rozléváním se „já“ do jeho nekonečného okolí, jako by nebylo nic „vně“, ale že je zároveň i voláním „zvenčí“, žádajícím „já“, aby skládalo své účty. (…)

Líbe Tě Vašek

135) 3. 7. 82

Milá Olgo,

2) prvními nárazy své touhy po ztracené plnosti bytí na bariéru vlastní oddělenosti získává rodící se „já“ první zkušenosti. Těmito zkušenostmi, skrze ně a na nich se defakto ustavuje jak to, co je zakoušeno (svět a „já“ v něm), tak i to, co zakouší („já“ vědoucí o světě a o sobě): „já“ začíná existovat jako subjekt – totiž jako subjekt těchto zkušeností – a stává se „existencí“, tj. o sobě a své oddělenosti vědoucím odděleným bytím. Na začátku je tedy nesvoboda, závislost, slepá (resp. ještě zaslepená) vrženost; „já“ jako objekt své vrženosti a jako prostředí, z něhož má teprve povstat (tj. jeviště svého sebeustavování). Jak patrno, jeho první zkušenosti – vlastně první „existenciální“ zkušenosti – ho přitom proměňují teprve naplno v „existenci“ především tím, že probouzejí k životu jeho vědomí, reflexi, ducha – totiž ten projev jeho vrženosti do původu v bytí, kterým se „oddělené bytí“ stává bytím tázajícím se (po ztracené účasti na integritě bytí a rozsahu a obsahu své oddělenosti), přičemž vynořující se duch se stále významněji podílí zpětně na zkušenostech, skrze něž se vynořuje. To znamená, že „já“ – vědoucí už, že je – nepřetržitě vystupuje samo ze sebe, aby se nepřetržitě zase samo do sebe vracelo a touto svou „cirkulací“ nezadržitelně zrálo – zrálo do sebe. Existenciální zkušenost – otevírajíc před „já“ časoprostorový svět – otevírá tím i jeho „vnitřní svět“ jako vlastní dějiště dění, kterým „já“ je, a dává toto dění do pohybu: „já“ začíná chápat své vrženosti, tím se vymaňuje ze slepé závislosti na nich či odkázanosti na ně, stává se svobodné, začíná se rozhodovat, volit, chtít, psát svou historii a vymezovat tím svou identitu.

Bytostná orientace „já“ k bytí znamená přirozeně vůli být. Jak začíná „já“ obzírat svou situaci a chápat svou oddělenost, začíná ovšem chápat, že být pro ně znamená být ve světě, tedy pobývat v něm. Čili: orientovat se, zařizovat se, zabydlovat se, starat se o sebe. A zde vyvstává nová podoba hluboce paradoxní podstaty lidské existence: k bytí, takovému, po jakém touží (tj. bytí v plnosti bytí), se může „já“ přibližovat jen svým bytím ve světě, tedy svým pobytem a způsobem tohoto pobytu; svůj pobyt nemůže přeskočit ani obejít, vyhnout se mu nebo ho nedbat; na druhé straně však orientovat se pouze na tento pobyt jako takový, a zaměnit tak prostředek za cíl, znamená plnosti bytí se nezadržitelně vzdalovat: kompletní propadnutí pobytu znamená kompletní zablokování možnosti dotyku s bytím, znamená o bytí přijít, nebýt. Existence je tedy jakási trvalá balance mezi nedosažitelností bytí a propadnutím pobytu, trvalé hledání toho, co nelze v úplnosti vlastně nikdy najít: způsobu, jak nejlépe dostát všem nárokům pobytu a zároveň mu nikdy nepropadnout, jak se trvale vzpínat k bytí nikoli na úkor svého pobytu nebo jeho popřením, ale skrze něj a jím. Pobyt je totiž pokušení a svod: strhává člověka do světa věcí, povrchů, sháňky a samoúčelné sebepéče, nabízí mu neustále jako zdánlivě nejvýhodnější alternativu jakési „utáboření se“ mezi „pobytovými“ nároky, identifikaci s nimi, zapomenutí se v nich – a tím neustále odvádí „já“ od sebe sama, od své orientace k bytí. Přesně to, k čemu má tedy člověka vést, dokáže před ním úspěšně skrývat a vyvolávaje iluzi, že zajišťuje cestu k bytí, vést ho právě opačným směrem: k nicotnosti, nicotě a nebytí. Neboť propadnutí pobytu, to je vlastně propadnutí do „ne- -já“: zříkaje se transcendentální dimenze svého „já“, zříká se člověk samé jeho paradoxní podstaty, ruší ono základní napětí, z něhož roste sama jeho existence, subjektivita a posléze i identita, rozpouští se v účelech a věcech, které si sám vymezil a vytvořil, a docela se v nich nakonec ztrácí: stává se mechanismem, funkcí, sháňkou, věcí, manipulovanou svou vlastní manipulací. Nejzákeřnějším způsobem tohoto pádu do „ne-já“ je přitom ten, který se jeví jako nejúčinnější způsob překonání cizoty světa: totiž ten, který nutí člověka, aby

vzal svět – jako prostředí svého pobytu a tudíž jediný pravý objekt své orientace – tak říkajíc „ztečí“, zmocnil se ho a ovládl – na konci tohoto jeho domnělého ovládnutí světa není totiž nic jiného než zotročení sebe sama: domnívaje se svět ovládat a tím se osvobozovat, člověk – ovládaný svým „ovládáním“ – naopak jen o svobodu přichází: stává se zajatcem vlastních „pobytových“ projektů, rozpouští se v nich a posléze zjišťuje, že domnělým likvidováním překážek, které mařily jeho pobyt, se mu podařilo jen úspěšně zlikvidovat sebe sama: integrita svobodného „já“, vždy otevřeného plnosti bytí a stále znovu – v celé čerstvosti svých „před-původních“ intencí a navzdory jejich konečné marnosti – se k ní vzpínajícího, vymizela; vymizela kontinuita a identita; ztratil se subjekt, jeho svoboda a vůle; zbyl jen průsečík rozmanitých faktorů „ne-já“: „subjekt už nepatří do kategorie důvodů“, „člověk je vně“ (Lévinas), „já“ se oklikou vrátilo do své původní nesvobody a proměnilo se v cizotu světa (máloco ve mně vyvolává větší úzkost a pocit cizoty, než když se mi dostává vědeckého „vysvětlení“ mého „já“ – ať už jako úkazu biologického, psychologického či politického).

Jak se člověk stává plně existencí, otevírá se tedy před ním jako jeho stěžejní úkol nutnost vyrovnat se se svými vrženostmi – do orientace k bytí i do pobytu ve světě. A v každém okamžiku před ním vždy znovu stojí dvě základní alternativy: hledat takový způsob pobytu, kterým by se mohl bytí dotýkat, a nikoli od něho odvracet, naslouchat průběžně „nevyslovenému v řeči světa“ a přijímat tak svět trvale jako pootevřené dveře k bytí – anebo se prostě od bytí odvrátit, přijmout svůj pobyt jako svou nejvyšší orientaci a smysl (ve skutečnosti pseudosmysl), plně vstoupit do jeho služeb a rezignovat tedy na těžko srozumitelný a dosti obtížný „hlas bytí“ v sobě i ve světě, tj. na sebe sama jako subjekt a „oddělené bytí“, odcizit se své nejvlastnější záhadné podstatě.

Tyto alternativy jsou ovšem i alternativami lidské odpovědnosti: buď původní „neodpovědná“ „odpovědnost za vše“ získává pobytem „já“ ve světě, prostoru a čase postupně i dimenze odpovědnosti „já“ za sebe samo a odpovědnosti „k“ (stává se tedy „odpovědností člověka za jeho odpovědnost“), a tím člověka vede k trvalému a trvale se prohlubujícímu kontaktu s integritou bytí – anebo člověk z takovéto odpovědnosti sleví, ustoupí od ní, zřekne se jí (za pomoci pestré palety různých způsobů sebeobelhání) a nahradí ji účelovostí, plně vlečenou nároky pobytu: jeho morálka je pak morálkou „hypotetického imperativu“ (stará se například o druhé – včetně těch, co teprve přijdou – jen do té míry, do jaké to je účelné a praktické z hlediska jeho vlastního pobytu), anebo morálkou „zvěcněnou“, totiž takovou, jejímž měřítkem už není průběžná, stále čerstvá a radikální konfrontace s vlastním původem v bytí a se zkušeností dotyku jeho integrity (tedy trvalá přítomnost intencí „před-já“ jako východisek, jimž musí být zralé „já“ stále nějak právo), ale která se měří jen věrností jí samé jako lidskému produktu, vzniklému sice kdysi ze skutečné transcendence k bytí, ale žijícímu si už dávno autonomně životem pouhé věci, kterou člověk přijímá jako jednu z náležitostí svého pobytu ve světě. Jak se ještě pokusím ukázat, tím, že tato morálka konzervací dávné intence „před-já“ vytváří iluzi, jako by stále o tuto intenci šlo, oklamává člověka takovou měrou, že mu nakonec umožňuje páchat jménem dobra jakékoli zlo.

(…)

Líbe Tě Vašek

136) 10. 7. 82

Milá Olgo,

3) orientace k bytí ústí do tázání po smyslu, tohoto ústředního existenciálního tázání. Není to tázání po účelu či funkci nějakého jsoucna vzhledem k jinému jsoucnu v rámci tak či onak konstituovaného světa, ale tázání překračující horizont všech jsoucen i horizont světa: do otázky tu totiž člověk klade svět jako celek i sebe sama jako subjekt svého tázání; táže se celou bytostí, která se cele v tuto otázku mění a cele v ni mění i svět; tato otázka míří k samému bytí. Jako existenciální zkušenost není přitom nijak věcně zodpověditelná: jedinou odpovědí na ni je opět zkušenost – zkušenost smysluplnosti jako radostný zážitek jednoty hlasu bytí v nás a hlasu bytí ve světě, zážitek, který jako by oba tyto hlasy teprve naplno probouzel a rozeznával, a tím otevíral bytí světa nám a nás tomuto bytí. Čili: svět se před člověkem, tázajícím se po smyslu, skutečně osmyslňuje – a to nejen jako obsah jeho zkušenosti, který čeká na své zabydlení, ale zároveň jako samo toto zabydlení, tedy výsledek činného vstupu „já“ do původní cizoty světa a obraz jeho pobytu v něm. A skutečně: svět „já“ orientovaného k bytí je jiný než svět „já“ propadlého pobytu: nic v něm není beze zbytku vymezováno svou funkcí, ale vše tuto funkci i samo sebe nějak nejasně přesahuje; vše jako by se v něm nějakým způsobem obracelo k bytí, jeho harmonii, nekonečnosti, totalitě a tajemství; všechno jako by v něm zrcadlilo otevřenost subjektu, který tento svět zabydluje, jeho pokorný úžas nad svrchovaností bytí, hrůzu z ní, touhu po jejím dotyku i jeho nepotlačitelnou naději. Přesně tyto těžko zachytitelné, ale veledůležité dimenze svět „já“ propadlého pobytu osudově postrádá: je to svět funkcí, účelů a fungování, svět na sebe orientovaný a do sebe uzavřený, pustý ve své vnější pestrosti, prázdný ve své iluzorní bohatosti, nevědomý ve svém tonutí v informacích, chladný, odcizený a vposledku nesmyslný. (Výmluvně ho symbolizuje sídliště, zajišťující ubytování rezignací na domov: bez genia loci jako přesahu své ubytovací funkce proměňuje tajemství města v pouhou životní komplikaci: hledat v něm někoho není dobrodružstvím, ale únavným zdržováním.) Je to svět exteriority, extenzity a expanze, svět zmocňování se, ovládání a dobývání: dobýváme kontinenty, nerostné bohatství, vzdušný prostor, energii zakletou ve hmotě, vesmír. Cílem dobývání je ovšem dobytí a na jeho konci se nevyhnutelně vynořuje známá scenérie dobytého území: kontinenty jsou rozvráceny, útroby země vydrancovány, ovzduší znečištěno a energie zakletá ve hmotě uvolněna v podobě tisíců atomových hlavic, schopných desetkrát zničit civilizaci i povrch planety. A jako výsledek úspěšného dobytí vesmíru stkví se na Měsíci vrakoviště: malý předobraz toho, co se chystá tato civilizace udělat z planety, na níž vznikla.

Propadnutí pobytu je porušením rovnováhy bytostných intencí existence a tudíž popřením její samotné dramaticky rozporné podstaty; rozpor, který mohl být – přiznán – pružinou jejího rozkvětu, stává se – vykázán za její hranice – jejím hrobem. Svět tohoto propadnutí roste tedy z krize lidské integrity, z krize vnitřního světa, z krize subjektu jako subjektu; je výrazem krize lidské odpovědnosti, kterou zároveň dál prohlubuje. Propadnutí pobytu je tedy pádem do bludného kruhu, v němž bezmoc, kompenzující se orgiemi moci, stupňuje sebe samu, aby člověk nakonec – jako čarodějův učedník ve Faustovi – jen nechápavě zíral na dílo, vzešlé z jeho pyšné iluze pochopení.

Jak tento bludný kruh protrhnout? Zdá se, že existuje jediný způsob: revoluční obrat k bytí. Prvním předpokladem takového obratu je ovšem rozpoznání bludnosti tohoto kruhu. Moderní člověk se už k takovému rozpoznání, myslím, dopracoval: je obsaženo ve zkušenosti absurdity.

Květina, ryba, galaxie, neutrino, nervový systém člověka – cokoliv, co není lidským

dílem – v nás může probouzet úžas, hrůzu, radost a nejrozmanitější jiné pocity, nemůže to však samo o sobě vyvolat pocit absurdity. Ten vyvolává vždycky jen něco, co dělá člověk, lidské instituce, myšlenky, výrobky, vztahy, činy atd. Je to totiž zkušenost, že něco, co se vzpínalo nebo mělo či mohlo vzpínat ke smyslu – tedy něco bytostně lidského -, se ke smyslu nevzpíná či ho ztrácí. Je to tedy zkušenost ztráty dotyku s bytím, zkušenost krachujícího osmyslnění, zkušenost lidství, které zjistilo, že se samo sobě zpronevěřilo, že „sešlo z cesty" – a které se právě tím opět ke své cestě obrací: ve vědomí absence smyslu se opět hlásí touha po něm. Je-li „smysl" kategorií veskrze lidskou, pak o „nesmyslu" to platí, jak patrno, dvojnásob: je to zkušenost lidská nejen tím, že ji činí člověk, ale i tím, že ji člověk činí jen tváří v tvář tomu, co už učinil. Je to zkušenost „já" orientovaného k bytí s „já" propadlým do pobytu; je to zkušenost člověka se sebou samým. A i když v ní ožívá nebo se připomíná prapůvodní zkušenost cizoty světa, není zkušenost absurdity – jako poměrně pozdní zkušenost veskrze „zralého já" – zdaleka s touto rozpomínkou totožná: cizota světa v ní totiž není tím, co tu být musí a do čeho jsme „před-původně" vrženi, ale naopak tím, co tu být nemusí a do čeho se tak říkajíc sami vrháme. Anebo snad nezačíná až zde pravá absurdita?

Měsíc není absurdní. Absurdní je vrakoviště, které na něm člověk zanechal: nikoli Měsíci, ale tomuto vrakovišti chybí jakýkoli přesah k bytí a jeho tajemnému řádu i jakýkoli odlesk úžasu, pokory a naděje člověka, který se k bytí vzpíná. Je v něm jen pustota věcí, vytržených ze souvislosti, zpupnost dobyvatelů, počítajících s tím, že po nich budou uklízet zajatci a poražení, beznaděj těch, kdo se nevztahují k věčnosti, ale k dnešnímu dni. Absurdní – protože ve své pýše směšně nepatřičná – expanze obydlenosti, zaplacená ztrátou zabydlenosti. Člověk se tu představuje jako ten, kým vstupuje do vesmíru nikoli moudrý účastník jeho řádu, ale jeho namyšlený ničitel, vnášející do vesmíru jen nepatřičnost, nelad a marnost. Je to legitimace upadlého lidství, které odhodilo z modulu svého pobytu – jako cosi nad váhu a už nepotřebného – to nejdůležitější – jeho smysl – a tím tento pobyt ke svému pozdnímu údivu postavilo tváří v tvář hrozbě zániku. Odvrat od bytí ve filosofickém smyslu slova tak nakonec směřuje k nebytí až hrůzně nefilosofickému.

(…)

Líbe Tě Vašek

137) 17. 7. 82

Milá Olgo,

už mnoho let, kdykoli přemýšlím o odpovědnosti nebo se o ní s někým bavím, přichází mi na mysl jeden triviální příklad: nastoupím v noci do zadního vozu tramvaje, abych se svezl jednu stanici. Ve voze nikdo není, ani průvodčí, protože jízdné se platí vhozením mince do příslušné schránky (teď už se v pražských tramvajích, pokud vím, tenhle systém samoobsluhy nevyskytuje). Vhodit minci do schránky tedy mohu i nemusím: nevhodím-li ji tam, nikdo to neuvidí, nikdy nikdo se to nedozví, nikdy nikdo mne nebude moci z tohoto přestupku usvědčit. A tu se přede mnou, bez ohledu na to, kolik mám peněz, otevírá velké dilema: vhodit, či nevhodit? Z hlediska mého pobytu ve světě je evidentně rozumné nevhodit: vhodit do schránky minci je totéž, jako ji hodit do kanálu: znamená to zcela dobrovolně a zbytečně přijít o korunu. Přesto upadám do rozpaků, váhám, přemýšlím, ba možno říct, že se přímo trápím. Proč? Co mne nutká přeci jen korunu vhodit? Rozhodně to není strach z následků eventuálního nezaplacení – je absolutně vyloučeno, že by můj přestupek byl odhalen a odsouzen –, není to ani touha zaplacením předvést někomu svůj respekt k občanským povinnostem: stejně jako nemá kdo odsoudit nezaplacení, není ani nikoho, kdo by ocenil zaplacení. Přátelé, spoluobčané, veřejnost, společnost, dopravní podnik i sám stát spí v tuto chvíli tvrdým spánkem, jsou zcela mimo mé dilema a jakýkoli účelový ohled na jejich mínění by byl evidentně nesmyslný. Je to pře čistě a výhradně má, v níž nehraje vůbec roli, jak moc mi záleží či nezáleží na mínění kohokoli o mně. Ale nejen to: v této při je dokonce nepodstatné i to, jak dalece mi záleží či nezáleží na obecném prospěchu: je jasné, že ta noční jízda tramvaje bude stát společnost to, co ji bude stát, bez ohledu na to, zda zaplatím či nikoliv, a je jasné, že z hlediska celkové finanční bilance dopravního podniku je úplně jedno, zda se v jeho aktivech objeví či neobjeví má koruna. Proč mne tedy vlastně cosi nutká zaplatit? Anebo proč cítím výčitky, když se chystám nezaplatit?

Je to hlubší problém, než by se zprvu zdálo. Vím, že bych se měl chovat tak, jak by se měli chovat všichni, vím, že zaplatit je správné, že se to má, byl jsem tomu tak učen, jsem navyklý to tak brát, vážím si těch, kdo mne to učili a kdo to tak dělají. Má výchova, slušnost, mé zvyklosti, pocit povinnosti a odpovědnosti k celku, jak mi byl po celý život vštěpován, to všechno zajisté hraje v mém dilematu svou úlohu – je to však úloha pouhého pozadí, v podstatě stejně vnějšího, jako třeba otázka, jak vysoké je jízdné, kolik mám u sebe peněz, jak daleko jedu, zda mne přeci jen někdo nemohl zahlédnout atd. atd. Vliv mé výchovy či hloubka přijetí obecných morálních norem podstatu mého dilematu vysvětlují stejně málo, jako všechny jeho jiné vnější okolnosti, jejichž panorama se k němu má asi tak, jako kulisy, jeviště a reflektory k vlastnímu dramatu, které se za jejich pomoci rozvine.

Zkoumejme tedy samu strukturu tohoto dramatu: myslím, že každému je z vlastní zkušenosti zřejmé, že tu jde o dialog. Dialog mého „já“ jako subjektu své svobody (mohu zaplatit i nezaplatit), své reflexe (zvažuji, co mám udělat) i své volby (zaplatím nebo nezaplatím) s něčím, co je vně tohoto vlastního „já“, co je od něho odděleno a není s ním identické. Tento „partner“ však nestojí vedle mne, nemohu ho vidět, nemohu mu však zároveň sejít s očí: jeho zrak i hlas mne provázejí, ať jsem kdekoli; neuniknu mu ani ho neobelstím: ví vše. Je to tak zvaný „vnitřní hlas“, je to mé „nad-já“, je to moje „svědomí“? Zajisté, že slyším-li jeho volání k odpovědnosti, slyším toto volání v sobě, ve své duši i ve svém srdci, je to má a hluboce má zkušenost, byť jiná než ta, kterou mi zprostředkovávají smysly. To však nemění nic na tom, že tento hlas se obrací na mne a se mnou vstupuje do rozhovoru, že tedy k mému „já“ – které, jak doufám, není

schizofrenní – přichází zvenčí.

Kdo to tedy vlastně se mnou hovoří? Někdo, na kom mi, jak patrno, záleží víc než na dopravním podniku, víc než na mých nejlepších přátelích (což by se ukázalo tehdy, až by se tento hlas dostal do kontroverze s jejich míněním), dokonce v jistém ohledu víc než na mně samotném, totiž na mně jako subjektu svého pobytu a nositeli svých „pobytových" zájmů (mezi něž patří i celkem přirozená snaha ušetřit korunu). Někdo, kdo „všechno ví" (je tedy vševědoucí), je všude (je tedy všudypřítomný) a vše si pamatuje; kdo je sice nekonečně chápavý, ale zároveň zcela nepodplatitelný; kdo je pro mne nejvyšší a naprosto jednoznačnou autoritou ve všech mravních otázkách a kdo je tedy sám Zákon; někdo věčný, kdo skrze sebe dělá věčným i mne, takže nemohu spoléhat na příchod okamžiku, kdy všechno skončí, a pomine tudíž i má závislost na něm; někdo, k němuž se cele vztahuji a pro něhož jako bych vposledku všechno dělal. Tento „někdo" mne přitom oslovuje zcela adresně a osobně (nikoli tedy jen jako anonymního příslušníka cestující veřejnosti, jak to činí dopravní podnik).

Kdo to však je? Bůh? Je mnoho jemných důvodů, proč se zdráhám tohoto slova užívat; svou roli tu hraje určitý stud (nevím přesně za co, proč a před čím), hlavně však asi obava, že bych tímto příliš určitým označením (resp. tvrzením, že „Bůh je") promítal svou veskrze osobní, zcela vnitřní a dosti nejasnou (byť jakkoli hlubokou a naléhavou) zkušenost příliš jednoznačně „ven", vlastně na ono problematické projekční plátno tak zvané „objektivní reality" (Z. N.), a tím ji příliš přesahoval. Zda je, či není Bůh – tak, jak ho křesťanské lidstvo chápe –, nevím a ani vědět nemohu, nevím dokonce ani, zda je namístě, abych samo ono volání k odpovědnosti, které slyším, tímto slovem označoval. Vím jen tolik: že bytí (jehož bytí je přeci jen snazší předpokládat než bytí Boha) ve své integritě, plnosti a nekonečnosti, jako princip, směřování a smysl všeho, co je, a jako nejhlubší a zároveň nejširší „uvnitř" všeho jsoucího (podrobněji o tom ještě budu psát) nabývá v té sféře naší vnitřní zkušenosti, o níž tu píšu, výrazně osobní obrysy: jeho hlas, jak ho zachycujeme dík své „nastavenosti na jeho vlnovou délku" (tj. dík svému původu v něm a své orientaci k němu), se nám zdá vycházet z nějaké jeho zvláštní „neoddělené" subjektivity s vlastní nekonečnou pamětí, všudypřítomným duchem a nekonečně velikým srdcem. Jinými slovy: bytí univerza jako by ve chvílích, kdy se s ním na této rovině setkáváme, získávalo najednou osobní tvář a tou jako by se k nám obracelo. Nakolik mu tuto tvář dává jen naše veskrze omezená a pochopitelně vždycky hluboce antropomorfická představivost, přesněji řečeno, co z této naší zkušenosti jde na vrub toho, kdo ji činí, a co na vrub toho, s čím je činěna, je ovšem nemožné posoudit a vlastně nesmyslné posuzovat: zvědět tuto věc by vyžadovalo vystoupit nad tuto svou zkušenost a nad všechny své ostatní zkušenosti, opustit tedy sebe sama, svou oddělenost a své lidství, stát se Bohem. Ať tomu však je jakkoli, jedno se mi zdá být jisté: že naše „já" – pokud se mu ještě úplně nepodařilo potlačit svou orientaci k bytí a zcela se rozplynout v pobytu – je odpovědné jen a jen proto, že se bytostně vztahuje k bytí jako k tomu, v čem cítí jedinou souvislost, smysl a jakési nevyhnutelně existující „vysvětlení" všeho jsoucího, že se k němu vztahuje a vzpíná celou svou bytostí, že slyší v sobě i kolem sebe onen „hlas", kterým ho toto bytí oslovuje a volá, že v tomto hlase poznává volání svého původu i cíle, své pravé příslušnosti i své pravé odpovědnosti, a že tento hlas bere vážněji než cokoliv jiného.

(…)

Líbe Tě Vašek

138) 24. 7. 82

Milá Olgo,

před pěti lety mne potkala příhoda, která měla pro můj další život v mnoha ohledech klíčový význam. Začlo to docela nenápadně: byl jsem poprvé ve vazbě a jednou večer po výslechu jsem napsal prokurátorovi žádost o propuštění. Takové žádosti píší vězňové ve vazbě pořád a i já to chápal spíš jen jako rutinní, nevýznamnou a především autohygienickou věc: věděl jsem přirozeně, že o tom, zda budu či nebudu propuštěn, rozhodují docela jiné věci, než jestli napíšu či nenapíšu příslušnou žádost. Vyšetřování nicméně očividně přešlapovalo na místě a mně se zdálo správné toho využít a ozvat se. Svou žádost jsem napsal způsobem, který mi tehdy připadal velmi taktický a mazaný: neřekl jsem v ní sice nic, co bych si byl nemyslel nebo co by nebylo pravda, pouze jsem jaksi „přehlédl", že pravda není jen to, co se říká, ale i to, kdo, komu, proč, jak a za jakých okolností to říká. Dík tomuto drobnému „přehlédnutí" (přesněji: malému sebeobelhání) se to, co jsem řekl, dostalo – jakoby náhodou – do povážlivé blízkosti toho, co chtěl adresát slyšet. Obzvlášť absurdní přitom bylo, že pohnutkou – aspoň vědomou a přiznanou – k tomuto manévru mi nebyla naděje, že to k něčemu povede, ale jen jakási profesionálně intelektuálská a trochu zvrácená radost z vlastního – jak jsem si myslel – „čestného lišáctví". (Pro pořádek dodávám, že když jsem to po letech četl, vstávaly mi nad čestností toho lišáctví vlasy hrůzou na hlavě.) Tu žádost jsem druhý den odeslal, a jelikož na ni nikdo nereagoval a mé věznění bylo dál prodlužováno, domníval jsem se, že skončila tam, kde podobné žádosti končívají, a víceméně jsem na ni zapomněl. A pak jednoho dne spadl blesk z nebe: bylo mi vyjeveno, že budu asi propuštěn, přičemž bude mé žádosti „politicky využito". Věděl jsem samozřejmě ihned, co to znamená: 1) že náležitým „převyprávěním", „doplněním" a širokým publikováním mé žádosti bude vytvořen dojem, že jsem nevydržel, podlehl tlaku a ustoupil od svých postojů, názorů a celé své dosavadní práce, že jsem zkrátka zradil svou věc, a to jen z toho nicotného důvodu, abych se dostal z vězení; 2) že jakýmkoliv dementováním a opravováním na tomto dojmu nic nezměním, protože základní fakt, že jsem cosi „vstřícného" napsal, nebudu moci popřít, a vše, co k tomu budu moci dodat, že se bude právem jevit jen jako vykrucování; 3) že katastrofa, která se blíží, je neodvratná; 4) že skvrna, která na mně a na všem, na čem jsem se podílel, tímto ulpí, mne bude pronásledovat léta, způsobí mi bezměrné vnitřní utrpení, pravděpodobně se ji budu snažit zamazat několika roky ve vězení (stalo se), ale ani tím ji úplně ze světa nezprovodím; 5) že za to všechno můžu děkovat jen a jen sobě: nikdo mne k ničemu nenutil ani mi nic nenabízel, vůbec v žádném dilematu jsem se vlastně neocital, a jen proto, že jsem na chvíli neodpustitelným způsobem ztratil mravní bdělost, dal jsem – sám od sebe a zcela zbytečně – druhé straně do rukou zbraň, která pro ni byla v podstatě darem z nebes. Následovalo krátké období zoufalých pokusů o odvrácení neodvratného – a pak se to stalo a všechna má zlá očekávání byla víc než vrchovatě naplněna: vyšel jsem z vězení zhanoben a stanul tváří v tvář světu, který se mi jevil jako jediná svrchovaně oprávněná výčitka. Nikdo neví, co všechno jsem v této nejtemnější době svého života prožil (trochu to snad tušíš jen Ty): byly to týdny, měsíce a vlastně léta tichého zoufání, sebeužírání, studu, vnitřní hanby, výčitek a nechápavých otázek. Chvíli jsem unikal od světa, před nímž mi bylo tak trapně, do trudnomyslné samoty a masochistické rozkoše z nekonečného sebeobviňování, chvíli jsem prchal naopak z tohoto vnitřního pekla do hektické aktivity, kterou jsem ho chtěl přehlušit a zároveň se jaksi „rehabilitovat". Cítil jsem přirozeně křečovitost svého počínání, nedokázal jsem se jí však zbavit. Relativně nejlíp mi bylo ve vězení: při svém druhém zavření jsem si trochu oddychl a při tom třetím, dodnes trvajícím, jsem se –

aspoň doufám – konečně z toho všeho vzpamatoval. A vlastně teprve dnes – po více než pěti letech – jsem schopen se nad celou tu záležitost vznést a vyváženěji ji obzírat: teprve teď si začínám totiž plně uvědomovat, že to nebyl – aspoň z mého hlediska – jen nějaký nepochopitelný lapsus, který mi přinesl spoustu zbytečného utrpení, ale že to byla zároveň zkušenost hluboce kladného a veskrze očistného významu, za kterou bych měl být svému osudu spíš vděčen, než ho proklínat. Vrhla mne totiž do sice drastické, ale právě proto velmi důsažné konfrontace se sebou samým, otřásla tak říkajíc celým mým „já“, aby z něj „vytřásla“ jakýsi hlubší vhled do sebe sama, jakési vážnější přijetí a pochopení své situace, svých vržeností i svých horizontů, a aby mne posléze dovedla i k novému a souvislejšímu uvažování o problému lidské odpovědnosti. Proto se také k té příhodě dnes ještě vůbec vracím: abych trochu prozkoumal, co a jak se mi – z dnešního pohledu – skrze ni a na ní vyjevilo. Zdá se mi totiž, že bez takové pasáže by tyto mé úvahy nebyly jaksi úplné: proč by vlastně měly zamlčovat svůj nejvlastnější existenciální původ a na čem jiném by měly svá tvrzení příhodněji demonstrovat než na tom, co je defakto dalo do pohybu?

1) Centrální otázka, k níž jsem se znovu a znovu vracel, zněla: jak se to mohlo stát? Jak jsem mohl udělat tak průzračně pochybnou věc? Bylo to nějaké dočasné pomatení smyslů, vyvolané zvláštní atmosférou mého prvního zavření, provázenou poměrně obratným způsobem vyšetřování, nepříliš šťastnou strategií mé obrany (byť měla původně své racionální důvody), mou totálně falešnou představou o situaci a jejím veskrze chybným hodnocením? Anebo to byla snad nějaká docela banální psychóza věznì – začátečníka? Sehrál tu roli postoj mého obhájce, o němž jsem se mylně domníval, že tlumočí náhled mého okolí? Nepodlehl jsem až příliš některým svým vlastnostem, zcela se nehodícím k mému postavení a vůbec k mému osudu, jako je nepatřičná důvěřivost, zdvořilost, hloupá víra ve stopy dobrých úmyslů v počínání mých odpůrců, neustálé pochybování o sobě samém, snaha s každým vycházet po dobrém, potřeba neustále obhajovat a vysvětlovat sebe sama, spojená s naprostou neschopností být v osobním styku svému okolí na obtíž? Šlo tu o nějakou hrubou myšlenkovou chybu, o projev podvědomého fyziologického strachu, anebo to byl prostě jen chybný výpočet, jakého se může dopustit každý (aniž to má obvykle tak dalekosáhlé důsledky)? Takto a podobně jsem se tedy tázal, ale ať jsem takové otázky zodpovídal jakkoli, pořád jsem cítil, že podstaty věci se kupodivu nijak nedotýkám, žádného vysvětlení se nedobírám a žádné relativní vnitřní vyrovnanosti tím nedosahuji. Vím už dlouho, proč tomu tak bylo, ale teprve teď to asi umím artikulovaně vyjádřit: chyba nebyla v tom, že bych na své otázky špatně odpovídal nebo špatně hodnotil význam rozmanitých (ostatně vzájemně se podmiňujících a kombinujících) faktorů, které rámcovaly mou situaci, a tedy i můj čin. Chyba byla v něčem jiném: v samotném způsobu tohoto tázání, v samotném jeho původu, kterým nebylo nic jiného než podvědomá snaha lokalizovat nejvlastnější příčinu mého selhání někam „vně“, za hranice mého skutečného „já“ („já mého já“), do nějakých „okolností“, „podmínek“, vnějších faktorů či vlivů, do nějakého zcizujícího „psychologična“ – tohoto typicky moderního způsobu, jak vyloučit subjekt „z kategorie důvodů“. Ano, to tázání bylo v podstatě jen projevem zoufalého úsilí skrýt před sebou samým tvrdý fakt, že šlo prostě o selhání mé, jen a jen mé, bytostně a plně mé, tedy o selhání přesně toho „já mého já“, které se tomuto selhání vzápětí tak diví, které se ho pokouší stůj co stůj nějak „vysvětlit“, přesunout tak jeho kořeny nenápadně do „ne-já“ a tím se od něj defakto distancovat a osvobodit. Seberozdvojení, z něhož mé tázání vyrůstalo a které dál prohlubovalo, štěpící mé „já“ na to cizí, minulé a nepochopitelné, které selhalo, a na to živé a přítomné, skutečné a skutečně mé, které to první nechápe a odsuzuje (roztrpčeno, že musí nést následky jeho činů), celé toto seberozdvojení bylo

jen nepřiznaným pokusem vylhat se ze své odpovědnosti za sebe sama a přesunout ji na kohosi jiného. Skrytá pohnutka tohoto pokusu je mi dnes zřejmá: příjmout plnou odpovědnost za vlastní selhání je z hlediska „pobytových zájmů“ neobyčejně těžké, mnohdy téměř nesnesitelné a nemožné, a chce-li člověk aspoň trochu „normálně“ žít – tj. pobývat ve světě (veden tzv. pudem sebezáchovy) –, je přímo neodolatelně puzen k tomu, aby si situaci usnadnil takovýmto seberozdvojením, proměňujícím věc v jakési nešťastné „nedorozumění“: pravým adresátem oprávněných výčitek přece nemohu být já, ale ten druhý, který je mylně se mnou identifikován. Kam by ovšem takový postup vedl, pokud by člověk u něj setrval a se s ním spokojil, je zřejmé: k rozpadu vlastní identity. Protože jen plným ručením zde za své vlastní jinde, plným ručením dnes za své vlastní včera, jen tímto bezvýhradným ručením „já“ za sebe samo a za vše, čím kdy bylo a co udělalo, získává „já“ kontinuitu, a tudíž i identitu se sebou samým, jen a jen tak se stává vůbec něčím určitým, ohraničeným a vymezeným, ke svému okolí zachytitelně vztaženým, nerozplizlým v něm a nepropadlým jeho nahodilému proudění. Zříci se této plné odpovědnosti za sebe sama, slevit ze své integrity a suverenity, nerozšiřovat a neposilovat, ale naopak sužovat a oslabovat vládu svého „já“ nad různými okrsky svých činů (včetně těch, jež se přičítají například „pudům“ – této další alibistické lokalizaci „já“ do „ne-já“), znamená vposledku jediné: odvracet se od bytí, rezignovat na své záhadné propojení – svým původem i svým cílem – s jeho plností a integritou, zrušit své komplexní vztahování k nim – a rozpadat se do tříště izolovaných, do sebe uzavřených a jakýkoli přesah postrádajících „pobytových“ událostí, zájmů a cílů, rozpouštět se ve svém pobývání a tím v „ne- -já“, a připravovat se tak posléze o vpravdě lidské bytí, tj. bytí jako v plnosti bytí zakotvenou a k ní orientovanou vnitřní souvislost, směřování, přesah, smysl a poslání lidské existence. Čili: rozptýlit se ve světě, ve světě jevů, partikulárních účelů, nahodilostí, jednotlivostí, „pouhostí“ a nesouvislých starostí; usnadnit si domněle život – ale za cenu ztráty sebe sama, zázraku svého odděleného a právě proto k integritě bytí se vzpínajícího bytí; ztratit svou v bytí zakotvenou a k němu spolehlivě vztaženou identitou tedy to hlavní a jediné, co drží naše „já“ pohromadě a dělá z nás skutečně člověka. Tohle všechno vědět nebo říkat není přirozeně nikterak těžké; opravdu existenciálně to zažít však vůbec lehké není, jak jsem měl příležitost sám na sobě velmi tvrdě poznat. Neexistuje totiž zkušenost, která by intenzivněji než zkušenost vlastního selhání umožňovala člověku pochopit – podaří-li se mu ovšem cele a bez vytáček se jí otevřít – svou odpovědnost jakožto odpovědnost za sebe sama.

Ručit za své úspěchy je snadné. Přijmout však odpovědnost i za svá selhání, přijmout je bezvýhradně jako selhání opravdu svá, nikam a na nic nepřesunutelná, a sám se i činně přihlásit – bez ohledu na všechny sebelíp maskované pobytové zájmy i dobře míněné rady – k tomu, co je třeba za ně platit –, to je po čertech těžké! Ale jedině tudy vede cesta – jak se, doufám, sám na své zkušenosti přesvědčuji – k novému, lepšímu a hlubšímu nalezení sebe sama, k obnovené suverenitě nad svými věcmi, k radikálně novému vhledu do tajemné vážnosti své existence jako nejasného úkolu a do jejího transcendentálního významu. A jedině takové vnitřní pochopení může nakonec vést k tomu, co by se dalo nazvat pravým „mírem duše“, k této nejvyšší radosti, ke skutečné smysluplnosti, k této nekonečné „radosti z bytí“. Podaří-li se to člověku, pak všechno pobytové strádání přestává být najednou strádáním, ale stává se tím, čemu křesťané říkají milost.

(…)

Líbe Tě Vašek

139) 31. 7. 82

Milá Olgo,

2) vzniká ovšem další otázka: proč jsem se vlastně otázkou, jak se to mohlo stát, tak dlouho trápil, když jsem na tom beztak nemohl nic změnit? Proč jsem se tím do nekonečna užíral a za každou cenu si potřeboval najít nějaké „vysvětlení"? A hlavně: proč mne žádné „vysvětlení" neuspokojovalo a nic na mém zoufalství neměnilo? Vždyť mé okolí – přátelé i veřejnost – se s mým selháním dříve nebo později vyrovnalo, smířilo, tak či onak je pochopilo či dokonce omluvilo, anebo na ně už dávno zapomnělo! Proč jsem na to nemohl a vlastně dodnes nemohu zapomenout já, když už nikoho nenapadne mi to vyčítat, pokud to vůbec ještě někoho zajímá? Myslím, že odpověď je nasnadě: pramenem mého trápení bylo a je totéž, co mi v mé noční tramvaji – nikoli slovy, ale naléhavěji: jakýmsi komplexním „tlakem" na duši i srdce, tlakem kupodivu nepoměrně srozumitelnějším než nejvýmluvnější slova – říká, že bych měl přeci jen zaplatit; co zde – stejně jako tam – s tichou pronikavostí demaskuje všechny mé vytáčky; co mi posléze zde – podobně jako tam – nedá klid, dokud nezaplatím: tam příslušnou korunu a zde „účet" za své selhání. Je to tedy opět to, k čemu se skrze každé své vztahování vposledku jedině vztahuji a čemu jsem skrze každou svou odpovědnost vposledku jedině odpovědný: onen tajemný „hlas bytí", který zaznívá k mému „já" zřetelněji „zvenčí" (tak zřetelně, že se tomu říkává „shůry") než cokoliv jiného, který však zároveň – paradoxně – zaznívá k němu hlouběji než cokoliv jiného, skrze ně samo: nejen proto, že ho slyším v sobě, ale především proto, že to je současně hlas mého vlastního bytí, z integrity bytí vytrženého a bytostně s ní proto svázaného, mého vlastního bytí jako mé hlubinné dispozice (tak či onak rozvíjené či zrazované), mého zakotvení a orientace, směřování, úkolu a smyslu, mého pravého a jediného lidského vymezení a naplnění. Dosah tohoto volání – nebo trýznivě vyčítavého mlčení – je arci trochu jiný v případě nezaplacené koruny v noční tramvaji a v případě selhání, zrazujícího desítky statečných lidí, kteří mi věřili nebo dokonce šli za mnou nelitujíce jakýchkoli obětí. A přece je to svou podstatou stále týž hlas. Jsme- li do své původní „odpovědnosti za vše" bezprostředně vrženi, protože svým „před-já" tkvíme tak říkajíc ještě jednou nohou v původní plnosti bytí a protože se ještě nevynořil zřetelněji náš duch, aby nás uvědomil o naší oddělenosti, zpřítomnil nám nutnost pobytu a přivolal ovšem i pokušení v něm zakleté, jsme-li tedy na této rovině ještě neschopni opravdu reflektovat „hlas bytí" (to znamená neschopni ho ani plně pochopit, ani dokonale neslyšet), pak teprve později – ve výhni životních zkoušek a zrajíce jimi do sebe – se ocitáme ve skutečně „bdělé" konfrontaci s ním, v onom nekončícím „dialogu" s ním na rozcestí bytí a pobytu, a teprve pak máme skutečnou svobodu se neustále znovu rozhodovat, za čím půjdeme a od čeho se odvrátíme. Jinými slovy: svou skutečnou odpovědnost – jako odpovědnost za sebe a odpovědnost „k" – objevujeme, začínáme chápat, přijímat a naplňovat teprve bdělou „existenciální praxí", svými zkušenostmi a na nich, zkouškami, do nichž se dostáváme, a úkoly, které před námi vyvstávají – a ovšem i vlastními selháními. Jedině takto se nám naše odpovědnost vyjevuje – a jedině v tomto dění a na něm se jí můžeme naopak zpronevěřovat a zříkat. Abych se ale vrátil ke své příhodě: svému selhání vděčím za to, že jsem poprvé v životě stanul – je-li mi dovolen takový příměr – přímo v pracovně samotného Pánaboha: nikdy dosud jsem se mu nedíval tak zblízka do tváře, nikdy dosud jsem neslyšel tak zblízka jeho vyčítavý hlas, nikdy dosud jsem před ním nestál v tak hlubokých rozpacích, tak zahanben a zmatený, nikdy jsem se tak hluboce nestyděl a necítil tak silně nepatřičnost všech svých obhajob. A co je na této konfrontaci, úplně nově mi vyjevující mou odpovědnost jako odpovědnost „k", nejzajímavější: kdyby byla

má žádost skončila v prokurátorově koši a já vyšel z vězení jako hrdina, možná bych ji vůbec neprožil! Čili: byl to stud – zprvu předjímaný a později přímo zakoušený – před mými nejbližšími, přáteli, známými, veřejností – tedy stud před konkrétními, omylnými, chybujícími a o skutečném vnějším i vnitřním průběhu mé příhody v podstatě nic nevědoucími lidmi (ať už mne přitom právem či neprávem odsuzovali nebo právem či neprávem obhajovali), tedy stud před oním „relativním", nahodilým, prchavým a nepříliš směrodatným „konkrétním horizontem" mého vztahování, co mne k mému úžasu postavilo do této dosud nejostřejší konfrontace s „absolutním horizontem" mého vztahování, tj. s bytím světa i bytím svým, s onou „osobní tváří", kterou se bytí ke mně v takových chvílích obrací! Není tomu tedy vůbec tak, že by byly nějaké dva od sebe oddělené a sobě vzdálené světy, přízemní svět omylných lidí, na němž moc nezáleží, a nebeský svět boží, o který jedině jde. Právě naopak: bytí je jediné, je všude a za vším, je to bytí všeho, a není jiné cesty k němu než té, která vede tímto mým světem a tímto mým „já"; „hlas bytí" nepřichází „odjinud" (tj. z nějakých transcendentálních nebes), ale jen a jen „odtud": je oním „nevysloveným v řeči světa", o němž píše Heidegger v Polní cestě, je jen tím, co je v této řeči a za ní, co jí dává význam, souvislost, váhu, zaměření, smysl; tím, čím nás tato řeč nejhlouběji oslovuje a zasahuje, čím nás otevírá sobě samým, svému pravému bytí, svému „bytí v bytí".

3) Zpochybněním mé odpovědnosti zpochybnil otřes, který jsem prožil, samozřejmě i mou identitu: vše, čím jsem byl pro sebe i pro druhé, se ocitlo najednou v otázce; musel jsem předpokládat, že mé okolí se právem ptá – a sám jsem se musel ptát s ním –, kdo vlastně jsem? Jsem ještě vůbec ten, kterého jsem celou svou dosavadní historií vymezoval, anebo jsem už někdo jiný, někdo, kdo v mezní situaci selhává a na koho se tedy už nelze – na rozdíl od toho předchozího – plně spoléhat? Nevím, jak moc a jak dlouho mi mé okolí po té příhodě nedůvěřovalo (úzkostlivě jsem se vyhýbal jakémukoliv pátrání v tomto směru), předpokládal jsem však – s extremismem sobě vlastním –, že jsem veškerou důvěru ztratil, že na mne už nikdo plně nespoléhá, že jsem taktně vyškrtnut ze seznamu „živých". S mou dosavadní identitou se tedy nutně otřáslo (v mém pocitu asi víc než ve skutečnosti) i celé mé dosavadní zakotvení, mé postavení, to, čím jsem pro své okolí byl. I tahle zkušenost byla ovšem pro mne nesmírně užitečná: umožnila mi nejen pochopit (takovou věc ví teoreticky každý), ale přímo fyzicky zakusit fakt, že svou identitu člověk nikdy nemá ve vlastnictví jako něco jednou daného, hotového a nepochybného, jako nějaké jsoucno mezi jsoucny, jako věc, s kterou může pak už hospodařit jako s kteroukoli jinou věcí, užívat ji, opírat se o ni, těžit z ní a nanejvýš na ní občas obnovit nátěr. Opravdu tvrdě jsem musel poznat, že tomu je právě naopak: kdykoli může člověk celou svou historii – v několika minutách – popřít a postavit na hlavu: stačí jen docela malá ztráta bdělosti, jen trochu pohodlného spočinutí, jen trochu bezstarostného spolehnutí, že čím člověk je, tím je a musí být pořád. Pochopil jsem, že má identita je to, co dnes a denně hledám, dělám, volím a vymezuji; že to není cesta, kterou jsem si jednou zvolil a pak si po ní už jen tak jdu, ale že to je cesta, kterou každým krokem neustále vytyčuji, přičemž každé bludné šlápnutí nebo vybočení, zaviněné třeba jen nedbalou orientací v terénu, zůstává její nesmazatelnou součástí a jeho náprava vyžaduje mnoho náročného úsilí. Zrání „já" do sebe není tedy jen nějakým aditivním vršením poznatků a činů, obalujícím původní vystavenost a nahotu vrstvami šatu a zbroje, ale neustálá a nekončící konfrontace s vlastním původem, vlastními vrženostmi, s vlastní orientací, vyžadující v každém okamžiku se vždy s plnou vážností vracet k „jádru věci", vždy znovu si klást prapůvodní otázky a od počátku přezkoumávat svůj směr. A byť by měla lidská existence jakkoli úctyhodnou historii za sebou, nikdy nemůže na ní spočinout jako na podušce, ale vždy musí být pamětliva, že nic nemá

předplaceno a že tu stojí v podstatě stále stejně „nahá“, stejně panenská – tváří v tvář vždy téže původní volbě a stejně vystavena „hlasu bytí“ i pokušení pobytových svodů. Lidská identita není prostě nějakým vysezeným „místem pobytu“, ale trvalým kontaktem s otázkou, jak být a jak pobývat. Kdoví, zda v mém případě nešlo dokonce o nějaké záchranné řízení osudu: co když mne ten očistný otřes – možná na poslední chvíli – strhl z nenápadné cesty do přístavu oné zvěcněné, zcizené, zfetišizované a posléze úplně falešné „mravnosti zásluh“, o níž hovoří Lévinas, oné „mravnosti pro tisk“, tohoto obzvlášť nebezpečného, protože obzvlášť matoucího způsobu propadnutí pobytu jako pohodlnému obchodu s vlastním institucionalizovaným nepohodlím?

(…)

Líbe Tě Vašek

140) 7. 8. 82

Milá Olgo,

má rodina, přátelé, známí, spoluvězňové, neznámá meteoroložka, spolucestující v tramvaji, dopravní podnik, diváci mých her, veřejnost, má vlast i státní moc; bezpočet vztahů, napětí, lásek, závislostí, konfrontací, atmosfér, prostředí, prožitků, činů, zálib, cílů a věcí, jimiž jsem s nimi volněji či těsněji spojen – to všechno tvoří „konkrétní horizont" mého vztahování, protože to vše je můj svět, svět jako můj domov, svět, v němž jsem spletitě zakotven, k němuž se nepřetržitě vztahuji, na jehož pozadí se vymezuji, skrze nějž prostě jsem. Je to svět mého pobývání, takový, jak se mi podává i otevírá, jak ho zabydluji, jak se mi skrze mé zkušenosti konstituuje a jak ho – tak či onak – osmyslňuji. Mé „já" tvoří tedy tento svět a tento svět tvoří mé „já". A přece můj pobyt v tomto světě a mé vztahování k mému „konkrétnímu horizontu" nejsou, jak by se snad zprvu mohlo zdát, vysvětleny nějakým jednoznačným a bezvýhradným ulpíváním na nich jako takových, poddáváním se jejich právě jsoucím, izolovaným, relativním, sebou samými se vyčerpávajícím jevovým a povrchovým projevům, ale odvisí od něčeho jiného: od míry a způsobu, v jaké a jakým svůj pobyt orientuji k bytí; nikoli ovšem k bytí jako k něčemu, co je mimo tento svět a čeho lze dosíci jen nějakým jeho „přeskočením" či nedbáním, ale naopak jako k tomu, co je v „něm" dokonce jaksi radikálněji než vše, čím se na první pohled ohlašuje a nabízí: totiž k jeho bytí, tj. k samotnému bytí tohoto světa. Neznamená to nic jiného, než že svým životem, zkušenostmi a životními zkouškami pronikám zvolna za různé horizonty svého „konkrétního horizontu", snažím se je rozšířit, překročit, nahlédnout za ně, dobrat se toho, co je za nimi – až se posléze vzpínám až kamsi k jejich poslední myslitelné mezi, k „horizontu všech horizontů", k tomu, čemu říkám „absolutní horizont" svého vztahování. A ten pak teprve – jak si postupně uvědomuji (ale také uvědomovat nemusím, aniž by se tím podstata věci měnila) – vdechuje do mého světa, pobývání v něm i vztahování k mému „konkrétnímu horizontu" jejich pravý obsah, souvislost, smysl, perspektivu a směr; teprve on na mne v řeči světa – jako to „nevyslovené" v ní – opravdu závazně volá, a tak se posléze stává jediným pravým, pevným a posledním úběžníkem všeho mého vztahování i pobývání, jediným pravým, pevným a posledním pozadím mého sebeustavování a sebevymezování, jediným skutečným a skutečně směrodatným „souřadnicovým systémem" mé skutečné identity. Zdá-li se tedy zprvu, že má odpovědnost jako odpovědnost „k" je prostě jen odpovědností k mému okolí, k „ne-já", k mému světu a tedy k mému „konkrétnímu horizontu", pak to není, jak patrno, pravda celá: opravdu plně a spolehlivě jsem ke svému okolí odpovědný jen tehdy, je-li má odpovědnost k němu prodchnuta odpovědností k mému „absolutnímu horizontu", založena na ní a jí podřízena; jakékoli ulpění na nich jako takových končí nevyhnutelně jen v pobytové účelovosti. Jinak řečeno: jsou-li schránka na jízdné v tramvaji a výčitka mého okolí za mé selhání jen tím, čím se na první pohled zdají, totiž v prvním případě reprezentantem anonymního nároku instituce, která mi je lhostejná přinejmenším tak jako já jí, a v druhém případě náhledem omylných, také selhávajících, o mé příhodě nepříliš informovaných a časem na ni zapomínajících jedinců, pak ani jedno, ani druhé mi můj pobyt nijak příliš nekomplikuje, žádný hlubší „hlas bytí" mi nezprostředkovává a dovoluje mi proplouvat životem celkem bezbolestně od jedné „pobytové" události k druhé, aniž se příliš zatěžuji otázkou, kým vlastně jsem. Jsem-li však orientován k bytí, jsou mi oba tyto jevy něčím neskonale víc: projevy jediného integrálního bytí, nepřesnou a pomíjivou řečí, jíž – a jedině jíž – mne oslovuje zcela přesný a nepomíjivý „hlas bytí", který je mi vším: autoritou bezvýhradnou a nejvyšší, vše integrující a osmyslňující,

světlem, v němž se teprve stávám skutečně člověkem, tj. existencí identickou se sebou samou.

Stručně řečeno: „absolutním horizontem“ mého vztahování je to, co nazývám „bytím“.

Co to ale vlastně je – toto poněkud mysteriózní „bytí“? Užívám toho pojmu už příliš dlouho, než abych necítil, že by se hodilo ho trochu osvětlit. Nebudu to činit zrovna rád: jeho rozostřenost, „měkkost“ a nejasnost mi vyhovují; přesně odpovídají tajemné zamlženosti toho, co tímto pojmem označuji; líbí se mi, že v každé souvislosti či větě má trochu jiné významové zabarvení, a vím, že jakýkoli pokus ho nějak definovat ho zároveň ochudí, zploští a oslabí v jeho neurčitém sémantickém vyzařování. Ale úplně se vyhnout takovému úkolu by přeci jen asi nebylo docela seriózní.

Tedy především: mou jedinou zkušeností vskutku jistou a nespornou je zkušenost bytí v tom nejprostším slova smyslu, totiž zkušenost, že něco je. Přinejmenším jsem já, který tuto zkušenost činím, je tato má zkušenost jako taková a je a musí ze samé její podstaty být něco, co jí zakouším; a kdybych byl – což se mi zdá být dost nepravděpodobné, i když teoreticky to vyloučeno samozřejmě není – jen já a všechno ostatní byl pouze nějaký můj sen, i tehdy by to platilo: i sen je koneckonců zkušeností, zkušeností něčeho, i on tedy je, i on je nějakým bytím. Pokouším-li se tuto svou triviální zkušenost bytí co nejsvědomitěji dál zkoumat a nějak – pokud to vůbec jde – slovy popsat, pak se mi zdá být nejpřiměřenější, když ji rozvrhnu – ovlivněn zajisté těmi fragmenty z moderní filosofie, které mi náhoda v průběhu let zavála do ruky, ale zároveň nikterak tím svazován (což by ostatně ani technicky nešlo: jak může být člověk svazován něčím, co pořádně nezná?) – v podstatě do dvou základních vrstev: tou první – zdánlivě určitější, hmatatelnější, bezprostřednější, ale ve skutečnosti dost problematickou, protože velmi relativní – je všechno mé přímé zakoušení světa i sebe sama, jak se mi obé na různých rovinách vnímání a reflexe nabízí a jeví; tou druhou – zdaleka už ne tak přímou a názornou, ale zato nepoměrně hlubší a podstatnější – je pak zkušenost „bytí“ v tom smyslu, v jakém zde toho pojmu užívám. První z těchto vrstev tedy souvisí, jak zřejmo, s mou odděleností a vržeností do světa, druhá vyrůstá naopak z mé vrženosti do původu v bytí, rozpomínky na ně a touhy po něm. Co však tato druhá zkušenost – evidentně původnější a pevnější, byť jakkoli hluboko zasutá a každodenním ruchem života neustále přehlušovaná – vlastně znamená nebo co říká? V podstatě to je předpoklad (či pocit? či přesvědčení? či jistota? či víra?), že vše, co zakouším na oné první rovině, není jaksi samo sebou vyčerpáno, není to prostě „jen tak“ a „bez dalšího“, ale že to je vždycky jen nějaký situační, dílčí, povrchový a mou perspektivou omezený a do ní zakletý soubor prchavých, matoucích, izolovaných – nebo opět jen povrchově a nahodile propojených – projevů něčeho nekonečně konzistentnějšího, absolutního a absolutně sebe sama vymezujícího. Jde tu tedy o jakési neodbytné tušení nejen toho, že „za vším něco je“, ale i toho, že kdesi v nedohledné (tj. mně nedohledné) hloubce všeho jsoucího je cosi, u čeho končí poslední „za“ a za čím už vlastně nemá co být, protože v tom je už „poslední vše“ každého jsoucna. Takto vnitřně tušené pravé bytí jsoucna zahrnuje jeho kompletní historii, souvislost i „logiku“, jeho nejvlastnější směřování a cíl, jeho podstatu, intence i „ducha“; nekonečný souhrn všech příčin, vazeb a reflexů, jejichž je průsečíkem a jimiž je propojeno se vším ostatním; všechny možnosti jeho skrývání i vyjevování; jeho pravé postavení v kontextu všeho, co bylo, je a bude; jeho – lze-li tu užít těchto povýtce lidských kategorií – totální „vysvětlení“ a poslední „smysl“. Vše, co zakouším – na první rovině – jako tak či onak jsoucí, je tedy dáno tímto svým bytím, mému pohledu sice skrytým, nicméně skrze jsoucí se mi v určité míře ohlašujícím či vyjevujícím. Svým bytím kotví ovšem, jak patrno, vše jsoucí pevně v bytí všeho ostatního,

tedy v integritě a plnosti „bytí vůbec“ – jakožto nejen bytí všeho jsoucího, ale přímo „bytí o sobě“, „bytí jako takového“. Bytí v tomto slova smyslu není tedy jen nějakým hřebíkem, na němž všechno visí, ale samotnou absolutností veškerého „visení“; je podstatou jsoucnosti všeho jsoucího; tím, co vše jsoucí spojuje; co je jeho řádem i pamětí, původem, vůlí i cílem; co ho drží tak říkajíc „pohromadě“ a činí ho účastno na své jednotě „jedinosti“ a smysluplnosti.

Snad je dostatečně zřejmé, že zkušenost bytí, jak ji zde mám na mysli, není jen nějakou filosofickou tézí, kterou lze přijmout či odmítnout, z které však – existenciálně – nic dalšího nevyplývá. (Takto ji chápat by vposledku neznamenalo nic jiného, než proměňovat bytí jen v jakési nezávazné a nezavazující jsoucno mezi jsoucny, a tím ho beznadějně zvěcňovat a zcizovat sobě samému.) Touto zkušeností rozumím něco podstatně jiného a hlubšího: bytostnou touhu probouzet způsobem svého pobytu své vlastní skryté, dřímající, zapomínané a zrazované bytí a tímto svým bytím – v integritě „bytí vůbec“ svým původem zakotveným, z ní konstitucí „já“ vyděleným a k ní ze své podstaty toto „já“ orientujícím – se opět oné plnosti a integrity bytí – sice jen vzdáleně, ale zato už bděle – dotýkat; oním „kontrapunktem“ bytí svého a bytí světa se k jeho principiální jednotě vzpínat; jako závazný řád a poslední úběžník všeho svého pobývání ve světě tuto jeho jednotu a „jedinost“ přijímat a jako k absolutnímu horizontu všech svých horizontů se k ní vztahovat. Jinými slovy: není to jen idea či názor: je to stav duše a srdce, klíč k životu a životní orientace, způsob existence; není to jen zkušenost mezi zkušenostmi: je to zkušenost všech zkušeností, jejich zahalené východisko a zahalený cíl. Je to vskutku lidská cesta, obtížná a krásná pro vše, co obnáší – od úkolu dbát onoho nepodplatitelného hlasu, volajícího nás k odpovědnosti vždy a všude, tedy i tehdy a tam, kdy a kde jsme z dohledu světa svého pobývání, až po onu nejvyšší radost, jak ji celou svou bytostí zakoušíme v prchavých okamžicích zpřítomnělé smysluplnosti bytí, kdy se ocitáme až na samém „okraji konečnosti“ – tváří v tvář zázraku světa i zázraku svého „já“.

(…)

Všechny zdraví a Tebe líbe Vašek

141) 14. 8. 82

Milá Olgo,

orientaci k bytí jako stav ducha lze chápat také jako víru: člověk orientovaný k bytí bytostně věří v život, svět, v mravnost, ve smysl věcí i sebe sama; jeho vztah k životu je provázen nadějí, úžasem, pokorou a spontánním respektem k jeho tajemství; smysl svého snažení neměří pouze jeho jevově zachytitelnými úspěchy, ale především jeho vnitřní „hodnotou o sobě“ (tj. hodnotou na pozadí absolutního horizontu). V tomto obecném významu je ovšem věřícím každý, kdo nepropadá pobytu, bez ohledu na to, zda se hlásí či nehlásí k nějakému Bohu, náboženství či ideologii, ba dokonce bez ohledu na to, zda připouští či popírá transcendentální perspektivu svého způsobu pobytu. Stav ducha, propadlého pobytu, je naopak stavem totální (byť se jakkoli maskující) rezignace: člověku je kdesi v hloubi duše všechno jedno, nezáleží mu na ničem jiném než na jeho ryze pobytových zájmech, jimž jedině je vlastně odpovědný, a chová se mravně jen do té míry a jen tam a tehdy, kdy to je z hlediska jeho pobytu účelné, například když to je vidět (určitě tedy neplatí jízdné v noční tramvaji, je-li v ní sám).

Když jsem psal o tom, že lidská identita není cestou jednou provždy zvolenou, ale naopak trvale vytyčovanou, a že člověk je vlastně pořád „nahý“, měl jsem na mysli mimo jiné i to, že víra jako stav ducha není zvěcnitelná do čehokoli hotového, jednou daného a nadále už neproblematického, čemu pak stačí jen sloužit, aniž by bylo třeba se stále vracet k výchozím otázkám: takové zvěcnění přestává být vírou jako orientací k bytí, ale stává se jen lpěním jako orientací k jsoucnům, věcem a objektům (byť jakkoli abstraktním), a tedy posléze jen zastřeným způsobem propadnutí pobytu. „Odpovědnost za vše“, tato bytostná intence „před-já“ (tj. „já“, které nestačilo ještě docela „zapomenout“ na svůj původ v plnosti bytí a svou sounáležitost se vším jsoucím), je totiž právě tou dispozicí, která prapůvodně otevírá člověka „hlasu bytí“ a umožňuje mu, aby „později“ – jako už do sebe zrající „já“ – tento hlas vůbec slyšel, chápal, vážil a začínal ho brát v potaz. Proto je také tato „odpovědnost za vše“ nejen východiskem veškeré budoucí („zralé“) odpovědnosti, ale i její neodmyslitelnou a stále přítomnou složkou či dimenzí: trvale duchem reflektována, zpracovávána, rozvíjena, kontrolována a do časoprostorové reality lidských úkolů promítána, sama zároveň nepřetržitě všechny vzmachy a triky ducha kontroluje a svou autenticitou měří, kritizuje a orientuje; a jestli ji duch tak říkajíc drží na „uzdě skutečnosti“, drží zároveň na téže uzdě i ona jej (protože od svého existenciálního kontextu odpoutaný duch může snadno skončit v tomtéž bezčasí a nereálnu jako duchem nezpracovaná „odpovědnost za vše“). Zrání či sebeobjevování odpovědnosti není tedy pozvolným vzdalováním tomuto jejímu původnímu a v „prenatální“ zkušenosti integrity bytí tkvícímu zdroji či emancipaci od něj, ale naopak stále hlubším, uvědomělejším a rozmyslnějším čerpáním z něho. A naše permanentní „nahota“ před základními otázkami (provázená vystaveností rozcestím, údivem „já“ ze své svobody a nepochybně i oním levinasovským původním studem) je vlastně jen příkazem k neustálému ohledu či nekončícím návratům k tomuto „před-duchovnímu“ pramenu naší sebetranscendence; jedině tak, že jsme těmto kořenům stále právi, jich pamětlivi, jim věrni a znovu a znovu připraveni se s nimi konfrontovat a jimi měřit, jsme vůbec schopni stále stejně živě, neunaveně a s touž „mladou“ vážností hledat svůj absolutní horizont, vztahovat se k němu a se stále touž – byť už jakkoli pozornou – zaujatostí naslouchat „hlasu bytí“, vždy stejně naléhavě přítomnému, stejně pronikavému a burcujícímu, stejně schopnému nás usvědčit – a třeba i tehdy, kdy se cítíme na samém vrcholku zásluh, ba právě tehdy – z toho, že zrazujeme nebo aspoň trochu podvádíme. A jen stále dokořán otevřený a našimi dřívějšími úspěchy

nezabarikádovaný vhled do původní absolutnosti nároků nás chrání před každým pokušením pobytových zájmů přehlušit tento hlas, zfalšovat ho, nahradit nějakou atrapou či stát se z jeho posluchačů jeho sufléry. Celkově tedy: předpokladem skutečné odpovědnosti a tím i skutečné identity a podmínkou bdělé a ze správné cesty nescházející volby a sebevolby je něco, co by se snad dalo nazvat trvalou a trvale se prohlubující turbulencí vzájemného osvětlování, usvědčování i umocňování všeho původního a dosahovaného, zamýšleného a činěného, spontánně cítěného a duchem projektovaného; jakousi neustávající dramatickou konfrontací původní vystavenosti a nabyté zkušenosti, původní bezmeznosti sebepřesahování a zreflektované omezenosti oddělení, původní radikality nespoutaných intencí „před-já“ a rozmyslu a setrvalosti jejich sebe-vědoucí projekce do světa naší pozemské „existenciální praxe“.

Hovořím o tom proto, že to snad může trochu osvětlit podstatu jednoho velmi nebezpečného způsobu, jak – téměř bezděky – všechno tragicky zkazit: totiž fanatismu.

Co to vlastně je? Řekl bych, že nic jiného než právě zvěcněná, zmystifikovaná, zfetišizovaná, a tím sobě samé odcizená víra (s následky – aspoň co do míry bezprostředního lidského utrpení, které způsobuje – podstatně horšími než všechny přímé způsoby propadnutí pobytu). Na jeho prvopočátku je – jako u každé pravé orientace k bytí, ba možná ještě bezmeznější – „odpovědnost za vše“, oč bezmeznější, o to ovšem ohrožovanější šokem z cizoty čerstvě nazřeného světa. Vynořující se duch tuto situaci zreflektuje a rozmáchlou intenci „před-já“ – ve snaze ji rychle zachránit před hrozícím krachem (pádem do beznaděje) – zachytí a pokusí se ji ihned, za každou cenu a jednou provždy zafixovat na projekčním plátnu reality lidského oddělení. Jenže právě v tomto okamžiku se dopustí „já“ svého osudového omylu, neobyčejně svůdného pro líného ducha, slabou povahu a každého, komu se sice bytostně a téměř fyzicky příčí odvrátit se od bytí, komu však zároveň fatálně chybí něco z té intelektuální a mravní statečnosti (zahrnující i odvahu jít sám proti všem a zříci se výhod davového vlastnictví idejí), bez níž se v mezních podmínkách pravá orientace k bytí neobejde, tj. pro každého, kdo nedokáže odolat přitažlivé síle sebeobelhání, maskujícího propadnutí pobytu iluzí, že jde o obzvlášť radikální orientaci k bytí. Podstatou tohoto omylu je dojem, že přenos původní sebetranscendence z bezbřehosti snu do reality lidských činů je jakousi jednorázovou záležitostí: stačí „něco vymyslet“ a tomu pak už jen slepě sloužit – tedy vytvořit nějaký intelektuální projekt, původní intenci natrvalo fixující a naplňující – a tím je člověk zbaven povinnosti namáhat se neustálým vzpínáním k bytí: je totiž výhodně nahrazena poměrně nenáročnou povinností oddaně sloužit danému projektu. Bytí je tak vlastně zastoupeno svou maketou: tézí, tedy v podstatě jen jsoucnem mezi jsoucny, věcí mezi věcmi, které lze pak otročit v podstatě stejně snadno a bezduše, jako svému autu nebo chalupě, a kterou – když selže nebo se neosvědčí – lze stejně snadno jako je vyměnit za jinou. (Opravdu: čím větší fanatik, tím snadněji dokáže měnit objekty své „víry“: maoismus přes noc vymění za jehovismus či naopak, aniž se na jeho oddanosti k nim cokoliv změní.) Propadnutí pobytu tu je tedy, jak zřejmo, maskováno iluzí, že jde o službu duchovně zpracovávanému dotyku s bytím. Tím vším je ovšem hned v počátku beznadějně narušena, ba přímo zastavena ona nezbytná a životodárná turbulence vzájemné kontroly intencí „před-já“ a jejich bdělé reflexe, pravdy „před-původně“ a „před- -duchovně“ nahlížené a pravdy poznáním a zkušenostmi dosahované, dík čemuž nevyhnutelně zakrňuje a nakonec odumírá obé: monstrum sestrojeného projektu – ze samé své podstaty – záhy jedno i druhé vytlačuje z duše „věřícího“ a potírá posléze i ve světě: skutečnou mravnost nakonec jen pronásleduje a skutečné myšlení jen zakazuje, neboť obojím se cítí být právem usvědčováno a ohrožováno. „Odpovědnost za vše“ a lidský rozum se utrhly tak říkajíc ze řetězu své vzájemné kontroly, čímž ztratily kontakt

jak s realitou, tak s bytím – a spečeny ve škvarek racionálního (či „racionálně-mytologického“) plánu na všeobecné spasení řítí se světem, likvidujíce vše živé, živoucí, pravé i opravdové, a usekávajíce hlavu i údy všemu, co daný projekt jakkoli přesahuje či se mu vymyká, co se mu vzpírá nebo co jím prostě nelze vysvětlit. Pod hlavičkou spásy všech (aniž je ovšem kdokoli tázán, zda o takovou spásu stojí) jsou nakonec – jelikož účel světí prostředky a jakákoli sebekontrola vymřela – dokořán otevřeny dveře všem hrůzám byrokracie, represe, svévole, násilí, teroru a terorismu. (Vazba mezi dětinským nadšenectvím, bezduchým racionalismem a nemilosrdným násilím je ostatně dostatečně známa: snílek se stává nejhorším byrokratem a byrokrat nej svědomitějším organizátorem masového vyhlazování, protože strnulý racionalismus je tou nejdostupnější náhražkou živoucí reflexe, tak těžko přístupné jednorozměrnému myšlení zastydlého „před-já“.)

Jinými slovy: fanatik je ten, kdo – aniž to chápe – nahrazuje lásku k Bohu láskou k vlastnímu náboženství, lásku k pravdě, svobodě a spravedlnosti láskou k ideologii, doktríně či sektě, které je slíbily definitivně zajistit, lásku k lidem láskou k projektu, který tvrdí, že – přirozeně jako jediný – může lidem opravdu sloužit. Tedy – obecně řečeno – nepohodlnou orientaci k bytí pohodlnější orientací k lidskému produktu, vyhražujícímu si právo – v zastoupení lidského „já“ – kontakt s bytím výhradně zprostředkovávat. Obaluje takto existenciální nahotu a celoživotní svízelnou vystavenost otázkám praporem svých odpovědí, fanatismus život sice usnadňuje – ale za cenu jeho beznadějného ničení. Jeho tragika je v tom, že krásnou a hluboce autentickou touhu lidského „před-já“ vzít na sebe utrpení celého světa nepozorovaně proměňuje nakonec jen v rozmnožitelku tohoto utrpení: v organizátorku koncentráků, inkvizicí, masakrů a poprav. A když člověk konečně sezná, co se vlastně stalo, bývá už obvykle pozdě. Nebezpečí, vyplývající z této „malé poruchy“ v mechanismu ustavování „já“, je staré sice jako lidské dějiny samy a není rozhodně tím hlavním nebezpečím dnešního světa (i když má s ním leccos společného), přesto je ale dnes obzvlášť aktuální: obecný odvrat od bytí, charakterizující soudobou civilizaci, je pro různé fanatismy – jako zkratkovitou reakci na něj – velmi úrodnou půdou.

(…)

Líbe Tě Vašek

142) 21. 8. 82

Milá Olgo,

žijeme ve věku obecného odvratu od bytí: naše civilizace, založená na grandiózním rozmachu vědy a techniky, těchto velkých návodů ducha, jak úspěšně dobývat svět za cenu ztráty kontaktu s bytím, proměňuje člověka, který ji tvoří a je na ni tak hrdý, v otroka jeho konzumních potřeb, rozbíjí ho do jeho izolovaných funkcí, rozpouští ho v jeho pobytu a připravuje ho tak nejen o jeho lidskou integritu a svéprávnost, ale posléze i o jakýkoliv vliv na „samopohyb" sebe samé. Krize dnešního světa je tedy, jak patrno, krizí lidské odpovědnosti (jako odpovědnosti za sebe i odpovědnosti „k") a tím i krizí lidské identity. Avšak pozor: to všechno ještě zdaleka neznamená, že by zkušenost bytí a orientace k němu totálně vyprchaly ze struktury soudobého lidství. Naopak: jako to, co v něm selhává, krachuje, co je jím trvale zrazováno, podváděno a obelháváno, jsou v něm vlastně latentně přítomny – byť třeba jen na způsob jakési trhliny, kterou je třeba stůj co stůj zaplnit, aby bylo zachováno zdání – navenek i „dovnitř". Mravnost totiž málokdy dokáže sebe samu reflektovat jako ryze účelovou a tím méně se k sobě jako takové veřejně přiznávat – vždy se tváří nebo si

namlouvá, že má přeci jen nějaké hlubší zakotvení, přičemž nemusí vůbec jít o tak extrémní případ, jakým je fanatismus: kdo by se například odvážil popírat, že má svědomí? Nic naplat: „hlas bytí" neutichá – víme, že nás volá, a nemůžeme jako lidé nevědět, k čemu nás volá -, je pro nás dnes jen jaksi snazší (kolik nám jen naše vědecké vědomosti k tomu dávají prostředků!) ho rozmanitě podvádět, umlčovat či obelhávat. Tento latentní ohled k bytí neroste tedy jen z konvence, tj. ze zvěcněné morálky tradic, kterých otevřeně nedbat je prostě z hlediska pobytu zbytečné faux pas, ale tkví hlouběji: v naší vrženosti do původu v bytí, z které se – dokud jsme ještě lidmi a nikoli pouhými roboty – nemůžeme vyvléct a která nás – navzdory všemu a byť by měla, překryta všemi nánosy, už jen podobu pouhé „rozpomínky na rozpomínku", „stesku po stesku" či „touhy po touze" – tomuto hlasu vystavuje. A ať si počínáme sebesobečtěji, ať jsme sebeapatičtější ke všemu, z čeho nemáme bezprostřední a v jevovém světě plně tkvící prospěch, ať se sebevíc vztahujeme jen ke svému účelovému „teď" a „zde", vždycky aspoň v nějakém zákoutí své duše tušíme, že bychom se tak chovat neměli a že si tudíž musíme najít způsob, jak si své chování obhájit, zdůvodnit a nějakým „trikem ducha" zastřít jeho nesoulad s tím, za čím už nejsme prostě schopni jít. Je jedno, zda nám k tomu poslouží poněkud mystické tvrzení, že „všechno je beztak ztraceno", nebo naopak iluze, že naše špatné chování slouží dobré věci.

To všechno – odvrat od bytí, krize absolutního horizontu, skutečné odpovědnosti a tím i skutečné identity, jakož i zvýšená snaha zrazovaný „hlas bytí" nějak zmystifikovaně „uspokojit" – se přenáší či promítá pochopitelně i do chování různých „inter-existenciálních" formací: společností, národů, tříd, vrstev, politických hnutí a systémů, společenských mocí, sil a organismů a posléze i samotných států a vlád. Neboť tyto všechny útvary nejen formují a usměrňují soudobé lidství, ale samy jsou jím zároveň formovány a usměrňovány, jsouce koneckonců jen jeho produktem a obrazem. A tak, jako se člověk odvrací od bytí, odvracejí se od něho – lze-li to tak říct – i celé velké společenské organismy, podléhající témuž stále se zesilujícímu pokušení světa pobytu, jsoucen, účelů a „realit" (jehož svody ovšem svým podléháním jen dál posilují); a tak, jako člověk svůj odvrat zahaluje před světem i sebou samým zdáním, že nejde vlastně o odvrat, zahalují ho analogicky sobě a světu i tyto společenské organismy. Proto můžeme sledovat, jak se společenské, politické a státní systémy a celé společnosti nezadržitelně zcizují sobě samým: náročná služba původním mravním ideálům upadá v méně

náročnou službu projektům, které je mají konkrétně naplnit; ta pak – po jejich vítězství – v ještě pohodlnější službu systémům, tyto projekty údajně uskutečňujícím; a ta nakonec degeneruje v obyčejnou „sebepéči" moci, tyto systémy řídící (či přesněji: vlastnící) nebo v ryze účelovou adaptaci na ni. Původním ideálům mnohonásobně takto odcizené a do „pobytových realit" pokleslé, už jen zcela sebezáchovné počínání společenské moci, různých establishmentů a nakonec i celých společností (které se s danou mocí buď identifikují, nebo jí přizpůsobují, nebo jí prostě podléhají) je ovšem vytrvale zaštiťováno mravností původních – dávno už všelijak zrazených – ideálů. Výsledkem tohoto zcizujícího procesu je pak ona gigantická roztržka slov a činů, tak příznačná pro dnešní svět: všichni mluví o svobodě, demokracii, humanitě, spravedlnosti, lidských právech, rovnosti všech a štěstí pro všechny, o míru, záchraně světa před atomovou apokalypsou i záchraně životního prostředí a života vůbec – a všichni přitom – více nebo méně, vědomě či nevědomě, tak či onak – slouží těmto hodnotám a ideálům právě jen do té míry, do jaké to je nezbytné k tomu, aby sloužili sobě, tj. svým „pobytovým" zájmům – osobním, skupinovým, mocenským, vlastnickým, státním či velmocenským. Svět se tak stává šachovnicí této cynické a veskrze sobecké „hry zájmů" a neexistují nakonec praktiky, ať už hospodářské, politické, diplomatické, vojenské či špionážní, které by – jako prostředky, posvěcované údajným univerzálně humánním cílem – nebyly dovoleny, slouží-li partikulárním zájmům skupin, které je provozují. Pod rouškou duchovně zpracované (tj. do reality oddělení promítnuté) „odpovědnosti za vše" (tj. za „blaho lidstva") – tedy vlastně v masce vztahování k absolutnímu horizontu – jsou celé mohutné a nekontrolovatelné mocenské síly odpovědny defakto jen a jen tomu svému konkrétnímu horizontu, od něhož odvozují svou moc (např. establishmentu, který je instaloval). Předstírajíce službu „obecnému prospěchu lidstva", slouží tak jen svým ryze pragmatickým zájmům a orientují se výhradně na to, aby samy „pobytově obstály" a mohly dál kynout a duřet – přičemž i samo toto kynutí a duření, z expanzivní podstaty orientace na pobyt přímo vyplývající, je interpretováno jako služba „vyšší věci" – svobodě, spravedlnosti a blahobytu všech. Celý ten prolhaný „svět zdání", velkohubých slov a frazeologických rituálů je tedy opět jen daní, kterou člověk, propadlý pobytu, platí – tentokrát na společenské rovině – své „vzpomínce na svědomí", tj. své povinnosti aspoň takto formálně a rituálně reagovat na skomírající „hlas bytí" ve svém ochablém srdci.

Napětí mezi světem slov a skutečnou mocenskou praxí nezakoušejí denně na své kůži jen milióny obyčejných, bezmocných lidí, nereflektují ho jen intelektuálové, jejichž hlasu si mocní buď (někde) nevšímají, nebo si ho (jinde) všímají „až příliš", nepoukazují na ně jen revoltující menšiny. Lépe než kdo jiný je vidí i společenská moc sama – ale samozřejmě jen u druhých, nikoli u sebe. Za těchto okolností není ovšem divu, že nikdo nikomu nevěří a že rozporem mezi slovy a činy u druhého ospravedlňuje každý jen další prohlubování tohoto rozporu u sebe sama. Vypadá to dokonce tak, že kdo bude mít v tomto ohledu méně zábran, ten nakonec vyhraje a ostatní zničí. A tak se zdá, že mocenským strukturám nezbývá, než propadat se stále hlouběji do tohoto bludného víru, a že současníkům – pokud se o tak „velké věci" vůbec zajímají – nezbývá než čekat, kdy a kde padne zábrana poslední.

Nepodceňuji samozřejmě jakákoli mezinárodní jednání o omezení zbraní. Obávám se však, že míru, natrvalo vylučujícího nebezpečí atomové katastrofy, nebude dosaženo, dokud se v míře nepoměrně větší než kdykoli dosud, neobnoví vzájemná důvěra i důvěryhodnost lidí, národů i států. Ta se ovšem neobnoví, dokud nezmizí ta děsivá propast mezi slovy a činy. A ta nezmizí, dokud se radikálně – ba řekl bych přímo revolučně – nezmění cosi v samé struktuře dnešního lidství a v samé „duši" dnešního

lidstva. Dokud se totiž člověk – stanuv zřejmě až na samém pokraji propasti – nevzpamatuje z té dalekosáhlé zrady, kterou sám na sobě denně páchá, a nevrátí se opět tam, kam se v dobrých okamžicích svých dějin vždy vracel: k tomu, co zakládá samu dramatickou podstatu jeho lidství (jako „odděleného bytí“), totiž k bytí jako pevnému úběžníku jeho snažení, k tomuto absolutnímu horizontu jeho vztahování.

Kdo má ovšem začít? Kdo má přetnout ten začarovaný kruh? Souhlasím s Lévinasem, že odpovědnost nelze kázat, ale pouze nést, a že tudíž nelze začít odjinud než od sebe sama. Zní to sice legračně, ale je to tak: začít musím já. Zajímavá na tom je ovšem jedna věc: že jakmile jednou začnu – totiž pokusím se teď a zde, tam, kde jsem, a bez vytáčky, že jinde by to šlo třeba líp, bez velkých řečí a okatých gest, ale o to setrvaleji žít v souladu s „hlasem bytí“, jak mu v sobě rozumím –, jakmile tedy s tímto jednou začnu, tu náhle překvapen zjistím, že nejsem ani jediný, ani první, ani ten nejdůslednější, kdo se touto cestou vydal. Naděje, která se mi totiž v srdci tímto obratem k bytí otevřela, mi otevřela oči i pro vše nadějeplné, co zrak zaslepený leskem pobytových svodů nevidí či nechce vidět, protože by to mohlo narušit tradiční argument rezignujících: že vše je beztak ztraceno. Zda je, či není vše ztraceno, záleží jen na tom, zda já sám jsem, či nejsem ztracen.

(…)

Líbe Tě Vašek

143) 28. 8. 82

Milá Olgo,

jestli krunýřem značné lhostejnosti k problémům druhých, kterým musí být člověk ve vězení obrněn, nechce-li se záhy zcela zhroutit, pronikne z ničeho nic tak absolutně odtažitá věc, jako je malér neznámé meteoroložky na televizní obrazovce, není to samo sebou: nepochybně to vypovídá cosi o samotné záhadné podstatě lidského „já“. A opravdu: člověk je jediný tvor, který je schopen – téměř „nesmyslně“ – brát na sebe a „brát si“ i to, co se žádným zjistitelným způsobem netýká jeho bezprostředního pobytu na světě (nebo se ho aspoň netýká způsobem, odpovídajícím míře, v jaké si to bere). Toto překračování všech horizontů zjistitelné účelovosti vyplývá – zdá se – přímo z jeho „jinakosti“ jako „odděleného bytí“, totiž z jeho schopnosti zakoušet bytí nejen jako jsoucnost toho či onoho (tak či onak pro něj užitečného či ho ohrožujícího), ale i jako to, co jsoucnost všeho jsoucího zakládá, propojuje, sjednocuje a skrze co se nakonec člověka vlastně vše jsoucí dotýká. (Což přirozeně neznamená, že si člověk skutečně všechno a pořád a ve stejné míře „bere“. Nakolik se ho ten či onen projev bytí, přesahující viditelně strukturu jeho pobytových zájmů, skutečně existenciálně dotýká, závisí na tom, nakolik je jeho jedinečné „já“ právě jemu a právě teď otevřeno a nakolik se zároveň právě tomuto „já“ právě tímto svým projevem a právě teď otevírá a vyjevuje bytí samo.) Ohniskem či jakýmsi matečným prostředím této lidské sebe-transcendence je přitom od prvopočátku, pořád a vždy – ať už přímo nebo svými rozmanitými odlesky – existence druhých. A byť by nakonec „já“ toto prostředí svou transcendencí sebevíc přesahovalo (a člověk byl například problémem neutrina zaujat víc než osudem své ženy), není bez něho vůbec ustavitelné: jen a jen skrze „ty“ (na začátku je tímto „ty“ přirozeně matka), jen a jen skrze „my“ se může „já“ stát skutečně samo sebou: na tomto území činí své první zkušenosti, v blízkosti a lásce druhého poznává domov, v jeho cizotě a ničemnosti cizotu světa, v tajemství jeho „já“ se poprvé setkává s tajemstvím sebe sama, ve zkušenosti druhého zakouší zkrátka vše, co zakoušet znamená lidsky být: svět, bytí, svou oddělenost, své vrženosti, své horizonty. Na tomto území vyvstávají jako první otázky, zraje jeho odpovědnost a utváří se jeho identita, na něm začíná chápat svou subjektivitu, její mohutnosti i meze; v očích druhého spatřuje poprvé pohled „zvenčí“ a čte poprvé „hlas bytí“: tváří v tvář existenci bližního zakouší poprvé samu svou prapůvodní „odpovědnost za vše“ a stává se tím zvláštním tvorem, který je schopen soucítit s bytostí, jež je mu úplně cizí, milovat i toho, po kom eroticky netouží nebo na kom není pobytově závislý (což je případ „lásky“ psa ke svému pánovi) nebo se stydět za výroky někoho, s nímž nemá společného nic víc, než že oba jsou lidé. A tak posléze i sám absolutní horizont našeho vztahování není nějakým abstraktem, vznášejícím se nad hlavami bližních, ale něčím, k čemu se přibližujeme médiem jejich rozrušující existence – tak jako v nešťastných očích mé meteoroložky mne volalo samo tajemné „bytí vůbec“ a nezadržitelně mne vtahovalo do opětné účasti na jeho plnosti a totalitě. Nelze se tomu divit: čím jiným by „já“ – ve své „jinakosti“ odděleného bytí – mělo být probouzeno k sobě samému – ke své vrženosti do světa i do původu v bytí – než tím, v čem tuší tutéž „jinakost“? Vždyť druhý člověk je vlastně „já vně mého já“, zrcadlem mé vlastní subjektivity, „zejsoucněním“ mého „já“ do postavy bližního; je ozvláštňujícím zpřítomněním mého lidského bytí jeho „zcizením“ do bytí druhých, mé bytí – jako bytí vpravdě lidské – tím teprve ustavujícím. Druhý člověk je zkrátka tím, co jedině je schopno otevřít lidské srdce v tom smyslu, jak tomuto pojmu po staletí rozumíme.

Roste-li orientace člověka k bytí z tohoto matečného prostředí, není ovšem jakýkoli její důsažnější přenos (a tím i jakákoli širší naděje pro soudobé lidství) do „reality

lidských úkolů“ možný jinak než jako radikální návrat „já“ do tohoto svého životodárného prostředí: jakákoli skutečná obnova jeho orientace k bytí znamená především a hlavně radikální obnovu veškeré „inter-existenciality“, tedy radikální a hlubokou změnu vztahu „já“ k „ty“, a tím i nově osmysleněný obsah lidské pospolitosti: alternativa její lepší budoucnosti – a tedy i lepší budoucnosti tohoto světa – není tedy v nových idejích, projektech, programech a organizacích jako takových, ale jen a jen v renesanci elementárních lidských vztahů, jak ji tyto nové projekty mohou – nanejvýš – zprostředkovávat. Láska, dobrota, soucit, tolerance, porozumění, sebeovládání, solidarita, přátelství, pocit sounáležitosti a konkrétní přijetí konkrétní odpovědnosti za osud bližních – to jsou, myslím, projevy oné nové (přesněji: celými lidskými dějinami stále obnovované i zrazované) „inter-existenciality“, která může jedině vdechnout nový smysl i společenským útvarům a kolektivitám, spolutvořícím osudy dnešního světa. K samé podstatě jakékoli takto obrozené pospolitosti ovšem patří táž „turbulence“, kterou jsem popisoval u autenticky odpovědného „já“, jen trvalé vzájemné prosvětlování a vzájemná „kontrola“ elementárních mravních intencí a reálné „společenské praxe“ může zajistit, že jakákoli nová pospolitost nepropadne témuž sebezvěcnění, sebezfetišizování a sebeodcizení (ústící v tutéž tupou disciplínu sekt, zduřelou byrokracii aparátů, prohnilost establishmentů a beznaděj bezmocných mas), jaké známe tak dobře u tradičních struktur soudobé společnosti. Vždy znovu, vždy od začátku a vždy s toutéž původní pronikavostí musí každé smysluplné společenství konfrontovat své počínání s jeho zamýšleným cílem, vždy znovu musí zkoumat, zda neterorizuje či nefanatizuje sebe samo i svět svou zvěcnělou „pravdou“, vždy znovu, teď, zde, ihned, pořád a kdekoli – bez ohledu na všechna účelová pokušení – musí vážit, co je pravda a co lež, co opravdové a co falešné, co mravné a co nemravné, co živoucí a co umrtvující; nikdy nesmí zapomenout, že první drobná lež v zájmu pravdy, první drobná nespravedlnost ve jménu spravedlivého cíle, první malá nemravnost zaštítěná mravností „věci“ a první nezreflektované selhání této trvalé bdělosti znamenají bezpečný začátek konce.

Lze v dnešním světě pozorovat nějaké příznaky takovéto „existenciální revoluce“? Nemohu se zbavit dojmu, že jakési nesmělé signály může člověk – je-li otevřen naději – spatřovat v lecčems: v hnutích revoltující mládeže, jak se periodicky vzdouvají vlastně už od padesátých let, v autentických mírových hnutích, v rozmanitých iniciativách na obranu lidských práv, v osvobozeneckých hnutích (pokud nedegenerují jen v úsilí vystřídat teror jedněch terorem druhých), v různých obrodných náboženských a ekumenických snahách, v ekologických iniciativách, prostě ve všech těch znovu a znovu se objevujících pokusech o autentická a smysluplná společenství, revoltující proti světu v krizi, neomezující se však jen na únik z něj, ale odhodlaná s plným sebenasazením – ale zároveň s nezaslepeným rozmyslem a pokorou, provázející vždy skutečnou víru – převzít na sebe odpovědnost za jeho stav. (…)

Líbe Tě Vašek

144) 4. 9. 82 (OPIS 23. 9.)

Milá Olgo,

mezi tisíci podivuhodnými událostmi, které tvoří zázrak bytí a jeho dějiny, má nepochybně zcela převratný význam událost, kterou jsem tu nazýval vznikem či ustavením lidského „já“. Je to totiž událost, která se – na rozdíl od všech ostatních – dotýká jakýmsi zvláštním způsobem samotné podstaty bytí, samotného „bytí bytí“: člověk není pouze jsoucnem mezi jinými jsoucny, tedy něčím, co je jen jiné než vše ostatní, ale je jsoucnem, které přímo „jinak je“: od jiných jsoucen se neliší jen tím, jaké je (například že je podstatně strukturovanější), ale především tím, jak je, že samo jeho bytí je podstatně jiné než bytí čehokoli mimo ně. Pokusil jsem se tuto hlubokou ontologickou „jinakost“ popsat (zkusmo, spíš jen beletristicky a čistě pro potřebu chvíle, po kterou jsou mé dopisy čteny) jako „oddělení“: vědouce o sobě, že – jako jediní – na jedné straně „víme sebe“ a „víme svět“ a na druhé straně vlastně nevíme o sobě a světě nic, zakoušíme sami sebe nutně jako něco, co jaksi „vypadlo“ či se „oddělilo“ z řádu univerza a obecného způsobu bytí: cokoli jiného jako by totiž na tom bylo právě obráceně: jako jednotlivé jsoucno sebe ani svět „neví“, jako nezproblematizovaný (tj. svým „věděním sebe“ nevydělený) projev totality integrálního bytí zároveň však „ví vše“, resp. samo sebe kompletně „zevnitř má“. Tyto dvě dimenze všeho jsoucího (tj. „nevědění sebe“ a kompletní „vlastnění“ sebe „zevnitř“) jako by byly přitom zachycovány dvěma základními vrstvami naší zkušenosti bytí: dimenze „nevědění“ zakládá to, co zakoušíme jako svět jsoucen, jevů, věcí, prostě to, čemu jsem tu říkal „svět“; dimenze skrytého a totálního „sebe-vědění univerza“ je pak předmětem té naší vnitřní zkušenosti, kterou jsem nazval prostě zkušeností „bytí“. Tato dvojí vrstva naší ontologické zkušenosti je v podstatě zkušeností naší dvojí vrženosti: do cizoty světa, zpřítomňující či vyjevující nám naši „oddělenost“, vystavenost a ztracenost, a vrženosti do původu v integritě bytí a do „stesku“ po ní. (Mimo jiné: zdálo by se, že logicky tu musí být nejdřív svět a jsoucna, z nichž je složen, a pak teprve může být člověk do tohoto světa vržen. Ve skutečnosti tomu tak ovšem není: člověk jako to, co se cítí být vrženo do světa, a svět jako to, do čeho se člověk cítí být vržen, vznikají současně jako dva „rozměry“ téhož aktu oddělení, protože svět, tj. svět jsoucen, není ničím jiným než bytím, resp. bytím „ne-já“, jak se ustavujícímu se „já“ jeví, jak se mu ukazuje a před ním rozprostírá, jak se tedy až skrze ně předvádí; je to tedy bytí zvnějšněné, nám-vyjevené, naší jinakostí „zejsoucněné“; je to projev či výraz bytí strukturovaný a ohraničený druhem naší existenciální, duchovní a smyslové otevřenosti a omezenosti. Proto jsem psal – a nevzpomínám si už, zda dost zřetelně –, že ustavováním „já“ se vlastně ustavuje i svět. Podobně je tomu ostatně i s vržeností do původu v bytí: teprve vydělenost z integrity bytí zakládá tento původ jako opravdu původ, tj. jako určitou víceméně reflektovanou zkušenost tajemné vazby mezi „já“ a veškerenstvem – nebo přesněji: mezi mnou a tím, co je tak říkajíc „za mnou“ i za každým mým „vně“.) Vrženost do světa nám tedy zpřítomňuje naši oddělenost; vrženost do původu v bytí v nás probouzí naopak onu bytostně lidskou sebe-transcendenci: touhu překračováním všech svých horizontů se ztracené plnosti bytí opět dotknout, nějak ji opět „mít“ (a své oddělení tím překonat), ústící v zážitek „kvaziidentifikace“ jako bdělého – tj. o sobě plně vědoucího – dotyku s „bytím vůbec“, tímto tajemným principem i podstatou všeho, co je. Důležitou, zvláštní a mnoho dalších věcí osvětlující okolností přitom je, že obě tyto naše zkušenosti nejsou pro nás zdaleka jen nějakými noetickými nástroji, ale mají svůj hluboký existenciálně-mravní obsah a dosah: zatímco „bytí“ – jako absolutní horizont našeho vztahování – je nám – jako „hlas“ a „volání“ – identické s mravním řádem (jako by bytí nebylo jen „rozumem“ všeho jsoucího, ale i jeho „srdcem“),

svět, resp. pobyt v něm, je nám naopak pokušením k pohodlnějšímu (protože k obtížnému „hlasu bytí“ lhostejnému) ulpění na povrchovostech, účelech, jednotlivostech, k adaptaci na jevové dění a rezignaci na jeho smysl (vedoucím nevyhnutelně k ochabnutí vlastního bytí). V pozadí tohoto pojetí je pocit bytostné dvojsmyslnosti, rozlomenosti, rozpornosti a paradoxnosti lidského postavení; naše ontologická „jinakost“ vlastně především tohle vyjadřuje: člověk – jako jediný – si například klade otázku smyslu, ale zároveň se nikdy nemůže dobrat na ni jakékoli vyčerpávající odpovědi (to by totiž pro něj znamenalo nebýt tím, čím je – „odděleným bytím“); jediný zakouší, resp. svou zkušeností konstituuje svět jako to, do čeho je vržen a v čem je odsouzen pobývat, jediný však zároveň o sobě ví, že propadnutím tomuto pobytu ztrácí nenávratně sám sebe; jediný je schopen bděle zakoušet bytí jako pravé pozadí všeho jsoucího, jediný však zároveň je osudově vně tohoto bytí a odsouzen nikdy v něm plně nebýt. Paradoxem této paradoxnosti lidského bytí přitom je, že v ní tkví – zároveň – zdroje veškeré jeho krásy i bídy, tragičnosti i velikosti, dramatického vzmachu i trvalého krachování.

Myslím, že archetypální náboženské představy výstižně zrcadlí rozměry této dvojsmyslné podstaty lidství – od ideje ráje, této „rozpomínky“ na ztracenou účast na integritě bytí, přes ideu pádu do světa jako vlastního aktu „oddělení“ (není oním jablkem poznání vlastně naše vydělující nás „vědění sebe“?), přes ideu posledního soudu jako naší konfrontace s absolutním horizontem našeho vztahování, až po ideu spásy jako vrcholné transcendence, oné „kvaziidentifikace“ s plností bytí, k níž se lidství vždy znovu vzpíná. A okolnost, že všechny zkratkovité pokusy fanatismů zorganizovat „ráj na zemi“ ústí nevyhnutelně nakonec jen v pozemské peklo, je víc než zřetelně vyjadřována připomínkou, že království boží není „z tohoto světa“. Opravdu: relativně snesitelný život na tomto světě může zajišťovat jen lidství, které je orientováno „za“ tento svět, lidství, které se – každým svým „zde“ a každým svým „teď“ – vztahuje k nekonečnu, absolutnu a věčnosti. Bezvýhradná orientace k „teď“ a „zde“ jakékoli snesitelné „teď“ a „zde“ beznadějně mění v pustotu a poušť a barví je posléze krví.

Ano: člověk je vlastně přibit – jako Kristus ke kříži – do průsečíku paradoxů: rozpjat mezi horizontálou světa a vertikálou bytí, strháván beznadějí pobývání z jedné strany a nedosažitelností absolutna z druhé, balancuje mezi trýzní z neznámosti svého poslání a radostí z jeho naplňování, mezi nicotou a smysluplností. A jako Kristus také vítězí vlastně především svými prohrami: nazřením absurdity nalézá opět smysl, svým selháním objevuje nově svou odpovědnost, prohrou několikaletého uvěznění vítězí – přinejmenším – sám nad sebou (jako objektem pobytových svodů), smrtí – svou poslední a největší prohrou – definitivně vítězí nad svou rozlomeností: uzavíraje navěky svůj obrys v „paměti bytí“ vrací se tak totiž teprve – aniž se zřekl čehokoli ze své „jinakosti“ – do lůna integrálního bytí.

Totéž ostatně platí – pro pořádek nutno dodat – i o těchto mých úvahách: jsou prohrou, protože jsem v nich neobjevil ani nevyslovil nic, co by nebylo dávno objeveno a stokrát lépe vysloveno – a přesto jsou zároveň vítězstvím: když nic jiného, dosoukal jsem se jimi aspoň (překonav tolik banálně vnějších i hluboce vnitřních překážek, kolik jich nikomu při žádném psaní nepřeju) k tomu, že mi je teď podstatně líp, než když jsem s nimi začínal. Je to podivné, ale možná jsem teď dokonce šťastnější než kdykoli v poslední době.

Je mi zkrátka dobře a mám Tě rád –

Líbe Tě Vašek